HAMDIJA KREŠEVLJAKOVIĆ

IZABRANA DJELA

I

HAMDIJA KREŠEVLJAKOVIĆ I

www.BosnaHistorija.com

BIBLIOTEKA „KULTURNO NASLJEĐE“

Odgovorni urednik
Milosav Popadić

HAMDIJA KREŠEVLJAKOVIĆ

IZABRANA DJELA I

Veselin Masleša

Priredili

Prof. Dr Avdo Sućeska

Dr Enes Pelidija

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine
Sarajevo

UDK 949.715(081)
71/72:334.746.4(497.15)(081)

KREŠEVLJAKOVIĆ, Hamdija
Izabrana djela / Hamdija Kreševljaković; [priredili Avdo Sućeska, Enes Pelidija]. – Sarajevo: „Veselin Masleša", 1991 – . – sv. ; 22 cm. – (Biblioteka Kulturno nasljeđe)

1. – 1991. – 428 str. : ilustr.
Djelo Hamdije Kreševljakovića / Avdo Sućeska: str. 7–16. – Registri / Emir Sultanović. – Bibliografske bilješke uz tekst

ISBN 86-21-00504-2

NAPOMENA PRIREĐIVAČA

Hamdija Kreševljaković objavio je preko 300 manjih i većih radova, članaka i knjiga. Članke je objavljivao u raznim domaćim časopisima, pretežno u Sarajevu, a neke i u Zagrebu. Njegova naučna produkcija predstavlja čitavu biblioteku. S obzirom na činjenicu da su njegovi radovi razasuti po raznim časopisima, a knjige uglavnom rasprodate, najveći njihov broj je praktično nedostupan široj čitalačkoj publici, pa se već odavno osjeća potreba da se iz toga obimnog opusa sačini izbor najznačajnijih radova.

Pored najvažnijih knjiga u Izabrana djela *su uvršteni neki članci koji se djelimično ponavljaju u Kreševljakovićevim knjigama. To se prije svega odnosi na kraće monografije o pojedinim bosanskohercegovačkim gradovima, koji se spominju u „Kapetanijama", te u radovima „Stari bosanski gradovi" i „Stari hercegovački gradovi". Pošto je riječ o neznatnom ponavljanju, a radi se o vrijednim naučnim prilozima, smatrali smo potrebnim da oni budu izvorno uvršteni u ovo izdanje i to abecednim redom. Pri izboru nismo uvrstili Kreševljakovićeve radove o Bijeljini, Brčkom, Maglaju, Pruscu i nekim manjim mjestima o kojima na jednoj do dvije stranice bilježi opštepoznate podatke, tim više što ih spominje u drugim radovima. U* Izabrana djela *je uvrštena i posmrtno objavljena knjiga „Sarajevo za vrijeme austrougarske uprave (1878–1914)", koju je za štampu pripremio dr Hamdija Kapidžić, a objavljena je deset godina nakon smrti Hamdije Kreševljakovića.*

U ovoj zbirci radovi se objavljuju tekstualno u onom obliku u kome ih je publikovao sâm autor, što znači da nisu vršene nikakve intervencije. Jedino su u cilju lakšeg razumijevanja tekstova data kratka objašnjenja naziva pojedinih mjesta (gradova, sela) i ulica koja su u međuvremenu promijenila ime. Uz to su pored objašnjenja uz pojedina naselja data obavještenja o udaljenosti pojedinih mjesta od većih gradskih centara. Za to su korišteni podaci iz knjiga dr Salamona Konfortija „Naseljena mjesta u SR BiH, sa teritorijalnim rasporedom određenih društvenih i privrednih djelatnosti" (Sarajevo 1979. godine). U ovoj knjizi se ne navode neka sela i zaseoci koje Kreševljaković spominje u svojim radovima. Vjerovatno da su u međuvremenu promijenila ime, ili su usljed odlaska njihovih stanovnika tokom vremena ostala pusta. Pri ovom poslu moguće je da se potkrala i poneka greška koja je preuzeta iz spomenute knjige.

www.BosnaHistorija.com

Kao što se iz bogate bibliografije objavljenih radova Hamdije Kreševljakovića može vidjeti, veći broj radova autor je posvetio svom rodnom Sarajevu. U njima se spominju brojne sarajevske mahale iz turskog perioda, od kojih su mnoge tokom vremena promijenile nazive. Zahvaljujući knjizi Alije Bejtića „Ulice i trgovi Sarajeva, topografija, geneza i toponimija" olakšan je bio posao u utvrđivanju lokacija i naziva današnjih ulica.

U knjigama i radovima koji su uvršteni u Izabrana djela, *bili smo svjesni činjenice da u njima postoje izvjesne greške i propusti. Do njih je došlo iz okolnosti u kojima je Hamdija Kreševljaković radio i djelovao, kao i iz nivoa naučnih saznanja u kojima su ti radovi nastali. To su propusti u preračunavanju hidžretskih godina i datuma po našem računanju vremena. Priređivači su izvršili izvjesne intervencije u vezi spominjanja nekih istaknutijih ličnosti (bosanskih namjesnika, upravnika sandžaka), vremena njihovog službovanja u Bosanskom ejaletu, vrijeme vladavine pojedinih sultana itd. U želji da čitalac može bolje pratiti napomene priređivača, koje se razlikuju od autorovih i obilježene su brojevima, dodatne intervencije su obilježene abecednim redom.*

Priprema Izabranih djela *nije predviđena kao kritičko izdanje. Takvo izdanje bi zahtijevalo dodatna istraživanja i intervencije, što izlazi iz okvira zamišljenog projekta izdavača da se izvrši izbor najznačajnijih radova Hamdije Kreševljakovića i publikuje u izvornom obliku.*

Polazeći od njihovog sadržaja Izabrana djela *su svrstana u četiri knjige, hronološki i po zadatoj tematici kako ih vide priređivači. Koliko su u tome uspjeli, ostavlja se sudu naučne javnosti.*

Avdo SUČESKA
Enes PELIDIJA

DJELO HAMDIJE KREŠEVLJAKOVIĆA

HAMDIJA KREŠEVLJAKOVIĆ
– jedan od pionira bosanskohercegovačke istoriografije osmansko-turskog perioda –
(uz stogodišnjicu rođenja)

Hamdija Kreševljaković predstavlja izuzetnu pojavu u našem kulturnom i naučnom životu. Riječ je o čovjeku koji je gotovo čitav svoj život posvetio nauci i iza koga je ostao literarno-istorijski opus kakav do tada nije postojao u našoj sredini. Teško je naći kod nas čak i danas, u uslovima u kojima postoje daleko veće mogućnosti za naučno-istraživački rad, čovjeka takvog zanosa, entuzijazma i ljubavi, spremnog na svakojaka samoodricanja za nauku kao što je bio Kreševljaković.

Rođen je u Sarajevu 16. septembra 1888. godine u srednje imućnoj trgovačkoj porodici.[1] U svom rodnom gradu (preci su mu doselili iz Kreševa) završio je osnovno i srednje školovanje (osnovnu, trgovačku i učiteljsku školu). Po završetku srednje škole 1912. godine imenovan je za učitelja osnovne škole u Sarajevu, a kraće vrijeme, pri kraju prvog svjetskog rata, u istom svojstvu, radio je u Vinkovcima. Po povratku iz Vinkovaca u Sarajevo položio je stručni ispit za nastavnika trgovačkih škola (iz predmeta zemljopis, povijest, srpskohrvatski jezik i opća pedagogija). Od 1. novembra 1920. godine do početka školske 1926/27. predaje više predmeta u Trgovačkoj školi, a zatim u Učiteljskoj školi u Sarajevu do 1. novembra 1929. godine. Od tada do penzionisanja 2. februara 1932. godine ostao je bez posla, jer nije prihvatio premještaj iz Sarajeva u Surdulicu na bugarskoj granici, kuda ga je zbog njegova neslaganja sa službenom politikom uputio šestojanuarski režim.

Do svog preranog penzionisanja Kreševljaković se pretežno bavio pedagoškim radom, predajući predmete koji će imati važan značaj u njegovoj orijentaciji na naučni rad, naročito istoriju i geografiju. Prema sjećanjima njegovih učenika, među koje spada i pisac ovih redova, Kreševljaković je bio pravi majstor toga posla. Svoju izrazitu sklonost za pedagoški rad Kreševljaković je izgleda ponio još iz srednje škole, inspirisan ljudskim i pedagoškim vrlinama svoga velikog učitelja Silvija Strahimira Kranjčevića.[2] Od njega je on naučio kako treba prema đacima po-

[1] Zadugo je smatrano da je H. Kreševljaković rođen 6. IX 1890. godine. M. Traljić je utvrdio da je stvarni datum njegovog rođenja 16. IX 1888. (Vid. *Traljić, M.*, „Kad je zapravo rođen H. Kreševljaković", *Bibliotekarstvo* (časopis društva bibliotekara BiH, god. 9, br. 3, Sarajevo 1963).

[2] *Kreševljaković H.*, „Kranjčević kao direktor trgovačke škole u Sarajevu", kalendar *Napredak*, IV/1929, br. 3–4.

stupati, kako im treba prenijeti znanje i upoznati ih sa najsloženijim temama iz istorije, geografije i dr., kako zainteresovati đake za svoj predmet, kako uticati na đake da zavole predmet i svoga nastavnika. Naravno, Kreševljaković je svoje pedagoške metode dalje razvijao i usavršavao, a svoj odnos prema đacima podigao na stepen koji je bio gotovo vrhunski domet međusobnog uvažavanja i poštovanja. Bio je strog, ali pravedan. Pomagao je đake savjetima, a siromašne i materijalno, iako je i sam vrlo često raspolagao skromnim sredstvima.

Nemajući uslova da stekne višu naobrazbu sistematskim školovanjem na nekom od univerziteta u K-und-K monarhiji, Kreševljaković je mnogostranim, ustrajnim i upornim radom, uz odricanje svake vrste, učio cijelog života i sticao znanje ne samo iz knjiga i dokumenata već i čestim putovanjima po zemlji i inostranstvu, u razgovorima sa običnim ljudima (tzv. ljudima iz naroda), naročito onim starijim od kojih je mogao nešto saznati iz njihove prošlosti, ali isto tako i u susretima sa učenim ljudima u univerzitetskim centrima u zemlji i, još možda više, u Evropi. Proputovao je gotovo čitavu Evropu i jednom prilikom stigao do dalekog Islanda. Sve studijske ekskurzije Kreševljaković je ostvarivao na svoj trošak, trošeći svoja skromna sredstva srednjoškolskog nastavnika na ta daleka i skupa putovanja, kao i na nabavku knjiga kojima je punio svoju bogatu biblioteku.[3] Poslušavši svoga učitelja Karla Pača,[4] koji mu je otvorio vidike na putu nauke, i jednom prilikom savjetovao da je pravom naučniku potrebno da se o činjenicama relevantnim za temu koju obrađuje upozna na licu mjesta, Kreševljaković je, da bi bolje upoznao glavnu oblast svoga interesovanja, Bosnu i Hercegovinu i njenu povijest, više puta prokrstario njenim prostorima.

Još kao veoma mlad, Kreševljaković je počeo da pokazuje zanimanje za kulturne starine i narodnu tradiciju u Bosni i Hercegovini. U vremenu od 1904. godine, kada je u „Beharu" objavio svoj prvi prilog „Halal para", do 1918. godine on objavljuje u raznim listovima i časopisima do tada nepoznate narodne pjesme i pripovijetke, u dnevnoj i učiteljskoj štampi objavljuje mnoga obavještenja i prikaze povodom pojedinih istorijskih i pedagoških publikacija o Bosni i Hercegovini pred prvi svjetski rat, u toku rata i neposredno iza njega. Godine 1912. pojavljuje se njegov prvi veći rad pod naslovom „Kratak pregled hrvatske knjige u Herceg-Bosni od najstarijih vremena do danas", što pokazuje da se Kreševljaković živo zanimao za proučavanje kulturne istorije Bosne i Hercegovine. On to interesovanje nastavlja i kasnije, što rezultira objavljivanjem većeg rada „Štamparije u Bosni i Hercegovini za turskog vremena 1529–1878".

U tom međuvremenu, izuzetno radoznao za sve što se u nauci oko njega dešavalo, u uslovima kada se u Bosni i Hercegovini o tom više mucalo nego ozbiljno radilo, upoznavši se sa onim što je radio Safvet-beg Bašagić[5] i što je uradio Salih Sidki Husejnović-Muvekit,[6] Šejh Sejfudin Kemura,[7] Muhamed Enveri Kadić,[8] Ćiro Truhelka[9] i dr., Kreševljaković se spremao da započne mnogo ozbiljniji rad na istoriji Bosne iz perioda osmansko-turske vladavine. Polazeći od saznanja da se kod nas nalazi nepresušno blago za ozbiljan rad na nauci, sadržano u sačuvanim osmansko-turskim dokumentima u našim bibliotekama i arhivima, Kreševljaković se okrenuo u pravcu naučnog ispitivanja pojedinih pitanja iz istorije Bosne toga razdoblja. Kreševljaković je tada osjetio da je za njega upravo to ono pravo i široko polje rada, onaj beskraj za koji je potrebno i više generacija da prodru u njegove tajne, njegove sadržaje i istorijsko-civilizacijske posljedice. Ta njegova orijentacija dobila je poseban podsticaj tridesetih godina, u doba kada je Kreševljaković ostao bez posla, a kada se pripremala 400. godišnjica Gazi Husrevbegove džamije i medrese u Sarajevu. Ta proslava biće povod da se Kreševljaković potpunije i šire upozna sa bogatstvom turske istorijske građe kod nas i da se više od nje ne rastaje sve do svoje smrti. U nekrologu Džemaludinu Hadžijahiću s tim u vezi on piše: „Godine 1930. počele su se vršiti pripreme za proslavu 400-godišnjice Gazi Husrevbegove džamije. Tom prilikom povjerio mi je mutevelija ovog vakufa Asim Mutevelić izradu jedne spomenice. Toga sam se posla rado prihvatio. Kako je taj posao zahtijevao da se pročitaju svi sarajevski sidžili, a ima ih 83, onda Muvekitova povijest Bosne (Tarihi diyari Bosna) i sva Kadićeva kronika, kao i mnoge druge isprave u arhivu Husrevbegova vakufa i drugdje, to je bilo meni nemoguće sve pročitati zbog mog slabog očnog vida, merhum Džemal mi je najpripravnije priskočio u pomoć i pročitao mi svu spomenutu građu...".[10]

Baveći se do tada pretežno pedagoškim radom, Kreševljaković je intenzivno sticao znanja iz opšte i nacionalne istorije iz djela poznatih hrvatskih i drugih istoričara, među kojima ga je najviše oduševljavao i impresionirao Vjekoslav Klaić, o kome će u Kalendaru Napredak napisati vrlo topao i nadahnut nekrolog 1929. godine.[11] Iz tog nekrologa se vidi kakvu je i koliku pažnju Kreševljaković pokazivao za istoriju, koja će za njega postati glavna preokupacija sve do njegove smrti 1959. godine.

Zaljubljen u svoje rodno Sarajevo, u kome je poznavao gotovo svaki spomenik, svaku ulicu, svaki sokak i svaki najsitniji detalj, koje će mu do kraja života ostati izvor inspiracije i nadahnuća za mnoge teme njegovog bogatog opusa, Kreševljaković je i prvi svoj veći naučni rad pod nazivom „Sarajevska čaršija, njeni esnafi i obrti u tursko doba", posvetio istoriji Sarajeva i njegove čaršije. Od tada pa sve do pred samu smrt, Kreševljaković će nastojati, maksimalno koristeći njemu dostupnu tursku istorijsku građu (deftere, sidžile, medžmue, pojedinačne akte, kao što su fermani, bujruldije, berati, mahzari i dr.), kao i druge izvore i literaturu, da dade potpunu sliku privrednog života Sarajeva u doba osmanske vlasti, i to opisom njegove istorije, stanjem i organizacijom zanatske proizvodnje i trgovačkog prometa, organizacijom esnafa i njihovom ulogom u ekonomskom, društvenom, kulturnom i političkom životu Sarajeva. Obrađujući parcijalno u posebnim člancima, objavljenim u raznim časopisima i godišnjacima, pojedine vrste zanata i

[3] Biblioteka je sada u posjedu njegovog sina Muhameda Kreševljakovića, a manji dio se nalazi u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu.

[4] Zavod za proučavanje Balkana, *Bošnjak* (Sarajevo), XIX/1909, br. 21/22, B. str. 3.

[5] Upor. *Kreševljaković H.*, Život Dr-a. Bašagića-Redžepašića, *Novi Behar* VI/1933, br. 21–23, str. 271–274.

[6] Upor. *Šabanović H.*, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo 1973, str. 592–599.

[7] Upor. *Kreševljaković H.*, Šejh Sejfudin Kemura, *Narodna uzdanica*, kalendar za 1938, str. 48–54.

[8] Upor. *Kreševljaković H.*, Merhum Muhamed Enveri ef. Kadić, *Novi Behar*, IV/1930–31, br. 21, str. 307–309.

[9] Upor. *Kreševljaković H.*, Dr. Ćiro Truhelka (1865–1942), *Narodna uzdanica*, književni zbornik za god. 1943, str. 98–101.

[10] Upor. *Kreševljaković H.*, Hadži Hafiz Džemaludin Hadžijahić (1891–1955), *Glasnik vrhovnog starješinstva Islamske vjerske zajednice u FNRJ*, VI 1955, br. 11 i 12.

[11] Vjekoslav Klaić, *Napredak*, kalendar za god. 1929, str. 185–192.

www.BosnaHistorija.com

njihovih esnafa, Kreševljaković se odlučuje da sve to oblikuje i u posebnoj monografiji „Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini (1463–1878), I, Sarajevo", koju mu objavljuje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slovena (knjiga 30/1935, sv. 1, str. 55–178). Već do tada u naučnim krugovima poznat i priznat, on je ovim svojim djelom privukao izuzetnu pažnju naučne javnosti za koju dobiva i vrlo značajno priznanje izborom za dopisnog člana JAZU 1939. godine.[12] Svjestan da u nauci kao i u životu ništa nije savršeno, Kreševljaković se ne odvaja od daljeg traganja za novim podacima za obradu teme koja je bila njegova neprekidna opsesija. Taj napor kruniše drugim znatno dopunjenim i proširenim izdanjem pod nazivom „Esnafi i obrti u starom Sarajevu" 1958. godine. Kao jedinstveno, to djelo pobudilo je interes ne samo naše nego i svjetske naučne javnosti, o čemu svjedoči laskav prikaz od strane njemačkog osmaniste Tešnera.[13]

Kreševljaković je, koliko su mu to dozvoljavali u odnosu na Sarajevo znatno skromniji izvori, prikazao i obradio i organizaciju esnafa u Mostaru, Banjoj Luci, Travniku i još u nekim mjestima u Bosni i Hercegovini.

Praktična primjena Kreševljakovićevih radova o Sarajevu i njegovoj čaršiji našla je svoje mjesto u radu na revitalizaciji starih sarajevskih gradskih četvrti, a naročito Baščaršije. U tom pogledu posebno mjesto zauzima minuciozno i sa velikom tačnošću izrađena maketa starog Sarajeva, koja se nalazi u Muzeju grada Sarajeva, rađena na osnovu naučnih rezultata ovog istoričara i pod njegovim stručnim nadzorom i rukovodstvom.

Baveći se izučavanjem gradske privrede i prometa, Kreševljaković se nužno morao zainteresovati za stanje rudarstva i rudarske tehnike, za pitanje organizacije rudarske proizvodnje u važnijim rudarskim centrima u Bosni, a naročito u Varešu. Sve to upućivalo ga je dalje na potrebu izučavanja pitanja putne mreže kojom je cirkulirao promet dobara na liniji kretanja proizvoda i roba unutar Bosne i Hercegovine, kao i uvoz i izvoz proizvoda i roba preko granice bosanskog pašaluka. S tim u vezi, on je naročitu pažnju posvetio izučavanju uloge koju su na tim putevima imala svratišta i prenoćišta (hanovi, karavansaraji, menzilhane), a u gradovima magazini i stovarišta (daire) itd. Jednom riječi, Kreševljaković je shvatio da bi se stvorila prava slika cjelokupnog privrednog života u Bosni i Hercegovini, da je potrebno ući u suštinu odnosa na liniji selo-grad, u smislu uzajamne povezanosti privrednog i društvenog života u njegovom totalitetu, bez obzira na to što su ti odnosi bili vrlo komplicirani. Drugim riječima, Kreševljaković je prvi u našoj nauci snažnije potencirao novu dimenziju u izučavanju istorije Bosne i Hercegovine pod vlašću Osmanlija, dimenziju koja se ne iscrpljuje u izučavanju pretežno agrarnog pitanja i agrarnih odnosa već ukazuje da je ta istorija mnogo složenija i bogatija, to jest da u toj istoriji pored sela i seljačke privrede postoji i grad i gradska privreda, koja će, iako zaostala u poređenju sa kretanjem na Zapadu, imati značajnog udjela u ekonomskim, društvenim i kulturnim zbivanjima i kretanjima u Bosni i Hercegovini, naročito u kasnijem vremenu.

[12] *Ljetopis Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti za god. 1938/39*, sv. 52, Zagreb 1940, str. 140–142.

[13] Teschner F., Das bosnische Zunftwesen zur Türkenzeit (1463–1878), *Bisantinische Zeitschrift* XLIV/1951, str. 551–559.

Zaokupljen svim onim što je Sarajevo činilo gradom, Kreševljaković je poklonio ogromnu pažnju izučavanju njegove fizionomije, urbanih i arhitektonskih karakteristika, socijalnih i higijenskih uslova života njegovih stanovnika itd. U obradi svih tih pitanja, on je često prelazio granicu Sarajeva i kretao se cijelom Bosnom. Sve podatke do kojih je došao o tim i drugim pitanjima on je saopćio u nekoliko zapaženih djela, među kojima treba naročito istaći monografije „Vodovodi i gradnje na vodi u starom Sarajevu", „Banje u Bosni i Hercegovini", „Hanovi i karavansaraji u Bosni i Hercegovini".

Putujući često, o svom ruhu i kruhu, po Bosni i Hercegovini u potrazi za novim podacima i istorijskim saznanjima, Kreševljaković je uočio ogromno bogatstvo u ostacima spomenika materijalne kulture, među kojima se ističe bezbroj starih utvrda i gradova iz srednjevjekovne Bosne i još više iz turskog doba. Nema gotovo niti jedne značajnije tvrđave i utvrđenog grada u Bosni i Hercegovini u koji nije navratio Kreševljaković i koji nije opisao u svojim poznatim radovima o tvrđavama i gradovima, o kulama i čardacima. Kreševljaković se nije bavio samo istorijom i opisivanjem spoljnjeg izgleda gradova, već je nastojao da prodre u tajne i razloge njihova nastanka i da prikaže funkcije koje su im bile namijenjene. Tu se sreo sa problemom kapetana i kapetanija i tvrđavskih posada,[14] koje će prikazati u svom najboljem, moglo bi se reći životnom djelu „Kapetanije u Bosni i Hercegovini" (Sarajevo, 1954).

Iako se nije posebno bavio izučavanjem osmansko-turskog feudalizma, što je bila jedna od osnovnih preokupacija nekih njegovih prethodnika i savremenika osmanista i istoričara, Kreševljaković nije mogao zaobići neke njegove aspekte, naročito one koji se odnose na vodeće slojeve osmanske feudalne klase u Bosni i Hercegovini. Već u „Kapetanijama" morao se baviti ispitivanjem porijekla, ekonomskog, društvenog i političkog položaja vodećih slojeva u njima, a naročito kapetana, osjetivši da su to najuticajniji slojevi muslimanskog plemstva, koje je on nazvao vojničkim plemstvom, čiji su najugledniji predstavnici imali odlučujuću ulogu u političkom životu zemlje u XVIII i XIX stoljeću. U „Kapetanijama" Kreševljaković je napisao čitave male studije o genezi i istorijskom razvoju najmoćnijih kapetanskih porodica u Bosni i Hercegovini, kao što su Gradaščevići, Fidahići, Beširevići, Tuzlići, Rizvanbegovići, Resulbegovići, Kapetanovići, Gavrankapetanovići i dr. Tim studijama treba dodati i posebne monografije u kojima se nalaze podaci o još nekim vodećim velkaškim porodicama u Bosni i Hercegovini. To su studije o Muteselimima, Dženetićima, Čengićima i dr.

Iako ne u većem obimu, Kreševljaković se bavio i političkom istorijom Bosne i Hercegovine, naročito nekim ključnim pitanjima koja su od značaja za njeno bolje razumijevanje. Među tim radovima ističu se „Bitka pod Banjalukom", „Sarajevo u doba okupacije" i posthumno objavljena knjiga „Sarajevo za vrijeme austro-ugarske uprave" (Sarajevo, 1969). Naročito su značajna ova posljednja dva djela, od kojih je prvo napisano na osnovu pisane izvorne građe i znatnim dijelom na osnovu usmenih kazivanja živih učesnika okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine. Pišući ovo djelo, koje je i pored vrlo skromnih materijalnih mogućnosti

[14] O radanju ideje kod Kreševljakovića za pisanje „Kapetanija" vid. *Nametak A.*, Mehrum Hamdija Kreševljaković, *Glasnik Islamske vjerske zajednice*, X, Sarajevo 1959, str. 497–503.

prerano penzionisanog profesora objavio o svom trošku 1937. godine, da bi sačuvao od zaborava herojski otpor i žrtve koje su pale u borbi protiv tuđinske najezde 1878. godine. Kreševljaković u pogovoru između ostalog ističe „kako su se u Sarajevu u zadnjih desetak godina neopazice obreli ljudi koji su upamtili okupaciju i kako je još u životu malen broj ljudi koji su u otporu sudjelovali. I baš ta činjenica potakla me je na pisanje ove knjige, dok još živi pokoji svjedok događaja ovih burnih dana".[15]

Kao što se moglo zapaziti iz ovog letimičnog pregleda naučnog interesovanja i naučnih rezultata, Kreševljaković se ogledao u istraživanju i prikazu mnogobrojnih problema iz istorije Bosne i Hercegovine pod osmanskom vlašću. Najviše je zadužio nauku radovima iz istorije gradova, gradske kulture i civilizacije, društvenog života u gradovima, gradske proizvodnje i prometa, urbanog razvitka gradova itd. Nameće se pitanje zašto je Kreševljaković našao u tome svoje opredjeljenje? Mislim da za to postoji više razloga. Prvo, Kreševljaković je gradsko dijete, od malih nogu udisao je gradski vazduh i upijao atmosferu bogatu svakojakim starinama koje su još tada bile snažno zastupljene u načinu življenja njegovih stanovnika i punim uspomena na bogatu prošlost. Stoga je i pokazivao izuzetan interes za grad, njegove tajne i njegove oblike bivšeg života, kulture, ekonomskih, društvenih i političkih odnosa. Drugi razlog njegovog interesa za grad i gradsku privredu mogao je biti uzrokovan njegovim školovanjem. Ne treba zaboraviti da je Kreševljaković svoje srednjoškolsko obrazovanje dobio u trgovačkoj školi, na kojoj će kasnije biti i nastavnik. Tu je stekao solidno obrazovanje iz predmeta značajnih za izučavanje trgovine i prometa, naročito u gradu. Predajući na Trgovačkoj školi nekoliko predmeta, on je napisao i udžbenik „Zemljopis trgovine i prometa za trgovačke škole",[16] koji je u svoje vrijeme bio cijenjen. Najzad, njegovom opredjeljenju dali su sigurno snažan impuls i istorijski izvori, kojima se služio. Tu su, na prvom mjestu, bili mnogobrojni osmansko-turski izvori, objavljeni, i još više neobjavljeni, koji se nalaze u javnim bibliotekama i arhivima (Gazi Husrevbegovoj biblioteci, bivšem Balkanološkom institutu Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Orijentalnom institutu u Sarajevu, Državnom arhivu u Dubrovniku, Orijentalnoj zbirci Jugoslavenske akademije u Zagrebu i dr.), kao i u mnogobrojnim privatnim zbirkama, među koje spada i njegova.[17] Može se sa sigurnošću reći da nema nijedne takve zbirke u Sarajevu, Bosni i Hercegovini, pa i šire, da je nije Kreševljaković pregledao i iskoristio relevantnu građu za svoje radove. S tim u vezi može se postaviti pitanje kako je Kreševljaković, pored svoga dosta krhkog zdravlja i slabog vida, u tome uspijevao? Odgovor leži u prvom redu u izuzetnoj, gotovo nevjerovatnoj marljivosti, velikoj upornosti i beskrajnom entuzijazmu ovog čovjeka, koji nije proveo nijedan slobodan trenutak u svome pedesetgodišnjem naučnom radu bez druženja sa naukom, čak i onda kada je u godinama pred smrt bio prikovan za postelju. Pa ipak, Kreševljakovićeva naučna produkcija ne bi bila tako plodna ni uspješna da mu u tome nisu pružali znatnu pomoć neki njegovi prijatelji i učenici, poznavaoci turskog jezika, naročito starog osmansko-turskog jezika. To je i sam Kreševljaković redovno naglašavao u uvodnim napomenama ili u pogovoru svojih djela zahvaljujući na

[15] Upor. *Kreševljaković H., Sarajevo u doba okupacije* (predgovor).
[16] Vlastita naklada, Sarajevo 1924, str. 190.
[17] Zbirka se sada nalazi u Arhivu grada Sarajeva, Acta turcica (Fond H. Kreševljakovića).

pomoći u čitanju i prevođenju tih dokumenata: Mehmedu Handžiću, Džemaludinu Hadžijahiću, Hazimu Šabanoviću, Mehmedu Mujezinoviću i dr.

I drugi izvori, među kojima važno mjesto ima narodna tradicija (narodne pripovijetke, pjesme, anegdote), a naročito sjećanja živih učesnika događaja i njihovih predaka, privlačili su pažnju Kreševljakovića. Oslanjajući se i na te izvore, on ih nije nekritički primao, već je nastojao da im nađe potvrdu u izvorima prvog reda, u autentičnim pisanim službenim ispravama.

Radovi Kreševljakovića o gradovima i gradskoj proizvodnji i prometu su od neprocjenjive vrijednosti za istorijsku nauku, jer bez te komponente, ponovno naglašavamo, zanemarivan je, izuzev rijetkih primjera, u ranijoj literaturi jedan od važnih segmenata istorije Bosne i Hercegovine, u kojoj uloga gradova i gradskog života počev od najstarijih vremena pa sve do naših dana ima izuzetan značaj za razumijevanje društveno-ekonomskih tokova i civilizacijskih naslaga u životu naših ljudi i naroda. S obzirom na činjenicu da se Kreševljaković pretežno bavio turskim periodom bosanske istorije i istorije bosanskih gradova, koji su većinom nastali i razvili se u tom periodu, čije je stanovništvo bilo domaćeg porijekla, njegovi rezultati imaju određeni značaj za sagledavanje uslova u kojima će se u devetnaestom vijeku stvarati korijeni za nastanak građanskog društva u Bosni i Hercegovini, formiranje domaće buržoaske klase u okviru srpske, muslimanske, hrvatske i jevrejske zajednice. Njegovi rezultati imaju poseban značaj za razumijevanje nastanka i formiranja domaće muslimanske etničke zajednice iz koje se u toku istorije formirao slovenski muslimanski narod, kao jedan od tri naroda u Bosni i Hercegovini. Poznato je, naime, da se, za razliku od drugih naših zemalja pod vlašću Osmanlija, u Bosni i Hercegovini u toku osmanlijske vladavine, pod uticajem određenih specifičnosti, razvila posebna muslimanska klasno strukturirana zajednica sastavljena od svih slojeva društva: seljaka-raje, krupnih i sitnih spahija-feudalaca, kao i domaćeg gradskog muslimanskog stanovništva, čiji su se pripadnici pretežno bavili zanatstvom i trgovinom, to jest živjeli od svoga rada i kao takvi spadali u gradski puk. Upravo tom puku, njegovim radostima, mukama i žrtvama, njegovim naporima i pregnućima, njegovim međusobnim odnosima, u složenoj istoriji Bosne i Hercegovine, posvetio je u svojim radovima Kreševljaković najviše pažnje.

Kao samouk, bez redovnog univerzitetskog obrazovanja, Kreševljaković je bio istoričar starog kova. Bio je zaljubljen u činjenice i ostajao njihov zarobljenik, slagao ih jednu pored druge i jednu za drugom i od njih stvarao sliku, mozaik, panoramu. I u tome je bio pravi majstor. Kao pošten naučnik,[18] uz to vrlo skroman i kritičan u granicama svojih intelektualnih mogućnosti, činjenice je pronalazio, utvrđivao i provjeravao sve dok ne bi stvorio predstavu o nekom pitanju, vjerujući da je došao do istorijske istine ili da joj se barem približio. Zašto sintezi nije naginjao, nije sasvim jasno. Možda se nije osjećao dovoljno sposobnim za prodor u složenije tokove istorijskog razmišljanja, koja bi vodila suptilnijem i nauci bližem shvatanju istorije. Možda za to nije imao ni vremena, žureći da prikupi što više činjenica, ostavljajući svojim nasljednicima da obave taj posao. Sve to ne začuđuje kada se

[18] U uvodu svoje knjige „Sarajevo za vrijeme austro-ugarske uprave", Kreševljaković, između ostalog, piše da je „pokojni Skarić napisao povijest Sarajeva od najstarijih vremena do 1878. Iako sam i sam bio napisao istoriju Sarajeva i kada sam saznao da isti posao radi pok. Skarić, odmah sam prekinuo rad, jer sam znao da je on bolji majstor od mene".

www.BosnaHistorija.com

ima u vidu da je Kreševljaković postavljao činjenični osnov za rad na mnogobrojnim temama kojim se on bavio i koje je on prvi uočio i nagovijestio njihovu obradu u uslovima krajnje nerazvijene istorijske nauke u Bosni i Hercegovini, kada je u čitavoj zemlji postojala, sve do oslobođenja 1945. godine, samo jedna prava naučna ustanova – Zemaljski muzej.

Opusom zaista ogroman, Kreševljakovićev naučni rad ima i određene nedostatke – metodološke i druge. Osnovni metodološki nedostatak njegovog cjelokupnog stvaralaštva se ispoljava u nedovoljnom sagledavanju i prikazivanju pojava iz istorije Bosne i Hercegovine pod osmanskom vlašću u kontekstu opšte istorije Osmanskog carstva i u procesu nastanka i evolucije određenih pojava i ustanova. Kada se čitaju neki Kreševljakovićevi radovi, stiče se utisak da je riječ o pojavama i institucijama pretežno karakterističnim za Bosnu i Hercegovinu, a ne da je riječ o pojavama i institucijama po svojim opštim svojstvima karakterističnim za čitavo Carstvo, pri čemu postoje manje ili veće domaće specifičnosti. Drugim riječima, Kreševljaković ne gleda na istoriju Bosne i Hercegovine osmanskog perioda kao na sastavni dio opšte istorije Osmanskog Carstva za koje važe opšte zakonitosti razvitka, već na to Carstvo gleda iz perspektive Bosne i Hercegovine. U Kreševljakovićevom metodu ispoljava se izvjesna statičnost u prikazu nastanka i razvoja određenih institucija, u njegovim radovima se ne osjeća kretanje istorije, koje se manifestuje kroz stalne promjene izazvane ekonomskim, društvenim i političkim razlozima. Vjerovatno je na takav pristup uticala okolnost da je Kreševljaković u nedostatku izvora iz prvih vijekova (XV, XVI i XVII vijeka) osmanske vlasti u Bosni i Hercegovini, u svojim radovima pretežno koristio izvore iz XVIII i XIX stoljeća, to jest iz vremena u kome je klasični osmanski sistem, pod uticajem opšte krize u svim sferama života, tako reći svakodnevno doživljavao promjene. Ovi i neki drugi nedostaci u Kreševljakovićevom naučnom radu već su uočeni u prikazima njegovih nekih radova u stručnim časopisima. Tako je primijećeno da u nekim njegovim radovima o gradovima nije iskorištena sva relevantna literatura i izvori,[19] da se pisac u prikazu esnafa, esnafske organizacije, mreže hanova i karavansaraja neopravdano ograničio na današnje granice Bosne i Hercegovine, a ne na granice nekadašnjeg bosanskog pašaluka,[20] te da nije uzimao dovoljno u obzir opšte stanje u Osmanskom Carstvu, da je u nekim poglavljima knjige o esnafima slikao stanje ružičastim bojama, idealizirajući odnose u proizvodnji, odnose između majstora, šegrta i kalfi.[21]

Slični nedostaci nalaze se i u nekim drugim Kreševljakovićevim radovima i djelima, u monografiji o Husejin-kapetanu Gradaščeviću, u Muteselimima, Kapetanijama i dr. U uvodu, inače jednog od najuspjelijih radova, monografiji o Husein-kapetanu Gradaščeviću, Kreševljaković pretjerano idealizira ustanovu ajana o kojima je, nekritički se povodeći za njemu dostupnom literaturom, utvrdio da su bili nekakvi narodni tribuni.[22] Tu on uopšte nije uočio, iako su ga na to upućivali

[19] Upor. prikaz *Mil. S. Filipovića* članka Kreševljaković o gradovima (Visoko, Cazin i okolina, Kulen Vakuf, *Jug. istor. časopis*, god. III, sv. 1–4, Ljubljana–Zagreb–Beograd 1937).

[20] Upor. prikaz *M. S. Filipovića* knjige H. Kreševljakovića, Hanovi i karavansaraji u BiH, *Djela Naučnog društva NRBiH, knj. VIII*, (*Geografski Pregled*, god. II, Sarajevo 1958).

[21] Upor. prikaz *M. Vasića* knjige H. Kreševljakovića, *Esnafi i obrti u starom Sarajevu* (prilozi za proučavanje istorije Sarajeva, Sarajevo 1963).

[22] Vid. *Kreševljaković H.*, (*Husejin kapetan Gradaščević*, Sarajevo, 1931).

turski izvori kojima se služio a u kojima se vrlo često pominju ajani i ajanluk, da je riječ o specifičnoj instituciji Osmanskog Carstva koja je nastala u prvoj polovini XVIII stoljeća na područjima klasičnog osmanskog feudalizma iz prakse vršenja određenih poslova u kadilucima od strane uglednih pojedinaca pretežno iz reda begovskog sloja, za koje je upotrebljavan opšti termin ajan, odnosno âyan-i vilâyet itd.[23] U radu o muteselimima, kao i u nekim drugim, nije u dovoljnoj mjeri uvažavao momenat evolucije, ograničivši se na prikaz nastanka i djelovanja ustanove muteselima samo na Bosnu i Hercegovinu, iako je riječ o ustanovi koja je imala više vidova ispoljavanja i bila rasprostranjena na čitavom području Osmanskog Carstva.[24] U „Kapetanijama" je Kreševljaković, između ostalog, izveo pogrešne zaključke o njihovom porijeklu, rasprostranjenosti, o razlozima izrastanja kapetana, u društvenom i političkom pogledu, u najmočnije glavare u kapetanijama i kadilucima u kojima su vršili poslove ajanluka i dr.[25]

Sve navedene primjedbe, kao i neki drugi nedostaci u djelima Kreševljakovića, ne umanjuju veliki značaj koji njegovi radovi imaju za našu istoriografiju, za poznavanje ukupne istorije Bosne i Hercegovine osmansko-turskog perioda. Najveći broj njegovih radova ima pionirski karakter i po tematici i po novim činjenicama koje je uporni, marljivi, savjesni i skromni Kreševljaković prikupio i objavio. Razloge što njegovo djelo nije završeno treba tražiti u opštoj nerazvijenosti i izuzetno nepovoljnim uslovima za stvaralački rad u sredini u kojoj je djelovao i stvarao, posebno između dva rata. Ti uslovi su bitno poboljšani tek poslije oslobođenja 1945. godine, kada su se Kreševljakoviću, kao i drugima koji su se uputili na težak i trnovit put nauke, otvorile daleko povoljnije mogućnosti za stvaralački rad. Kreševljaković je ubrzo po oslobođenju (1947. godine) izabran u zvanje naučnog saradnika u Zemaljskom zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti u Sarajevu, a osnivanjem Naučnog društva Bosne i Hercegovine 1952. godine postao je njegov redovni član i prvi potpredsjednik, i na toj je funkciji ostao sve do svoje smrti 1959. godine. Tek u novim uslovima došla je do punog izražaja stvaralačka aktivnost Kreševljakovića, pa nije čudo što je u tom periodu objavio svoje najbolje radove, bilo kao knjige ili kao članke i rasprave, sarađujući u edicijama Naučnog društva, Zemaljskog muzeja, Istorijskog društva, Pravnog fakulteta, Orijentalnog instituta, Zavoda za zaštitu spomenika, u Enciklopediji Jugoslavije i Istorije naroda Jugoslavije.

Ima i drugih razloga koji su uticali na nepotpunost i izvjesnu manjkavost u radovima Kreševljakovića. Kreševljaković nije imao prilike i mogućnosti da koristi bogatu tursku građu iz arhiva i biblioteka u Carigradu i Ankari, koja je u većem obimu počela da pristiže u naše naučne ustanove (Akademiju nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Orijentalni institut u Sarajevu i dr.) naporom izvjesnog broja bosansko-hercegovačkih istoričara i osmanista, tek poslije smrti Kreševljakovića.

[23] O tome opširnije Sučeska A., *Ajani* (prilog izučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka, Naučno društvo NR BiH, Sarajevo 1965).

[24] Upor. prikaz *M. Begovića* radnje H. Kreševljakovića, *Muteselimi i njihov djelokrug* (Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, VII/1959, sv. 1, str. 95–96); *Sučeska A.*: Mjesto muteselima u lokalnoj upravi do tanzimata, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, Sarajevo 1959.

[25] Upor. *Šabanović H.*, Vojno uređenje Bosne od 1463 do kraja XVI stoljeća, *Godišnjak Istor. društva BiH*, XI, Sarajevo 1960. godine; *Sučeska A.*, *Ajani*, naročito poglavlje o specifičnostima ajanluka u BiH.

Najzad, za ostvarivanje potpunog uvida u dokumentaciju, naročito neobjavljenu tursku istorijsku građu, koju je koristio iz druge ruke, Kreševljaković je bio znatno oštećen činjenicom da je, za razliku od fenomenalnog pamćenja,[26] imao izuzetno slab vid. Nemogućnost potpunog uvida u dokumentaciju znatno je umanjila Kreševljakoviću sposobnost suptilnijeg praćenja procesa oblikovanja i razvoja istorijskih pojava i istorijsko-pravnih i drugih institucija u periodu osmansko-turske vladavine u Bosni i Hercegovini.

Djelo Hamdije Kreševljakovića ima izuzetan značaj i trajnu vrijednost za našu kulturu i nauku. Svaki i najmanji prilog ovog neumornog znanstvenika pobuđivao je izuzetan interes ne samo kod stručnjaka već i kod šire čitalačke publike. To se najbolje vidi iz mnogobrojnih prikaza njegovih radova u dnevnoj štampi i stručnoj publicistici. Radoznala publika je s velikim interesom dočekivala svaki novi prilog H. Kreševljakovića, jer su ti prilozi, pisani čitko, jednostavnim stilom i jezikom, gotovo uvijek sadržavali nove podatke, novu obradu pojedinih pitanja iz istorije Bosne i Hercegovine pod osmanskom vlašću. To je štivo koje se i danas rado čita i koje će imati svoju čitalačku publiku dokle god bude ljudi koji pokazuju interes za istoriju svoga naroda i svoje zemlje.[27]

Dr Avdo Sućeska

[26] O tome više Nametak A., op. cit.

[27] U tom smislu pripremljena su za objavljivanje izabrana djela (u izdanju izdavačke kuće „Veselin Masleša") koja će, između ostalog, barem djelimično olakšati uvid u bogatu riznicu stvaralačkog doprinosa H. Kreševljakovića, a naučnicima da, polazeći od činjenica sabranih u tim djelima, dalje razvijaju i obogaćuju istorijsku nauku. To će biti istovremeno i najbolji spomenik ovom vrlom i nesvakidašnjem pregaocu i zarobljeniku nauke.

KAPETANIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

www.BosnaHistorija.com

UVODNE NAPOMENE[a]

Da bi se mogla pratiti izlaganja u ovoj radnji neophodno je potrebno dati sljedeće napomene.

Nakon pada Bosne pod Turke ne sjede više feudalci po utvrđenim dvorovima, gradovima. Nova feudalna gospoda ili spahije grade na ustupljenim im posjedima odžake i kule i u njima stanuju. Manja lena što ih novi gospodar, sultan, daje spahijama zovu se *timari*, a veća *zijámeti;* uživaoci prvih zovu se *timârnici*, a drugih *záimi*. Najveći prihod od timara iznosi 19.999, a od zijameta 99.999 akči. Prema tome prihodu lena spahije vode u rat određeni broj vojnika. Posjedi s prihodom većim od 100.000 akči zovu se *hásovi*. Oni su pripadali sultanu i ostalim članovima dinastije te visokim dvorskim i državnim funkcionerima. Njima upravljaju vojvode ili *emini* (povjerenici). U kraljevske ili plemićke gradove stavili su Turci svoje plaćeničke posade da ih čuvaju i po potrebi brane. Tvrđavni zapovjednici zovu se *dizdári*.

Još prije 1463. godine zauzeli su Turci jedan dio bosanskog teritorija i na vojnički ga organizovali kao *krajište* ili *serhat* s vojvodom ili krajišnikom na čelu. Tu su ustanovu Turci preuzeli od Bizanta. U tome je krajištu od 1435. glavni logor *Vrhbosna*, kasnije prozvana Sarajevo. Drugo krajište organizirano je u Humskoj zemlji nakon smrti hercega Stjepana (1466). Daljim osvajanjem pomicala su se krajišta. U zaleđu krajišta organizirali su upravu osnivajući *náhije* kao upravne i *kadiluke* kao sudbene jedinice. Granice nahija često su se podudarale sa starim našim *župama*. Kad su ta osvajanja doprla do obale Save i Une, upoznaše se Turci s institucijom *kapetánije*, koje su osnovane s ugarsko-hrvatske strane da brane dalje prodiranje Turcima, pa ih i oni počeše osnivati, a u osvojenim gradovima, gdje su već postojale, zadržavati, postavljajući tu svoje kapetane i vojnike. Iza zauzeća Gradiške 1537. osnovana je *gradiška kapetanija*, iza zauzeća Krupe 1565. *krupska*, iza zauzeća *Bišća* 1592. *Bihačka kapetanija* itd. To isto čine i u Hercegovini (Gabela).

Veće administrativno-političke i vojničke jedinice u Turskoj zvahu se *sandžaci* ili *live* (sàndžak, turski, a liva arapski, znači zastava). Prvi sandžak na bosanskom

[a] Prvi rad na temu KAPETANIJA, Hamdija Kreševljaković je objavio u „Godišnjaku istorijskog društva Bosne i Hercegovine", godina II, Sarajevo 1950, str. 89–141. Prvo izdanje knjige pod naslovom *Kapetanije u Bosni i Hercegovini* štampano je u izdanju Naučnog društva NR Bosne i Hercegovine, *Djela*, knj. V, Odjeljenje isotrijsko-filoloških nauka, knj. 4, Sarajevo 1954. (str. 308). Zbog velike zainteresovanosti i rasprodatog prvog broja, drugo izdanje pod istim naslovom štampala je OOUR Izdavačka djelatnost „Svjetlost", Sarajevo 1980 (str. 298).

teritoriju organiziran je 1463, odmah nakon pada Bosne, a zahvatao je sav prostor bivše bosanske države, osim zemlje hercega Stjepana. Taj sandžak nazvan je Bosna, a sjedište mu je u Vrhbosni do 1553, onda u Banjoj Luci do 1639, pa opet u Sarajevu do kraja XVII stoljeća, zatim u Travniku do 1850. god. Njegov se opseg povećavao sve do 1592. pripajanjem osvojenih sela, gradova i varoši u sjeverozapadnom pravcu.

Sjeverno od sandžaka Bosne ustrojen je nešto kasnije sandžak *Zvornik*, a južno sandžak *Hercegovina*, 1470. godine. Padom Požege 1536. i Klisa 1537. osnovani su sandžaci istih imena (Požega i Klis). Zasad nepoznate godine nastao je sandžak Začesna (Čazma), koji se kasnije nazivaše Pakrac, odnosno Cernik. Od osvojenih sela i gradova u području rijeke Krke i Zrmanje i od kraja oko Udbine, koji su bili u sandžacima Bosni i Klisu, organiziran je nešto prije 17. rujna 1580. sandžak Krka ili Lika. Kao zadnji sandžak je Bihać, a nastao je odmah iza zauzeća Bišća 1592. godine.

Sve do god. 1541. svi gornji sandžaci bili su potčinjeni ejáletu (beglerbegluk, pašaluk) *Rumeliji*. Od 1541. do 1580. god. Zvornik i Požega pripadali su ejaletu *Budim*.

Nešto prije 17. rujna 1580. postala je Bosna *beglerbègluk* sastavljen od gornjih sandžaka i od sandžaka Vučitrna i Prizrena. Oba ova sandžaka otcijepljena su od Bosne nešto prije 1607, a Požeški 1600. godine.

Sandžaci su se dijelili na *náhije*, ove na sela, varoši i gradove. Jedna ili više nahija čine sudbeni kotar ili *kadiluk*. Na čelu nahija su *vojvode*, sandžaka *sàndžakbezi* a beglerbegluka *bèglerbezi*.

Na čelu kadiluka je *kadija*. Uz beglerbega je vijeće ili divan u kome je, pored drugih dostojanstvenika, najviša ličnost *deftèrdâr* ili šef financija. Svaki sandžak ima svoga *àlâjbega*, zapovjednika nad spahijama. Po nekim mjestima sjedili su *serdári*, zapovjednici *jèničâra* jednog manjeg područja. U Sarajevu je sjedio *jeničarski zábit*, u narodu zvan *jèničâr-aga*. On je postavljao serdare. Vlast serdara trajala je tri mjeseca.

Jedan opis bosanskog pašaluka sastavljen oko 1620. objelodanio je u talijanskom prijevodu dr F. Rački u XIV knjizi „Starina" Jugoslavenske akademije. Tada je Bosna imala najveći opseg. Od kandijskog rata (1646–1669) do mira u Svištovu (1791) taj se opseg sužuje. Godine 1699. spao je bosanski pašaluk na četiri sandžaka.

Do reforama Mahmuda II (1808–1839) računale su se plaće gradskih posada i nekih drugih službenika u *àkčama*. Akča (aspra ili ajspra, od turskog ak, a znači bijel) bijaše najsitniji srebreni novac promjera 10–12 mm, težine 0,65 do 1,10 g. S vremenom težina joj je opadala, te je krajem XVII stoljeća iznosila samo 0,13 g. Po zakonu sultana Sulejmana od 1536. kovalo se od 100 drama (1 dram = 3,2 g) čista srebra 420 akči. U doba sultana Sulejmana Kânûnijê 83 akče vrijedile su jedan filur (dukat). U XVI stoljeću kovale su se akče u više mjesta na Balkanu; u Bosni su tada bile kovnice u Srebrenici i Čajniču. U raznim ispravama XVIII stoljeća spominju se sâg-akče (zdrave akče) i čûruk-akče (nezdrave). Ove potonje biće one težine 0,13 g čistog srebra. 100.000 akči zvaše se tovar (jük). Četiri akče čine jednu paru, a 40 para 1 groš.

OPĆI DIO

www.Bosna-Historija.com

I

POJAM, IME, BROJ I VRIJEME POSTANKA KAPETANIJA

1. *Kapetanije* su bile manji, tačno ograničeni teritoriji u prvo doba njihova opstanka samo duž onih granica bosansko-hercegovačkih, koje su dijelile Tursko Carstvo od hrvatskih zemalja, što stajahu pod vlašću bečkog cesara i mletačkog dužda, a od XVIII stoljeća bilo ih je i u unutrašnjosti, i to uz glavne drumove što su vodili s periferije u srednju Bosnu. One su bile na vojničku organizirane. Vojskom kapetanije zapovijedao je kapetan. Od kapetana do prostog vojnika svak je bio plaćen za svoju službu. Sve službe u kapetaniji bile su nasljedne. U svakoj je kapetaniji bio bar jedan grad i jedna kula, a u nekim je bio još i pokoji utvrđeni čardak. Čuvati granicu od neprijatelja danju i noću i puteve od hajduka i razbojnika bila je glavna zadaća posade u kapetanijama. Ova je institucija postojala u ovim zemljama od polovine XVI stoljeća do 1835. godine.

2. *Ime kapetanija.* Kapetanije su se službeno zvale imenom glavnog grada (utvrde). Kapetanija u kojoj je bilo glavno naselje Stolac zvala se službeno vidoška, po srednjovjekovnom gradu Vidoški, a ne stolačka kapetanija. Duvanjska kapetanija zvala se seddidžedidska po gradu Seddidžedidu, što su ga Turci sagradili početkom XVIII stoljeća. Isto tako, kapetanija u kojoj je bilo najveće naselje Kulen-Vakuf nije se zvala po tome naselju, koje je čak bilo utvrđeno, nego po gradu Staroj Ostrovici (Ostrovica-i-Atik kapudanlük). Imena kapetanija nisu se mijenjala ako bi se sjedište kapetana prenijelo iz jednog grada u drugi. Kao primjer za to navodim kamengradsku kapetaniju. Kapetan se u polovini XVIII stoljeća preselio iz Kamengrada u Stari Majdan. U narodu i narodnoj pjesmi kapetan i kapetanija zovu se majdanski, a službeno i dalje kamengradski. Nekako u isto doba postala je Derventa sjedištem kapetana vranduke kapetanije. Ime je i dalje ostalo staro u svim službenim ispravama, a po novom sjedištu narod je zvao i kapetana i kapetaniju. Samo dvije kapetanije se nisu zvale po gradovima, jer ih nije bilo, nego po rijekama preko kojih je bio most, a čuvao ga je kapetan sa svojom vojskom. Jedan takav most bio je na Sani kod današnjeg sela Tomine, a drugi negdje na rijeci Tari; prva se kapetanija službeno zvala Džisri-Sana kapudanlük, a druga Džisri-Tara kapudanlük. U Tomini je grad zamjenjivala kula na više katova, a valjda je tako bilo i u Tari.

3. *Broj kapetanija.* Kako je već rečeno, do sada se nije znao ni pravi broj kapetanija, odnosno kapetana, te su u tome griješili i domaći i strani pisci koji ih spominju. Jedni navode kako je bilo 36, a drugi 48 kapetana, a prema tome i kapetanija. Međutim, iz sigurnih izvora zna se da ih je 1829. godine bilo 39, dakle šest godina prije ukinuća ove institucije, 1835, a četiri godine prije otcjepljenja Hercegovine od bosanskog ejaleta (1833).

Koliko znam, prvi je domaći pisac Slavoljub Bošnjak (Ivan Frano Jukić) pisao kako je u Bosni bilo 36 kapetana.[1] Ovaj bi Jukićev broj mogao biti samo onda tačan da su nakon sloma pokreta Husein-kapetana ostale tri kapetanije upražnjene, i to građačačka, hutovska i vidoška (stolačka). S najvećom sigurnošću možemo reći da taj fakat nije Jukić imao na umu kada je to napisao. Njega je na taj broj navelo nešto drugo. „Trideset i šest mladih kapetana" postao je kao tradicionalan broj davno prije nego što je Jukić napisao svoj „Zemljopis". On je ušao u našu narodnu pjesmu[2] koju je on kao sakupljač svih vrsta narodnog blaga vrlo dobro poznavao.[3]

Isti broj nalazimo i u jednom mahzaru (predstavci) što ga je sastavio nepoznati autor u stihovima na sultana povodom ukinuća jeničara, dakle koju godinu prije ukidanja kapetanija. Tu čitamo:

Trideset i šest mladih kapetana,
Što te dvore trista godin' dana,
I još više šest godin' dana,
Poslušaj nas, sunce ogrijano.[4]

Isti broj kapetanija nalazimo u jednom, dvadesetak godina prije spomenutog mahzara, francuskom putopisu po Bosni iz pera Chaumettea des Fossesa, bivšeg tajnika francuskog konzulata u Travniku, koji je putovao Bosnom 1807. i 1808.[5] To je zanimljivo djelo nastalo u doba živog izučavanja Bosne od strane vojnih francuskih lica[6] i živog djelovanja njihova konzulata u Travniku (1807–1814).[7] Pa ipak je i Chaumette pogriješio, ali ne znamo kako je do te pogreške došlo. On navodi da je od onih 36 kapetana njih 14 sjedilo u Turskoj Hrvatskoj, 10 u pravoj Bosni, a 12 u Hercegovini. Chaumette, kako znamo, jedini je poimenice nabrojio naše kapetanije, odnosno kapetane. Prema tome popisu u *Turskoj Hrvatskoj* su kapetani:

1. bihački,
2. ostrovički,
3. pridorski,
4. krupski,

[1] Slavoljub Bošnjak, *Zemljopis i poviestnica Bosne*, Zagreb 1851, str. 144.
[2] Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, *Boj pod Banjom Lukom 1737*, Sarajevo 1905, str. 18.
[3] U sva tri sveska časopisa „Bosanski prijatelj" (Zagreb 1850, 1851. i 1861) zabilježio je Jukić više narodnih pjesama, pripovjedaka, poslovica i zagonetaka. S fra Martićem skupio je zasebnu zbirku „Narodne pjesme bosanske i hercegovačke" (Osijek 1858), bolje poznatu pod narodnim imenom „Jukićke".
[4] Original ili prepis ovoga mahzara u mene.
[5] *Voyage en Bosnie dans les années 1807 et 1808.* Paris 1822, str. 104.
[6] V. Jelavić, „Francuska izvješća o Bosni", *GZM* XVIII (1906, str. 307–342).
Dr M. Gavrilović, *Ispisi iz pariških arhiva*, Beograd 1904.
[7] V. Jelavić, „Iz prepiske francuskog generalnog konzulatu u Travniku u godinama 1807–1814", *GZM* XVI (1904), str. 247–281.

5. novski,
6. ostrožački,
7. dubički,
8. gradiški,
9. vakufski,[8]
10. majdanski,
11. kozarački,
12. petrovački,
13. jajački i
14. ključki.

U pravoj Bosni

1. banjolučki,
2. derventski,
3. dobojski,
4. maglajski,
5. tešanjski,
6. glamočki,
7. kupreški,
8. zvornički,
9. tuzlanski i
10. građačački.

U Hercegovini:

1. nikšički,
2. kolašinski,
3. klobučki,
4. gatački,
5. trebinjski,
6. stolački,
7. počiteljski,
8. nevesinjski,
9. duvanjski,
10. mostarski i
11. livanjski.

Chaumette kaže da su istim redom kojim su gore poredani, sjedili kapetani u vezirskom vijeću, i da je taj red ustanovljen po starosti kapetanija.[9] Ta konstatacija ovdje ne odgovara jer, kad bi to zaista bilo, onda bi taj red bio mnogo drugačiji. I nabrajanje kapetana, odnosno kapetanija, nije mu tačno. On je najprije naveo da je u Turskoj Hrvatskoj bilo 14 kapetana, a zapravo ih je naveo 13, a u Hercegovini 12, a nabrojio ih je samo 11. Prva je pogreška nastala zbog toga što je naveo ostrovičku i vakufsku kapetaniju kao dvije zasebne, a to je bila jedna sa dva imena. U Hercegovini je jednu izostavio, i uz to naveo nevesinjsku, koje nikad nije bilo. Prema tome, Chaumette je nabrojio samo 34 kapetanije, i to pod narodnim a ne službenim imenima. Iz toga se jasno vidi da Chaumette nije svoje podatke crpio iz izvora, nego ih je sam prikupljao, ili mu ih je dao neko ko nije bio potpuno upućen.

Sva je prilika da je Chaumette u broju 36 pogriješio, s istog razloga kao i Jukić. To postaje tim sigurnije što je godine 1806, dakle godinu dana prije Chaumettea, proputovao Bosnom jedan drugi Francuz, imenom Leclerc, a u svom izvještaju napisao da u Bosni ima oko četrdeset što dobrih što loših tvrđava, kojima upravljaju kapetani, i tu čast vrše po nasljednom pravu.[9] Leclerc je osobitu pažnju obratio na puteve i tvrđave, i, prema tome, on se približio pravom broju kapetana.

[8] *Voyage en Bosnie dans les années 1807 et 1808.* Paris 1822, str. 104.
[9] V. Jelavić, o. c., str. 329.
[10] Misli se na Kulen-Vakuf.

www.BosnaHistorija.com

Sve pogreške Chaumetteove u ovoj stvari preuzeo je J. B. Tošković u svojoj disertaciji,[10] a broj kapetanija od Jukića preuzeo je Drag. M. Pavlović.[11] Međutim, u Pavlovića se radnji navodi na drugom mjestu i broj 48.

Drugi opet navode kako je u Bosni bilo 48 kapetana. Taj broj nalazimo opet u izvještaju francuskog štapskog kapetana iz godine 1806.[12] Taj broj ima i dr Bašagić[c] i mnogi drugi koji su se njime služili. Stojan Novaković piše kako putnici i posmatrači Bosne i njenih prilika u početku XIX stoljeća bilježe 48 kapetana ili nasljednih begova.[13]

Kako je došlo do ovog broja sigurno ne znam, ali mi se čini da se nije teško dosjetiti. Bosanski se ejalet nekada dijelio na 48 kadiluka[14] i ovi su mogli biti identifikovani sa kapetanijama.

Bilo je kapetanija i kadiluka gdje su se granice jednih i drugih potpuno podudarale. Kod drugih opet podudarale su se granice kapetanije s granicama nahije. Neke su se kapetanije nalazile na teritoriju dvaju kadiluka. Ali na teritoriju nekih kadiluka bilo je po više (2–4) kapetanije.

Već je rečeno da je u cijelom bosanskom ejaletu bilo 1829. godine u svemu 39 kapetanija. Evo tih kapetanija sa pravim službenim imenima i sjedištima njihovih kapetana:

1. bihačka (Bihać)
2. ostrožačka (Ostrožac)
3. krupska (Krupa)
4. novska (Novi)
5. pridorska (Prijedor)
6. kamengradska (Stari Majdan)
7. dubička (Dubica)
8. gradiška (Bos. Gradiška ili Berbir)
9. kozaračka (Kozarac)
10. banjolučka (Banja Luka)
11. džisri-sanska (Tomina)
12. kobaška (Kobaš)
13. jajačka (Jajce)
14. vrandučka (Derventa)
15. maglajska (Maglaj)
16. dobojska (Doboj)
17. tešanjska (Tešanj)
18. novopazarska (Novi Pazar)
19. staroostrovička (Prkosi)
20. petrovačka (Petrovac)
21. ključka (Ključ na Sani)
22. kupreška (Kupres)
23. glamočka (Glamoč)
24. hlivanjska (Hlivno)
25. seddi-džedidska (Duvno)
26. ljubuška (Ljubuški)
27. mostarska (Mostar)
28. počiteljska (Počitelj)
29. vidoška (Stolac)
30. ključka (Ključ kod Gacka)
31. trebinjska (Trebinje)
32. klobučka (Klobuk)
33. onogoštska (Nikšić)
34. hutovska (Hutovo)
35. kolašinska (Kolašin)
36. džisri-tarska
37. zvornička (Zvornik)
38. tuzlanska (Tuzla)
39. gradačačka (Gradačac).[15]

[10] Jovo B. Tošković, *Odnosi između Bosne i Srbije 1805–6. i boj na Mišaru*, Beograd 1927, str. 34.
[11] Drag. M. Pavlović, *Pokret u Bosni i Albaniji protivu reforama Mahmuda II*, Beograd 1913, str. 3.
[12] V. Jelavić, o. c., str. 322.
[13] St. Novaković, *Tursko carstvo pred Srpski ustanak 1790–1804*, Beograd 1906, str. 63.
[14] H. Šabanović, „Popis kadiluka u Evropskoj Turskoj od Mostarca Abdulaha Hurcmovića", *GZM*, LIV (1942), str. 314.
[15] Sarajevski sidžil broj 67, str. 80 (79) u Gazi-Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu. Dalje se citira samo Sarajevski sidžil, broj i strana.
[c] Autor misli na Safvet-bega Bašagića i njegovo djelo „Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (od 1463–1850)", Sarajevo 1900.

Zagledamo li malo bolje u red kapetanija ovog popisa udara u oči da su poredane po sandžacima. Od broja 1–18 spadale su bosanskom, od 19–24 kliškom, od 25–36 hercegovačkom, a zadnje tri zvorničkom sandžaku. Prema tome bilo ih je na teritoriji sandžaka:

bosanskog	18
kliškog	6
hercegovačkog	12
zvorničkog	3

Osim gornjeg našao sam još jedan, bar tridesetak godina stariji, popis u kome su navedene sve kapetanije kao i u onom od 1829, samo bez hutovske, osnovane 1802., i poredane drugim redom. Nije datiran niti se zna ko ga je sastavio. I u njemu je na prvom mjestu opet bihačka kapetanija.[16]

Osim kapetanija u oba su popisa navedeni samostalni agaluci Zalom, Trusina i Borije, a u onom drugom još i Tabakovići. Ime ovog zadnjeg sastavljač je poturčio u Debakzadeler. Zalom i Trusina su danas sela u nevesinjskom, a Borije u foćanskom srezu, dok se Tabakovići zvalo neko selo i zaselak u kraju između Prijedora i Dubice, ali danas naselja toga imena nema u tom kraju. Zalom je naveden kao klanaç (derbent), a Trusina i Borije kao kule. Za Tabakoviće nema pobliže oznake, a kako ovaj agaluk ne navodi popis iz 1829, to znači da je ugasnuo prije toga vremena.

4. *Agâlukom* se nazivala na kapetanijski način organizirana vojna jedinica, a sastojala se samo od jednog džemata vojnika s agom na čelu. Ti vojnici bili su ili konjanici ili azapi (stražari). Neki su agaluci po potrebi pretvarani u kapetanije, o čemu će biti govora u posebnom dijelu.

Sve ovo što je dosad rečeno odnosi se na posljednje decenije njihova opstanka.

5. *Prve kapetanije*. Doprijevši do Save i Une Turci se tu upoznaše s ovom institucijom pa i oni počeše po pograničnim mjestima osnivati kapetanije. Posve sigurno znamo da su krajem XVI stoljeća sjedili kapetani u Gradiškoj (Berbiru), Krupi, Bihaću, Klisu i Gabeli. Za Krupu i Bihać znamo da su i prije Turaka imali svoje kapetane. Vrlo je vjerovatno da su još 1600. godine imali kapetane Herceg-Novi, Dubica i Udbina, jer se u Herceg-Novom sretamo s ovom institucijom 1606, u Dubici 1611, a u Udbini 1620. godine.

Gdje su Turci organizirali *prvu kapetaniju* to sigurno ne znam. Najstariji spomen kapetanu potječe iz 1558. Te godine postojala je gradiška kapetanija. Njen kapetan bio je Džafer-beg,[17] sin kliškog sandžaka Malkoč-bega Karaosmanovića. U pismu Petra Erdeđa od 8. siječnja 1558. spominje se, među drugim, gradiški kapetan (gradysckay capitaneus).[18] Odmah po zauzeću Krupe 1565. godine postavili su Turci svoga kapetana.[19] Isti je slučaj i s Bihaćom 1592,[20] dok je kliška kapetanija

[16] Original u arhivu Orijentalnog instituta u Sarajevu br. 756.
[17] V. Klaić, *Povijest Hrvatske* V, Zagreb 1911.
[18] E. Laszowski, *Monumenta Habsburgica III*, Zagreb 1917, str. 457.
[19] R. Lopašić, *Bihać i bihačka krajina*, Zagreb 1890, str. 217.
[20] R. Lopašić, o. c.

osnovana prije 1596, a gabeoska prije 1591[21]. Prema tome, potpuno je sigurno da su između 1558. i 1596. postojale kapetanije u Gradiškoj, Krupi, Gabeli, Bihaću i Klisu, dok je ona prva nešto starija od 8. siječnja 1558, a gabeoska i kliška starije su od 1591. i 1596. god. Njihov postanak pada u doba ratobornih namjesnika Malkoč-bega Karaosmanovića, Ferhat-bega Sokolovića i Hasan-paše Predojevića.

Od onih pet kapetanija dvije su (bihaćka i krupska) bile u bihaćkom, gradiška u bosanskom, kliška u kliškom, a gabeoska u hercegovačkom sandžaku, dok kapetanijama u ostalim sandžacima nisam našao spomena.

6. *Kapetanije XVII stoljeća.* U ovom stoljeću postigao je bosanski pašaluk najveći opseg, ali u istom stoljeću on je počeo opadati, a u opadanju je od 1647. do 1791. Do bečkog rata (1683) broj je kapetanija znatno porastao. Na serhatu ili Krajini, od Gradiške do Novog u Boki Kotorskoj, nastao je cijeli niz kapetanija. Osim tih pograničnih, osnivane su i kapetanije u zaledu. Od 1606. do 1690. godine postojalo je na teritoriju ovog ejaleta *dvadeset i devet* kapetanija. Sjedišta su kapetana pogranični gradovi: Osijek, Virovitica, Gradiška, Jasenovac, Dubica, Kostajnica, Novi na Uni, Gvozdansko, Krupa, Ostrožac, Bihać, Udbina, Obrovac, Zemunik, Islam, Nadin, Skradin, Klis, Kamen, Imotski, Gabela, Trebinje i Herceg-Novi; u zaledu sjedili su kapetani u gradovima: Banja Luka, Kamengrad, Ključ na Sani, Jajce, Hlivno i Knin. Prema tome bile su dvadeset i tri pogranične i šest unutarnjih kapetanija. Od tih 29 kapetanija bile su u sandžaku

Požegi	2
Bosni	7
Bihaću	4
Krka (Lika)	7
Klis	4
Hercegovina	4,

dok mi nije poznato kome je sandžaku pripadalo Gvozdansko.

Ona dva preostala sandžaka, Zvornik i Cernik, bili su bez ove institucije. Za Zvornik je posve razumljivo, jer on nije bio onda na granici, ali ni u Cerniku, kao pograničnom sandžaku, nisam našao spomena ovoj instituciji.

U ovom je stoljeću vodila Porta dva rata: *kandijski* (1646–1669) i *veliki* ili *bečki* (1683–1699) u kojima se suzio opseg bosanskog pašaluka. U kandijskom ratu osvojila je Venecija jedan dio krčkog i kliškog sandžaka. Tom prilikom došli su ponovno pod vlast mletačkog dužda gradovi Islam i Nadin (1647) i Zemunik, Klis i Kamen (1648), a time je nestalo i tih kapetanija. U bečkom ratu zauzeli su Mlečani i dalje tri kapetanije istog sandžaka, a Austrija Udbinu (1689). Tako je nestalo ovog sandžaka. Osim toga Venecija je osvojila Gabelu i Herceg-Novi, a Austrija Kostajnicu i cijeli požeški sandžak s kapetanijama Virovitica i Osijek. Negdje iza 1635. osvojeno je od Porte Gvozdansko, a kako je 1660. bila ukinuta kapetanija u Jasenovcu, to je nakon sklopljenog mira u Karlovcima ostalo u bosanskom pašaluku od 29 samo dvanaest kapetanija. Osim sandžaka Krka i Lika otpao je i sandžak Cernik kao i Požega, koji zapravo nije pripadao Bosni već od 1600. godine, a bi-

[21] V. Skarić, „Podaci za historiju Hercegovine od 1566 do sredine XVII vijeka", *GZM*, XLIII (1931), svezak II, str. 63.

hački je toga vremena ili odmah iza karlovačkog mira bio ukinut. Tako je pašaluk Bosne spao na četiri sandžaka od kojih su tri bila također okrnjena, samo je Zvornik ostao netaknut, premda je i on bio dio bojišta.

Od gubitka teritorija bile su mnogo teže posljedice što ih je prouzrokovao bečki rat u Bosni. Na njih se neću osvrtati jer to ne spada u okvir ove radnje.

7. *Kapetanije XVIII stoljeća.* U bečkom ratu potpuno se izmijenila uloga Austrije i Turske u odbrani i navali. Od 1699. Turska je u defanzivi. Sada je Bosna kao najzapadnija turska provincija izložena napadaju Austrije i Venecije. Habsburgovci su težili da podjarme Bosnu još od prvih dana njihova nastupa na prijesto Ugarske i Hrvatske. Na 24. III 1529. pisao je kralj Ferdinand I *Žarku od Maglaja i Jurašinu od Žepča* da će uskoro poslati vojsku protiv Turaka, te ih poziva da se pridruže toj vojsci, čim ona stigne u taj kraj.[22] Tek im se sada pružila bolja prilika da ostvare tu davnu želju. Tokom XVIII stoljeća oni su tri puta uzaludno pokušavali da to postignu.

Porta, kao i Bošnjaci, dobro je znala da se Austrija, kao ni Venecija, neće zaustaviti na granicama Bosne, što su bile povučene nakon mira u Karlovcima, i zbog toga se odmah pristupilo radu oko što boljeg utvrđenja i što boljeg čuvanja novih granica. Iz sigurnih vrela znamo da se tome poslu pristupilo već 1700. godine, dakle godinu dana nakon karlovačkog mira. Grade se novi, prepravljaju stari i popravljaju davno napušteni gradovi i formiraju se novi agaluci i kapetanije. Ne utvrđuju se samo granice nego i putevi koji vode u unutrašnjost ove zemlje.

Taj rad je nastavljen još življe nakon požarevačkog mira (1718). U drugom ratu Karla VI s Turcima pokazalo se da taj rad nije bio jalov. Mirom u Beogradu 1739. Bosni je, nakon potpunog poraza cesareve vojske, povraćen i onaj dio zemlje uz Savu i Unu do Bosanskog Novog, što je bio ustupljen Austriji u Požarevcu, i punih pedeset godina ona nije zavojštila na Bosnu. Pa i u trećem ratu (1788–1791), tzv. dubičkom, Austrija nije bila osobite sreće,[23] iako se za nj naročito pripremala i uspjela jedan dio bosanske kršćanske raje pridobiti na svoju stranu u borbi s Portom.[24]

U XVIII stoljeću osnovano je 28 kapetanija pored onih 12 što su preostale iz karlovačkog mira. Njih 13 organizirano je između 1699. i 1716, i to skoro sve uz granicu. Sjedišta tih kapetanija bila su Onogošt, Klobuk, Stolac, Počitelj, Mostar,

[22] A. Ivić.

[23] Po Bosni su putovale austrijske uhode, crtale karte, opisivale puteve i gradove i raznosile carske proklamacije. J. N. Dubsky preveo je sigurno u ovu svrhu s turskog na njemački djelce Omer-efendije iz Novog o ratovanju Bošnjaka pod Hekim-Oglijom (*Die Kriege in Bosnien in den Feldzügen 1737, 1738. u 1739*, Wien 1789). U ovome je vremenu nastao i onaj opis Bosne („Die Beschreibung des Königreiches Bosnien") što ga je objavio dr G. Bodenstein u *GZM* za 1908. (str. 95–112) Bodenstein ga stavlja u Petraševa vremena, ali to je pogrešno. On sigurno nije znao da je ovaj „Beschreibung" bio štampan u Beču u vrlo malom broju primjeraka oko 1787. O kartama iz ovog vremena govori Dr E. Richter („*Beiträge zur Landeskunde Bosniens und der Herzegovina*", Wiss. Mitteilungen, Bd. X, str. 737. *GZM* XVII (1905), str. 260–261). Za proklamacije zna i kroničar Mula Mustafa Bašeskija (*GZM*, XXX (1918), str. 80). Zbog njih je došlo do čefilème (međusobnog jamstva) kršćana u Sarajevu 2. III 1788. a sigurno i po drugim mjestima.

H. Kreševljaković, „Čefilema sarajevskih kršćana iz 1788. god.," *Prilozi Orijentalnog instituta III*, str. 28.

[24] Dr V. Čubrilović, „Bosanski franjevci u Austro-Turskom ratu 1788–1791", *Bratstvo* XXVII (1933), str. 102–131.

www.BosnaHistorija.com

Ljubuški, Rog, Duvno, Stara Ostrovica, Kozarac, Kobaš, Bosanski Brod i Vranduk. Kako je 1711. ukinuta roška, a u ratu 1716–1718. propala brodska, to su nakon požarevačkog mira bile u svemu 23 kapetanije. Do novog rata (1737–1739) ustrojeno ih je još 11 (Glamoč, Kupres, Džisri-Sana, Doboj, Tešanj, Gradačac, Tuzla, Zvornik, Novi Pazar, Ključ kod Gacka i Kolašin). Nakon beogradskog mira, njihova je mreža popunjena s još četiri kapetanije (Prijedor, Petrovac, Maglaj i Tara). U Bujruldiji Hadži Muhamed-paše, bosanskog valije, od 15. safera 1167 (12. XII 1753) nabrojeno je 36 kapetanija.[23] Tu se ne spominje Tuzla ni Džisri-Tara; prva zbog toga što je u njoj kapetan pristajao uz pobunjenike, dok Džisri-Tara nije tada ni postojala. Posljednja je osnovana u Hutovu 1802. Prema tome, kroz cijelo vrijeme njihova opstanka osnovano je svega 58 kapetanija.

Tako uz granice bosanskog pašaluka, od Brčkog uz Savu i Unu pa dalje suhom međom, nije bio nigdje ni čeperak zemlje na kome se nije osjećala vlast nekog kapetana.

Kako se vidi, najviše je kapetanija osnovano u XVIII stoljeću u vremenu opadanja slave i moći Turske. I baš u tome vremenu sretamo se s njihovim zapovjednicima, kapetanima, u političkom životu Bosne kao jakim faktorom, dok su do tada bili samo zapovjednici svojih vojnika.

[23] Tešanjski sidžil u Hulusije u Žepču vidio sam 1939. godine.

II

UREĐENJE KAPETANIJA

A. Teritorij i utvrde

Svaka je kapetanija (turski kapundanlûk) imala svoj tačno ograničen teritorij bar s jednom jačom utvrdom i svoju vojsku. Osim sela bilo je po kapetanijama većih naselja, ali je u ponekim bilo i većih varoši, kao što su npr. Mostar, Hlivno, Banja Luka, Bihać, Tuzla, Zvornik itd. Od utvrda bile su obligatne kule, onda gradovi, palanke i čardaci. Po samostalnim agalucima nije bilo zidanih gradova (tvrđava). Njih su zamjenjivale palanke, kule i čardaci. Dok je u kapetanijama bila vojska sastavljena od više rodova, u agaluku je, što se zna, bio samo jedan rod vojske.

1. *Teritorij kapetanije* nije nikad prelazio granicu sandžaka, ali je bilo kapetanija koje su se sterale na teritoriju dvaju kadiluka. Bilo je opet kadiluka na čijem su se teritoriju sterale dvije, tri pa i četiri kapetanije. Bilo je i takvih kod kojih su se granice podudarale s granicama kadiluka. Tako su se npr. granice bihaćke kapetanije podudarale s granicama istoimenog kadiluka; kobaška je kapetanija zahvatala po jedan dio banjolučkog i jajačkog kadiluka, dok su u granicama ključke kapetanije bili teritoriji kadiluka Ključa i Jezera; na prostoru kadiluka Banje Luke bile su kapetanije banjolučka i gradiška u cjelini i kobaška jednim dijelom; na prostoru kadiluka kostajničke bekije ležale su četiri kapetanije: dubička, novska, pridorska i kozaračka, a toliko ih je bilo i u kadiluku Kamengrad. Bilo je kadiluka u kojima nije bilo ni jedne kapetanije ni samostalnog agaluka, npr. Rogatica, Višegrad, Čajniče, Birče s Knežinom, Kladanj, Visoko, Konjic, Travnik itd.

Uvijek su se kapetanije sterale na jednom suvislom teritoriju. U tome je pogledu samo vranduška činila iznimku, jer je tu kapetaniju sačinjavao grad Vranduk s okolicom, onda Derventa i Brod, a između ta dva dijela bile su kapetanije dobojska, tešanjska i maglajska. To je nastalo tako što je brodska kapetanija propala za vrijeme prvog rata Karla VI, a njen preostali dio s Derventom pripojen Vranduku.

2. *Utvrde.* Utvrde su bile trovrsne, i to: gradovi, kule i čardaci.[1]

a) Gradovi. Po materijalu od koga su građeni dijelili su se na prave gradove i palanke. Prvi su zidani od kamena, a drugi su pravljeni od drveta i zemlje. Turski

[1] O utvrdama vidi Hamdija Kreševljaković, *Prilozi povijesti bosanskih gradova pod turskom upravom*, Prilozi Orijentalnog instituta u Sarajevu, II, Sarajevo 1952, str. 119.

izvori zovu prve kal'a, a druge palanke, a mi ćemo ih zvati grad i palanka, kako ih je zvao i narod onoga vremena.

Osim Džisri-Tarske i Džisri-Sanske kapetanije u svim ostalim bio je bar po jedan grad (tvrđava). Ali je bilo kapetanija i s više gradova, naročito u kapetanijama oko Une. Tako je npr. oko 1800. god. bilo u bihaćkoj devet, u ostrožačkoj osam, u krupskoj pet, a u Staroj Ostrovici četiri grada.

Ali je toga vremena bilo gradova s posadom i izvan teritorija kapetanija, a njihovi su se zapovjednici zvali dizdari. U ovaj red spadali su Prusac, Travnik, Sarajevo, Hodidjed, Višegrad, Samobor, Srebrenica itd. I neki gradovi po kapetanijama imali su svoje dizdare, npr. Bihać, Ostrožac, Šturlić Velika Kladuša, Krupa, Kamengrad, Havala, Orašac, Glamoč, Hlivno, Mostar, Ljubuški, Počitelj, Stolac, Trebinje i drugi.

b) Palanke.[2] Tako se zvahu manja i veća naselja s utvrđenjem od brvana ili od jakog kolja opletena šeperom i donekle nasuta s vanjske strane zemljom. Oko ovakvog utvrđenja bio je hendek ili šarampov (šarampol) s palisadama. Iznad ulaza bio je čardak od hrastovine, koji je ovdje nadomještavao *kapikulu*. U unutrašnjosti je mogla biti zidana kula na više katova (Kupres, Tomina, Donja Tuzla itd.). Ovakve su utvrde bile po samostalnim agalucima, ali čim bi se takav agaluk podigao na kapetaniju, nastojalo se odmah oko izgradnje grada (Duvno, Tuzla). U Bosni je bilo nekoliko palanaka u XVIII stoljeću kao npr. Kupres, Čovka, Kobaš, Brčko, Zalom itd. Još se danas nazivaju palankom četiri sela što leže nedaleko od Brčkog, Ljubije, Tomine (Sanski Most) i Tešnja, i nešto veće naselje Lušci-Palanka. Na palanku nas sjeća i ime sela Palančište, što leži sat hoda od Prijedora na sjever.

U svim našim kapetanijama bilo je oko 1830. god. 69 gradova i palanaka.

c) Kule. Premda su kule posvuda građene na isti način, nisu svuda služile istoj svrsi. U sjedištu kapetana oni su u njima uređovali, dok su izvan tih sjedišta u njima stanovali vojnici kapetanije kao straža na putu gdje je prolaz bio opasan. Na nekim su mjestima oko takvih kula dvorišta bila opasana bedemom, pa je to izgledalo kao kakav mali grad. Jedna takva kula bila je u klancu Lipeta na putu Konjic–Mostar, a pripadala je mostarskoj kapetaniji. U sjedištu kapetana bila je uz kulu poveća zgrada, odžak, u kojoj je stanovao kapetan sa svojom porodicom. Kad bi sa ovakve kule pukao top u doba mira, značilo je da kapetan poziva svoje ljude iz mjesta i okoline na tembih (saopćenje). Usput budi rečeno da su ovakve kule zidali i veliki feudalci. To su bili utvrđeni dvorci. Takve dvije kule vide se još i danas u Odžaku kod Bugojna, jedna u Biloj između Brčkog i Gradačca, a ima ih i na drugim mjestima i gotovo su sve napuštene.

Bile su zidane od lijepo ili grubo tesanog kamena, na više katova. Osim prozora bilo je na njima mazgala ili puškarnica. Skoro im je uvijek osnovica kvadrat. Najgornji kat zidanog dijela kule je presveden kupolom. Na nekim je bio još jedan kat od drveta. Krov im je u obliku četvorostrane piramide. Za ovakve kule zna i naša narodna pjesma:

Kula mu je na osam bojeva,
I deveta čatma od drveta.

[2] St. Novaković, „Palanka – palanga – poluga – brvenik". *Godišnjica N. Čupića*, II, Beograd 1878, str. 262–269.

Prizemne prostorije ovih kula, u kojima su kapetani uredovali, služile su za zatvor (hapsane).

d) Čardaci su služili za stanovanje vojnika. Građeni su uz suhu među, ali ih je bilo i na obali Save. Osim toga bilo je čardaka i po klancima i drugim opasnim mjestima. To su zgrade koje su građene na stupovima, a bilo ih je i takvih kod kojih je prizemlje ozidano od kamena, a gornji kat od hrastovine. Na čardacima su bila vrata od hrastovine i zatvarala se, pored brave i jakog željeznog mandala s nutarnje strane, još jednim vodoravno u zid uzidanim direkom.

I za ove čardake znaju naše junačke pjesme.

Na nekim čardacima bio je pokoji manji top.[3]

B. *Vojska i plaće*

Vojska se sastojala od raznih rodova. Svi zapovjednici ili *age* i *zabiti*, kao i svi vojnici ili *nêferi*, postavljani su carskim beratima: svi su bili stalni i plaćeni, a sve službe od kapetana do zadnjeg vojnika bile su nasljedne i prelazile s oca na sina ili bližeg rođaka. U raznim beratima spominju se ovi rodovi vojske:

1. fârisi ili konjanici
2. àzapi ili azebi, stražari
3. mustàhfizi, gradski čuvari
4. pasbâni, noćni čuvari
5. tòpčije
6. džêbedžije, oklopnici
7. martolózi
8. donùlije, dobrovoljci.

Po istim dokumentima znamo da su se rodovi dijelili na *džemâte*, ovi opet na *ode* ili *bùljuke*, da su prvim na čelu *âge* kao zapovjednici, a drugim *ôdobaše* ili *bùljukbaše*. Svaki je aga imao svoga zamjenika ili *čehâju*. Neki su džemati imali još *čâuša, bajraktâra, kalâuza i kjâtiba* ili pisara.

Aginske dnevne plaće (ulefa ili alufa) kretale su se obično od 30–60, a ima slučajeva gdje su iznosile 80 pa i 150 akči, njihovih čehaja od 20–30, bajraktara, 13–20, kalauza 13, odobaša i buljukbaša 10–15, a pisara 13–15 akči, dok su plaće vojnika bile vrlo različite, kako ćemo to vidjeti.

1) *Džemati. Džêmat*, tačno džema'at, arapska je riječ i znači skup. Džemati su najveće vojne jedinice u kapetanijskoj vojsci; njihovo je brojno stanje vrlo različito u jednom te istom rodu vojske i kretalo se, koliko se iz očuvanih berata može ustanoviti, od 14–96 ljudi. Džemati jednog istog roda označavali su se arapskim rednim brojevima.

U istim izvorima spominju se stari i novi džemati, a kod tobdžija i džebedžija u ponekim beratima navode se jerlu džemati (mjesni džemati). Kako se broj vojnika po pojedinim kapetanijama po potrebi povećavao, to su sigurno nanova ustrojeni džemati dobili dodatak *džêdid* (nov) za razliku od prije postojećeg džemata. Za osiguranje novih džemata kao i za ustrojstvo novih kapetanija polazio je prijedlog Porti od bosanskog vezira.

[3] O čardacima ispr. dr L. Jelić, Lički sandžakat i postanje Mletačke krajine, *Narodni koledar za 1898*, Zadar, str. 114.

www.BosnaHistorija.com

Šta ovdje ima da znači dodatak „jerlu" uz tobdžijske i džebedžijske džemate tačno ne znam. Kako „jerlu" znači „mjesni", držim da bi to trebale biti one tobdžije i džebedžije koji u slučaju rata ostaju u gradu i ne idu na bojište.

Po većim kapetanijama bilo je i po deset džemata od jednog roda vojske, naročito konjanika i azapa. Nije mi došao do ruku nijedan berat u kome bi se mustahfizi dijelili na više džemata, ali ima berata u kojima se navode samo mustahfizi s dodatkom stari i novi.

Kod konjičkih džemata nazivaju se niže jedinice nekad *ode*, a nekad *buljuci*, dok se kod ostalih džemata zovu gotovo uvijek samo *ode*. Ode i buljuci istog džemata označuju se uvijek rednim brojem na turskom jeziku. Oda je brojila desetak vojnika. Nije isključeno da je broj mogao biti i nešto manji ili znatno veći.

Ima slučajeva da su se pojedini džemati cijepali tako da je jedan njihov dio služio u jednom, a drugi u drugom gradu. Zato ćemo u nekim beratima naći od tako pocijepanog džemata vrlo mali broj nefera. To ćemo vidjeti u sastavu posade u Staroj Ostrovici gdje su od jednog džemata bila na službi samo četiri nefera.

Koliko znam, samostalan je agaluk imao samo jedan džemat, dok su za ustrojstvo jedne kapetanije bila potrebna najmanje tri džemata s barem 100 ljudi, kako se to razabira iz berata o ustrojstvu kapetanije u Duvnu.[4]

2. *Rodovi vojske*. a) *Farisi* ili *konjanici* glavni su rod vojske po kapetanijama. Oni su bili detaširani po važnijim mjestima i često su obilazili određena područja. Služili su kao *tatari* ili *poštari*, prenoseći službene vijesti. Išli su i u rat. U nekim ih je kapetanijama bilo i po deset džemata. Najbolje su bili plaćeni. Dnevnica im je iznosila od 12–19 akči. U najviše je slučajeva bio aga prvog džemata farisa sam kapetan.

Kako u beratima nema spomena o konjima i njihovoj ishrani, a isto tako se ne spominju konji ni u zapisnicima o kontroli inventara gradova, to je gotovo sigurno svaki faris imao svoga konja i sam ga uzdržavao. U popisu oružja, municije i hrane u 67 gradova bosanskog ejaleta, sastavljenom 1833, spominje se u nekoliko gradova nešto konjske *orme*.[5] U dopisima pojedinih funkcionera naših kapetanija iz XVII i XVIII stoljeća s časnicima i onim isprijeka ima vijesti i o trgovini s konjima.[6]

b) Azapi (od persijskog „azeb" – neženja), zvaše se rod vojske čiji su pripadnici držali stražu po gradskim vratima, mostovima, kulama i palankama. Dubrovački prevodioci turskih akata zvahu ih pješaci i stražari.[7] Bili su dosta brojni. U nekim kapetanijama bilo je i po deset njihovih džemata. Smjeli su se ženiti. Alufa im se kretala od 5–15 akči. Age su im se zvale *azapage* ili *azebage*. U kapetanijama Dubica, Banja Luka i Mostar bili su kapetani age prvog džemata ovih nefera.

Nešto prije 1789. sagrađena je u zvorničkom gradu nova kula i te godine u nju je postavljen za agu azapa, po prijedlogu kapetana, neki Ibrahim.[8]

[4] Original berata bio u Idris-bega Kapetanovića u Duvnu. Od tog berata imam fotografiju.
[5] Sidžil br. 73, str. 48–61.
[6] Fr. Rački, „Dopisi između krajiških, turskih i hrvatskih časnika", *Starine Jugosl. akademije, XI*, str. 142, 143, i XII, 32. – Šejh S. Kemura, „Iz Sejahatname Evlije Čelebije", *GZM*, XX (1908), str. 299.
[7] V. Skarić, Trebinje u XVIII vijeku, *GZM*, XLV (1933), str. 45.
[8] Berat u mene.

Naročitog povjerenja bio je aga azapa u Gradačcu, *Bajramaga*, sin Ibrahimov. On je beratom od 8. zilkade 1112 (16-IV-1701) postavljen za opunomoćenika prilikom povlačenja nove granice s Austrijom.

Jedno selo kod Bosanske Gradiške zove se *Azapi*. Sigurno je to nekada bila kula u kojoj su držali stražu ovi vojnici. U Tuzli živi porodica Azapagić, čiji su prađi preko sto godina vršili službu azapage u istom mjestu.[9]

c) Mustàhfizi (od arapskog „hifz", a znači čuvati) su rod vojske po gradovima, čija je služba bila vezana uz grad i opkop ili šarampov oko grada.

Ove mustahfize s alufom treba razlikovati od onih koji su također vršili istu službu po gradovima, kojima su zapovijedali dizdari i koji su za svoju službu uživali manja lena, gedik-timare, a spadali su u red spahija. Ti su timari iznosili 700 do 1400 akči i rijetko su prelazili taj iznos. Primjera radi navodimo da je spahija Bekir, mustahfiz grada u Zvorniku, imao svoj timar u selu Strnici.[10]

Ti su timari bili u blizini onoga grada u kome su služili, a i podalje od njega. Ali bilo je tih timara i znatno udaljenih od gradova u kojima su uživaoci vršili službu. Tako su npr. mustahfizi grada Kotora na Vrbanji imali svoje timare u nahiji Dubrovnik, što se sterala u današnjem visočkom kraju. To je došlo tako što je jedan dio mustahfiza negdje u XVI stoljeću bio premješten iz grada Dubrovnika ili Bobovca u Kotor. Isto tako imali su i azapi Gradiške svoje timare u dolini Lašve. Takvih je sučajeva bilo više. Ali ima i takvih slučajeva gdje su se mustahfizi timarlije pretvarali u mustahfize *alüfedžije*. Do toga je dolazilo zbog sužavanja granica Turskog Carstva poslije Karlovačkog, Požarevačkog i Svištovskog mira.

Mustahfizima grada Izačića (bihaćka kapetanija) povišena je alufa od 5 na 9 akči po prijedlogu bosanskog vezira Husamudin-paše, kao naknada za izgubljene zemlje prigodom razgraničenja sa Austrijom nakon Svištovskog mira. O toj povišici govori berat od 1. reb. II 1211 (4-X-1796), izdan nekom Hasanu, mustahfizu Izačića.[11]

Neki Mehmed, mustahfiz istog grada (Izačića), bio je po kazni otpušten iz službe i ponovo primljen 15. redžepa 1150 (8-XI-1737) s alufom od 4 akče, koja će mu se računati tek od 1. I 1151 (21-IV-1738). U njegovu se beratu ne spominje nikakva kazna nego samo otpust i ponovno stupanje, ali to je jasno, jer su svi mustahfizi imali po 5 akči alufe. Osim toga Mehmed je morao služiti od 8. studenog 1737. do 21. travnja 1738. besplatno.[12]

Dubrovčani prevode mustahfize sa *custode*.

d) Pasbani (složeno od persijske riječi „pas", što znači dio noći, i „ban" – čuvar) su rod vojske čija se služba sastojala u čuvanju gradova noću. Nije ih bilo mnogo. Ne znamo da li ih je bilo i u svakoj kapetaniji. I neki gradovi izvan kapetanija imali su vojnika ovog roda. Gdje ih nije bilo, noćnu službu su obavljali mustahfizi.

I pasbani su imali svoje džemate. Oko godine 1780. ustrojen je u Klobuku novi džemat od 40 momaka ovog roda. Alufa nefera kretala se oko 10 akči. Zapovjednici njihovih džemata zvahu se *pasbanage*.

[9] H. Krešević-jaković, Turalibegov vakuf u Tuzli, Sarajevo, 1940, str. 10.
[10] Berat u mene.
[11] Ovaj sam berat vidio u ljeto 1934. u Mumina Bajrića u Paparima kraj Bihaća.
[12] Berat sam vidio u M. Bajrića. Vidi bilješku 11.

U jednom beratu od godine 1210 (1795) što se odnosi na Trebinje, mjesto pasban džemat od 25 nefera pogrešno je napisano hesban ili esban, kako je čitao pok. Vl. Skarić, i prema toj pogrešci protumačio je po značenju riječi „esban" da bi to mogle biti komordžije, u što nije bio posve siguran.[13] Bez svake sumnje ovdje se radi o pasbanima, jer komordžija po kapetanijama nije bilo. Napominjem da je ovaj rod vojske bio zastupljen u Trebinju.

e) Tòbdžije (od turskog topči) su vršile službu po gradskim tabijama, a bilo ih je i po kulama i čardacima. Ni njih, kao ni pasbana, nije bilo mnogo. Veće kapetanije imale su po dva i po tri manje brojnija džemata tobdžija. Njihovi su se zapovjednici zvali *tòpčage, tòpčibaše i sertopi*. Sva tri ova naziva imaju isto značenje. Plaća tobdžija-vojnika iznosila je oko 15 akči.

Ko je htio da bude tobdžija trebalo je da za to uči i položi ispit. O tome nisam našao nikakvih podataka za naše krajeve, ali kako su to bile nasljedne službe, držim da je otac podučavao sina isto onako kao što su mnoge naše zanatlije učile zanat kod svoga oca.[14] Za ovaj rod vojske upotrebljavaju Dubrovčani, prevodeći turska akta, talijanski naziv *canoniere*.

f) Džèbedžije („džebe", arapski, oklop, s turskim nastavkom „dži") su se brinule o čuvanju i prenošenju municije iz grada u grad i na ratište. Ni njih nije bilo mnogo, a ne znamo da li ih je imala svaka kapetanija. I njihova je služba usko vezana za gradove, jer su *bàruthàne* (magacini za municiju) bili u samim gradovima. U rat je po starom običaju išao svaki šesti džebedžija. Zapovjednici im se zvahu *džebedži-age ili džebedži-baše*.

Kada je 1804. god. pošao bosanski namjesnik Bećir-paša u Beograd da izgladi spor jeničara i smederevačke raje, zatražio je od kapetana i dizdara po gornjem pravilu iz 19 bosanskih gradova 64 džebedžijska vojnika.[15]

g) Martolozi (od grčkog armatolos) su po zlu glasu poznati hrišćani u turskoj službi koji su još u XV stoljeću služili po turskim graničnim mjestima i gradovima, često upadali u susjedne kršćanske zemlje i tamo harali i robili. Godine 1540 (1-VII) obavijestila je kraljica Ana štajerske staleže kako je zbog četovanja martoloza po Hrvatskoj opomenula bosanskog pašu Murat-bega i da je zbog sile učinjene Zrnskim slala posebnog odaslanika u Stambol, te će bez dvojbe prestati ta nasilja.[16] Ali navale nisu prestajale. Međutim, martolozi su uskakali i preko granice i stupali u kršćansku službu. Tamo su ih vježbali i opremali u borbu protiv turskih martoloza. Vojne austrijske vlasti nastojale su da martoloze bolje plaćaju od ostalih vojnika. Tih prebjega bilo je godine 1540. u Ogulinu 70 i u jednom se izvještaju kaže da se imaju zgodno upotrijebiti protiv turskih martoloza.[17] Sama Austrija pod Ensom podmirivala je spomenute godine trošak za uzdržavanje 800 martoloza i 500 konjanika, a 1541. uzela je Štajerska 400 martoloza na službu Krajišku, a plaćaće ih varoši i trgovišta.[18]

[13] V. Skarić, o. c., str. 45.
[14] I. H. Uzunčaršili, Osmanli Devleti teškilatindan kapukulu Odžaklari II, Ankara 1944, str. 52.
[15] Sidžil 43, str. 133, Kemura, *Prvi srpski ustanak pod Karađorđem*, Sarajevo 1914, str. 9–10.
[16] E. Laszowski, *Monumenta Habsburgica*, III, Zagreb 1917, str. 2.
[17] R. Lopašić, o. c., str. 167.
[18] R. Lopašić, *Prilozi za povijest Hrvatske XVI i XVII vijeka iz štajerskog Zemaljskog arhiva u Gradcu. Starine Jugosl. akademije*, XVII, Zagreb 1899, str. 161.

Martoloza je bilo i po unutrašnjosti Balkana, o čemu svjedoči dnevnik mletačkog poslanika *Jakova Sorance* iz 1575. godine.[19] Prava služba martoloza bila je čuvanje puteva, naročito klanaca od razbojnika, vrlo slična službi derbendžija (derbend, perzijski klanac). Tu su službu vršili i po kapetanijama. U mahzaru (predstavka), što ga je oko 1770. uputilo Porti sedamnaest kapetana, čitamo: „Budući da se gorski pašnjak *Visovac*, koji se nalazi uz čifluk Okorim, u području mukate željeznog Majdana, u kadiluku Kamengrad, koji je vezan za odžakluk nefera grada Bihača – nalazi na drumu i budući da je spomenuti klanac veliko brdo i krševit kraj, leglo hajduka, to on nije čist od ubijanja ljudi od strane odmetnika (eškije) i stoga je on opasno, strašivo i pogibljeno mjesto za prolazak trgovaca i poslovnih ljudi pa je prijeka potreba da se radi sigurnosti podigne jedan čardak i postave panduri. Zato se ovim mahzarom ponizno moli, da se odredi 25 nefera martoloza sa zapovjednicima".[20]

Martolozi su imali svoje džemate s agom na čelu. Nije mi pod ruku došao nijedan berat njihova age, ali ga tako zove i Memibegovića opis bosanskog pašaluka iz treće decenije XVII stoljeća.[21] Plaća ovih nefera iznosila je oko 10 akči.

Po ispravama XVIII stoljeća martolozi su po kapetanijama muslimani, ali sigurno tako nije bilo od postanka ove institucije.

h) Đonulije ili *đonlije* su rod vojske koji je bio zastupan u vrlo malom broju kapetanija. Zasada znam da su jedino bili zastupljeni u Tešnju i Prijedoru. Po nazivu su to dobrovoljci jer gönüllü znači turski *dobrovoljac*, ali u našem slučaju i oni su bili plaćenici. Ne znamo kakvu su službu vršili. Spomen sam im našao u jednom tešanjskom sidžilu iz 1753. i dva berata (br. 78 i 79) u Orijentalnoj zbirci Historijskog instituta Jugoslovenske akademije u Zagrebu, jedini zasad poznati dokumenti koji se odnose na ove vojnike. Oba su berata izdata povodom promjena na prijestolu. Iz njih se vidi da je u tvrđavi Pridor bio gönüllüjan jemin džemat tj. džemat desnih đonlija i da se dijelio na buljuke. Beratom (broj 78) potvrđuje se dnevnica od 15 akči Mahmutu, đonuliji I buljuka u tvrđavi Pridor, a beratom (broj 79) ista dnevnica Abdulahu đonuliji II buljuka u istoj tvrđavi. Prvi je berat izdan 25. redžepa 1190 (9-IX-1776) povodom nastupa sultana Abdul Hamida, a drugi 20. reb. evela 1208 (21-V-1794) povodom nastupa Selima III.

Zapovjednici ili age ovih džemata zvahu se đonluage ili đonlage i od toga je izvedeno prezime tešanjske porodice Đonlagić, čiji su preći bili đonlage sredinom XVIII stoljeća.[22]

3. *Sastav vojske*. Da se vidi sastav vojske po agalucima i kapetanijama navodim ovdje po jedan primjer za agaluk, kapetaniju, kulu i samo za jedan grad u kapetaniji s brojem zapovjednika i vojnika po džematima i dnevnom plaćom ili alufom.

a) 16. IV 1701. bio je ustrojen i ovako sastavljen *agaluk* od jednog džemata farisa ili konjanika u Gradačcu prije nego je ondje bila ustrojena kapetanija. U tome je džematu bio:

[19] Dr. P. Matković, *Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI vijeka*, Rad Jugosl. akademije, CXXIV, str. 40.
[20] Original u mene.
[21] Starine Jugosl. akademije XIV, str. 183.
[22] Tešanjski sidžil u Huhsije u Žepču bio je 1939. god.

www.BosnaHistorija.com

1 aga farisa sa	40	
1 ćehaja	20	
1 bajraktar	15	
1 pisar	13	
1 čauš	13	
1 kalauz (putovođa)	13	
4 odobaše sa po	12	
40 nefera sa po	11	akči dnevno

Aga ovog džemata, Bajram-aga, obavezao se pred sarajevskim kadijom i svjedocima da će podići čardak i oko njega iskopati hendek i da će bdjeti nad sigurnošću i redom i da će trgovci iz Turske i Austrije slobodno prolaziti, kako to traži šerijat i postojeći ugovor između obiju država.[23]

b) Prema beratu od rebul-evela 1196 (veljača 1782) bilo je u počiteljskoj kapetaniji:

26 mustahfiza sa	269	
35 farisa I	469	
33 farisa II	445	
14 topčija jerlu	173	
34 azapa I	337	
34 azapa II	329	
33 azapa III	316	
31 azapa IV	297	
33 azapa V	315	
25 azapa u kuli Struge	368	
29 martoloza	247	
24 pasbana	217	akči dnevno

Svega 351 nefer s dnevnom plaćom od 3.782 akče.[24]

c) Prije godine 1671, a poslije 1595, predložio je bosanski beglerbeg[25] da se u jednoj kuli u klancu blizu grada Zrina postavi jedan džemat čuvara koji bi bio ovako sastavljen:

Sulejman-aga, dizdar	35
Hajdar, ćehaja (zamjenik)	14
Mahmud, bajraktar	14
Ibrahim, pazvan	12
Mehmed, imam	10
Redžep, mujezin	7
Mustafa, čauš	7
Omer	10

[23] *M. E. Kadića Kronika*, sv. V, str. 39–40.

[24] Originalni berat bio je u arhivu bivšeg Balkanskog instituta u Sarajevu.

[25] Fotografski snimak pisma bos. beglerbega Mehmed-paše u mene. Kako nije datirano, ne znam koji ga je Mehmed podnio. Između 1595. i 1671. izmijenilo se više beglerbega toga imena.

	akči dnevno
Alija	8
Ahmed	7
Ahmed, tobdžibaša	7
Mehmed	8
Hasan	8
Husein	8
Omer	8
Ahmed, serđèda (vođa)	10
Ibrahim	8
Hasan	7
Mahmud	7
Omer	7
Šaban	8
Šihab	7
Husejn	8
Alija, zapovjednik tobdžija	16
Mehmed	8
Ahmed	7
Redžep	8
Ibrahim	7
Hasan	7
Husejn	8
Šahin	7
Mustafa	7
Ime nečitljivo	8

d) Godine 1786. bilo je u Staroj Ostrovici:

96 farisa s kapetanom	sa	1687
80 mustahfiza		1233
14 starih mustahfiza		128
30 tobdžija I na vel. tabiji		569
14 tobdžija II na vel. tabiji		233
10 tobdžija I na maloj tabiji		229
40 mjesnih (jerlu) džebedžija		760
60 azapa I		1234
26 azapa II		404
15 azapa III		249
17 azapa na vel. vratima (babi-kebir)		279
33 azapa II		490
14 azapa na mostu		260
26 martoloza I		404
36 martoloza II		nečit.

4	martoloza IV	90
9	farisa III	191
13	farisa IV	267
30	mustahfiza resi-hendek (čuvari opkopa) . . .	480
42	farisa V . . .	248 akči dnevno
4	farisa VI . . .	90 akči dnevno

Svega 613 nefera s dnevnom plaćom od 9523 akče.[26]

4. *Jerlu kol neferat.* U turskoj armiji svi vojnici naših kapetanija sa svojim zapovjednicima sačinjavaju zaseban korpus koji se službeno zvao *jeumijeli ve meašli jerlu kol* (dnevničari i plaćenici) vojnici mjesnog kola.

To su *jerlukuli* naše narodne pjesme.

Oko godine 1830. moglo je biti oko 24.000 vojnika u svih 39 kapetanija. – Tačnog im broja nisam nigdje našao. Po Lopašiću bilo je oko spomenute godine u samoj Bihačkoj krajini (bihačka, ostrožačka, krupska i ostrovička kapetanija) 8.970 oružanih ljudi.[27] Godine 1829. određeno je da svaka kapetanija opremi određeni broj nefera u carsku ordiju u Vidin. Ne znam po kome su omjeru ovaj put određeni vojnici iz tih kapetanija. Iz drugih izvora o slanju vojnika znam da se uzimao svaki šesti, ali ponekad i svaki dvadeseti vojnik. Ovdje donosim službeni spisak iz kojeg se ipak donekle može stvoriti približna slika o brojnom stanju pojedinih kapetanija. Računanjem sam došao do zaključka da ovaj put nije uzet isti omjer za sve kapetanije u kojima mi je bio poznat tačan broj nefera.

Prema spomenutom spisu od 1829. opremila je kapetanija (vojnika):

Bihačka	415	Duvanjska	50
Ostrožačka	331	Ljubuška	39
Krupska	117	Mostarska	88
Novska	131	Počiteljska	50
Pridorska	125	Stolačka	68
Kamengradska	61	Ključka	17
Dubička	96	Trebinjska	119
Gradiška	131	Klobučka	28
Kozaračka	61	Onogoštska	128
Banjolučka	225	Hutovska	26
Džisri-Sanska	10	Kolašinska	66
Kobaška	29	Maglajska	72
Jajačka	25	Dobojska	30
Vranduška	211	Tešanjska	100
Kupreška	34	Novopazarska	227
Glamočka	49	Ostrovička	205
Hlivanjska	144	Petrovačka	60

[26] Original na istom mjestu kao u bilješci 24.
[27] R. Lopašić, *Bihać i Bihačka krajina*, Zagreb, 1890, str. 114.

Ključka	69	Gradačačka	72
Džisri-Tarska	150	Agaluci: Zalom	16
Zvornička	150	Trusina	10
Tuzlanska	130	Borije[28]	7

5. *Stupanje u službu kapetanije.* Razne službe u turskoj državi bile su nasljedne i, kako je već spomenuto, u takve su spadale sve službe po kapetanijama. Služba je prelazila s oca na sina, a ako ga nije imao, onda na brata i bližeg ili daljeg rođaka, samo ako je bio sposoban da tu službu vrši. Svako se mogao zahvaliti na službi kad god je htio, samo to nije smio učiniti za vrijeme rata. Uz privolu svoga zapovjednika mogao se svako odreći službe u korist neke druge osobe koja je sposobna da je vrši. Služba se mogla izgubiti po kazni, a po kazni se mogla i plaća sniziti za izvjesno vrijeme. Na koji god bilo način upražnjena mjesta odmah su se popunjavala. Za sve te promjene naći ćemo dosta primjera na drugom mjestu.

Ko je htio stupiti u službu, pa makar mu ona pripadala i po pravu nasljedstva, morao je podnijeti molbu agi onoga džemata u kome je mjesto upražnjeno; ako je pak aginska služba, onda kapetanu, a ako je kapetanska, onda bosanskom veziru. Age su s preporukom opremale te molbe bosanskom veziru, a ovi opet sultanu, odnosno Porti. Prije nego bi se akt uputio u Stambol, izdao bi *bosanski defterdar* (šef finansija) potvrdu da postoji tako i tako mjesto uz izvjesnu plaću. Ta potvrda se zove *mukabele teskera.* Nakon sultanova odobrenja upućivali su akt Velikoj kancelariji gradova (Bujuk kal'a kalemi),[29] koja je ove promjene bilježila u svoje knjige i izdavala berate.

Kako je od odlaska vezirova prijedloga s mukabeleteskerom do uručenja berata molitelju znalo potrajati i po više mjeseci, pa i po godinu, zavela se praksa da vezir odmah dadne agama bujruldiju za privremeno vršenje službe, dok berat ne stigne. Da li su ovakve bujruldije izdavane nižim zapovjednicima i vojnicima nije mi poznato.

Za osnivanje novih džemata po kapetanijama, kao i novih kapetanija, polazio je prijedlog od bosanskog vezira. Ali ima slučajeva gdje bi to vezir činio na osnovu predstavke ili mahzara od jedne skupine kapetana. Pri formiranju novih kapetanija ili novih džemata trebalo je uvijek naći pokriće za plaće. Tako su spomenutom mahzaru za čuvanje klanca Visovca predložili kapetani povišicu državne daće na gvozdene proizvode iz Majdana (danas Stari Majdan) i da se iz tih novih prihoda plaćaju čuvari klanca Visovca.

Zapovjednici i vojnici stanovali su po gradovima i u njihovoj neposrednoj blizini, a najčešće su se oni regrutovali između susjednog gradskog, ili još više seoskog stanovništva. Mnoga naselja zahvaljuju za svoj postanak i opstanak izgradnji grada i smještaju posade. Napuštanjem gradova neka su naselja propala i na njih nas danas podsjećaju lokaliteti Varošište i Varošluk s 2–3 kuće. Još prije sto godina bijahu znamenite varoši današnja sela Donji Kamengrad, Prusac, Počitelj itd. Ali dizanje posade iz gradova nije uvijek i jedini razlog da opadne neko mjesto.

[28] Sidžil 67, str. 80 (79).
[29] A. Boue zove ovu ustanovu Bujuk et kutschuk Calemi, *La Turquie d'Europe*, II, str. 321, a tako je i u njemačkom prijevodu (sv. I, str. 539).

www.BosnaHistorija.com

Rečeno je da su vojnici po kapetanijama i gradovima prelazili iz jednog roda vojske u drugi. Ali oni su prelazili i iz jednog grada u drugi. Ima i o tome nekoliko sigurnih podataka, naročito iz Kotora[d)] u Kobaš i obratno. Poznati slučajevi su u granicama jedne te iste kapetanije.[30]

Isto tako premještani su cijeli džemati iz jednog grada u drugi i iz jedne kapetanije u drugu. Tako je, npr., dizdar iz Prijedora sa svim mustahfizima premješten u Dubicu nešto prije rujna 1809, jer je tada podnesen prijedlog da se taj džemat u Prijedoru ponovo uspostavi.[31] Iz Prusca je premješten u Duvno prije 1728. IV džemat konjanika, i to po svoj prilici po nekoj kazni.[32] Vrlo je vjerovatno da je neko od njih autor poznatog „Duvanjskog arzuhala" u kome se prilike u Duvnu crtaju u najcrnjem svjetlu.[33]

Sada da kažemo još jednu o beratima i plaćama aga i nefera.

6. *Beráti.* Rečeno je da su age i neferi postavljani carskim beratom. Te berate izdavala je *Velika kancelarija gradova* (Bujuk kal'a kalemi). Svaki berat sadrži ime kapetanije u kojoj služi nosilac berata, njegovo ime i zvanje, dnevnu plaću i alufu. Kod nefera je naveden ne samo džemat nego i oda ili buljuk kojem pripada. Pored toga u beratu je naznačeno ime onoga age ili vezira na čiji je predlog dotični aga ili nefer postavljen i datum izdavanja berata. Uz to je naglašeno da plaća teče od dana kada imenovani plati bosanskoj blagajni propisanu taksu za berat. Ponekad su aginski, naročito kapetanski, berati vrlo lijepo izrađeni i ornamentirani.

Berati su dolazili službenim putem. Ali od druge polovine XVIII stoljeća neki su interesenti obilazili taj put, idući sami po nj u Stambol. Tim putem dolazili su do berata i oni koji nisu imali prava na službu, i time se prouzrokovao nered. To je potaklo jednog bosanskog vezira iz kraja XVIII stoljeća na izdanje jednog raspisa u kome se osuđuje taj zaobilazni put i traži poštovanje lijepih starinskih propisa.

Pri nastupu novog sultana na prijesto svi su se berati morali obnoviti. Stari su se berati slali spomenutoj kancelariji i u zamjenu dobivali novi. I u tome je slučaju trebalo platiti bosanskoj blagajni pristojbu za upis berata. Iz datuma na obnovljenim beratima vidi se da bi često prošle i po dvije godine dok bi se taj posao priveo kraju. Zbog toga je do nas doprlo mnogo više obnovljenih nego originalnih berata. Aginski su berati obično formata 47 × 70 cm, a neferski 58 × 21 cm.

Osim tih berata svaka je kapetanija imala bar jedan, a neke i po dva i više, odžakluk-berata prema kojima su age i neferi dobivali svoje plaće. I ti su se berati obnavljali povodom promjene na prijestolu.

U vezi s agama i vojnicima naših kapetanija za vrijeme njihova opstanka izdana je koja stotina hiljada berata, a teško da ih je do nas doprla koja stotina.

7. *Plaće.* Plaće ili ulefa, alufa (od arapske riječi „alef") određivale su se u obliku dnevnica, kako je to onda bila praksa i kod drugih državnih i vakufskih službenika, a isplaćivale se jedanput godišnje, i to unatrag. Godina se brojala od

[30] Više berata o ovim prelazima vidio sam u inž. suljage Salihagića u Banjoj Luci. Salihagić je imao četrdesetak berata koji su se odnosili na Kobašku kapetaniju i gradove Kotor i Kobaš i, koliko se budem pozivao na njih, citiraću ih oznakom Salihagića zbirka.

[31] Berat u mene.

[32] Arhiva M. E. Kadića broj 488, 489, 490, 491 i 802.

[33] Dr O. Blau, *Bosnisch-türkische Sprachdenkmäler*, Leipzig 1868, str. 120-130.

[d)] Kada se govori o Kotoru, autor misli na Kotor-Varoš.

1. marta do konca šubata (veljače). Pojedinci nisu nikad sami mogli naplatiti svoju plaću, nego su je dobivali zajedno svi zapovjednici i vojnici ili pojedini džemati. Taj način isplate označen je i u pojedinačnim beratima, a za nj znaju i Dubrovčani. Godišnja beriva jednog ili više džemata ili cijele kapetanije nazivala su se *mevádžib*, a državni prihod iz koga su se isplaćivale zvao se *odžakluk*. Cjelokupni ili djelomični mevadžib nije se uvijek naplaćivao iz jednog te istog vrela prihoda nego je on tekao i iz više njih. Tako je npr. mevadžib bihaćke kapetanije imao više odžakluka.

Iz odžakluk-berata što sam ih imao u rukama, vidi se da su vojnici i zapovjednici naših kapetanija primali svoj mevadžib iz bosanske blagajne, zatim od prihoda carine zadarske, splitske, dubrovačke skele, od mukata gvozdenih majdana: Kreševa, Fojnice, Vareša, Starog Majdana, od mukate solane u Tuzli, od kršćanske džizije raznih mjesta Bosne i drugih balkanskih sandžaka (Skoplje, Vučitrn, Kruševac i Ćustendil), od prihoda filurije vojnika, tapijske pristojbe, voska (šemi-asel, baduhava), državne blagajne u Stambolu te, što ja znam, počev od XVIII stoljeća od raznih malićáná.[34]

Bilo je kapetanija koje su primale svoj mevadžib iz dva i više državnih prihoda. To je uvijek tačno označeno u odžakluk-beratu. Kao primjer neka nam posluži mevadžib grada Stare Ostrovice u istoimenoj kapetaniji. Godišnja plaća aga i nefera toga grada iznosila je 11.508 groša i 30 para; od toga su primali 7667 groša, 6 para i 3 akče od prihoda kršćanske džizije Skoplja i 3091 groš, 23 pare i 3 akče od carine zadarske skele. Prema tome Stara Ostrovica primala je svoj mevadžib iz dva odžakluka.

Kako je već rečeno, u pojedinačnim beratima aga i nefera određena je dnevna plaća (ulefa) u akčama. U odžakluk-beratima navedena je dnevna plaća pojedinih džemata i cjelokupne posade u akčama i to je onda preračunato za godinu i izraženo u grošima. Uz taj konačni iznos uvijek stoji „gajri ez seb'in" ili „ez gajri seb'in", a to u prijevodu znači: osim sedamdeset, ili iz (od) sedamdeset. To je neki termin onovremenog turskog računovodstva, kome, pored najbolje volje, nisam mogao ući u trag. Računskim putem došao sam do saznanja da se tu radi o odbitku, dakle porez na plaću.

Prema odžakluk-beratu duvanjske (Seddi-džedidske) kapetanije, dnevna plaća svih aga i vojnika iznosila je 1093 akče, a godišnja 1625 groša, 33 pare i 3 akče uz dodatak „gajri ez seb'in". Pretvorimo li taj iznos u akče, računajući groš po 160 akči, onda dobijemo 260.131 akču, i kad to podijelimo sa 1093, koliko je iznosila dnevna plaća, količnik je 238, a to znači da je duvanjska posada primala plaću za 238, a ne za 365 dana. Isto je slučaj i za posadu hutovske kapetanije. Mevadžib je Hutova iznosio godišnje 4760 groša, a dnevni 3200 akči.

Ali do istog rezultata ne dolazimo ni do ovog broja plaćenih dana kod svih kapetanija za koje znamo ovakve podatke. Sigurno je samo to da su age i vojnici naših kapetanija primali samo dvije trećine svojih prihoda. Prema tome su na njih plaćali porez koji je iznosio oko 33%. Od te čiste plaće išao je opet jedan manji dio bosanskom veziru pod imenom „ješil bajrak akčesi".

[34] V. Skarić, o. c., str. 59.

Kad bi došlo vrijeme da se naplate plaće, onda bi se odredio jedan, dva pa i trojica aga ili nižih zapovjednika koji će otići na državnu blagajnu ili u određeno mjesto gdje se nalazi sakupljač ili zakupnik državnih prihoda koji su odžakluk jednog ili više džemata ili cijele kapetanije. To je u današnjem smislu režiser, a onda se zvao *havaledžija*. Ima, makar i vrlo rijetkih, slučajeva gdje je havaledžija bio i sam kapetan. Njemu, ili njima, izdavala se punomoć za naplatu, onda ovjerovljeni prepis odžakluk-berata i ovjerovljena namira. Ovjerovljenje je vršio sud onog kadiluka gdje je kapetanija. Namira se pisala na poleđini ovjerovljenog odžakluk-berata. Ako su beriva isplaćivali zakupci državnih prihoda onda bi im bosanski defterdar uputio svoj nalog za isplatu. Po više havaledžija slale su kapetanije čiji su odžakluci bili raštrkani.[35] Ta su putovanja trajala po više sedmica, pa i koji mjesec. Osim tih dugih putovanja bilo je i drugih nevolja dok se došlo do novca. Novac su havaledžije predavale kapetanu koji je isplaćivao posadu, ali to je mogao izvršiti aga svakog džemata. Nadzor nad isplatom vodile su kadije, i oni su pregledali račune o plaćama kapetanija. Plaće su zaostajale i po godinu dana i više, a age i neferi su uzimali zajmove na račun toga, ili su ih eskontirali. Za poteškoće oko naplate plaća znade i jedna narodna pjesma u Hörmannovu zborniku. Kad sultan hoće da nagradi Bošnjake, odnosno njihova vođu, za velike usluge što su učinili carstvu u boju na Orlovu polju, odgovara vođa Džanan-buljubaša:

Sultan care, svećevo koljeno,
Ja ti Bosne pašaluka neću,
A neću ti blaga bez hesaba,
Jer ja, care, n'jesam za vezirstva,
A dosta sam blaga zadobio,
Imam čime u Bosnu se vratit,
Imam zašto bijele dvore zgradit,
A i moji ostali Bošnjaci.
Nego hoću, care od Stambola,
Da ti dadeš bosanskim spahijam,
Što imaju zemlje u timarim,
Da na zemlju i tapije daju,
I da im se digne tefterhana,
Iz Stambola do Travnika bijela,
I tvojijem, care, jerlikulima
Po gradovim mladim kapetanim,
Da s ulefa sve u Bosni daje,
Da ne idu do Stambola bijela,
Da ne idu i ne troše blago.

Kao primjer navodim ovdje u prijevodu punomoć aga i vojnika kobaške kapetanije za naplatu mevadžiba. Ta punomoć glasi:

[35] O naplati mevadžiba ima više isprava u arhivu Orijentalnog instituta.

„Punomoć Salih-agi i Hurem-agi i ćehaji da mogu podići mevadžib aga i vojnika kobaških u Istambulu za godinu 1202. i 1203. i zastupati ih." Kao izdavači punomoći potpisani su: Mustafa kapetan, Mehmad-aga, Ali-aga, Abdi-aga, Husein-aga i Salih-aga.[36]

Kako se plaće nisu redovno isplaćivale, naročito od druge polovine XVIII stoljeća, age i vojnici raznih kapetanija uzimaju zajam od bogatijih ljudi na ime plaće. Tako su 1197 (1783) pozajmili od Avdage iz Kotora (Kotor-Varoš) 175 esedi-groša kobaški kapetan Mustafa, odobaša Hasan, Hasan-hodža, ćehaja Mustafa i bajraktar Mustafa. U priznanici kažu da će novac povratiti, čim im stigne plaća iz Stambola.[37]

Dešavalo se da su pojedini džemati i cijele posade nekih kapetanija zbog neredovne isplate eskontirali i zalagali svoje plaće. Isprava koja se odnosila na ovakve poslove zvala se *haklašma-temesuk*. Takvim su se poslovima, koliko znam, bavili neki sarajevski trgovci, kao Ahmed-aga Dženetić i Abdulah Kaukčija.

Spomenuto je kako su kadije vršile kontrolu o isplati plaća. I o tome sam našao nekoliko podataka.

Godine 1712. zatražio je sam banjolučki kapetan Mustafa-beg od kadije da se pregledaju računi o isplati siromašnih vojnika (neferat fukaraler) banjolučkih. Na to traženje izdao je banjolučki kadija Ibrahim muraselu (ovlaštenje) na uvaženog vaiza (propovjednika) Husein-efendiju da odabere po svojoj volji od vjerskih učenjaka nekolicinu, a isto tako nekolicinu od aga i vojnika kapetanije, i da svi putem šerijata pregledaju račune.[38]

Početkom 1751. zavedeno je u sidžil šerijatskog suda u Tuzli ovo: Sve age, odobaše i čauši dođoše pred šerijatski sud i očitovaše ovo: „Odžakluk mevadžib iz čup-mukate od solana kojim je emin Derviš Hasan-beg potpuno smo primili iz njegovih ruku za vrijeme od početka marta 1163. do kraja šubata 1164, te prema njemu nemamo nikakva potraživanja ni kusura. To se njihovo očitovanje ovdje zabilježi".[39]

Zbog nekih odbitaka od mevadžiba došlo je 1778. do bune vojnika u ostrožačkoj kapetaniji. O toj inače nepoznatoj pobuni podnio je kamengradski kadija izvještaj bosanskom veziru, koji u prijevodu glasi:

„Ovo je ponizni izvještaj Vašoj vezirskoj preuzvišenosti:

Prema bujruldiji, upućenoj bihaćkom muhafizu Mustafa-paši, kojom je naređeno da se po starom kanunu i krajiškom pravilu svide s kapetanom računi koji se tiču mevadžiba nefera po gradovima, što pripadaju kapetaniji kapetana Ibšir-bega u Ostrošcu, kadiluk Kamengrad, spomenuti je paša, prema nalogu Vaše preuzvišenosti, uložio nebrojenu snagu da sporne mevadžibe i troškove sredi i o njima svidi račune po pravdi. Pošto su izlučeni troškovi *jevmijje i ješil bajrak*, koji se po običajima daju vezirima, spomenuti je kapetan bio pripravan da se pokori šerijatu i nalogu naredbodavca te da tako zadovolji pravdu, pa je stoga od uobičajenih troškova mnoge na svoju štetu primio na se i da bi riješio spor ponudio im je mevadžibe u potpunosti te svim silama nastojao da ih prime. Ali spomenuti neferi, iznoseći neke

[36] Salihagića zbirka.
[37] Original na istom mjestu.
[38] Originalna murasela u mene.
[39] Tuzlanski sidžil u Orijentalnoj zbirci Jugosl. akademije u Zagrebu.

www.BosnaHistorija.com

neosnovane, neprihvatljive razloge, otkloniše da prime svoje mevadžibe i ne htjedoše da se pokore šerijatu i pravdi. Osim toga njihova namjera nijesu računi o mevadžibima, nego im je traženje mevadžiba samo izgovor da se bune, a njihova je zla nakana samo da podignu ustanak i proizvedu smutnju. Pokazujući svoju surovost, protivno visokim naredbama i svojim obavezama, neki nevaljalci i niski ljudi iz osam gradova skupili su se pod cazinskim gradom da, protivno šerijatu, s narodom i vojskom prave smutnju, ubijaju ljude i uništavaju ljetinu. Njihova je zla namjera da opsjedaju grad Ostrožac. Iz njihova skupa došli su njihovi ljudi i to prijavili. Na to je odmah od strane šerijata poslana murasela, kojom im je po šerijatu naređeno (tenbih), da se prođu držanja i postupka protivna šerijatu i volji padišaha te da svoj skup rasture (perišan). Oni se šerijatu i nalogu naredbodavca ne htjedoše da pokore, već ustrajaše u nevaljalstvu i pobuni, te s gomilom i narodom dođoše blizu grada Ostrošca sa zlom namjerom da ubijaju ljude, upropašćuju ljetinu naroda i da opsjednu grad Ostrožac. Ovaj nemili (uzbudljivi) događaj nije stvar koja se može lako ugušiti. Kada to stigne do znanja Vaše preuzvišenosti, izvolite narediti, kako nađete za shodno, da se ummeti-Muhamed spasi od njihova šerra i zarara".[40]

Kako se ta buna završila ne zna se, kao ni to koliko je pobunjenika u njoj učestvovalo. Biće da ih je bila koja hiljada, jer su o njoj doprli glasovi i do Sarajeva i govorilo se da se kapetan ostrožački zatvorio u tvrđavu koju je opsjelo ništa manje nego 10.000 vojnika, kako je to zabilježio sarajevski kroničar Mula Mustafa Bašeskija.[41]

8. *Bajrak i bajraktar.* Samostalni agaluci i kapetanije i pojedini gradovi imali su bajrake i bajraktare. Bajraktar kapetanije je pripadao onome džematu kome je kapetan bio aga. Ali su i neki drugi džemati imali svoje bajrake.

Bajrak se nosio kad se išlo na vojsku, prigodom raznih svečanosti i nastupa novog kapetana.

Godine 1932. pričali su mi stari ljudi na Ostrošcu da su Beširevići čuvali jedan bajrak pod kojim je navodno išao na vojsku kapetan Osman-aga Beširević (1690–1727) i da im ga je odnio neki austrijski oficir 1878. Jedan bajrak ove kapetanije vidio sam iste godine u Berksovu dvoru na Ostrošcu, koji su, sa svim ostalim inventarom, odnijeli Talijani u prošlom ratu.

Godine 1933. kupio je banjolučki muzej jedan bajrak od nekog Ceriča iz Starog Majdana, za koji se govorilo da je to bajrak majdanskih kapetana. Kad sam ga vidio, uvjerio sam se, pročitavši na njemu Mahmud-beg, da navodi nisu tačni, jer u toj kapetaniji nije bilo kapetana toga imena. Na njemu je izvezena i godina.

Iz raznih isprava znamo da je u prijedorskoj kapetaniji bio 1789. bajraktar Jusuf, u Kobaškoj 1783. neki Mustafa, 1810. neki Omer u Džisri-Sani, a 1798. Mustafa Nuhić, i u gradu Otoki (krupska kapetanija) neki Alija 1780. Od svih bajraktara spomena je najvredniji Ahmed bajraktar Bajraktarević iz Bužima, čija je zasluga da se Bužim nije predao banovoj vojsci 1737, jer je on sa šakom ljudi i žena izdržao opsadu od 14 dana i dočekao uzmak banove vojske.

Tako se danas ne zna ni za jedan bajrak naših kapetanija. Osnivanjem zavičajnih muzeja vjerovatno će izaći i koji bajrak ove vrste na svjetlo. I u ovome su

[40] Kozaračka medžmua, str. 57.
[41] GZM, XXX, (1918), str. 55.

pogledu učinili propust pioniri Zemaljskog muzeja, jer je onda mnogo lakše bilo doći do ove starine nego danas.

9. *Kalauzi* (od turskog gülaguz). Ovako se zvao putovođa. Njega nalazimo u sastavu onog džemata kome je na čelu kapetan ili aga u agaluku. Kalauzi su dobro poznavali puteve, naročito one kojima se nije redovno išlo. Oni su sigurno išli s manjim odredima u četovanja i pljačkanje. Spominju se od XVII stoljeća. Sigurno su istu službu vršili serđede (od perzijskog sergerde). U arhivu Jugoslavenske akademije (Cir. X br. 24) ima jedno pismo nekog Ali-kalauza iz kraja XVII stoljeća gdje se radi o otkupu sužanja.

10. *Glazba.* Za neke gradove po kapetanijama kao i izvan njih znamo da su imali svoje svirače (mehtere) i da su oni bili oprošteni od plaćanja mehterije koju su inače plaćali svirači izvan gradova. O tome plaćanju i neplaćanju toga poreza ima podataka iz 1693. u jednom jajačkom sidžilu (GZM 30). U jednom opisu oružja, municije i drugih stvari u 67 bosanskih gradova navedeni su muzički instrumenti: ahenkahen, rog, borija, trempe i čampare. U jednoj narodnoj pjesmi spominje se bubanj Tuzle kapetana. O udaranju uz bubanj u gradu Pruscu govori Evlija Čelebija u svom putopisu (1660).

11. *Odijelo.* O odjeći aga i vojnika nisam našao nikakvih vijesti, pa tako ne znamo kako su bili obučeni i po čemu su se raspoznavali jedni od drugih. U Sarajevu je zatekla smrt jednog kobaškog i jednog počiteljskog kapetana. Po popisu ostavine što se uz njih našla izgleda da su se kapetani nosili isto onako kao i bolje stojeći građani. (Vidi Počiteljsku kapetaniju).

12. *Kancelarija.* Iako je onovremena administracija bila vrlo jednostavna, ipak je u svakoj kapetaniji bilo pisarskog posla bar za jednog čovjeka, vješta turskom kao službenom jeziku, tim više što su, držim, bili rijetki kapetani koji su potpuno vladali tim jezikom u govoru i pismu, dok ih je bilo mnogo više koji su znali bosančicu. I zbog toga svaka je kapetanija imala bar po jednog pisara, a imali su ga i samostalni agaluci. Prema tome, kapetanije su imale svoje kancelarije i svoje arhive.

Iz očuvanih se spisa vidi da su te kancelarije imale spiskove aga i nefera i platne spiskove. U njima su se izrađivale razne isprave potrebne za naplatu plaća, prijedlozi za postavljanje aga i nefera, razni izvještaji bosanskom veziru i kadiji kadiluka, u kome je bila kapetanija, popisi vojnika koji polaze na vojsku, pasoši itd.

U arhivu su se čuvali vezirski nalozi (bujruldije), kadijske murasele, odžakluk-berati, obračuni o isplati plaća, potvrde o pregledu gradova, njihov inventar i joklame (smotre) aga i nefera, što su ih obavljali naročiti izaslanici Velike kancelarije gradova iz Stambola. Izgleda da su ti izaslanici dolazili svake treće godine. Izaslanici za pregled gradova i drugih utvrda bili su po pozivu mimari (graditelji).

Kapetani i drugi zapovjednici dopisivali su se međusobno i sa drugim uglednijim ljudima, o čemu ima sigurnih podataka. Ako bi se moglo suditi po sačuvanim pismima Murat-kapetana Gradaščevića, to je dopisivanje bilo dosta živahno.[42] To je privatna korespondencija. Za ovu vrstu korespondencije držao je Murat-kapetan posebnog pisara.

[42] R. Mudezirović, „Biografija Mule Mestvice i korespondencija Murat-kapetana iz 1818. i 1819. godine", *GZM*, XLIV, (1932), str. 69–83.

Ali naši su se pogranični kapetani i age dopisivali s kapetanima i zapovjednicima susjednih zemalja i s dubrovačkom gospodom, o čemu svjedoče brojna pisma u Dubrovačkom, Zadarskom i Državnom arhivu u Zagrebu, u Arhivu Jugoslavenske akademije, Franjevačkom samostanu u Fojnici kao i nekim drugim. Ta se pisma odnose ponajviše na izmjenu i otkup sužnjeva i na razne sporove. Pisana su ponajviše bosančicom, ali se nađe pokoje pisano latinicom. Ta su pisma u jezičkom pogledu dosta zanimljiva. Neka su i objelodanjena.[43]

Svi službeni akti koji su izlazili iz kancelarija po kapetanijama nose potpis i muhur kapetana, dok su akte koji rade o naplati plaća potpisivali i muhur na njih udarali i druge age i zapovjednici. Uz kapetanov potpis dodano je gotovo uvijek i ime grada po kome se kapetanija zvala, npr. „Kapudani kal'ai Krupa". Pored imena često je u muhuru urezana i godina kada je dotični postao kapetan. Osim toga u nekim muhurima urezana je i legenda.

13. *Pravo nasljedstva na službu.* To je pravo jedno od brojnih obilježja feudalnog sistema. Po njemu, a ne po zasluzi, zadržavale su se neke službe u istoj porodici po sto, dvjesta, pa i više godina. Dugotrajnim zadržavanjem jedne te iste službe u neznatnijoj porodici izmijenilo joj je prezime i stvorilo uvjerenje kao da je dotična služba privatno vlasništvo te porodice i da im je ne može oduzeti ni sam sultan.

U krajevima koji su nekada bili sastavni dijelovi kapetanija i danas se sretamo s prezimenima koja nas podsjećaju na nekadašnje nazive zapovjednika po kapetanijama i gradovima. Tako npr. ima više porodica s prezimenom Kapetanović, Čehaja, Čehajić, Dizdar i Dizdarević, pa Topčagić, Azapagić, Jerlagić (od jerluage), Donlagić (od gonüliage), a još više ima Odobašića, Buljubašića i Bajraktarevića. Ovi (Odobašići, Buljubašići i Bajraktarevići) mogu biti i jeničarskog porijekla. Ali neke starije i uglednije porodice, i pored dugogodišnjeg vršenja jedne te iste službe, zadržaše svoja prezimena i nikad se ni oni ni njihovi potomci ne prozvaše ni Kapetanovići ni Dizdarevići. Ali veći je broj kapetana pomikao iz nižih i najnižih slojeva onovremenog društva. Njihovi potomci već u drugom koljenu postaju Kapetanovići. U tome, koliko znam, čine iznimku mostarski, trebinjski, derventski i novski Kapetanovići, čiji su pređi bili bezi i prije dolaska za kapetana (Vučijakovići, Resulbegovići, Begovići i Cerići). Oko dvjesta godina vršili su službu kapetana Beširevići, stari plemići, i nikad se ne prozvaše ni oni ni njihovi potomci Kapetanovići. Isto tako zadržaše svoja prezimena Atlagići, Ljubunčići, Firdusi, Kulenovići, Badnjevići, Šerići, dubički Cerići, Fidahići, Šarići i Rizvanbegovići.

[43] F. Rački, „Dopisi između krajiških, turskih i hrvatskih časnika". *Starine Jugosl. akademije*, XI, str. 76–153. i XII, str. 1–41.

K. Herman, „Jedno pismo Zulfikar-kapetana". *GZM*, XIV, (1902), str. 549, XV (1903), str. 183.

Dr B. Čerović, „Nekoliko pisama sa stare Krajine". Poklon dr L. pl. Talocija Zemaljskom muzeju u Sarajevu, *GZM*, XVII, (1905), str. 217–237, Wiss. Mitt., XI, (1909), str. 310–341.

Dr V. Čorović, „Nekoliko fojničkih pisama". *GZM*, XXI, (1919), str. 483.

Dr Ć. Truhelka, „Nekoliko mladih pisama hercegovačke gospode, pisanih bosančicom, iz dubrovačke arhive". *GZM*, XXIV, (1914), str. 488, 491 i 493.

R. Strohal, „Nekoliko ćirilskih isprava o dopisivanju turskih begova sa hrvatskim komandantima", *Vjesnik hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva*, XVI, (1914), str. 45–51.

Dr J. Matasović, „Fojnička regesta", *Spomenik SKA* LXVII, broj 973 i 477.

Dr A. Solovjev, „Bogišićeva zbirka omiških isprava XVI–XVII veka", *Spomenik SKA*, XCIII, Beograd, 1940.

Miscellanea, Drž. arhiva u Zadru, I–IV, 1949, 1952.

Iako je padom Bosne pod Turke nestalo gradova feudalne gospode, iako su oni postali državna svojina, država ih popravljala, izdržavala i u njima posadu plaćala, ipak su dugotrajnom službom Beširevići posvojili Ostrožac i nakon okupacije 1878. to im je pravo priznato i u gruntovnicu upisano. Jedan od potomaka starih Beširevića, Mehmed-beg, prodao je Ostrožac oko 1900. Lotaru Berksu i kao svojina njegovih sinova ostao je sve do formiranja narodne vlasti u ovoj zemlji.

Nasljedno pravo na službu i posljedice koje iz njega proističu zapazio je i srpski patrijarh *Vasilije Brkić* još 1771. On piše da gospodstvo kapetana ide po nasljedstvu a ne po zaslugama, a tako isto i nižih činova od kapetana, prelazi s oca na sina, čak ako bi sin ostao iza oca mlađi i od godine dana, te da svi – od prvih do zadnjih – imaju od sultana dobre plaće, a uz to da su im date i zemlje prema zvanju slobodne, i da u njima nikakve vlasti nema ni veliki paša, tj. guverner. Zbog toga oni čuvaju gradove tako tvrdo kao svoje kuće, pa iako je česarova vojska obvladala zemljom, u Bosni nije mogla zauzeti nijednog grada.[44] Ovdje sigurno Brkić misli na pohod Austrije na Bosnu 1737. g.

Što se tiče onih slobodnih zemalja prema zvanju, kako kaže Brkić, držim da se to odnosi na *mustahfiske timare*, koje su uživali dizdari, mustahfizi i jerlu tobdžije koji nisu spadali u posade kapetanija, jer, kako je već rečeno, svi su zapovjednici i neferi po kapetanijama bili *alufedžije* (plaćenici). Jednu jedinu iznimku činio je kapetan Bihaća, koji je za svoju službu uživao zijamet (v. Bihaćku kapetaniju). Međutim, istina je da su kapetani posjedovali razne maličane, ali to nije vezano za službu, kako ćemo niže čuti, a takve posjede imali su i drugi koji nisu bili u službi.

I koliko se to pravo na plaće i službe bilo uvriježilo najbolje nam svjedoči to što po ukinuću kapetanija najveći broj aga i nefera u ostrovičkoj kapetaniji, a sigurno je to bilo i drugdje, nije vjerovao da se to uopće može desiti, niti ih je iko u to mogao urazumiti dok im to nije saopćila njihova vlastita deputacija koju su oni opremili u Stambol da se na vrelu raspita.

Još nekih pedeset godina nakon prestanka svega onoga što je iz te službe proizlazilo živio je među starcima upravo neki kult spram opalih i oronulih gradova, naročito na našoj Krajini, o čemu će se svak uvjeriti čitajući članak o ruševinama Bužima i susjednih gradova u kalendaru „Bošnjaku" za 1888. iz pera bivšeg učitelja u Krupi Sime Momčilovića.

Nasljedno pravo u službi učinilo je od kapetana jdnu vrstu *vojničkog plemstva.*

Uzurpacija kapetanija. Dešavalo se da se mimo prava o nasljedstvu neko posve stran još i za života jednog kapetana dočepao berata na kapetaniju i proglasio se kapetanom, a još češće se dešavalo da takvi ljudi dođu do berata poslije smrti jednog kapetana. U oba slučaja išlo je to zaobilaznim putem. To se dešavalo i kod drugih službi. Ti uzurpatori morali su, držim, najprije stvoriti za se raspoloženje bar u jednom dijelu aga i vojnika u dotičnoj kapetaniji ili iskoristiti njihovo neraspoloženje protiv kapetana.

Prva ovakva uzurpacija, koliko znam, desila se 1631. u Bihaću. Zbog toga je bihački kapetan otišao glavom na Portu i dokazao da je on pravi kapetan i da mu

[44] I. Ruvarac, „Opis turskih oblasti i u njima hrišćanskih naroda, a naročito naroda srpskoga, sastavljenog godine 1771. srpskim patrijarhom Vasilijem Brkićem", *Spomenik SKA*, X, Beograd, 1891, str. 57–58.

www.BosnaHistorija.com

pripada zijamet, te da je oboje od pada Bišća uživao njegov djed i otac. I dok je boravio u Stambolu stigao je o istoj stvari izvještaj bihaćkog sandžak-bega, kojim se svi kapetanovi navodi potvrđuju. Na osnovu svega toga dobio je kapetan novi berat u travnju 1632. i s njim se vratio u Bihać, ali, kako izgleda, on nije nikada više zasjeo na kapetansku stolicu, (vidi Bihaćku kapetaniju). Do kakvih je sve svađa i nereda tada došlo u Bišću ne zna se, kao ni to kako su se prema tome držali ostali kapetani. Dobrotom dr Stanka Sijelskog ja sam vidio ovaj berat.

Druga jedna ovakva uzurpacija desila se oko 1730. u Mostaru. Ovaj put su se digli svi kapetani i drugi razni dostojanstvenici, njih 112, da brane pravo svog druga. U toj stvari su napisali i potpisali mahzar na sultana i uzurpator je bio uklonjen.[45]

Jedan je Arnautin uzurpirao krupsku kapetaniju starim plemićima Badnjevićima negdje u prvoj polovini XVIII stoljeća. On i njegovi potomci ostali su na tom položaju sve do kraja ove institucije. I stolački Šarići došli su istim putem do vlasti u vidoškoj kapetaniji. Nije poznato kako su Šerići izgubili za vrijeme velikog rata dubičku kapetaniju, kao ni način na koji su došli Begovići do vranduške kapetanije, dok su Cerići zasjeli na novsku pošto su Čačilovići izumrli za vrijeme spomenutog rata.

[45] Fotografski snimak ovog mahzara u mene. Original je bio u Haki-bega Vučjakovića-Kapetanovića i poslije njegove smrti nisam ga više našao.

III

KAPETANI

Kako nisam došao do kanun-name za ustanovljenje funkcije kapetana, jedini su mi sigurni izvori kojim raspolažem berati o postavljanju kapetana. Po tim beratima kapetan je u prvom redu aga prvog džemata farisa ili konjanika, a onda zapovjednik ostalih aga i nefera svoje kapetanije. Samo u tri kapetanije (Mostar, Dubica, Banja Luka) kapetan je aga prvog džemata azapa. U tim beratima stoji da kapetana kao svog prvog zapovjednika treba da znaju ostale age i neferi, i da ništa ne čine preko njegove riječi, koja bude u skladu s uzvišenim šerijatom i kanunom. Tako stoji u pedesetak berata koji su mi do ruku došli o postavljanju kapetana.

Iz istih se izvora vidi jasno kako je bila glavna i zapravo jedina dužnost kapetana i potčinjenih mu aga i nefera čuvanje gradova i palanaka po granici. O kakvim drugim dužnostima nema spomena. Iz drugih se dokumenata vidi da su oni čuvali puteve i opasne prolaze kojim se kreću trgovci i ostali poslovni ljudi. Za što bolju ilustraciju navodim slučaj berata od 20. III 1123 (8. V 1711), kojim je postavljen prvi kapetan novoosnovane onda duvanjske, a nešto kasnije Seddi-džedidske kapetanije. Tu stoji da je palanka Županj-Potok (danas Duvno) u duvanjskoj nahiji u hercegovačkom sandžaku, krajnja granica (serhat), u kojoj je bilo malo nefera koji su je čuvali, a službe ima mnogo, a osim toga je na 4–5 sati blizu gradova Sinja, Makarske, Zadvarja, pa je prema tome i suviše skrajnja granica (serhat). I baš ta činjenica potakla je onovremenog bosanskog vezira Karajilan Ali-pašu da je podnio predlog (arz) s molbom u Stambol da se Županj-Potok ponovno popiše, da mu se još nešto pripoji, tako da imadne najmanje stotinu nefera od tri agaluka. A da ovaj prijedlog ne bi bio odbijen, što bi plaća novih nefera pala na teret carske blagajne, našao je ovaj vezir pokriće u prihodima hercegovačkog sandžaka. Sve je to u spomenutom beratu izloženo i usvojeno, i za kapetana i agu prvog džemata farisa postavljen neki Hasan-aga i naređeno je da mu se pokoravaju ostale age i neferi. Iz svega što je gore rečeno proizlazi da je služba *kapetana* prvenstveno *vojničkog karaktera* i u tome slična službi *dizdara*, s tom razlikom što vlast dizdara nikada ne prelazi bedeme i opkope jednog grada, a vlast kapetana zahvata veće teritorije s jednim i više gradova i što su dizdari gotovo uvijek uživali timare a kapetani su bili alufedžije (plaćenici).

Iz raznih se isprava, kako ćemo to vidjeti u drugom dijelu ove radnje, zna da je kapetan podnosio prijedloge bosanskom veziru za postavljanje potčinjenih mu aga i nefera onoga džemata kome je on sam aga; oni su vodili brigu o opskrbi kapetanije municijom, a vjerovatno i o nabavci i popravku oružja, te o naplati i isplati plaća. Oni otpremaju određeni dio nefera iz svoje kapetanije na ratište i ponekad ih i sami vode, a poneki vode i vojsku iz drugih kapetanija kao *bašbozi* i *bimbaše;* oni izvještavaju bosanskog vezira o kretanju kao i sakupljanju vojske susjedne države na granici njihove kapetanije; oni vode brigu o popravku i gradnji gradova u svojoj, a poneki, tome poslu vješti, i u drugoj kapetaniji. Razumije se samo po sebi da preko njih ide sve dopisivanje koje se odnosi na kapetaniju.

Ali kapetani su vršili i druge poslove koji su *policajno-administrativnog karaktera,* za koje zna predanje, o čemu bolje i sigurnije govore razne isprave. Tako znamo da su kapetani izdavali *pasoše* putnicima za inostranstvo; na njih su kadije upućivale murasele da od osuđenog dužnika utjeraju dug i predaju tužitelju; od njih traže kadije i veziri da se pred sud ili divan privedu optuženici, koji neće sami da se odazovu pozivu; na njih se upućuju nalozi da se neki krivci zatvore, da se prevedu iz jednog zatvora u drugi ili da se neko ko je prognan iz svog zavičaja otprati u određeno boravište. Ima slučajeva gdje im se nalaže izvršenje smrtne kazne. Nadzirali su uvoz i izvoz preko granice i sprečavali krijumčarenje. Preko kapetana išli su dopisi od bosanskog vezira i sandžak-bega njima odgovarajućim funkcionerima u pograničnim zemljama. Oni su upravljali upražnjenim carskim hasovima na teritoriju svojih kapetanija i ponekad su određivani za sakupljanje harača i drugih daća. Ali bilo je i takvih poslova koje su neki kapetani vršili za svoj račun kao što je zakup raznih državnih daća, inače vrlo unosan posao, kao i uprava hasova i pobiranje državnih daća. Poznato je da su neki kapetani bili vrlo bogati ljudi. To je bogatstvo proizlazilo samo iz ovakvih poslova, a nipošto iz njihovih plaća.

Novcem stečenim zakupom državnih prihoda i drugim sličnim poslovima došli su neki kapetani do ogromnih posjeda, kupujući ih milom ili silom od malih slobodnih posjednika i, u posljednje doba, posvajanjem carskih hasova dugom upravom. Tako postadoše neki kapetani mali knezovi, prava feudalna gospoda. Podaci o svemu tome nisu stariji od XVIII stoljeća.

Kada su kapetani počeli vršiti ove druge poslove i na osnovu čega, nisam mogao ustanoviti. Isto tako ne znam otkada su morali dolaziti kapetani u glavni grad Bosne i s ostalim dostojanstvenicima izaći pola milje iz grada na doček svakog novog vezira i prisustvovati čitanju berata o njegovu postavljanju. O tome govori Chaumette des Fosses i napominje da se izostanak smatrao opozicijom i teško se opravdavao. Isto tako svi su kapetani bili članovi *ajanskog vijeća.*

1. *Vojni poslovi.* Ovdje ću samo reći onoliko koliko traži cjelovitost općeg dijela ove radnje.

a) *Predlaganje aga i nefera.* Ključki kapetan Mehmed predložio je da se agom konjaničkog džemata u Jezeru postavi Bekir Biraderzade, s 30 akči alufe, mjesto umrlog mu brata Alije, iza koga nije ostalo muško dijete. Vezirovom bujruldijom postavljen je Bekir 4 šabana 1178 (27. I 1765) i naređeno mu je da tu službu vrši dok mu brat stigne.[1]

[1] Manuscripta turcica u arhivu Orijentalnog instituta u Sarajevu.

U Počitelju je umro aga III džemata azapa Ahmed, bez sina i brata. Na prijedlog kapetana Omera postavljen je neki Mustafa, s istom plaćom, od 32 akče, beratom od 28. džum. II 1183 (30. I 1764).[2]

U palanci Kobaš umro je Osman, nefer prvog džemata i prve ode, i po prijedlogu kapetana Mehmeda postavljen je beratom od 1215. (1800)[3] Salih, sin umrlog Omera, s plaćom od 12 akči.

b) *Poslovi oko nabavke municije i oružja.* Veća skladišta municije i ostalih potrepština za vatreno oružje bila su u gradovima Sarajevu, Travniku, Jajcu, Bihaću i Zvorniku. Iz njih su se po potrebi opskrbljavali gradovi. Po vezirovu nalogu slali su dizdari spomenutih gradova određene količine municije i, prema tome, gradovi, kojima je bila potrebna, obraćali su se na vezira. Pošiljku su prenosile džebedžije. Prenos većih količina pratio je naročiti izaslanik *mubâšir.* On je nosio spisak o količini municije koju je primio od dizdara jednog grada i predavao ga onom dizdaru ili kapetanu kome je poslana. Kao što je mubašir davao potvrdu ili temesuk dizdaru na primljenu municiju, tako je on predavao municiju zapisnički. Hudžet sastavljen tom prilikom za nj je opet potvrda o izvršenom poslu. Hudžet je izdavao kadija, a nalog vezira za izdavanje municije glasio je na kadiju i dizdara. Prema tome i za izdatak i za primitak znale su i kadije odnosnih kadiluka.

I o ovim sam poslovima našao nekoliko podataka.

Iz hudžeta stolačkog kadije od 23. redžepa 1147 (26. XII 1734) saznajemo da je mubašir Salih-aga donio u Stolac 120 sanduka baruta i predao ga 20. istog mjeseca vidoškom (stolačkom) kapetanu Smail-agi Šariću.[4]

Bujruldijom od 5. zilhidže 1244 (8. VI 1829) naredio je Ali Namik-paša sarajevskom kadiji i dizdaru da odmah opreme kapetanu grada Ključa u Hercegovini 10 sanduka crnog baruta, 10 oka misirskog fitilja, 10 testeta kube-papira, 100 oka olova i 50 mahitaba. U nalogu se kaže da se to sve ima predati kapetanu sa znanjem šerijata, tj. kadije.[5]

O nabavkama oružja nisam našao nikakvih podataka u vezi s kapetanom, ali se iz jedne bilješke u jednoj mostarskoj kronici vidi da su o tome vodili brigu, što je, uostalom, posve razumljivo.

Godine 1772. došao je mostarski kapetan Mehmed s ostalim agama na šerijatski sud i, pored popravka grada, tražio popravak pokvarenih baljemez-topova.[6]

c) *Otpremanje i predvođenje vojske na ratište.* Osim neprestanih pograničnih okršaja, koji su trajali kroz cijelo vrijeme opstanka kapetanija, i najžešći bili sredinom XVII stoljeća, u vrijeme poznatih i dokumentarno zajamčenih krajiških nabodica Muje Hrnjice, njegove braće i Ličkog Mustajbega, otpremane su veće i manje čete iz pojedinih kapetanija na razna ratišta. Najstariji spomen odlaska kapetana i njihovih vojnika na ratište pada u doba bitke pod Siskom u rujnu 1593. god. Takve čete i cijele vojske vodili su ponekad i kapetani.

Kada bi Turska s nekim zaratila ili se za rat spremala, otpremila bi Porta ferman na pojedine pokrajinske paše da se diže vojska. Paše bi takav ferman proprati-

[2] Original u Gazi-Husrevbegovoj biblioteci.
[3] Salihagića zbirka.
[4] *Rukopis bivšeg Balkanskog instituta broj 1792.*
[5] *Sarajevski sidžil broj 67,* str. 79.
[6] Kronika u Hasan ef. Nametka u Mostaru.

www.BosnaHistorija.com

le svojom bujruldijom i razaslale po svojoj pokrajini na kadije i vojne zapovjednike koliko će koji poslati vojnika na određeno zborno mjesto, i označile ime zapovjednika kome se imaju javiti i koji će ih dalje voditi. Takve su bujruldije u Bosni opremane i kapetanima. Oni su određeni broj vojnika, kao i drugi zapovjednici, opremali s popisom imena vojnika koji se šalju.

U rujnu 1773. stigla je jedna takva bujruldija mostarskom kapetanu Mehmedu da opremi na vojsku svakog dvadesetog vojnika od svog džemata. Iz originalnog popisa od 3. I 1187 (27. III 1773) vidi se da je iz Mostara otišlo 28, a iz kule Lipete 21 vojnik. Spisak je potvrđen potpisom i muhurom kapetana.[7]

Iz svih kapetanija, što se sigurno zna, otpremljen je dio vojnika 1737, 1813. i 1829. godine.

Godine 1829. određeno je da sve kapetanije i agaluci daju oko 4000 vojnika kao pomoć carskoj ordiji pod Vidinom. Iz jedne bilješke u sarajevskom sidžilu od 1. zilkade 1244 (5. V 1829) saznajemo da je toj bosanskoj vojsci određen kao bašbog Mehmed Šerif-beg, glavni kapidžibaša Visoke Porte i da su taj kontingent na osnovu fermana odredili svi članovi vijeća (erkjan) i kapetani svih kapetanija.[8]

Da li su uvijek pri određivanju kontingenata vojske imali riječi i kapetani, ne znam.

Sa manjim odredima vojnika, polazili su u četovanje neki kapetani, naročito bihački i gradiški, ali oni su polazili i na vojsku, dok to nikada nisu činili dizdari.

Od bihačkih kapetana kao četovođe poznatiji su Murat-aga, Idriz-aga Velagić i Mustaj-beg Hasumović. Prvi kapetan bihaćke kapetanije dopro je 1593. do Oguline sa 100 vojnika.[9] Iz istog grada krenula je 1602. druga četa preko granice pod vodstvom kapetana Muhamed-age.[10] U sličnim pohodima platila su životom dva bihaćka kapetana, i to Idriz-aga Velagić 1642. i Mustaj-beg Hasumović 1676.[11]

Napomenućemo i nekoliko kapetana koji su s vojskom polazili u rat. Gradiški kapetan Mahmud-beg s bratom, sinom i jednim dijelom gradiških nefera branio je godinu dana opsjednuti Ujvar i nakon glađu prouzrokovane predaje bio sa svim svojim pogubljen.[12] Mustaj-beg, kapetan iste kapetanije, poginuo je pred Banjom Lukom 1737.[13] U raznim bojevima protiv Austrijanaca od 1737–1739. osobito se istakao zvornički kapetan Mehmed-beg Fidahić.[14] Godine 1737. bili su s ostalom bosanskom vojskom u Oziji kapetan Tuzle Derviš-beg i Ljubuški Ali-beg.[15] Oba su bila duže vremena kao zarobljenici u Rusiji. U rusko-turskom ratu (1768–1774) dva puta je sudjelovao stolački kapetan Zulfikar i to 1769. kao bašbog, a 1773. kao bimbaša.[16] U isti rat otišao je 1771. ostrožački kapetan Bešir-beg kao zapovjednik nad vojskom od 3000 ljudi. Njemu su bila potčinjena dva kapetana.[17] U dubičkom

[7] Originalni spisak u mene.
[8] *Sarajevski sidžil 67*, str. 80.
[9] Lopašić, o. c., 98.
[10] Lopašić, o. c., 99.
[11] Lopašić, o. c., 100.
[12] Vidi Gradišku kapetaniju!
[13] H. Kreševljaković, *Bitka pod Banjom Lukom 4. VIII 1737.* Sarajevo, 1936, str. 8.
[14] H. Kreševljaković, o. c., str. 6 i dalje.
[15] Kadića kronika, VI, str. 95.
[16] *Blagajski sidžil*, IV, u arhivu Orijentalnog instituta u Sarajevu.
[17] S. Bašagić, *Kratka uputa u prošlost BiH*, Sarajevo, 1900, str. 118.
Dr M. Prelog, *Povijest Bosne* II, str. 19.

ratu (1788–1791) i u logoru pod Velikom Kladušom sudjelovalo je više kapetana.[18] S vojskom koja je opremljena na Vidin protiv Pazvanoglija išao je kobaški kapetan Ali-beg.[19] U boju na Mišaru poginuo je 1806. Kulin-kapetan. U vojsci protiv Srbije 1813. sudjelovalo je više kapetana od kojih se naročito istakao Murat-kapetan Gradaščević. U vojsci s Husein-kapetanom Gradaščevićem bilo je u boju na Kosovu više kapetana. Vezir Husein je posebnom bujruldijom postavio hlivanjskog kapetana Ibrahim bega Firdusa na čelo vojsci koja je trebala udariti na Ali-agu Rizvanbegovića i njegov Stolac, gdje će ih – kako se kaže u bujruldiji – Stočani s oduševljenjem dočekati.[20] S vojskom što je išla protiv Mehmedalije Egipatskog 1832. pošao je jajački kapetan Mustafa-beg i na tom putu umro u Konji. To je ujedno posljednja vojska u kojoj su učestvovali naši kapetani.

d) *Obavještajna služba.* O ovoj službi nisam našao drugih podataka osim onih što ih donesoše Bašagić i Prelog, kako su pogranični kapetani uoči provale princa Hildburgshausena 1737. obavještavali bosanskog namjesnika, ali ima jedan podatak iz koga se vidi da je jedan klobučki kapetan obavještavao dubrovačku gospodu o prilikama u Hercegovini.[21]

2. *Policajno-administrativni poslovi.*

a) *Izdavanje pasoša.* Za putovanje preko granica izdavani su pasoši. Takve je isprave u Sarajevu izdavao kadija i muselim. Te su poslove obavljali i kapetani. O tome imamo podataka iz XVII stoljeća. Tako je tuzlanski kapetan Ahmed izdao pasoš jednom trgovcu iz Tuzle za Austriju 7. redžepa 1193 (21. VII 1779). Ovaj pasoš napisan je na turskom jeziku. Krajiški kapetani služili su se u dopisivanju sa svojim komšijama preko granice srpskohrvatskim jezikom, pa su na tom jeziku izdavali i pasoše. Kao primjer donosim ovdje jedan takav pasoš, pisan bosančicom:

„Iz carske zemlje a to od Kru(pe) od Stiene Rehan, Gusić i njegovo društvo hoće da predju u kraljevsku zemlju a to do Senja do Bribira do Rieke pravim putem svojom potrebom.

I mi mu dajemo pasoš pod krajiški način kako se nalaze pošteni ljudi da im je pošteno preći i doći kako no i ostalim poštenim ljude.

Ovaj pasoš pisan u Krupoj pisao je Mustafabeg Arnautović kapetan Krupski".[22]

Na lijevoj strani ove izjave je kapetanov muhur i iznad njega stoji „Mustafabej kapudan kal'ai Krupa (Mustafa-beg kapetan Krupske tvrđave).

U ovom pasošu nalazimo poodavno zaboravljeni termin „pravim putem", s kojim se sretamo i u pismima naših Krajišnika, pisanim zapovjednicima gradova u Hrvatskoj. „Pravim putem" značilo je preći granicu na određenom mjestu s potrebnom ispravom.

[18] Kadića Kronika, XIII, str. 165–6.
[19] Salihagića zbirka.
[20] *Manuscripta turcica*, 4771.
[21] H. Kapidžić, „Prilozi istoriji grada Klobuka", *Gajret*, XXI (1940), str. 247.
[22] Original u mene.

Poznata je jedna teskera (pasoš, proputnica) općenitijeg značaja, što ju je 1820. izdao derventski Osman kapetan, a važila je za prelaz preko Save za sve fratre svih triju samostana, koji prelaze u Brodu preko Save i obratno. Njima je slobodan prolaz, pa ih ni on ni njegovi ljudi neće zbog toga napastovati.[23] Kapetani su izdavali tuđim podanicima proputnice za slobodno kretanje po dotičnoj kapetaniji.[24]

b) *Izvoz i uvoz*. Iz Bosne se uglavnom izvozilo žito, stoka, koža i vosak u Dubrovnik i ostale naše susjedne zemlje što stajahu pod vlašću Austrije i Venecije, a uvozila se so, kalaj, manufakturna i kolonijalna roba, kao i neki drugi artikli preko tih zemalja, ukoliko nisu dolazili preko Stambola. Vanjska trgovina s inozemstvom obavljala se preko određenih mjesta (skela) na Savi (Rača, Brčko, Orašje, Šamac, Brod, Dubočac, Kobaš, Gradiška) i jednom dijelu Une (Kostajnica) i na suhoj granici. Ali pored toga bilo je i *krijumčarenja*. O tome govore naročito brojni dokumenti u Dubrovačkom arhivu. *Imbro Ignjatijević Tkalac* priča u svojim memoarima, iz prvih decenija prošlog stoljeća, kako se iz Bosne u Hrvatsku krijumčario duhan, so, kafa i šećer, jer su ti artikli u Turskoj bili upola jeftiniji.[25] No to su bile svakako male količine na koje nisu Turci obraćali nikakve pažnje. Posve je to bilo drugačije ako se radilo o većim količinama i u vrijeme ratova. Onda su se krijumčari hvatali i progonili. Turske su vlasti pazile i na izvoz i uvoz. Dubrovčani kao carski haračnici imali su monopol uvoza soli i budno pazili da se u njihovu kraju s mletačke teritorije ne bi ništa izvezlo i preko nje uvezlo. Za svaku i najmanju količinu uvezenu i izvezenu preko mletačko-turske granice oni bi odmah propištali kao guja u procijepu. Tužili su se bosanskom paši i Porti. Osobito su se borili protiv otvaranja novih skela na mletačkom teritoriju. Od 1703. pa do iza 1750. borili su se protiv otvaranja skele u Novom i Risnu, na mletačkom zemljištu, i u toj borbi imali su uspjeha. Te dvije skele više su puta otvarane i, na njihovu žalbu Porti i veziru, zatvarane. Naloge Porte i bosanskog vezira izvršavali su age i neferi trebinjske i ponešto klobučke kapetanije.

Krijumčari nisu bili uvijek s naše strane. Našlo se i dubrovačkih podanika koji su se tim poslom bavili. Jedne i druge hvatale su age i neferi i o tome su kapetani izvještavali Republiku. Prigodom ponovnog zatvaranja skela u Novom i Risnu 1713, što je uslijedilo na osnovu fermana i bujruldije, izvijestio je Republiku trebinjski kapetan Osman, kako je objavio zabranu i postavio *bekčije* (čuvare), sigurno azape, da sprečavaju kontrabandu. U istu svrhu on je dao sagraditi od jake građe vrata na trebinjskom mostu i dovesti lađe od mosta ka gradu. Dubrovčani su nastojali da sav izvoz ide preko njihove skele. Kao primjer, i za najsitnije stvari, navodim kako su se oni 1728. tužili Jahja-kapetanu da Hercegovci nose krišom sir i vunu u Novi i Risan.[26]

Trebinjske su age i neferi budno pazili da se roba ne krijumčari i zbog toga što su oni i njihovi drugovi iz Klobuka, hercegovačkog Ključa i Krupe na Uni primali svoje plaće od prihoda dubrovačke skele.

[23] Dr J. Matasović, *Fojnička regesta*, broj 1413.

[24] Dr Č. Truhelka, „Nekoliko mlađih pisama hercegovačke gospode pisanih bosanicom", *GZM*, XXVI (1914), str. 489.

[25] Dr J. Matasović, Dr. Imbro Ignjatović-Tkalac, *Uspomene iz mladosti u Hrvatskoj*, Beograd 1925, str. 100.

[26] Usporedi o tome V. Skarić, „Trebinje u 18-vijeku", *GZM*, XLV, (1933), str. 57–8.

U ovome se kraju, naročito s naše strane, krijumčarila marva. Pored brojnih akata koji o tome govore našao sam i dvije vezirske bujruldije od kojih je jedna upućena klobučkom kapetanu Muratu 1736, a druga trebinjskom, Hasanu, 1758.

Krijumčarenje je bilo razvijeno i izvan trebinjskog i klobučkog kraja, uz granicu Dalmacije, naročito na donjoj Neretvi, a bilo ga je i na Savi i u Prekounju.

Za vrijeme rata udarana je zabrana ili „jasak" za izvoz živeža u zaraćenu zemlju, kao i na uvoz iz te zemlje. Jasak je udaran i za nerodnih godina, kako ne bi ostalo stanovništvo bez hrane. Protiv Dubrovčana služilo se jasakom kao represalijom u kakvom teškom sporu ili graničnom sukobu. O jasaku bi stigao ferman paši, a ovaj bi na osnovu tog fermana uputio bujruldiju na kadiju, serdare, ajane i kapetane pograničnih kadiluka i saopćio im zabranu. Zbog nemarnosti pojedinaca izlazile su i pooštrene bujruldije, a ponekad bi vezir bez autoriteta ishodio u istoj stvari ponovan ferman. Krivce je trebalo prijaviti veziru.[27] To naročito traži bosanski vezir Ahmed-paša Čuprilić u bujruldiji od 7. VI 1180 (10. XI 1766).

Kako se bilo razvilo krijumčarenje na Neretvi, krijumčari su uspostavili novu skelu (muhdes skela) u Čapljini i odande plovili u Dalmaciju.

Počiteljski kapetan Omer podnio je bosanskom veziru arz (izvještaj) kako su trojica stanovnika sela Čapljine, i to Jašar Hodžić, Selim Husić i Sulejman Pajak, natovarili tri kajaka (čamca) živežom, pa, pored fermanom i bujruldijom zabranjenog izvoza, krenuli put dari-harba (neprijateljske zemlje). Pajaka i Husića s čamcima su uhvatili i doveli u Počitelj, gdje su zatvoreni, dok je Hodžić umakao. Na ovaj izvještaj stiglo je rješenje na počiteljskog kadiju, kapetana i dizdara, datirano 5. šabana 1182 (15. prosinca 1768), kojim se nalaže da se roba proda, čamci spale, a Husić i Pajak objese na putu kraj skele.[28]

Ovaj slučaj, a možda i drugi o kojem nemamo podataka, bio je povodom te je vezir izdao deset dana kasnije (15. šabana) pooštrenu bujruldiju o zabrani izvoza živeža na pogranične kadiluke. Prepis ove bujruldije sačuvao se u sidžilu broj 8, a adresirana je na kadije Mostara, Blagaja, Stoca, Gabele, te mostarskog serdara i ajana Smail-agu, blagajskog ajana Mahmud-agu i stolačkog kapetana Zulfikara.

Osim Dubrovnika bile su na Jadranu još dvije skele preko kojih se vršio eksport i import sa Bosnom. U Splitu je otvorena skela 1592, a nije mi poznato otkada je postojala skela u Zadru.

Od skela na Savi našao sam samo dva nova podatka o Kobašu, koji je nakon Karlovačkog mira opet postao važnija skela i sjedište kapetana. Godine 1117 (1705) uzeo je tu skelu u zakup Mujaga, sin Salih-Čelebijin, i traži da se jedno selo pripoji ovoj skeli kako bi joj se prihod povećao.[29] Godine 1837. naložio je bosanski vezir kadiji i muselimu Banje Luke, po molbi Halil-age iz Kotora,[*] kao zakupnika iste skele, zabranu lađarima, koji voze so iz Beograda, pristajati u *Vlaknici*, udaljenoj dva sata od Kobaša, jer ne samo što krijumčare so nego i druge zabranjene artikle prodaju Nijemcima i time čine štetu i zakupniku i državi, što je i carskom irádom zabranjeno.[30]

[27] V. Skarić, o. c., 60.

[28] *Mostarski sidžil.*

[29] Salihagića zbirka.

[30] Salihagića zbirka.

[*] Isto kao i u napomeni priređivača pod d.

www.BosnaHistorija.com

c) *Poslovi oko okrivljenika i osuđenika.* Sve do reforama sultana Mahmuda II (1808–1839), dakle u vremenu potpunog turskog feudalizma u cijeloj državi, pa prema tome i u Bosni, sudsku vlast vršile su *kadije*, po kadilucima. Zgrada u kojoj je kadija sudio zvala se *mehkema*, ili po našem izgovoru meščema (sudnica, šerijatski sud). Kadijin pozivar zvao se *mùzur* (muhzir), a glavni protokol meščeme *sidžil*. Od raznih isprava što ih je izdavao kadija za nas su ovdje najvažnije *hudžeti* i *mursele*. Pod prvim se razumijeva isprava o kupnji i prodaji, onda presuda, zapisnik o primopredaji, a pod drugim pozivnica, nalog i ovlaštenje.

Osim ovoga suda bio je u sjedištu vezira, kod nas u Banjoj Luci (od 1580. do 1639), u Sarajevu (od 1639. do oko 1700) i u Travniku (od oko 1700. do 1850), još jedan sud, *vezirski divan* (vijeće) kome je predsjedavao sam vezir. Pored drugih članova divana bio je i kadija koji je ovdje pazio da se ne bi nešto učinilo protiv šerijata. Glavni član divana bio je defterdar, šef finansija, uvijek jedan, za ona vremena dobro obrazovan čovjek koji je pored finansijskih poslova poznavao sve propise i običaje ajaleta, bio odgovoran za njihovo pravilno tumačenje i primjenu. Na divanu se sudilo onima koji su dolazili u sukob s kanunima, carskim fermanima i vezirskom bujruldijom u poslovima upravne i političke naravi. Često je divan sudio i kapetanima i feudalnoj gospodi.

Neki su tužitelji dolazili pred kadiju i na divan s *fetvom* (decizijom), koju je, po njihovoj želji, mogao izdati svaki *mùftija*.

Neke kadijine presude izvršavali su kapetani na osnovu murasele, a isto tako i divanske presude na osnovu vezirove bujruldije. Gdje nije bilo kapetana, vršili su to muselimi i vojvode. U sitnim prekršajima policajne naravi sudili su muselimi, vojvode i kapetani, ali nikada oni nisu imali „vlast koca i konopca" nad kršćanima, kako to kaže Jukić.

Iz niže navedenih primjera vidjeće se uloga kapetana u ovim poslovima.

Nakon presude banjolučkog kadije u sporu imama Sultan-Sulejmanove džamije u gornjoj Banjoj Luci (Gornji Šeher) i s tom službom vezanog timara Mula-Mehmeda i Mujage Turudije, naredio je kadija muraselom od 21. safera 1247. (1. VIII 1831) banjolučkom kapetanu Mustafa-begu da naplati travarinu od Turudije i novac preda Mula-Mehmedu.[31]

Izgleda da je oko 1819. stigla murasela Murat-kapetanu od Gradačca da privede kadiji lopova koji je pokrao dućan Laze Jovanovića u Brčkom i onda umakao. Zbog toga uputio je kapetan pismo na Brčake u kome ih kori što su dopustili da lopov izbjegne i upozorava ih kako to nije dobar znak, i da otvore oči.[32]

Između 1720. i 1730. ubijeno je u nepoznatom mjestu Hercegovine sedam ljudi i ubojice su umakle u Imotski. Kad su se neki od njih povratili 1732. g. bili su pohvatani, ali im je ljubuški kapetan omogućio da i opet umaknu u Dalmaciju. Bosanski je vezir odmah naložio zamjeniku mostarskog kapetana da na divan dovede ljubuškog kapetana, kome se ime ne spominje.[33] Kako se ovaj kapetan opravdao pred divanom ne znamo, ali je sigurno da je krivnju od sebe otklonio, jer je i dalje ostao na svome mjestu. Iz drugih izvora znamo da je tada bio ljubuški kapetan Alija, koji je tu službu vršio od prije 1715, pa do iza 1739. godine.

[31] Originalna murasela u mene.
[32] R. Muderizović, GZM, XLIV, (1932), str. 78.
[33] *Mostarski sidžil.*

Stanovnici sela Bilice, Čipke i Zabrđa (jajački kadiluk) pritužili su se 1787. veziru protiv Omer-baše Bešića, brata mu Mehmeda i Abdurahmana Surutke, Huseina Kadrića, Zukana Baktića i Hasana Kanića iz Zabrđa, kako se oni skitaju po selima i od stanovnika (ehálijè) traže silom jelo i piće. Protiv njih mole nalog od vezira na Avdagu, dizdara grada Kotora, kao zastupnika kobaškog kapetana, da ih pohvata i na divan dovede da im se sudi, a ako bi se opirali da ih mogu pobiti. U tome je smislu izdao vezir bujruldiju na jajačkog kadiju i dizdara Avdagu kao kapetanova zastupnika.[34]

Sredinom XVIII stoljeća vladali su nemiri oko Tuzle. Nekoliko buntovnika s golim noževima upalo je 1. prosinca 1748 (uoči Kurban-bajrama) u tuzlansku čaršiju i čaršilije uhvatiše Mustafu Gogu, Mehmed-bašu, Ibrahim-spahiju i Sulejmana i po odluci kadije zatvoriše u tuzlanski grad. Kako je tada tuzlanski grad bio sagrađen od samog drvenog materijala, to nije imao čvrste tamnice. Taj fakat potakao je kadiju da predloži veziru da se ovi uhapšenici odvedu u tvrdi grad u Doboju, pošto je potrebno da još neko vrijeme ostanu u zatvoru, dok se ne poprave. Taj je prijedlog vezir usvojio i s bujruldijom opremio naročitog izaslanika, mubašira koji će uhapšenike preuzeti, otpremiti u Doboj i predati dobojskom dizdaru. Bujruldija je izdana 14. X 1162 (27. rujan 1749) na tuzlanskog kadiju, kapetana, age i zapovjednike, te na dizdara tuzlanske palanke i dobojskog grada. Kadiji se naređuje da uhapšenike čvrsto svezane s mubaširom i zapovjednicima opremi u Doboj, gdje se imaju baciti u tešku tamnicu. Tuzlanskom dizdaru se opet nalaže da ih izvede iz zatvora i po mubaširu i zapovjednicima pošalje u Doboj, a tuzlanskom kapetanu i agama da daju potreban broj pouzdanih ljudi kao pratnju, dok se dobojskom dizdaru izdaje nalog da uhapšenike primi i tvrdo zatvori u tešku tamnicu. Dobojskom se dizdaru upravo prijeti da se neće moći opravdati ako bi mu samo jedan pobjegao.[35]

Osuđenik je mogao biti pušten iz zatvora ako je neko od uglednih ljudi za nj jamčio da će se okaniti posla zbog koga je došao u zatvor. Ovo je vrijedilo naročito za političke krivce. Tako je bio jamac mostarski kapetan Mehmed-aga za nekog Mahmuta i kada se je ovaj ponovno ogriješio, izdao je vezir 27. šabana 1195 (18. VIII 1781) bujruldiju i opremio s njome mubašira u Mostar da dovede kapetana u Travnik na odgovornost.[36]

U vezi s ovim poslovima donosim još jedan slučaj o kome je divan donio presudu. U mjestu *Vakufu* na Sani (danas Sanski Most) služio je muàlim (učitelj) imam Hadži Ibrahim. On je podnio tužbu divanu, potkrijepljenu fetvom protiv nevaljalca *Mustafe Nuhića*, bajraktara kapetanije Džisri-Sane, u kojoj ga tuži jer ga je bez razloga napao najpogrdnijim riječima. Na osnovu fetve koju tužitelj ima u rukama moli divan da izda nalog kadiji, kapetanu i agi džemata kome spomenuti nevaljalac pripada da ga kazne. Zamjenik bosanskog vezira Sulejman izdao je 6 reb. I 1213 (17. IX 1798) nalog kapetanu Džisri-Sane i kadiji i kapetanu Kamengrada da navedenog kazne i u zatvoru drže toliko dugo, dok se ne pokaje.[37]

[34] Salihagića zbirka.
[35] Tuzlanski sidžil u Historijskom institutu Jugoslavenske akademije. F. Spaho, *Pobune u tuzlanskom srezu*, GZM, XLV, (1933), str. 71–76.
[36] Bujruldiju sam vidio 1934. u Krpe u Mostaru.
[37] Original u mene.

Kadija bi ovakav nalog zaveo u sidžil, original naloga predao tužitelju, a muraselom naredio organu egzekutivne vlasti da nalog izvrši. Te murasele nemam za gornji slučaj, ali ima sva sila drugih koje ovaj navod potvrđuju. Kao primjer navodim ovdje muraselu banjolučkog kadije Muse od 24 (bez navoda mjeseca) 1153 (između 21. IV 1740. i 12. III 1741), izdanu na osnovu naloga ajaleta na prvake Stare Careve mahale i mahale Arnaudije, H. Seferove, Sitarije i Osman-Šahove, kojom se naređuje da se pohvataju ubojice *Ali-bega Grošića*[38] i to Mehmed Brdo, Handan i Alija Ćejvan, Abdulah Hadžijusufović i vlasti predaju i u Glamoč prognaju, a njihove kuće za ibret (primjer, ogledalo) drugima do temelja poruše.[39]

Iz ovoga i drugih naloga vidi se da su kapetani bili izvršni organi kadija i vezira. Po njihovim kulama i gradovima bili su zatvori o kojima sam slušao od okolnih stanovnika, obilazeći ove objekte. Bez dvojbe, bilo je kapetana koji su zatvarali u njih ljude i po svojoj volji. Ponegdje su ostali tamničari u goroj uspomeni od samih takvih kapetana. Još 1934. pričali su mi ljudi o Kolacima, tamničarima kapetanskog zatvora na Prkosima kod Kulen-Vakufa. Još tada, 99 godina iza prestanka ove feudalne ustanove, govorio je starac Mašo s takvim ogorčenjem kao da je onaj čas izašao ispod vlasti tamničara Kolaka. Nakon više godina iskrsnuo mi je pred oči starac Mašo, čitajući jedan rad Hamdije Kapidžića u kome se spominje klobučki Murat kapetan koji je jedno vrijeme odsjedio u zindánu.[40]

Ima jedan primjer naveden u trebinjskoj kapetaniji iz kojeg se vidi da trebinjski kapetan nije htio ili zbilja nije imao toliko ugleda da otpremi jednog optuženika na bosanski divan.[41]

3. *Sakupljanje i zakupljivanje državnih prihoda.* Kako je već naglašeno, ovi su poslovi pravi izvori bogatstva nekih kapetana, a javljaju se, koliko znam, od početka XVIII stoljeća.

Od državnih prihoda kapetanima je ponajčešće povjeravano sakupljanje taksita, džizije i haráča.

a) *Taksit* je doprinos stanovništva za izdržavanje bosanskog vezira, kao i nadoknada raznih administrativnih troškova. Kupio se polugodišnje, i po tome se zvao *ljetni* i *zimski*, ili po prvom i sedmom mjesecu hidžretske godine *muharemski* i *redžepski*. Kako administrativni troškovi nisu bili uvijek jednaki, ni iznos taksita nije bio uvijek stalan pa se morao svaki put razrezivati. Zbog toga su se administrativni troškovi plaćali unatrag, a doprinos za vezira unaprijed. Godine 1809. iznosio je zimski taksit za sela sarajevskog kadiluka 11.919 groša i 20 para; od toga je pripadalo veziru 1125 groša, za njegovu kuhinju 112 groša i 20 para, a ostatak 10.682 groša na administrativne troškove ljetnog polugodišta.

Koliko znam, sakupljanje taksita povjeravao je sam valija ljudima svoga povjerenja i za to ih ovlašćivao bujruldijom. Od kapetana, koliko znam, najčešće je povjeravan kapetanima Gradačca i Vranduka (Dervente).

Taksit se davao u gotovu, ali su veziri ponekad primali i razne životne namirnice, po cijeni što su je sami određivali. Tako je npr. gradačačka i derventska kapetanija davala maslo za vezirovu kuhinju, a tuzlanska so i med. Ovakve su namirnice

[38] O Ali-begu Grošiću vidi R. Lopašić, o. c., 103.
[39] Original murasele u mene.
[40] H. Kapidžić, Grad Klobuk, „*Gajret*" XXI, 245–247.
[41] Vidi u posebnom dijelu Trebinjsku kapetaniju.

tražili neki veziri i na račun budućeg obroka. Tako je, npr., Bećir-paša u kolovozu 1755. g. zatražio iz Tuzle da mu se što prije, na račun budućeg taksita, pošalje 3.200 oka soli i 1.000 oka meda, po cijeni od 1 pare, odnosno 4 pare na oku. Koliko su se ove cijene podudarale s cijenama u Tuzli ne znam, ali se tih godina kupovala so u Fojnici po 1 paru i 2 akče, a med po 46 akči, računajući paru po 6 akči.[42]

b) *Džízija* (glavarina) je određen porez od onih turskih podanika koji nisu išli u vojsku. To su bili kršćani i Cigani. Plaćala se jedanput godišnje. Sakupljači ove vrste poreza se zvahu džizjedari. Njih je postavljao defterdar. Džiziju su sakupljali po defteru dotičnog kraja. S defterom su dobivali potvrde za lica koja bi im platila određen iznos. Godine 1755. postavljeni su za džizjedare tešanjskog kadiluka kapetan Tešnja Ali-aga i drug mu Mehmed-beg. Osim džizije oni su bili ovlašteni za pobiranje još nekih drugih državnih prihoda tešanjske kapetanije.[43]

c) *Hàrâč* je porez na zemlju, tzv. *harâdžiju,* a sakupljači se zvahu *haràčlije.* Od 1699. kapetani su u Staroj Ostrovici Kulinovići. Jedna grana ove porodice, iz koje su bili i kapetani, nosi nadimak *Kulinovići Haračlije.* Taj nadimak dobili su po tome što su bili ili sakupljači ili zakupnici harača.

Džizjedari i haračlije postavljani su vezirskom bujruldijom na godinu dana, a sakupljači taksida isto tako, samo na šest mjeseci.

Džizija i harač, kao i druge neke daće, kao primjerice *filurija,* carina raznih skela itd., davane su pod zakup na jednu godinu, ali je isti zakupac mogao uzeti istu daću više puta uzastopce. Ne znam nijednog slučaja prodaje taksida. Zakupnici su na zakup svake daće dobivali berat. Ako su se iz zakupljenog nekog prihoda isplaćivale plaće nekih službenika, tj. ako je taj prihod bio dijelom odžakluk, zakupnik ga je bio dužan i dalje plaćati, što je u njegovu beratu tačno i navedeno.

Poznato mi je više kapetana koji su zakupljivali državne prihode. Za primjer navodim ovdje da je 1763. zakupnik džizije bio u *Kolašinu* kolašinski kapetan Mehmed. Nekako u isto vrijeme držao je Zulfikar-kapetan stolačku filuriju pod zakup, a iz nje plaćao alufu vidoškim (stolačkim) i počiteljskim neferima, jer je dio tih prihoda bio njihov odžakluk.[44]

Godine 1819. molio je *jajački kapetan* Mustaj-beg Murat-kapetana od Gradačca da mu bude na ruku za zakup *jajačkog harača.*[45] Tridesetih godina XIX stoljeća držali su kapetani Bišća, Krupe i Novog[f] carinu od prelaza na Savi.

Zakupnici su izdavali manja područja pod zakup drugima. Tako je išao zakup na zakup. To je sve išlo na štetu onih koji su plaćali. Svaki je zakupnik težio za što većom koristi. Daće nisu bile velike, ali njihova prodaja i preprodaja povlačila je za sobom velike nevolje za obveznika.

Zbog pobiranja daća, naročito vanrednih, dolazilo je do pobuna. Jedna takva pobuna bila je u Sarajevu 1673, onda glavnom gradu Bosne. Sredinom XVIII stoljeća pobunili su se više puta iz istog razloga seljaci muslimani oko Tuzle. Zanimljivo je da je na strani seljaka bio i tuzlanski kapetan.

[42] J. Matasović, *Fojnička regesta,* str. 210–211.
[43] Originalnu ispravu sam vidio u Mehmed ef. Hulusije u Žepču 1939.
[44] Dr Ć. Truhelka, „Nekoliko mlađih pisama bosanske gospode pisane bosanicom", *GZM,* XXVI, (1914), str. 491. i „Historička podloga agrarnog pitanja u Bosni", *GZM,* XXVII, (1914), str. 148.
[45] R. Muderizović, o. c., 76.
[f] Misli se na današnji Bosanski Novi.

www.BosnaHistorija.com

Dolazilo je i do pritužaba veziru i divanu od strane privilegiranih staleža i gradova na sakupljače raznih daća, koji su tražili daće ne obazirući se da su dotični od njih oprošteni. Među ovakve sakupljače spadao je od kapetana – koliko znam – i počiteljski kapetan koji je od popova tražio da i oni imaju platiti 2.000 groša tzv. *kàzâ mesárifa*. Vladika i popovi tužiše ga veziru, dokazujući fermanom u ruci da su oprošteni od te daće. Vezir ga zbog toga pozove u Travnik i predoči mu tužbu, a popovi ferman, kako su oprošteni. Na to Smail-kapetan obeća veziru da ih neće više uznemiravati zbog kaza-mesarifa. No kako je Smail-kapetan i inače bio poznat kao svadljivac, morao je dati i jamca. Jamstvo je primio na se neki kliški mutesarif Mustafa. Time je taj slučaj završen u lipnju 1820. g.[46]

d) *Malićána*. Znam i nekoliko kapetana koji su imali malićane (pravo: malikjána). Tako se zvahu carski hásovi (sultanova lična dobra) izdani nekome u doživotni zakup za poveću svotu novaca koja se morala odmah isplatiti. Ovakvo izdavanje carskih hasova započelo je i opet u XVIII stoljeću, kada su i sultani zapadali u teške finansijske nevolje. Zakupnik carske zemlje ili hasa-zemlje imao je pravo pobirati u svoju korist ne samo sve prihode nego i sve poreze, kao i tapijsku pristojbu. Osim hasa-zemalja spominje se kao malićana ciganska džizija i neki prelazi preko rijeka, dakle carine i mostarine. Ima slučajeva gdje su u zakupu sudjelovala po dva i više ortaka. I ovdje se izdavao pojedini prihod pod zakup. Ako je zakupnik u pobiranju prihoda i poreza bio ograničen, onda se zakupljeni posjed zvao *arpàluk*.[47] Ali i kod malićana primao je zakupac na se, kao što smo gore rekli, isplatu raznih službenika, ako su se oni iz tih prihoda i prije isplaćivali.

Mora da su malićane bile vanredno dobro vrelo prihoda i da se uloženi novac u kupnji neobično dobro rentirao, premda nisam do sada našao nikakvih podataka. Ali sam od starih ljudi još prije četrdeset godina slušao kako govore za one koji su željeli na vrlo jeftin način ili, bolje rečeno, bez ikakva truda da se obogate, da ti ljudi „traže malićane" ili „da im je malićana". Isto tako slušao sam „nije to malićana", kao prigovor onima koji bi tuđim imetkom lakoumno gospodarili.

Poznati su mi ovi kapetani kao posjednici malićana: Mehmed od Gradačca, Derviš Hasan Osmanpašić od Tuzle, Zulfikar od Viduške, Abdulah od Zvornika, Derviš Ahmed od Tuzle, braća Mehmed-beg i Mustafa-beg Kulinović od Stare Ostrovice i Mehmed Tahir od Maglaja.

Selo Visori leži kojih 25 km sjeverno od Tuzle, s one strane Majevice. To se selo spominje u jednoj zakladnici (vakfiji) 1572. g. Visori su carski hâs i kao takvo navodi se u jednom tuzlanskom sidžilu 1643. i po njemu se zvala jedna mukáta. U toj visorskoj mukati držao je sredinom XVIII stoljeća gradačački kapetan Mehmed-aga jednu malićanu od 381 groša. God. 1749. i 1750. sporio se on zbog svojih prava s jerlu-neferima Šapca i s dvojicom posjednika jedne druge malićane. U stvari spora koji su prouzrokovali neferi Šapca, čiji su odžakluk bile skele na Drini i Savi, izašao je carski ferman 28. redžeba 1163 (1750)[g] na bosanskog vezira i kadiju Bijeljine i Tuzle, da stvar izvide na licu mjesta i izvještaj opremi u Stambol, i buj-

[46] H. Kreševljaković, „Počitelj na Neretvi", *Narodna Uzdanica*, Kalendar za 1934, str. 36.
[47] O malikani i arpaluku, vidi Truhelkinu studiju „Historijska podloga agrarnog pitanja u Bosni" u *GZM*, XXVII (1915).
[g] 4. jula 1750. godine.

ruldija bosanskog vezira od 11. ramazana 1163 (1750)[h] na tuzlanskog kadiju, a u stvari spora sa Sulejman-agom i Hurem-agom, dao je bosanski defterdar Mustafa ovakav izvještaj.

„Mukata od prolaza (badži murur ve ubur) rijeke Bosne i Drine koja pripada visorskoj mukati u zvorničkom sandžaku, nalazi se u vlasti molioca Mehmed-age, kao malićana prema carskom beratu. Pristojbe za prelaz (badži rusumi mururijje) su otprije prema defteru pobirane od spomenute mukate na kopnu, dok je kao pripadnost mukate od đumruka na zvorničkoj skeli osnovana jedna nova mukata s time, da pobire đumruk od robe koja prelazi u inozemstvo na prostoru od utoka Drine u Savu, od utoka Bosne u Savu, na skeli Brčko i na ovim dvjema rijekama. Ova je nova mukata kao malićana u rukama Sulejman-age i Husejn-age. Prema beratu koji se nalazi u njihovim rukama oni treba da pobiru na spomenutim dvjema rijekama đumruk od robe koja prelazi u inozemstvo, a spomenuti Mehmed-aga treba da pobira pristojbe za prolaz (rusumi badži mururijjet) na kopnu između spomenute dvije rijeke. Na vama je, preuzvišeni, da naredite neka ne prekoračuju granice i neka ne zadiru u resmove jedan drugoga. Ponizni Mustafa, defterdar bosanski",

Iznad ovoga napisao je vezir svoje rješenje 24. zulkade 1162 (1748),[i] koje glasi: „Neka postupaju prema telhisu i neka ne zadiru u resmove jedan drugog".[48]

I ovo je opet jedan primjer kako onoj feudalnoj gospodi nije bilo dosta njihovih velikih imanja pa su sezali jedni u posjed drugih. Ovaj Mehmed-aga, prvi sigurni predak Zmaja od Bosne, počeo je istom da osniva gospodstvo svoje kuće. Njegovi unuci i praunuci počeće i davati ponešto od sebe.

Današnje selo *Hrgovi*, što leži preko 20 km jugoistočno od Gradačca, između Vučkovca i Bijele, bilo je također sredinom XVIII stoljeća malićana Derviš-Hasan-bega Osmanpašića, kapetana Tuzle, i po njegovoj smrti kao malićana nije prešla na njegova sina i nasljednika u kapetaniji Derviš-Ahmed-bega koji je također bio posjednik jedne malićane, ali ne one očeve. U njegovu je posjedu kao malićana zvornička skela, s još nekim skelama na Drini, i slani izvori u Tuzli, od čijih su se prihoda plaćali age i neferi Tuzle. Ta je malićana u njegovoj vlasti 1772. a sigurno i prije ove, a svakako poslije te godine.[49]

Savremenik Derviš-Ahmed-begov, zvornički kapetan Abdulah-beg Fidahić, imao je *cigansku džiziju* u Bosni kao malićanu iz koje je, koliko znam, isplaćivao mevadžib ága i nefera palanke Brčko. O isplati toga mevadžiba očuvale su se priznanice za 1772, 1778. i 1781.[50] Prihod džizije sarajevskih Cigana znamo da je izdavao isti kapetan pod zakup. Ova je malićana ostala i poslije smrti Abdulah-kapetanove u rukama njegovih nasljednika, ali ne znam kada je prešla u njihove ruke.[51]

U prvoj polovini XVIII stoljeća posjedovao je vidoški kapetan Smail-aga Šarić jednu malićanu u stolačkom kadiluku. Oko 1755. g. došla je ova kapetanija u ruke Rizvanbegovića, a malićana je i dalje u vlasti Smail-age Šarića, do iza 1761,

[48] Tuzlanski sidžil u Orijentalnoj zbirci Jugosl. akademije.
[49] Prema jednom rukopisu bivšeg Balkanskog instituta, koji je bio vlasništvo ovog kapetana.
[50] *Manuscripta turcica* br. 3271, 3367 i 3389.
[51] O tome ima više bilježaka u sarajevskim sidžilima.
[h] 15. avgusta 1750. godine.
[i] 6. novembra 1749. godine.

kada mu se gubi trag. Biće da je oko te godine umro Smail-aga, a malićanu je zakupio Zulfikar kapetan. Iz te malićane plaćani su age i neferi vidoške i počiteljske kapetanije.[52]

U sastavu malićane braće Kulinović spominje se 1794. selo Prkosi nedaleko od Kulen-Vakufa.[53] Tu je kapetan Mehmed-beg sagradio sebi kulu i odžak, čije se ruševine i danas vide. Što je još pripadalo toj malićani, ne znam. Ovaj je Mehmed-beg identičan s onim iz narodne pjesme, poznatim Kulin-kapetanom koji je, kako je poznato, poginuo na Mišaru 1806. i o čijem se pohodu na Srbiju pričalo još osamdesetih godina u Čečavi u području gornje Usore.[54] Za Prkose znam da su bili u vlasti Kulinovića i poslije 1878. i prema tome ovaj je has bio prisvojen.

Po jednoj ispravi što se nalazi u mene znam da se malićana što ju je uživao Mehmed Tahir kapetan sterala u kraju oko Maglaja.

Nevesinjski Redžepašići vršili su službu age u agaluku Zalomu. Jedan od njih posjedovao je arpaluk negdje u nevesinjskom kraju oko 1800. godine.[55]

4. *Nadzor nad zijametima.* Ima još jedna vrsta poslova koju su kapetani bili dužni da vrše. To je nadzor na pobiranju desetine *zijameta* (pravo: ziameta) ili velikih lena, čiji se prihod kretao od 20.000 do 99.999 akči. O ovome nadzoru imamo samo jedan jedini podatak.

Negdje u gradačačkoj kapetaniji posjedovao je jedan zijamet Omer-beg Babić oko 1819. godine. Tada je Babić bio sarajevski muselim, pa ne samo što nije stajao u svome zijametu nego on nije živio ni u istom sandžaku. Desetinu toga zijameta izdavao je pod zakup, pa nije imao ni subaše. Babić se obratio na gradačačkog kapetana pismom da bude na ruku zakupniku. Iz kapetanova odgovora najbolje se ogleda služba kapetana u ovakvim poslovima. Murat-kapetanovo pismo u prijevodu R. Muderizovića glasi:

„Gradačac 1234.

Primio sam Vaše prvašnje pismo u kojem mi pišete da budem pri ruci zakupcima desetine Vašeg zijameta. Vrlo dobro, od toga ne bježim. Nu ima nekojih pohlepnih zakupnika koji protiv šerijatskih i zakonskih propisa traže od raje desetinu u novcu umjesto u prirodi, čime raju muče, što se kosi s pravdom i šerijatom. Poduzetnika neću ni ja, niti ko drugi ometati da utjera desetinu prema propisu deftera. I ovaj sadanji zakupnik pokazao je neke nepristojnosti na koje su se žitelji Vašeg zijameta prituživali: ipak sam ih umirio, te je on utjerao desetinu od svakog koliko mu pripada, kako sam Vam i prije pisao, pohlepni zakupnici dosta škode i Vašem ugledu, a i meni. Tim povodom dosađuju žitelji sa svojim žalbama na te pohlepne zakupnike. Iz Vašeg pisma razumije se da ćete postaviti subašu, što je veoma obradovalo žitelje Vašeg zijameta. Nu potrebno je, bio to subaša ili nadglednik, da u vrijeme stigne u sela, a ne poslije vršidbe, da prošlogodišnje račune u dojdućoj godini obračunava i time upropašćuje raju. Žitelji Vašeg zijameta i raja, u skupu su meni došli i svi mole da im se od Vaše strane postavi i pošalje subaša prije vršidbe kako bi mogli odmah odložiti desetinu, a ne da dolazi subaša poslije vršidbe. To

[52] H. Kapidžić, „Stolac u XVIII vijeku". *Gajret,* Kalendar za 1941, str. 131–133.
Dr Ć. Truhelka, *GZM,* XXVI, (1914), str. 491.
[53] *Kulenvakufska medžmua,* u mene.
[54] *Bosanska Vila,* II (1887), str. 23 (ćir.).
[55] Po pripovijedanju S. Bašagića.

Vam i ja preporučujem, jer sam uvjeren da je to bolje za ugled i ponos Vašeg zijameta. Vi možete raditi kako hoćete, jer je zijamet Vaš, a i raja Vaša. Ja sam jedino dužan, kao carski činovnik, koliko mi je moguće štititi bijednu raju, što ću i činiti. Nadam se da ćete i Vi nastojati o blagostanju žitelja Vašeg zijameta."[56]

Da li je bilo još ovakvih kapetana, ne zna se.

5. *Ajansko vijeće.* Nekako od vremena Hekim Oglije (1735–1740) pa do četvrtog decenija XIX stoljeća, do početka otpora protiv ukinuća jeničara (1827), sastajalo se u Travniku ajansko vijeće (medžlisi-ajan, vijeće odličnika), kojemu je predsjedavao bosanski vezir, a članovi su mu bili svi kapetani i ajani. Šta je bila prava funkcija ajana, nije tačno poznato. I to je jedna prazna stranica bosanske historije. To su, izgleda, bili u neku ruku gradski (varoški) tribuni. Osim ajana i kapetana bili su kao članovi ovog vijeća najbliži vezirovi dostojanstvenici, onda predstavnici jeničara i spahija. Vezir nije trebalo da saziva ajansko vijeće u *redovno zasjedanje,* jer je dan sastanka bio uvijek treći dan ramazanskog Bajrama, što zna i jedna narodna pjesma. Ali po potrebi vezir je sazivao članove na *vanredno zasjedanje.* U vijeću se, izgleda, samo povećavao broj kapetana usljed osnivanja novih kapetanija. Već oko godine 1760. njihov je broj narastao na 36, a to je onaj broj za koji znaju narodne pjesme i o kome je već bilo govora.

O čemu se na tim sastancima zborovalo, ne znam, jer o tome nema pouzdanih vijesti. Samo se zna da je ajansko vijeće 1737. zaključilo, protiv naloga Porte, da se u slučaju provale Austrijanaca Bošnjaci svakako odlučno opru neprijateljima. To je sigurno najvažniji zaključak koji je pao u ovom vijeću kroz cijelo vrijeme njegova opstanka, jer je otpor iza donošenja gornjeg zaključka spasio ovu zemlju od velike nesreće.

Osim redovnih i vanrednih zasjedanja ajanskog vijeća vezir je po potrebi sazivao *tajna vijeća* na koja su dolazili njemu najodaniji prvaci, a među njima bilo je i kapetana. Zasjedanja ajanskih vijeća i dočeci novih vezira bijahu jedini sastanci na koje su dolazili svi kapetani. Na njima su se oni međusobno upoznavali i prijateljstva sklapali, ali na njima je moglo doći i do zadjevica između pojedinaca. Na ovim sastancima bistriji i pametniji između njih mogli su spoznati vrline i sposobnosti, kao i mane pojedinaca, i ocijeniti vrijednost sviju zajedno.

6. *Mušavere.* U važnijim poslovima sastajalo se po više kapetana i aga jednog kraja na dogovor. Te zborove zvahu mušavera. Do mušavere je dolazilo ponajčešće zbog pograničnih sporova. Ovakvim zborovima nalazimo spomena u XVII stoljeću. Kapetani i age ličkog sandžaka čine jednu takvu skupinu. Drugu opet sačinjavali su kapetani Hlivna, Glamoča i Duvna. Zasebnu grupu činili su kapetani Trebinja, Klobuka, hercegovačkog Ključa i Onogošta. O zborovanju kapetana biće govora u posebnom dijelu ove radnje.

7. *Međusobne veze.* Bilo je kapetana koji su međusobno prijateljovali i kao prijatelji u nevolji se pomagali. Osobito su jedno vrijeme bile srdačne veze između Gradaščevića i Beširevića, pa Gradaščevića i Fidahića. Neki su opet bili rodbinski povezani. Tako su npr. *Cerići* od početka XVIII stoljeća bili kapetani triju kapetanija: novske, dubičke i kamengradske (majdanske), a Kulinovići dviju: ostrovičke i petrovačke i dizdari Jajca.

[56] R. Muderizović, o. c., 73.

www.BosnaHistorija.com

Ali bilo je kapetana koji su međusobno bili otvoreni dušmani, pa su čak jedan s drugim ratovali. To je bilo početkom XIX stoljeća, u vrijeme rasula ove ustanove. Takvi su bili posljednji kapetani Počitelja, Stoca i Hutova.

Sve što je ovdje rečeno, opširnije je prikazano u posebnom dijelu ove radnje.

8. *Kapetani prema svećenstvu.* Rijetke su kapetanije u kojima je došlo do nemira. U dvije kapetanije (Tuzla i Ostrožac) nastadoše nemiri zbog *poreza,* a u druge dvije prouzrokovaše nemire *uzurpacije kapetanije* (Stolac, Zvornik), dok u vranduckoj (derventskoj) i hlivanjskoj *razni zulumi* prisiliše kršćansku raju da se pobuni. Osim toga ustadoše ugledniji stanovnici protiv Firdus-kapetana zbog nekih nesuglasica.

Kako je svakom kapetanu bilo stalo da mu u kapetaniji vlada mir, svaki je nastojao da ga održava bilo milom ili silom. Kako je onovremeno svećenstvo uživalo veliki ugled kod prostijeg puka, a kao i po drugim feudalnim državama tako i u Osmanskom Carstvu bilo je donekle i privilegiran stalež, to oni kapetani koji su bili izraziti zulumćari nisu dirali svećenika, a neki su im činili i izvjesne usluge i tako ih jače vezali uza se.

Evo nekoliko primjera iz kojih se vidi odnos kapetana prema svećenicima:

U hlivanjskoj kapetaniji služio je fratar *Stjepan Kovačević,* kmet kapetana Ahmed-bega Firdusa. Njega je nekuda bilo premjestilo starješinstvo reda i dopremilo drugog fratra na njegovo mjesto. Kapetan je zbog toga uputio 26. VII 1751. pismo fojničkom gvardijanu u kome to konstatira i izvještava gvardijana da on s time nije sporazuman i da ne da fratra Stjepana iz svoje kapetanije, te mu stavlja do znanja kako nije vrijedno da se zbog toga na komšiluku svađaju.[57] Kapetan je svakako volio imati fratra koji je potekao od njegovih kmeta, nego nekog drugog, jer je u nj imao više povjerenja.

Posljednji hlivanjski kapetan *Ibrahim-beg Firdus* radio je oko gradnje kuće za fratre u Hlivnu i to je priveo kraju. U toj je stvari pisao list fratrima samostana – tekije – u Fojnici 6. II 1835. U tome pismu otvoreno kaže kako je on prijatelj katoličkog puka.[58]

Kapetan Stare Ostrovice Mehmed-beg Kulinović s ostalim suvlasnicima poklonio je oko 1777. kuću imamu Ibrahim-efendiji Derviševiću u Kulen-Vakufu.[59]

Početkom XIX stoljeća živio je u Gradačcu *Šejh Hadži Hasan,* vrlo ugledna ličnost onoga vremena u Posavini, čije ime živi u uspomeni stanovnika onoga kraja još i danas. Šejh Hadži Hasan žestoko se okomio u jednom vázu (predici) na travničkog vezira. Vezir je to čuo i pozvao starca u Travnik na divan, da mu sudi. Murat kapetan, da spasi starca od sigurne nevolje, opremi u Travnik njegova bivšeg učenika Ahmed-efendiju iz Biberova Polja, i ovaj iz zahvalnosti spram svoga učitelja primi svu krivnju na se i odleži četiri mjeseca u travničkom gradu.[60]

Poznate su veze Husein-kapetana od Gradačca s fra Ilijom Starčevićem za vrijeme pokreta u Bosni 1831. i 1832.[61]

[57] Dr. V. Ćorović, „Nekoliko fojničkih pisama", *GZM.* XXI (1909), str. 483.
[58] Dr. J. Matasović, o. c., 1477 br.
[59] *Kulenvakufska medžmua,* u mene.
[60] H. Kreševljaković, *Dževdet-pašina pisma o Bosni iz 1864,* str. 16.
[61] Dr fra J. Jelenić, *Kultura i bosanski franjevci II,* str. 306.

9. *Kapetani i vakufi.* Počev od seljaka, pa do vezira, svi su u ono vrijeme nastojali da makar nešto pridonesu i za svoju vjersku zajednicu. Činili su to u Bosni stanovnici svih triju konfesija, prema svojim imovinskim prilikama. I kada bismo u tome pogledu bili u stanju napraviti statistiku, sigurno bi u njoj bili kapetani na posljednjem mjestu. Od tolikog bogatstva oni su žrtvovali vrlo malo.

Jedan krupski kapetan, Badnjević, uvakufio je nešto zemlje za džamiju u Todorovu; jedan novski i jedan dubički kapetan, oba iz porodice Cerića, pokloniše poveće komade zemlje u Novom i Dubici za groblje. Mahmut kapetan Kulinović iz prve polovine XVIII stoljeća ostavio je poveći vakuf u mjestu Veliki Most (Džisri Kebir) i po tome njegovu vakufu prozvalo se ovo mjesto kasnije Kulen-Vakuf. Hlivanjski kapetan iz porodice Firdusa popravio je onaj glasoviti Ajvaz-dedin vodovod u Pruscu, izmijenivši cijevi od vrela do Prusca u dužini od blizu 8 km. Smail-kapetan Šarić sagradio je u Stocu jednu džamiju i ostavio nešto vakufa za njeno uzdržavanje. Najviše su ipak učinili kapetani Gradačca Osman i njegovi sinovi Murat i Husein. Njih trojica sagradili su tri medrese, dvije u Gračanici i jednu u Gradačcu, po jednu džamiju u Modriču i Gradačcu, jednu sahat-kulu i jednu česmu, i za uzdržavanje ostavili su lijep vakuf. Sva je prilika da je sahat-kula u Maglaju djelo jednog maglajskog kapetana.

Od svih zgrada ove vrste što su ih kapetani podigli najljepša je i najmonumentalnija zgrada Husejnija džamija u Gradačcu, djelo Zmaja od Bosne.

Ali bilo je takvih kapetana koji su znali i prisvojiti vakufsku imovinu. Među ove spadaju Biščevići koji su posvojili nešto vakufskog zemljišta Hamzabegove džamije u Vakufu (danas Sanski Most) negdje početkom prošlog stoljeća.

U nekoliko mjesta Bosne i Hercegovine ima vrlo lijepih nadgrobnih spomenika, sarkofaga s nišanima, što podigoše iznad grobova kapetana njihovi potomci. Naročito su spomena vrijedni nadgrobni spomenici Beširevića na Ostrošcu, Firdusa u Hlivnu i Travniku i Ibrahim-kapetana u Prijedoru, koga dan više nema, kao ni spomenika Zulfikar-kapetana u Stocu.

10. *Kapetani vrše i druge službe.* Nekim su kapetanima povjeravane i druge službe, koje su inače bile potpuno samostalne. Od tih su službi neke po kompetenciji istovjetne s administrativno-policajnim poslovima što su ih vršili kapetani, o čemu je već bilo govora. To su službe *musèlima i vojvoda.* Kapetani su također postavljani za *emine* carskih hasova.

a) *Muselim ili muteselim* zvao se u većim mjestima policajno-administrativni povjerenik vezira neke pokrajine. Njih je bujruldijom postavljao svaki novi vezir po svojoj volji i mogao ih je uvijek skinuti.

Od kapetana vršili su tu službu u Hlivnu Firdusi, i to Ahmed-beg 1751. i Ibrahim-beg 1835.[62]

b) *Vojvoda.* Tako se službeno zvahu policajno-administrativni organi u manjim mjestima. Godine 1735. postavljen je za vojvodu Ljubinja viduški (stolački) kapetan Smail-aga Šarić.[63]

c) *Emini* se zvahu povjerenici koji su upravljali carskim hasovima i državnim dobrima i s njih pobirali prihode i novac predavali državnoj blagajni, a ako je jedan dio od tih prihoda bio određen za nečiju plaću, emini su vršili isplate kao i zakupnici.

[62] Dr V. Ćorović, o. c., 493 i Dr J. Matasović, o. c. broj 1477.
[63] Rukopis broj 1792 bivšeg Balkanskog instituta.

Kapetan Tuzle Derviš Hasan-beg bio je oko 1750. g. èmin čupmukate solana u Tuzli.[64]

11. *Kapetani dužnici.* Kapetani su se podmirivali raznom robom kod domaćih trgovaca, a neki – Dubrovniku bliži – kupovali su robu u Dubrovniku. Za neke znamo da su išli u Stambol i bez svake sumnje otuda donosili razne stvari za kućne potrebe. I pored njihove velike zgode, ostajali su oni dužni trgovcima. Po onome što znam, kapetani su bili mušterije najuglednijih sarajevskih trgovaca, koji su ih sigurno snabdijevali i onom robom kojom nisu sami trgovali, nego su tu robu kupovali kod raznih zanatlija za račun svojih mušterija, kao što je obuća i odjeća i razno kuhinjsko i kafeno posuđe. Od sarajevskih trgovaca, kod kojih su se kapetani podmirivali, poznati su mi Ahmed-aga Dženetić, Hadži Mustafa-aga Bešlija i Hadži Abdulah-aga Kaukčija. Oni su tim trgovcima ostajali i dužni veće i manje svote novaca.

Kapetan Novog Pazara Ferhad ostao je dužan od jedne kupnje raznih kućnih stvari i nešto nakita 2.100 esedi groša Ahmed-agi Dženetiću i pismenom obveznicom od 1. X 1139 (25. XII 1726) obavezao se platiti taj dug u roku od 311 dana.[65]

Za Rizvanbegoviće znam da su bili mušterije Hadžidurakovića, kasnijih Mašića.

12. *Kapetani i knjiga.* Iako je, bez sumnje, bilo kapetana potpuno nepismenih, bilo ih je i obrazovanih na orijentalni način. Oni su nabavljali i čitali razne knjige na turskom, arapskom i perzijskom jeziku. Među te rijetke iznimke spadaju kozarački, tuzlanski i gradačački kapetani i Sulejman-kapetan od Ljubuškog. O nabavci knjiga Murat-kapetana iz Gradačca govori i jedno pismo iz 1819. U biblioteci bivšeg Balkanskog instituta bio je jedan rukopis s više bilježaka jednog tuzlanskog kapetana, s podacima o čitanju *sijákata* (vrsta pisma). Lijepu biblioteku imao je posljednji počiteljski kapetan. Za ljubuškog kapetana Sulejmana znamo da je na jednoj rasprodaji u Sarajevu bio među kupcima knjiga. To svakako nisu osamljeni primjeri.

13. *Kapetani i narodni pjevači.* Brojne pjesme o bojevima, mejdanima, ženidbama poodavno pjevaju slaveći razne junake XVI i XVII stoljeća. Prvu vijest o pjevanju junačkih pjesama na našoj Krajini, u Kamengradu, nalazimo u „Itinerariumu" Slovenca Benedikta Kuripešića, koji je onuda prošao 1530. u pratnji jednog poslanstva kralja Ferdinanda Habsburga sultanu Sulejmanu. Te su se pjesme pjevale po sijelima, a od XVII stoljeća i po kafanama. Ali bilo je i feudalne gospode koja je rado slušala ove pjesme i pozivala na svoje odžake i kule narodne pjevače da joj pjevaju.

Od kapetana znam samo dvojicu koji su držali pri svome odžaku stalna pjevača koji je iz godine u godinu njima pjevao. Pjevač Murat-bega Beširovića, kapetana od Ostrošca, zvao se Ćerim Čaić. O Ćerimu se pričalo u cazinskom kraju još 1934, kako je znao 336 pjesama i da je kapetanu svaki dan pjevao drugu pjesmu. Koliko je u tome istine, naravno, ne zna se. I gradačački Murat-kapetan imao je svoga pjevača. S Beširevićem išao je jednom Ćerim u pohode u Gradačac. Tu su se dva pjevača natjecala u pjevanju. Čaića je zaustavljao Murat-kapetan da ostane u Gradačcu i da u njeg pjeva. Ali on nije htio ni uz koju cijenu da ostavi svoga kapetana i svoju Krajinu.

[64] *Tuzlanski sidžil* u Orijentalnoj zbirci Jugosl. akademije.
[65] Arhiv M. E. Kadića, broj 523.

Bez sumnje bilo je i drugih kapetana na čijim su odžacima pjevali stalni i povremeni pjevači, ali o njima nisam našao nikakvih podataka.

14. *Kapetani u tradicionalnoj književnosti.* U tradicionalnoj književnosti turskog feudalnog doba, naročito u pjesmi, očuvao se spomen kapetanima. Više takvih pjesama zabilježili su stariji i mlađi sakupljači našeg narodnog blaga, ali ih ima koje nisu ni zapisane. Zapisane su pjesme razasute po raznim zbirkama, časopisima i kalendarima. Prelistao sam vrlo malen broj tih zbiraka i časopisa, jer mi nije namjera bila proučavati kapetane po narodnoj pjesmi nego samo da pokažem da i njih nije mimoišla tradicionalna književnost, kao ni sve drugo što je iole znatnije u vremenu njena postajanja, i da ima dosta toga što se u tim pjesmama pjeva i s historijom djelomično ili potpuno podudara.

U „Erlangenskom rukopisu" nalazimo jednu pjesmu u kojoj se govori o *bihaćkom kapetanu.* I to je najstarija zapisana pjesma te vrste. Kako se u toj pjesmi spominje banjolučki paša, ona nas podsjeća na vrijeme kada je Banja Luka bila rezidencija bosanskog vezira (1580–1639) i sigurno joj postanak pada u XVII stoljeće. Prema tome su još tada bili kapetani predmetom narodne pjesme.

Već je bilo govora o 36 kapetana u narodnoj pjesmi, a taliko ih je zaista bilo oko 1760. g. Ali ima pjesama koje znaju i za 30 kapetana, koliko ih je moglo biti oko 1730. g.

U pjesmama se spominju kapetani Bišća, Krupe, Novog, Tuzle, Tešnja, Maglaja, Dervente, Hlivna, Nikšića, Gacka (Ključa).

Po imenu pjesme znaju za Firdusa, Tuzlu Derviš-bega, tešanjskog Aliju, bihaćkog Aliju, Huseina od Gradačca, Mahmuta od Dervente, Osmana od Nikšića, Gavrana od Počitelja, Mahmuta od Ljubuškog, Hadžibega od Hutova. Od kapetanskih porodica znaju pjesme za Bešireviće, Ceriće, Kulinoviće, Fidahiće, Rizvanbegoviće, Bijediće i Mušoviće.

Od svih kapetana najviše dolaze u pjesmi Firdusi i Tuzle.

Firdusi dolaze u pjesmi najviše u vezi sa djevojkama, udajom i ženidbom. Oko dvora ovih kapetana šetaju se djevojke. Oni i nose djevojke. U jednoj pjesmi ženi se Firdus-kapetan od Kulinovića. U Hörmannovoj zbirci ženi se Mehmed-beg Firdus od Kulenovića. Rodbinska je veza postojala između ovih dviju porodica, ali nije bilo kapetana Firdusa Mehmed-bega.

Tuzla dolazi još češće u pjesmama. Jedna od tih pjesama zna za Tuzlu kapetana, da je bio u boju pod Ozijom 1737, što je i istina. Iz jedne druge pjesme saznajemo da je Tuzla Derviš-beg sa sinom krenuo u Bihać i zanoćio u Tešnju kod Ali-kapetana, gdje mu je sin umro od uroka. Historijska je činjenica da je Derviš Hasan-beg bio savremenik tešanjskog Ali-kapetana. U više se pjesama spominju bubnji i paripi Tuzle kapetana. Prema jednoj pjesmi kod Kurta, Tuzlić kapetan vodio je ljubav s Fatimom Turalića. Na glas da se Fatimin babo primiče kući, pobjegao je Tuzlić i ostavio kod djevojke konja, dvije male puške, sablju, dolamu, sahat i džuzdan. Kada je Husein kapetan išao s vojskom na Kosovo 1831, pjevale su djevojke u Novom Pazaru:

„I ti s Tuzle, care od Stambola".

Ima više pjesama o pogibiji Kulin-kapetana na Mišaru 1806.

www.BosnaHistorija.com

Jukić je zabilježio u svom „Bosanskom prijatelju" jednu pjesmu, u kojoj su, osim Murat-bega od Gradačca, nabrojeni svi ostali kapetani što ih je dao pogubiti 1821. Ali-Dželaludin-paša u Travniku.

U istom je časopisu zapisana i pjesma o Husein-kapetanu i njegovu pokretu, koja se mnogo udaljuje od istine.

Pjesma „Ženidba novskog kapetana" u X godištu „Behara" može se uzeti donekle kao varijanta Vukove pjesme „Ženidba bega Ljubovića" iz III knjige br. 82 i prema tome nema veze s prošlošću novskih kapetana. U raznim zbornicima ima više pjesama o ropstvu ličkog Mustajbega. Te se pjesme sigurno odnose na bihaćkog kapetana Mustajbega Hasumovića, koji je uistinu bio u jednom okršaju zarobljen i oko godine 1660. iz ropstva otkupljen.

U „Srpsko-hrvatskim junačkim pjesmama" koje je sabrao Milman Parry, a uredio ih i preveo na engleski Albert Bates Lord i izdali Harvard University Press i Srpska akademija nauka (Cambridge i Beograd 1954) od 21. do 45. strane su pobrojeni naslovi pojedinih narodnih junačkih pjesama i njihovi pjevači ili kazivači, pa se vidi da ih ima velik broj koje pjevaju o kapetanima hercegovačkih kapetanija koje su graničile s Crnom Gorom. Tako je Kučinar Trifko u Stocu godine 1933. i 1934. kazivao M. Parryu pjesme od kojih jedna ima naslov „Smrt bega Mušovića", a u Parryevoj zbirci nosi broj 6624. Dalje je pod brojem 6581 zabilježio pjesme „Ključki kapetan i Vuk Rašović" od Džafera Tanovića u Gacku (1933–1935). „Meka Kolašinac i kapetan Murat" od Hasana Čustovića, također u Gacku i u isto vrijeme, (br. 956). „Kapetan Hamza i Čengić Smail-aga" od istog pjevača (broj 6565). „Beg Ljubović osvećuje ključkog kapetana" od Bećira Hrustanovića (u Gacku, u isto vrijeme, broj 3076). „Čevljanin Rade i spuški kapetan" od Antonija Ćetkovića (u Kolašinu, godine 1934–1935, broj 6718), pjesmu pod istim naslovom od Milana Ćetkovića (u istom mjestu i u isto vrijeme, broj 6714), „Kapetan Hamza i Nika od Rovice" od Šeće Kolića (u Bijelom Polju, 1935, broj 6837), „Kapetan Hamza i Nika Crnogorac" od Ahmeda Mušovića (u Bijelom Polju, godine 1935, broj 12.377) i „Smrt Hamze Mušovića" od Mihajla Brkića (u Stocu, 1934–1935, broj 879). Kako će se vidjeti u obradi pojedinih kapetanija, sve su ovo historijske osobe.

O kapetanima ima više raznih anegdota, ali ne znam da li ih je ko bilježio. Najviše ih govori – koliko znam – o Bišćevićima, majdanskim Cerićima, Kulinovićima i Krupa-kapetanu.

Vrijedno je uzgred spomenuti da su se kapetana dodirnuli i neki naši stariji, a i noviji pisci i književnici, kao Ahmed ef. Karahodža, fra Grga Martić, fra Martin Nedić, Josip Eugen Tomić, Safvet-beg Bašagić i Ivo Andrić.

Karahodža je bio muderis i imam jedne džamije u Žepču. Živio je krajem XVIII i prvih godina XIX stoljeća. Autor je „Bošnjakuše", nabožne pjesme, u kojoj poziva vjernike na molitvu. Tu čitamo:

Kapudani – kapurani
i age su mumini,
ako idu na namaz.[66]

[66] Kemura-Ćorović, o. c., 61.

U vremenu kada je autor živio, mnogi su kapetani (kapudani) bili silnici, među koje je spadao i njegov susjed Tahir kapetan od Maglaja i koga je zbog toga dao pogubiti Ali-paša Dželalija. To je njihovo nasilje morao Karahodža osuđivati i jedino je smatrao muslimanima od njih one koji idu na namaz.

U spjevu „Kiko i Zelić", koji čini IV dio „Osvetnika", Martić crta hajdukovanje i pogibiju one dvojice hajduka 1832. godine i zulume Mahmut-kapetana od Dervente. *Nedić* se dotiče kapetana u djelu „Poraz bašah i zavedenje nizama". *Tomić* je s mnogo simpatija u romanu „Zmaj od Bosne" iznio pokret feudalne aristokracije pod vođstvom Husein-kapetana. Taj je pokret bio u sebi skroz nazadan, ali je Turcima kao gospodarima, makar na kraće vrijeme, zadao prilično glavobolje. – U nekoliko svojih pjesama *Bašagić* spominje bosanske kapetane, a *Andrić* ih se dodiruje u svojoj „Travničkoj hronici".

U narodnim pjesmama možemo makar malo zagledati kapetane u vrijeme njihova opstanka, kao i u doba njihove propasti, dok se iz djela spomenutih pisaca, osim Karahodže, ogleda ova institucija u danima njena rasula i posvemašnjeg poraza u borbi za opstanak protiv reforama Mahmuta II.

15. *Kapetan u geografskoj nomenklaturi Bosne i Hercegovine.* – Danas nema nijednog kraja u Bosni i Hercegovini koji bi se zvao *kapetanija* ili *kapetanluk*. Taj je naziv brzo iščezao zbog čestih promjena naziva manjih oblasti. On se gubi pri raspodjeli zemlje u muselimluke 1835, onda pri zamjeni ovog pojma pojmom *kaza* 1851, koji je opet 1878. zamijenjen pojmom *kotar*. Ali u imenima naselja ima nekoliko naziva izvedenih od riječi *kapetan*, kao Kapetanov Do, Kapetanovac, Kapetanov Han, Kapetanovina, Kapetanovo Brdo i Kapetanovo Selo.* Prema popisu stanovništva od 1910. godine, bila su ta naselja u šest kotareva.

Kapetanov Do je selo u općini Vranovina, kotar Bosanski Petrovac. Godine 1910. bila su ovdje 242 stanovnika. Kako je kapetanija u Petrovcu osnovana u XVIII stoljeću, držim da ni ime ovog sela neće biti starije.

Kapetanovac je selo u općini Mrazovo, Bos. Krupa. Spomenute godine živjelo je ovdje 126 stanovnika. O starosti ovog imena ne bih umio ništa reći.

Kapetánovina. Tako se zove jedan dio Mostara i jedno selo u općini Prenj, srez Stolac. Godine 1910. bilo je u selu 70 stanovnika. Ne znam kad se prvi put spominje. Stolac je prvih godina XVIII stoljeća sjedište kapetana. U predjelu Mostara, koji nosi ovo ime, stanovali su kapetani *Vučijakovići* još prvih godina XVIII st.

Kapetanovo Brdo je zaselak (1910. god. 47 stanovnika) u općini Ribnici (Tuzla). Tu su oko 1780. g. imali tuzlanski kapetani svoga posjeda.

Jedno selo u općini Čitluk kod Bos. Kostajnice zove se *Kapetanovo Selo* ili Čitluk. U tome selu bilo je 1910. god. 186 stanovnika u 24 kuće. Tu je bio posjed dubičkih kapetana *Cerića* početkom prošlog stoljeća, ali otkada su mu oni bili vlasnici nije znao ni pokojni Hašim Šerić, koji mi je ovo kazao.

Kapetanov Han zvao se jedan lokalitet nedaleko od Ivanjske (srez Banja Luka), a dobio je ime po hanu kome je bio vlasnik neki kapetan. U popisu stanovništva od 1910. g. nema mu spomena.[67]

[67] Dr M. Mandić, „Banjaluka i okolina", *Školski Vjesnik*.

* Prema popisu naselja SR Bosne i Hercegovine od dr Salamona Konfortija „Naseljena mjesta u SR BiH – stanje 1. januara 1979", Sarajevo 1979, samo na jednom mjestu se navodi selo KAPETANOVIĆI, koje se nalazi na putu Višegrad–Goražde, udaljeno 18 km od Višegrada. Međutim, sela koja navodi H. Krešević se u ovom popisu ne navode.

V

KONAC KAPETANIJA I POSLJEDNJI KAPETANI

Sve do konca XVII stoljeća kapetanije su odgovarale potpuno svojoj svrsi. Kapetani su vršili svoju službu sasma predano i najspremnije izvršavali naloge bosanskog vezira kao prvog im pretpostavljenog komandanta. Za slavu sultana i carstva oni su ginuli i u ropstvo padali. U miru su podržavali srdačne veze sa sebi ravnim zapovjednicima s one strane granice i posjećivali jedni druge. Uvijek su držali „viru krajišku". Njihovu vjernost i odanost cijenili su bosanski veziri, a za to se znalo i u Stambolu.

Krajiški su se kapetani osobito istakli u bečkom ratu (1683–1699). Od novskih kapetana Čačilovića nije ostao ni jedan muški član u životu. Svi su u tom ratu izginuli. Nakon sklopljenog mira opunomoćila je Porta, sigurno po prijedlogu bosanskog vezira, više aga i jednog kapetana za povlačenje novih granica i odmah je pristupljeno organiziranju novih kapetanija za čuvanje i odbranu.

Novim kapetanima sigurno je dobro bila poznata prošlost starijih kapetanija i oni su im mogli biti primjerom. Novi kapetani su nastojali da opravdaju poklonjeno im povjerenje. To je došlo do potpunog izražaja u drugom ratu Karla VI s Turcima, 1737–1739. Granice Bosne bile su odbranjene i povraćen teritorij što je bio ustupljen Austriji 1718. u Požarevcu. U ovom ratu, uz jenjičare i prave feudalce (zaime i spahije), osobito su se istakli kapetani sa svojim jerlukuli neferima na svim bojištima u Bosni i u Srbiji, a naročito u boju pod Banjom Lukom 4. kolovoza 1737.

Poslije rata minulo je pola stoljeća kada se opet javila austrijska vojska na granici Bosne. Kroz tih pet decenija nastala je velika promjena kod kapetana. Oni, doduše, polaze kroz to vrijeme na vojsku što ih vode pojedini sultani izvan Bosne i pokoravaju se nalozima Porte. Čine to, kako izgleda, da očuvaju svoj položaj, a ne, kao prije, zbog slave Carstva, koja je počela tamnjeti.

U miru od pola stoljeća kapetani su se dali na sticanje imetka zakupom državnih prihoda i drugim sličnim poslovima, dok o tome nema nikakvih podataka u XVI stoljeću. Oni se bave čiflučenjem i postaju srednji i veliki feudalci.

Kao članovi ajanskog vijeća ušli su kapetani i u politički život zemlje. I kako god se ugled centralne vlasti srozavao, tako su kapetani postajali sve silniji. Ugled

bosanskih vezira padao je uporedo s ugledom Porte. To vide i jenjičari i feudalci. Neki veziri počinju otvoreno da tlače sirotinju. Zbog toga ustaju Sarajlije na odbranu siromaha. Nastaje doba buna i nemira, koje potraja punih deset godina (1747–1756). Iz Sarajeva preniješe se neredi i na ostalu zemlju. Dolazi do potpune anarhije. Nakon navale na jednu stražu u Sarajevu, u kojoj pogine čokadar, ostala mu se družina razbjegne. Nakon ovog događaja, priča suvremeni kroničar Mula Mustafa Bašeskija – „kroz punih deset godina nije se poštivao ni paša ni zabit, ni kadija ni ulema, već su se počeli ajani i bašeskije miješati u upravne poslove, tobož da štite narod od pašinskih nasilja, da ne daju pristupa mubaširima, pa su po svoj Bosni uvrstili malo i veliko kao i neke serhadlije (graničare), dapače i neke kapetane u jeničare i pod imenom jagmurluk akče, sakupiše od naroda silu novca". Dalje kaže: „Na žalost pojedini kapetani počeše među sobom ratovati, a uzrok tome bijaše: da oni kapetani koji se ne bijahu uvrstili u jeničarsko kolo, počeše otimati vojnike i čifluke od onih koji su se uvrstili u jeničare. Ovi bi se pritužili bašeskijama, koji bi bajagi dizali vojsku i opsjedali tvrđave, te ratovali s kapetanima nejenjičarima".[68] Ugled vezira je dotle pao da vezir ovoga vremena u Travniku nije bio kadar da iz Tuzle makne Derviš-Hasan-bega, tuzlanskog kapetana, koji je bio na strani buntovnika i došao u sukob s kadijom Tuzle. Zbog toga je bio osuđen na izgon iz bosanskog ejaleta.

Ovoj je anarhiji napokon stao ukraj energični bosanski vezir Mehmed-paša Kukavica. Njegovu upravu karakterišu ovi stihovi:

Dok bijaše Kukavica paša
Ne znade se ko bijaše baša.
Sve saruke zbiše u sanduke,
Jatagane skriše na tavane.

Priča se da je u Kukavičino doba bio travnički kadija iz porodice Kos. On je bio desna ruka ovog vezira. Neko iz prikrivene opozicije je obilježio to vrijeme ovako:

Jadna Bosno, što si dočekala
Da u tebi dvije ptice sude –
Kos kadija, paša Kukavica.

Iz riječi Mula-Mustafe Bašeskije jasno se vidi kako je trebalo da kapetani stoje van politike.

Godine 1788. zaratila je Austrija kao saveznica Katarine II protiv Turske. Taj rat je u Bosni poznat pod imenom *dubičkog rata*, a u Srbiji *kočine krajine*. Za nj se Austrija temeljito spremala i uspjela pridobiti jedan dio bosanske raje na svoju stranu. Iz poznatih razloga ovaj je rat završen gotovo s nikakvim uspjehom, premda odbrana s bosanske strane nije bila ni sjena one iz prošlog rata. U ovome ratu nije se naročito proslavio nijedan kapetan, dok su se korumpirani jenjičari u beogradskom pašaluku ponijeli tako kukavno da se nakon sklopljenog mira u

[68] R. Muderizović, „Kronika Mula Mustafe Bašeskije", *GZM*, XXX (1918), str. 30.

www.BosnaHistorija.com

Svištovu 1791. radilo na Porti o njihovu potpunom uklanjanju iz beogradskog pašaluka i organizaciji kapetanija po primjeru ovih u Bosni. U tome je smislu bio izdan naročiti carski ferman. Iz njega se jasno i bistro vidi da su i ovako mlitavi kapetani bili još uvijek vredniji od jenjičarske rulje.

Svištovskim je mirom izgubila ostrožačka kapetanija grad Cetin, a ostrovička – Lapac s okolinom. Zbog povlačenja nove granice došlo je u ostrovičkoj kapetaniji do velikih nemira i nereda. To je prvi put da se posada buni protiv uglavljenog mira.

Ovaj rat bio je ujedno i posljednji u kome su kapetani branili Bosnu i gdje se već zapaža njihova mlitavost.

Bez sumnje, među kapetanima je nestalo jednodušnosti još od vremena onih nemira i nereda iz sredine XVIII stoljeća, iako za to nemamo direktnih dokaza sve do početka XIX stoljeća.

Poslije dubičkog rata prvi je veliki događaj srpski ustanak. U gušenju ustanka Porta je dizala vojsku i iz Bosne, u kojoj su, naravno, učestvovali i kapetani sa svojim neferima. U vojsci na Drini u pitanju obračuna s ustanicima dolazi 1806. do razmimoilaženja među vođama. Kapetan novski, Mehmed-beg, pristaje uz pomirljivu struju koju je poveo Sinan-paša Sijerčić, a Kulin-kapetan kao zapovjednik sve konjice na stranu Ali-age Fidahića, predstavnika radikalnije struje obračuna.

U razbijanju rusko-crnogorske opsade Klobuka 1807. sudjelovalo je nekoliko kapetana. Pod silom Ali-paše Derendelije krenuli su gotovo svi kapetani 1813. na Srbiju.

Nakon 1813. započinju ili, pravije, nastavljaju se borbe između pojedinih kapetana i aga na Krajini. Oni se zatiru međusobno. Ponovilo se ono isto što se zbivalo među feudalcima pred pad bosanske samostalnosti.

Ukidanje jenjičara i zavođenje redovne vojske u Turskoj udarilo je na jak otpor u bosni. God 1827. ugušio je bunu jenjičara u vlastitoj im krvi Abdurahim-paša. To je zastrašilo kapetane. Sigurno su razboritiji među njima bili potpuno svjesni da su i njihovu kapetanstvu dani odbrojeni. U tim, po njih teškim danima, dali su oni iz svojih kapetanija u dva maha (1826, 1829) nešto vojske sultanu, koji je ratovao s Rusijom. Da spasu svoja prava i privilegije, sastadoše se mnogi feudalci u Tuzli, prvih dana 1831, na dogovor i izabraše za vođu Husein-kapetana od Gradačca. Ali se tu otvoreno pocijepaše: Bosna za borbu protiv reforama, a Hercegovina za reformu. Ni svi bosanski kapetani od prvog dana nisu bili uz Gradaščevića. Sto godina prije ustaje svih trideset kapetana kao jedan protiv uzurpacije jedne kapetanije, a sada zbog ličnih razmirica razilaze se u tako važnom pitanju njihova opstanka.

Pa i oni što su ostali uz Gradaščevića stadoše se odvajati od njega nakon poraza sultanove vojske na Kosovu. Nakon sloma samoga pokreta pred Sarajevom 4. lipnja 1832. prebjegao je Husein-kapetan u Slavoniju. S njim su od kapetana umakli jedino derventski Mahmut-beg, dobojski Sinan-beg, maglajski Emin-beg i krupski Mehmed-beg. Tada je nastala pjesma:

Vel'ka jada Huse kapetana
Jer on nema drugoga jarana,
Doli šure Mahmut-kapetana.

Huseinovi protivnici, kapetani, pohitaše prvih dana u Sarajevo da se poklone njegovu pobjedniku Kara-Mahmut-paši. Sve nam to jasno kaže – ovakvu društvu nema duga života.

U životu ove institucije bilo je nekoliko kapetana teško *kažnjeno*, ali razlozi tome kažnjavanju slabo su poznati. Krajem XVII stoljeća izgubili su kapetanstvo Šerići u Dubici, a kako je do toga došlo, tačno se ne zna. Ako se to desilo po kazni, onda bi to bio prvi poznati slučaj teže kazne za jednog kapetana. Godine 1722. pogubljen je u Travniku *Salih-paša Kulinović*, kapetan Bihaća. Govorilo se kako nije htio potpisati neki mahzar. Usljed nekih spletaka krajiške gospode, u koje je po pričanju kroničara fra Nikole Lašvanina bila umiješana čak i Marija Terezija, platio je životom novski kapetan *Cerić* u Jezeru 1746. Okrutni Ali-Dželaludin-paša dao je pogubiti pored drugih i kapetane Stare Ostrovice, Krupe, Dervente, Maglaja i Gradačca. Isti je vezir dao prognati kapetane Bišća, Ostrošca i Džisri-Sane, zajedno sa porodicama, pod uvjetom da se niko njihov ne smije vratiti u Bosnu. Vezir je htio da stane u kraj samovolji feudalaca, pa ih je bezobzirno trijebio i progonio. Posljednja kazna zadesila je Husein-kapetana od Gradačca. Njega je sultan oglasio u posebnom fermanu izdajicom *naroda i države*. On je jedini grešnik kome je bila imovina zaplijenjena.

Mjesto one trojice kapetana postavio je vezir bujruldijom nove kapetane. To je bila jedna novost. Ne znam kako se to dojmilo ostalih kapetana, kao ni to da li su novi zasjeli na kapetansku stolicu, jer je uskoro umro Dželaludin-paša a stare, prognane kapetane, nalazimo kasnije na njihovu mjestu.

Do kraja XVII stoljeća kapetani predano slušaju cara i vezire, u XVIII stoljeću vrše oni carsku zapovijed i pokoravaju se samo energičnim vezirima, dok se u prvim decenijama XIX stoljeća međusobno bore i ustaju protiv vezira, pa i samog cara.

Većina kapetana posljednjih decenija svoga opstanka bila je zaista prisvojila najveći dio vlasti u svojim kapetanijama i vršljala kako je htjela, ne obazirući se ni desno ni lijevo. To je zapazio jedan francuski oficir, putujući Bosnom i Hercegovinom 1806. Pored ostalog, on kaže kako su kapetani u najviše slučajeva nezavisni u svojim kapetanijama i samo se *prividno podvrgavaju paši* koji upravlja provincijom. U takvim kapetanijama nije bilo toplo ni muslimanima kao ni kršćanima. Iz tih vremena potječe najviše zala što su ih oni počinili.

Kao što su oni bili uzurpirali vlast, isto tako su uzurpirali i titulu *bega*, da se usporede s pravim feudalcima. Njima je, kako znamo, po beratu pripadala titula age. I oni kapetani XVI, XVII i XVIII stoljeća koji su potjecali iz begovskih porodica i oni su kao kapetani nosili titulu age. Ali od kraja XVIII stoljeća svi su oni bezi. I spomenuti francuski oficir kaže kako gradovima upravljaju paše ili *age*, koji nose naziv *kapetana*.

Kraj kapetanijama i gospodstvu kapetana učinio je *Mehmed Salih-paša Vedžihija* 1835. g. Ovaj je vezir imenovan iste godine carskim namjesnikom u Bosni, od koje je 1833. bila odvojena Hercegovina kao zasebna provincija. Vedžihija je došao u Sarajevo, tada privremenu rezidenciju, 15. listopada 1835. i odmah sazvao ajansko vijeće i saopćio mu da se ukidaju *kapetanije* i *jerlukul neferi*, i prema tome nema više kapetana. Vijeću je saopćio da se zavodi nova administrativna podjela zemlje na *muselimluke*. To je ujedno bio posljednji sastanak ajanskog vijeća. Tako nestade i *vojničkog plemstva*.

Kako se to sve dojmilo kapetana, ne zna se. U Sarajevu nije tada došlo ni do kakva protesta. Vedžihija je imao uza se vojsku sastavljenu od Arnauta i moderne topove.

Sljedeće godine podigoše na Krajini ustanak Murat-beg Beširević, kao član najstarije kapetanske porodice, Mehmed-beg Arnautović, kapetan Krupe, jedne od najstarijih kapetanija u Bosni, i Mustaj-beg Kulenović-Šinikčić, kapetan Petrovca. Uz njih je pristao brat ključkog kapetana, Jašar-beg. Ustanak je bio ugušen i vođe opremljene u progonstvo u Malu Aziju, a kuća Beširevića stjerana na prosjački štap.

Kako je već naglašeno, Bosna je bila jedina pokrajina u Osmanskom Carstvu u kojoj su postojale kapetanije. Turski putopisac Evlija Čelebija prošao je cijelo Tursko Carstvo i, kako nije bilo nigdje kapetana, nije ih ni poznavao dok 1660. nije putovao Bosnom, i baš zbog toga kaže on na jednom mjestu u svom putopisu kako u Dubici zovu dizdara kapetanom. Bez sumnje kapetanije u Bosni kopija su Vojne krajine u Hrvatskoj, kad je ova bila u začetku. Turci su ih zatekli u osvojenim gradovima oko Une i zadržali onakve kakve su zatekli. Bitna je razlika u tome što kapetanije nisu ovamo sačinjavale zasebnu teritoriju kao Vojna krajina, niti su imale zajedničkog zapovjednika, nego je i njima, kao i ostalom pokrajinom, zapovijedao bosanski vezir.

Nakon ukinuća kapetana mnogi su kapetani postavljeni za *muselime* – upravitelje muselimluka. Između muselima i kapetana razlika je u tome što ih postavlja, otpušta i premješta vezir po svojoj volji – oni dakle nisu stalni i nasljedni – i što muselimi nemaju svoje vojske. Njihov položaj nije odgovarao ni položaju vojvode, ni vezirskih muselima, čija se vlast trnula s odlaskom vezira iz Bosne, koji ih je postavio. To su činovnici pokrajinske vlade.

Na položaju muselima dočekali su pojedini kapetani i Omer-pašu Latasa (1850–1852). Sada, nakon četvrt stoljeća opstanka redovne vojske i 16 godina nakon ukinuća kapetanija, dižu se oni na ustanak. To je bilo prekasno. Omer-paša je konačno slomio feudalnu aristokraciju u bici na ravnici uz lijevu obalu Une, pod zidinama Krupe. Svi su nekadanji kapetani pali u šake Latasove, s Ali-pašom Rizvanbegovićem i Mehmed-pašom Bišćevićem, posljednjim kapetanom Bišća, inače dobrim pehlivanom. Svi su oni bili protivnici Zmaja od Bosne osim jedinog, Krupe Mehmed-bega, i sviju ih je stigla ista sudbina kao i Huseina – progon u Malu Aziju. Brusa je bila koncentracioni logor tih posljednjih velikih feudalaca.

Neki ostaviše kosti u tuđini, a ostale je sultan oko 1857. pomilovao i oni se vratiše u domovinu i zatekoše na svim višim i nižim položajima gotovo sve same Turkuše kao činovnike.

Od kapetana najduže su proživjeli derventski, bihaćki, tuzlanski i jajački. Od zuluma svoje žene napustio je Derventu Mahmud-beg Begović i sklonio se u Žepče, gdje ga je zatekla smrt 1281 (1864/65). Njegov se grob i danas vidi u dvorištu Hadži-Ali-begove džamije. Mehmed-paša Biščević, povrativši se iz Bruse, nastanio se u Sarajevu, jer su ga Krajišnici toliko zamrzili da se nije mogao povratiti u Bihać. U Sarajevu je bio ugledna ličnost. Njega je 1864. posjetio turski državnik Ahmed Dževdet i s njim konferisao. Koju godinu pred smrt potpuno je oslijepio. Kao slijepac otišao je na hadžiluk u Meku. Umro je u Sarajevu 21. II 1874. i pokopan na Alifakovcu, gdje mu se i sada grob zna. Iste godine umro je u Tuzli Hadži Osman-beg Tuzlić. Sve je kapetane nadživio i posljednji u grob legao u svom rodnom mjestu jajački kapetan Mehmed-beg. Umro je 27. I 1875, četrdeset ravnih godina nakon što je čuo iz Vedžihijinih usta da kapetanija i kapetana nema više.

www.BosnaHistorija.com

POSEBNI DIO

A. KAPETANIJE XVI i XVII STOLJEĆA

1. GRADIŠKA KAPETANIJA

Bosanska Gradiška zvaše se i Berbir. Turci su je zauzeli 1537. godine. Najprije je pripadala kobaškom, a od kraja XVI stoljeća banjolučkom kadiluku. Gradiška bijaše polazna tačka za četovanje i pljačkanje onih odreda koji su u doba turske agresije plovili na malim lađama (šajkama) po Savi i Uni. Znamo da je Ibrahim-aga, zapovjednik šajkaša, sa svojim ljudima sudjelovao pri zauzeću Bišća 1592. godine.[1] Gradiški kapetan je s 1000 momaka učestvovao u sisačkom boju 1593. godine.[2]

Prema jednom izvještaju od travnja 1617. o provalama i zulumima Turaka u okolini grada Ivanića čitamo kako su 83 čovjeka na 13 šajki krenula iz Gradiške pod zapovjednikom harambašom *Mustafa-agom* „pod jednim bajrakom". Od onih 13 šajki 3 su iz Gradiške, a 5 iz Dubice i Jasenovca.[3]

Kada je postala Gradiška sjedište kapetana, tačno se ne zna. Isto tako se ne zna odakle su gradiški vojnici primali svoje plaće. Jedno vrijeme bio je odžakluk gradiških aga kobaška filurija, kako se to vidi iz jednog akta od sredine ramazana 1049 (oko 10. I 1640).[4] U Gradiškoj je bilo mustahfiza, konjanika, azapa, tobdžija, a sigurno i drugih rodova vojske. Jedan zapovjednik konjanika, reisul-farisan, zvao se Ahmed. On je 1554. držao pod zakup dvije parcele Sofi-Mehmed-pašina vakufa u Banjoj Luci.[5] Na teritoriju današnjeg sreza Gradiške zove se jedno selo Azapi, sigurno je dobilo svoje ime po istoimenom rodu vojske. Mustahfizi Gradiške bili su timarlije. Njihovih timara bilo je u selu Putiš i okolnim selima u nahiji Lašvi,[6] u selu Romanovcima u banjolučkom kadiluku,[7] dok je timar gradiškog dizdara bio u selu Doduški(?).[8]

Prvi podatak o kapetanu u Gradiškoj potječe iz 1558. godine. Dne 8. srpnja te godine pisao je Petar Erdedy, kasniji ban, iz grada Zeline u Turopolju (koga da-

[1] R. Lopašić, *Bihać i Bihaćka Krajina*, str. 90.
[2] *Starine*, XIX, str. 65.
[3] *Starine*, XXXV, str. 355.
[4] Originalna isprava u mene.
[5] Sofi Mehmed-pašina zakladnica u Vakufskoj direkciji u Sarajevu, broj 708.
[6] *Zenički sidžil* u Čaršimamovića u Zenici.
[7] *Manuscripta turcica* br. 125.
[8] *Manuscripta turcica* br. 597.

www.BosnaHistorija.com

nas nema) list Jurju Siglstarfferu i Martinu Gallu[9] kako je došlo 5000 Turaka u Čazmu da utvrde grad, ali nastoje da održe mir. Pita šta da se radi, bi li ih čovjek ostavio da na miru utvrđuju ili ne bi, jer ako ih ostave oni će nas lako iz one varoši, da ne kažem štale, s vremenom istjerati. Inače bosanski ćehaja i *kapetan* iz Gradiškoga (Gradysckay capitaneus) žele se s nama sastati ovdje u Ivaniću.[10]

Taj kapetan u Gradiškoj bio je *Džafer-beg,* najstariji sin kliškog sandžak-bega Malkoč-bega Karaosmanovića. On je s ocem ratovao po Hrvatskoj i Slavoniji i najposlije je i poginuo u blizini Čazme u mjesecu rujnu 1560. godine.[11] Prenesen je i pokopan u Banjoj Luci, nedaleko od Halil-pašina turbeta.[12] To je bio prvi poznati gradiški kapetan i uopće *prvi bosanski kapetan,* i po tome je Gradiška zasad najstarija *bosanska kapetanija.* Po smrti ovoga Džafer-bega nastojao je njegov otac Malkoč-beg da na to mjesto postavi Huseina, drugog svog sina. Da li je u tome uspio, za sada se ne zna. Jedan gradiški kapetan sudjelovao je u sisačkom boju 1593. godine, ali mu imena ne znamo.[13]

Evlija Čelebija prošao je kroz Gradišku 1660. god. On piše kako ovdje zovu dizdara kapetanom, što će reći da njemu nije bila jasna ova funkcija.

Koji je teritorij obuhvatala ova kapetanija ne zna se, ali je gotovo posve sigurno da u njoj nije bilo drugog grada osim Gradiške. Taj je grad imao svoga dizdara.

Od daljih kapetana poznati su nam po imenu: Džefer-aga, Muhamed-beg, Mustafa-beg, Džino, Ibrahim-beg i Salih-beg.

Džafer-aga i beg bio je kapetan početkom XVII stoljeća, što se vidi iz jednog nedatiranog pisma koje je ovaj kapetan uputio vicebanu Berislaviću i zagrebačkom kanoniku Stefanu povodom jednog sužnja.[14]

Njegov nasljednik ili jedan od njegovih nasljednika je *Mehmed*-kapetan. Za nj znamo da je bio kapetan godine 1654. i 1655. Za njegova vremena došlo je do jedne pobune u Gradiškoj, kojoj za razlog ne znamo. Neke potankosti o toj pobuni očuvale su se u jednoj banjalučkoj, turskim jezikom pisanoj kronici iz sredine XVII stoljeća. Tu čitamo kako je 11. muharema 1065 (21. studenog 1654) gradiški kajmakam *Ahmed-aga* zatvorio u gradišku tvrđavu kapetana Mehmed-bega i mnogo prvaka. Kapetan Mehmed-beg i Alaj-beg pušteni su na slobodu uz kauciju od 5½ tovara akči, koji nakon oslobođenja nagovoriše neke age od tvrđave i ostale vojnike koji iznenada navališe na konak (sudsku zgradu), gdje zatekoše kajmekama Ahmed-agu i još 27 ljudi, od kojih ubiše haznadara (blagajnika) Mehmed-Čelebiju, računovođu Huseina i još osam ljudi, a kajmekam se na neki način spasi te izbježe smrtnoj kazni. Ova je buna trajala i dalje. Na 14. reb. II 1065 (25. veljače 1655) došao je u Banju Luku zapovjednik straže i čuvar obale u

[9] Ovaj Gal biće identičan s Galom kapetanom jedne narodne junačke pjesme u Matičinom zborniku Hrv. nar. pjesama, sv. III, strana 252.

[10] E. Laszowski, *Monumenta Habsburgica,* III, str. 457.

[11] V. Klajić, Povjest Hrvata V, str. 231. Klajić piše da je Džafer-beg bio oženjen kćerkom velikog vezira Rustem-paše, a unukom sultanovom. Ako je tako, onda je Džafer-begovica ostala vrlo mlada udovica, jer se Rustem-paša vjenčao sa kćerkom sultana Sulejmana, Mihrimah-sultanijom, god. 1539.

[12] H. Šabanović, *Natpis na nadgrobnim spomenicima Malkoč-bega i njegova sina, Džafer-bega, 'Prilozi' Orijent. instituta u Sarajevu,* II (1951), Sarajevo, 1952, str. 249–257.

[13] *Starine,* XIX, str. 65.

[14] Dr A. Ivić, „Nekoliko ćirilskih spomenika iz XVI i XVII veka", *Vjesnik Zemaljskog arhiva,* XV, Zagreb 1913, str. 101.

Gradiškoj i saopćio kadiji Husein-efendiji da je eškija porušila mehkjemu (sudsku zgradu), napala mnogo građanstvo te izvadila iz groba mrtvo tijelo haznadara Mehmed-Čelebije i rizničara Huseina, te ih bacila u vodu. Ovaj je zapovjednik pobjegao u šumu, gdje je ostao 14 dana.

Nemirima u Gradiškoj učinio je kraj bosanski vezir Fazli-paša. On je došao s jeničarima i ostalim dobrovoljcima u Banju Luku i odavde krenuo u Gradišku 20. redžepa 1065 (1. lipnja 1655). U Gradiškoj je mnoge ljude poubijao, a nekima je i oprostio i onda se povratio u Banju Luku.[15]

Ovoga vremena (oko 1655) bio je u Gradiškoj neki Husein kao odobaša, a drugi Husein ćehaja, a oko godine 1670. bili su među zapovjednicima Ibrahim i Reis Karalić. Husein odobaša pisao je nedatiran list Janku Filipoviću, sisačkom kapetanu, povodom sužnja Blaža, koji je sam sebe ucijenio za dvije „jezere" (2.000) groša i dvije puške, i ovaj ga bez te ucjene ne pušta.[16] Husein ćehaja pisao je Tomici Stankoviću, vojvodi, povodom njegova duga koji mu je pripreman platiti.[17] Karalići javljaju kapetanu Ivanu Babiću da je umro sužanj Bećir Čović.[18]

Da li je kapetan Mehmed-beg identičan s gradiškim kapetanom Muhamed-begom ne znam, ali znam da se u jednom pismu spominju gradiški kapetan i brat mu, a imena se ne navode. To je pismo pisao kostajnički bajraktar Mustafa Akvalović oko 1669, te bi moglo biti da se to odnosi na gradiškog kapetana Muhamed-bega i njegova brata Mustafa-bega.[19]

Muhamed-beg s bratom Mustafa-begom i sinovima Ahmed-agom i Mustafa-begom Abdulahagićem na čelu jednog odreda vojske branio je Ujvar od ožujka 1683. do kolovoza 1684. godine. Ujvar je bio opsjednut kroz cijelo to vrijeme. Posadi nije dolazila pomoć, niti hrana, i ona je grad branila. Konačno je grad na juriš zauzet i posada zarobljena i pobijena.[20]

Ko je naslijedio Muhamed-bega u gradiškoj kapetaniji, ne zna se. Ali je u ovom ratu pala u austrijske ruke i Gradiška, pa i Banja Luka, na kraće vrijeme. Gradiški su se bjegunci stanili čak do Jajca. Godine 1104 (1692/93) pozvali su gradiški kapetani i age bjegunce iz Jajca da se vrate u Gradišku.[21]

Početkom XVIII stoljeća bio je gradiški kapetan *Mustafa-beg.* Kada su Austrijanci ponovo zauzeli Gradišku 1717. kapetan se s preostalom posadom povukao u Banju Luku. Tu je ostao i nakon Požarevačkog mira, sve do 1737, i vršio službu *muhafiza.*[22] Kada je u srpnju 1737. pošao general Hildburghausen na Banju Luku, dočekao ga je Mustafa-beg s jednim odredom vojske pred Banjom Lukom i tu poginuo. Iza sebe nije ostavio muških potomaka pa je kapetansko mjesto u Gradiškoj ostalo upražnjeno. Da li su svi dosada spomenuti kapetani bili iz iste porodice, ne zna se.

Nakon Beogradskog mira (1739) ponovo je Gradiška pripala Porti. Onovremeni vezir Ali-paša Hekim-oglu postavio je odmah poslije bitke pod Banjom Lu-

[15] Drž. arhiv u Sarajevu, Akv. br. 142.

[16] *Starine,* XI, str. 96.

[17] Isto djelo, str. 100.

[18] Isto djelo, str. 113.

[19] B. Čerović, „Nekoliko pisama sa stare Krajine", *GZM,* XVII, (1905), str. 229.

[20] Ovu bilješku sam našao u jednoj knjizi što je bila 1934. g. u posjedu Kozarčanina, mualima u Ferhat-pašinu mektebu u Banjoj Luci.

[21] Ć. Truhelka, *Pabirci iz jednog jajačkog sidžila,* str. 164.

[22] *Mostarski mahzar.*

kom za kapetana u Gradiškoj Džinu, čovjeku iz svoje svite, koji se u tom boju naročito istakao. Po predanju, ovaj se oženio udovicom bivšeg kapetana Mustafa-bega, vrlo bogatom ženom. Ne znam kako mu je bilo ime. On je ponovo organizirao gradišku kapetaniju, a dizdar Jusuf-aga gradsku posadu. Iz jednog berata iz 1744. saznajemo da je u selu Putišu i njegovoj okolini bilo 14 gedik-timara gradiških mustahfiza. Kako je Požarevačkim mirom nestalo posade u Gradiškoj, to su mustahfizi prestali uživati prihode od tih timara. God. 1744. izašao je berat kojim se naređuje da uživaoci tih gedik-timara, ukoliko su živi, i dalje služe u gradu Gradiškoj i uživaju svoje timare, a da se na mjesto umrlih uživalaca predlože novi za službu sposobni mustahfizi.[23]

Iza sebe ostavio je dva sina: Ibrahim-bega i Mehmed-bega. Ovaj potonji zvao se Džino kapudan-zade (Džino Kapetanović). Ne znam kada je umro Džino kapetan. Na kapetaniji ga je naslijedio stariji sin

Ibrahim-beg. Za njegova vremena, tj. 1767, sagrađen je u Gradiškoj grad od kamena. Kroničar Bašeskija piše kako je prvi dan Kurban-bajrama 1182 (18. IV 1769) krenuo gradiški kapetan Džino s vojskom na Rusiju.[24] Ovaj Ibrahim-beg u društvu s prijedorskim kapetanom Hadži-Šaban-agom kupio je jedan čifluk od Derviš-Salihbega, sina Omer-bega Mušića, za 1800 groša u selu Romanovci. Taj je čifluk ležao u timaru mustahfiza gradiškog grada Omer-spahije i Derviš-Saliha i oni su 20. muharema 1180 (29. VI 1766) odobrili ovu kupoprodaju.[25]

Ibrahim-beg Džino umro je u Gradiškoj nepoznate godine. Grob sam mu vidio, ali spomenik s natpisom bio je razbijen. Njegova žena zvala se Ajiša. Bila je kći nekog Hadži Mehmed-age. Umrla je 1198 (1783/84) u Gradiškoj. Ona je majka

Salih-kapetana. Sva je prilika da je Salih-kapetan ostao iza očeve smrti malodoban i da je kapetanijom upravljao njegov zamjenik. Za vrijeme te zamjene ponovo su Austrijanci zauzeli Gradišku 29. srpnja 1781. i napustili je tek 1797. godine. Iz dva akta znamo da je Salih-beg bio na ovome položaju 1811. i 1818. godine. Ali on je na ovom mjestu bio i prije 1808. godine.[26]

Nemiri što su buknuli nakon ubijstva banjolučkog kapetana u proljeće 1808. doprli su do u gradišku kapetaniju. Salih-kapetan obilazio je sela i trudio se da umiri narod, i u tome je uspio. On je lijepo primio osamnaest srpskih porodica, prognanih iz Banje Luke.[27]

D. Pavlović piše kako je Husein-kapetan Gradaščević kao bosanski vezir dao pogubiti među inim protivnicima i gradiškog kapetana.[28] Ali to nije tačno. Salih-beg je umro u Banjoj Luci oko 1836. godine. Iz nepoznatih razloga pobunila se protiv njega Gradiška i on se povukao u Banju Luku. U ševalu 1251 (iza 20. I 1836) spominje se u jednom popisu kao dužnik.[29]

Što se zna, Salih-beg je imao dva sina: Ibrahim-bega i Ragib-bega: prvi je umro u Gradiškoj kao dijete, a drugi u Banjoj Luci. Ragib-begov je sin Ali-beg Džinić.

[23] *Zenički sidžil* u Čaršimamovića, Zenica.
[24] *GZM*, XXX (1918), str. 33.
[25] *Manuscripta turcica* br. 125.
[26] Po listama austrijskih konzula u Travniku Mittessera i Simbschena.
[27] Dr Vasa Čubrilović, *Prvi srpski ustanak i bosanski Srbi*, Beograd 1939, str. 96.
[28] D. Pavlović, *Pokret u Bosni i Albaniji protiv reforama Mahmuta II*, Beograd 1913, str. 26.
[29] Muzejski rukopis br. 921.

Od gradiških dizdara poznati su mi: Jusuf-aga 1744, Jusuf-aga 1804, Mehmed-aga 1806. i Osman, prije 1815. godine.

2. JASENOVAČKA KAPETANIJA

Jasenovac se zvao grad blizu ušća Une u Savu, u današnjem selu Donja Gradina, gdje mu se još i danas vide tragovi. Do grada je bila varošica. Jedan lokalitet u spomenutom selu zove se i sada *Čaršija*. U Memibegovića opisu Bosne iz 1624. g. čitamo da je Jasenovac obzidan grad s malo tvrđave i da u njemu ima 30 kuća i 40 vojnika.[1] Godine 1660. prošao je kroz Jasenovac Evlija Čelebija. On piše kako je to grad četverast, da leži kraj Save, da ima dizdara i 150 vojnika, 40–50 slabih gradskih kuća, kulu za municiju i kulu za bubnjara, ambar za pšenicu. Osim toga spominje da se tu salijeva Una u Savu.[2]

Grad ili kaštel Jasenovac spominje se prvi put u dosad poznatim izvorima tek 1536. Tada je bio u vlasti plemića *Svetačkih*. Ne zna se da li su ga oni podigli ili dobili. Zbog sutoka dviju rijeka smatrao se sa strategijskog stanovišta najznatnijim gradom i uspoređivali su ga, kaže Klaić, s istim Beogradom. Kada je Husrev-beg 1536. zauzeo požešku županiju, pao je i Jasenovac u turske ruke. Uzalud se snovalo i radilo sljedećih godina da se grad povrati. Delegati hrvatskih i slavonskih staleža predlagali su, među ostalim, kralju Ferdinandu u studenom 1537. neka svim silama nastoji zapriječiti Turcima *utvrđenje Jasenovca*, jer, ako oni to učine, propašće čitava Hrvatska i Slavonija uz Unu i Savu.[3]

Kako se tačno ne zna kada je ovaj grad nastao, isto se tako tačno ne zna kako je propao. Spomena mu nema iza 1718. godine, pa je najvjerovatnije da je propao za prvog rata Karla VI s Turcima (1716–1718. godine).

Po Memibegovićevu opisu bosanskog ejaleta iz 1624. godine znamo da je u Jasenovcu bilo 40 vojnika i, prema tome, tada ne bi moglo biti ovdje sjedište kapetana, a ni Evlija Čelebija ga ne spominje. Ali je 1660. bilo u Jasenovcu 150 vojnika. Iz dva meni poznata izvora između 1624. i 1660. vidi se da je postojala jasenovačka kapetanija. U bujruldiji Abaza Mehmed-paše od 6. ševala 1038 (3. III 1629) spominje se među drugim krajiškim kapetanima i kapetan Jasenovca.[4]

Neki *Ibrahim-aga* bio je jasenovački kapetan nepoznate godine. On je potpisan na jednoj molbi kao trgovac i bivši kapetan Jasenovca. Kako je ta molba napisana 1647, ili nešto prije ove godine, to je i Ibrahim-aga bio jasenovački kapetan između 1629. i 1647. god.[5]

Iz izloženog se vidi da je Jasenovac bio sjedište kapetana u drugoj četvrtini XVII stoljeća.

[1] Dr F. Rački, „Prilozi za geografsko-statistički opis bosanskog pašaluka", *Starine*, XIV, 188.
[2] *GZM*, XX (1908), str. 296.
[3] V. Klajić, *Plemići Svetački ili Nobiles de Zempche* (997–1719), Zagreb, 1913 (Preštampano iz 199. knjige Rada, str. 52. i dalje)
[4] Rukopis br. 84, folio 60 b, u Orijent. zb. Jug. Akademije u Zagrebu.
[5] N. Filipović, *Nekoliko dokumenata o trgovini za vrijeme turske vladavine u našim zemljama. Prilozi Orijentalnog instituta u Sarajevu*, II, (1951), str. 62 i 77.

www.BosnaHistorija.com

Iz pisama raznih zapovjednika bosanske i hrvatske Krajine znamo da su u jasenovačkoj posadi bili između 1678. i 1692. godine odobaša Mustafa Selmanović, odobaša Husein Horvaćanin i bajraktar Švrakić.[6]

3. DUBIČKA KAPETANIJA

Dubička kapetanija sterala se u donjem toku rijeke Une. Graničila je s Hrvatskom i kapetanijama kostajničkom i gradiškom. Sjedište je kapetana bilo u Dubici. Do pada Kostajnice pod Austriju 1687. god. bila je ova kapetanija u sastavu kostajničkog kadiluka, a iza toga u kadiluku Kostajničke bekije sa sjedištem kadije u Kozarcu. Kapetani Dubice u XVII stoljeću bili su Šerići iz Dubice, a iza 1739. Cerići iz Novog. Dubica kao sjedište kapetana spominje se prvi put 1611.[1] Prema tome, ova je kapetanija osnovana prije te godine i spada u red najstarijih kapetanija.

Dubica se prvi put spominje 1258. g. Jedno vrijeme bila je Dubica sjedište istoimene županije. Turci su zauzeli grad 1538. g. Za turske uprave tri puta je pala pod austrijsku vlast, i to: u velikom ratu, u prvom ratu Karla VI i u dubičkom ratu. Godine 1687. zauzeli su Austrijanci Dubicu. Turci je napadoše 1690. i zauzeše 1692. godine, ali je već sljedeće godine ponovo izgubiše. Od 1693. do 1701. godine ostala je u austrijskoj vlasti. Pod austrijskom vlasti bila je Dubica i od kolovoza 1716. do 1741. i od 26. VIII 1788. do 1791, odnosno 1796. g. Prema tome, od 1687. do 1796. ili 1797. bila je Dubica 47 godina pod Austrijom. Tvrđavom je zapovijedao dizdar.[2]

Kako je već rečeno, dubički su kapetani bili Šerići i Cerići.

Dubička je kapetanija bila u upravi Šerića od prije 1611. do iza 1687. godine. I Šerići su izgubili kapetansku čast za vrijeme velikog rata (1683–1699), kao i neke druge kapetanske porodice na Krajini. Dubički je kapetan, kako predanje kaže, sa cijelom posadom pritekao u pomoć napadnutoj Kostajnici, a u međuvremenu su Siščani zaposjeli Dubicu. Kako je kapetan učinio to na svoju ruku, i kako je to urodilo rđavom posljedicom, oduzeta je kapetanija od Šerića. Do 1648. godine ne spominje se nijedan Šerić kapetan po imenu. Iz izvještaja od 1611. do 1648. vidi se da su Šerići četovali po susjednoj Hrvatskoj.[3]

Prvi po imenu poznati kapetan Šerić bio je

Mustafa-aga. Očuvala su se tri njegova pisma pisana između 1648. i 1655. godine kapetanima Siska, povodom sužnjeva.[4] U jednom pismu zove on sisačkog kapetana Županića bratom. I to je sve što se o njegovu kapetanovanju zna. Naslijedio ga je sin

[6] Dr F. Rački, *Dopisi između krajiških, turskih i hrvatskih častnika, Starine,* XI, str. 124, 125, 139. i 151.

[1] *Starine,* XXXV, str. 356.

[2] *Starine,* XIV, str. 188. – GZM, XX (1908), str. 297. – Đ. Szabot *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji,* str. 66. – Hašim Šerić: „Iz prošlosti Dubice", *Novi Behar* XI, str. 161, 176. i 239, XII, 29, 68. i 108, XIV, 215. i 240. – „Dubički rat", *Kalendar „Gajret" za 1939,* str. 109–125, Borbe između Hrvata i Turaka oko Dubice, *Kalendar „Gajret" za 1940,* str. 149. do 156. – Arhiv M. E. Kadića br. 136. – *Manuscripta turcica* br. 4394.

[3] *Starine,* XXXV, str. 356–357; Lopašić: *Spomenici Hrvatske Krajine,* II, str. 106.

[4] *Starine,* XI, str. 86, 97. i 98.

Ali-beg, za koga iz sličnih pisama znamo da je bio kapetan između 1662. i 1667. g. Ni o njemu nema drugih pisanih izvora.

Prema tradiciji koja se čuva u porodici Šerića, Ali-beg je na plemićku živio, podržavao najtješnje veze s plemićima u Hrvatskoj, odlazio im u posjetu, a i oni su njemu dolazili. Posljednji po imenu poznati Šerić kapetan bio je Ali-begov sin

Mustaj-beg oko 1679. godine.

Tada su u sisačkoj krajini počeli zaustavljati blago što je na vjeru dolazilo iz dubičke kapetanije. To su Dubičani neko vrijeme trpjeli. Kada je neki Petar Koskar zaustavio neko blago „na viri", Dubičani zaustaviše sve sužnje koji su u njih bili, „bez obzira na viru", i to sve javi Mustaj-beg Šerić Tomašu Augustinčiću, zagrebačkom kanoniku i sisačkom kapetanu. Mustaj-beg se kune vjerom Muhamedovom da nijedan sužanj neće iz Dubice dok se blago, što ga je zaustavio Koskar, ne vrati.[5]

Kao posljednji dokument po kome se vidi da su Šerići bili kapetani jest jedna slika Dubice iz 1685. na kojoj je označena kuća Šerić-kapetana.[6] Od te godine pa sve do iza Beogradskog mira 1739. nema uopće spomena dubičkoj kapetaniji. Od Požarevačkog do Beogradskog mira Dubica je bila, kao i Bos. Gradiška i Kobaš kao sjedište kapetana, pod austrijskom okupacijom. I dok znamo da je kroz to vrijeme kapetan Gradiške sjedio u Banjoj Luci, a Kobaški u Kotoru (danas Kotor-Varoš), dubičkom kapetanu ne nađoh nigdje traga. Predanje zna da su Dubičani nakon 1717. godine do povratka u Dubicu živjeli u Trnu kod Banje Luke. I kako je već rečeno, iza Beogradskog mira do ukinuća kapetanija, pa i kasnije, kao muselimi Dubice bili su Cerići.

Ali u doba posljednjeg po imenu poznatog Šerića spominje se nekoliko dubičkih odobaša. I oni se dopisuju s kapetanima u Hrvatskoj povodom sužnjeva. Iz tih pisama poznat nam je odobaša Ibrahim Sajtović,[7] Hasan Čirkinagić,[8] Osman Kestić[9] i Ahmed Gluhić, bajraktar.[10]

S Cerićima kapetanima sretamo se prvi put u Bosanskom Novom 1717 g.[11] Prvi Cerić kapetan u Dubici bio je

Omer. To saznajemo iz jednog pisma bosanskog vezira Hadži Muhameda, upućenog 24. VIII 1742. na zagrebačkog biskupa Jurja Branjuga, o komisiji koja se ima sastati u Kostajnici radi uručenja otoka Struge kraj Gradiške Turcima i radi izmjene sužanja. U tu komisiju određeni su s turske strane, pored drugih, dubički kapetan Omer i novski Džafer.[12] Kapetan je Omer morao iz temelja organizirati kapetaniju. Drugih vijesti o Omer-kapetanu nema. Po kućnom predanju umro je u Dubici i pokopan na Seferovića mezarlucima. Iza njega je bio kapetan

Bahtijar Alija. Prema njegovu muhuru na jednoj ispravi postao je kapetanom 1189 (1775) g. Ne zna se da li je on bio sin ili brat Omer-kapetana. Za nj ne zna kućno predanje da je uopće bio kapetan. Po tom predanju Omera je naslijedio sin

[5] *Starine,* XI, str. 135. i 136.

[6] Slika u ostavini iza pok. Hašima Šerića, veterinarskog nadsavjetnika u Sarajevu.

[7] *Starine,* XI, str. 117–121.

[8] *Starine,* XI, str. 125–129.

[9] *Starine,* XI, str. 132–134, 141, 149. i 156.

[10] *Starine,* XI, str. 149.

[11] Vaniček, *Specialgeschichte der Militärgrenze,* I, str. 388.

[12] *Vjesnik Zem. Arhiva,* god. VIII, Zagreb, 1906. str. 191.

Džafer-kapetan. Za nj se u Cerića kući zna da je bio na ovome mjestu za dubičkog rata i da je ranjen u pleća. Bio je oženjen od begova Filipovića iz Ključa. Umro je 1234 (1818/19) u Dubici i pokopan je na Bećirovića mezarluku. To je zemljište kupio Džafer-beg i uvakufio za groblje, u kome je on prvi zakopan. Zemljište je pripalo kasnije gradskoj džamiji. Na tome groblju stoji i danas nadgrobni spomenik s natpisom.

Kapetani su obično bili age prvog džemata konjanika u svojoj kapetaniji. Iz jednog berata od kraja zilhidže 1221 (prva dekada ožujka 1807) vidi se da je dubički kapetan Džafer-beg bio aga prvog džemata azebana, slično kao kapetan Mostara, i da je do tada imao 43 akče dnevno. Ovim beratom njegov džemat broji 60 prvih azebana, dnevnica im je po 18 akči, a kapetanu se povisuje dnevnica na 150 akči.[13]

Godine 1805. držao je Džafer-beg pod zakup neku filuriju iz koje je primao plaću gradiški dizdar. To se vidi iz potvrde gradiškog dizdara Muhameda, sina Mehmedova, koju je dao Džafer-begu 27 ševala 1219. (27. V 1805) g.[14]

Godine 1811. kupio je ovaj kapetan od nekog Mula-Alije trećinu naslijeđenog dijela od majke u čiflucima i njivama u okolici Dubice i u jednoj kući u gradu Dubici za 1000 groša.[15]

Po Simbschenovoj listi, Džafer-beg je bio brat novskog kapetana Mustaj-bega Cerića. To su još 1931. pamtili dubički Cerići. Džafer-beg je imao sina Mustaj-bega, koji je naslijedio kapetaniju.

Mustaj-beg je kapetanovao od 1234. do 1242 (1818/1819–1826). Bio je oženjen od Begovića iz Dervente. Umro je vrlo mlad. Pokopan je uz oca, a na nišanu mu je uklesana 1242. g. S njim je izumrla dubička porodica Cerića u muškoj lozi. Iza sebe je ostavio vrlo staru majku od Filipovića, ženu i dvije kćeri. Naslijedio ga je stričević

Mehmed-beg. Tako je Novi po treći put opremio Dubici kapetana, iako je stara kapetanska porodica Šerića živjela u Dubici. Po predanju, novski su kapetani imali neku nadzornu vlast nad prijedorskom i dubičkom kapetanijom. Po predanju, Dubičanima je bio još otprije dobro poznat Mehmed-beg, jer je često dolazio u goste svome stricu Džafer-kapetanu. Zauzimanjem novskog kapetana Huseina, dobio je Mehmed berat na dubičku kapetaniju. Polazeći na ovaj položaj uvakufio je on u Novom svoje zemljište od nekih 60 dunuma, zvano Jablanica, za groblje. U Dubicu je doveo svoja dva sina, koje je kasnije vjenčao s one dvije kćeri svoga prethodnika. Htio je valjda da na taj način učvrsti svoju porodicu u Dubici i kod onih Dubičana, koji nisu bili skloni novskom tutorstvu. On je posljednji dubički kapetan i prvi muselim.

Za vremena ovog kapetana održan je u Dubici 17. safera 1246 (19 kolovoza 1830) sastanak turskih i austrijskih delegata i napisan sened.

Povod pisanju ovoga seneda bili su učestali obostrani prekršaji postojećih mirovnih ugovora između Turske i Austrije u pograničnim mjestima Krajine. Na osnovu carskog fermana odredio je bosanski valija Morali Ali-Namik-paša činov-

[13] *Manuscripta turcica* br. 3532.
[14] *Manuscripta turcica* broj 3528.
[15] *Manuscripta turcica* broj 3524.

nike s turske strane, a austrijska vlada sa svoje strane, da se dogovore kako da se to onemogući. Sastanak je održan u Dubici. Rezultat razgovora bio je ovaj sened koji se sastoji od trinaest tačaka kojima se preciziraju postojeći mirovni ugovori i njihova primjena u pograničnim mjestima. Tako, npr., pozivom na 18 tačku Beogradskog mirovnog ugovora od 18. rujna 1739, kojim su Sava i Una postale međe između Turske i Hrvatske, ovim se senedom uglavljuje (tačka 7) da rijeka Una postaje granica između Turske i Hrvatske i ne dopušta se prelaz sa jedne strane na drugu u većoj udaljenosti od dvanaest sati hoda. Sened je potpisalo šesnaest Dubičana, i to:

1) Mehmed, džebedžija,
2) Osman, drugi faris,
3) Ahmed, četvrti (?) faris.
4) Džafer, drugi tobdžija,
5) Mehmed, četvrti faris,
6) Salih, II mustahfiz,
7) Mustafa, dizdar,
8) Mehmed, sadanji kapetan,
9) Mustafa, odobaša,
10) Mehmed, odobaša,
11) Mehmed, alémdar,
12) Osman, alemdar,
13) Alija, ćehaja,
14) Mustafa, ćehaja,
15) Husein-hodža, ćehaja,
16) Hasan, prvi faris dubičke tvrđave.

Sa strane su na ovome senedu upisani svjedoci sa turske i austrijske strane, i to:

1) Ismail Efendija, komisar za pitanje Krajine,
2) Husein Hajri, ispred šerijatskog suda iz Stare Ostrovice,
3) Njegova ekselencija Ahmed Sejid-beg Efendi, bivši ćehaja bosanskog defterdara,
4) Mustaj-beg Efendi, sadanji timar-defterdar bosanskog ejaleta,
5) Ismail-aga, travnički islam-zabit i jedan od pribranih dvorjanika valije.

U ime Austrije ovaj su sened kao svjedoci potpisali:

1) General Rukavina beg, sadašnji banski general,
2)Huszar beg, savjetnik ili podsekretar u Ministarstvu vanjskih poslova austrijske vlade,
3)Atanasković (Atanasko-beg), tajnik i tumač zagrebačkog generala.[16]

Godine 1846. išao je Mehmed-beg na hadž i otada je poznatiji pod imenom Hadži-beg. Umro je 1869. godine.

[16] H. Šabanović, „Novi turski dokumenti", *GZM*, LIV (1942), str. 362.

www.BosnaHistorija.com

Kao i drugi kapetani, primjerice Fidahići iz Zvornika i Gradaščević Huseinkapetan, i Mehmed je pristao uz Abdurahim-pašu koji je 1827. satrao bosanske jeničare. Na ovo nas navodi jedna potvrda na pozajmljenih 3071 groš iz državne blagajne sa znanjem Abdurahim-paše. Rok je bio mjesec dana. Ta je zadužnica datirana 25. II 1243 (17. IX 1827), a novac je povraćen 26. VI iste godine (1243), dakle nakon četiri mjeseca.[17]

Za nj znamo da je pod zakup držao geberan džiziju Dervente i Fethi-dželida.[18] Isti prihod držao je pod zakup i 1835. godine. Iz potvrde bosanske blagajne izdane 23. XII 1250 (22. IV 1835) na iznos od 197.892 groša vidi se da je Mehmed-beg unaprijed položio toj blagajni 122.142 groša, a spomenutog dana 75.750 groša za primljenih 5.050 listića po 600 para (15 groša).[19] Ove listiće zakupnici državnih prihoda kupovali su od državne blagajne i izdavali kao potvrde pri naplati džizije. (Ti su listići bili nešto veći od današnjih taksenih biljega sa potrebnim tekstom i muhurom). Na ovoj potvrdi Mehmed-beg *nije kapetan nego muselim*. Kao muselim ostao je do 1851, do dolaska Omer-paše Latasa i reorganizacije uprave.

Hadži-Mehmed-beg je ostavio jedan vakuf i prihod odredio za službenike dviju dubičkih džamija.

Od dubičkih dizdara poznati su mi po imenu Hadži-Mehmed-aga (umro u Sarajevu 1216. (1801), Džafer-aga 1813.[20] i Hadži-Selim-aga 1827.[21]

Dubički zapovjednici i vojnici primali su svoje plaće iz raznih državnih prihoda u bosanskom pašaluku. Što se zna, njihov su odžakluk bili 1814. godine tuzlanska slana vrela, željezni majdan Jeleč i prihodi od stoke.[22] Zatim su primali jedan dio svoje plaće iz Carigrada 1220 (1805).[23]

Očuvala se jedna potvrda dubičkog kapetana Mustafe i age Mehmeda, Osmana, Ahmeda i bajraktara Mustafe od 1239. (1823) da su primili svoje plaće od Salih-age Kaukčije, sarajevskog trgovca, kao zakupnika nekih državnih prihoda.[24]

4. KOSTAJNIČKA KAPETANIJA

Današnja Hrvatska Kostajnica na lijevoj obali Une bijaše u turskoj vlasti od 1556. do 1689. godine. I pod Turcima Kostajnica je ostala važan pogranični grad zbog prelaza na Uni. Tu je bilo sjedište dizdara, kapetana i kadije kostajničkog kadiluka.

Koliko je vojnika brojila ova kapetanija, ne zna se. Zna se da je u Kostajnici 1577. bilo 400 konjanika, 200 pješaka i 50 martoloza.[1] Vrlo je vjerovatno da je ovaj broj osnutkom kapetanije bio nešto veći. Iz jednog nedatiranog pisma vidi se da je

[17] *Manuscripta turcica* br. 3512.
[18] *Manuscripta turcica* br. 3518.
[19] *Manuscripta turcica* br. 3531.
[20] *Manuscripta turcica* br. 780.
[21] *Manuscripta turcica* br. 1063.
[22] *Manuscripta turcica* br. 1200.
[23] *Manuscripta turcica* br. 3517.
[24] *Manuscripta turcica* br. 4200.

[1] R. Lopašić, *Spomenici Hrvatske Krajine*, I, str. 44.

po plaće kostajničkih vojnika otišao u Sarajevo bajraktar Mustafa Akvalović, što znači da im je bio odžakluk u Sarajevu. Iz istog se izvora vidi da mu je za taj posao trebalo mjesec dana.[2]

Pored gradske posade i kapetanijskih vojnika nalazilo se ovdje prigodice i vojnika iz unutrašnjosti Bosne, pa i iz ostale turske carevine. Tako je tu boravilo od godine 1669. mnogo pašalija i tatara, koji su pripadali konjici.[3]

Kostajnička je kapetanija postojala 1624,[4] a s obzirom na važnost ovoga grada, vrlo je vjerovatno da je osnovana među prvim kapetanijama u Bosni. Oko godine 1567. vršio je policajno-administrativne poslove kostajnički vojvoda. Tome prvom poznatom vojvodi bilo je ime Jusuf. Očuvalo se jedno njegovo pismo pisano Krištofu Mikuliću i ostaloj sisačkoj i zagrebačkoj gospodi povodom jednog sužnja.[5] Nema sumnje da je od zauzeća Kostajnice gradom zapovijedao dizdar. Za kostajnički grad kaže Evlija Čelebija da ga je sagradio Zrinović pomoću ugarskoga kralja Ferdinanda,[6] što nije tačno, ali je ipak zanimljivo da se godine 1660, kada je ovaj putopisac onuda prošao, dakle sto i tri godine nakon pada Kostajnice u turske ruke, znalo da je njena prošlost vezana uz Zrinske i kralja Ferdinanda.

Prvi po imenu poznati kostajnički kapetan bio je

Omer-aga. On se spominje 1637. u onoj poznatoj utrci Krajišnika oko zarobljenog Petra Jankovića, sina kapetana Križanić-grada, Gašpara Jankovića.[7]

Drugi također po imenu poznati kapetan je

Ali-beg. Spomen su mu sačuvala dva pisma što ih je pisao 1669. Miklošu Erdedu, velikom kapetanu Petrinje, povodom jednog paripa, zatim daje vjeru da se njegovim ljudima neće ništa dogoditi i govori o nekoj pošiljci novca.[8]

Kostajnički kapetani napadali su fratre i otimali im lemozinu. To je s fratarske strane prijavljeno bosanskom veziru Mehmed-paši Vuči i ovaj je 1638. izdao bujruldiju kojom to zabranjuje.[9]

Iz pisama što su ih pisale age i drugi zapovjednici ove kapetanije zapovjednicima Hrvatske Krajine, gdje se radi ponajviše o sužnjevima i njihovu otkupu na ovoj i onoj strani, spominju se *ćehaje:* Muharem (oko 1648),[10] Fazli (1684),[11] Šaban Momković (1655),[12] Durmiš (1669),[13] i Muharem (1688);[14] *odobaše:* Redžep Momković, brat ćehaje Šabana (1650), umro oko 1655,[15] Hadži Šaban (1655)[16] i Bećir (1655. i 1665);[17] *bajraktar* Mustafa Akvalović;[18] *age* bez oznake džemata: Hasan-

[2] *GZM*, XVII (1905), str. 230.
[3] *GZM*, XVII (1905), str. 223.
[4] *Starine*, XIV, str. 188.
[5] *Starine*, XI, str. 78.
[6] *GZM*, XX (1908), str. 297.
[7] S. Bašagić, *Kratka uputa*, str. 68.
[8] *GZM*, XVII (1905), str. 223. i 226.
[9] Dr J. Matasović, *Fojnička regesta*, br. 382.
[10] *Starine*, XI, str. 82. i 104.
[11] Isto djelo, str. 87.
[12] Isto djelo, str. 95. i 99.
[13] *GZM*, XVII, (1905), str. 227. i 228.
[14] *Starine*, XI, str. 148.
[15] Isto djelo, str. 88.
[16] Isto djelo, str. 99.
[17] Isto djelo, str. 92, 102. i 103.
[18] *GZM*, XVII, (1905), str. 228. i 229.

-aga Čekić[19] i Mustafa-aga (oko 1703),[20] koji je bio po svoj prilici tada nastanjen u Bužimu.

Iz istih izvora znamo da su bili *dizdari* kostajničkog grada Hasan-aga oko 1600[21] i Omer-aga 1655. godine.[22]

Zapovjednici i vojnici, koji su preživjeli ona burna vremena, bili su nakon pada Kostajnice raspoređeni po drugim gradovima, a po svoj prilici najviše ih se sleglo u Kozarac, gdje je ustrojena nova kapetanija. Porodicu Čekića nalazimo kasnije u Sanskom Mostu.

5. NOVSKA KAPETANIJA

Ime je dobila po gradu Novom na ušću Sane u Unu. To je po redu peta kapetanija niz Unu, a spominje se prvi put oko 1624.[1] Ova je kapetanija ležala na teritoriju kostajničkog kadiluka a graničila je s kostajničkom, krupskom, kamengradskom i od sredine XVIII stoljeća s prijedorskom kapetanijom.

Novi i Kostajnica prvi su gradovi u Pounju, koje su Turci zauzeli. Godine 1577. bila je ovdje plaćenička posada od 200 pješaka i isto toliko konjanika.[2] Toga vremena bio je zapovjednik u Novom *Veličan-aga*. On je 1576. s kostajničkim vojvodom prodro do Steničnjaka. Nakon organizacije kapetanije, meni nepoznate godine, u Novom je bilo svih rodova vojske. Godine 1788. bio je u Novom 591 nefer i zabit. Taj je broj nakon 1795, na prijedlog bosanskog vezira, povišen na 928, s dnevnom plaćom od 11.595 akči.[3] Plaće su tekle iz državnih prihoda kao i drugdje, ali o odžakluku nemam podataka. Znamo samo da je jedan dio posade 1785. godine primio 616 groša iz džizije Pljevalja i Prijepolja,[4] a godine 1228 (1814) od džizije Višegrada.[5] Jedan dio zaostale plaće tražio je kapetan Mustafa početkom safera 1230 (1815) od bosanskog defterdara.[6]

Teritorij kapetanije nije se mnogo mijenjao.

Novi, jedini grad kapetanije, spominje se prvi put 1280. godine. Grad je pripadao knezovima Blagajskim. Početkom XVI stoljeća došao je u vlast Nikole Zrinskog. Turci su ga zauzeli 1557, ali ga sljedeće godine izgubiše na kratko vrijeme.[7] Grad su dva puta zauzele i napustile čete austrijskog cara, i to 1691–1703. i 1788. do 1795. godine. Karlovačkim i Svištovskim mirom Novi je povraćen Porti, ali u oba puta Beč je otezao sa predajom. Pad Novoga 1788. registrirao je i sarajevski kroničar Mula Mustafa Bašeskija i kaže da je pao Austrijancima u ruke 30 dana prije Dmitrova dne.

[19] *Starine*, XI, str. 101, 102. i 103.
[20] *Starine*, XII, str. 30. i 32.
[21] *Starine*, XI, str. 76.
[22] Isto djelo, str. 93.

[1] *Starine*, XIV, str. 189.
[2] R. Lopašić, *Spomenici Hrv. Krajine*, I, str. 44.
[3] *Manuscripta turcica* br. 3554.
[4] *Manuscripta turcica* br. 3683.
[5] *Manuscripta turcica* br. 571.
[6] *Manuscripta turcica* br. 589.
[7] *GZM*, XXX (1918), str. 84.

O ovom događaju ima i jedna narodna pjesma, koja počinje:

Knjigu piše Laudon generale,
Knjigu šalje Novom bijelome,
a na ruke Cerić kapetanu:
„Oj komšija, Cerić kapetane,
Pošljider mi od Novoga ključe,
Da ne trošim praha ni olova
I ne rušim grada od kamena
I ne kvarim mjesta gospodskoga,
Ne cvijelim po gradu sirota".

Godine 1717. odbranio se Novi od navale bana Draškovića.[8]

Tada je bio Novski grad od drveta, jer su stari grad razorili Austrijanci između 1691. i 1703. godine.

Uvidjevši krajiški kapetani i age važnost Novog, zamole Portu da o svome trošku sagrade grad od kamena, što im je dopušteno bilo 1726. godine. I zaista je grad sagrađen od tesanog kamena s pet kula na prostoru od 18.051 četvornog aršina. Taj grad je popravljen i dograđivan 1766. i 1783. godine. Pri pregledu bosanskih gradova 1838. g. našlo je povjerenstvo novski grad u dobrom stanju. Porušen je nakon 1878. kao nepotreban i kao smetnja razvoju varoši.

Kapetani Novog bili su do kraja XVII stoljeća Čačilovići, a onda Cerići.

Džafer-beg je prvi po imenu poznati novski kapetan. Spomen mu se sačuvao u jednom hudžetu od 11. redžepa 1043 (11. I 1634) o kupnji čifluka od 10 baština u selu Mlakoči (?) (kostajnički kadiluk), što ga je naslijedila Mejra od oca Ferhat-bega i za 200 esedi groša prodala novskom kapetanu Džafer-begu.[9] Ovaj je čifluk graničio sa Gakonom, zijametom Donji Bistam (?) i Sanom.

Sulejman-aga Čačilović bio je kapetan u doba velikog rata. Preživio je pad Novog i povukao se u Stari Majdan, a kad je i ovaj pao, onda se povukao dalje u unutrašnjost. Njegov sin, nepoznatog imena, pao je u sužanjstvo, što se jasno vidi iz jednog pisma banjolučkog muselima Mustafe Alaj-bega Ferhatpašića grofu Petru Kegleviću.[10] Keglević je bio zapovjednik Pounja i Kostajnice (1694–1702). Očuvalo se i nekoliko pisama, što ih je povodom sužnjeva pisao Sulejman-aga grofu Kegleviću.[11] Sulejman-agin pobratim bio je neki vojvoda Filip.

Prije 30. travnja 1708. g. bio je novski kapetan

Ibrahim-aga, Alijagin sin, jer se u jednoj ispravi o dugu novskih aga, sastavljenoj toga dana, izričito kaže da je bivši kapetan. Ne zna se da li je Ibrahim-aga bio član porodice Čačilovića.

Tačno se ne zna kada su Cerići postali kapetani Novog, ali svakako se to desilo prije 1717. g.

Cerići su slavonski plemići i nakon izgona Turaka iz Slavonije prešli su u Bosnu, po svoj prilici najprije u Donji Vakuf, a onda u Novi. Osim Novog, bili su

[8] Dr Ć. Truhelka, *Naši gradovi*, str. 15.
[9] *Kronika M. E. Kadića*, III, str. 323.
[10] *Starine*, XII, str. 26.
[11] *Starine*, XII, str. 19. i 20.

www.BosnaHistorija.com

članovi ove porodice od XVIII stoljeća također kapetani Dubice i Kamengrada, odnosno Starog Majdana. Prvi kapetan iz ove porodice u Novom bio je

Alaj-beg Cerić. On je godine 1717. odbio vojsku grofa Ivana Draškovića i spasio Novi od sudbine koja je zadesila sva mjesta od Novog niz Unu i Savu do Beograda.[12] Sigurno je on pokrenuo i pitanje gradnje grada od kamena. Što je kasnije bilo s Alaj-begom, zasada se ne zna. Nisam siguran da li je ovome kapetanu bilo ime Alaj-beg, ili je to njegovo prijašnje zvanje, i da je tako, onda bi on mogao biti identičan sa

Džafer-kapetanom koji je bio na ovome položaju oko 1730, a čiji se muhur nalazi na poznatom mostarskom mahzaru. Ovaj je kapetan bio član komisije koja se je sastala u Kostajnici da od Austrije primi adu Strugu na Savi kod Gradiške i da se dogovori s Austrijancima o izmjeni sužanja.[13] Po Lašvaninu, a na osnovu vezirova naloga, pogubljen je u Jezeru kod Jajca 1746. godine. O tome Lašvanin piše ovo: „U isto vrime (rujan 1746. g.) zovnu kapetana, koji kad dođe u Jajce susrite ga čohadar i pašina buruntija u kojoj mu zapovida da se vrati u Novi, zašto će, veli, tamo paša doći. On se vrati, ali ga stiže u Jezeru drugi čohadar govori mu: poziva te kavtanči-baša pašin i veli da ga počekaš ter će te zajedno poć. Pričeka a ide 20 konjanika; tu jih lipo dočeka kapetan i ispeče kavu i govori mu aga: aide da popijemo kavu na čardaku Gdi odoše i sidoše a staše oko njih čohadari. Čini zlamen aga čohadarem, da ulože ruke na kapetana, ali ne smiju ući. Uze aga ibrik kao da će poć u halu, međuto reče čohadarom: udrite iz pušakah! I udriše sedam pušakah, a kod njega sidjaše zahirečija jezerski, koji skoči da ga pritisne. Osvisti se ranjen Cerić i uze zahirećiju poda se. Ele skočiv odrizaše kapetanu glavu svrhu zahirećije; a doljnjemu bi dosta, da non plus ultra! I rekoše, da su ga mrtva u Jajce donili; i da se bude štogod od oružja dokopao, načinio bi dosta posla oko sebe. I rekoše da su mu to pripravila gospoda kraine bosanske s kraljicom madžarskom Marijom Therezijom kod cara".[14]

Nasljednik Džafer-kapetanov bio je sin

Derviš Husein-beg, koji je imao jedno vrijeme svog zastupnika nekog Rustem-bega. Ovaj Rustem-beg, kao kapetanov zastupnik, izdao je 30. siječnja 1753. godine jednu tapiju.[15] Iz jednog turskog rukopisa napisanog poslije 1750, a prije 1758. g., vidi se da je bio novski kapetan Derviš Husein-beg.[16] Njegov je nasljednik

Bahtijar Mehmed. Kapetanom je postao 1173 (poslije 25. kolovoza 1759). Ova je godina urezana na njegovu muhuru.[17]

Za vremena ovog kapetana popravljen je novski grad, a on je fungirao kao povjerenik. Na 11. studenog 1762. isplatio je radnike koji su bili zaposleni u Novom. Iza toga podugo nema spomena novskom kapetanu. Biće da je Bahtijar Mehmed obavio iza 1762. hadž i kasnije se zvao Hadži-Mehmed-beg.

Za Hadži-Mehmed-begova kapetanovanja započeo je tzv. dubički rat. Iz raznih krajeva Bosne opremana je vojska pod Novi i Dubicu. Prema jednoj mura-

[12] Prema Vaničeku, I, str. 356–358, potukle su hrvatske čete kod Blagaja na Sani 15. siječnja 1717. novskog kapetana Cerića, što ne odgovara istini.

[13] Vidi Dubičku kapetaniju!

[14] *GZM,* II (1890), str. 223–224.

[15] *Manuscripta turcica* br. 3520.

[16] Ovaj je rukopis bio vlasništvo H. Mehmeda Handžića.

[17] Original isprave u mene.

seli od 5. I 1202 (17. X 1787) godine, naređeno je Ali-hodži, imamu Zagrađa (Travnik) da opremi pod Novi za rat spremne muslimane iz 10 okolnih sela.[18] Maršal Gedeon Laudon udario je na Novi. On je do nogu porazio tursku vojsku 4. listopada 1788. pred Novim na lijevoj obali Une, i iza toga zauzeo Novi zarobivši cijelu posadu s kapetanom Hadži-Mehmed-begom. Novi je ostao u austrijskoj vlasti sedam godina.

I dok je Novi bio pod austrijskom okupacijom (1788–1795), postojala je novska kapetanija. Iz popisa o podjeli mesa vojsci pod Kladušom vidi se da je ondje bio u kolovozu 1790. godine novski kapetan

Mustaj-beg Begović sa 30 nefera.[19] Ovaj kapetan nije bio iz porodice Cerića, niti je dugo ostao na ovome mjestu, jer kratko iza toga spominje se kao novski kapetan

Mehmed-beg. On je bio na ovome mjestu od 1790. do iza 1806. godine i nakon predaje Novog Porti 1795. g. ponovo organizovao znatno povećanu posadu.

S jednim dijelom novske posade sudjelovao je Mehmed-beg u boju na Mišaru 1806. g. On je pristajao uz pomirljivu struju u bosanskoj vojsci, koju je predvodio Sinan-paša Sijerčić i njegov sin, bosanski alajbeg.[20]

Godine 1811. i 1818. bio je novski kapetan

Mustaj-beg Cerić, po jednom izvoru brat dubičkog kapetana Džafer-bega.

Kratko vrijeme bio je na ovome mjestu

Mehmed-beg. Kao zulumćar smaknut je 1821. godine u Travniku s ostalim bosanskim kapetanima. Njega ne spominje narodna pjesma o Dželaludin-pašinoj sječi bosanskih kapetana 1821. godine.[21] Njegov je sin

Husein, posljednji novski kapetan (1821–1835).

Već je na jednom mjestu ove radnje spomenuto kako je do nas dopro vrlo malen broj akata koji su u vezi s funkcijom kapetana. Od tih rijetkih akata dopro je do nas jedan za ona vremena vrlo karakterističan nalog bosanskog vezira ovom kapetanu i kadiji kostajničke bekije, u čiju je kompetenciju spadala novska kapetanija. Džafer-aga, sin Husein-begov, jedan od aga novske kapetanije, uzurpirao je zemlju Muhamed-age Pašagića, dakle aga agi. Pašagić se dva puta sporio zbog te zemlje pred kadijom kostajničke bekije, i oba puta dosuđeno mu je pravo na tu zemlju, ali se Džafer-aga tim osudama nije htio pokoriti. Zbog toga tužio ga je Pašagić sudu bosanskog vezira. Vezir je uputio u svibnju 1825. godine nalog kadiji kostajničke bekije i novskom kapetanu da stvar ispitaju i o tome podnesu izvještaj. Kako se ova stvar svršila, ne znamo.

Husein kapetan bio je pristaša pokreta, kome je bio na čelu njegov imenjak Gradaščević, a nakon njegova sloma on je nešto kasnije dočekao kod Banje Luke vojsku Kara Mahmut-pašinu i doživio težak poraz.

Iza ukinuća kapetanija 1835. živio je Husein-beg u Novom. Između 1843. i 1851. s puncem Krupa-kapetanom držao je pod zakup carinu na Uni i Savi (vidi Krupsku kapetaniju). I njega je 1851. godine internirao Omer-paša Latas. Ta je internacija bila kratka i Husein-beg je opet došao u Novi, gdje je i umro 1855. g.

[18] Original isprave u mene.

[19] *Kronika M. E. Kadića* XIII.

[20] J. Tošković, *Odnosi između Bosne i Srbije 1805–6. i Boj na Mišaru, Subotica* 1927, str. 119.

[21] *Bos. Prijatelj,* II, str. 97–100.

i pokopan na groblju Jablanici. Iza njega su ostala tri sina: Ali-beg, Mustaj-beg i Džafer-beg i kći Vasfija. Džafer-beg je jedini sin iz braka s nekom Travanjkom, dok su ostala djeca od Krupićeve. Potomci ove trojice Husein-begovih sinova su današnji novski Kapetanovići.

Cerić-kapetane i kapetane od Novoga spominju naše junačke pjesme. Prema tim pjesmama, kod Cerića konače junaci kad putuju sa Krajine. Zapisana je i jedna lijepa pjesma o ženidbi novskog kapetana.[22]

U raznim ispravama spominju se ove novske age:

Godine 1706. Ibrahim-aga, sin Sulejman-agin kao topčaga, Alijaga, sin Abdulah-agin kao mustahfiz, Mehmed, sin Mustafin, kao azbanski aga i Mehmed, sin Arslanov, kao konjanički aga.

Godine 1752. Mahmut-aga Cerić, Ibrahim-aga Delić, ćehaja Halil Džankić, Mustafa Hrnjica, bajraktar Husein, Salih Rakan, ćehaja Mešin, Fazlija Kovačević i Mehmed-aga Ago.[23]

Godine 1796. Mehmed Bahtijar, aga V džemata martoloza. Novski dizdari: Arslan-aga (1693) i Halil-aga (1737).

6. GVOZDANSKA KAPETANIJA

Iznad današnjeg sela Gvozdanskog, što leži uz cestu Dvor–Glina, stoje razvaline nekadašnjeg grada istog imena na brijegu što se diže iznad ovog sela. Taj se grad prvi put spominje 1488, a pripadao je Zrinskim, kao i okolni rudnici gvožđa, olova, srebra i mjedi. U Gvozdanskom su imali Zrinski kovnicu srebrenog novca.

Ovaj grad zauzeo je 1578. Ferhat-beg Sokolović. Grad je pao kad su svi izginuli. U turskoj je vlasti ostao grad do iza 1635.

Kapetan Gvozdanskog bio je

Ahmed-aga Veletanlić, nepoznate godine. Njemu i ovoj kapetaniji očuvala su spomen četiri njegova nedatirana pisma. Ta pisma govore o otkupu dvaju sužanja koji su bili u zarobljeništvu kod *letovaničkog* porkulaba *Vuksana.* Jedan od te dvojice nevoljnika bio je neki Halil, a drugi se zvao *Alija Kozloderović.* Za Aliju jamči ovaj kapetanu Vuksanu. Kapetan je jamčio i za Halila, i čini se da je bio pušten na slobodu jer je Veletanlić molio Vuksana da se strpi s otkupom Halila, a onda javlja Vuksanu kako mu se Halil iznevjerio.[1]

7. KRUPSKA KAPETANIJA

Iz jednog fermana od 2. IX 1265. (5. V 1791) vidi se da se Krupska kapetanija sastojala od gradova Krupe, Otoke, Bužima, Jezerskog, Vrnograča[k] i Todorova.[1]

[22] *Behar,* X, (1909/10), str. 365.

[23] Mehmed-aga Ago uzeo je 25. III 1166 (30. I 1753) od Fejzulaha, zaima Dobrog Polja, zemlju pod tapiju. Tu se pored ostalog spominje *Vodićevo, fratrova zemlja* (fratar-topragi) i Kata Crkva. – *Manuscripta turcica* br. 3520.

[Ahmed-beg Cerić bio je novski kapetan u periodu Mittessera. (*Vjesnik u srijedu,* 13. VIII 1958)].

[1] Arhiv Jugoslavenske Akademije, Ćir. X, 54, 55, 56. i 57.

[1] Sidžil u Orijent. institutu br. 591.

[k] Sela na putu Velika Kladuša–Bihać, 15 km udaljena od Velike Kladuše.

Zapremala je jedan dio teritorija kamengradskog kadiluka, a od 1851. taj je teritorij postao samostalan kadiluk. Graničila je s Hrvatskom i kapetanijama ostrožačkom, bihaćkom, kamengradskom, novskom i kasnije prijedorskom.

Krupu su Turci zauzeli 1565. i tu odmah postavili posebnog zapovjednika u časti *kapetana,* a kasnije katkad i sandžaka. Glavari Krupe zvali su se sandžaci, dok nije osvojen Ostrožac (1578) i kasnije Bihać, ali kapetani ostadoše u Krupi i nadalje.[2] Prema tome, krupska je kapetanija osnovana 1565. i spada u red prvih kapetanija koje su Turci osnovali. U Krupi je zametak i kasnijem bihaćkom sandžaku.[3] Njoj, u poznatim savremenim turskim izvorima, nema spomena. I to ne treba da nas smeta, jer je Lopašić dobro poznavao ovu instituciju na turskoj strani. Što se zna, kapetani Krupe bili su najprije iz porodice *Badanjkovića* ili *Badnjevića,* a onda *Arnautovići,* kasnije prozvani *Krupići.* Sjedište kapetana bila je najprije Krupa, onda jedno vrijeme Bužim i ponovo Krupa.

Turci su odmah utvrdili Krupu i učinili je logorom za dalje prodiranje u Hrvatsku, naročito na Bihać. Do pada Bišća 1592, pored Kamengrada, Krupa je glavno ishodište manjim i većim provalama. Godine 1577. brojila je posada u Krupi 300 konjanika i 400 pješaka.[4] Godine 1580. Krupljani su prodrli do Karlovca i vratili se s bogatim plijenom, a sljedeće godine vratili su Karlovčani šilo za ognjilo: oni su popalili Krupu i Bosanski Novi. Osobito je bio, piše Lopašić, goropadan sandžak krupski Hidris-beg Karačović, koji je u bici kod Slunja vojevao s banom Tomom Erdedom.

U ovo je doba postojao ostrožački sandžak, pa je teško vjerovati da je u isto doba postojao i krupski sandžak. Ime Karačoviću moglo je biti Idris ili Hidr, a nikako Hidris.

Nisu mi poznata imena prvih krupskih kapetana.

Po Ratkaju, Badanjkovići su poislamljeni hrvatski plemići. O njihovu prezimenu zapisao je jedno predanje Milan Karanović.[5] I ovo predanje zna da su Badnjevići poislamljeni starinci. Badnjevići su age. Godine 1627. bio je krupski dizdar Turhan-aga, a uza nj se spominju braća mu Omer-aga i Safr-aga.[6] Biće ono Safer-aga, ne Safr-aga. Godine 1641. spominje se u Bužimu Muhamed-aga, brat kapetanov, a u Krupi Redžep-aga i Deli-baša Badanjković.[7] Godine 1694. zapovjednik je Bile Stine i Krupe Ramadan-aga, a oko iste godine imali su svoj odžak (kuriju) u Buševiću kod Otoke Alaga i Ćor-aga Badnjević, koji je tada spalila banska vojska.[8] Osim kapetana iz iste porodice bili su *dizdari* Krupe. Tu je službu vršio 1638. već spomenuti Redžep-aga, a kapetansku Sulejman-aga. Nije baš rijetkost da kapetansku i dizdarsku službu vrše članovi iste porodice; npr. Beširevići u Ostrošcu, Kulenovići u Kulen-Vakufu. Jedan Badnjević bio je sandžak-beg u Bišću 1695. godine i taj mu je položaj donio titulu beg (Mustaj-beg). Na groblju u Krupi vidio sam 1934.

[2] R. Lopašić, *Bihać i Bihaćka Krajina,* str. 217.

[3] R. Rački, *Prilozi za geografsko-statistički opis bos. pašaluka, Starine XIV,* str. 184.

[4] R. Lopašić, *Spomenici Hrvatske Krajine,* I, str. 44.

[5] Milan Karanović, „Pounje u Bosanskoj Krajini", *Etnografski zbornik „Naselja",* knj. 20, str. 327.

[6] R. Lopašić, o. c., str. 218.

[7] Dr A. Ivić, *Prilozi za povijest Hrvatske i Slavonije u XVI i XVII vijeku, Starine,* XXXV, str. 362.

[8] R. Lopašić, o. c., III, str. 11.

www.BosnaHistorija.com

jedan upadno povelik nišan, a natpis na njemu kaže da tu leži Mustafa Badanjković (Badan-zade) i da je umro 1177 (1763/64) g. U XVII stoljeću kapetani su nosili titulu ponajviše aga.

Prvi po imenu poznati kapetan bio je

Sulejman-aga Badanjković. Za nj i njegova brata Redžep-agu, krupskog dizdara, kaže Vuk Frankapan Tržački da su bili veliki neprijatelji kršćana i da su često četovali. I to je jedini spomen ovome kapetanu. Izgleda da Sulejman-aga nije bio u životu 20. studenog 1641. godine, jer Krsto Frankapan u svome izvještaju navodi kao četovođe iz Krupe samo Redžep-agu i Deli-bašu Badanjkovića.[9]

Ne zna se ko je naslijedio Sulejman-agu. Ako ovu službu nije vršio Mustaj-beg Badanjković prije nego je postao bihaćki sandžak, onda nam ne bi bio poznat nijedan drugi krupski kapetan do kraja XVII stoljeća. Da bi Mustaj-beg mogao biti prije 1695. g. kapetan naslućujem samo po tome što on u jednom svom pismu ističe, pored toga što je sandžak bihaćki, serdar i zapovjednik sve plemenite *„Bihaćke* i *Krupske pokraine"*. Ovog dodatka „krupske pokraine" nema u naslovu ni jednog bihaćkog sandžak-bega. Bilo je i drugih kapetana koji su postali sandžak-bezi i muselimi. Poslije Mustaj-bega pisao se još samo Ahmed-beg kapetan bihaćki i zapovjednik Bišća i Krupe (godine 1723).

Oko godine 1692. bio je krupski kapetan

Džafer-beg. On je bio kapetan u doba velikog rata što je započeo drugom opsadom Beča. U njemu je postradala i Krupa. Do nje su više puta doprli Banovci. Novljanski vojvoda Mihajlo Vidaković popalio je i porobio Krupu i njenu Krajinu i odveo više ljudi u sužanjstvo. Godine 1692. razbio je svatove i četu koja ih je pratila. U ropstvo je pala mlada, kći Ali-bega iz Krupe, mladoženja, još jedna djevojka i 30 ljudi iz pratnje, pa sav čeiz. Pri navali na Krupu 1690. i 1691. palo je u sužanjstvo više Krupljana. Svi su ti sužnjevi držani ko u bana, ko u novljanskog zapovjednika i pukovnika baruna Ivana Andrije Makara i nešto u kapetana Novakovića, zvanog Vujice. O izbavljenju tih sužanja nastalo je dopisivanje između zapovjednika Bišća i Krupe s Makarom. Pri tome je sudjelovao i krupski kapetan Džafer-beg. Bihaćki sandžak-beg Badanjković, kapetan Idris Kapetanović i krupski Džafer-beg pritužili su se na mrski i na Krajini neobični postupak pukovnika baruna Makara i novljanskih madžara (katolika) s onim nevoljnim sužnjima. Kršćani su bili osokoljeni ratnim uspjesima pa su hrvatski krajišnici smatrali najprečim poslom nesmiljeno se svetiti Turcima za toliko pretrpljeno zlo.[10]

Vrlo je vjerovatno da je ovaj Džafer-beg bio posljednji krupski kapetan iz porodice Badnjevića.

Početkom XVIII stoljeća javljaju se u starim kapetanijama nove kapetanske porodice. Predanje kaže da je po smrti jednog kapetana Badnjevića jednostavno zasjeo na vlast neki Arnaut koji je živio u Krupi i isposlovao berat. On je sigurno morao biti poznatiji čovjek i svakako nije mogao biti bez ikakvih zasluga.

Oko godine 1730. bio je krupski kapetan

Omer, po svoj prilici iz porodice Arnautovića, kasnije Krupića. Spomen mu se sačuvao u mostarskom mahzaru.

Poslije Omera poznat mi je

[9] Dr A. Ivić, o. c., str. 362.
[10] R. Lopašić, *Bihać i Bihaćka Krajina,* str. 219.

Mustaj-beg Arnautović, sigurno sin Omerov, a i on je imao sina također Omera, a ovaj opet Mustafu. Za Mustaj-bega znam da je kapetansku službu vršio 1784. Njegov drugi sin zvao se Husein, a umro je u Krupi 1198 (1783). Do njega je pokopana Hatidža, kći Mehmed-age Kulenovića-Mahmutpašića, umrla 1193 (1779) i najvjerovatnije je da je to bila majka Huseinova.

Mustaj-beg je potpisan na jednom mahzaru sa još 17 kapetana. U njemu je traženo da se ustanovi jedan čardak u klancu Visovcu. I ovaj je mahzar, kao i svi drugi, bez datuma, ali po podacima kojim raspolažem o potpisnicima, napisan je poslije 1774, a prije 1783. Na jednom pasošu, također bez datuma, potpisan je krupski kapetan Mustaj-beg Arnautović. Na ovoj je ispravi i njegov muhur i turski potpis. Kako su muhuri na mahzaru i pasošu različiti, to se vidi da su bila dva krupska kapetana istog imena. Za ovoga Mustaj-bega znamo da je 1778. zamijenio svoju zemlju u Polju Sanskog Mosta i jednu njivu kod Sanskog Mosta za zemlju, bašču i druge nekretnine na brdu u Dugom polju što su pripadale Hadžiću Huseinu i njegovim bratićima Aliji i Ibrahimu.[11]

5. I 1791. bio je kapetan

Omer-beg Arnautović. To saznajemo iz dva akta u Dubrovačkom arhivu. Spomen mu se sačuvao u jednom izvještaju austrijskog konzula u Travniku Jozefa v. Mittessera. Po tome aktu on je pripadao trećem vojnom koru. Za nj se zna da je bio sin Mustaj-begov i da je imao sina Mustafu koji je umro mlad i prije očeve smrti.

Po predanju Omer-bega su nadživjela dva sina, Derviš-beg i Ibrahim-beg. Ali on je morao imati i trećeg sina Husein-bega, a ovaj opet Ahmed-bega. Svakako je Husein-beg bio stariji od ostala dva brata pa je iza očeve smrti kao najstariji naslijedio kapetaniju. Vrlo kratko vrijeme bio je

Husein-beg kapetan, i to iza 1811, a umro je prije 1818, jer je ove godine bio na tome mjestu

Ahmed-beg. Godine 1821. pogubio je Ali Dželaludin paša u Travniku Krupu kapetana. To zna i narodno predanje. Taj Krupa kapetan biće ovaj Ahmed-beg. Ime mu se sačuvalo u izvještaju konzula Simbschena od 8. I 1818.

Posljednji krupski kapetan bio je

Mehmed-beg Krupić-Arnautović, sin Derviš-begov. Ne znam da li je Derviš-beg bio kapetan, kao ni to kada je Mehmed-beg postao kapetanom.

Ali on je na tome mjestu bio godine 1830. Na 13. rujna te godine održan je u Vrnograču sastanak turskih i austrijskih delegata povodom pograničnih pitanja i sastavljen sened na kome je potpisan i ovaj kapetan. Osim njega potpisali su istu ispravu iz Krupe: topčibaša Mehmed, Mustafa-aga, Murat-beg, Ismail-beg, Mustaj-beg, Ibrahim-beg, Osman-beg, mustahfiz Mustafa i age Mehmed, Ahmed, Hasan i Mustafa; iz Bužima: Ibrahim-aga i mustahfiz Mehmed; iz Otoke: age Alija i Hasan; iz Todorova: mustahfiz Husein i age Salih i Selim; iz Vrnograča: mustahfiz Hasan i age Mehmed i Ibrahim. Povod ovom sastanku i senedu bili su učestali obostrani prekršaji mirovnih ugovora između Austrije i Turske, dakle isti slučaj kao i u Dubici.[12]

[11] *Manuscripta turcica* br. 4804.
[12] H. Šabanović, „Novi turski dokumenti", *GZM,* LIV (1942), str. 364.

Pored brojnih epizoda na Krajini desila se jedna i 1831. godine u Krupi, o kojoj se i danas priča. U Krupi je živio već spomenuti Ibrahim-beg, sin Omer-kapetanov. Bio je zet dobro poznatog Hasan-age Pećkog. U Krupi i cijeloj kapetaniji bio je vrlo popularan. Jedan starac, koji mi je o njemu pripovijedao 1943, reče da je bio duša od čovjeka. Njega, kao svoga strica, ubio je usred bijela dana i nasred Krupe krupski kapetan. Iz jednog austrijskog graničarskog izvora zna se da se to desilo 3. veljače 1831.[13] Pravi razlog nije nam poznat. Po jednoj verziji desilo se to zbog svađe oko krupske kapetanije, a po drugoj zbog velike popularnosti, pa se kapetan bojao da mu Ibrahim-beg ne otme kapetaniju. Kapetan je pobirao neke državne prihode i nije ih slao državnoj blagajni pa je taj posao bio povjeren Ibrahim-begu. Kapetan je vidio u njemu svoga takmaca i uklonio ga.

Vijest o ovome događaju stigla je tastu Hasan-agi sigurno već sljedeći dan, jer je i Otočac tu vijest primio 5. veljače. Sa svojim Krajišnicima stigao je Hasan-aga u Krupu i popalio sve ono što je bilo kapetanovo. Hasan-aga je spalio i kapetanovo selo Dubovik. Požar je zahvatio i sirotinjsku imovinu. Kapetan je pred Hasan-agom umakao u Travnik. To se sve zbilo prije 14. veljače. Po vijestima što su stigle u Otočac 22. istog mjeseca, popalio je Hasan-aga 45 muslimanskih i 12 kršćanskih kuća. Mnoge su kuće bile opljačkane.[14]

Za Mehmed-bega se zna da je bio oženjen iz Sarajeva. Toj je ženi bilo ime Fatima, a kći je spahije Mustafe, stanovnika Bakr-babine mahale. Vjenčanje je obavljeno 5. šabana 1249 (18. XII 1833) godine.[15]

Zna se da je s kapetanima od Ostrošca i Petrovca digao bunu na Krajini zbog ukidanja kapetanija, te da je bio poražen i s Murat-begom Beširevićem uhvaćen i u travnju 1837. doveden u Sarajevo. Iz Sarajeva je opremljen s ostalim bezima u Trapezund, odakle se povratio tek 1843. godine.[16]

Mehmed-beg se vratio u svoju Krupu i tu je živio do 1850, do dolaska Omer-paše. S bivšim kapetanom od Novog uzeo je u zakup sve carine od Kostajnice do Rače. Bio je to unosan posao. Istim poslom bavio se i Mehmed-paša Biščević. U njihovo društvo ušao je Jevrej Amaz, po zanimanju mjenjač. Pored toga on je bio i ostao protivnik reforama i zbog toga ga vidimo već u studenom u logoru u Sarajevu s još nekim ljudima od upliva, ali se još smatrao slobodnim. Po Omer-pašinu nalogu bio je 8. V 1851. uhapšen i otpremljen u njegov glavni stan u Travnik.[17] Tu je i umro prije 15. VI 1851. godine.[18] Smrt ga je spasila da nije ponovno prešao Bospor. Konzul Atanacković izvijestio je 21. VIII 1851. svoju vladu da su opremljeni u progonstvu i posljednji ljudi od upliva u Bosni i da se među njima nalazi i Krupa kapetan.[19]

U krupskoj kapetaniji bilo je svih rodova vojske. Age i vojnici primali su svoje plaće od raznih državnih prihoda. U XVIII stoljeću primali su plaću od neretvanske mukate, dubrovačke skele, a početkom XIX stoljeća i od prihoda sarajevske voskarnice. O tome sam našao i nešto podataka.[20]

[13] *Obzor*, LXIX (1939), br. 343.
[14] Ovu epizodu književno obradio Husein Šehić u VI godištu „Novog Behara", str. 206.
[15] *Sarajevski sidžil* br. 73.
[16] R. Lopašić, o. c., str. 114–115, *GZM*, XXVII, str. 180.
[17] F. Šišić, *Bosna i Hercegovina za vezirovanja Omer-paše Latasa* (1850 do 1852), Subotica, 1938, str. 190. i 311.
[18] *GZM*, XLV, (1933), str. 89.
[19] F. Šišić, o. c., str. 268.

8. BIHAĆKA KAPETANIJA

Turci su zauzeli Bihać ili Bišće 19. VI 1592. godine i učinili ga odmah sjedištem bihaćkog sandžakata, kadiluka i kapetanija. Krajem XVIII i prvih godina XIX stoljeća u sastavu ove kapetanije bili su gradovi: Bihać, Sokolac, Ripač, Brekovica, Izačić, Mutnik, Tržac i Jasenica i, kako su svi ovi gradovi bili zauzeti nekako u isto doba kad i Bihać, to su sigurno bili u njenom sastavu od prvih godina postanka te kapetanije. U njima su sjedile age bihaćkog kapetana. Bihać, Ripač i Brekovica imali su svoje dizdare. Kako je Bihać bio sjedište kapetana i prije 1592, to je bihaćka kapetanija produžila svoj život pod Turcima. Mjesto Josipa Lamberga, posljednjeg hrvatskog kapetana, postavili su Turci svoga čovjeka i svoje vojnike. Kako je otada Bihać glavna bosanska tvrđava, tako se smatrao i bihaćki kapetan prvakom među svim kapetanima bosanskog ajaleta. On je sjedio u ajanskom vijeću na prvom mjestu na strani kapetana.

Koliko je iznosio broj nefera prvih godina u ovoj kapetaniji, ne zna se. Taj je broj od zgode do zgode povećavan osnivanjem novih džemata. U Bišću je bilo svih rodova nefera. Oko godine 1830. brojila je ova kapetanija 2760 nefera i u tome je zaostajala samo za ostrožačkom kapetanijom (4150). Cijela Bihaćka krajina (Bihać, Ostrožac, Krupa i Ostrovica) brojila je toga vremena 8970 nefera.[1]

Četiri puta se uzaludno nastojalo povratiti Bihać. Dok je ovaj grad bio u turskoj vlasti, nekoliko puta je gorio. Izgleda da je najveći požar zadesio Bihać 1749. godine.

Kroz 244 godine opstanka bihaćke kapetanije (1592–1835) izmijenila su se, što se zna, 23 kapetana. Neki su od tih kapetana nosili titulu aga, neki beg, a bilo ih je i s titulom paša. Ovi se potonji javljaju početkom XVIII stoljeća, kada je ukinut bihaćki sandžak, a njegov teritorij priključen bosanskom sandžaku. Bihaćki je sandžak obuhvatao uglavnom današnja mjesta: Bihać, Cazin, Krupu i Sanski Most (Kamengrad).[2]

Bihaćki vojnici i zapovjednici dobivali su svoje plaće iz raznih državnih prihoda. O tome sam našao malo podataka ali znam da je jedan manji dio tih plaća naplaćivan od prihoda visočke i tešanjsko-maglajske džizije.[3] Mimo sve druge kapetane, bihaćki kapetan je uživao ispočetka jedan zijamet, ali i on je postao alufedžija prije 1708. godine, jer je taj zijamet bio te godine u vlasti zaima koji nije bio kapetan, kako se to jasno vidi iz jednog berata što se čuva u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

Osim odbrane Bihaća i Bihaćke krajine vojnici su ove kapetanije, u većem ili manjem broju, sudjelovali u svim vojnama što su ih poduzimali Turci od 1592. do ukinuća kapetanija.

[20] *Manuscripta turcica* br. 149; *Sarajevski sidžil* br. 42, str. 50; – Skarić, „Trebinje u XVIII vijeku", *GZM*, XLV (1933), str. 58.
[1] R. Lopašić *Bihać i Bihaćka Krajina*, Zagreb, 1890, str. 114.
[2] *Starine*, XVII, str. 145.
[3] *Manuscripta turcica* br. 266, 285. i 308.

www.BosnaHistorija.com

Prvi bihaćki kapetan bio je neki

Murat-aga. Za ovu službu dobio je u kliškom sandžaku, u nahiji Blagaj, zijamet od 20560 akči. Taj se zijamet sastojao od osam česti, a ležao je oko Ključa. Već 1632. to se selo zvalo Čifluk Murat.

Već u proljeće 1593. krenuo je Murat-aga sa 100 konjanika na prvo četovanje preko turske granice i dopro do Ogulina.[4] U jesen sljedeće godine napao je general Lenković Bihać sa 1000 vojnika. Noću, 5. studenog uđu Lenkovićevi ljudi u grad te ga opljačkaju, stanovništvo pobiju, njihovu imovinu porobe, a grad zapale. Izgleda da je tada poginuo i Murat-aga.[5] Murat-agu je naslijedio sin

Mehmed-aga, za čijeg je kapetanovanja krenula 1602. godine druga četa u Hrvatsku.[6] O njemu nemamo drugih podataka. Mehmed-agin sin i nasljednik bio je

Ahmed-kapetan. Na nepoznat način uzurpirao je ovom kapetanu njegov zijamet i kapetaniju Derviš. Ahmed je lično otišao u Stambol i pritužio se Porti. Dokazao je da je od fetha Bišća bila bihaćka kapetanija i već spomenuti zijamet u rukama njegova djeda, oca i po očevoj smrti prešao je na nj. On je kapetansku službu dan i noć vršio savjesno i bez ikakva prigovora. Na Portu je, međutim, stigao i arz (izvještaj) bihaćkog sandžak-bega Muhameda u kome su Ahmedovi navodi potvrđeni, i predlog da se Ahmedu povrati i kapetanija i zijamet. Sve je to kao istinito ustanovljeno u roznamčetu i ahkjami-kajdu, pa je izdan ferman sredinom ramazana 1041 (oko 5. travnja 1632) kojim se Ahmedu vraća i kapetanija i zijamet i naređuje da mu se pretrpljena šteta namiri.[7] Tako je Ahmed s potpunim uspjehom obavio posao u Stambolu i s fermanom stigao u Bihać, ali ne znam da li je ikad došao do vlasti. Na kapetanskoj stolici sjedio je još u prosincu 1634. godine

Derviš-aga Hadugarić, koji će vjerovatno biti identičan s onim Dervišem koji je kapetaniju bio uzurpirao. Derviš-aga je u prosincu 1634. poginuo na čelu jedne čete u polju zavaljskom, o čemu priča Lopašić.[8] Derviš-agu je naslijedio

Idriz-aga Velagić. Kao bihaćkog kapetana sretamo ga prvi put u poznatim ispravama od 23. travnja 1635. godine. Toga je dana, svakako po nekom poslu, bio u Banjoj Luci i potpisao je Hadži-Pervizovu zakladnicu.[9] Na spomenutoj zakladnici potpisan je bez prezimena, kako je to onda bio običaj, ali iz izvještaja Vuka Frankapana od 20. XI 1641. saznajemo da se zvao Velagić.[10] Ovo prezime dolazi u više junačkih pjesama koje pjevaju o čarkanju i četovanju na našoj Krajini. Ovaj se kapetan spominje i u dobro poznatoj krajiškoj aferi oko otkupa Petra Jankovića u godinama 1637, 1638. i 1639.[11]

Idriz-aga je kapetanovao do 1642. Te godine poginuo je Idriz-aga sa sinom Aziz-agom i mnogim drugim agama na Pešćenom brdu. S njima zajedno pao je i Vinko Malogrudić, bivši časnik u Karlovcu, koji je prebjegao u Tursku, primio

[4] R. Lopašić, o. c., p. 98.
[5] Ibid.
[6] R. Lopašić, o. c., p. 99.
[7] Berat sam vidio 1939. g. u dra Stanka Sielskog u Bihaću.
[8] R. Lopašić, o. c., p. 100.
[9] Originalna zakladnica u Vakufskoj direkciji u Sarajevu br. 358.
[10] *Starine,* XXXV, str. 362.
[11] R. Lopašić, o. c., p. 101; – Bašagić: *Kratka uputa u prošlost BiH* (1463–1850), Sarajevo, 1900, str. 68; – Hammer, *G. O. R.,* II, str. 198–200.

islam i služio kao časnik u Bišću. Idriz-agino kapetanovanje ispunjeno je ratovanjem na granici između istokrvne i vjerom razdvojene braće. U ovo doba bilo je više gradskih zapovjednika koji su često s većim i manjim četama prelazili granicu, da robe i pale i da bivaju robljeni i paljeni s kršćanske strane. U spomenutom izvještaju Vuka Frankapana navode se kao četovođe: Idriz-aga Velagić i Ibrahim-aga Čirkić iz Bihaća; Uzeir bajraktar i Kurt Harambaša iz Izačića; Mumin i Mustafa Beširević, braća i harambaše iz Ostrošca; Muharem, harambaša iz Stine; Redžep-aga Badanjković i delibaša Badanjković iz Krupe; Husein-aga Šehović i zastavnik Kličković iz Cazina; harambaša Mujo Hrnjica i brat mu, pa Kozličić Mustafa, koji najčešće četuje iz Vel. Kladuše; Ibrahim-aga iz Todorova; Muhamed-aga, kapetanov brat iz Bužima; dizdar Elezović iz Vrnograča; Bojčić s Udbine; Derviš-aga Filipović i Ahmed-aga Kurtić iz Bunića; Alaga Kurtagić i Kurt-aga Zenković iz Ribnika. Pored ovih bilo je i drugih harambaša i buljubaša.

Idriz-agu Velagića naslijedio je

Mustaj-beg Hasumović od roda Lipovača. Bio je bihaćki kapetan od 1642. do 1676. Kroz cijelo to vrijeme on je ratovao i najposlije u jednom pohodu poginuo. Jednom je bio i ropstva dopadnuo. O svemu tome govori Lopašić.[12] Ali i Lopašić identificira ovog Mustajbega s njegovim imenjakom koji je bio lički sandžak-beg i sjedio na Udbini, po čemu je prozvan Lika ili Lički Mustaj-beg naših narodnih pjesama. Obojica su savremenici. Lički Mustaj-beg zvao se po djedu Mustaj-begu Mustajbegović, dok im je porodično ime Hurakalović. Lički Mustaj-beg Hurakalović bio je lički sandžak-beg 1653; on je inače živio na Udbini kao i njegov brat Mehmed-beg, koji je također bio lički sandžak-beg 1648. godine.[13]

Na 5. rujna 1656. bio je naš kapetan Mustaj-beg poražen kod Križanić Tornja i tom prilikom pao je u sužanjstvo. Zarobio ga je knez Juraj Frankapan i predao hrvatskom generalu grofu Herbardu Auerspergu, od koga je kasnije otkupljen za veliku sumu dukata.[14]

Iz „Sejahatname" Evlije Čelebije znamo da je on po nalogu sultana i bosanskog vezira bio opremljen u studenom 1660. u Čakovec Nikoli Zrinskom da izbavi iz sužanjstva bihaćkog kapetana. Evlija je odnio otkupninu i izbavio bihaćkog kapetana. Za čudo, Evlija ne spominje kapetanovo ime. Po Lopašiću i drugim, Mustaj-beg je bio sužanj generala Auersperga, a ne Zrinskog. O predaji njegovoj Zrinskom ništa se ne zna, a isto tako se ne zna za nekog drugog bihaćkog kapetana koji bi bio zarobljen. Bihaćki kapetan nije bio sitna ličnost, jer o njemu, kako vidimo, vodi brigu i sultan i vezir. O kakvom drugom opet kapetanu Bišća ovoga vremena ne može biti govora. Doduše ne znamo ko je sjedio na kapetanskoj stolici u Bišću dok je Mustaj-beg bio u ropstvu, ali taj nije mogao biti kapetan nego samo vekil (zamjenik). Imajući sve to na umu, držim da je Zrinski na neki način dobio Mustaj-bega od Auersperga i da ga je od njega iskupio Evlija Čelebija.[15]

Mustaj-beg je kapetanovao još lijep niz godina. U jednom okršaju porazi mu vojsku Krištof Delišimunović 3. I 1676, a Mikulica Orišković odsiječe mu glavu. Tako je Mustaj-beg treći bihaćki kapetan koji završi život na bojištu. Vrijeme ove

[12] Lopašić, o. c., p. 102. i dalje.
[13] Dr L. Jelić „Lički sandžakat i postanje mletačke krajine", *Nar. koledar za 1898,* Zadar, str. 91.
[14] Lopašić, o. c., p. 104.
[15] F. Spaho, „Evlija Čelebija kod Zrinskog", *Kalendar Napredak za 1932,* str. 58–66.

trojice kapetana i onih brojnih nižih zapovjednika po gradovima najkrvavije je doba na Krajini. Najveći broj krajiških pjesama nastao je u njihovo doba.

Ko je naslijedio Mustaj-bega tačno se ne zna. Osam godina iza njegove smrti započeo je drugom opsadom Beča (1683) veliki rat, u kome je uzaludno napadan Bihać tri puta (1689, 1692. i 1698). U tome vremenu spominju se tri kapetana:

Osman-aga Poprženović 1689, neki *Ahmed-beg* 1691. i *Tatar Mustaj-beg Idrizkapetanović* 1696. godine. Prvi i treći su Bišćani. Poprženoviće spominje i narodna pjesma. Ovaj Ahmed-beg jamčio je 16. XII 1691. pukovniku Makaru za sužnja Šabana. Na poleđini ovoga pisma nalazi se bilješka koja nam kaže da je pismo stiglo iz Banje Luke, što znači da je tamo bio i Ahmed-beg po nekom poslu. Tatar Mustaj-beg sin je Idriz-age Velagića. Biće da je iza oca ostao vrlo nejak. Kasnije je postao paša. S tom titulom spominje se 1717. i 1719. godine. Ova dvojica odbili su navale na Bihać preduzete za vrijeme velikog rata (1683–1699). Najveća je navala na Bihać bila u lipnju 1698. Preko 13.000 kršćana sa svom ratnom opremom navalilo je na ovaj grad, koji je snažno odbranio bihaćki kapetan s 3000 svojih Krajišnika. Grad je tom prilikom znatno oštećen i popaljen. Tek 1707. grad je temeljito popravljen i utvrđen. Poslije 1698. pa sve do 1878. nije Austrija udarala na Bihać, mada je u XVIII stoljeću vodila tri veća rata s Portom i u svakom je i Bosna bila dio bojišta.

Godine 1706. i 1707. oko Bišća se kretao Josip Vojnović, pouzdanik Franje II Rakocija, čiju su akciju Turci pomagali.

Očuvala su se dva pisma Tatar Mustafa-paše. Ta su pisma pisana oko 1719. križevačkom potkapetanu Stanislavu Orehaciju. U prvom pismu preporučuje mu Bajram-agu Skopijančića, koji ište da naplati pola otkupa od svoga sužnja, a drugim opet u istoj stvari preporučuje Zulfikar-agu dizdara od Brekovice.[16]

Sačuvalo se još jedno nedatirano pismo u Zadarskom arhivu (F. CXXXII), pisano zadarskom providuru povodom nekog sužnja Mahmud-bega Ibrahimpašića. Ovo je pismo osobito zanimljivo što se Tatar Mustaj-paša Idrizkapetanović potpisuje „kapitan bihaćki i zapovidnik sve bosanske i hercegovačke krajine".

Da li je koji od ove trojice bihaćkih kapetana sudjelovao sa svojim neferima negdje na bojištu u Ugarskoj ili Slavoniji, zasada se ne zna, ali se zna da je Mustaj-paša s majdanskim kapetanom porazio Austrijance kod Novog 1716. godine.[17]

Vrlo je vjerovatno da je sin Ahmed-bega Jusufbegovića

Derviš-beg Ahmedbegović „kapetan bihaćki i zapovidnik sve bihaćke krajine". Njegovo kapetanovanje pada između 1727. i 1741, kada je bio komandantom Like i Krbave Josip Pučić, s kojim se Derviš-beg dopisivao. Očuvala su se dva Derviš-begova pisma bez oznake vremena, adresirana na Pučića. Jedno pismo govori o naplati duga turskog podanika Marka Đurića na slunjskoj strani i Derviš-beg moli Pučića da mu u tome poslu bude od pomoći kao što to čine i njihovim ljudima kapetani u Bosni. Drugo je pismo mnogo zanimljivije. Iz Tršca je prešao Alija Šukić preko granice „i otišao pravim putem na miru dva jutra radi svojih dugova, pak ga je zatvorio Hlepac ni kriva ni dužna, te ga okolo i nagonio, da se pokrsti na silu, pak nije ktio pak čujemo da ga je vami poslo". Derviš-beg moli da se pusti ako nije uhvaćen u kakvom zlu, a ako jest da mu piše. „Mogli bi smo i mi" piše dalje Derviš-beg „vaše ljude ubivati, ali to ne činimo, jer je..."

[16] *Starine*, XII, str. 39–40.
[17] Muvekit, I, str. 476.

Ova su dva pisma za sada jedini izvor u kome se očuvalo ime ovog kapetana. Iz njih se vidi kako su u doba mira pojedini Krajišnici stajali i u poslovnim vezama.[18] Kako u Bišću nalazimo novog kapetana 1733. godine, to su gornja pisma pisana prije, a poslije 1727. godine.

Biće da je Tatar Mustafa-pašu naslijedio kapetan Stare Ostrovice

Salih-paša Kulinović, i na ovome položaju ostao kratko vrijeme. Njega je dao pogubiti u Travniku 13. lipnja 1722. bosanski vezir Abdulah-paša. Kažu da je izgubio glavu što nije htio potpisati neki mahzar koji je sastavio ovaj vezir.[19] Pokopan je kod Jeni džamije u Travniku.

Poslije Kulinovića spominje Lopašić *Ahmed-bega* 1723. kao kapetana Bišća i Krupe, za koga znamo iz jednog akta da je iste godine molio karlovačkog generala da njegovim ljudima dopusti slobodan prolaz do Gospića radi preuzimanja robe. Ovaj Ahmed-beg javlja iste godine karlovačkom generalu da će poslati pismo novom bosanskom paši i ujedno moli da se puste tri Turčina koji su zatvoreni u Gospiću. Sljedeće godine (1724) navodi Lopašić nekog *Idrisovića* kao kapetana Bišća.

Godine 1727. bio je kapetan Bišća i sve Bihaćke krajine

Ahmed-beg Jusufbegović. Koju godinu vršio je tu službu. Ne znam da li je ovaj Ahmed-beg i onaj iz 1723. ista osoba.

Hadži Mehmed-aga, sin Hadži Smailov, rodom iz Mostara. Na tome položaju bio je 1733, kako se vidi iz jedne bujruldije bosanskog vezira Abdulah-paše. Bujruldija je upućena na mostarskog kadiju i muselima. U njoj im vezir nalaže da čuvaju prava ovog kapetana na nekom posjedu. Posjed je pripadao ćehaji čauša Mehmedu Madžareviću, konfisciran je i onda prodan Hadži Mehmed-agi i sada ga je u posjedu stao ometati Madžarević, bivši vlasnik.[20]

Godine 1937. imao sam u ruci jednu rukom napisanu knjigu na kojoj stoji da joj je vlasnik ovaj kapetan. Tu je pored imena napisano i ime oca toga kapetana.

Iz jednog pisma napisanog 24. XII 1152. (23. III 1740) vidi se da je i tada bio ovaj Mehmed-aga bihaćki kapetan. Poslije toga datuma on je zakupio od Sulejmana, ćehaje carskih kilera, *šemiasel mukatu* oko Soluna, Drača, Skadra, te dubrovačke i splitske skele. Ovim pismom Sulejman požuruje kapetana na isplatu.[21]

Po Lopašiću bio je 1739. bihaćki kapetan neki

Ibrahim-paša. Ovome kapetanu ne nađoh drugdje spomena. Ako ovaj nije vršio kakvu drugu službu u Bišću, onda je Hadži Mehmed-aga bio u dva maha bihaćki kapetan.

Kako je Mostarac došao do bihaćke kapetanije, ostaje zasada tajnom kao i to iz koje je mostarske porodice bio.

Između 1741. i 1772. spominje se kao kapetan neki

Ahmed-beg. Po Muvekitu, on je bio na ovome mjestu 1154 (1741).[22] Posljednji put se spominje 15. VIII 1185. (23. XI 1771) povodom popravka grada u Pet-

[18] R. Strohal, „Nekoliko ćirilskih isprava o dopisivanju turskih begova sa hrv. komandantima vojske", *Vjesnik Hrvat. slav. dalm. zem. arhiva, XVI* (1914), str. 50.
[19] Dr fra J. Jelenić, *Ljetopis fra Nikole Lašvanina*, Sarajevo, 1916 (separat iz GZM), str. 72.
[20] *Mostarski sidžil* u Orijent. institutu u Sarajevu.
[21] *Mostarska medžmua* u Hasan ef. Nametka.
[22] Muvekit, I, 536.

www.BosnaHistorija.com

rovcu.[23m] On se još spominje 1174 (1760/61) kao jamac jednom Trebinjcu (vidi Trebinje).[24]

Za njegova vremena Bihać je zadesio 1749. godine jedan katastrofalan požar. Godine 1762. popravljena je Fadil-pašina kula u bihaćkom gradu.

U ovom razdoblju Lopašić spominje 1769. bihaćkog kapetana *Hasan-bega Ibrahimpašića*. Da li je ovaj Hasan-beg bio uistinu kapetan ili kapetanov zamjenik, ne znam. Ovdje bi se moglo postaviti više kombinacija i, kako nijedna ne bi dovela do sigurnog rezultata, neka ovo pitanje ostane neriješeno dok se ne dođe do brojnijih izvora. Ovaj je Hasan-beg bio sigurno član ripačke porodice Ibrahimpašića, u kojoj je bilo više članova istoga imena.

Poslije godine 1772. do 1784. ne znamo ko je bio na ovome mjestu. Između 1784. i 1789. spominje se kao kapetan

Ibrahim-beg Džaferpašić. On je potpisan na jednom mahzaru s više drugih kapetana sastavljenom 12. IX 1784. i to mu je prvi spomen.[25] Drugi i posljednji spomen ovome Ibrahim-begu je u popisu vojske pod Kladušom 1789.[26] Tu je i zapisano da se zove Džaferpašić. Jedini poznati Džafer-paša druge polovine XVIII stoljeća jest jedan Čengić toga imena. On je bivao kajmekanom bosanskih valija i kliški mutesarif. Ali se ne zna da li mu je ovaj Ibrahim-beg bio sin.

Njegov je nasljednik neki

Derviš Ahmed-beg. Odžakluk bihaćkih nefera i aga bila je džizija Skoplja, Ćustendila i Kruševca, i kako je ukinuta, to ovaj kapetan moli Portu da mu se mevadžib isplaćuje iz državne blagajne. Ova je molba pisana 1790.[27] I to je jedina vijest o ovome kapetanu.

Oko godine 1810. bio je vicekapetan

Rustem-beg. Njega nazivaju austrijski izvori vicekapetanom, a to znači da je bio vekil (zamjenik) nekog malodobnog kapetana.[28] Biće da je Rustem-beg nakon svog poraza godine 1809. pod Bišćem napustio ovo mjesto, jer izvještaj austrijskog konzula Mittessera od 23. IV 1811. spominje ga kao vicekapetana, a osam godina kasnije konzul Simbschen, spominjući bihaćkog kapetana i age na Krajini, ističe kako se osjeća jak uticaj Rustem-begov na događaje.

Godine 1814. bio je kapetan

Mustaj-beg Osmanbegović, kojega i Simbschen navodi u svojoj listi s prezimenom. Sva je prilika da je bio kapetan od pada Rustem-begova i da je Rustem-beg bio njegov vekil. Ne zna se ni kojoj je krajiškoj porodici pripadao, jer je Simbschen kod najvećeg broja kapetana izvodio njihova prezimena od očevih im imena. Njegova kći Fatima bila je udata za nekog Cerića iz Starog Majdana. Umrla je 1242 (1826) i pokopana na Brdarima. Na nadgrobnom spomeniku stoji da je kći bihaćkog kapetana Mustaj-bega. Godine 1814. prisustvovao je izvanrednom zasje-

[23] *Inša* u mene.
[24] Ne sjećam se gdje sam našao ovaj podatak.
[25] Original u mene.
[26] Kadić XIII.
[27] Po jednoj medžmui koja je bila u M. E. Kadića.
[28] Mittesserov izvještaj iz Bečkog arhiva u prepisu kod prof. Kapidžića; – A. Makanec, „Hasanaga Pećki", *Obzor*, XIX, (1939), broj 43; H. Krešević i H. Kapidžić, *Sudsko-administrativna podjela BiH početkom XIX stoljeća*, Istorijsko-pravni zbornik, sveska 3–4.
[m] Autor misli na današnji Bosanski Petrovac.

danju ajanskog vijeća u Travniku i potpisao jedno pismo što su ga učesnici ovoga vijeća uputili Visočacima u kome im svjetuju da se ne priključuju buntovnicima iz Sarajeva suprotno čitavom ejaletu koji je pokoran i odan vlasti.[29]

Iz za sada nepoznatih razloga združili su se kapetani nepoznatih imena iz Bišća, Ostrošca i Sanskog Mosta i udarili na grad Tržac. To je prouzročilo smutnju i nesigurnost u ovim kapetanijama. Na opći zahtjev svrgnuta su sva tri kapetana na predlog Ali-Dželaludin-paše, bosanskog vezira, i posebnim fermanom naređeno da se sva tri kapetana sa svojim porodicama prognaju zauvijek iz Bosne. Ferman o tome izdan je 10. I 1238 (27. IX 1822). Istim fermanom naređeno je da se postave na njihova mjesta novi kapetani, i to za Bihać neki

Hasan-beg, sin Mustaj-begov.[30] Ne zna se da li je ovaj kapetan uopće zasjeo na kapetansku stolicu, pa ako i jest onda je njegovo kapetanovanje bilo kratko, jer je krajem novembra iste godine bio premješten Ali-Dželaludin-paša s Bosne i brzo iza toga umro u Travniku.[n] Iza njegove smrti popustila je strogost u zemlji, i oni kapetani koji su preživjeli smrt Dželaludinovu nastavili su staru pjesmu.

U kolovozu 1824. bio je bihaćki kapetan poznati

Mehmed-beg Biščević, kasniji Mehmed-paša. On je ujedno i posljednji bihaćki kapetan. Prije kolovoza 1824. udruži se Biščević s Murat-begom Beširevićem i Hasan-agom Pećkim i udare na Havalu[o] i Džisri-Kebir.[p] To je i opet prouzročilo nove nerede. To se kvalificiralo veleizdajom i na izvještaj o tome, što ga je podnio bosanski vezir Selim Siri-paša Porti, stigao je ovome veziru ferman kojim mu se daje istiklal da na njih digne vojsku. Bujruldijom od 27. XII 1239. javio je Selim Siri-paša da je stigao spomenuti ferman i da on kreće lično s vojskom 11. I 1240 (9. IX 1824) protiv spomenutih buntovnika.[31] Po Muvekitu on je na Krajini zaveo red. Oba kapetana i Hasan-aga Pećki ostali su i dalje na svome mjestu.

Za vrijeme Gradaščevićeva pokreta bio je Biščević na strani Porte. U lipnju boravio je nekim poslom u Travniku.[32]

Kao posljednji važniji događaj za kapetanovanja Mehmed-bega Biščevića bijaše navala na austrijsku granicu kod Tršca u lipnju 1835, odakle se pobijeđen vratio kući.

Kako je makar prividno bio Portin pristaša, ostao je u Bišću nakon ukinuća kapetanija i postao bihaćki muselim. Na tome je položaju ostao sve do 1851, kada ga je svrgao Omer-paša Latas i 17. kolovoza opremio u progonstvo u Brusu s ostalim glavnim feudalcima. U Brusi se oženio Almasom, kćerkom također prognanog Mustafa-paše Babića. Godine 1856. dozvoljeno mu je da se povrati u Bosnu. Biščević se nije vratio u Bihać nego u Sarajevo i nastanio se u punčevoj kući gdje je i

[29] Originalno pismo u mene.
[30] *Sarajevski sidžil*, 62, str. 22.
[31] Sidžil u Orijent. institutu br. 589.
[32] Sidžil u Orijent. institutu br. 920.
[n] Bosanski namjesnik Ali Dželaludin-paša je krajem novembra 1822. godine imenovan na novu dužnost seraskera osmanske vojske koja je trebala ugušiti ustanak pobunjenog grčkog stanovništva. Čekajući dolazak svog nasljednika, iznenada je 28. decembra iste godine umro u svojoj rezidenciji u Travniku.
[o] HAVALA je kao utvrđenje tokom XVIII stolejća ulazila u sastav kapetanije Stare Ostrovice (vidi str. 180), ali se u današnjem popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine ne spominje.
[p] Autor misli na KULEN-VAKUF.

umro 21. veljače 1874. godine. Pokopan je na velikom groblju na Alifakovcu. Iza sebe nije ostavio potomstva. Dva sina što ih spominje Imbro Tkalac u svojim „Uspomenama" umrla su prije oca.[33] Prije 1851. godine sagradio je u Bišću jednu džamiju i medresu. Poslije progona iz Bišća 1851. nikad se više nije navratio u svoj zavičaj, niti se za nj zanimao. Svoje je sumještane prosto mrzio. Jukić prikazuje Mehmed-pašu Bišćevića kao zulumćara u mnogo većoj mjeri nego je bio.[34] Kao muselim nastojao je da vrši naloge Porte i bosanskih vezira u punoj mjeri, i u tome se zamjerio mnogim Krajišnicima, koji su ga zamrzili, a i on njih.

Iz jednog mahzara stanovnika Sanskog Mosta saznajemo sljedeće:

„Arzuhal čine stanovnici Sanskog Mosta, i to ulema, dobri ljudi, imami, hatibi, age, vojnici, mektebska djeca i ostala muslimanska fukara u slijedećem:

U Sanskom Mostu postoji džamija Hamza-begova i oko nje sa sve četiri strane vakufsko zemljište sa zgradama i mlinovima, i nije poznato da je itko od fetha pokušao to prisvojiti i na svoju ruku obrađivati, već je samo služilo kao šuma i ispašište. A sada bihaćki kapetan Muhamed-beg, čiji čifluk graniči sa spomenutim vakufom, namjerava vakufsko zemljište sebi prisvojiti. Pozvali ga na raspravu u kamengradsku mehkemu, ali on oteže doći na raspravu. Sada on moli ferman da se odrede po 3 starija čovjeka od svojih komšija kamengradske, ključke i novske kapetanije, koji bi sa dva-tri starija čovjeka ispred spomenutog kapetana odredili granice vakufskog i njegova zemljišta i došli pred sadašnjeg kamengradskog kadiju, kako bi se ova svađa okončala.

Arzuhal se šalje Visokoj Porti".

U bihaćkoj kapetaniji izmijenilo se najviše kapetana. Oni su pripadali raznim porodicama. I u tome se ova kapetanija razlikuje od drugih. Do početka XIX stoljeća i do opće anarhije u Bosni vladao je u njoj priličan red.

Plaće. Neferi i njihovi zapovjednici primali su plaće iz najrazličitijih državnih prihoda. Iz neznatnog broja dokumenata o plaćama, što su do nas doprli, ne da se ni približno odrediti koliko je iznosila ukupna svota. Iz jedne se potvrde vidi da je deseti džemat prvih azebana od 50 ljudi koji su služili u Bišću na tabiji Bendbaši primio za 1192. godine 221.340 akči ili 1383 groša i 15 para iz bosanske kršćanske džizije. Kao havaledžije fungirali su ćehaja Osman, bajraktar Šaban i neki Fazlija, a kao svjedoci šejh Redžep, imam Fethije, Ibrahim-efendija, imam gradske džamije i H. Jusuf, također imam.

181 nefer i zabit grada Izačića primio je za 1184. godine iz kreševske mukate 1430 groša i 10 i po para od emina Mehmed-age. Kao havaledžija fungirao je Hasan-aga, sin Emin-agin. Godine 1211 (1796) brojila je posada u istom gradu 246 nefera i 22 zapovjednika.

9. OSTROŽAČKA KAPETANIJA

Ova kapetanija sa središtem u Ostrošcu zapremaše krajnji sjeverozapadni kut bosanskog ejaleta, a sterala se na jednom dijelu kamengradskog kadiluka. Granica je s Hrvatskom i kapetanijom bihaćkom i krupskom. Početkom XIX stoljeća pripadali su joj gradovi: Ostrožac, Bila Stina, Cazin, Šturlić, Pećigrad (Peći Mihajlo Turka), Velika i Mala Kladuša i Podzvizd. Pored tih gradova pripadali su joj u XVIII stoljeću još Furjan, Drežnik i Cetin. Godine 1703. spominje se i grad Sv. Juraj negdje u Ostrožačkom polju. Sve su ove gradove zauzeli Turci između 1575. i 1670. Furjan su izgubili 1718. a Cetin 1790, dok Sv. Jurju poslije 1703. nema spomena. Biće da je napušten. Mnoge su od ovih gradova Turci dogradili i proširili. Po broju gradova i po broju nefera bila je ostrožačka kapetanija prva. Oko godine 1830. bilo je u njoj 4150 vojnika i zapovjednika[1] od svih rodova. Što se zna, kroz cijelo vrijeme opstanka ove kapetanije bili su kapetani iz porodice Beširevića.

Ostrožac se prvi put spominje 1286. Bio je to grad knezova blagajskih sve do godine 1552. kada je došao u vlast Antuna Bakšića. Iza toga dobio je krajišku posadu od 40 momaka. Na 13. studenog 1577. zauzeo ga je onovremeni bosanski sandžak Ferhat-beg Sokolović.[2]

Kada je osnovana ostrožačka kapetanija, tačno se ne zna. S porodicom Beširevića u Ostrošcu sretamo se prvi put 1641. godine u izvještaju Vuka Krste Frankapana. On navodi braću Mumina i Mustafu *Beširoviće* i kaže da su oba harambaše. U našim pjesmama kad se nabrajaju junaci na Krajini, uvijek se pjeva:

Od Ostrošca dva Beširevića...

Ove godine, tj. 1641, Ostrožac nije bio sjedište kapetana. Ali ovdje nije sjedio kapetan ni godine 1629, jer se ova kapetanija ne navodi u jednoj bujruldiji novog bosanskog vezira Abaza Mehmed-paše od 6. šabana 1038 (3. III 1629). Ali u istoj bujruldiji navodi se Stina kao sjedište kapetana. Prema tome, u ovom je kraju bila organizirana kapetanija prije godine 1629, a sjedište kapetana bila je Stina. U ovom gradu ne spominje Vuk Frankapan kapetana, nego nekog harambašu Muharema,[3] što bi, po mom mišljenju, značilo da on nije učestvovao u četovanju ili da Stina nije bila tada sjedište kapetana. Vuku Frankapanu bile su i prilike i ljudi na bosanskoj krajini dobro poznati. Svi ostali gradovi što su navedeni u spomenutoj bujruldiji (Gradiška, Kostajnica, Dubica, Novi, Jasenovac, Krupa i Bihać) imali su tada zaista svoje kapetane.[4] Prema tome, Ostrožac je postao sjedištem kapetana poslije 1641, a prije 1690, ili najkasnije te godine.

Prvi po imenu poznati kapetan bio je

Osman-aga Beširević, jedini kapetan Ostrošca o kome govori Lopašić i o njemu se vrlo pohvalno izražava. Trideset sedam godina (1690–1727) vršio je tu službu. Za njegova vremena vođena su dva rata između bečkog ćesara i stambolskog sultana i sklopljena dva mirovna ugovora i oba za Portu nepovoljna. Osman-agina je zasluga da su Turskoj ostali pogranični gradovi: Šturlić, Cetin i Podzvizd. Oko 1700. g. ističu se uz njega još dizdar ovoga grada Muhamed-aga, ćehaja Sefer Kalauzović, odobaša Omer Kapić, Hodža Mehmed i harambaša Hajdar-aga Hokić.[5] U jednom pismu zadaje Osman-aga „čistu viru Muhamedovu" da će platiti neki

[33] Dr J. Matasović, *Uspomene Imbre Tkalca Ignjatijevića.*

[34] Slavoljub Bošnjak (I. F. Jukić), *Zemljopis i poviestnica Bosne,* Zagreb, 1851, str. 51.

[1] R. Lopašić, *Bihać i Bihaćka Krajina,* str. 114.

[2] R. Lopašić, o. c., 232–243; Dr Č. Truhelka, *Naši gradovi,* Sarajevo, 1904; H. Kreševljaković, „Cazin i okolina", *Narodna Uzdanica,* kalendar za 1935. str. 95–97.

[3] Dr A. Ivić, „Prilozi za povijest Hrvatske i Slavonije u XVI i XVII vijeku", *Starine,* XXXV, str. 362.

[4] Rukopis br. 84, folio 60 b u Orijent. zbirci Jug. akademije u Zagrebu.

[5] *Starine,* XII, str. 10, 11, 12, 14, 15, 16. i 31.

www.BosnaHistorija.com

dug dvojici kršćana. Gore spomenuta gospoda ostrožačka spominju se u više pisama koja govore o otkupu sužanja kršćana i muslimana. Ovdje donosim jedno Osman-agino pismo koje je priopćio Lopašić, a glasi: „Od mene, Osman-age Beširevića, plemenitom i uzvišenom i svake gospodske dike i časti dostojnom gospodinu Karli Gušiću vice-kapetanu Ogulinske, lipi poklon i veliko drago pozdravljenje kao junaku na poštenoj Krajini.

A po tom toga ne mogu drugačije učiniti, nego ti još sada pisati za ovi put, jere ti evo šaljem četrtu ali petu knjigu da mi nisi poslao odpisa, nego jedan po Vuku Striki. Ali, gospodine, meni nije hasne od tvojih knjiga, kad mi nije moga sužnja na sridu, niti moga blaga koje sam pustio na tvojoj slobodnoj viri. Nego, gospodine, eto ti šaljem još sada knjigu zaradi moga sužnja Marka Tatalovića da mi ga šalješ glavom na sridu onako kako je zakon krajički, da nečinimo na Krajini nezakonje, što nije bilo do sada od take gospode, niti od tebe, gospodine. I ja se ufam da nećeš ni meni na svojoj viri moga blaga ustaviti, nego mi kali (postavi) na sridu glavom Marka. Ako mi ga sada nepošalješ, veće ti posle ove knjige pisati neću, veće hoću učiniti što ja znao budem. Ali hoću još sada počekati jere se nadam da nećeš svoju viru ostaviti za jednog Vlaha (?) jer nisu to ni tvoji stari činili, nećeš ni ti izgubiti glasa svoga. I da si zdravo na toj Krajini. Amen."[6]

Grad Ostrožac imao je dva dijela: južni se zvao gospodski, a sjeverni – narodni grad. U gospodskom je bio kapetanov odžak i, po pričanju, taj je dio sagradio Osman-aga. Istina je da je taj dio Ostrošca nastao za turske vladavine. U onom drugom dijelu bila je do 1898. džamija, pa kako je pristup bio svakom slobodan, zvao se narodni grad.

Osman-agin brat *Hajdar-aga* bio je jedan od aga u Ostrošcu oko 1703, a u isto vrijeme njihov stric, Derviš-aga, dizdar u Sv. Jurju. Toga vremena i kasnije bili su Beširevići dizdari i grada Cetina.

Oko godine 1703. boravili su Osman-aga i Hajdar-aga u Sarajevu zbog ulefe.

Godine 1934. obišao sam prvi put Ostrožac i grobove starih Beširevića. Tu mi pokazaše Osman-agin grob, na kome je bio spomenik s natpisom razbijen, pa tako ne znam ni godine smrti, ni očeva mu imena. Svakako je umro oko 1727. g. Što se zna, ostavio je dva sina: Ibšir-bega i Husein-bega (umro u Ostrošcu 1199/1784). Vjerovatno mu je bio sin i Hasan-beg (umro 1200/1785). Na nadgrobnom spomeniku kod Husein-bega piše da je sin Osman-kapetanov, dok kod Hasan-bega stoji samo Beširević. Biće da je Ibšir bio najstariji sin Osman-agin, pa je on naslijedio kapetaniju. I dok je njihov otac kao kapetan nosio titulu *age,* sinovi su mu *bezi.*

Ibšir-kapetan, ili, kako se on pisao u našim jezikom pisanim ispravama, „Ibšir-beg Beširević, kapetan ostroškoga i zapovjednik sve Krajine ostroške", rođen je oko 1695, kapetanom je postao oko 1727. i tu službu vršio do iza 1760. g. Sigurno zbog starosti ustupio je kapetaniju sinu Bešir-begu. Umro je 1199 (1785) u 90-toj godini života.[7]

Oko 1730. potpisao je s ostalim kapetanima, dizdarima i drugim odličnicima mahzar protiv uzurpatora mostarske kapetanije. Godine 1737. proslavio se kao junak u odbrani Bosne od Austrijanaca pod princom Hildburghausenom. Učestvovao je i u poznatoj bitci pod Banjom Lukom u kolovozu iste godine.

[6] R. Lopašić, o. c., 242.
[7] R. Muderizović, „Kronika Mula Mustafe Bašeskije", *GZM,* XXX, (1918), str. 72.

Očuvalo se nekoliko pisama što ih je pisao Ibšir-beg i njegov rođak Merdan Beširević, ćehaja u Glamoču, već poznatom Josipu Pučiću, komandantu Like i Krbave. Pisma su bez datuma, ali su pisana između 1727. i 1741. godine. Iz jednog od tih pisama vidi se da je Hadži-Šaban iz Bile Stine trgovao stokom i drugom robom s ljudima u Hrvatskoj. Neki Holjevac zaustavio mu je 40 ovaca s janjcima, a još otprije dugovao je jednu kravu, pet cekina, neko oružje i neku robu. Sada Ibšir-beg šalje Pučiću svoga čovjeka da se to naplati. Isto tako traži da se povrati 16 i po oka voska, kobila, kabanica i puška, što je sve oduzeo Pučićev kapetan Milaneza od nekog Ibšir-begova čovjeka. Ibšir-beg piše Pučiću da bi mu još prije bio opremio ovo pismo, ali ga je smeo u tome dolazak vezirova ćehaje. Njih dvojica su dali pohvatati i povješati sve hrsuze (kradljivce) i zločince za koje mu je pisao Pučić. On predlaže Pučiću da i on to učini na svojoj strani, pa će nastati mir i sigurnost na Krajini.

Ostala pisma rade o ucjeni i otkupu sužanja muslimana na Pučićevu području. Merdan Beširević, sigurno bliži rođak Ibšir-begov, bio je ćehaja u Glamoču. On daje vjeru Muhamedovu Pučiću za sužnja Huseina Džaferovića da će biti isplaćeno sve od novca do konca, a to svjedoče Ibšir Beširević, Muhamed-aga Poprženović, gospoda kapetani Knežević i Vukasović i gospodin šindik (sindicus) Like i Krbave. Ovakvu jednu obavezu uzima na se i Ibšir-beg za Ibrahima Kanalića.[8]

Bešir-beg je primio još za očeva života upravu kapetanije. Bilo je to oko godine 1766, kada se Ibšir-beg, sigurno zbog starosti, povukao u mir. Tu je službu vršio do iza jeseni 1771. god. Kako je u arapskom pisanju imena Ibšir i Bešir neznatna razlika, to se neki događaji iz vremena Bešir-begova pripisuju Ibšir-begu kod nekih naših pisaca. Bešir-beg je išao na hodočašće u Meku, što je velika rijetkost kod kapetana, i tako postao hadžija (Hadži-Bešir-beg). Biće da je bio prije u Meki, no je postao kapetan. Kao hadžija spominje se 1768. g. Na 28. travnja 1768. vjenčao se u Sarajevu sa Zejnebom, kćerkom nekog Omer-bega iz Čokadži Hadži-Sulejman mahale. Pri vjenčanju zastupao ga je Mustafa-aga, sin Alijin, iz Cazina.[9] Ovo mu, svakako, nije bila prva žena.

Bešir-beg je po nalogu bosanskog vezira Mehmed-paše Muhsinovića sagradio u Pećigradu 1768. novi grad s tabijama i džamiju, kako se to čita na ploči što je nekad stajala iznad gradskih vrata.

Kada je Porta odlučila da pošto-poto povrati izgubljene gradove u Besarabiji, stade kupiti veliku vojsku. S jednim odjelom od 3000 Bošnjaka krenuo je i Bešir-beg podjesen 1771. na Rusiju. Pod njegovim zapovjedništvom išla su dva bosanska kapetana, Ahmed-beg i Mehmed-beg.[10]

Godine 1777. buknula je buna u ovoj kapetaniji protiv kapetana zbog plaća i nekog novog poreza pod imenom „ješil akče". Centar te bune bio je Cazin. Dobri ljudi sa strane primirili su buntovnike. Plaće su isplaćene. Potankosti nedostaju o ovoj buni, ali je o njoj stigao glas i u Sarajevo. Kroničar Bašeskija zabilježio je, sub 1191: „Stiže glas da se je zatvorio u tvrđavu ostrožački kapetan Beširević, koga

[8] R. Strohal, „Nekoliko ćirilskih pisama o dopisivanju sa hrvatskim komandantima", *Vjesnik Hrv. slav. dalmat. Zemalj. arhiva,* XVI, (1914), str. 45–51.
[9] *Sarajevski sidžil,* br. 9, str. 4.
[10] S. Bašagić, *Kratka uputa,* str. 107.

opsjede 10.000 vojnika." Koliki je zapravo bio broj buntovnika ne zna se. Ali po drugim vijestima moglo je u toj buni učestvovati preko 4000 ljudi.[11]

Što je konačno bilo s Bešir-begom nije mi poznato. Njegova groba na Ostrošcu nema. Iza sebe nije ostavio muških potomaka pa je kapetaniju naslijedio njegov brat

Abdul Mumin-beg. Godine 1765. potpisan je na jednom aktu kao svjedok i tu je navedeno da je sin Ibšir-begov. S više kapetana potpisao je 12. rujna 1784. jedan mahzar i tu stoji da je kapetan Ostrošca. I to je sve što se o njemu zna.

Iz oskudnih podataka nikako se ne vidi ko je bio ostrožački kapetan u doba austro-turskog rata, što je završen mirom u Svištovu 1791. godine. Tim mirom izgubila je Bosna jedan neznatan dio svoga teritorija i to baš u ovoj kapetaniji. Bili su to gradovi *Cetin i Drežnik.* Tačno ne znamo ko je tada bio ostrožački kapetan, da li Abdul-Mumin ili Mehmed.

Kada je provedeno razgraničenje između Porte i Austrije u ovome kraju izdao je bosanski vezir Salih-paša 21. I 1207 (8. IX 1792) bujruldiju na ostrožačkog kapetana, čije se ime ne navodi, na age i ostale zapovjednike u kojoj im se daje na znanje da je povučena nova granica uz sudjelovanje obostranih povjerenika za taj posao, te da taj sporazum poštuju.[12] Za posadu Cetina od 72 nefera i zapovjednika znam da je premještena u Kladušu i da je pitanje njihovih plaća uređeno po predlogu bosanskog vezira Husamudin-paše 22. zilhidžeta 1211 (18. VI 1797), a kao odžakluk navedena je džizija Starog Majdana i Vučitrna. Toga je vremena bio ostrožački kapetan

Mehmed-beg Beširević,[13] a kako je na poleđini spomenute bujruldije od 21. I 1207 (8. IX 1792) napisano ime ovoga kapetana, to je vrlo vjerovatno da je i tada bio na tome položaju. Umro je kao kapetan poslije 8. I, a prije 31. X 1818. godine. Bio je u rodbinskoj vezi s Gradaščevićima i Firdusima. Njegova kći Ajiša bila je udata za hlivanjskog kapetana Ibrahim-bega Firdusa.

Mehmed-beg je opasao bedemom grad u Velikoj Kladuši. To se desilo svakako nakon gubitka Cetingrada.

On je doživio i onu najveću drskost pećigradskog zapovjednika Hasan-age Pećkog, koji je usred mira zaposjeo grad Cetin 1809. i u nj se zatvorio. Maršal Marmont za odmazdu spalio je cijeli Izačić i opsjeo Bihać. Među krajiškim kapetanima koji su morali sagnuti glavu pred Francuzima i pokoriti se pod zidinama Bišća bio je bez svake sumnje i Mehmed-beg Beširević. Ovakvu sramotu nije doživio nijedan njegov predak. Mehmed-bega je naslijedio sin

Murat-beg, posljednji ostrožački kapetan i posljednji član kuće Beširevića, koji je nešto značio na Krajini. On je bio zet Hasan-age Pećkog, s kojim nije živio u osobitom dosluku. Osim Gradaščevića i Firdusa bio je još u rodbinskim vezama s krupskim Arnautovićima. Kapetansku je službu vršio od godine 1818. do ukinuća kapetanija. Još njegov otac bio je član nekog tajnog pokreta među feudalnom gospodom toga vremena i u tome ga je naslijedio i Murat. O čemu se tu radilo, ne zna se. Njegov rođak i imenjak Murat-beg, kapetan Gradačca bojao se je za još neiskusnog Murat-bega Beširevića, što saznajemo iz dva njegova pisma; jedno je pisao

[11] R. Muderizović, o. c., 55.
[12] Originalna bujruldija u arhivu Orijent. instituta br. 2965.
[13] Isprava u mene.

petrovačkom kapetanu Mustaj-begu Šinkčiću-Kulenoviću, a drugo samom Murat-begu. U tom pismu čitamo „kako je odavna iščekivao od njega vijest, te pošto nije dobio, da se veoma čudi i brine, a ujedno i uznemiruje. Ističe kako je u velikoj brizi za onamošnje stanje, te mu ovaj put šalje pismo po svojem pouzdaniku, u kojem ga pita za zdravlje i daje mu nekoje savjete. Kaže, kada primi njegovo pismo i pročita ga, da će saznati i njegovu namjeru. Savjetuje mu da se zasad ne osvrće na zle namjere njegovih neprijatelja i ne zalazi s njima u sukob, već da se strpi i oprezno prati tok događaja. A ako mu njegovi neprijatelji uznemire njegovu raju (privržnike), da i u tom slučaju ne ulazi s njima u sukob, nego da se opet po mogućnosti strpi, jer će to po njega biti mnogo korisnije. Da o svemu onome što mu neprijatelji učine odmah obavijesti novog valiju. Napominje mu da se ne povjerava riječima svakojakih osoba već prvo da se posavjetuje s onim ljudima koji su bili upućeni u te tajne umrlog njegova oca, te da se ravna po njihovim savjetima. Upozoruje ga da se u svakom poslu posavjetuje i dogovara sa starijim pametnim osobama, što će biti od koristi kako za njega tako isto i za njegovu raju, a ne da radi po svojoj pameti. Piše kada shvati njegovu namjeru, nada se da će se ravnati po njoj i da će ljubazno postupati s narodom i okolinom".[14]

Iz ovoga se pisma dade naslutiti da se ovdje nešto spremalo. Zna se da je Beširević prije ili poslije ovog pisma bio u posjeti kod Murat-kapetana u Gradačcu i da je pored drugih svojih vodio i svoga pjevača Ćerima Ćaića. Godine 1821. dao je bosanski vezir pogubiti Kulin-kapetana i njegova strica Bajbuta, pa kapetane Krupe, Dervente, Maglaja i Murat-kapetana od Gradačca. Pravi se razlog ne zna, ali je sigurno posrijedi neka urota. O tome ima jedna narodna pjesma zabilježena nakon trideset godina u kojoj se navodi kao razlog namjeravana izdaja zemlje kaurima. U njoj se ne spominje Murat-kapetan od Gradačca. Izdaja zemlje kaurima sigurno nije bila uzrokom pogibiji ovih kapetana, nego nešto drugo. Najprije bi mogao biti razlogom neki pokret protivu onovremenog bosanskog vezira Ali-Dželaludin-paše koji je bio ustao protiv svake samovolje, i neposlušne i nepokorne prvake slao na stratište i u progonstvo. Po ovoj pjesmi Dželalija je predočio pismo Kulin-kapetanu s njegovim muhurom kojim ovaj s ostalim izdaje zemlju kaurima, što svakako nije moglo biti, ali da se nešto spremalo, o tome nema sumnje.[15]

Ovaj je put naš Murat-beg Beširević sretno prošao. Godinu dana kasnije stigla je i njega kazna s još dvojicom krajiških kapetana: kapetanom Bišća i Sanskog Mosta. Njih je Dželalija svrgao i s porodicama iz zemlje prognao, jer su se bili dogovorili da podignu ustanak. Na njegovo je mjesto u rujnu 1822. postavljen neki

Salih-beg sin Ibrahim-begov.[16] Tačno se ne zna da li je ovaj put Murat-beg morao napustiti svoj zavičaj, jer je Dželalija, kako je već prije rečeno, ubrzo iza toga bio premješten iz Bosne i kratko iza toga premještaja umro u Travniku, a Murat-beg je i opet kapetanom Ostrošca.

Dvije godine kasnije i opet se odlučiše i podigoše bunu na Krajini Murat-beg Beširević, Mehmed-beg Biščević i Hasan-aga Pećki. Iz poglavlja o bihaćkoj kapetaniji znamo da je protiv njih po fermanu digao vojsku bosanski vezir Selim Siri-paša i da su sva trojica ostali na svome mjestu. Mora da su se s vezirom izmirili.

[14] R. Muderizović, „Biografija Mulle Mestvice i korespondencija Murat-kapetana Gradaščevića iz 1818–1819", *GZM,* XLIV (1932), str. 76.
[15] *Bosanski Prijatelj,* II, str. 97.
[16] *Sarajevski sidžil,* br. 62, str. 22.

www.BosnaHistorija.com

I nakon toga Murat-beg nije mirovao. On je s Hasan-agom Pećkim uznemiravao stanovništvo i vlasti s one strane granice u Hrvatskoj. Sigurno na intervenciju Austrije u Stambolu, izdan je ferman krajem redžeba 1246 (siječanj 1831), kojim se to zabranjuje.[17]

Kako se odnosio Murat-beg Beširević prema pokretu Husein-kapetanovu tačno se ne zna, ali se zna da je njegov tast Hasan-aga Pećki pristao uz Gradaščevića. Tek kada je došlo do ukidanja kapetanija i uvođenja muselimluka, ustadoše 1835. na otvorenu bunu tri krajiška kapetana: petrovački Mustaj-beg Kulenović-Šinikčić, ostrožački Murat-beg Beširović i krupski Mehmed-beg Arnautović-Krupić. Prvi i pravi udarac ovoj buni zadao je karlovački general Waldstätten porazom Murat-bega kod Velike Kladuše godine 1836. Ovaj je poraz uzrokom da buna nije zauzela šire dimenzije. Novi bosanski vezir Mehmed Salih-paša Vedžihija, koji je ukinuo kapetanije, porazio je konačno vojsku spomenute trojice kapetana kod Lipnika blizu Starog Majdana i uhvatio kapetane Krupe i Ostrošca. Obojicu ih je doveo u Sarajevo u travnju 1837. Vedžihija je opljačkao Ostrožac, tako da je rod Beširevića stjerao na prosjački štap. Oba kapetana poslao je u progonstvo u Malu Aziju. Godine 1843. dozvoljen im je povratak u Bosnu. Beširević se više nije vratio u Ostrožac, nego je otišao sestri Ajiši, udovi iza Ibrahim-bega Firdusa, u Hlivno i ondje umro 1846. Tako je pod tuđim krovom završio svoj život posljednji ostrožački kapetan. Godinu dana prije njega umro je u Cazinu njegov pjevač Ćerim Ćaić, ali je još 1844. dospio da u Hlivnu vidi svoga gospodara i da mu ondje otpjeva posljednju pjesmu.

KAPETANIJE LIČKOG SANDŽAKA

U ličkom sandžaku bilo je sedam kapetanija. Kako je ovaj sandžak izgubila Porta mirom u Karlovcima 1699. g., tako je nestalo i tih kapetanija, kao i onih u požeškom, bosanskom i hercegovačkom sandžaku, gubitkom cijelog požeškog i jednog dijela drugih dvaju sandžaka (Hrv. Kostajnica, Gabela i Herceg-Novi).

Za neke od ličkih i požeških kapetanija znam iz Memibegovićeva opisa bosanskog pašaluka samo toliko da su postojale, dok za neke ima još i pokoji sitniji podatak.

Lički je sandžak organiziran oko godine 1580. otcjepljenjem jednog dijela sela, varoši i gradova od kliškog i bosanskog sandžaka, što su ih Turci osvojili između 1522. i 1570, tj. od zauzeća Knina i Skradina do zauzeća Zemunika. Ovaj se sandžak sastojao od Like, Krbave i krajeva između Zrmanje i Krke, gdje se prije sterala županija *Luka* (Gornji i Donji Kotari). Teritorij županije Luke zove se u ličkom sandžaku *nahija Kotar*.[1] U ovome je sandžaku oko 1620. godine bilo pored brojnih sela 28 tvrdih gradova i varoši. *Knin*[2] je bio glavni grad sandžaka. U jednom na našem jeziku pisanom pismu potpisuje se 1613. sandžak-beg Lički Halilbeg „sančak lički i krbavski i zakrčki i kotarski".[3]

[17] Mostarski sidžil u arhivu Orijent. instituta.

[1] U Ferhad-pašinoj zakladnici iz 1537. stoji da je Zemunik u nahiji Kotar.

[2] V. Klaić, „Knin za turskog vladanja (1522–1688)", *Vijesnik Hrvatskog arheološkog društva*, 1928, str. 257–262.

[3] V. Klaić, o. c., 260.

Gradovi Knin, Skradin, Nadin, Zemunik, Islam, Donji Obrovac i Udbina bijahu sjedišta kapetanâ ličkog sandžaka.

Za kandijskog rata izgubili su Turci jedan dio ovoga sandžaka. Tom prilikom nestalo je nekih ličkih kapetanija, a ostale su propale u velikom ratu (1683–1699).

10. KNINSKA KAPETANIJA

Knin je bio sjedište ličkog sandžak-bega.[4] Po Memibegovića opisu bilo je 1620. godine u Kninu 300 kuća i isto toliko ljudi za oružje, dok su kninska sela mogla imati 1000 ljudi. Grad je bio obzidan s tvrđom na brežuljku u kojoj su bila 2–3 velika topa i više periera (mužara iz kojih su se bacale kamene kugle). Opseg grada iznosio je preko dvije milje.[5]

Bosanski sandžak Gazi Husrev-beg i hercegovački Mahmud-beg osvojili su Knin 28. V 1522.[6] Turci su vladali Kninom do 1688. Od 1649. do 1653. bio je Knin u mletačkoj vlasti, a toga vremena sjedio je sandžak-beg na Udbini. Od 1648. do 1653. vodile su se žestoke borbe oko ovog grada.

Prvi po imenu poznati kapetan Knina bio je Mustaj-beg Firdusović, koji je na ovom mjestu bio 1662. godine. On je ponovo na ovo mjesto zasjeo iza Mehmed-bega Atlagića.

Godine 1664. do iza 26. veljače 1677. bio je kapetan Knina *Mehmed-beg Atlagić*,[7] sin Mustafin, kasniji bosanski vezir.

On je krajem kolovoza 1675. požurio od dalmatinskog providura Marina Zorzi odgovor na pisma bosanskog defterdara i mletačkog baila koje mu je on dostavio, a ujedno ga moli da zabrani mletačkim podanicima, koji su obrađivali zemlje u Zemuniku i Islamu, da dohotke sa tih zemalja predaju sandžak-begu Durakbegoviću, jer je dohotke sultan njemu darovao. (B. Desnica, Istorija Kotarskih uskoka, I, Beograd, 1950 str. 171)

Poslije ovoga Atlagića došla je kapetanija u vlast hlivanjskih begova *Firdusovića* (Fridusa) i ostala do pada Knina pod Veneciju u rujnu 1688. Po imenu poznata su nam dva Firdusovića, Mustaj-beg i Ali-beg.

S kninskim dizdarom *Mehmed-agom* pisao je oko 1684. Mustaj-beg odmetnutim knezovima da su oni prijavili serdaru Mehmed-begu Durakbegoviću sve one koje su uskoci prisilili da se odmetnu kao i one koji su se dobrovoljno odmetnuli, a on je to saopćio paši. Sad ih pozivaju da se pokore i budu careva raja, kao i prije, pa im se neće ništa nažao učiniti. Neka s donosiocem pisma opreme nekoliko ljudi,

[4] Do sada nemamo nijedne liste sandžak-begâ ovoga sandžaka. Zbog toga ovdje donosim imena onih za koje znam iz raznih isprava i štampanih djela: Mustafa 996 (1588), Ibrahim-beg Memibegović 1593, Halil-beg 1606. i 1613, Šahman 9. VII 1019 (27. IX 1610), Ahmed šaban 1037 (travanj 1628), Derviš, početak ramazana 1045 (veljača 1636), Hajdarbeg 1639, Halilbeg Duraković 26. II 1639. i kraj safera 1056 (16 IV 1646), Mehmed-beg 1648, Mustajbeg Lički (1653–1656), Muhamed-beg Durakbegović (1657), Alija 1089 (1678). Muhamed Durakbegović 1681. bio je sandžak kninski; on je spomenute godine pozvao šibenskog vlastelina Divnića na neko veselje. On je bio kapetan i 1684. i 1685. Posljednji sandžak-beg bio je Muhamed-beg Crničić (1688). U nedatiranim izvorima spominju se još Muhamed sin Mustafin i Osman.

[5] F. Rački, *Prilozi za geografsko statistički opis bosanskog pašaluka. Starine* XIV, str. 184.

[6] Dr Č. Truhelka, „Gazi Husrefbeg", *GZM*, XXIV, (1912), str. 110.

[7] Zadarski arhiv, filza VIII, dok. 44. Ovaj i sve daljnje podatke iz Zadarskog arhiva ustupio mi je najpripravnije prof. Nedim Filipović, na čemu mu i ovdje toplo zahvaljujem.

kojima daju tvrdu vjeru da im se neće ništa dogoditi i da će se moći slobodno vratiti. Ako ne dođu, neka grijeh što će im porodice pasti u ropstvo i što će im biti oduzeta stoka padne na njihovu dušu. I nek ne reknu da im nije javljeno i sad neka biraju šta vole.[8]

Mustaj-beg je umro prije rujna 1688. od rana što ih je zadobio pri obrani Knina.

Ali-beg je bio samo nekoliko dana kapetan i nakon pada Knina otpremljen je s Mehmed-pašom Atlagićem i ostalim uglednim zapovjednicima u Veneciju.

11. SKRADINSKA KAPETANIJA

sa središtem u gradu Skradinu. Taj je grad bio u turskoj vlasti od 1522. do 1684. godine. Skradin je zauzeo Gazi-Husrev-beg uz pomoć hercegovačkog sandžaka Mahmud-bega.[9] Iz Memibegovića opisa znamo da je 1620. bio Skradin s jedne strane opasan bedemima; jedan mu je kastil na glavici van gradskog opsega, a drugi blizu rijeke Krke, oba podređene važnosti; podalje, pak, ima nekoliko mlinova. U gradu i predgrađu bilo je oko 200 kuća i 300 za oružje sposobnih ljudi. Gradu pripada više sela sa 300 kuća i toliko ljudi za oružje.

Skradinski kadija stolovao je u Hlivnu. U Skradinu je sjedio sandžakov kapetan, s više aga, i dizdar.[10]

Prvi po imenu poznati kapetan bio je neki Mehmed-aga. On je 1638. uputio jedno pismo šibenskom kapetanu da pusti nekog sužnja Vukasa, kmeta Ahmet-age Ljubunčića.[11]

Iz dvaju nedatiranih turskih akata franjevačkog samostana u Visovcu vidi se da je bio skradinski kapetan i neki *Mustafa* i dizdar neki *Mehmed*.

12. NADINSKA KAPETANIJA

nosila je ime po gradu Nadinu. Taj je grad zauzeo 1538. godine bosanski sandžak Gazi Husrev-beg.[12] Turci su ga izgubili 1647. godine.

Nadin je bio 1620. obzidano mjesto, utvrđeno malim kastelom sa nekojim kamenim topom. Predgrađe s gradom brojalo je 100 kuća i 130 ljudi za oružje. Nekoliko sela imalo je 200 kuća i 300 ljudi za oružje. U gradu je bio dizdar, pet aga i kadija.[13] Prema tome, ovoga vremena nije Nadin imao kapetana.

Poput Zemunika i Nadin je utvrđen 1637, tako da je bio najjača utvrda, jača i od samog Knina, i snabdjeven svom ratnom spremom.[14] Najvjerovatnije je da je u

[8] Dr B. Desnica, *Istorija kotarskih uskoka*, Beograd, 1950, I, str. 107, 108, 335; Beograd, II, str. 239, 246.
[9] Dr Ć. Truhelka, o. c., 110.
[10] F. Rački, o. c., 182.
[11] Ćir. X, akt br. 18.
[12] Dr Ć. Truhelka, „Gazi Husrefbeg", *GZM*, XXIV, 1912, str. 146.
[13] F. Rački, o. c., 183.
[14] Dr L. Jelić, „Lički sandžakat i postanje Mletačke Krajine", *Narodni kalendar za prostu godinu 1898*, Zadar, str. 84. Od ove radnje postoji separat.

Nadinu baš ovoga vremena organizirana kapetanija. Godine 1645. bio je nadinski kapetan jedan Ferhad-pašić. Jedan od nadinskih aga bio je 1641. *Mehmed-aga Beširagić*.[15] U to isto doba bili su Beširagići kapetani Islama i age Obrovca. Po jednom nedatiranom aktu u Drž. arhivu u Zadru bio je neki Fadlulah-aga aga azapa (filza CXXIII, dok. 1/3).

Osim azapa bilo je i po gradovima ličkog sandžakata i drugih rodova vojske, naročito martoloza. U gradu Vrani spominju se age azapa, martoloza i prešlija. Prešlije nisu nikakav rod vojske. To je očito pogrešno napisano u Memibegovića opisu, a odnosi se sigurno na bešlije. Kod nas ima prezimena Bešlić i Bešlagić, a nastala su tako što su im pređi bili bešlije i bešlijage.

13. ZEMUNIČKA KAPETANIJA

zvaše se po gradu *Zemuniku*, čije se ruševine vide još i danas na humku kraj današnjeg mjesta istog imena. Zemunik je bio u turskoj vlasti od 1570. do 1648. godine. Ovaj je grad zauzeo Ferhat-beg Sokolović, sandžak kliški. On je ovdje sagradio jednu džamiju prije veljače 1578.[16]

Godine 1620. sjedio je u Zemuniku kapetan, dva dizdara i kadija. U gradu je bilo do 200 boraca, a isto toliko davala je okolica.[17] Kad se sultan Murat IV spremao da zauzme Zadar, pretvoren je Zemunik u čvrstu stratešku tačku. Oko 1637. sagrađen je uz stari grad *Tome Veniera* u Zemuniku novi grad. Za tu osnovu Murata IV imao je biti Zemunik glavno uporište. Zemunik je kroz to vrijeme naglo porastao. Dok za Zemunik kaže Memibegovićev opis: „Zemunik, zidan grad s tvrđom, mala topa dva, nekoliko havana s kamenim đuletima, kuća ima, što u gradu što u varošu, sto pedeset na broj, ljudi za oružje dvjesta" iz mletačkog izvora znamo da je grad s predgrađima brojao 830 kuća, 1200 posadnih vojnika i 3000 duša, tako da nije ni u čemu zaostajao za Zadrom, glavnim gradom mletačke Dalmacije.[18] Iako ovako piše dr L. Jelić, čini se da je pretjerano.

Od zapovjednika ove kapetanije poznat mi je samo neki *Hasan-aga*. On se spominje u jednom aktu od 1051 (1641) bez dalje oznake pa tako ne znamo da li je bio kapetan ili samo aga nekog roda vojske.[19]

[15] Zadarski arhiv, filza CXXVI, dok. 10/9.
[16] Iz Ferhad-pašine zakladnice od safera 995 (veljače 1587) znamo da je Ferhad-paša uvakufio svoj posjed oko Tinja i odredio da se od prihoda uzdržava njegova džamija, što ju je sagradio u tvrđavi Zemuniku, kao i škola u gradu *Vrani*, koju je on također podigao, i da se plaćaju službenici tih zadužbina. Isto tako odredio je neki doprinos za jednu džamiju u mjestu zvanom *Hrvatice*. Ovaj posjed u Tinju bio je *vakuf* Ferhad-pašin, a ne *zijamet*, kako piše dr Luka Jelić (o. c., 90). Po Jeliću taj je zijamet zahvatao Tinj, Goricu, Prkos, Hrašćane (danas Raštani, kotar biogradski), Bubjane i Sišane (tačno Lišane, kotar Benkovac), dok se u zakladnici spominje samo Tinj. Godine 1620. sjedio je u Tinju mutevelija (upravitelj) ovoga vakufa (Starine, XIV, str. 183). O ovim zadužbinama i vakufu vidi: dr. A. Muftić, Moschee und Stiftung Ferhad Paša's in Banja Luka, Grafenhainichen, 1941, str. 21–22. i str. 62–64. Hrvatice su bez sumnje *Hrvatci*, veliko selo u krajini sinjskoj, koje se pisalo i Ervace, i koje je 1866. imalo 1168 duša i župu Svih Svetih u mjestu, i područno mjesto Čitluk sa 1421 dušom. V. Sabljar, *Miestopisni riječnik Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, str. 101.
[17] F. Rački, o. c., 183.
[18] Dr L. Jelić, o. c., 84.
[19] Zadarski arhiv, filza CXXVI, dok. 10/9.

www.Bosna-Historija.com

U obližnjem gradu *Vrani* boravio je godine 1639. kapetan *Durak-aga*. Koliko se zna, Vrana nije bila sjedište kapetana, pa je Durak-aga mogao biti zemunički kapetan ili kapetan neke druge kapetanije (Zadarski arhiv, F. C. XXXI, br. 29).

14. ISLAMSKA (SEDDI-ISLAMSKA) KAPETANIJA

zvaše se po gradu Islamu. Danas je ondje selo *Islami* s ruševinama starog grada. Prije se grad po L. Jeliću zvao *Vespoljevac*.[20] Antun Šimčik prima ovo s oprezom i pomišlja na *Vrpoljac*. Zauzeo ga je kliški sandžak Ferhat-beg Sokolović 1570. i otada se zvao *Islam*. Po opisu od 1620. bilo je u Islamu oko 200 pješaka, dizdar i 3 age. Uoči kandijskog rata bio je grad tako utvrđen da je zaostajao samo za Nadinom, Zemunikom i Udbinom, gradovima prvog reda. To je tražio njegov pogranični položaj. U turskim izvorima zove se *Seddi-islam* (zid islama). Islam je bio središte *Gornje Krajine* koja se zvaše i *Islamska kapetanija*. Ovoj je kapetaniji pripadao i gradić *Cetiglavac*, negdanji dvor ninske biskupske mense, koji je nakon izgona Turaka bio dodijeljen kao leno junačkoj porodici Mitrović-Janković, danas kula Stojana Jankovića. Tu je bio uoči kandijskog rata spahiluk Jusuf-age Turića.[21]

U kuli u Gornjim Biljanima sjedio je kapetan *Gornje Krajine*.

Poznata su mi imena trojice kapetana Islama. *Ibrahim-aga* je bio kapetan Islama godine 1639,[21] a i sredinom šabana 1051 (oko 20. XI 1641).[22] On je umro u ožujku 1644. i naslijedio ga je brat *Sinan-beg Beširagić*.[23] Prije ove dvojice bio je na tom mjestu nepoznate godine Mahmud-aga, ali ne znamo da li je i on bio iz iste porodice.[24]

Sinan-beg je sjedio u kuli u Biljanima. Bio je vrlo ugledna ličnost. Mlečani su nastojali da ga mitom pridobiju na svoju stranu, jer su samo tako mogli imati mir na granici. Oni ga zovu *kapetan-begom*, smatraju ga poglavitom pograničnom osobom na turskoj strani, jer on drži na uzdi sve ostale spahije i age. Po mletačkim izvorima izgleda da je kapetan Islama ili Gornje Krajine bio gospodar i zapovjednik nad ostalim kapetanima ovog kraja.

Zbog jednog okršaja na granici, u kome je palo sedam Turaka, tražio je Sinan-beg oštetu od providura, ali pogranične age prekinuli su veze i prijetili osvetom. Zadranin Grisogono, Sinan-begov prijatelj, donio je ovome providurove darove, deset glava šećera, jedno ogledalo, nekoliko muškovnica, uz ponudu da li je sklon i nadalje primati darove, kao i njegovi prešasnici. U zboru gdje se od generalnog providura predložena pomirba pretresala, većina aga povela se za kapetanovim mišljenjem, te je providur dobio sljedeći odgovor:

„Primismo liste Vaše Preuzvišenosti i vidimo što nam pišete da svatko ko hoće doći na skelu dolazi slobodno, da će biti dobro viđen od Vaše Preuzvišenosti i Vaših podanika.

[20] Dr L. Jelić, o. c., 85.
[21] Ibid.
[22] Zadarski arhiv, filza CXXVI, dok. 10/9.
[23] Dr L. Jelić, o. c., 95.
[24] Zadarski arhiv, filza III. dok. 70.

Zahvaljujemo V. P. na Vašoj dobroj volji i ljubavi i tako treba činiti da se prilagodimo volji čestitog cara i privedre gospode mletačke, koji hoće ljubav i mir na Krajini da daće careve i duždeve ne pomanjkaju.

Jer budući tako i videći mi ljubav Vašega gospodstva govorimo Vam da unapredak hoćemo živjeti u miru i ljubavi, i nećemo dopustiti da naši čine protiv dužnosti i nećemo davati slobodu ni braniti one koji bi htjeli pomutiti pokoj i ljubav i dobar mir na ovoj Krajini. I Bog veseli Vaše Gospodstvo".[25]

Dizdar Islama bio je Jakub-aga. On je tu službu vršio od prije početka svibnja 1635. do iza studenog 1641.[26]

Padom Islama pod Mletke 1647. godine nestalo je ove kapetanije.

15. OBROVAČKA KAPETANIJA

zvaše se po gradu Obrovcu na rijeci Zrmanji. Taj se grad zvao *Donji Obrovac*, a zauzeo ga je 1527. Gazi-Husrev-beg izdajom Jurka Posedarskog.[27]

Godine 1620. sjedio je ovdje kapetan. Tada je bilo u Obrovcu 200 boraca. Prvi kapetani su bili iz porodice Piragića ili Beširagića. Među agama Obrovca bio je 1641. Osman-aga Beširagić i nepoznate godine Selam-aga Matusović (Abduselam bin Husejn).[28] Pismom od 28. II 1639, bez oznake mjesta, izvijestio je Osman-aga Beširagić mletačkog providura u Zadru o odredbama donesenim na sastanku krajiških aga i knezova u *Bukovici* i Bruški. Dalje obećaje ispuniti neku želju providurevu.[29] Padom Obrovca pod Mletke 1647. nije nestalo obrovačke kapetanije i nije mi poznato gdje je kasnije sjedio *obrovački kapetan*. Te je kapetanije nestalo za vrijeme velikog rata.

Posljednji obrovački kapetan bio je *Jusuf-aga Hadžagić*, sin ribničkog dizdara Osman-age koji je na ovom mjestu bio već godine 1080 (1669/1670). On je preostalim dijelom kapetanije upravljao sve do njena pada pod Mletke. Bio je u životu godine 1707. i boravio u staroj Ostrovici. Zajedno s ostrovačkim kapetanom Salih-agom Kulinovićem postavljen je 15. svibnja pomenute godine, kao bivši obrovački kapetan, *eminom* zadarske skele.[30]

Dizdar Obrovca bio je god. 1680. Mehmed-aga. (Zadarski arhiv, F. CXXXI, 6/1).

Obrovačkoj je kapetaniji pripadala *Jasenica* s tvrđavicom *Dračevac*.[31]

[25] „Ricevessimo le lettere di V. E. e vedemo qanto si scrive, che ogni uno chi vole venire alla scala che venga benissimamente, che sera benevisto da V. E. e da suoi sudditi.

Noi ringratiamo V. E. della sua bona volonte amorevole et cosi e bisogno fare per aufrontarsi ad la Volonta del Gran Signore e della Serma Republica Veneta, quali volno amore e quiete alli confini accio li detij Regij e del Principe non pattiscano.

Poiche essendo cosi e vedendo noi l' amore di V. E. le dicemo che nell' avvenire voremo vivere in pace, et in amore, ne saremo contenti, che li nostri facino contro il dovere ne meno noi daremo licenza, ne diffenderemo auelli che vorano torbidare la quiete e l' amore e la bona paca a questo confine et il Signor Iddio allegri V. E." Dr L. Jelić, o. c., 96.
[26] Zadarski arhiv, filza CXXVI, dok. 10/9.
[27] Dr Č. Truhelka, o. c., 127.
[28] Zadarski arhiv, filza CXXVI, dok. 10/9.
[29] *Miscellanea I*, izdanje Drž. arhiva u Zadru, 1949, str. 50.
[30] Zadarski arhiv, filza CXXVII, dok. 12/6.
[31] Dr L. Jelić, o. c., str. 86.

16. UDBINSKA ILI LIČKA KAPETANIJA

Ono što je bio Zemunik uoči kandijskog rata spram mletačkih posjeda i Zadra, to je bila Udbina spram preostale Hrvatske i Senja. Iz opisa od 1620. vidi se da je Udbina bila tvrđava prvog reda. U gradu i predgrađu bilo je 300 kuća, a mogle su dati 500 što pješaka, što konjanika. Okolna sela po Krbavi brojala su 1000 kuća i mogla su dati 1500 boraca. U Udbini je sjedio kadija, kapetan, dizdar i više aga.[32] Godine 1577. bila je u Udbini posada od 300 konjanika i 500 pješaka.

Od 1527. do 27. VII 1689. bila je Udbina u turskoj vlasti. I kao što je Senj baza četovanja na kršćanskoj strani, to je isto bila na turskoj Udbina. Udbina je posljednji grad ličkog sandžaka koji se prisiljen žeđu predao karlovačkom generalu Ivanu Herbersteinu.

Premda prvi spomen o udbinskoj ili ličkoj kapetaniji pada u godinu 1620, držim da je ovo jedna od najstarijih kapetanija. Koji su gradovi pripadali u njen sastav ne zna se, no držim da je Udbini svakako spadao Ribnik, Bunić, Perušić i Ploča.

Od udbinsko-ličkih kapetana u poznatim mi izvorima očuvao se spomen Aliji, Huseinu, Hali-begu (?) i Mustafi. Ovaj posljednji bio je kapetan oko 1648, dok se ona dvojica spominju u nedatiranim aktima.

Ali-kapetan je potpisan na jednom aktu Zadarskog arhiva. Da je kojom srećom ovaj akt datiran, možda bi se moglo ustanoviti da li je ovaj Alija identičan s onim Alijom *Bojičićem,* junakom naših narodnih pjesama, jer sigurno znamo da je jedan Bojčić živio u Udbini 1641. godine. On je naveden u izvještaju Vuka Frankapana.[33]

Husein kapetan izdao je gvardijanu samostana Visovca ispravu da ga na putovanju niko ne uznemiruje.[34]

Hali-beg je u jednom aktu Zadarskog arhiva (F. CXXXI, 30/24) potpisan kao „kapitan udbinski i lički i krbavski".

Mustafa-kapetan udbinski i lički uputio je jedno pismo harambaši Petru Smiljaniću, bez datuma, ali svakako nešto prije 1648. godine. To pismo glasi:

„Od nas gospodina Mustafage, kapetana udvinskoga, i ličkoga harambaši Petru Smiljaniću poklon i vele drago i lubeznivo pozdravlenje kako bratu i prijatelu našemu.

Čudimo se Vašemu gospodstvu da nam nigdir list ne dodjo (!) od vas, budući s našim ovem priatel. Toliko li mlite da mi nismo ništa posli oca vridni (9)?

[32] F. Rački, o. c., str. 184.

[33] „1663. miseca travnja na 26. harambaše primorske zatekoše Aliju Boičića s bratom i još ji 8 š njime u Vrulji u spilji i jedva ji izvadiše. Aliju pogubiše i još ji š njime 5, a 4 živa dovedoše. Turci naša 3 ubiše", a dva dana prije toga iste godine uhitio je u Bašku Polju (tj. Bast kod Makarske) „5 fratara živih a šestom glavu osiče i dvoje dice i mamko, sve ji proda na Livno janičarom za 500 groša". O. S. Zlatović, Kronika O. Pavla Šilobadovića o četovanju u Primorju, Starine XXI, Zagreb 1889. Toga mrkog vuka Bojičića Aliju i brata mu Ibrahima pogubi Juriša Lekić, harambaša primorski, kako zna Kačić u 131 pjesmi, kojom slavi „turske glavare i silne junake koji pogiboše rata Kandijskog, Bečkoga i Maloga, oliti Sinjskoga". Vrulja je niže Zadvarja, blizu sela Brela, na zapad od Makarske. Možda ima pravo pjesma koja zna Aliju Bojičića u *Zadvarju,* tj. u Zadvarju više Omiša na cesti s lijeve strane Cetine. Zadvarje uzeše Mlečani 1646. godine.

[34] Originalna isprava u arhivu franjevačkog samostana u Visovcu. Ovaj i neke druge podatke iz istog samostana ustupio mi je prof. Seid M. Traljić, na čemu mu se i ovdje zahvaljujem.

Molim vaše gospodstvo, ako ne bude koje oprave, da smo vam bili pisali da opravite pri gospodinu djeneralu, molimo vašu milost, ako ča vidite da ne bude mira, dajte (e) nam na glas po priatelsku skrovito, molimo vašu milost. I pozdravlaše vas naša mati i molaše za jednou tursku robinicu, a ča bude prvo, hoćemo vam uslati. Molimo vašu milost, pozdravite nam od naše strane sina vašega harambaše Iliju. Čuli smo da je junak na toj Kraini. Bog znade da nam je drago, jere je naš. I eto mu uslasmo jedno pero sokolovo, zač je za nj. Moće ga nositi prid junaci. I molimo ga za jedni signu karabinu, ča znate, da tribuje. Vira moja, hoćemo mu pošteno jizpraviti I Bog vas veseli. I molimo vas, harambaša Ilija, da nam ušale jednu bocu rakije, pa ćemo se napiti. I da ste veseli. Amin".[35]

I ovaj nam list potvrđuje onu narodnu poslovicu: Krv nije pura.

Ovaj Mustafa-aga je identičan s pjesmom proslavljenim Mustaj-begom Ličkim, a suvremenik je bihaćkog kapetana Mustaj-bega. Zvao se *Hurakalović.* Kako ga ne spominje Vuk Frankapan u svome izvještaju od 1641, biće da je kapetanom postao nešto kasnije. Mustaj-begov brat Mehmed-beg ili Muhamed-beg bio je lički sandžak-beg 1648. Naš Mustaj-beg postao je takođe lički sandžak 1653. I kao kapetan i kao sandžak-beg često je vojevao sa svojim Udbinjanima i Ličanima. Bio je u boju pod Kninom 1648. godine. Kod Križanića Turnja 1656. razbio je vojsku Mustaj-begovu Juraj Frankapan Tržački. U Kreševu je Mustaj-beg bio ranjen i zarobljen, i nakon kratkog vremena je umro kao zarobljenik.[36]

Mustaj-beg je bio zet ličkog alajbega Jusuf-bega Filipovića.[37]

Lopašić karakteriše Mustaj-bega ovako:

„Dok je Mustaj-beg u Lici živio nije bez njega bilo većeg boja niti zamašnijeg četovanja, a bogme niti svatovanja. Zlo je prošao, tko se bez njega ili njegova znanja s kršćani i najmanje pokresao i u boj upustio. Često puta dolazi on u pomoć, kao da je s neba pao. Njegova se riječ čula i poštovala kao riječ Korana. Sve mu se pokoravalo, ali i on je, što je bilo vriedno, nagrađivao, a kaznio zlo, bivši uzor pravedna i hrabra tirana".

Posljednji udbinski ili lički kapetan, kome imena ne znam, uzet je nakon predaje Udbine kao talac s ostalim agama. Šta je kasnije bilo s tim taocima, ne zna se.[38]

Godine 1641. bile su age u *Buniću* Derviš-aga Filipović i Ahmed-aga Kurtić, u *Ribniku* Alaga Kurtagić i Kurt-aga Zenković, u *Perušiću* Sahih-aga Nsufagić, dizdar, i Sule Furenković.[39]

17. KLIŠKA KAPETANIJA

Klis bijaše znamenit grad zbog svog strateškog položaja. On leži uz cestu koja spaja Split sa zaleđem i ovdje prelazi između planina Mosora i Kozjaka. Klis su

[35] *Miscellanea,* I (1949), str. 55.

[36] R. Lopašić, *Dva hrvatska junaka: Marko Mesić i Luka Ibrišimović,* Zagreb, 1888, str. 23; Dr L. Jelić, o. c., 91.

[37] Dr L. Jelić, o. c., 92.

[38] R. Lopašić, o. c., 45.

[39] *Starine* XXXV, str. 362.

www.BosnaHistorija.com

zauzeli Turci 12. ožujka 1537. nakon duže opsade. Pri odbrani grada osobito se istakao kapetan Petar Kružić.[1] U vlasti Porte ostao je Klis do 30. ožujka 1648.

Klis je postao odmah sjedište novoosnovanog kliškog sandžaka. Osim sandžak-bega sjedio je tu alajbeg, dizdar i kadija. Od druge polovine XVI stoljeća kliški sandžak-bezi često borave u Hlivnu, a stalno nakon 1648. Gradska posada brojila je do 400 ratnika.[2] Među vojnicima bilo je sredinom XVI stoljeća i mustahfiza i azapa alufedžija. Njihove plaće tekle su 1550. godine iz prihoda solana i drugih daća u zvorničkom sandžaku. U spomenutoj godini bio im je havaledžija neki Mostarac Mehmed. (Sidžil CXXXIX, str. 152. i 163). Prije 1596. postao je Klis sjedište kapetana. Toj kapetaniji pripadao je i *Solin*. Po imenu su mi poznata samo dva kliška kapetana: Ibrahim i Alija, i oba su age.

Ibrahim-aga se spominje 1596, kada su uskoci na kraće vrijeme zauzeli Klis. U to vrijeme boravio je on u Solinu, i kada je čuo da su uskoci ušli u Klis, pohitao je da ga povrati pa, kako je bio odbijen, povukao se prema Hlivnu.[3]

Ali-aga je vršio službu kapetana početkom XVII stoljeća. Bio je sin nekog Mustafe. On je bio i *názor Poljica*. Očuvala su se dva njegova pisma upućena omiškom providuru. U pismu od 22. listopada 1602, pisanom u Klisu, žali se Ali-aga što se Poljičanima ne dozvoljava prevoziti stvari po moru i što su Lucetići njima odveli tri brava. U drugom pismu iz Klisa, bez datuma, izvještava Ali-aga omiškog providura radi sakupljanja careva harača od *baština* mletačkih podložnika u župi.[4]

Među istaknutijim osobama koje se navode pri zauzeću grada Klisa od strane generala Foskola 1648. ne spominje se kliški kapetan.

18. KAMENSKA KAPETANIJA

Kamen se zove selo 3 km istočno od Splita, lijevo od ceste Split–Omiš. Tu je nekada bila mala utvrda a pripadala je nizu utvrda oko Klisa. Kamen je došao pod vlast Porte kad i Klis (1537). Mlečani su ga zauzeli 1647.

Po Memibegovića opisu, Kamen je ozidan grad usred jednog polja, gotovo na jednom kamenu, s malo stanovnika, boraca jedva 20. Tri kamena topa u jednoj maloj tvrđavi, 3 age, jedan stoji stalno, a dva su u Cetini i Hlivanjskom polju. Isti aga je dizdar, ali onaj koji stalno boravi ima pod sobom selo Žrnovnicu, koja ima 80 ognjišta. Boraca je u rečenom gradu 100. Izvan bedema ima naokolo pet kuća gdje žive Livanovići iz Trogirskih kaštela, koji su prognani iz Republike (mletačke).[1]

Prema tome, ova je kapetanija osnovana poslije 1624, a prije 1636, a ugasnula je 1647.

Od prije 1636. do 1647. bio je kamenski kapetan

[1] M. Perojević, *Petar Kružić*, Zagreb, 1931. Izdanje Matice Hrvatske.
[2] *Starine*, XIV, str. 179.
[3] M. Perojević, *Klis u turskoj vlasti*, Sarajevo, 1936, str. 52–54.
[4] Dr A. Solovjev, *Bogišićeva zbirka omiških isprava XVI–XVII veka, Spomenik SAN, XCIII*, Beograd 1940, br. 14. i 15.

[1] *Starine*, XIV, str. 179.

Ahmed-aga Omerbašić. On se ponekad piše „kapetan kamenski i nazor poljički". Očuvalo se 17 njegovih pisama pisanih omiškom providuru. Ta pisma govore o manjim sporovima turskih i venecijanskih podanika. U dva se govori i o tapiji na zemlju.[2]

U dva pisma splitskog trgovca Marka Kavanjina iz 1641. spominje se Ahmed Omerbašić kao spahija. On je stajao u nekoj poslovnoj vezi sa sarajevskim trgovcem Mustafa-čelebijom Rafom.[3]

Poslije pada i razaranja Kamena povukao se u Klis, gdje mu se 1648. gubi trag.

19. HLIVANJSKA KAPETANIJA

Hlivanjska kapetanija je prozvana po gradu Hlivnu, sredovječnoj *Bistrici*, a zahvatala je dio nekadanjeg skradinskog, a nakon gubitka Skradina 1684, hlivanjskog kadiluka. U ovoj je kapetaniji bio jedini grad Hlivno, sjedište kapetana. Osim toga pod ovu je kapetaniju potpala i pogranična kula Prolog. Još prije 1626. bilo je u ovoj kuli 40 čuvara.[1]

Osim Dalmacije graničila je ta kapetanija s duvanjskom, kupreškom, glamočkom i ostrovičkom kapetanijom. Njena je posada brojila oko 700 ljudi. Grad je imao svog dizdara i svoje mustahfize.

U jednom opisu bosanskog pašaluka iz trećeg decenija XVII stoljeća navodi se Hlivno kao sjedište *kapetana* sandžaka, ali pod tim držim, ima se razumjeti alajbeg kliški, a ne kapetan u našem smislu.[2] Međutim, u istom je stoljeću postojala hlivanjska kapetanija, jer prema jednom drugom izvoru vidi se da je Hlivno imalo svoga kapetana prije 1691. godine, ali se ni približno ne da odrediti kada je nastala ova kapetanija.

Hlivanjski su kapetani bili iz triju dobro poznatih feudalnih porodica. U XVII stoljeću upravljali su tom kapetanijom *Atlagići*, u prvoj polovini XVIII stoljeća *Ljubunčići*, i iza njih *Firdusi*.

Atlagići su po svoj prilici bili potomci nekog Ali-age koji se istakao pri zauzeću Klisa 1536. godine. Ova je porodica dala Turskom Carstvu više državnika i ratnika do kraja XVII stoljeća, kada je njihova slava posve potamnjela zbog neuspjeha u velikom ratu. Od toga vremena oni su bili samo zaimi. U muškoj su lozi izumrli 1861, a u ženskoj 1919.

Prema jednom odžakluk-beratu iz 1131 (1718), hlivanjski su neferi i zapovjednici dobivali plaću od prihoda splitske carine i imotske bekije u iznosu od 5000 groša i od bosanske blagajne 7287 i po groša.

Pri pregledu (joklami) posada po kapetanijama ustanovljeno je 20. I 1144 (25. VII 1731) da u Hlivnu nedostaje 116 nefera s dnevnicom od 1031 akče. Dalje

[2] Dr A. Solovjev, *Bogišićeva zbirka omiških isprava XIV–XVII veka, Spomenik SAN*, XCIII, Beograd, 1940, broj 77, 80, 90, 94, 95, 96, 129, 130, 135, 139, 140, 174, 176, 179, 183, 184. i 185.
[3] Kavanjinova pisma u Muzeju grada Splita.

[1] Dr F. Rački, *Prilozi za geografsko statistički opis bosanskog pašaluka, Starine* XIV, str. 182.
[2] Ibid.

je ustanovljeno kako zakupnici raznih mukata nisu isplaćivali plaće odmah po isteku godine, nego 7–8 mjeseci kasnije, a osim toga isplaćivali su plaće u čuruk-akčama i time oštećivali sirotinju.[3] Iz jedne potvrde vidi se da su zakupnici prihoda splitske carine i imotske bekije stolački kapetan Smail-beg Šarić i brat mu Sulejman-beg isplatili hlivanjskim neferima 3020 groša za 1160. godinu tek u šabanu 1161. (kolovoz 1748) mjesto u muharemu. Ovdje je dakle zakašnjenje od sedam mjeseci, ali ono je bivalo i pokoju godinu.

Po nalogu bosanskog vezira iz Hlivna je u Jasenovac premješten džemat džebedžija i konjanika, a to se moglo desiti prije 1718. godine.

Hlivanjski su vojnici sudjelovali u svim vojnim pohodima. Obično su išli uvijek zajedno hlivanjski, duvanjsi i glamočki vojnici ili hlivanjski i duvanjski. Godine 1714. postavljen je Salih-aga Ćurčić baš-bogom vojsci koja je išla na Crnu Goru, a sastojala se od sarajevskih jeničara i vojnika kapetanije Dervente, Bišća, Hlivna i Duvna.[4] I pod Kladušom 1790. bili su vojnici Hlivna, Duvna i Glamoča zajedno.[5]

Godine 1103 (1691) bio je hlivanjski kapetan

Salih-aga. On se spominje 1115 (1702) kao bivši hlivanjski kapetan. Držim da je ovaj Salih-aga bio iz porodice Atlagića.

Husein Ljubunčić postao je kapetanom Hlivna najkasnije 1695. godine. Kao svi kapetani ove kapetanije, bio je i aga prvog džemata azebana s dnevnicom od 60 akči. Pored toga on je primao od 1695. g. dnevno još 21 akču za neke druge poslove koje je vršio kao kapetan.

Muhamed-beg Atlibegović (Atlagić), sin Mehmed-pašin, radio je početkom XVIII stoljeća da prisvoji ovu kapetaniju, iako je Ljubunčić vršio sve kapetanske i druge povjerene mu poslove bez ikakva prigovora. I u tome je i uspio. Ali je sada neferat hlivanjske kapetanije podnio mahzar, a beogradski muhafiz ilam u prilog Ljubunčića, pa je konačno izdan Ljubunčiću novi berat u ordiji na Prutu 1123 (1711), kojim se Atlagiću izdani berat poništava i ponovno postavlja Ljubunčić.[6]

Prema mostarskom mahzaru oko 1730. bio je hlivanjski kapetan

Hasan Ljubunčić. Po bilješci u jednom hlivanjskom rukopisu[7] sudjelovao je hlivanjski kapetan sa svojim neferima u boju pod Banjom Lukom 1737. godine. Kapetanovo ime nije navedeno, ali to će svakako biti Hasan-kapetan.

Ovaj je kapetan bio ubijen. Po jednoj verziji platio je glavom zbog neke djevojke, a po drugoj, protiv njega pobunili su se Hlivnjaci, udarili na njegov odžak i ubili ga. O tome nema ništa zapisano. Po njegovoj smrti prešla je kapetanija u vlast porodice *Firdusa.*

Firdusi pripadaju među najuglednije plemićke porodice Bosne za turske uprave. Vrlo je vjerovatno da su Firdusi potomci sredovječne bosanske vlasteoske porodice Rajčić. Stari odžak (kurija) begova Firdusa stajao je u predjelu Hlivna koji se i danas zove Rajčevac.

Prvi spomen Firdusima nalazimo u jednom zadarskom aktu od 18. veljače 1662, gdje je naveden kao kapetan Knina jedan Firdusović. Nešto mlađi spomen

[3] *Manuscripta turcica,* br. 82.
[4] Arhiv M. E. Kadića br. 1026 i 1028. – Nedim Filipović, „Tri bujruldije Numan-paše Ćuprilića", *Kalendar „Gajret" za 1941,* str. 203–226.
[5] *Kronika M. E. Kadića,* sv. XIII, str. 167.
[6] Originalni berat u mene.
[7] Rukopis sam vidio 1935. u tada još živoga Hafiz-ef. Fehimovića u Hlivnu.

Firdusima nalazi se u kronici popa Šilobadovića. Po toj kronici bio je 21. veljače 1686 [illegible] obljen *beg Pirdusović.*[8] Od sredine XVIII stoljeća bili su Firdusi gospodari Hlivna i hlivanjskog kadiluka. Oni su bili kapetani do 1835, a vršili su kroz to vrijeme ponajviše i čast muselima. Prvi kapetan Hlivna iz ove porodice bio je

Ahmed-beg I *Firdus.* U arhivu franjevačkog samostana u Fojnici očuvalo se jedno pismo ovoga kapetana fojničkom gvardijanu od 26. rujna 1751, kojim traži da u Hlivnu ostane i dalje fra Stipan Kovačević koji je bio nekamo premješten. Kovačević je bio sin jednog Firdusova kmeta „koji je od starine, još moj stari". Ovo je pismo ujedno i prvi poznati spomen Firdusima kao kapetanima u Hlivnu.[9]

Godine 1752. bila je jedna pobuna baša koji su navalili na Hlivno i ubili ovog kapetana i više njegovih ljudi.[10]

Ahmed-begov je sin i nasljednik

Ahmed-beg II, koji je ovu službu vršio do smrti. Umro je u Hlivnu 1188 (1774/75), kako piše na nadgrobnom spomeniku. Za ovoga kapetana znamo da je s drugim bosanskim kapetanima vodio vojsku protiv Mostara 1760. godine. Iza njega su ostala dva sina: Ibrahim i Jusuf.

Za vrijeme ovoga kapetana hajdukovao je *Stanko Sočivica,* mletački podanik u kraju oko Prologa. On je s nekim drugim Dalmatincima, među kojima je bilo i mletačkih vojnika, napadao na karavane koje su išle iz Splita u Bosnu, i to onda kad bi karavana prešla na teritoriju hlivanjske kapetanije. Nešto podataka o dva takva napadaja iznijećemo ovdje da se vidi kako se to zbivalo.

Jedan napadaj desio se u mjesecu srpnju, a drugi 24. kolovoza 1766. godine.

Od 5. kolovoza do 6. listopada 1766. boravio je u travniku dragoman zadarskog providura Franjo Medun, koji je donio neke darove novom bosanskom veziru i tom prilikom trebao je raspraviti s vezirom neka pitanja, a među njima i pitanje hajdukovanja na granici. Na putu iz Zadra u Travnik zadržao se jedno vrijeme u Splitu i tu je saznao za jedan napadaj na tursku karavanu, koji se desio u Prologu i odmah je to iz Splita javio providuru. Među ostalim piše on providuru da je karavana bila stigla u Bili Brig i izručena pograničnoj pratnji turskih pandura iz prološke kule, pa kad je bila pola sata daleko u turskom teritoriju, nabasala je u šumi na sedam ljudi koji su s napetim puškama zaustavili nekog Hadži Mustafu koji je htio bježati, ali ga je jedan hajduk ubio hicem iz puške. Hajduci su od mrtvoga uzeli što su htjeli, a također i od ostalih, ali su ih pustili da prođu. Doznavši paša za sve to pozvao je agu iz Prološke kule. Medun kaže da će paša baciti krivnju na Mlečane, jer da puštaju karavane da mirno prođu mletačku granicu, a onda ih hajduci slijede i napadaju na turskoj teritoriji.

9. kolovoza bio je Medun u audijenciji kod vezira i pored ostalog razgovarali su i o ovoj hajdučiji. Medun je izložio veziru mjere koje je Republika poduzela za istrebljenje hajduka, pričao mu o pogibiji sinovca Sočivičina, a i da je sam Sočivica bio ranjen i da je uspio u mrkloj noći pobjeći, ali da su mletačke vlasti izdale potjernicu i obećale veliku nagradu ko ga dovede živa ili mrtva. Providur će istrijebiti

[8] Fra S. Zlatović, *Kronika Pavla Šilobadovića o četovanju u primorju (1662–1686), Starine,* XXI, str. 113.
[9] Dr J. Matasović, *Fojnička regesta,* str. 201.
[10] Vidi bilješku broj 8.

www.BosnaHistorija.com

hajduke koji nanose štetu turskim podanicima. Paša je na to odgovorio da je i on sa svoje strane dao naredbu pograničnoj vojsci da pazi na one razbojnike i nada se da će u sporazumu s providurom osigurati putnike.

Iz Medunova izvještaja od 28. kolovoza saznajemo neke detalje o novom napadu na karavanu, koji se desio 24. kolovoza, i o ulozi hlivanjskog kapetana. Medun piše da su dan prije došli iz Hlivna neke age i časnici posade i da su na divanu pred pašom iznijeli ilam hlivanjskog kadije i arz-mahzar svih starješina i stanovnika, kako se je 24. kolovoza dogodio onaj tragičan slučaj, kakva nije bilo od pedeset godina. Medun je odmah kasno uveče pozvan ćehaji. Ćehaja mu je dao da sjedne i neko je vrijeme šutio, a onda mu je izvadio tri spisa od kojih je dva (ilam i mahzar) dao pisaru da ih pročita. Oba su pričala kako se je slučaj dogodio, kako je, naime, prolazila karavana iz Splita za Hlivno, te prošavši Bili Brig jedan sat prema Bukovu klancu na turskom teritoriju, a u pratnji Turaka i proloških pandura bila napadnuta. U Bukovu klancu nasta puškaranje i s prvim hicima pade mrtav aga prološke kule, a onda bajraktar prološke straže i harambaša, dok su jedan kalauz, kiridžija i jedan kršćanin, turski podanik, bili ranjeni. Na lice mjesta došli su hlivanjski kadija, kapetan, neki oficiri i age, koji su na mrtvima ustanovili po 13–14 rana. Oštećeni su tražili od travničkog vezira odštetu i molili da se potuži sultanu zbog takvog narušavanja mira.

Medun se teško zabrinuo i poplašio čuvši sve to. Svom izvještaju je priklopio i popis odnešenih i izgubljenih stvari, bez popisa štete nanesene sarajevskim trgovcima, zbog čega su bili išli u Sarajevo i još neki da sastave drugi ilam i mahzar, te da ga preko divana pošalju velikom veziru u Carigrad. U ovim tužbama se tvrdilo da su karavanu napali mletački vojnici na straži u Bilom Brigu, i da su trojica od njih bili u uniformi, po čemu su pripoznati. Oni su opljačkali karavanu i sa 11 konja krenuli niz Bili Brig u selo Gljev kod rijeke Cetine. U karavani je bilo 40 konja, bez onih iz Sarajeva.

Ćehaja je onda pitao Meduna što misli o stvari a on mu je odgovorio da će stvar javiti providuru i, ako bude istina, da će krivce kazniti. Ćehaja je rekao da će čekati providurov odgovor i u tom smislu da će obavijestiti one iz Hlivna. Medun dodaje da se govori da će oštećeni trgovci tražiti odštetu od providura i Republike.

Istoga dana javio je Medun providuru kako mu je ćehaja rekao u ime pašino da piše providuru neka obavijesti kad krivci one pljačke budu uhapšeni, pa će na granicu poslati jednog kadiju i oštećene da im se sudi.

Pismom od 4. rujna izvijestio je Medun providura kako je ćehaji predočio sve mjere koje su mletačke vlasti poduzele za istrebljenje hajduka. Za to Meduna u Travniku dobro gledaju. Mletački predstavnik iz Sinja javio je Medunu da turski graničari prijete mletačkoj posadi u Bilom Brigu, te da su kapetani iz Hlivna i Duvna htjeli provaliti u mletački teritorij, popaliti kuće i poubijati ljude u svim selima s onu stranu Cetine. No kasnije je hlivanjski kapetan rekao da radije njega ubiju, nego da počne toliko zlo. Tako se je narod primirio, a u Travniku su kapetana pohvalili.

Zbog slučaja s karavanom bilo se je stanovništvo u Hlivnu pobunilo i htjelo je poslati u Carigrad poslanike da se potuže. Zato je iz Travnika poslat u Hlivno čohadar pašin da ih umiri, što je zaslugom hlivanjskog kapetana i postignuto. Medun

taj uspjeh pripisuje svom ličnom prijateljstvu s kapetanom, kome je bio darovao nekoliko limunova, pa će mu i sada na povratku nešto darovati, pošto je spriječio veliko zlo.

Dalje Medun javlja providuru kako je na povratku iz Travnika u Zadar svratio u Hlivno i kako se ovdje razgovarao s kapetanom o pljački one karavane. Kapetan ga je uvjeravao da su razbojnici prešli s plijenom na mletački teritorij, i da se nije radilo o povredi mletačke granice bio bi ih stigao u Gljevu (kod Sinja), gdje su se bili zaustavili. Kapetan mu je pokazao i popis sa preko 15 imena, koji su sudjelovali, a većina ih je od Aržana do Vrgorca. U Hlivnu je bio u tamnici neki turski podanik koji je priznao da je bio u društvu onih koji su pred više od tri godine ubili glamočkog kapetana, te da je bio pri pljački one prve karavane, a očitovao one koji su navalili na drugu karavanu. Imali su ga nabiti na kolac, ali su ga preko reda držali u životu da sve prizna. Kolonel Sinjske krajine Anton Surić kazao je Medunu da su poslije one pljačke u Prologu čobani vidjeli 29 ljudi da idu put Aržana, da su im dali ovna koga su ovi ispekli i pojeli i otišli punih bisaga. I Mehmed-beg Atlagić iz hlivanjskog polja kazao mu je u Travniku da su dva njegova kmeta vidjela napadače na karavanu koji su išli u kuću harambaše Ledića kod Imotskog, blizu Buškog blata, gdje su ostali cio dan, a među njima da je bilo 15 Vrgorčana. Nož poginulog Mustafa-age iz prološke kule vidjeli su Atlagićevi ljudi u ruci Stanka Sočivice nedaleko od Grahova. Atlagić mu je još rekao da su Okraboglu Vanadžija ubili Batčići iz Sitnoga i Grbešići, Božan sin Jerka Merdenića iz trogirskog teritorija. Svi bosanski kapetani traže zadovoljštinu zbog ubijenog age u Prologu i više ne idu karavane iz Sarajeva za Split, niti dozvoljavaju izvoz žita. Hlivanjski je kapetan rekao Medunu da se stvar neće poravnati s novcem paši, jer da kapetani traže kaznu krivaca. Na pašinu dvoru u Travniku doznao je da glavni viši mletački zapovjednici ne odobravaju zločinstva protiv mira, ali da niži časnici za malu dobit puštaju svoje ljude da kradu.[11]

Kako se ova stvar konačno završila za sada ne znam.

Ibrahim-beg I, kao stariji sin Amhed-bega II, naslijedio je kapetaniju. Ni o njegovu kapetanovanju nema potanjih vijesti. Na jednom mahzaru potpis mu glasi: Hlivanjski kapetan Firdus, dok u muhuru stoji Ibrahim. Umro je u Hlivnu 1197 (1783). Naslijedio ga je sin

Ahmed-beg III, i kako je bio maloljetan, postavljen mu je stric Jusuf-beg za zastupnika. Po tradiciji koja se očuvala u porodici Firdusa ostao je Ahmed-beg III iza oca od godinu dana. Teško da je ovo predanje tačno. Sigurno je da je to zastupstvo trajalo preko 10 godina, jer je novi bosanski vezir Hasamudin-paša potvrdio Jusuf-bega kao zastupnika dana 7. redžepa 1207 (8. II 1793) god. Po predanju, oženila je majka Ahmed-bega kad je navršio 17 godina. Žena mu je bila Zejna, kći Idris-bega Smailpašića iz Vrila kod Kupresa, a zvahu je i Hanka. Sam je kapetanovao kratko vrijeme, jer je umro 1804. godine. Sin mu je

Ibrahim-beg II, posljednji hlivanjski kapetan. I njega je do punoljetnosti zastupao Jusuf-beg, koji mu je bio po svoj prilici i tutor, jer mu se majka ubrzo preudala za Mustafa-bega Kulenovića Bajbuta.

[11] J. Tomić, Pisma dragomana Frana Meduna u Travnik 1766. godine, Spomenik SKA, LXXIV, str. 44–59. – Marko Perojević, „Mletačko poslanstvo veziru u Travniku 1766. g." *Jugoslovenski list* od 1935, br. 223, 226.

Kada je Ibrahim-beg počeo upravljati kapetanijom, nisam mogao ustanoviti. I on je bio muselim u Hlivnu. Pristajao je uz sultana kao i svi Firdusi prije njega. On je pristao i uz reforme Mahmuda II. Husein-paša Gradaščević imenovao ga je 21. ševala 1247 (24. III 1832) seraskerom (vojskovođom) vojske iz Hlivna, Duvna i Glamoča, koju je on predvodio protiv Stoca, odnosno protiv Ali-age Rizvanbegovića, ali taj je pohod ostao bez uspjeha.[12] Nakon poraza Gradaščevića došao je, pored bihaćkog, tuzlanskog i ljubuškog kapetana kao i nekih dizdara, i Ibrahim-beg Firdus u Sarajevo i poklonio se pobjedniku Kara-Mahmud-paši. Na 5. srpnja izdata mu je propusnica za povratak u Hlivno.[13] Za vjernost caru dobio je naslov carskog kapudžibaše.

On je temeljito popravio onaj poznati vodovod koji opskrbljava vodom Prusac. Za njegova vremena, ili za jednog od njegovih predšasnika, počeo se sijati kukuruz u hlivanjskom kraju i, kako kaže Jukić, kapetan je svijet silio batinom na taj korisni rad. Evo šta o tom piše Jukić: „Čuo sam pripovijedati kako je bivši lijevanjski kapetan Firduzbeg dao besplatno sjeme svojim kmetima, da posiju kukuruz, a oni ga obare i posiju, te kažu begu, da u njihovoj zemlji ne može niknuti. Beg se dosjeti tomu, da je njima mrsko oko njega – kukuruza – ugibati leđa, te im izpravi tabane".[14]

Očuvala se i jedna Ibrahim-begova molba na bosanski divan od 7. džum. II 1230 (17. V 1815) kojom moli da mu se kao zakupniku hlivanjske džizije pošalju potvrde za naplatu harača kao i potvrda za poslatu svotu za zeleni bajrak (koja pripada divanu) i za plaće koje pripadaju njegovim vojnicima.[15]

Iste godine prodali su Firdusi Alija, Ibrahim i Sulejman jedan svoj posjed u selu Vinici duvanjskom ajanu Mustafa-begu Teskeredžiću.[16] Alija Firdus imao je zajednički posjed u spomenutom selu u ljubuškom kadiluku s Mustafa-begom Teskeredžićem i prodao mu ga 3. džum. II 1225 (6. VII 1810) za 94,5 groša.[17]

Godine 1831. pripremao se u hlivanjskom kraju ustanak raje, a glavne su vođe bili Luka Cverk i Luka Kujundžić, hlivanjski trgovci. Kad je vlast za to saznala dala je obojicu pogubiti. Koliko je u ovome imao udjela kapetan, ne znam.[18]

Za ustanka u Hlivnu koji je planuo 1836, a kome su bili kolovođe Hadži Halil-aga Čizmić, Ahmed-beg Ljubunčić, Ibrahim-beg Bušatlija i hlivanjski dizdar, odrekao se 21. ožujka Firdus i kapetanluka i muselimluka i povukao se na svoje imanje Čelebić[19] i zamolio dalmatinskog namjesnika grofa Lilienberga za intervenciju u Carigradu. Iz Čelebića prebjegao je na drugo svoje imanje u Crnom Lugu, a 8. travnja prebjegao je u Vrliku u Dalmaciji. I za Gradaščevićeva pokreta 1831. do 1832. bježao je u Dalmaciju. Iz Sinja je pisao opet 13. IV Lilienbergu.[20] Iz Dalmacije je otišao u Carigrad i kad se 1837. povratio u Bosnu, zaustavio ga je bosanski

[12] M. Mujić, *Jedna bujruldija Husein-bega Gradaščevića, Prilozi Orijentalnog instituta u Sarajevu* II (1951), str. 195–199.
[13] Arhiv M. E. Kadića, br. 964.
[14] Slavoljub Bošnjak, *Zemljopis i poviestnica Bosne,* Zagreb, 1851, str. 29.
[15] *Manuscripta turcica,* br. 593.
[16] *Manuscripta turcica,* br. 3433.
[17] *Manuscripta turcica,* br. 3427.
[18] Dr fra B. Badrov, *Fra Lovro Karaula,* Sarajevo, 1925, str. 11.
[19] Kulu u Čelebiću sagradio je Ibrahim-beg hidž. god. 1229 (1814), kako je to pisalo na ploči iznad ulaza.
[20] Dim. Nikolajević, „Prilozi bosanskoj istoriji iz 1836. god.," *GZM,* XXII, (1910). str. 646. i dalje. – Hasan Hačam: „Hlivanjska buna 1836, *Kalendar „Narodna uzdanica" za 1940, g.,* str. 168–176.

vezir Salih-paša Vedžihija u Travniku ne puštajući ga u Hlivno da ondje ne dođe do ponovnog ustanka. U Travniku je i umro 1837. g. i pokopan u groblju na Lončarici. Misli se da je bio otrovan. Nedić piše da ga je tuga ubila. Za vrijeme ustanka u Hlivnu stradao je Firdusov imetak.

Na Ravnima (Firdusove Ravni) sagradio je Ibrahim-beg veliki konak i tabiju, a u Čelebiću nadozidao staru kulu. Konak je izgorio 1836. za vrijeme ustanka. Druga kula Firdusova bila je u Hlivnu, a sagradio ju je Ahmed-beg II. Porušena je 1927. g. i do nje je bio veliki odžak, koji je također propao nakon 1920. godine.

Ibrahim-beg je ostao dužan 300 kesa državi, a oko 500 kesa privatnicima. Fermanom od 25. zilhidže 1253 (22. II 1838) godine naređeno je da stanovništvo plati 400 kesa za počinjenu štetu, a ostatak se poklanja u ime vjernosti prema sultanu.

Ibrahim-beg je nastojao oko dozvole za gradnju franjevačke kuće u Hlivnu. On je našao i zemljište i na nj pribavio sve isprave, i to s lijepim pozdravima uputio u Fojnicu da fratri isposluju još bujruldiju. U pismu ističe kako je on uvijek bio dobar prijatelj kršćanima i volio više njima nego arkačima (hristjanima).[21]

Iza Ibrahim-bega ostala je u životu mati i tri žene: Ajiša, kći Mehmed-bega Beširevića, kapetana u Ostrošcu, Hatidža, kći Sunulah-pašina iz Travnika, i Zejneba Čizmić iz Hlivna, dva punoljetna sina, Abdurahman-beg i Muhamed-beg, 5 punoljetnih kćeri: Zejneba, Umihana, Umiđulsuma, Hatidža i Emina i 4 maloljetne: Rukija, Zulejha, Alijja i Fatima. Ostavinska rasprava provedena je tek 13. safera 1277 (31. kolovoza 1860) godine.[22]

Firdusi se često spominju i u narodnim pjesmama.

Godine 1822. bio je *ćehaja* prvog džemata azebana u Hlivnu neki Šaban s 15 akči dnevnice. *Aga tobdžija* (sertopi) bio je 15. šabana 1172 (13. IV 1759) neki Ali-aga.

Dizdar hlivanjske tvrđave bio je 1021 (1612) Ahmed-aga, a posljednji dizdar Hadži Mahmut-aga.

Ovoj je kapetaniji pripadala i *Šuica* u kojoj je bila mala posada s agom na čelu.

20. IMOTSKA KAPETANIJA

Imotski je došao pod vlast Porte oko 1519. i ostao do 1717. Po sadašnjem imotskom i ljubuškom srezu sterao se imotski kadiluk. O gradu Imotskom početkom XVII stoljeća daje nam Memibegovića opis ove podatke:

Imotski, mala varoš bez zidova, zapravo mali kaštel s gradom naokolo, može imati oko 130 kuća zajedno s nekoliko sela, s kojim se nalazi blizu rijeke nazvane Imotski, koja svršava u jednom jezeru, i ima u svemu 1000 duša. Nema artilerije niti ikakve vrste oružja sposobne za obranu. Ima dizdara, ali nema aga. Sa zapada je Neretve. Tu sjedi kadija koji sudi i vrši potpunu sudbenost, čak i smrtnu.[1]

[21] Dr J. Matasović, o. c., str. 254.
[22] Kassam u Abasa Firdusa.

[1] *Starine,* XIV, str. 175.

www.BosnaHistorija.com

Prema tim podacima, 1624. u Imotskom nije sjedio kapetan. Kapetanija je osnovana prije 1636. Jedini meni poznati kapetan bio je neki

Omer-aga. Ime su mu sačuvala tri pisma pisana omiškom providuru. U prvom piše kako mu knez Niko Dorić nije platio uzdarje za baštinu u Zakušcu. U drugom se žali providuru na Niku Dorića i Žana Franu, što su mu ubili bedeviju i moli da mu se ona plati.[2] Iz posljednjeg poznatog pisma znamo da je Omer-aga bio 1640. u Sarajevu kod bosanskog beglerbega i da mu je uručio providurovo pismo.[3]

U prvom od ova tri pisma piše se „kapetan imockog, ljubuškog, prološkog i dvarskog". Prema tome su u ovoj kapetaniji osim Imotskog bili još gradovi Ljubuški, Proložac i Dvari.

Oko 1641. bio je dizdar Imotskog neki Mehmed, ćehaja neki Alija, aga azapa Mehmed, a dvarski dizdar Mustafa-aga.[4]

21. GABEOSKA KAPETANIJA

Turci su zauzeli Gabelu 1529. i utvrdili je 1558. g. Grad u Gabeli imao je dizdara, a prije 1591. godine organzirana je gabeoska kapetanija.

U ratu što je započeo drugom opsadom Beča 1683. g. na ovoj su strani postigli Mlečani 1693. g. lijep uspjeh osvojivši Gabelu, Počitelj i Podgoricu. Mlečanima je naročito dobro došlo to što su u Donjoj Neretvi kršćani tada digli ustanak zbog nasilnog pobiranja filurije.[1] U sljedećoj godini ostali su uzaludni svi turski napori da se povrati ovaj grad. Oni su ovamo vukli ogromne topove baljemeze, šahi-topove i željezne surma-topove iz Jajca, Hlivna, Sarajeva i Prusca.[2] Pod Gabelu je stigla velika vojska, ali sav napor ostade uzaludan. Gabela je ostala u vlasti Mlečana do 1715. godine, kada je digoše samovoljno lagumom u zrak. Podor Gabele pripao je Porti 1718. godine.[3]

O ovoj kapetaniji i njenim kapetanima našao sam vrlo malo podataka. Bila je to pogranična kapetanija kakve bijahu i sve druge ovoga vremena. Po Dubrovačkom arhivu navodi V. Skarić poimence ove kapetane:

Sulejman, bio je kapetan krajem XVI i prvih godina XVII stoljeća (1591–1605). Skinut je 1605. Skarić ne navodi razlog zbog koga se to desilo.

Godine 1613. bio je

Omer, a godine 1617.

Ahmed. Od 1620. do 1630. kapetan je

Selim-aga.[4] Kći ovoga Selim-age, Neslihana, živjela je god. 1081. u Babai Atiku u Maloj Aziji i ove godine poklonila je svoj imetak u Vitini mužu Zulfikar-agi.[5]

[2] Dr A. Solovjev, *Bogišićeva zbirka omiških isprava XVI–XVII veka, Spomenik SKA,* XCII, Beograd, 1940, br. 88 i 93.

[3] Miscellanea Državnog arhiva u Zadru, II–IV, broj 56.

[4] Dr A. Solovjev, o. c., br. 115.

[1] Dr Truhelka, „Pabirci iz jednog Jajačkog sidžila", *GZM,* XXX, (1918), str. 168.

[2] Dr Ć. Truhelka, o. c., str. 169.

[3] Dr Ć. Truhelka, o. c., str. 168–170.

[4] *GZM,* XLIII (1931), str. 67.

[5] Isprava o tome poklonu bila je u Kasima Gujića u Ljubuškom.

Prema jednom temesuku napisanom početkom zilhidže 1064 (oko 15. listopada 1654) godine vidi se da je kapetan Gabele bio

Kemal-aga i na toj ispravi potpisan je kao svjedok.[6] Njegov sin bio je Mustafa-aga, a unuk Fehmi Ali-ef., blagajski kadija. U muhuru ovog potonjeg urezana je godina 1182 (1768/69).[7]

Poznati su mi još gabeoski kapetani:

Jusuf. Nepoznate godine bio je novsi kapetan pa je premješten u istom svojstvu u Gabelu. Taj premještaj javlja Dubrovčanima iz Gabele pismom bez datuma.[8]

Alija, sin Hamzin, kapetan je i nazir Gabele nepoznate godine.

Po kronici popa Šilobadovića,[r] sedamdesetih godina XVII stoljeća zalijetao se iz Gabele u Mletačko primorje neki Ahbegović.

S padom Gabele 1693. godine ugasnula je ova kapetanija. Nije isključeno da je njena kapetanska porodica dobila koju od novoustrojenih kapetanija onoga kraja.

22. TREBINJSKA KAPETANIJA

U cijeloj Hercegovini do karlovačkog mira bile su samo četiri kapetanije: novska, gabeoska, imotska i trebinjska, a nakon pada Novog, Imotskog i Gabele pod Veneciju, ostala je samo trebinjska kapetanija i, prema tome, ona je po postanku bila najstarija među kasnijim hercegovačkim kapetanijama. Ova je kapetanija osnovana prije 1664. godine.

Gotovo sve hercegovačke kapetanije, a naročito one s lijeve strane Neretve, bile su u vezi s Dubrovnikom. Osobito su te veze bile žive između Trebinja i Dubrovnika kao neposrednih susjeda.

Iza 1699. godine Trebinje je postalo najvažnija utvrda u Hercegovini. Osim kapetana sjedio je u Trebinju *miri-miran muhafiz* u rangu paše, pod čiju su vlast spadali vojni poslovi novske bekije, Cernice i Ljubinja, dakle triju kadiluka.[1]

Ova se kapetanija sterala na teritoriju ljubinjskog kadiluka. Osim Trebinja bio je grad i u Ljubinju. Osim ovih dvaju gradova bilo je još i utvrđenih *kula,* npr. u Slanom, Tvrdošu i nekim drugim mjestima koja su bila u sklopu trebinjske kapetanije.

Trebinje je imalo svoj grad (tvrđavu) i u XVII stoljeću, koji se također zvao *Trebinje,* a po tome se prozvala i kapetanija. Toga grada danas nema. Sadašnji stari grad u ovome mjestu sagrađen je 1706. i kasnije više puta dograđivan, utvrđivan i popravljan. Hendek je iskopan 1715. godine. Ovaj se grad službeno zvaše *Banjvir.* Prvih godina XVIII stoljeća sagrađen je grad u Ljubinju.

[6] Arhiv M. E. Kadića, br. 943.

[7] Blagajski sidžil u Orijentalnom institutu u Sarajevu, br. 58, str. 26a.

[8] Zadarski arhiv, C. T. VII. Dobrotom Hazima Šabanovića došao sam do ovoga podatka.

[r] Autor misli na *Kronika Pavla Šilobadovića o četovanju u primorju (1662–1686), Starine* (JAZU – pr. prir.) XXI, a pripremio ju je fra S. Zlatović.

[1] V. Skarić, „Trebinje u 18 vijeku", *GMZ,* XLV (1933), str. 39–70.

U ovoj je kapetaniji bilo svih rodova vojske osim gonunlija. Po jednom beratu od 11. muharema 1210 (28. VII 1795), kako piše V. Skarić, bilo je tada stanje vojske po broju i vrsti ovako:

1 džemat mustahfiza	33	vojnika
8 starih i novih džemata azapa	397	"
1 džemat pasbana	25	"
8 starih i novih džemata konjanika	390	"
3 stara i nova džemata martoloza	47	"

Prema tome, bila bi u ovoj kapetaniji u svemu 892 zapovjednika i vojnika.[2] Ali taj broj još ne odgovara pravom stanju jer se u ovom beratu ne spominju *topdžije* i *džebedžije*, a i njih je bezuvjetno bilo. Iz istog se berata vidi da je broj vojnika od 1795. povećan, jer se spominju stari i novi džemati.

Iz koje su porodice bili trebinjski kapetani do 1712. ne znam, a od ove godine pa do 1835. vršili su tu službu Resulbegovići.

Age i vojnici isplaćivani su iz prihoda filurije Ljubinja, dubrovačke skele, stonske solane i od klančarine.

Age i vojnici nisu samo čuvali ovaj kraj nego je ponekad, kao i iz drugih kapetanija, određivani dio vojnika odlazio na razna bojišta s ostalom vojskom bosanskog pašaluka.

Nemamo podataka o učestvovanju vojnika ove kapetanije u velikom ratu, ali su svakako i trebinjski u njemu učestvovali. Poznato je da je ovaj kraj tuđa vojska opustošila 1690. godine.

Ibrahim-paša Resulbegović, bivši trebinjski kapetan, sudjelovao je s vojskom svoga kraja u boju pod Banjom Lukom 1737. i za zasluge imenovan kliškim sandžak-begom.

Jedan dio vojnika krenuo je s turskom vojskom na Crnu Goru 1756. godine.

Godine 1772. vodio je nešto vojnika Jusuf-kapetan na Rusiju.[3]

U vojsci pod Kladušom 1789. bilo je 96 vojnika iz ove kapetanije.

U odbrani Klobuka i Trebinja 1807. učestvovala je sva vojska ovoga kraja.[4]

Kapetani. Prvi po imenu poznati kapetan bio je neki

Jusuf oko 1664. i 1665.[5] Prije 1701. bio je kapetan

Kasum, kasniji muhafiz.

Osman Begović bio je na ovome mjestu u svibnju 1701, ali se 31. svibnja 1712. godine spominje kao bivši kapetan. Biće da je tu službu vršio do 1710. godine.

Mehmed-aga je bio kapetan kratko vrijeme; on se spominje prvi put 1. listopada 1710, a posljednji put 31. svibnja 1712, a već 21. rujna iste godine kapetan je

Osman-aga Resulbegović i ostao je do 1716, kada je u lipnju postao *miri-muhafiz,* a onda miri-miran-muhafiz (paša). Na položaju je ostao do 1728, kada se po-

[2] V. Skarić, o. c., p. 45.
[3] Ibid.
[4] Kronika M. E. Kadića, XIII, str. 165/II.
[5] V. Skarić, „Podaci za historiju Hercegovine od 1566. do sredine 17. vijeka", *GZM,* XLIII, str. 63.

vukao u miran život. Za nj kaže V. Skarić da je bio „vrlo vrijedan i energičan čovjek. U prepisci između Dubrovčana i trebinjske gospode najviše ima njegovih pisama; ima ih više od stotine.[6] Na svakom položaju koji je zauzimao, interesovao se i brinuo za sve. I narod i podložne mu age držao je vrlo strogo. S Dubrovčanima je podržavao prijateljske veze, ali je znao i energično progovoriti s njima, kada je mislio da su mu učinili krivo. U Dubrovnik je često poručivao da mu se šalju krečari i drugi zidarski radnici, kada je što zidao, ili je koji put poručivao da mu se pošalje mletačkog pirinča, kada se nadao gostima. Trošio je dvije vrste pirinča, mletački i arbanski.

Osim građenja i popravljanja Banjvira Osman je gradio i na drugim mjestima. Godine 1721. išao je u Ljubinje da gradi džamiju. Jednu je džamiju sagradio i u Trebinju. Godine 1723, kada je kapudan-baša Mustafa htio graditi džamiju u Počitelju, umolio je Osman-pašu da nadzire građenje. Nekako u isto vrijeme gradio je Osman svoje saraje (dvore) u Ljubinju.Godine 1725. dobio je od Porte zapovijest da iznova gradi palanku u ljubinjskoj kasabi.

U svojim sarajima u Ljubinju boravio je Osman često. Tamo se povukao posve 1728. godine, kada je prestao biti paša.

Osman-paša umro je u Carigradu oko 1730. godine.[6]

Ibrahim kapetan, najstariji je sin Osman-age (Osman-paše) Resulbegovića. Kao kapetan spominje se prvi put 18. siječnja 1719. g. i u tome je zvanju do iza 29. lipnja 1726. god. I kasnije je on bio kapetan i to 1730. i 1731 – i to 15. travnja.

U međuvremenu, od 1726. do 1729. spominju se dva kapetana koji po svoj prilici nisu Resulbegovići, i to: Jahja i Zahir-beg.

Po V. Skariću

Jahja kapetan se spominje prvi put 17. VII 1728, a posljednji put 23. IX 1729. godine. Ali prof. H. Kapidžić našao je u Dubrovačkoj arhivi spomen nekom

Zahir-begu 8. IV 1729, koji je morao biti na tome mjestu vrlo kratko vrijeme. Isto tako prof. Kapidžić našao je spomen Ibrahim-kapetanu 15. IV 1731.[7] Po očevoj smrti postao je Ibrahim miri-miran 1732. U tome je svojstvu i umro. Godine 1750. bio je Ibrahim težak bolesnik i uzalud je tražio od Dubrovnika da mu pošalju *liječnika Marka.*[8] Umro je u zimi 1750. godine. I on je bio u živoj prepisci s Dubrovnikom. Čini se da nije bio onako vrijedan i energičan kao Osman-paša. Ali je bio dobar čovjek.

Sulejman kapetan sin je Ibrahim-paše. Na kapetaniji se spominje od 1735. do 1750, tj. do očeve smrti. O njemu kao kapetanu nisam našao nikakvih podataka. On je kapetanovao u sjeni svog oca, koji je, po podacima i u Skarića i u Kapidžića, bio vrlo istaknuta ličnost kao trebinjski paša i kliški sandžak-beg. Početkom 1750. g. bio je Sulejman-kapetan u Dubrovniku i tražio uzalud liječnika bolesnom ocu.

Po očevoj smrti postao je paša od Trebinja. Kao paša nije ostavio iza sebe lijepu uspomenu. On je bio gramziv za novcem i u tome je bio pravi antipod svoga oca i djeda.

[6] V. Skarić, Trebinje, str. 66–67.
[7] H. Kapidžić, „Veze Dubrovnika i Hercegovine u XVIII vijeku", *„Gajret" kalendar za 1940",* str. 89.
[8] H. Kapidžić, o. c., p. 106.
[6] Broj pisama koja se nalaze u Historijskom arhivu u Dubrovniku je daleko veći od navedenog broja.

www.BosnaHistorija.com

Sulejman-kapetana nije odmah naslijedio njegov sin

Jusuf. Sigurno je bio malodoban, i tek 1761. nalazimo ga na kapetaniji. Godine 1750. spominje sè kao vekil (zamjenik) kapetanov

Hasan-beg. Iz jedne bujruldije od 19. safera 1172 (22. X 1758) Hasan-beg je i kapetan i *ajan*. Tom mu se bujruldijom nalaže da u Travnik opremi neke krijumčare marve. Iz iste bujruldije vidi se da je on Osmanpašić.

Jusuf-aga bio je kapetan od 1761. do 1791. godine. Sin je Sulejman-pašin i izgleda da je došao na ovo mjesto dosta mlad i neiskusan. Prvi put se spominje 22. veljače 1761. godine. U početku kapetanstva stupio je u spor s trebinjskim agom zbog prihoda od malićane na dubrovačku i stonsku skelu. Jedna trećina od tih prihoda pripadala je posjedniku malićane, a dvije trećine išle su kao plaća agama trebinjske kapetanije. „Jusuf-agi se obraćaju Dubrovčani prvi put 22. II 1761, i vele da su čuli da je malićana u njegovim rukama. U pogledu prihoda malićane, pišu mu sljedeće: ‚Mi nećemo dati nijedan dohodak ni ove skele ni stonske slanice, nego onezijem koji budu po kanunu ukazat da su posesuri (gospodari) od skele oli vekili pravijeh posesura po carskom beratu'. U istoj stvari su pisale i trebinjske age Dubrovčanima pa im oni 25. II 1761, kao agama ‚aghe della citta di Trebigne' odgovaraju: ‚Što smo druzijem rekli, to i vama govorimo, mi nećemo dati ni jedan dohodak ni ove skele ni stonske slanice, nego onijem koji uzbude s tvrdnjom po kanunu ukazat da su posesuri od skele, ili većili pravijih posesura po carskom beratu'. Dubrovčani su u ovom sporu bili zauzeli objektivno stanovište tražeći od obiju strana da dokažu svoja prava na dubrovačku skelu i stonsku slanicu. Po istom sporu pišu Dubrovčani Jusuf-agi, trebinjskom kapetanu, 25. III 1761. godine sljedeće: ‚Mi smo vam skoro pisali da dohotke od ove skele i od slanice stonske nećemo nikome davati nego onezijem koji budu s tvrdnjom po kanunu ukazali da su posesuri od skele. I bivši došli ovde emini, koji su nam prikazali i carski berat i da su oni vekili pravijeh posesura i cesion Sulejman-paše i temesuć s muhurima od aga, mi smo ih rikognoskali i njima ćemo po kanunu s hudžetom od kadije, kako je običajno, dati u svoje doba dinare od ove skele i od slanice od Stona, kako onezijem koji se atenjaju za iskupunjenje i izvršenje carskijeh zapovijedi'. Iz ovog pisma jasno izlazi da su Dubrovčani u ovom sporu između trebinjskog kapetana i aga stali na stranu aga, koji su imali u rukama sigurne i na zakonu osnovane dokumente o malićani na dubrovačku skelu i stonsku slanicu. U istoj stvari Dubrovčani pišu Jusuf-agi u maju 1761. godine sljedeće: ‚Kako ste nam pisali prvu knjigu da ne bismo dali dohotke od ove skele agami od Trebinja, bivši imali s njima neke diference, mi vam odgovorismo da ih nećemo dati nikomu, nego onezijem koji bi pokazali da imaju tvrđe pred sobom i da su posesuri od ove skele'. Emini su došli i prikazali potrebne dokumente. Pošto je Jusuf-aga bio otišao iz Trebinja, Dubrovčani su poslali za njim kurira, koji ga je stigao i predao mu pismo. Kapetan, međutim, na to pismo nije uopće odgovorio. Dubrovčani su to tumačili kao kapetanovo povlačenje i priznanje prava trebinjskim agama na dubrovačku skelu, pa su eminima trebinjskih aga dali prihode za godinu 1760. Na to je opet pisao trebinjski kapetan da se dohoci ne daju agama dok on s njima ne likvidira neke račune i neke ‚diference' pred vezirom bosanskim. Kapetan nije, međutim, ništa učinio kod bosanskog vezira, pa mu Dubrovčani zamjeraju tu aljkavost i vele ako nije bilo vezira u Bosni, bio je njegov zamjenik (vekil) pred kojim je mogao da riješi taj spor sa agama. Dubrovčani završavaju pismo ovako: ‚Zato ako imate kakve konte (račune) s agama, vidite ih pred vekilom bosanskog paše, a dotle, dok ne bude naredba, davaće dohodke onemu koji ima berat i koji su posesuri od rečene skele, kako je po adetu i kanunu'".

Iz dubrovačkog pisma jasno izlazi da su trebinjske age bile u pravu i da su im to pravo Dubrovčani priznavali.[10]

Već je rečeno kako je na ovo mjesto došao kao mlad i neiskusan čovjek i zbog toga malo da nije izgubio kapetaniju. To saznajemo iz jedne bujruldije od 17. reb. II 1179 (13. X 1765) upućene ljubinjskom kadiji i Hasan-begu Osmanpašiću, koja glasi:

„Ljubinjskom kadiji i u trebinjskom gradu nastanjenom Hasan-begu Osmanpašiću saopćava se:

Kapetan trebinjskog grada spada u mladiće, pa nema sposobnosti da upravlja poslovima kapetanije. Tako ne izvršava sadržaje koji se tiču prava iz visokih naloga i naših bujruldija, što se pojave u pogledu spomenutog kadiluka, te tako nastaju nedopuštena stanja da se krnje nečija prava. Čak je tu prije osoba imenom Hadži Alija Fočak, radi tužbe u pogledu nekog emlaća protiv Omera Ćate iz trebinjskog grada sa šeriatskim hudžetom podnijela bosanskom divanu arzuhal, zamolivši da se predvede Ćato, kako bi se pred nama parničio po šeriatu i dobio svoje pravo. Na to je izdana naša bujruldija da se on predvede preko šeriata, kapetana i ostalih koji su za to određeni. Kad je tamo stigla bujruldija, dva puta je od strane šeriata izdavana murasela i on pozivan, ali nije poslušao, a kapetan se pokazao nemoćnim da ga predvede. O svemu ovome si ti, spomenuti mulla, izvijestio nas jednim Tvojim ilamom. Pošto spomenuti kapetan ne zaslužuje kapetanluka, jer spada među nesposobne, trebalo je za ibret drugima odmah postaviti drugog sposobnog. Ali je to još odgođeno, a kao razlog da se vidi njegova aljkavost, obziri i nesposobnost, zatraženo je još jedanput predvođenje spomenutog. Nama su neki pouzdani ljudi javili da si ti spomenuti beže, sposoban da upravljaš poslovima, a da je teško vršiti naloge i dijeliti pravdu, dok se ne uloži sav trud da se izvršavaju visoki nalozi i valijine bujruldije, što se izdaju. Stoga ćeš ti otsada biti ajan u spomenutom kadiluku, te ćeš ulagati sav trud, da se vrše visoki nalozi i bujruldije, i od tebe će se pitati i tražiti i dobro i zlo, koje se tiče spomenutog kadiluka. Kada ti to bude poznato, pohiti da na bosanski divan pošalješ preko šeriata po mubaširu i zabitima, koji su za to određeni, spomenutog Omera Ćatu, čije je predvođenje naređeno. Ako se ikako opazi da zatežete i zanemarujete, znajte kao sigurno da će se svi dohoci kapetanovi i tvoji i džebedži-age, koji je njegov zabit, dati drugome."[11]

Izgleda da se Jusuf-aga s vremenom popravio, jer je pored kapetanluka imenovan i *ajanom*, što saznajemo iz jedne bujruldije od 7. I 1187 (31. III 1773) godine. Po ovoj bujruldiji on ima titulu *bega*.[12] Godinu dana prije (1772) išao je s jedним odredom svojih vojnika i drugom vojskom iz Bosne na Rusiju.[13] Kao kapetan naplatio je plaće trebinjskih aga i vojnika za hidžretske godine 1192. i 1193 (1778. i 1779) iz prihoda dubrovačke skele i stonske solane.

[10] H. Kapidžić, o. c., p. 109–110.
[11] *Ljubinjski sidžil* u Orijentalnom institutu br. 597.
[12] *Ljubinjski sidžil* broj 597.
[13] Muvekit, I, str. 587.

Iz kasnijeg vremena nisam našao nikakvih podataka o ovom kapetanu. Po Skariću, on se posljednji put spominje 1791. godine.

Ne znam ni ko ga je naslijedio. Posljednji meni poznati trebinjski kapetan bio je *Mustaj-beg* Resulbegović. Njegovi potomci prozvaše se *Kapetanovići*. Po jednom njegovu pismu Daut-begu Redžepašiću vidi se da je bio na ovome mjestu 1815. godine. I u Simbschenovoj listi od 8. I 1818. on je kapetan Trebinja. Simbschen ga zove Huseinbegović. O njemu kao kapetanu ne znamo ništa reći.

Mustafa-beg je bio šura Daut-bega Redžepašića. Iza 1815. došlo je među njima do prekida dobrih odnosa i do međusobne mržnje. Daut-beg je bio velika nabodica i pijanica. Nije bio u dobrim odnosima s Ljubovićima, a kad mu se kći udala za Zulfikar-bega Ljubovića bez njegova znanja, Daut-beg je za ovu udaju smatrao odgovornom svoju ženu i, da je ponizi, oženio se, pored nje, od ključkog kapetana *Mustafe Tanovića*. To je bio razlog svađi i prekidu odnosa između zeta i šure.[14]

Godine 1829. bio je trebinjski kapetan *Ahmed-beg*, što saznajemo iz bujruldije Ali-Namik-paše od 29. IX 1244 (4. IV 1829), kojom traži da Trebinje opremi 119 vojnika u carsku ordiju. Da li je on bio posljednji kapetan Trebinja, kao ni to da li je tu službu vršio Hasan-beg Resulbegović, ne znam.

Dizdari. V. Skarić našao je spomena nekolicini dizdara Banjvira. Prije 1711. bio je na tome mjestu Hajdar-aga, a u kolovozu 1711. Hasan-aga. Godine 1714 u ovom su gradu dva dizdara: Hasan-aga i Mehmed-aga. Godine 1719. bio je Ahmed ili Mehmed, a 1831. Hasan-aga Resulbegović. Osman-aga i Husein-aga spominju se 1775. godine.

U raznim aktima našao sam još sedam dizdara Banjvira. Oko godine 1730. bio je Mustafa-aga, a 1732. Salih-aga. Ovaj ili neki drugi Salih-aga umro je oko 1178 (1764) i na njegovo mjesto postavljen je 1179 (1765) Mehmed-aga i podijeljen mu timar od 3168 akči u Ralorini (?). Ali-aga, sin Arslanov bio je 1812. i 1813, a Ahmed 1829. godine.

Više trebinjskih aga spominje se u radnjama Kapidžića i Skarića, ali bez oznake roda vojske i džemata, pa ih s tog razloga ne navodim.

Više godina bio je aga šestog džemata azapa neki Mehmed. On je godine 1174 (počinje 13. kolovoza 1760) dugovao bosanskoj blagajni 15.180 groša od džizije Ljubinja i Novske Bekije za 10 godina. Spomenute godine dao je na taj dug temesuk, a jamci su bili: Ahmed, kapetan Bihaća, kadija Hadži Alija Kasumbegović iz Sarajeva, IV faris Alija iz Trebinja i neki Jusuf iz trebinjske tvrđave. Iz temesuka se ne vidi da li je dužnik bio sakupljač ili zakupnik džizije.[15]

Godine 1170. bio je zakupnik resmi-filurije Ljubinja Zulfikar-kapetan Rizvanbegović, što se vidi iz jedne bilješke u ljubinjskom sidžilu od 18. muharema 1170 (13. studenog 1756).

23. NOVSKA KAPETANIJA U BOKI KOTORSKOJ

Novi i Herceg-Novi bio je najveća i najjača hercegovačka tvrđava za turskog vladanja. Padom Novog pod Turke 1482. pao je i posljednji grad zemlje Hercego-

[14] O ovoj svađi govori jedno pismo kapetana Osman-bega Mušovića, pisano Daut-begu. Arhiv dra S. Bašagića, sada u dra Enise Bašagić.

[15] Ova je isprava bila 1939. godine u Resulbegovića u Trebinju.

ve. Odmah po zauzeću Novog smještena je u grad turska posada. U Novom je sjedište turskog vojvode[1] i kadije novskog kadiluka. Prvi spomen kadiji nalazimo već 1485.[2] U ovome je kadiluku bio i Nikšić kao nahija.[3]

Gradu Novom udario je temelje bosanski kralj *Tvrtko* I godine 1382, a dogradio ga je *herceg-Stjepan* i po njemu se prozvao *Herceg-Novi*. U turskim izvorima zove se ovaj grad *Nova*.

Kroz sve vrijeme turskog vladanja Novi je imao tursku posadu, kojom je zapovijedao *dizdar*. Osim gradske posade bilo je u Novom i *jeničara*. Od kraja XVI stoljeća, ili nešto kasnije, ali svakako prije 1604, organizirana je *novska kapetanija*.

Za turske uprave spominju se ovdje dva grada, i to stari i novi Novi. Stari Novi zvao se i *Gornji*, a novi Novi *Donji grad*. Svaki od ova dva grada imao je zasebnog dizdara. I jedna kula u Novom gradu imala je također zasebnog dizdara. Prostor između ova dva grada nije bio utvrđen. On je bio zasađen voćem i vinovom lozom. Taj prostor zove Evlija Čelebija *Vranica*.[4]

Memibegovića opis Bosne daje nam nešto podataka o Novom prema stanju kakvo je bilo godine 1620. To mjesto glasi:

„Hercegnovi je obzidan grad s tvrđavom dobro opskrbljenom velikom i malom artiljerijom u velikom broju, isto kao i grad, tj. borgo (utvrđeni grad), ali nenaseljen, budući da sav svijet stanuje u gradu sa strane Neretve prema Istoku. Tu ima malo aga, jedan kadija, dizdar i kapetan, koji je stariji od njih sviju. Daleko je od Splita oko 5 dana, a od Sarajeva i Banje Luke 6 dana hoda. Varoš i kaštel s nekojom kućom izvan bedema može imati otprilike 1000 boraca, a možda i manje. Pod njim stoji mnogo sela, koja mogu dati dobar broj vojnika. Artiljeriju su ostavili Španjolci. U posljednjim opisima nalazim samo 500 vojnika ili boraca".[5]

Ima nešto podataka i kod Evlije,[6]

Oko Novog vodili su se ljuti bojevi 1538. i 1539. g. između Turaka i Španjolaca. Španjolci su zauzeli Novi na kraće vrijeme i već 10. kolovoza 1539 moradoše ga predati Hajrudinu Barbarosi. Uz pomoć malteških vitezova osvojili su Mlečići Novi 1687. g.

U novskoj kapetaniji bilo je 1606. najmanje sedam aga. Toliko ih je bar potpisano na jednom pismu od 3. kolovoza 1606.[7] I Memibegovićev opis ističe da u Novom ima malo aga. Prema tome mora da su ovdje džemati bili brojem vojnika jači nego drugdje. Koliko je vojnika brojila ova kapetanija ne znamo, ali je Novi imao oko 1000 boraca. No, o njihovim plaćama nije mi ništa poznato. Sigurno o tome ima podataka u Dubrovačkom arhivu, ali ja to nisam tražio.

Od novskih kapetana poimenice poznati su mi:

[1] Dr Ć. Truhelka, *Tursko-slovjenski spomenici dubrovačke arhive*, Sarajevo, 1911 (separat iz Gl. Z. M.), str. 178.

[2] Dr Ć. Truhelka, o. c., p. 77.

[3] H. Kreševljaković i H. Kapidžić, *Sudsko-administrativna podjela Bosne i Hercegovine početkom XIX stoljeća, Istorijsko-pravni zbornik 3–4*, Sarajevo, 1950, str. 249.

[4] V. Skarić, „Podaci za historiju Hercegovine od 1566. do sredine 17. vijeka", *GZM*, XLIII (1931), str. 63.

[5] Dr F. Rački, „Prilozi za geografsko-statistički opis bosanskog pašaluka", *Starine*, XIV, str. 175.

[6] Evlija Čelebija, *Sejahatnamesi*, VI, str. 453–461.

[7] Dr F. Rački, *Dopisi između turskih i hrvatskih časnika, Starine, XI*, str. 81.

www.BosnaHistorija.com

Husein, 1604,
Mehmed, 1605. i 1606,
Muslibegović, 1613,
Begzade, 1625,
Ali-beg, 1630,
Ali-aga, 1635,
Osman i Jusuf, 1668,
Daut-aga Sulejmanagić, 1673. i .
Hurem-beg i Muharem-aga bez oznake vremena.

Sve ove kapetane osim Mehmeda, Jusufa i Daut-age navodi po dubrovačkim aktima Vlado Skarić.[8] Za Ali-bega kaže da je po svoj prilici *Begzadić*, a za *Osmana*, kako je kapetan starog i novog Novog, dok je *Hasan-beg* bio kapetan starog Novog. O drugim kapetanima ne kaže Skarić ništa.

Iz dva pisma

Mehmed-kapetana vidi se da su ga Dubrovčani obavještavali o kretanju uskoka i neprijateljske vojske i kapetan s ostalim agama zahvaljuje im se i nada se da će to i ubuduće činiti, kao što su to i prije činili. Osim toga traži Mehmed kapetan od Dubrovčana da ne propuštaju uskoke preko svoga teritorija.

Iz pisma od 12. rujna 1605. vidi se da je iz Makarske otpolovilo osamnaest ormarica[9] uskoka, a iz pisma od 3. kolovoza 1606. da se na blizu ukazala neprijateljska[10] (španjolska) armada.

U Novom je bio kapetan i neki

Jusuf nepoznate godine. On je bio u istom svojstvu premješten u Gabelu i to javlja Dubrovčanima pismom bez datuma.[11]

Po jednom aktu u Zadarskom arhivu bio je ovome Skarićevu kapetanu Ali-agi ili nekom drugom novskom kapetanu istog imena ćehaja neki *Hasan*.[12]

U Dona Turcarum našao je V. Skarić spomen ovim *dizdarima:*

1579. Resul-aga
1582. Jusuf-Čelebija i Ahmed-aga od Donje kule,
1589. Ali-aga,
1594. Bali-aga,
1595. Resul-aga,
1609. Ali-aga, novi dizdar,
1613. Mustafa-aga u gornjem (starom) gradu
poslije 1614. Mustafa-aga u starom gradu,
1614. Jusuf-aga u novom gradu,
1618. Mehmed-aga Behlilović,
1624. Pašo Bardonjić,
1625. Mustafa-aga Hajdarović,
1628. Mustafa-aga Hajdarović,

[8] V. Skarić, o. c., p. 63.
[9] Dr F. Rački, o. c., p. 79.
[10] Dr F. Rački, o. c., p. 81.
[11] Zadarski arhiv, C. T. VII.
[12] Zadarski arhiv, filza CXVI, dok. 21.

1629. Pašo Bardonjić,
1632. Sulejman-aga Jusufagić,
Poslije 1634. Mehmed-aga u donjem gradu,
1634. Sulejman-aga u novom gradu,
1636. Sulejman-aga Jusufagić,
1647. Omer-aga,
1649. Omer-aga,
1668. Ibrahim-aga u donjem gradu,
1668. Jusuf-aga u novom gradu,
1668. Omer-aga u starom gradu.[13]

U jednom nedatiranom dokumentu nalazim imena trojice savremenih dizdara u Novom. Ali-aga je potpisan kao dizdar novog Novog, Sulejman-aga kao dizdar starog Novog, a Husein-aga kao dizdar kule donjeg Novog (Kullei zir Nova).[14]

24. KAMENGRADSKA KAPETANIJA

Ime je kapetanija dobila po istoimenom srednjovjekovnom gradu, udaljenom kojih 11 km od današnjeg Sanskog Mosta idući prema Krupi, a zapremala je najveći dio današnjeg sreza Sanski Most. U doba opstanka ove kapetanije bio je njen teritorij samo mali dio kamengradskog kadiluka. Osim Kamengrada bila su na teritoriju ove kapetanije veća naselja Majdan (danas Stari Majdan) i Vakuf (danas Sanski Most). U XVIII stoljeću graničila je ova kapetanija s banjolučkom, prijedorskom, novskom, krupskom i petrovačkom. Ni približno ne znam kada je osnovana, ali znam da nije postojala 1624. godine, jer je Memibegovića opis Bosne ne spominje.

Kamengrad se spominje prvi put 1374. god. Gospodari su mu bili blagajski knežovi Babonezi. Turci su ga zauzeli 1463. godine. U oba tursko-ugarska ugovora (1503. i 1519) spominje se među bosanskim gradovima koji pripadaju Turcima. U XVI i XVII stoljeću sjedište je kadije i vojvode u varošici ispod grada gdje je danas selo Donji Kamengrad. Prije no su Turci zauzeli Krupu i Bihać, Kamengrad je polazna tačka turskom vojevanju po Hrvatskoj i dalje. Još 1933. vidjeli su se ostaci kapetanove kule i odžaka i podor grada na visokom brdu iznad Donjeg Kamengrada. Ova je varošica propala krajem XVII stoljeća. Sjedište kadije i kapetana preneseno je u Majdan.

Majdan je dobio svoje ime po bogatim rudokopima dobre gvozdene rude koja se ondje eksploatisala još u srednjem vijeku. U jednom rukopisu iz XVI stoljeća zove se ovo naselje *Madeni Ahen* (željezni majdan). Taj rukopis napisao je neki Hasan, a bio je 1934. u posjedu Hadži-Mehmeda Handžića. Poslije 1699. preneseno je ovamo sjedište kapetana i kadije iz Kamengrada.

[13] V. Skarić, o. c., p. 64.
[14] Zadarski arhiv, filza CXVI, dok. 21.

Vakuf se prvi put spominje 1624. g.[1] Ime je dobio po vakufu (zadužbini) nekog Hamza-bega koji je podigao jednu džamiju u današnjem Sanskom Mostu. Sve do 1878. zvao se današnji Sanski Most Vakuf.[2]

Stanovnici ovoga kraja, naročito katolici, živjeli su ovdje znatno bolje nego drugdje, kako je to opazio i jedan papin izaslanik druge polovine XVII stoljeća,[3] a to je stoga što su oni bili rudari, topioničari i kovači. On primjećuje kako su ovi obrtnici udarili u poligamiju.

Preselivši se kapetan u Majdan sagradio je ondje jednu kulu i odžak, a drugu opet na Brdarima.[4] Kapetanija se i dalje službeno zvala Kamengradska, a u narodu *Majdanska* i *Majdan*-kapetan.

Kapetani kamengrada bili su do iza 1700. iz nepoznate ili nepoznatih porodica, a onda je kapetanija došla u ruke jedne grane novskih Cerića.

Prvi po imenu poznati kapetan bio je

Omer-aga. Spomen mu se sačuvao u jednom jajačkom sidžilu.[5] On je 11. redžepa 1105 (5. III 1694) prisustvovao kao svjedok na jednom vjenčanju. Nešto prije toga, tj. 24. zilkade 1104 (27. VII 1693), izdao je bosanski vezir bujruldiju jajačkom kadiji da se pobrine za konje koji će prenijeti četiri tovara baruta u Kamengrad i palanke njegova područja.[6] Baš ovoga vremena harale su hrvatske čete Vakuf, Majdan i druga mjesta oko Kamengrada,[7] pa će s ovim u vezi biti slanje municije i boravak kapetana Omer-age i novskog dizdara Arslan-age u Jajcu. Godine 1692. hrvatske su čete popalile Majdan, a sljedeće su ga godine i zauzele na kraće vrijeme.

Godine 1699. bio je zapovjednik kamengradske krajine od Sane do Krke

Ibrahim-aga. On je te godine pisao Makaru povodom dvojice sužnjeva.[8]

Poslije ove dvojice u poznatim izvorima nema spomena kamengradskim (majdanskim) kapetanima sve do u drugu polovinu XVIII stoljeća, ali se iz više isprava vidi da postoji kapetanija.

Što se zna, iz porodice Cerića bila su četiri kamengradska (majdanska) kapetana i to: Mehmed, sin mu Alija, unuk Salih i praunuk Derviš. Njihova imena očuvala su se u predanju ove porodice i djelomično na nadgrobnim im spomenicima. Zabilježio sam ih zimi 1932. po kazivanju Husein-begovice Alajbegović iz Sanskog Mosta i provjerio od Ali-kapetana dalje, u ljetu 1934. godine, po nadgrobnim spomenicima na Brdarima i u Starom Majdanu. Osim toga provjerio sam na istom mjestu i dalje predanje o potomcima Salih-kapetana i njegova sina Derviš-kapetana.

Za prvog Cerića

[1] *Starine*, XIV, str. 185.
[2] P. S. Ivančević, „Sanski Most s okolicom", *Bosanska Vila*, VII (1892), str. 426.
[3] Dr fra J. Jelenić, *Spomenici kulturnog rada bos. franjevaca (1437–1878). – Starine Jugoslovenske akademije*, XXXVI, str. 136.
[4] *GZM*, XLIII (1931), str. 415.
[5] Jajački sidžil u Orijentalnom institutu u Sarajevu.
[6] *GZM*, XXX (1918), str. 165.
[7] R. Lopašić, *Spomenici Hrvatske Krajine*, III, str. 12.
[8] *Starine*, XII, str. 6.

Mehmed-kapetana zna samo predanje. Kako mu nema groba ni u Starom Majdanu ni na Brdarima, moglo bi biti da je poginuo u dubičkom ratu, kako i predanje kaže. Svakako je on bio kamengradski kapetan negdje u drugoj polovini XVIII stoljeća kao i njegov sin i nasljednik

Ali-kapetan. Njegovo je ime zapisano na nišanu njegova sina Salih-kapetana. Svakako neću puno pogriješiti ako kažem da je on završio svoje kapetanovanje 1800. godine. Predanje kaže da je pokopan na Brdarima, ali njegova nadgrobnog spomenika nije bilo 1934. godine.

Ali-kapetanov je sin i nasljednik

Salih-kapetan. Sigurno se zna da je bio kapetan 1811, ali on je bio kapetan i prije te godine pa sve do smrti 1827. g. Umro je na svome imanju u Lušci Palanki i odande je prevučen na kolima u Stari Majdan i pokopan desno od ulaza u džamiju. To je put preko 30 km. Svijet ovoga kraja rado je davao volove da tegle kola s mrtvim mu tijelom, jer se svak, bez razlike na vjeru, veselio što je nestalo jednog teškog zulumćara. Uzalud sam raspitivao da nešto konkretno saznam o njemu kao zulumćaru. U ljeto g. 1934. reče mi jedan starac od kojih 70 godina, pred kamengradskom džamijom, kako je i njegov otac sudjelovao u prevozu kapetanova tijela. Ali kad ga upitah kakve je sve zulume radio on odvrati: „Svakakve. Dosta ti je kad ti kažem da je svijetu bilo drago što ga je nestalo. Znaš da se niko ne veseli kad dobra nestaje".[9]

Što se zna, Salih-kapetan je imao tri sina: Derviša, Ahmeda i Aliju, od kojih su posljednja dvojica pokopani na Brdarima. Ali-beg je umro 1880. Kapetaniju je naslijedio

Derviš-beg, u narodu zvan i Dedo kapetan. Nije bio ništa bolji čovjek od oca. U Starom Majdanu sam slušao da je bio pošao da ubije rođenog brata Ali-bega, s kojim se nije nikako pazio, pa ni govorio. Tome je bio razlog što je Ali-beg na svoju novu kuću postavio šiljak, znak da je otvoren konak putniku namjerniku, i taj je šiljak nadvisio isti znak na kapetanovoj kući. Čim je Ali-beg ugledao da se njegovoj kući približava Dedo, on je iz svoje kuće iskočio kroz prozor i pobjegao. Kad je Dedo stao dozivati Alu, reče mu Alina žena da ga nema doma. „Zakuni se da ga nema, jer ako ga nađem u kući, nema ni tvoje ni njegove glave", povikao je Dedo. Alibegovica se zakune i on se vrati, ali naredi da se šiljak skine, što je i učinjeno.

Derviš-beg je bio pristaša reforama i zbog toga je Zmaj od Bosne naredio da mu se spali odžak.[10] On je ostao vjeran sultanu i pokoravao se bosanskom veziru. Nakon ukinuća kapetanija postao je muselim i u svojoj nahiji i nadalje provodio zulume. Tek kada je bosanski vezir Čerkez Hadži Ćamil-paša 1846. izdao naredbu

[9] U ovome se kraju pripovijeda kako se za uprave Salih-kapetana desio Ramazan i katolički Božić u isto vrijeme i kako je neki katolik uoči Božića ubio krme, kad su muslimani klanjali teraviju. Cika krmeta čula se u džamiji. Sutradan je imam tužio toga kršćanina kapetanu i on ga je odmah pozvao da ga sudi. U prisustvu imama i drugih ljudi pitao je kapetan toga kršćanina šta je on prošle noći uradio i kad je on odgovorio da ne zna da je išta rđavo učinio, kaže mu kapetan zašto ga imam tuži. „Jesam, kapetane" – odgovori kršćanin – „nama je Isus zapovjedio da o Božiću nešto zakoljemo, pa ja eto učinio kako je zapovjeđeno". Kapetan pogledao imama i odgovorio: „Ovdje nema suđenja, jer se krst krije za jaka leđa. Idi, krstu, i slušaj Isusa!" (Ovo sam pričanje čuo od trojice muslimana.) Ovo je za ona vremena akt tolerancije prvog reda i treba dvaput podvući, jer je došao od čovjeka, čijoj se smrti radovala cijela kapetanija.
[10] Rukopis u Orijentalnom institutu br. 923.

www.BosnaHistorija.com

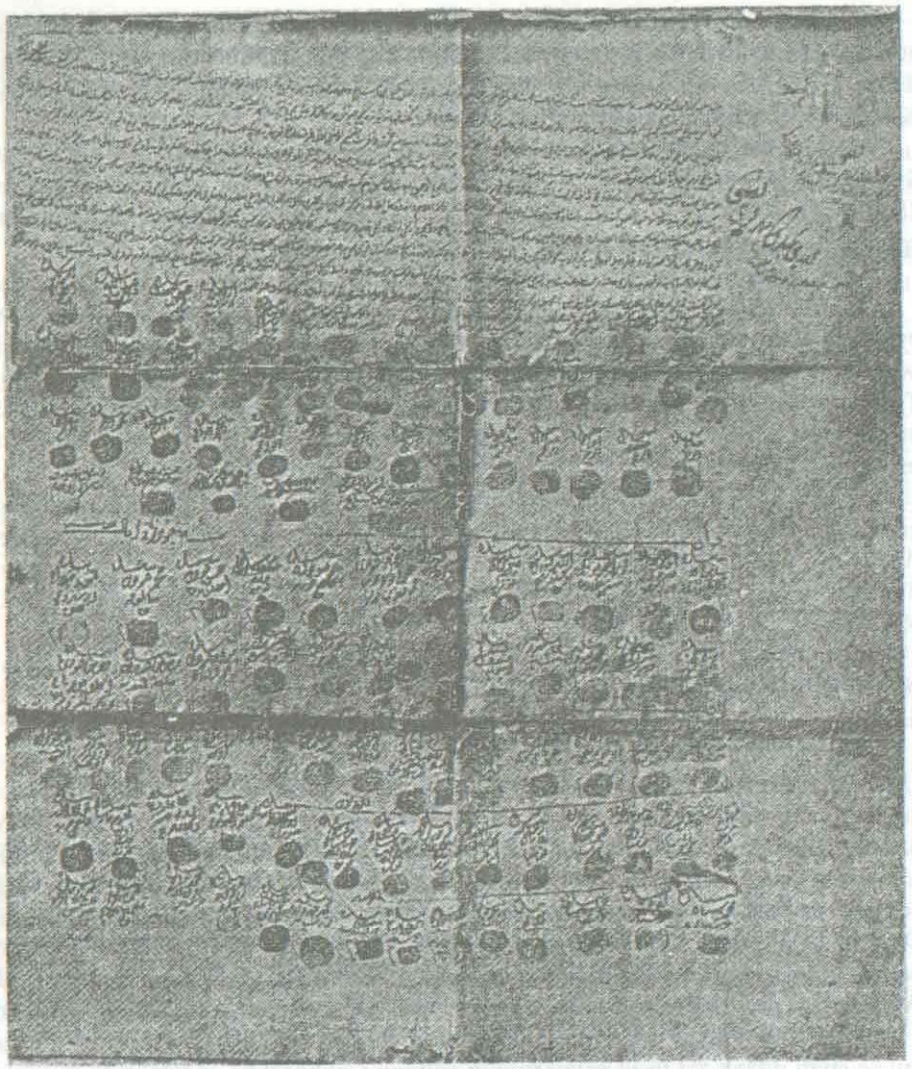

Mostarski mahzar

o nizamskoj nošnji i zabranio upotrebu naziva kapetana, koji se i nakon ukinuća kapetanija upotrebljavao u privatnom razgovoru, diže se Krajina zbog toga na ustanak.[11] Kažu da je tada bio prognan kao jedan od vođa i Derviš-beg u Janjinu, dok Jukić zna da ga je prognao Omer-paša Latas 1851.[12] Tako je i posljednji kamengradski kapetan ostavio kosti izvan Bosne.

[11] S. Bašagić, *Kratka uputa*, str. 160; – R. Lopašić, *Bihać i Bihaćka Krajina*, str. 115.
[12] *Bosanski Prijatelj*, sv. III, str. 68.

Derviš-beg je imao tri sina od kojih je Ibrahim-beg umro 1846, a Tosun-beg i Hrustem-beg doživješe okupaciju Bosne 1878. Sva trojica su umrla na Brdarima i ondje su pokopana u porodičnom groblju. U istom je groblju ukopana i Fatima, kći Mustafe, bihaćkog kapetana. Umrla je 1242 (1826). Ona je bila žena Salih-kapetana Cerića.[13]

Tradicija zna da je Derviš-kapetan imao ogroman posjed koji se sterao od Sane do Iline Vode i da ga je uglavnom pribavio svojoj kući kupnjom, tako da bi prodavaocu pošteno platio ugovorenu sumu, a kad bi ovaj otišao on bi za njim ponekad opremio svoje ljude koji bi mu novac oteli i kapetanu predali.

25. KLJUČKA KAPETANIJA (u sandžaku Klis)

Ključka kapetanija sa sjedištem u gradu Ključu na Sani obuhvatala je dva kadiluka kliškog sandžaka i to Ključ i Jezero s gradovima Ključ, Kamičak i Jezero (Gölhisar) a graničila je s kamengradskom (majdanskom), džisri-sanskom, petrovačkom i jajačkom kapetanijom. Ona je pripadala unutrašnjem lancu kapetanija. Prihodi splitske i zadarske skele (carine) bijahu odžakluk ključkih aga i vojnika. Ali oni su jedan dio svojih plaća primali i od drugog i trećeg teksida rogatičke[1] i III i IV sarajevske džizije.[2]

Ključka se kapetanija spominje prvi put u poznatim mi izvorima 1694. godine, ali ona mora biti mnogo starija. Spominje se i u jednoj junačkoj narodnoj pjesmi u kojoj se radi o jednom događaju iz XVI st., ali ona ipak neće biti tako stara.[3] Ključki su kapetani nepoznate porodice ili porodica, a njihovi se potomci zovu danas Kapetanovići. Godine 1935. pripovijedao mi je Muharem-beg Kapetanović u Ključu da su sve do 1878. čuvali njihovi stari svoje berate i da su pri zauzeću Ključa propali.

Grad Ključ i događaje iz 1463. obradio je dr Ć. Truhelka.[4] Sredinom XVII stoljeća bili su u ovome gradu zasužnjeni Karlovčani po imenu Grgo Martić, Ivica Capanj, Mate Krivačić, Ivica Vuković, Mate Pivelić i Mikula Keser. Oni pišu hrvatskom vicebanu u Turopolje i mole ga da im pošalje jednu sablju zagrepkinju, golo željezo, da je daruju nekom Šaban-agi, koji im je bio prijatelj u teškoj nevolji.[5]

Kada je 1698. prijetila opasnost Krajini od Austrijanaca, naredio je bosanski vezir Mustafa-paša Daltaban jajačkom kadiji i ostalim, 16. X 1109 (27. IV 1698) da

[13] Ovu su Fatimu zvali Naja. Protiv očeve volje udala se za majdanskog kapetana. Kad je njen otac saznao da ona voli toga kapetana, koga je on mrzio i nipošto nije htio da mu se zove zetom, zatvorio ju je u jednu sobu u bihaćkoj kuli i tu je čamila duže vremena. Najposlije je majdanski kapetan potplatio ženu koja je Naji donosila jelo i vodu i ova je žena dobacila Naji u đugumu uže niz koje se spustila s kule, pod kojom ju je čekao majdanski kapetan. Ovo mi je pripovijedala Husein-begovica Alajbegović u Sarajevu, kao i Adem-beg Cerić u Starom Majdanu.

[1] Arhiv M. E. Kadića, br. 503.
[2] Arhiv M. E. Kadića, br. 497.
[3] *Matičin zbornik hrv. nar. pjesama*, knj. III, str. 41.
[4] Dr Ć. Truhelka, *Naši gradovi*, Sarajevo, 1904, str. 59–63.
[5] Dr B. Čerović, „Nekoliko pisama sa stare Krajine", *GZM*, XVII (1905), str. 223.

pribavi deset komora koje će prenijeti 1000 oka peksimeta u grad Ključ za prehranu vojske.[6]

Podaci o ključkim kapetanima su također nedostatni. Prvi i jedini kapetan XVII stoljeća, kome znamo ime, bio je neki

Džafer-aga. Spomen mu se sačuvao u jednom jajačkom sidžilu. Džafer-aga je bio kapetan 1694. godine.[7]

Sljedeći kapetan je opet neki

Mehmed. Njegov muhur i potpis nalazimo na mostarskom mahzaru, napisanom oko 1730. Da li je ovaj kapetan ili njegov nasljednik nepoznatog imena vodio vojsku na Rusiju 1736, nije mi poznato, jer Muvekit ne spominje imena kapetana.[8]

Iz XVIII stoljeća znamo još za jednog ključkog kapetana imenom

Mehmed. U gradu Jezero bio je aga konjaničkog džemata *Ali Bizader-zade* sa 30 akči dnevno i umro je bez djece. Njegov brat Ebu Bekir predao je molbu na upražnjeno mjesto. Ključki kapetan Mehmed sastavio je ilam na bosanskog vezira u kome kaže da molitelj po svojim sposobnostima odgovara za ovo mjesto. Na osnovu te molbe i ilama izdao je bosanski vezir Ali-paša bujruldiju 4. šabana 1178 (27. I 1765) kojom postavlja Ebu Bekira da tu službu može vršiti dok mu stigne berat.[9]

Iz XIX stoljeća poznata su mi dva kapetana. Po Mittesserovoj listi bio je kapetan 1811. g.

Mehmed-beg, a po Simbschenovoj 1818.

Mustaj-beg Osmanbegović.

Prema bujruldiji od 30. V 1226 (22. V 1811) išao je tih dana ključki Kapetan sa 60 nefera svoje kapetanije u Prijepolje. U srpnju 1812. otišlo je iz iste kapetanije, pod vodstvom Ibrahim-age, 150 nefera i opet u Prijepolje da čuvaju put.[10]

Već je spomenuto da je Jašar-beg, brat posljednjeg ključkog kapetana (Mustaj-bega?), sudjelovao u ustanku na Krajini, što ga je organizirao petrovački kapetan. (V. Petrovačku kapetaniju.)

26. BANJOLUČKA KAPETANIJA

Banjolučka kapetanija zapremala je jedan dio banjolučkog kadiluka, a graničila je s gradiškom, koja je bila u istom kadiluku, onda jajačkom, kobaškom (kotorskom), novskom (kasnije pridorskom), kozaračkom i ključkom kapetanijom, a osnovana je poslije 1660. Te godine boravio je u Banjoj Luci Evlija Čelebija i tada ovdje nije bilo kapetana. Krajem XVIII stoljeća bilo je u ovoj kapetaniji 5 džemata azapa, 9 konjanika, 2 martoloza, a uz to je bio velik broj tobdžija i mustahfiza. Drugi se rodovi vojske ne spominju. Kapetan je bio aga prvog džemata azapa.[1]

[6] R. Muderizović, „Nešto o valinskim pečatima i bujruldijama", *GZM,* XXVIII (1916), str. 8.
[7] *GZM,* XXX (1918), str. 167.
[8] A. Olesnicki, *Bosanska vojska pod zapovjedništvom Bećir-paše Čengića u Rusko-Turskom ratu god. 1737,* Zagreb, 1940, strana 16.
[9] *Manuscripta turcica* u arhivu Orijentalnog instituta u Sarajevu.
[10] S. Kemura, *Prvi srpski ustanak pod Karađorđem,* str. 284. i 310.
[1] *Manuscripta turcica,* br. 4504.

Ali u ovoj kapetaniji bilo je pokoji put i vojnika drugih kapetanija. Tako je, primjerice, krajem XVII stoljeća bilo ovdje vojnika iz kapetanija sa Save i Une, čiji su vojnici za vrijeme velikog rata umakli u unutrašnjost.

Uspjeh što ga je u godini 1693. polučila hrvatska vojska na Bosanskoj krajini bijaše toliki da je ne samo među stanovništvom, nego i među posadama najbližih turskih gradova u Krajini nastala prava panika, a age, vojnici i svirači pograničnih gradova Gradiške, Cernice, Pakraca, Požege, Jasenovca, Kostajnice i Novoga ostaviše svoja mjesta te se porazbjegoše. Mnogo ih se nastanilo u Jajcu, te se, računajući i na ratnu konjukturu, bavilo prekupom, mešetarstvom i lihvarstvom, a svirači (mehteri) bavili su se glazbom. Kada je to dojavljeno Mehmed-paši posla 22. džum. I 1105 (9. I 1694) oštru bujruldiju kadiji u Jajcu, kojom nalaže da sve vojne bjegunce sa granice, koji su se sakrili u njegovu kadiluku, pošalje na službovanje u Banju Luku.[2]

Iz jedne druge bujruldije od 9. ramazana 1105 (4. svibnja 1694) vidi se da je naređeno jajačkom kadiji da banjolučkom muteselimu pošalje kirurga Izeta iz Kostajnice da liječi ranjenike koji leže u Banjoj Luci.[3]

Poslije gubitka Gradiške 1718. sjedio je u Banjoj Luci gradiški kapetan s nekim dijelom svoje posade i vršio službu muhafiza u banjolučkom gradu.

Današnji banjolučki grad sagradili su Turci za vlade sultana Mehmeda III (1595–1603). Nešto prije stajala je na istom mjestu tophana (arsenal). Taj grad je proširivan i popravljan više puta (oko 1639, 1714, 1738, 1809. i 1868). I prije osnutka kapetanije grad je imao dizdara i posadu.

O plaćama zapovjednika i vojnika našao sam vrlo malo podataka. Zna se da je prihod od jedne skele carskog hasa u kobaškoj nahiji bio odžakluk banjolučkih vojnika[4] (oko 1747) i da su tobdžije Bijele tabije u Banjoj Luci primale između 1763. i 1781. jedan mali dio (3300 akči ili 27 i po esedi groša, groš po 120 akči) svih plaća od prihoda sarajevskog tahmisa, što se vidi iz jednog berata iz 1781. godine, upućenog zakupniku sarajevskog tahmisa, nekom Omeru.[5] Iz jedne nedatirane murasele banjolučkog kadije Ibrahima znamo da su se vojnici ove kapetanije pritužili na kapetana Mustafa-bega zbog svojih plaća. Zbog toga je kadija naložio Husein-efendiji da s nekoliko ljudi od uleme i nekoliko gradskih aga svidi račune s kapetanom o plaćama vojnika.[6]

U raznim izvorima spominje se više banjolučkih kapetana, ali su podaci o njima vrlo mršavi. Pregledao sam i sva banjolučka groblja, pa je i taj trud bio gotovo potpuno uzalud.

Prvi po imenu poznati kapetan bio je

Ibrahim-aga. Imenovam je 4. džum. II 1104 (10. veljače 1693) i ubrzo iza toga umro, a na njegovo mjesto postavljen je

Sulejman-aga[7] 17. ševala 1104 (1. srpnja 1693). Kratko vrijeme bio je banjolučki kapetan

[2] Dr Ć. Truhelka, „Pabirci iz jajačkog sidžila", *GZM,* XXX (1918), str. 166.
[3] Ibid.
[4] Isprava u ostavštini iza inž. Suljage Salihagića.
[5] *Manuscripta turcica,* br. 35.
[6] Isprava u mene.
[7] Jajački sidžil u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

www.BosnaHistorija.com

Mustafa-beg Ferhadpašić-Sokolović koji se proslavio u ratovima s Austrijancima i za zasluge postao namjesnik u Tripolisu u rangu paše. Godine 1708. postao je namjesnik na Bosni i kratko iza toga umro.[8] Njega je naslijedio na kapetaniji njegov sin

Muhamed ili Mehmed-kapetan, koji je ovu službu vršio do iza 1736. g. I on je bio jedan od potpisnika mostarskog mahzara. O njemu znamo još samo to da je s 80 vojnika krenuo u borbu protiv Rusije. Banju Luku je ostavio 22. džum. I 1149 (28. rujna 1736), a tri dana prije otišao je u istom pravcu i banjolučki zapovjednik jeničara sa svojim ljudima, kojih je bilo nešto vše od 100. U bilješci se kaže da je ovaj kapetan sin Mustafa-pašin.[9] Što je bilo s ovim kapetanom kasnije, ne zna se. On se ne spominje za vrijeme banjolučke bitke od 4. VIII 1737. g., ali se spominje kao njegov zamjenik ili vicekapetan Salih-aga, bivši ćehaja Mutafa-paše Ferhatpašića koji je poginuo pred Banjom Lukom. On je smrtno ranio generala Müfflinga.[10] Od prije 1730. i 1737. bio je gradiški kapetan kao muhafiz Banje Luke i za prodora princa Hildburghausena se istakao kao junak.

Između 1736. i 1762. nisam našao spomena ni jednom banjolučkom kapetanu. Godine 1762. vršio je tu službu

Husein. On se spominje u jednom hudžetu napisanom u reb. II 1176 (listopada 1762).[11] On je umro sljedeće godine i pokopan je u groblju na Majdanu, gdje mu se i danas grob vidi. U natpisu na nišanu uklesana je g. 1177.[s] Oko god. 1784. bio je na tome mjestu

Mustafa-beg koji se spominje i posljednjih godina XVIII stoljeća.[12] Njegov ćehaja bio je neki Hasan.

Njega je naslijedio

Sulejman-kapetan. On je na ovom mjestu bio 1802, što saznajemo iz njegova podneska bosanskom valiji od 23. džum. II 1217 (4. V 1802), kojim predlaže da se na mjestu umrlog zimije Cvije imenuje nadglednik graditelja za popravak banjolučke tvrđave i drugih državnih zgrada Mustafa Šejh-oglu, što valija odobrava.[13]

Da li je ovaj Sulejman bio onaj kapetan koga je nešto prije 30. lipnja 1808. ubio iz zasjede neki pravoslavac, ne znam. U ljetu godine 1934, dakle nakon punih 126 godina, propitkivao sam se za razlog kao i za ime ovog kapetana kod starih ljudi. Imena mu niko nije znao, a stari, sada već pokojni, Ali-hodža znao je za ovo ubistvo i reče mi kako je kapetan ćosao sa ženom ubice, čije ime nije znao. Ovo je ubistvo javio onovremeni francuski konzul u Travniku David 30. lipnja 1808. svojoj vladi, ilustrirajući pali ugled bosanskog vezira Ibrahim-paše. Tu se, među ostalim, navodi kako je varoš Banja Luka dala još očitiji dokaz svoje nepokornosti. Pošto je banjolučki kapetan iz zasjede ubijen od pravoslavnog, tamošnji muslimani, iako brojno slabiji, digli su se na oružje i protjerali iz Banje Luke sve hrišćane, izuzevši dvije porodice, 64 kuće sa zemljom i vrtovima bile su zaplijenje-

[8] Dr S. Bašagić, Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini, Zagreb 1931, str. 56.
[9] Medžmua u Drž. arhivu. BiH u Sarajevu, otkupljena od Muhameda Garčevića-Akv. 141.
[10] H. Krešević-jaković, Bitka pod Banjom Lukom, 4. VIII 1737, Sarajevo, 1936, str. 8.
[11] Isprava u mene.
[12] Muvekit, II, str. 68.
[13] Isprava Histor. inst. Jugoslav. akad., orijentalni dokumenti, br. 10.
[s] 1763/4. godina.

ne i prodane. Uzalud je vezir spremio u Banju Luku travničkog defterdara da umiri muslimanski narod i da obrazloži kako udara po nevinima. Na ubistvo kapetana osvrnuo se konzul još u dva svoja izvještaja.

O istom događaju govori i dr Vaso Čubrilović u svom djelu „Prvi srpski ustanak i bosanski Srbi" (Beograd 1929).[14]

Ubijstvo kapetana desilo se prije 30. lipnja 1808. Prije prosinca bio je banjolučkim kapetanom

Muharem-beg, po svoj prilici stariji sin ubijenog kapetana. Toga dana (19. ševala 1223)[t] uputio je ovom kapetanu banjolučki kadija Smail muraselu kojom mu nalaže da naplati 7-godišnju desetinu s jednog timara.[15] Deset godina kasnije bio je kapetan

Osman-beg, sin Mustafa-begov, koji je naveden u Simbschenovoj listi.

Jednog od ove dvojice kapetana bio je sin i posljednji kapetan Banje Luke

Mustafa-beg. Muraselom kadije Banje Luke od 21. II 1247 (1. VIII 1831) naređeno mu je da uruči desetinu hatibu Sultan-Sulejmanove džamije u Gornjoj Banjoj Luci, Mula Muhamedu.[16] Žena ovog kapetana, Hasnija umrla je 1288 (1871), a i sin Sulejman-beg iste godine. Oboje je pokpano u dvorištu Medresanske džamije u Banjoj Luci. Sa Sulejman-begom se upoznao Ivan Kukuljević Sakcinski putujući po Bosni 1857. god.

Godine 1836. došlo je do pobune u Banjoj Luci, koju je ubrzo ugušio mudri i okretni muselim Hivz-aga. Saopćavajući to, dalmatinski namjesnik u Zadru grof Lilienberg ministru policije grofu Sedlickom 2. ožujka 1836. kaže da je Imzaga (Hivzaga) muselim i kapetan, što ne stoji, jer tada više nije bilo kapetana.[17]

Od ostalih aga ove kapetanije poznati su po imenu: topčaga Mustafa Alajbeg Svetačković (1719)[18] i Bahtijar-aga (oko 1798), age I džemata konjanika Mehmed-beg (oko 1798) i VIII džemata Salih-aga Ibširagić (1831), odobaša Mustafa i Jusuf (1719). Ovu dvojicu preporučuje muselim Ali-beg Grošić 22. ožujka 1719. generalu Haiseru za putnice.[19] Grošić i Svetačković bili su plemići.

Iz kraja XVIII stoljeća očuvala se jedna lista u kojoj je navedeno 17. aga raznih džemata u Banjoj Luci s oznakom godišnjih plaća pojedinog džemata. Ta lista glasi:

1	Mustafa, kapetan i aga I džemata azapa	114.263
	s dodatkom od	4.430
2	Hasan, aga II džemata azapa	54.292
3	Mehmed, aga IV džemata azapa	40.528
4	Ali, aga V džemata azapa	56.979
5	Mehmed-beg, aga I džemata konjanika	79.663
6	Mustafa, aga II džemata konjanika	79.658

[14] V. Jelavić, „Iz prepiske francuskog konzula Davida u Travniku", *GZM,* XVI, (1904), str. 465–472.
[15] Originalna isprava u mene.
[16] Originalna isprava u mene.
[17] Dim. Nikolajević, „Prilozi bosanskoj istoriji iz 1836. god.," *GZM,* XXII (1910), str. 650.
[18] Dr F. Rački, *Dopisi između krajiških, turskih i hrvatskih častnika. Starine,* XII, str. 38.
[19] Ibid.
[t] 9. decembar 1808. godine.

7	Ali, aga III džemata konjanika	79.520
8	Ali, aga IV džemata konjanika	109.350
9	Mustafa, aga V džemata konjanika	103.950
10	Mustafa, aga VI džemata konjanika	81.200
11	Pašo Ali, aga VII džemata konjanika	106.800
12	Hadži Ibrahim, aga VIII džemata konjanika	101.405
13	Halil, aga IX džemata konjanika	79.800
14	Bahtijar, aga topčija	55.330
15	Jusuf, aga I džemata martoloza	24.426
16	Hasan, aga I džemata martoloza	23.869
17	Ali, aga mustahfiza u kuli kraj vrata i mosta[20]	65.610

Godine 1758. bio je neki Hasan odobaša I ode azapa s dnevnom plaćom od 20 akči.[21] Izgleda da su i druge odobaše imale istu plaću,[22] dok su obični azapi dobivali 10 akči dnevno.[23]

Iz Banje Luke na Kozaru vodio je jedan put preko Ivanjske i *Kapetanova hana*. Ovo je naselje dobilo svoje ime sigurno po hanu što ga je podigao jedan od banjolučkih kapetana.[24]

27. JAJAČKA KAPETANIJA

Jajačka je kapetanija spadala među one što stajahu u zaleđu pograničnim kapetanijama. Ime joj je po glavnoj utvrdi Jajcu gdje je bilo sjedište kapetana. Jajački je grad imao i svoga dizdara. Ovoj je kapetaniji pripadao grad Vinac na Vrbasu, kojim je zapovijedao ćehaja jajačkog kapetana. Ne znamo da li su u njenom sastavu bili gradovi Bočac na Vrbasu i Sokol na Plivi, koji su imali svoje dizdare do prvih decenija XIX stoljeća.

Jajačka je kapetanija zapremala veći dio istoimenog kadiluka, dok je njegov manji dio s Kotorom pripadao kobaškoj kapetaniji. Graničila je u posljednje doba s kobaškom, banjolučkom, ključkom, glamočkom i kupreškom kapetanijom.

Ova je kapetanija postojala još početkom XVII stoljeća.[1] Poznato mi je nekoliko jajačkih kapetana, ali sam o njima našao vrlo malo podataka.

Prvi po imenu poznati kapetan

Ibrahim-aga bio je na ovome mjestu krajem XVII stoljeća. Ponekad ga pišu i Ibrahim-beg, i to 1105 (1693/94) god. Prvi mu se spomen očuvao u jednoj bujruldiji vezirova ćehaje Murata iz 1104 (1692/3) godine, kojom se naređuje jajačkom kadiji da pošalje s vojskom kapetana paši koji se nalazio kod Bužima. Ovoga vremena nalazimo ga kao dužnika, a jamac mu je neki *Ibrahim kahvedžija*.[2]

[20] *Manuscripta turcica*, br. 4504.
[21] Berat u Hist. inst. Jugoslavenske akademije.
[22] Berat na istom mjestu.
[23] Berat na istom mjestu.
[24] Dr M. Mandić: „Banja Luka i banjolučka okolica", *Školski vjesnik*, god. XII (1905), str. 79 (bilješka).
[1] F. Rački: *Prilozi geografsko-statističkom opisu bosanskog pašaluka, Starine*, XIV, str. 187.
[2] Dr Č. Truhelka: „Pabirci iz jednog jajačkog sidžila", *GZM*, XXX (1918), str. 105.

Sljedeći poznati kapetan bio je

Mehmed-beg, unuk gornjeg Ibrahim-bega, a sin nekog Hasan-paše, o kojem mi nije ništa poznato. Istakao se u suzbijanju austrijskih navala na Bosnu godine 1737, a naročito pri oslobođenju Ostrovice. Omer-efendija iz Novoga piše da je taj isti Mehmed-beg postao u tome ratu gazija i da je imenovan banjolučkim muselimom. Kasnije, nakon sklopljenog mira godine 1739. za zasluge postao je paša. Po Muvekitu bio je kao paša sandžak-beg, najprije zvornički, a onda kliški. Smrt ga je zatekla na putu, po svoj prilici na povratku iz Carigrada kući, u Ćurčića hanu u Sarajevu, nešto prije 22. ramazana 1180 (21. II 1767).[3] Iza sebe je ostavio sinove Mehmed-bega i Derviš Abdulah-bega i brata Derviš-bega, koji je toga vremena boravio u Carigradu. Ali tada nije bilo poznato gdje se nalazi Derviš Abdulah-beg. Ko je bio jajački kapetan nakon što je 1739. Mehmed-beg postao paša, zasad se ne zna, a isto tako ni to kada je postao jajačkim kapetanom njegov sin,

Derviš Abdulah-aga. Njegovo se kapetanovanje završilo nešto prije 1796. godine, jer se te godine spominje kao pokojnik. Iz jednog izvještaja jajačkog kadije Derviš-Jusufa od 23. III 1211 (26. IX 1796) vidi se da je imao u svom tesarufu čaire na Kupresu. Tim prijedlogom kadija traži od bosanskog divana bujruldiju za jajačkog kapetana Mehmed-agu, da ovaj može primiti i za god. 1210 (1795/96) prihod od pašnjaka na Kupresu, kao što je primao i za god. 1207, 1208 i 1209,[a] i to u ime duga bivšeg jajačkog kapetana, a svoga strica Derviš Abdulah-age. To su mu, naime, sprečavali nasljednici umrlog kapetana, tvrdeći da je bio ugovor samo za 3 godine. Sudom je dokazano da je ugovor bio na četiri godine, a tako glasi i temesuk. Divan rješava u korist Mehmed-age 25. šabana 1211 (23. II 1797).[4]

U Jajcu je napravio mekteb. Godine 1256 (1840) odredio je bosanski vezir Mehmed Salih-paša Vedžihija plaću mualimu toga mekteba.[5] Nije imao djece pa je kapetanija prešla na njegova bratića

Mehmed-agu. On je bio na tome položaju 1796. godine.[6]

Prije 1806. postao je kapetanom

Mustaj-beg i ostao na tom mjestu do 1833. godine. Po kućnoj tradiciji jajačkih Kapetanovića, Mustaj-beg je sin nekog Šah-bega i unuk nekog Mustaj-paše, i po njemu su se zvali Pašići. Godine 1806. potpisan je kao svjedok na zakladnici Hadži Abdurahim-spahije kao Mustafa-efendija, a to će reći da je bio osobito obrazovan.[7] U Mittesserovoj listi naveden je pod imenom Mustafa Mehmed-beg i pripadao je III vojnom korpusu. Bio je oženjen Zulfom, sestrom Beg-efendije Gradaščevića. Iz jednog pisma Murat-kapetana Gradaščevića iz 1819. godine, u kome odgovara Mustaj-begu, vidi se da je tražio da bude zakupnik harača u jajačkoj kapetaniji.[8]

Dizdari Jajca bili su tada Kulenovići. Mustaj-beg se nije slagao s ondašnjim dizdarom Osman-begom i njegovim nasljednikom Sulejman-begom Kulenovićem.

[3] *Sarajevski sidžil* br. 8, str. 5; – S. Bašagić: *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini*, str. 44.
[4] Arhiv M. E. Kadića, br. 236.
[5] *Sarajevski sidžil*, 78.
[6] Arhiv M. E. Kadića, br. 236.
[7] Prema podatku Alije Bejtića.
[8] *GZM*, XLIX (1932), str. 76.
[a] To su: 1792, 1793. i 1794/5. godina.

www.BosnaHistorija.com

Sulejman-beg je 1831. godine pristao uz pokret, a kapetan za reforme. Iza sloma pokreta otišao je i jajački kapetan s još nekim na vojnu protiv Mehmed-Alije u Egiptu i na putu umro u Konji. Iza njega su ostala dva sina, Mehmed-beg i Osman-beg. Kapetanom je postavljen stariji,

Mehmed-beg. Njegovo kapetanovanje bilo je kratko, ali kako je bio za reforme, postao je muselim u Jajcu, i u tome svojstvu ostao sve dok ga nije Omer-paša Latas 1851. godine svrgnuo i u progonstvo poslao s ostalom feudalnom aristokracijom. Povrativši se kasnije iz progonanstva, živio je u Jajcu sve do smrti, 9. zilhidžeta 1291 (17. I 1875) godine. Pokopan je u dvorištu Ramadan-begove džamije. On je nadživio sve bosanskohercegovačke kapetane i posljednji sklopio oči. Nadživjela su ga dva sina, Mustaj-beg i Mehmed-beg; prvi je umro mlad, a Mehmed-beg 11. XI 1931. godine.

Godinu dana pred smrt došao je Mehmed-beg u sukob s onovremenim jajačkim kajmekamom Rehu-begom i u srdžbi, zaboravivši da nije ni kapetan ni muselim, izmlatio je kajmekama i zbog toga je odležao šest mjeseci u zatvoru.

Dizdari. Po Evliji Čelebiji prvi je dizdar u Jajcu bio Husam-kapetan. Godine 1690. do iza 1696. bio Mehmed-aga. Zadnji dizdar bio je Sulejman-beg Kulenović. Poginuo je 1832. godine. On je sagradio 1248 (1829) onu malu džamiju pred jajačkom citadelom. Mustahfizi jajačkog grada bili su mahom seljaci iz Dnoluke.

Vinac, gradić uz desnu obalu Vrbasa, 13 km daleko od Jajca na jug, prvi se put spominje 1453. god. Turci su ga zauzeli 1498. godine. Posada je u Vincu brojala 50 vojnika i zapovjednika. Godine 1693. gradom je zapovijedao ćehaja jajačkog kapetana. Među vojnicima bilo je i mehtera (svirača). Grad je napušten nešto prije 1833. godine.

KAPETANIJE POŽEŠKOG SANDŽAKA

28. i 29. OSJEČKA I VIROVITIČKA KAPETANIJA

Kako je već spomenuto, ovaj je sandžak bio u bosanskom ejaletu od 1580. do 1600. godine.

Po Memibegovića opisu u ovom su sandžaku bile samo dvije kapetanije a sjedišta su im gradovi *Osijek i Virovitica.* Spomenuti opis jedini je izvor za opstanak tih kapetanija.

Osijek je bio u turskoj vlasti od 1526. do 1687, a *Virovitica* od 1553. do 1684. Godine 1577. brojala je posada Virovitice 300 pješaka i 300 konjanika.[1]

[1] R. Lopašić, *Spomenici Hrvatske Krajine,* I, str. 44.

B. KAPETANIJE OSNOVANE NAKON MIRA U KARLOVCIMA

a) U SANDŽAKU BOSNA

30. KOBAŠKA KAPETANIJA

Središte je kapetanije Kobaš, na desnoj obali Save. Na njenom teritoriju bio je i grad Kotor. Graničila je sa Slavonijom, gradiškom, banjolučkom, jajačkom, tešanjskom i vranduckom (derventskom) kapetanijom. Kobaška je kapetanija zahvatala manje dijelove banjolučkog i jajačkog kadiluka.

Kobaška kapetanija spada među one što su osnovane iza karlovačkog mira i, koliko znam, spominje se prvi put 1136 (1723/24).

Kobaš bijaše krajem srednjeg vijeka u posjedu onda najčuvenijih slavonskih plemića Berislavića. Ime je dobio po kobašima, majstorima što su pravili kobe (lađe). Prije je to bilo selo Giletić, s benediktinskom opatijom[1] iz XIII stoljeća. Turci su ga zauzeli oko 1536. godine. Gazi-Husrev-beg sagradi ondje gradić i u nj stavi posadu.[2] S turskim napredovanjem izgubio je stratešku važnost i oko 1626. bio je grad prazan, a u njegovu borgu bilo je oko 100 kuća s jednim agom.[3] Kobaš je bio sredinom XVI stoljeća samostalan kadiluk na čijem je teritoriju bila i Banja Luka. U ovom je kadiluku bila nahija Lijevče.[4] Aga Kobaša Hasan-aga Kobašlija pao je 6. XII 1586. kod Ivanića.[5] U Kobašu je sjedio beg Svetačković, potomak plemića Svetačkih.[6] Kobaš je stradao u velikom ratu (1683–1699), a između 1717. i 1739. pripadao je Austriji. Iz jednog berata od 1741. razabire se da su Austrijanci nakon sklopljenog mira sravnili Kobaš sa zemljom. Od Porte je stigao nalog da se Kobaš obnovi po starom planu.[7] Iz Koz-kale (Orahova?)[v] premješten je 231 vojnik i zapo-

[1] J. Koprivčević, Slavonski velikaši kao politički faktor u Bosni na kraju Srednjeg vijeka, *„Napredak" kalendar za 1936,* str. 206.
[2] V. Klaić, V, str. 113.
[3] *Starine,* XVII, str. 148.
[4] Sarajevski sidžil iz hidžretske godine 963/64, str. 138.
[5] V. Klaić, V, str. 359.
[6] V. Klaić, *Plemići Svetački ili Nobiles de Zempche (997–1719),* Zagreb, 1913, str. 63.
[7] Berat u Bekira, sin inž. Suljage Salihagića, u Banjoj Luci.
[v] Selo 22 km udaljeno od Bosanske Gradiške.

vjednik u palanku Kobaš.[8] Dok je Kobaš bio pod austrijskom okupacijom, kobaški kapetan je sjedio u Kotoru.

Kotor (Kotorgrad) stajao je iznad lijeve obale Vrbanje i današnje Kotor-Varoši, a pripadao je župi Vrbanji. Prvi se put spominje oko 1322. godine. Tu je često boravio Hrvoje Vukčić Hrvatinić. Turci su ga zauzeli najkasnije 1528. i pripojili jajačkom kadiluku u kome ga je zatekla i okupacija 1878. godine. Turska je posada sjedila u Kotoru do 1838. godine.

U Kobaškoj se kapetaniji izmijenilo više kapetana meni nepoznate porodice. Prvi po imenu poznati kapetan bio je

Mustafa, ali se ne zna da li je on bio i prvi kapetan ove kapetanije. Iz raznih ispava vidi se da je bio na ovome položaju od prije 1723. do iza 1744. g. Prema jednoj tapiji kupio je ovaj kapetan 1136 (1723) s još trojicom aga dio baštine u Bilicama od Alage Šaramića za 316 groša. Tapiju je izdao kobaški emin Mustafa-aga.[9] O njemu još znam da je potpisao Mostarski mahzar i da je bio i 1744. u životu.

Sljedeći poznati kapetan bio je neki

Ahmed-aga. U društvu kotorskog dizdara Avdage i drugih aga kapetanije tražio je 1777. isplatu zaostalih plaća nefera i aga ove kapetanije.[10] Nije bila rijetka pojava u XVIII stoljeću da su plaće zaostajale i pokoju godinu. S tom je praksom produženo i u sljedećem stoljeću. I to je jedan od znakova gospodarskog nazatka Turskog Carstva.

Poslije Ahmed-age bio je kapetan

Mustafa-aga. I njega je mučila ista stvar, pa je 1196.[z] morao uzeti zajam od Avdage iz Kotora u iznosu od 175 esedi groša. U obveznici se izričito kaže da će se zajam vratiti čim stignu plaće iz Stambola. Uz kapetana obveznicu su potpisali Hasan odobaša, Hasan-hodža, ćehaja Mustafa i Mustafa bajraktar.[11]

Možda su ga te neprilike natjerale pa je 1203.[ž] prodao Smajinu Luku bratu Avdagi za 105 esedi groša.[12]

Godine 1204 (1789/90) izdao je ovaj kapetan s Muhamedagom, Alagom i Avdagom punomoć Salih-agi i Husein-ćehaji da u Stambolu naplate plaće nefera i aga kobaške kapetanije za 1202. i 1203.[a] godinu.[13]

Ovoga je vremena pozajmio aga grada Kotora, Halil-aga Avdagić ili Kotorlija, potčinjenim neferima i zapovjednicima 191 i 121 groš na 361 dan.[14] Kratko rečeno, ovih je godina u ovome kraju vladala oskudica u novcu kod većine vojnika i zapovjednika u službi ove kapetanije.

Kako je ovoga vremena vođen dubički rat, mora da je kapetan Mustafa-aga boravio negdje izvan svoje kapetanije, jer je Avdaga kao dizdar Kotora postavljen bujruldijom bosanskog vezira od 27. II 1788. zamjenikom kobaškog kapetana Mustafa-age.[15]

[8] Berat u istom mjestu.
[9] Isprava na istom mjestu.
[10] Isprava na istom mjestu.
[11] Obveznica na istom mjestu.
[12] Isprava na istom mjestu.
[13] Punomoć na istom mjestu.
[14] Isprava na istom mjestu.
[15] Bujruldija na istom mjestu.
[z] 1781/2. godine.
[ž] 1788/9. godine.
[a] 1787/8. i 1788/9. godine.

Isti dan, 25. zilkade 1202 (27. VII 1788) izdao je bosanski vezir Ebu Bekir-paša drugu bujruldiju Avdagi kao zastupniku kobaškog kapetana, da on rasporedi onih 1000 nefera što stoje pod zapovjedništvom kobaškog kapetana, tako da 500 čuva sela i gradove, 250 da dade nekom Hadži-Zulfikaru koji čuva obalu Save, a ostatak od 250 odmah opremi u bosansku vojsku pod zapovjedništvom kotorskog age Saliha.[16]

Bilo je i drugih nevolja, Kao primjer navodim jedan slučaj u nahiji Bihorini (Vrhovine, kraj oko Skender-Vakufa, kadiluk Kajce, ali je spadao, izgleda, kao i Kotor, pod vlast kobaškog, a ne jajačkog kapetana). Stanovnici sela Bilice, Čipke i Zabrđa u spomenutoj nahiji tužili su se bosanskom veziru u prosincu 1788. protiv Omer-baše Bešića, brata mu Mehmeda, Abdurahmana Surutke, Huseina Kadrića, Zukana Bahtića i Hasana Kanića iz Zabrđa, kako se skitaju po selima i od ehalije traže jelo i piće na silu. Oni mole valiju da izda nalog kotorskom dizdaru i kapetanovu zastupniku Avdagi da ih pohvata i, ako bi se opirali, da ih i pobije. Inače, da se pošalju na bosanski divan i ondje sude. Na ovu tužbu izdao je vezir nalog jajačkom kadiji i Avdagi.[17]

Mora da je ovaj nalog Avdaga shvatio previše strogo, i uz krivce progonio i prave, pa je kroz kratko vrijeme stigla tužba i na nj kao na kakva odmetnika, ili je njegov položaj bio nekom u oku pa ga je kod vezira optužio. U bujruldiji od 9. V 1203 (7. I 1789) konstatira isti vezir, Ebu Bekir-paša, koji ga je učinio zamjenikom kobaškog kapetana i naredio mu da one iz Zabrđa progoni, kako Avdaga sa 70–80 drugova hoda po selima i nahijama, ubija ljude i kinji sirotinju i raju, pa ovaj put nalaže jajačkom kadiji i kapetanu da se pohvata Avdaga i njegova družina i dovede po mubaširu na bosanski divan radi kazne.

Kako su se ove stvari dokončale, ne zna se. Ako je Avdaga bio priveden na bosanski divan on se i opravdao. To zaključujemo po tome što je on bio kotorski dizdar još punih pet godina.

Isto tako nema više nikakvih vijesti o kobaškom kapetanu Mustafa-agi. Njega je naslijedio

Ali-beg. On je prvi beg kapetan u Kobašu. Za njegova vremena opremljena je jedna vojska iz Bosne protiv Osmana Pazvanoglua u Vidinu. Na 17. ramazana 1212 (5. III 1789) izdana je i upućena bujruldija bosanskog vezira na kobaškog kapetana i ostale age da kapetan s vojskom i vitezovima mora odmah krenuti i treći dan Bajrama (21. ožujka) biti u Beogradu, odakle polazi bosanski vezir taj dan na Vidin. Ova je bujruldija puna prijekora i prijetnji. Ko se odmah ne odazove oduzeće mu se sva prava i povlastice. U kolovozu povratila se bosanska vojska kući.[18] Ali-beg je na povratku krenuo preko Sarajeva. Tu je bio gost poznatog age Hadži Bešlije i u njegovu konaku u Vekilharč mahali i umro nešto prije 30. rujna, jer je taj dan sastavljen popis ostavine. Kako je od onoga što je iza Ali-bega nađeno i popisano naslijedila žena Umihana četvrtinu, a braća Mustaj-beg i Muharem-beg ostatak, to se vidi da nije uopće imao djece.[19]

Ali-begov je nasljednik

[16] Isprava na istom mjestu.
[17] Isprava na istom mjestu.
[18] S. Bašagić, *Kratka uputa,* str. 118; – Prelog: *Povijest Bosne,* II, str. 19.
[19] *Sarajevski sidžil,* br. 38, str. 108.

www.BosnaHistorija.com

Ahmed-kapetan. Na tome je položaju bio do iza 1815. godine. Podnio je predlog da se iza umrlog Saliha, age drugog džemata farisana u Kobašu, postavi sin Halil, s dnevnicom od 40 akči (1215).[b] Isti takav predlog podnio je i po smrti age kotorskih azapa Mustafe, u korist njegova sina Ibrahima, s istom dnevnicom (1230).[20c] Pod vodstvom nekog Ibrahim-age opremila je kobaška kapetanija 1220 (1806) godine 25 ljudi u Stari Vlah.[21ć] Ovakve čete opremaju iste godine i druge kapetanije i gradovi na Srbiju.

I to je sve što znam o ovome kapetanu, i, prema tome, nije mi poznato da li je on doživio likvidaciju kapetanija ili je poslije njega bio još koji kapetan.

Ostale age i zapovjednici. U raznim izvorima spominju se *dizdari:* 1) *kotorski:* Husein 1557[22], Salih-aga 1758, Avdaga od 1758. do iza 1794, Mehmed-aga 1801. i sin mu Abdurahman 1816; 2) *kobaški:* Hasan-aga 1744. i Ahmed-aga 1766. godine.[23]

31. BRODSKA KAPETANIJA

Od svih naših kapetanija bila je ova najkraćeg vijeka; osnovana je oko 1700, a nestala je u prvom ratu Karla VI s Turcima. Osim Bos. Broda u sastavu su brodske kapetanije još Derventa, Dubočac i Ravna Kula. U Brodu je bila palanka, a u Derventi je ovoga vremena sagrađen grad.

Po Požarevačkom miru pripadao je Bos. Brod i Dubočac Austriji, a Derventa s preostalim dijelovima ove kapetanije priključena je vranduckoj kapetaniji.

Brodskom kapetanu ne nađoh spomena. Biće da je on poginuo u ovome ratu i da iza njega nije ostalo potomaka, pa je tako nestalo i kapetanije, jer se za njenu obnovu nije niko imao brinuti nakon Beogradskog mira.

Hasanu Halepu, agi azapa u Derventi, bilo je uspjelo da na teritoriju bivše brodske kapetanije osnuje novu kapetaniju 1756. g. sa sjedištem u Derventi, ali je to bilo 1760. g. opozvano.

32. TEŠANJSKA KAPETANIJA

Na teritoriju tešanjskog kadiluka bile su tri kapetanije: tešanjska, dobojska i maglajska i palanka u Novom Šeheru, koja je pripadala vranduckoj kapetaniji, kao i grad Žepče. Sve su ove kapetanije nastale poslije 1699. godine.

Grad Tešanj u župi Usori prvi put se spominje 1461. Sagrađen je na strmom brežuljku što se diže u sredini današnje varošice istoga imena. Grad se sastoji od dva dijela: gornji i donji. Gornji je grad nastao u srednjem vijeku, donji su grad sagradili Turci 1115 (1703) za vlade sultana Mustafe i bosanskog vezira Mehmed-paše, kako se to čita na ploči iznad ulaza. Još u drugoj polovini XVIII stoljeća zove

[20] Isprave u Bekira, sina inž. Suljage Salihagića, u B. Luci.
[21] S. Kemura, *Prvi srpski ustanak pod Karađorđem,* Sarajevo, 1914, strana 59.
[22] *Sarajevski sidžil iz hidžr. godine 963/4.* str. 138.
[23] Po ispravama u Bekira, sina inž. Suljage Salihagića, u Banjoj Luci.
[b] 1800/1. godina.
[c] 1814/15. godina.
[ć] Sjenica.

se donji grad „Novi Grad". Od turske okupacije Tešnja oko 1512. do sredine XIX stoljeća imao je tešanjski grad svoju posadu kojom je zapovijedao *dizdar.* U gradu je bila džamija, sagrađena na ime sultana Selima (1512–1520).[1]

Od rodova vojske spominju se mustahfizi, tobdžije, azapi, konjanici i dobrovoljci (gönüllije). Odžakluk vojnika i zapovjednika tešanjske kapetanije bijaše carina Jenišehir u Tesaliji. To saznajemo iz punomoći što su je izdali zapovjednici ove kapetanije nekom muderizu Smail-efendiji da im naplati plaće (mevadžib) iz 1192 (1778) i, kako je ovaj umro, opunomoćuju oni nekog Mula-Jusufa.[2]

Tešanjskoj kapetaniji pripadala je i jedna palanka kojoj se ime ne navodi. U toj palanki godine 1788. bio je aga mustahfiza (čuvara) Mahmud-aga i, prema tome, bila je ovdje tvrđava od drveta.[3]

Kula tešanjskih kapetana bila je u selu *Logobare,* udaljenom oko 3 km od Tešnja.

Porodično ime tešanjskih kapetana nije mi poznato. Njihovi potomci zovu se danas Kapetanovići. Ovi kapetani imaju titulu age do početka XIX stoljeća, a kasnije su bezi. Svi su tešanjski kapetani iz iste porodice.

Prvi je po imenu poznati tešanjski kapetan

Jahja. Pouzdano se o njemu zna samo to da je vršio službu u trećem deceniju XVIII stoljeća. Njegov je nasljednik

Hadži-Hasan kapetan. On je 1144 (6. VII 1731–23. VI 1732) izdao tapiju kojom ovjerava i dopušta prodaju baštine zvane Vajs (?) u Snjegotini sa šumom, šikarom i mlinom, što ju je prodala Mihmana Ahmed-agi iz grada Kotora za 9600 akči. Ova je tapija jedina poznata isprava u kojoj se očuvao spomen ovom kapetanu.[4] Sljedeći poznati kapetan bio je

Ali-kapetan. Iz isprava koje su u vezi s ovim kapetanom vidi se da je kapetanovao između 1745. i 1753. god. Ali on je svakako bio i prije 1745. i poslije 1753. g. na ovom mjestu. Za druge vlade Hekim-oglu Ali-paše i njegova nasljednika na stolici bosanskog vezira Sulejman-paše i u doba Ali-kapetana sagrađena je jedna kula u tešanjskom gradu. Tom je prilikom i sam grad popravljen. Te su gradnje završene 1158 (1745), kako se čita na ploči koja je u kulu uzidana.

U doba ovog kapetana haračio je po nekim kotarevima sjeverne Bosne odmetnik Mehremija. Stanovnici Tešnja i okolnih sela očitovali su se pred tešanjskim kadijom da će i dalje čuvati i braniti svoj kadiluk od Mehremije i drugih nevaljalaca. Među prvacima Tešnja očitovao je to kapetan Ali-aga s još četvoricom aga svoje kapetanije. Sve su to posvjedočili ugledni svjedoci, među kojima su i tri kapetana: Hasan, kamengradski, Hadži Šaban, pridorski i Ibšir, bihaćki. Zašto su se ova tri kepatana tih dana nalazila u Tešnju, ne zna se.[5]

Iz jedne bilježnice vidi se da je Ali-kapetan s nekim Mehmed-begom sakupljao po tešanjskom kadiluku neke državne prihode (filurija, avariz i resmi tapu) i iz tih prihoda plaćao, pored ostalog, i plaće vojnika grada Žepča.[6]

[1] *Tešanjski sidžil* bio je u Mehmed ef. Hulusije u Žepču god. 1940.
[2] *Manuscripta turcica* broj 171 i 214.
[3] *Manuscripta turcica,* broj 214.
[4] Tapija u arhivi Salihagića u Banjoj Luci.
[5] *Tešanjski sidžil* kao u bilješci 1.
[6] *Medžmua* u Orijentalnom institutu, broj 982, str. 28.

Spomen Ali-kapetanu očuvao se u jednoj narodnoj pjesmi. U toj se pjesmi pjeva kako je Tuzla Derviš-beg pošao sa sinom u Bihać i zanoćio u Tešnju kod Ali-kapetana i da mu se tu sin razbolio i umro. Istina je da je tuzlanski kapetan Derviš-beg (Derviš Hasan-beg) bio suvremenik Ali-kapetanov i da mu je sin umro, ali ne u Tešnju nego u Banjoj Luci.

Godine 1756. opremila je ova kapetanija 150 vojnika u Moraču, prema bujruldiji bosanskog vezira od 13. I 1170 (8. X 1756) godine.[7]

Sljedeći poznati kapetan bio je

Hasan I. Ne zna se kada je postao kapetan, ali je na tome mjestu bio 1771. i kao kapetan potpisao punomoć za naplatu plaća dobrovoljačkog džemata, kome je bio zapovjednik Mehmed-aga.[8] Legenda u njegovom muhuru u prijevodu glasi: „Bože! Okiti me dobrim djelima", „Hasan". Godine u muhuru nema.

Njegov je nasljednik bio

Hasan II. Iz njegova muhura se vidi da je postao kapetanom 1191 (1777). Potpisan je na jednoj punomoći za naplatu plaća za godinu 1192.[9] Na tome je položaju bio i 20. reb. I 1220 (18 lipnja 1805) godine. Toga je dana pozajmio od Abdul-Baki-efendije Džine 200 groša za 91 dan.

Sin i nasljednik Hasan-kapetanov

Mehmed-beg naveden je 1818. u Simbschenovoj listi kao tešanjski kapetan. Po predanju koje sam čuo u Tešnju u lipnju 1939. g., bio je ovaj kapetan veliki zulumćar i zbog toga ga je pogubio 1821. u Travniku bosanski vezir Ali-paša Dželalija. Nasljednik mu je brat

Bećir-beg. Naređeno je da se isplate plaće tešanjskih zapovjednika i vojnika ovom kapetanu za godinu 1237. i 1238 (28. IX 1821 do 6. IX 1823). Te su plaće iznosile nakon svih odbitaka 19.111 groša.[10] Bećir-beg se vjenčao 7. safera 1245 (8. kolovoza 1829) u Travniku s Hatidžom, kćerkom Derviš-Mustafinom.[11] Bećir-beg je pripadao protivnicima Zmaja od Bosne i ovaj je naredio da se on pogubi.

Posljednji je kapetan bio

Murad-beg (1832–1835). U Tešnju je ostao u vrlo lijepoj uspomeni.

Od ostalih zapovjednika tešanjske kapetanije spominju se 1735. Mustafa kao aga azapa na velikoj tabiji, Isa, aga III džemta konjanika, Ahmed, aga III džemata azapa, i Ibrahim, aga dobrovoljaca. Godine 1771, bio je aga dobrovoljaca Mehmed. Godine 1778. bile su age: Ahmed, aga mustahfiza, Mustafa, I džemata azapa u novom gradu, Husein, I džemata konjanika, Hadži Mustafa, azapa, i Husein, II džemata konjanika.

Oko 1820. bile su u Tešnju age: Ibrahim, Akil, Sulejman, Osman, Sišo, Šahdar, Mehmed, Šajh, Bešija, Mahmud, Kučuk Emin i Ibrahim Sirkalo.

Od tešanjskih *dizdara* poznata su mi samo dvojica i to: Hasan-aga (1639–1641) i Husein-aga (1753). U tešanjskom gradu bila su zatvorena 32 odmetnika (eškija) i naređeno je dizdaru da ih drži u pritvoru. Neke je od njih Husein-aga puštao da se kreću slobodno, primajući od njih mito. Vezir je naložio buj-

[7] Isti sidžil.
[8] *Manuscripta turcica*, broj 171.
[9] *Manuscripta turcica*, broj 214.
[10] Arhiv M. E. Kadića, broj 299.
[11] *Travnički sidžil* u Orijentalnom institutu, broj 917.

ruldijom od 15. II 1167 (12. XII 1753) da se ovaj dizdar uputi zbog toga u Travnik na odg[illegible]nost, a Ali-kapetanu je naređeno da privremeno vrši i dizdarsku službu [illegible]astupnik.[12]

Potomci tešanjskih dizdara stanovali su u gradu i nakon okupacije 1878. godine.

U Tešnju živi porodica Đonlagić. Njeni pređi bili su zapovjednici dobrovoljaca (gönüllü).

33. DOBOJSKA KAPETANIJA

Dobojska je kapetanija osnovana prvih godina XVIII stoljeća. Po teritoriju i broju vojnika spadala je među male kapetanije. Obuhvatala je grad Doboj i najbližu okolinu, a brojala je 171 zapovjednika i vojnika. Doboj je pripadao tešanjskom kadiluku.

Grad Doboj spominje se prvi put za građanskog rata u Bosni 1415. Turci su ga zauzeli prije 22. veljače 1503. g. Od toga vremena do 1835. sjedio je u Doboju dizdar s malom posadom od tridesetak momaka. Kroz to vrijeme dva puta su Doboj zauzeli Austrijanci, 1697. i 1718. godine. Doboj se uvijek računao među tvrđe bosanske gradove.

Vrlo su rijetki izvori o ovoj kapetaniji. Prvi poznati kapetan bio je

Džafer-aga. Prvi se put spominje oko 1730. godine. Prema bujruldiji bosanskog vezira 13. I 1170 (8. X 1756) naređeno je da od 200 vojnika tešanjskog kadiluka, koji su imali poći na Moraču, pođe 80 dobojskih i njihov kapetan Džafer-aga.[1]

Sinan-kapetan bio je na ovom mjestu od prije 13. I 1815. To saznajemo iz jednog njegova prijedloga bosanskom divanu od 1. safera 1230 (13. I 1815), kojim predlaže da se gedik timar od 3000 akči u Dolini i drugim selima, što ga je posjedovao ćehaja u dobojskom gradu, ustupi Mehmedu, jer se Omer dragovoljno odrekao svoje službe.[2] Sinan je bio vjeran drug Zmaja od Bosne i njegova pokreta. S njim je prebjegao u Slavoniju i iz Osijeka se povratio prije kraja listopada 1832. kući. On je posljednji dobojski kapetan. Sinan-kapetan se odao kasnije pobožnosti i stupio u neki derviški red i u tome je ustrajao do smrti. Umro je u Doboju 1270 (1853/54). Nad grobom mu je bilo podignuto turbe koje je izgorjelo za velikog požara u Doboju 1906. godine. Na nadgrobnom spomeniku ne stoji da je bio kapetan, nego po dervišku piše *Sinan-dede*. On je bio oženjen jednom seljankom iz Kotorskog, kojoj je bilo ime Ziba. Vrijedno je spomenuti da je dobojski dizdar pristajao uz reforme, dakle bio je protivnik pokreta Gradaščevića i osobno je došao u Sarajevo da pozdravi Kara-Mahmud-Hamdi-pašu koji je slomio Gradaščevića i 26. lipnja dobio propusnicu za povratak iz Sarajeva u Doboj.[3]

Od dobojskih dizdara spominju se: Mustafa-aga 1503,[4] drugi Mustafa-aga 1750, Halil 1798,[5] i Omer-aga 1832. godine.

[12] Isti sidžil kao u bilješci 1.
[1] *Tešanjski sidžil* bio je 1940. godine u posjedu pokojnog Mehmed ef. Hulusije u Žepču.
[2] *Manuscripta turcica*, br. 609.
[3] Arhiv M. E. Kadića, broj 964.
[4] Isprava brodskog kadije, faksimil u mene.
[5] *Manuscripta turcica*, br. 604.

www.BosnaHistorija.com

Mustahfizi grada Doboja bili su timarlije. Njihov ćehaja uživao je gedik timar u Dolini, u nahiji Brod. Gdje je bio odžakluk ostalih dobojskih vojnika i zapovjednika zasada se ne zna. Ćehaje dobojskih mustahfiza bili su Mehmed do prije 13. VIII 1798, onda njegov sin, također Mehmed, od 1798–1814. i Omer 1815. godine.[6]

Po Simbschenovoj listi bio je 1818. godine dobojski kapetan Osman-beg, sin Hasan-begov, ali to nije tačno, jer je tada bio kapetan Doboja Sinan-beg.

Dobojski građani Kapetanovići, Dizdarevići i Topčagići potomci su kapetana, dizdara i topčaga dobojskog grada.

34. VRANDUČKA KAPETANIJA

Vrandučka je kapetanija osnovana 1715. godine. Pored grada Vranduka obuhvatala je Žepče i Novu Palanku. Nakon požarevačkog mira pripojena je ovoj kapetaniji Derventa s okolinom kao ostatak brodske kapetanije, jer je Bosanski Brod potpao pod Austriju. Beogradskim mirom 1739. povraćen je Bos. Brod Porti, pa je i on pripojen Vranduku, jer brodska kapetanija nije obnovljena.

Kako se iz jednog berata vidi, brodska se kapetanija sastojala od grada Dervente, Ravne Kule i palanke Bos. Broda i Dubočca. Po želji stanovništva ovog kraja, i na prijedlog bosanskog vezira Mehmed-paše Kukavice, bio je odvojen teritorij nekadašnje brodske kapetanije od Vranduka i ponovo uređen kao brodska kapetanija. U izvještaju koji je opremio paša Kukavica Porti, kaže se kako je potrebno i korisno po državu da se obnovi brodska kapetanija i uspostavi stanje kakvo je bilo prije 41 godinu, jer je ovaj kraj uz Savu u blizini austrijskih gradova Požege, Kobaša i Dubočca. Dalje se kaže kako to neće biti ni na štetu državnoj blagajni, jer će se jedan dio vojnika uzeti iz vrandučke kapetanije i jednostavno sa svojim starim plaćama prenijeti na brodsku kapetaniju. Prema tome izvještaju treba od 833 zapovjednika i vojnika vrandučke kapetanije odvojiti njih 615 raspoređenih u 32 džemata i prema tome rastaviti i onovremenu dnevnicu od 19.122 akče. Pored toga imaju se spojiti dva džemata, jedan konjanički i jedan azbanski, u jedan, kome će biti aga, i ujedno kapetan, Hasan Haleb, sin Mehmedov,[1] aga azapa u Derventi, sa 40 akči dnevno, čija će plaća biti otsele 80 akči. Za nj se kaže da je dostojan kapetanskog položaja jer je sposoban za vršenje vojnih dužnosti; on je učestvovao u više vojni, junak je i odvažan čovjek i svake pažnje vrijedan.

Ovaj je izvještaj u cijelosti Porta prihvatila te je izdan i berat kojim se obnavlja brodska kapetanija i za kapetana se postavlja Hasan Haleb, sin Mehmedov. Od 1. muharema 1170 (26. rujna 1756) isplaćivaće se plaće zapovjednicima i vojnicima brodske kapetanije. Naređeno je Velikoj kancelariji gradova da se izdaju novi berati svima vojnicima i zapovjednicima kao i odžakluk-berati za obje kapetanije. Sve je to i provedeno.[2]

Protiv ovog odvajanja ustao je i vrandučki kapetan Hasan, potpomognut drugim kapetanima i agama. To je odvajanje protuzakonito i Hasan Haleb, aga I

[6] *Manuscripta turcica*, br. 604.

[1] Potomci ovoga Hasana Halepa su današnji Halepovići u Derventi.

[2] Originalni berat u Halepovića u Derventi.

azbana u Derventi, došao je nezakonitim putem do berata za kapetaniju. O tome je donio i odluku travnički kadija Mustafa Hafiz-zade. Bosanski vezir Mehmed-paša Muhsinović podnio je o svemu izvještaj Porti 5. ramazana 1174. Beratom od 1. zilhiadže 1174 (4. srpnja 1761) poništen je berat Hasana Haleba i povraćeno staro stanje.[3]

Desetak godina kasnije (oko 1773) preneseno je sjedište kapetana iz Vranduka u Derventu, ali se kapetanija i dalje zvala službeno Vrandučka, dok narod zvaše kapetana derventskim.

U ovoj su kapetaniji bila tri grada: Vranduk, Žepče i Derventa, jedna palanka, više čardaka na Savi i, što se zna, jedna kula (Ravna Kula) kojoj se potpuno trag zametnuo.

Vranduk je grad u istoimenom klancu uz lijevu obalu Bosne, između Zenice i Žepča; prvi se put spominje 1410. To je bio grad bosanskih kraljeva i imao je svoga kneza. Turci su ga zauzeli 1463. i u njemu držali posadu sve do okupacije 1878. Ovaj grad nije mogao zauzeti ni princ Eugen Savojski idući na Sarajevo 1697, nego ga je morao zaobići.[4]

Žepče se prvi put spominje 1458. godine. Prve podatke o žepačkom gradu nalazimo u dnevniku princa Eugena Savojskog. Prema tim podacima, bio je taj grad 1697. opasan palisadama i princ ga je zapalio 18. X. Iza toga je grad sagrađen od kamena. U osnovici je bio pravokutnik s kulom u sredini dvorišta. Porušen je 1891. godine.[5]

Derventa, varoš i grad, nastadoše u tursko doba. U XVII stoljeću sjedio je u Derventi kadija. Tačno se ne zna kada je grad sagrađen, ali se to desilo prije 1716, jer je te godine pred samu navalu carevaca utvrđen. Carevci su ga zauzeli i razorili, a onda se povukli. Brzo iza toga grad je obnovljen. Popravljan je više puta (1750, 1777. i 1778). U anonimnom opisu Bosne derventski se grad dva puta spominje i oba se puta kaže da je nedavno popravljan i topovima prilično opskrbljen, te da je tu sjedište kapetana. Budući da je Derventa postala sjedište kapetana oko 1773, to je jasno da je i onaj anonimni opis nastao iza ove godine. Godine 1838. ovaj je grad bio u dobru stanju. Porušen je oko 1890. godine.[6]

Nova Palanka, danas Novi Šeher, na starom je putu između Žepča i Tešnja. Tu je u XVIII stoljeću bila palanka i napuštena je prije 1833. godine.[7]

U vrandučkoj kapetaniji bilo je naročito mnogo konjanika. Od drugih rodova spominju se tobdžije, azapi, mustahfizi i martolozi. Poznato je da je u Brodu, Derventi i Novoj Palanci bilo 6 džemata konjanika, 1 azapa i 1 martoloza, ali to nije bila sva vojska tih mjesta. U Vranduku je bilo mnogo tobdžija.

Pri odjeljivanju Dervente od Vranduka brojala je vrandučka kapetanija preko 800 vojnika. U derventskoj je kapetaniji tada povišena vojska za 480 momaka, te je u svemu brojala 1095 momaka. Što je bilo s ovim novim vojnicima nakon ponovnog pridruženja Dervente Vranduku, nije mi poznato.

[3] Ovjerovljen berat u Orijentalnom institutu, broj 106 i 108. Kod Resulbegovića u Trebinju bio je također jedan ovjerovljen berat 1940. g.

[4] Dr Č. Truhelka, *Naši gradovi*, Sarajevo, 1904, str. 87.

[5] H. Krešević-jaković, *Žepče*, Sarajevo 1936, (separat iz kalendara „Napredak", za 1927 god.)

[6] Dr G. Bodenstein, *Povijest naselja u Posavini god. 1718. do 1739.* strana 97 i 108.

[7] Alija Bejtić, *Prosvjetne prilike u Novom Šeheru polovicom osamnaestog stoljeća*, *El-Hidaje*, VII, str. 132–135.

Dok je i po više kapetanija primalo svoje plaće od jednog državnog prihoda, npr. od zadarske skele, ovdje je skupina od 118 vojnika (5 džemata) primala svoje plaće u iznosu od 2283 groša i 32 pare od raznih prihoda u deset raznih mjesta. Ti su vojnici služili u Brodu, Derventi i Novoj Palanci, a odžakluk im bijaše Gostin, Trvenika (?), Derventa, Gračanica, neki prelazi na Savi, Goranci, Solun, Prizren, Dukađin i Skoplje (Usküp).[8]

U vranduckoj je kapetaniji bilo u svemu šest kapetana iz dvije porodice; tri su kapetana iz nepoznate porodice (Hadži Hasan, Husein i Hasan) sjedili u Vranduku, a tri iz porodice Begovića (Salih-beg, Mustafa-beg i Mahmud-beg) u Derventi.

Hadži-Hasan kapetan spominje se u više raznih berata: kapetanom je postao 1715, a na tome je mjestu bio 12. II 1736. godine. Toga dana izdana je presuda iz koje se vidi da je Hadži-Hasan-aga dugovao 3020 groša poznatom sarajevskom veletrgovcu Ahmed-agi Dženetiću i njegovu zetu Mustafa-begu.[9] Njegov sin

Husein postaje vranduckim kapetanom najkasnije krajem 1740. jer je 22. I 1154 (9. IV 1741) na njegov prijedlog postavljen vranduckim topčibašom Hasan.[10] Iz poznatih izvora se ne da ustanoviti kada je ovog kapetana naslijedio sin

Hasan koji je vršio tu službu kada je od Vranduka odvojena i opet povraćena Derventa, tj. 1756. i 1760. g. Hasan kapetan je posjedovao pravo pobiranja nekih prihoda u tešanjskom kadiluku, pa je krajem rujna 1756. postavio za sakupljača Hadži-Ibrahimove sinove Hadži-Ibrahima i Mula-Smaila iz Tešnja.[11] Ne zna se koliko je još vršio svoju dužnost Hasan Kapetan, ali je sigurno da je on zadnji kapetan svoje porodice i posljednji sa sjedištem u Vranduku.

Hasan kapetan je potpisan na jednom mahzaru napisanom između 1774. i 1783. godine.

Ne zna se kako je kapetanska služba prešla s ove porodice na derventske Begoviće, kao ni to zašto je sjedište kapetanije preneseno u Derventu. Biće tome po svoj prilici glavni razlog što je Derventa od granice bila udaljena kojih 25, a Vranduk 143 km.

Prvi kapetan iz porodice Begovića bio je

Salih-beg. Tu je službu počeo vršiti oko 1773. Prvu sigurnu vijest o ovom kapetanu nalazimo u beratu izdanom u džum. I 1200 (ožujka 1786).[12] Sudjelovao je u dubičkom ratu i kod sela Korača na Savi bio ranjen u okršaju s carevcima. Umro je u Derventi 1790. od rana što ih je zadobio kod Korača i pokopan kod gradske džamije.

Salih-beg je posjedovao trećinu mukate havasi-humajuna kao malićanu u tešanjskom kadiluku i taj prihod prodao je maglajskom kapetanu Mahmud-begu, kao suvlasniku, nešto prije 27. XI 1788. god.[13]

Pisac anonimnog opisa Bosne kaže za derventskog kapetana da je „von Geburth ein Begh".[14]

[8] *Manuscripta turcica*, br. 98.
[9] Arhiv M. E. Kadića, br. 907.
[10] Berat u mene.
[11] *Tešanjski sidžil* bio je 1940. vlasništvo Mehmed ef. Hulusije u Žepču.
[12] Berat u mene.
[13] *Tešanjski sidžil* na istom mjestu. Druga trećina bila je u vlasti Džino-kapudan-zade Mehmed-bega iz Gradiške.
[14] Dr G. Bodenstein, o. c., p. 108.

Salih-begov je nasljednik

Mustafa-beg (1790–1806). Poginuo je u boju na Mišaru 13. VIII 1806 g.[15] Ostao je dužan sarajevskom trgovcu Hadži Mustafa-agi Bešliji 2500 groša.[16]

Iza Mustafa-bega ostao je malodobni sin

Mahmud-beg. Za njegove malodobnosti zastupao ga je rođak *Osman-beg, zvani Derventa i Osman-beg Veliki*. Bio je to čovjek pravedan i energičan; tjelesno krupan i po tome prozvan Veliki. Ovo je onaj Osman-beg koji je 1808. g. oko dva mjeseca zadržao austrijskog konzula Mittessera na putu u Travnik, mada je ovaj imao sve potrebne isprave. Godine 1814. prisustvovao je izvanrednom zasjedanju ajanskog vijeća u Travniku.[17]

Godine 1820. izdao je Osman-beg teskeru fratrima da ni oni ni njegovi ljudi neće napastvovati fratre koji prelaze preko Save u Brodu i obratno.[18]

Iz nepoznatih razloga pogubio je Osman-bega bosanski vezir Ali-paša Dželalija u Travniku 1822. godine. Po Osman-begovoj smrti zasjeo je na kapetansku stolicu Mahmud-beg kome je moglo biti oko dvadesetak godina. Njegova sestra bila je udata za gradačačkog kapetana Huseina Gradaščevića. Zet i šura bili su vršnjaci i do glave prijatelji. Za to njihovo prijateljstvo, kako smo već rekli, zna i narodna pjesma.

Ovoga kapetana napravio je kadijom i kapetanom u Derventi pjesnik „Osvetnika" Martić u spjevu „Kiko i Zelić" i prikazao ga kao pravog zulumćara, kakvih je kapetana zaista bilo, ali Mahmud-beg nije bio takav. Mahmud-beg je po svojoj dužnosti uhvatio hajduke Kiku i Zelića, i opremio ih u Sarajevo, gdje su bili pogubljeni.

Martić je zabilježio kako su se Bošnjaci u Stambolu na vijeću kome je predsjedavao sam sultan pokorili i primili reforme, a za ovog kapetana kaže da nije htio skinuti čalmu i, kad mu je sultan rekao da mu on može i glavu skinuti, kapetan je jednom rukom pritisnuo čalmu na glavu, a drugom pokazujući na vrat rekao: „Čuješ, care, ovako je s glavom skupa možeš skinuti, ali s glave ne možeš".[19] Savremena vrela ne znaju uopće za kakvo ovakvo vijećanje. Činjenica je da je Mahmud-beg bio protivnik reforama i da je pristao uz pokret protiv njih, da je bio vjeran drug Gradaščevića i da je s njime prebjegao u Slavoniju te se povratio u Bosnu nakon što je on odlučio poći u Carigrad. Kao kapetan ostao je do ukinuća kapetanija.

Očuvao se berat topčibaše u Vranduku Ibrahima koji je izdan na prijedlog Mahmud begov 3. III 1240 (26. X 1824) g.[20]

Nakon rasula kapetanija živio je još neko vrijeme u Derventi a onda se preselio u Žepče gdje je i umro 1281. g. (1864/65). Pokopan je u dvorištu Hadži-Ali-begove džamije. Predanje kaže da se Mahmud-beg preselio u Žepče da se ukloni od zla svoje žene koje nije mogao više podnositi. Mahmud-begovi su potomci derventski Kapetanovići.

[15] Dr Ć. Truhelka, „Bošnjaci i Prvi srpski ustanak", *GZM*, XXIX (1917), strana 273.
[16] *Sarajevski sidžil*, br. 50, str. 37–38.
[17] Isprava u mene.
[18] Dr J. Matasović, *Fojnička regesta*, broj 1413.
[19] Fra Grga Martić, *Zapamćenja*, (1829–1878), Zagreb, 1906, str. 5.
[20] Berat u mene.

www.BosnaHistorija.com

Poznato je i nekoliko drugih zapovjednika. Kao *dizdari* spominju se u *Vranduku:* Ali-aga, sin Osman-age, 1678, Ebu Bekir-aga 1736. i 1741. Hadži Mehmed-aga 1760, Ahmed-aga 1764, Hasan-aga 1789, Bećir-beg 1840, Mehmed-aga 1825, 1836. i 1851; u *Derventi:* Ali-aga 1760. godine.

Kao zapovjednici tobdžija u Vranduku s 35 akči dnevnice bili su: Osman 1737, njegov sin Hasan 1741, Mustafa Vereš 1775. i 1784, Hasan 1786. do 1823. i Ibrahim 1824. g.

Age u Derventi: Hasan Haleb 1756, Mahmud, sin Ali-agin i Smail sin Ahmed-agin, 1759, i bajraktar Ahmed 1771. i 1775, te Ćurt Mustafa, bez oznake zvanja; u *Brodu:* Derviš Mustafa, azabanski aga 1778. godine, u *Novoj Palanci:* dizdar Mahmud-aga, ćehaja Mehmed i čauš Alija g. 1756.[21]

35. MAGLAJSKA KAPETANIJA

Maglajska se kapetanija spominje prvi put u poznatim mi izvorima 25. listopada 1753.[1] Kako maglajski kapetan nije potpisan na mostarskom mahzaru, držim da je ova kapetanija nastala iza 1730. g. Granice maglajske kapetanije bile su Spreča, od ušća u Bosnu do Sapave, Turija, Krivaja i Gostović.[2]

Grad Maglaj se prvi put spominje 1503. u ugovoru između sultana Bajazida II i ugarsko-hrvatskog kralja Vladislava II i to među gradovima koji su u turskoj vlasti, ali se maglajska nahija spominje još godine 1489. Godine 1697. predao se Maglaj bez otpora princu Eugenu Savojskom. Tada je u gradu bilo 200 vojnika, dva bega i pet aga. Ta je okupacija trajala samo nekoliko dana.

Za vrijeme Abdulah-paše Defterdarevića popravljeno je više bosanskih gradova a među njima i Maglaj. Na 13. veljače 1782. pregledalo je povjerenstvo, u kome su pored drugih bili bosanski graditelji Hasan-aga i kapetan, maglajski grad i ustanovilo da je potrebno sagraditi barutanu i popraviti 5 kula i 5 karaula i o tome izvijestilo bosanskog vezira. Vezir je o tome opet izvijestio Portu 12. ožujka. Posebnim fermanom naloženo je da se pristupi poslu.

Osim martoloza u ovom je gradu bilo, koliko znam, svih ostalih rodova vojske. Godine 1790. opremila je ova kapetanija pod Kladušu 125 vojnika s više buljubaša, od kojih se po imenu spominju samo Mahmud i Husein,[3] 1829. bila su određena 72 vojnika da pođu na Rusiju.[4] Sudeći po ovim brojevima, maglajska je kapetanija brojala preko 500 vojnika. U nepoznatom broju sudjelovali su Maglajci u bojevima u Srbiji 1806. i 1813. godine.

Plaće su primali vojnici i zapovjednici od raznih državnih prihoda. Iz poznatih se izvora vidi da su razni džemati imali i razne odžakluke, a ti su se sastojali opet od raznih prihoda. Tako je, npr., jedan džemat posade od 36 čuvara primao u svemu 694 groša i 6 para od 5 raznih državnih prihoda, i to 66 i po groša od banjolučke krčmarine, 138 i po groša od jenišehirske carine, 70 groša od gusinjskih sela, 374

[21] Alija Bejtić, o. c., str. 134 i 135.

[1] *Tešanjski sidžil* u Mehmed ef. Hulusije u Žepču bio 1940. god.

[2] Po podacima Mustaj-bega Uzeirbegovića iz Maglaja koji je bio živa historija Maglaja i maglajske kapetanije.

[3] *Kronika M. E. Kadića,* XIII, str. 167.

[4] *Sarajevski sidžil,* broj 67, str. 80.

i po groša od golovske carine i 44 i po groša od neke druge carine.[5] Mustahfizi šarampova primili su za 1235 (1819/20) od Salih-age Kaukčije iz Sarajeva 3112 groša.[6]

Kapetani Maglaja bili su iz dviju različitih porodica kojima se za prezimena ne zna, kao ni za imena kapetana iz prve porodice. Potomci ove druge porodice prozvaše se kasnije Uzeirbegovići. U porodici ovih sačuvalo se predanje da je jedan od njihovih predaka bio imam Kalauz Jusuf-pašine džamije u Maglaju i da je on uzurpirao maglajsku kapetaniju na nepoznat način. Taj imam zvao se

Mustafa, i prema tome on je prvi kapetan iz te druge porodice. Nije mi došao do ruke ni jedan dokument koji bi zajamčio ovog Mustafu kao kapetana. Njegov je sin

Mahmud kapetan koji se uvijek spominje kao beg. Kasnije je postao kliški sandžak s titulom paša i u tome je svojstvu umro.

Tešanjska mukata kao carinski has bila je malikjana derventskog kapetana Saliha, Mehmed-bega Džino-Kapetanovića (Džino-kapudanzade) i maglajskog Mahmud-bega. Prva dvojica prodali su svoje trećine potonjem. Bujruldijom od 23. safera 1203 (23. studenog 1788) priznata je ova prodaja i dozvoljeno Mahmud-begu da pobire tu mukatu dok stigne carski ferman.[7]

Tešanjski kadija naredio je muraselom od 25. šabana 1204 (10. V 1790) da Mahmud-beg kao kapetan spriječi dizdara da ne ometa pobiranje prihoda nekim vlasnicima čifluka.[8]

Beratom od 4. ševala 1213 (11. ožujka 1799) imenovan je Mahmud-beg kliškim sandžak-begom[9] i ubrzo iza toga je umro u Žepču, putujući na svoje novo mjesto. Mrtvo tijelo prenesoše u Maglaj i pokopaše pred Kalauz Jusuf-pašinom ili Kuršumlijom džamijom. Na nadgrobnom spomeniku, koji je mnogo kasnije podignut, uklesana je godina 1212, a to je pogreška. Da je Mahmud-beg umro upravo posljednji dan godine 1212, onda bi između njegove smrti i imenovanja za kliškog sandžak-bega prošlo preko devet mjeseci i da kroz to vrijeme ne bi stigla vijest o njegovoj smrti u Stambol, to je teško vjerovati. Osim toga se zna da je on primio berat o imenovanju i uputio se na novo mjesto službovanja. Na kapetaniji ga je naslijedio sin, zvani

Tahir-kapetan, a puno mu je ime Ibrahim Tahir, koji je kao kapetan obavio hadž pa se zvao i Hadži-Tahir-kapetan. Kapetanovao je od 1799. do 1821. godine. I njega je dao pogubiti Ali-paša Dželalija. Po jednoj verziji pogubljen je kao veliki zulumćar, a po drugoj stoga što je tražio i silio kadiju da ga vjenča sa mlađom sestrom njegove žene, dok je ova još živjela.

Ovaj je kapetan uživao po carskom beratu jednu malikjanu u maglajskoj nahiji u kojoj je bilo selo Mihovac. To saznajemo iz jedne tapije što ju je izdao ovaj kapetan 29. I 1232 (19. XII 1816) godine.[10] Njegov najstariji sin je

Emin-kapetan (1821–1835). Pored njega ostala su još dva punoljetna sina, Uzeir-beg i Abas-beg, i 4 kćeri. Tri su mu se kćeri udale za trojicu kapetana, i

[5] *Manuscripta turcica,* broj 92.

[6] *Manuscripta turcica,* 4210.

[7] *Tešanjski sidžil* kao u bilješci 1.

[8] *Manuscripta turcica,* broj 4998.

[9] Ovjerovljen prepis berata vidio sam 1940. godine u Uzeir-bega Uzeirbegovića u Maglaju.

[10] Originalna tapija u mene.

to tuzlanskog Mahmud-bega, zvorničkog također Mahmud-bega i ostrožačkog Beširevića. Što se zna, Emin kapetan je bio vrlo naprasit čovjek, ali sirotinji nije bio zao. Sagradio je kulu u selu Brdarima.[d] Bio je pristaša Husein-kapetana Gradaščevića i s njim je prebjegao u Slavoniju. S Gradaščevićem se rastao u Osijeku, kad je ovaj odlučio poći u Stambol. Zbog odlaska u Slavoniju nije izgubio kapetaniju jer je nakon povratka pristao uz reforme, uviđajući da je stvar za koju se borio Gradaščević izgubljena. Nakon ukinuća kapetanija uputio se na hadžiluk u Meku i na putu umro 1837. godine. Njegov brat Uzeir-beg postao je po ukinuću kapetanija maglajski muselim. Umro je u Maglaju 18. XII 1288 (28. II 1872). Po njemu se prozvaše potomci maglajskih kapetana Uzeirbegovići.

Još i danas se zove jedna kula u maglajskom gradu kapetanova kula. Pored te kule imali su ovi kapetani još po jednu kulu u Brdarima I Krtovu.[e]

Osim već gore spomenutih buljubaša spominju se kao age mustahfizi 1820. Ibrahim-aga, Ahmed-aga, Osman-aga i Mustafa-aga.

12. safera 1189 (14. IV 1775) obnovljen je berat Ibrahim-agi II džemata azapa s dnevnicom od 30 akči.

Od maglajskih *dizdara* poznati su mi samo Sulejman-aga 1790. i Mahmud Atif 1834/35. Sulejman-aga htio je prisvojiti čifluk Mehmeda, sina Huseinova, u maglajskoj nahiji, što su ga uživala dvojica spahija, Mehmed i Mustafa. Ovi su se obratili bosanskom veziru s potrebnim ispravama i dokazali svoje pravo, pa je vezir i dao nalog tešanjskom kadiji Isa-efendiji da to spriječi. Kadija je svojom muraselom od 25. šabana 1204 (10. V 1790) naredio maglajskom kapetanu kao izvršnom organu, da izvrši taj vezirov nalog.[11]

36. KOZARAČKA KAPETANIJA

Podor grada Kozarca vidi se još i danas u mjestu istog imena, što leži 42 km sjeverozapadno od Banje Luke, nedaleko od Kozare planine. Grad se nekada zvao *Kozara*. Pod tim gradom bila je varoš koja se prvi put spominje 10. veljače 1360. Kozara je bila središte sanske župe. Godine 1518. Kozarac je u turskim rukama.

Od 1518. do pod konac XVII stoljeća nema pouzdanih vijesti o Kozarcu. Padom Kostajnice pod Austriju 1687. povukao se jedan dio njena stanovništva u Kozarac, koji je postao sjedište kadije kostajničke bekije. U kolovozu 1717. zauzeli su carevci[f] na kratko vrijeme i Kozarac. Iza toga kozarački je grad temeljito popravljen, proviđen s 12 topova, i sagrađena kula u kojoj su sjedili kozarački kapetani. Kroz to vrijeme imao je grad sog dizdara. Godine 1838. ustanovilo je povjerenstvo koje je pregledalo gradove da je Kozarac ruševan i nepotreban, pa je tada i napušten.

U Kozarcu je bilo sijelo kapetana. Kozaračka je kapetanija brojala 227 zapovjednika i vojnika. Prema jednom beratu što je bio u Resulbegovića, 198 vojnika i

[11] *Manuscripta turcica*, broj 4998.
[d] Selo 5 km udaljeno od Sanskog Mosta.
[e] Isto kao i u napomeni d.
[f] Austrijska vojska.

zapovjednika primalo je plaću u iznosu od 3.871 groš i 70 para. Ti su vojnici bili raspoređeni u 7 džemata. Iz prihoda džizije visočkog kadiluka plaćao se jedan dio ovih vojnika. Godine 1179. (1783) primili su u četiri obroka 1279 groša.[1] Oko god. 1814. primali su zapovjednici i vojnici Kozarca svoje plaće od prihoda Prijedora, Novog i Dubice, a u tome ih je neko priječio, pa su se oni molbom obratili povodom toga bosanskom divanu.[2]

Prvi dokumentarno zajamčeni kapetan ove kapetanije bio je

Mustafa kapetan, sin Muratov, a spominje se u jednoj ispravi napisanoj početkom redžeba 1121 (oko 6. rujna 1709).[3] Prema narodnom predanju, koje još živi u Kozarcu, prvi je kozarački kapetan bio Murat, sin Mustafa-bega Ćore, koji je ovamo doselio iz Kostajnice. Mustafa-beg je, po predanju, bio nešto caru zgriješio, i sa svoja dva sina, Murat-begom i Omer-begom, prebjegao u Austriju i ondje dao djecu u školu. Kasnije je učinio sultanu veliku uslugu pogubivši nekog „grčkog komandanta", car mu oprostio i kao nagradu dao je Mustafa-begovu sinu, Murat-begu, kozaračku kapetaniju. Ovo se predanje slaže s historijom utoliko što je ocu Mustafa-kapetana bilo ime Murat, a vrlo je vjerovatno da mu se djed zvao Mustafa-beg i da je identičan s onim Mustafa-begom koji je došao u Kozarac nakon pada Kostajnice, u kojoj je imao biti službenik kapetanije kostajničke, ako ne i kapetan. Kozaračku kapetaniju možemo smatrati nastavkom kostajničke kapetanije, kao što je i kadiluk kostajničke bekije nastavak kostajničkog kadiluka.

Mustafa kapetan bio je na ovom mjestu u svibnju 1721. Na 27. travnja izdao je dubički kapetan Juraj Branjug sprovodni list Vučini Gvozdenoviću koji je također potpisao i kozarački kapetan Mustafa.[4]

Oko godine 1730. bio je

Murat-kapetan, sin i nasljednik Mustafa-kapetana. Od poznatih mi izvora osim mostarskog mahzara u kome se spominje ovaj kapetan, spominje se on također i u jednom turskim jezikom pisanom djelu.[5] On je bio na ovom mjestu 1737, kad je za provale austrijske vojske u Bosnu napadnut i Kozarac. U odbrani ovog grada osobito se istakao *Ibrahim-aga Memković*. Jedan izvor kaže da je ovaj Ibrahim-aga bio brat kozaračkog kapetana, kome se ime ne spominje. Zna se da je 1655. bio u Kostajnici Šaban-ćehaja Momković.[6] Memković i Momković biće jedno te isto prezime, samo ne znamo koje je tačno, ili, bolje rečeno, koje je krivo napisano. Ako je zaista Ibrahim-aga bio brat kozaračkog kapetana, onda su se ti kapetani zvali Memkovići ili Momkovići. Njihovi se potomci sada zovu Kapetanovići.

U drugoj polovini XVIII stoljeća bio je u Kozarcu

[1] *Manuscripta turcica*, 248, 262, 265. i 271.
[2] *Manuscripta turcica*, br. 587.
[3] Isprava u Orijentalnoj zbirci Jug. akademije.
[4] E. Laszowski, „Prilozi za povijest hrv. kraljevine", *Vjesnik Zem. arhiva*, god. VII, (1906), str. 187.
[5] To djelo zove se „Muhammedijja", a prepisano je u Kostajnici. Prepis je dovršen u nedjelju krajem džum. II 995 (10. V 1587). Prepisivač je bio neki Ahmed, sin Osmanov. Na knjizi je napisano kasnije da joj je vlasnik kozarački kapetan Mustafa, sin Muratov, onda Murat-kapetan, sin Mustafin, onda Murat kapetan, sin Omer-kapetana.
[6] Dr F. Rački, *Dopisi između krajiških turskih i hrvatskih častnika, Starine Jug. akad.* XI, str. 95.

www.BosnaHistorija.com

Omer-kapetan, sin Murat-kapetanov. Potpisan je na jednom mahzaru, napisanom oko 1780. godine.[7] Hadži-Mustafi Bešliji dugovao je 20 groša i u popisu dužnika od 9. rujna 1810. zapisano je da je umro. Umro je oko 1798. jer se već 1800. godine spominje njegov sin

Mustafa-beg, kozarački kapetan, kao svjedok na jednoj ispravi kozaračkog (kostajničkog) kadije.[8] Dugovao je Hadži-Bešliji 4400 groša (9. V 1810). U Simbschenovoj listi naveden je kao Mustaj-beg Mustajbegović. Prema tome bio je na tom mjestu i 1818. godine. Imao je sina Ahmeda (rođen 21. IV 1805) koji je umro prije oca i, kako iza Mustaj-bega nije ostalo muških potomaka, kapetaniju je naslijedio brat mu

Mehmed-beg, posljednji kapetan koji je bio na tome položaju i 1829.[9] Oko 40 dunuma zemlje ostavio je kao zadužbinu da se od prihoda popravlja i uzdržava turbe (mauzolej) nekog neznanog junaka i šehita u Kozarcu, a ostatak da se troši za džamiju džemata Konićani kod Kozarca. Na nadgrobnom mu spomeniku, pored ostalog, stoji da je sin Omer-begov.

Bajraktar ovog kapetana po imenu Sejdo boravio je u studenom 1826. u Sarajevu i tom se prilikom vjenčao s Hatidžom iz Jahja-pašine mahale 10 studenog.[10]

37. PRIDORSKA KAPETANIJA

Džamija u pridorskom gradu nosila je ime sultana Mahmuta I (1730–1754) i prema tome i pridorski grad sagrađen je za vlade toga sultana, a u tome je vremenu osnovana ondje i kapetanija. Najstariji spomen toj kapetaniji, odnosno njenom kapetanu, nalazimo u jednoj tapiji izdanoj 20. I 1171 (4. listopada 1757).[1] Tako bar približno znamo kada je nastao i Pridor. Grad je izgrađen na jednom otoku koji je pasala rijeka Sana i ljudskom rukom iskopani kanal. Godine 1181 (1767) radilo se ili na popravku ili na dogradnji pridorskog grada. Iz jedne predstavke što su je 5. reb. I 1195 (19. veljače 1781) uputili sultanu pridorski kapetan, age, vaiz (propovjednik) i drugi, vidi se da je džamija sultana Mahmuta I nastradala od potresa, pa se moli da se popravi.[2]

Pridorski grad imao je svoga *dizdara* i posadu. Bosanski vezir Ibrahim Hilmi-paša izvijestio je 20. rujna 1809. Portu da je pridorski dizdar Alija s posadom premješten u Dubicu, a kako je Pridor važno mjesto i na udarcu, predložio je da se postavi nanovo aga sa 55 akči dnevnice i ostali zapovjednici, te 40 mustahfiza s dnevnom plaćom od 1055 akči (godišnje 251.090 akči ili 1569 groša i 12 i po para), što će im isplaćivati sakupljači džizije Visokog i Fojnice počev od početka 1225 (6. II 1810) god., što je i usvojeno.[3] Pridorski je grad bio u dobrom stanju za vrijeme okupacije Bosne i kao nepotreban porušen oko 1890. godine.

[7] Isprava u mene.
[8] Isprava u Orijentalnoj zbirci Jug. akademije.
[9] *Hudžet* u Orijentalnoj zbirci Jug. akademije.
[10] *Sarajevski sidžil*, br. 66, str. 262.

[1] Vidi Gradišku kapetaniju.
[2] Isprava je bila 1936. u H. hafiza Kenjoviča.
[3] Berat sam vidio u Čirkinagića u Prijedoru, 1940. godine.

Pridor je od svoga postanka do sredine prošlog stoljeća bio u sastavu kadiluka kostajničke bekije, a onda je postao samostalan kadiluk.

Pridorska se kapetanija sterala između triju kapetanija: kamengradske (staromajdanske), novske i kozaračke; njen teritorij nastao je otcjepljenjem od spomenutih kapetanija. Na mjestu današnjeg Pridora bila je, kako predanje kaže, šuma zvana Lug. Taj je kraj naseljen iseljenicima iz Like. Po predanju, tu se prvi nastanio Hadži-Pašo, bivši aga na Udbini. Njegovi potomci prozvaše se Pašići, a kako su Pašin sin, unuk i praunuk bili pridorski kapetani, prozvaše se njihovi potomci Kapetanovići.

U pridorskoj kapetaniji bili su zastupani svi rodovi vojske,[4] među kojima je bio i dobrovoljački desni džemat (gönülli-jemin džemat).[5] Broj vojnika je povećavan, jer se spominju i novi džemati. Mustahfizi (čuvari grada) nisu uživali timara, nego su bili plaćeni.

U Pridoru su bila u svemu tri kapetana, i to: Hadži-Šaban, sin mu Ibrahim i unuk Mehmed.

Hadži-Šaban je, po predanju, sin bivšeg udbinskog age Hadži-Paše. Kao kapetan spominje se prvi put 1757. S gradiškim kapetanom Ibrahim-begom kupio je Hadži-Šaban čifluk u selu Romanovci od nekog Salih-bega, a prodaju su odobrili Omer spahija kao mustahfiz Gradiške i Derviš Salih i o tome izdali tapiju 20. I 1171 (4. listopada 1757).[6]

Sa 16 zapovjednika i vojnika svoje kapetanije uputio je mahzar na Portu u kome se moli da se ostavi Mustafa Muhlisi Muftić na položaju kadije kostajničke bekije.[7] Mahzar nije datiran, ali po najmlađem muhuru vidi se da se to desilo poslije 1781. a prije 1795. godine. Hadži-Šaban kapetan potpisan je i na mahzaru od 1783. godine. S vojnicima svoje kapetanije sudjelovao je Hadži-Šaban u dubičkom ratu.[8] Šest mjeseci boravio je s vojskom u Kulen-Vakufu i ondje ga je zatekla smrt. Umro je nešto prije 19. prosinca 1795. i pokopan je na Havali poviše Kulen-Vakufa.[9] Ovaj kapetan bio je jedan od onih rijetkih koji su bili hadžije.

Hadži-Šaban je bio oženjen iz Travnika i iz toga braka, koliko se zna, imao je jedinca sina koji ga je naslijedio.

Ibrahim-kapetan imenovan je po očevoj smrti bujruldijom bosanskog vezira 7. džum. II 1210 (19. prosinca 1795)[10] i potvrđen beratom od 5. I 1214 (11. lipnja 1799). Ovaj se kapetan uvijek spominje kao beg. Dnevnica mu je bila 100 akči, za njegova vremena uspostavljen je novi džemat mustahfiza 1809. godine, kako je već spomenuto. Ovoga je kapetana godine 1810. posjetio francuski konzul Furkad Stariji. On je bio i u kapetanovoj kući za koju kaže da je od drveta kao i ostale

[4] *Manuscripta turcica*, br. 4776.
[5] Isprava u Orijentalnoj zbirci Jug. akademije.
[6] Vidi bilješku 1.
[7] *Manuscripta turcica*, br. 4776.
[8] Kronika M. E. Kadića, XIII.
[9] Godine 1938. tražio sam njegov grob u oba groblja, ali ga nisam našao. Pokojni Hafiz Ahmed-beg Kulenović tvrdio mi je da je i on znao za taj grob, ali ga nismo mogli naći.
[10] Berat sam vidio 1940. godine u Čirkinagića u Prijedoru.

u Prijedoru, ali primjećuje da je kuća čista.[11] Umro je od kuge u Pridoru 1815. i pokopan u tzv. Kapetanovu groblju, gdje se još 1936. vidio sarkofag, dok su nišani bili uništeni. Sarkofag je ukusno izrađen, a po stranama ispisan ajetima (rečenice iz Kur'ana). Bio je oženjen kćerkom bihaćkog kapetana. Naslijedio ga je jedinac sin,

Mehmed kapetan. On je i posljednji pridorski kapetan. I on je beg. Sva je prilika da se Pridor nije priključio pokretu Husein-bega Gradaščevića i, kada je on počeo progoniti svoje protivnike, pobjegli su iz Pridora najugledniji ljudi, ali se ne zna da li je među njima bio i kapetan.[12] Po ukinuću kapetanija živio je Mehmed-beg u Pridoru, gdje je i umro 1860. godine.

Mehmed-beg se oženio pet puta i izrodio sedam sinova. Prva mu je žena bila iz hlivanjske porodice Bušatlija i s njom je imao dva sina: Ibrahima i Huseina; druga je bila iz Ostrošca od Beširevića (sin Sejfija); treća žena Saiba, kći nekog Hadži Ali-bega iz Travnika,[13] s kojom se vjenčao 27. VII 1829; četvrta je bila kći jajačkog kapetana Mustafa-bega; peti put je bio oženjen od siromašne porodice Kišmića. Dva sina ovoga kapetana borila su se kod Kozarca protiv Omer-paše Latasa.[14]

Godine 1789. bio je bajraktar neki Jusuf u prvom džematu konjanika, kome je bio aga kapetan s dnevnicom od 20 akči.[15] U džematu desnih dobrovoljaca služio je osamdesetih i devedesetih godina XVIII stoljeća kao pisar Alija s dnevnicom od 25 akči.[16]

Odžakluk pridorskih zapovjednika i vojnika bila je vojnugan mukata Hercegovine, džizija Visokog i Fojnice. Od zakupnika hercegovačke vojnuganske mukate primali su vojnici i zapovjednici kapetanije Ključa i Tešnja također jedan dio svojih plaća. Pripadajući dio svojih plaća primili su pridorski vojnici 15. VIII 1220. za godinu 1219.[17]

38. NOVOPAZARSKA KAPETANIJA

Isa-beg Ishaković, osnivač Sarajeva i brojnih zadužbina u Skoplju i Sarajevu, osnovao je i Novi Pazar (Jeni Pazar). Prvi put se spominje 1461. godine. U Novom Pazaru su dva grada: jedan u sredini današnje varoši, a drugi na jednom brežuljku sjeveroistočno od varoši.

Ova je kapetanija organizirana nepoznate godine, a spominje se prvi put 25. prosinca 1726. Brojila je 960 vojnika i zapovjednika. Nije mi poznato koji su rodovi vojske bili ovdje zastupani ali, bez sumnje, bilo je ovdje svih rodova vojske. Godine 1829. određeno je da Novi Pazar opremi na Rusiju 227 vojnika. Veći broj vojnika opremio je ovaj put samo Bihać i Ostrožac.

Iz raznih isprava poznato mi je poimence šest kapetana Novog Pazara.

[11] St. Novaković, *Francuske službene beleške o zapadnim zemljama iz 1806–1813, Spomenik SKA*, LXIX.
[12] Draža Pavlović: *Pokret u Bosni i Albaniji protiv reforama*, Beograd, 1913, strana 27.
[13] Rukopis u Orijentalnom institutu u Sarajevu, br. 917.
[14] Jukić, *Bosanski prijatelj*, III, str. 66.
[15] Berat u mene.
[16] Berat u Orijentalnoj zbirci Jugoslov. akademije, br. 78 i 79.
[17] Rukopis u bivšem Balkanskom institutu.

Ferhat-kapetan bio je mušterija onda najuglednijeg sarajevskog trgovca Ahmed-age Dženetića. Očuvala se jedna njegova obveznica od 1. V 1139 (25. XII 1726) iz koje se vidi da je kupio razne stvari u Dženetića i ostao mu dužan 2100 esedi-groša,[1] koje će platiti nakon 311 dana, a to je za ona vremena bila velika svota.

Krajem trećeg decenija XVIII stoljeća zamijenio je Ferhata

Jahja kapetan. Spomen mu se očuvao kao potpisniku poznatog mostarskog mahzara. I to je sve što se o njemu zna.

U prosincu 1758. spominje se kao kapetan Novog Pazara

Kurt Mehmed-beg, sin nekog Mehmed-paše. Imao je brata Derviš-Abdulah-bega. Godine 1761. uzeo je Kurt Mehmed-beg pod zakup harač fočanskog kadiluka. To je saopćio bosanski vezir Mehmed-paša Muhsinović fočanskom kadiji i skrenuo mu pažnju da se ta šerijatska daća pokupi prema šerijatskim propisima, bez ikakve zloupotrebe i nasilja.[2]

Godine 1771. radili su neki ljudi da se ovaj kapetan skine, i on se pritužio u Stambol, odakle je stiglo rješenje izdano 7. I 1186 (10. IV 1772) da se ostavlja i dalje na svome mjestu.[3] Sljedeće godine otišao je ovaj kapetan kao zapovjednik s 1000 vojnika iz Bosne (20 bajraka po 50 momaka) na Rusiju, kao što su prije godinu dana otišli u istom svojstvu kapetani Tuzle i Zvornika.[4] Nakon mira u Kučuk Kajnardži povratio se u Novi Pazar gdje ga nalazimo i 29. svibnja 1777. godine.

Ne znamo kada je postao kapetanom

Smail, koji je kasnije, tj. 1806. postao zvornički mutesarif[5] i dobio naslov paše. To se desilo odmah nakon bitke na Mišaru (13. kolovoza 1806). Na ovo mjesto zasjeo je iza starog Mehmed-paše Fidahića, koji je sa svoja dva sina pao na Mišaru. Smail-paša ostao je vrlo kratko vrijeme na stolici zvorničkog mutesarifa, jer je na taj položaj došao Zvorničanin *Ali-paša* 4. listopada 1806. g. Po Muvekitu, bio je ovaj Smail 1802. bosanski defterdar.

Iz Mittesserove liste kapetana i paša u Bosni i Hercegovini znamo da je u Novom Pazaru bio 1811. godine kapetan-paša od dva tuga. Taj kapetan bio je novopazarski kapetan

Ejub, kasniji Ejub-paša. Naslov paše dobio je prije 1811. godine postavši zvorničkim muselimom. Kao kapetan s naslovom paše ostao je u Novom Pazaru sve do smrti. Umro je 1827. ili 1828. god. Muselimsku službu vršio je jedno vrijeme i u Novom Pazaru. Ukinuće jeničara prouzrokovalo je pobunu u Sarajevu. Ejub-paša je savjetovao sarajevskim agama da ne dižu bunu. Godine 1827. bio je imenovan za zapovjednika bosanskoj vojsci koja je bila određena da čuva Beograd, Šabac, Užice i Sokol.[6]

Njegov je nasljednik bio

[1] Arhiv M. E. Kadića, br. 523.
[2] Ovu sam ispravu vidio 1940. godine u Hafiza Kenjovića.
[3] Berat kod istoga.
[4] Dr S. Bašagić, Kratka uputa, str. 108.
[5] Dr Ć. Truhelka, „Bošnjaci i Prvi srpski ustanak", *GZM*, XIXX (1917), str. 254.
[6] Muvekit, II, str. 463.

www.BosnaHistorija.com

Mahmud-beg, koji je bio na ovome mjestu u prvoj polovini 1830. godine.[7] On je valjda bio i posljednji kapetan u Novom Pazaru.

O plaćama aga i vojnika Novog Pazara, kao i njihovu odžakluku, nije mi ništa poznato.

b) *U SANDŽAKU KLIS*

39. KAPETANIJA STARA OSTROVICA

Ova se kapetanija sterala s obje strane gornjeg toka Une, od njena izvora pa do kojih 15 km ispod današnjeg Kulen-Vakufa. Ime je dobila po srednjovjekovnom gradu Stara Ostrovica, čiji se podor i danas vidi na brijegu iznad lijeve obale Une i varošice Kulen-Vakuf. Njen je teritorij zapremao jedan dio kadiluka Novosel. Pored grada Stare Ostrovice bili su u sastavu ove kapetanije još gradovi: Orašac, Havala, Džisri-kebir, onda palanka Čovka i Donji Lapac. Nakon Karlovačkog mira znatno je proširen i utvrđen grad Stara Ostrovica, a uz okruglu kulu u Orašcu prizidan je malen gradić, dok su gradovi Havala i Džisri-kebir (Veliki most), danas Kulen-Vakuf, iz temelja sagrađeni. Svištovskim mirom otpao je jedan dio teritorija ove kapetanije s Lapcem.

Kapetanija se spominje prvi put 1699, pa valjda neće biti mnogo starija od ove godine.

Po jednom beratu bila su u ovoj kapetaniji 1786. g. 583 vojnika i zapovjednika s dnevnom plaćom od 9919 akči. Iz prihoda zadarske carine[1] i jedno vrijeme od džizije Skoplja[2] plaćala se posada. To je bilo prije 1788. g. U više navrata tražili su vojnici i zapovjednici da im se doznači plaća iz nekih drugih prihoda, jer im je Skoplje daleko i troškovi oko naplate zbog toga znatni.

Lopašić navodi da je u ovoj kapetaniji bilo oko 1830. g. samo 310 oružnika[3] ali taj broj nikako ne odgovara pravom stanju, jer broj posade nije nigdje opao nego je u mnogim kapetanijama rastao. U ovoj su kapetaniji bili kapetani *Kulinovići*, s pridjevkom Haračlije. O porijeklu Kulinovića ili Kulenovića postoje dvije tradicije. Po prvoj, Kulinovići vuku lozu od Kulina-bana, a po drugoj od Mihajla Kulina, brata dužda mletačkog „Kulina". Prvu tradiciju zabilježio je fra Filip Lastrić u svom djelu „Epitome vetustatum Bosnensis provinciae etc.", štampanom u Ankoni 1776, a drugu Kosta Hörmann u dodatku svoje zbirke „Narodne pjesme muhamedovaca u Bosni i Hercegovini". Iako je prva tradicija dosta stara, ona je neosnovana, a ni druga se ne da ničim dokazati. Isto tako ni genealogija begova Kulinovića koju donosi Hörmann niti je tačna, niti potpuna, makar za XVIII i XIX stoljeće. Kulinovići su morali doći u Staru Ostrovicu nešto prije 1699, a poslije 1683. godine, iz nekog grada ili kraja koji je pao pod Veneciju.

Članovi ove brojne porodice bili su kapetani Stare Ostrovice, Petrovca, dizdari Havale i Jajca. Oni su zapovijedali i palankom Čovkom.

[7] Sidžil u Orijentalnom institutu, br. 917.

[1] *Manuscripta turcica*, br. 130, 159, 186, 229, 235, 247, 270, 290 i 430.

[2] *Manuscripta turcica*, br. 256.

[3] R. Lopašić, *Bihać i bihaćka krajina*.

Kapetani ove kapetanije sjedili su do iza 1791. g. u Staroj Ostrovici. Pred glavnim ulazom u ovaj grad bio je njihov odžak. Nakon gubitka Lapca i pomicanja granice u neposrednu blizinu Stare Ostrovice prenio je kapetan svoje sjedište na Prkose, sagradiv ondje odžak i do njega kulu.

Salih-aga Kulinović prvi je po imenu poznati kapetan Stare Ostrovice i ujedno prvi dokumentarno zajamčeni član kuće Kulinovića. On se spominje u zapisniku od 16. safera 1111 (13. VIII 1699) o ustanovljenju tromeđe između Turske, Austrije i Venecije kao turski opunomoćenik s više pograničnih aga i drugih državnih funkcionera.[4] Oko godine 1707. bio je Salih-aga kao kapetan i emin zadarske skele.[5] Za nj još znamo da je 1131 (1718/19) bio mirimiran (paša) i muhafiz Ostrovice i oko 1722. kapetan Bišća i da ga je dao pogubiti bosanski vezir u Travniku 13. lipnja 1722. godine.[6] Izgleda da je sve do smrti bio kapetan Stare Ostrovice. To naslućujem po muhuru njegova sina, i kapetana Stare Ostrovice,

Mahmuta. U njegovu je muhuru urezana godina 1135, koja je započela 12. listopada 1722. i prema tome on je postao kapetanom najranije u listopadu 1722. godine.

Mahmut-beg je također postao paša i, kako kažu, poginuo je 1744. pod Hemedanom u boju protiv Perzijanaca. Dok je on zapovijedao Ostrovicom, navalila je austrijska vojska sa tri strane na Bosnu 8. srpnja 1737. i to na Ostrovicu, Banju Luku i Zvornik. Još prije nego što se bosanska vojska sakupila, stigao je bosanskom veziru Ali-paši Hećimoviću mahzar iz Ostrovice i Kulen-Vakufa za pomoć. Ali-paša je odmah opremio Pruščane, Jezerane i Travnjake pod vodstvom Ali-bega Osmanpašića i bivšeg zvorničkog kapetana Mehmed-bega. Ali-begu se usput pridruži lijep broj Krajišnika. Austrijski general Raunnach, koji je počeo 16. srpnja bombardirati Ostrovicu, bude od Bošnjaka poražen. Među zarobljenim časnicima bio je i grof Serens. U boju su pali Ali-beg Osmanpašić i Salih-aga, ćehaja Mustaj-paše Sokolovića. Krajem srpnja stigao je glas o ovoj sjajnoj pobjedi Ali-paši Hećimoviću.[7]

Za ove dvojice prvih Kulinovića u Staroj Ostrovici izgrađeni su gradovi Džisri-kebir, Havala i po svoj prilici palanka Čovka, a prošireni gradovi Stara Ostrovica i Orašac. U tome je kraju sagrađeno mnogo stambenih zgrada, a na ime Sultana Ahmeda III sagrađene su četiri džamije (u Staroj Ostrovici, Džisri-kebiru, Havali i Orašcu).

Grad na umjetno stvorenom otoku uz lijevu obalu Une službeno se zvao sve do ukinuća kapetanija Džisri-kebir. Malo naselje na desnoj obali do mosta zvaše se jedno vrijeme Palanka Mahmut-paše Kulenovića. Tu je on sagradio jednu džamiju, koje poodavno nema. Njegov vakuf za tu džamiju dao je kasnije ime Palanki i Džisri-kebiru Kulen-Vakuf.

Po već spomenutoj genealogiji kod Hörmanna, što se gotovo podudara i s drugim pouzdanijim podacima, iza Mahmut-paše ostalo je šest sinova od kojih je

[4] Kronika M. E. Kadića, V, str. 22–23.

[5] Zadarski arhiv, filza CXXVI, dokumenat 5/3 i 14/5. Ovaj mi je podatak ustupio prof. Nedim Filipović.

[6] Pokopan je u groblju Jenji-džamije, gdje mu se i sada grob vidi.

[7] J. N. Dulsky, *Die Kriege in Bosnien in den Feldzügen 1737, 1738. und 1739*, Wien 1789, str. 38–50.

Muhamed-beg bio kapetan Stare Ostrovice, a Smail-beg dizdar Havale. Od one četvorice (Mehmed-beg, Abdi-beg, Murat-beg i Halil-beg) jedan je bio hajduk. Tu je činjenicu unio u svoju kroniku fra Nikola Lašvanin sub 1748. i 1749.

O kapetanima Stare Ostrovice nema ništa u poznatim mi izvorima i literaturi od 1744. do 1766. Iz te godine ima jedan ferman koji govori o sporu zbog postavljanja jednog topčibaše u Džisri-kebiru na upražnjeno mjesto po smrti jednog džebedži-baše, a za ovo je podnio predlog Muhamed-kapetan. Iz iste godine ima još jedan ferman koji govori o popravku grada Stare Ostrovice, a izdan je na predlog istog kapetana. Po ovom fermanu treba Mostar da odmah opremi 20 konja i 20 komordžija i isto toliko čerahora koji će ostati u Staroj Ostrovici do Dmitrova.[8]

Godine 1777. bio je kapetan.

Mehmed-beg. Za nj se zna da je te godine vodio vojsku na Ismail. Iz jedne nedatirane bilješke u jednoj bilježnici iz Kulen-Vakufa vidi se da je on s ostalim suvlasnicima poklonio jednu kuću imamu Ibrahim-efendiji Derviševiću.[9]

Njegov je nasljednik bio

Ahmed-beg, koji je bio kratko vrijeme kapetan. Spomen mu se sačuvao u muraseli od 3. reb. II 1193 (20. IV 1779), kojom mu kadija nalaže da naplati neki dug.[10]

Prije 22. siječnja 1783. zasjeo je na kapetansku stolicu

Ibrahim-beg, kasnije Hadži-Ibrahim-beg. Za njegova vremena pojavili su se u ovoj i susjednim kapetanijama neredi protivni šerijatu i ugovorima s Austrijom i Venecijom. Sigurno na intervenciju Austrije i Venecije stigao je ferman bosanskom veziru Abdulah-paši Defterdareviću. Na osnovu ovog fermana pozvao je vezir u Travnik Hadži-Ibrahim-bega, dizdara od Havale Smail-bega i od Orašca Ahmed-agu, age ove kapetanije: H. Ahmed-agu, Redžep-agu, Sinan-agu, Hasan-agu Begića, Mustafa-agu i topčijskog Ahmed-agu. Svi su se odazvali i došli u Travnik u svoje ime i u ime cijele posade. Pred čitavim vijećem, kome je bio na čelu vezir, saopćen im je sadržaj fermana i naređeno da se imaju lijepo vladati s prijateljima Porte, poštivati sklopljene ugovore sa susjednim državama i da ne smiju činiti nikakva nasilja ni muslimanima ni raji, kao ni susjedima. Ako se što desi protiv postojećih ugovora, krivac se ima odmah kazniti, i to treba javiti bosanskoj vladi. Ko se ne bude držao ove naredbe služba će mu se odmah oduzeti i dati drugome. (U vijeću uz vezira sjedili su travnički kadija Seid Abdulah, kapudžibaša Ibrahim-aga Čair-zade, više kapetana, aga, drugih zapovjednika i ljudi od časti.) Bez prigovora obavezaše se age ostrovičke kapetanije da će sve zapovijedi tačno vršiti i očitovaše, ako što zanemare, da će dati svoju godišnju plaću državnoj blagajni. O svemu tome sastavljen je zapisnik 17. safera 1197 (22. I 1783) godine. Kao svjedoci potpisali su ovaj zapisnik: Džafer-paša, kliški Mustafa-paša i Mehmed-paša Miralem, bivši kliški mutesarif, onda kadije Mustafa-ef. Hafizadić i Rifali-ef., bosanski tefterdar Hasan-ef., i njegov ćehaja Bekir-beg, timarski tefterdar Mehmed-ef., ćehaja čauša Mehmed-beg, bivši ćehaja čauša Smail-beg i napokon alajbezi: bosanski Ahmed-beg, hercegovački Abdulah-beg i kliški Sulejman-beg.[11] Po svemu se vidi da se ovo smatralo važnim činom, kao i to kako je Porti bilo stalo da se održi mir s Austrijom i Venecijom.

[8] *Sarajevski sidžil*, 5, str. 48.
[9] *Kulenvakufska medžmua* u mene.
[10] Rukopis u bivšem Balkanskom institutu, broj 1789.

Za rata Josipa II protiv Porte navaljivali su Austrijanci duže vremena na Ostrovicu. Nakon poduže odbrane, 17. ševala 1203 (11. VII 1789), uputili su na Muslimane Bosne i na bosanskog vezira kapetan Ibrahim-beg i mustahfiz Džisri-kebira Halil mahzar za pomoć. U mahzaru se kaže kako je uz Austrijance pristala i carska raja triju nahija. Vezir je opremio Ostrovici u pomoć 500 ljudi, hranu i municiju i to javio bujruldijom od 10. zilkade (2. kolovoza).[12]

Pri austrijskim navalama bio je grad Ostrovica nešto oštećen. Kapetan Hadži Ibrahim-beg zatražio je od bosanskog vezira, nedatiranim pismom, da se to popravi. To je posljednji spomen ovom kapetanu koji je eto odbranio Ostrovicu od Austrijanaca.

Rat što ga je započeo Josip II završen je 4. kolovoza 1791. mirom u Svištovu. Tim je mirom ustupila Porta Austriji od ove kapetanije Lapac, Srb i još nekoliko sela, i nakon razgraničenja nastala je ona pogranična linija, koja i danas ondje dijeli Bosnu i Hrvatsku. Kad su došle komisije turska i austrijska da odrede novu granicu, buknuše nemiri u ovoj kapetaniji. Glava pobune bio je Abdi-beg Kulenović, a uza nj se još spominju Smail-beg, dizdar Havale, i Halil-beg iz grada Ostrovice.[13] Carski povjerenici uhvatiše Abdi-bega i udaviše u Havali, a Smail-bega opremiše u travnički zatvor iz koga je bio pušten nakon svršena posla. On je iza toga umro u Havali i ondje je pokopan. On je jedini Kulenović kome je nad grobom podignuto turbe. Za vrijeme ovih događaja spominje se 1792. kapetan

Mehmed-beg, bolje poznat kao *Kulin-kapetan*. Kapetanijom je upravljao do 1806. Po predanju, on je sagradio kulu i odžak na Prkosima i onamo prenio sjedište kapetanije, jer je Ostrovica nakon povlačenja nove granice na puškomet od nje bila udaljena.

U jednoj medžmui očuvao se prepis jednog podneska Mehmed-kapetana iz 1792. kojim predlaže da se jednom mustahfizu podijeli jedan gedik-timar. Iz istog izvora saznajemo da je bio s bratom Mustafom zakupnik jedne malikjane.[14] Ostrovički kapetani zakupljivali su i harač i po tome se ova grana Kulenovića i prozvala Haračlije. Godine 1794. potpisan je mahzar protiv ustupa nekih mjesta Austriji. On je vodio vojsku na Srbiju 1806. godine. Još devedesetih godina prošloga stoljeća bila je živa uspomena u Čečavi na taj pohod i povratak. U boju na Mišaru zapovijedao je Kulin-kapetan lijevim krilom i tu je poginuo 13. kolovoza 1806. godine.[15] Mrtvo tijelo Kulin-kapetana prenesoše u Janju i ondje ga zakopaše.[16]

Kulin-kapetana je naslijedio po svoj prilici sin

Ahmed-beg. U Mittesserovu popisu bosanskih kadiluka od 1811. naveden je pod imenom Beg Kulenović, a u Simbschenovom 1818. kao Ahmed-beg Kulenović. Pogubio ga je Ali-Dželaludin-paša u Travniku 1821. s amidžom mu Bajbutom i ostalim kapetanima. Za njegova vremena zauzeo je Hsan-aga Pećki Havalu i

[11] *Kronika M. E. Kadića*, XXI, str. 134.
[12] *Medžmua* u mene.
[13] Muvekit, II, 47.
[14] Kulenvakufska medžmua u mene.
[15] Dr Č. Truhelka, „Bošnjaci i Prvi srpski ustanak", *GZM*, XXII, 1917, str. 253.
[16] *Pravda*, Sarajevo, 1940, broj 35.

www.BosnaHistorija.com

odande bez uspjeha tukao punih šest sedmica grad Ostrovicu. U narodu ovoga kraja ostavio je ružnu uspomenu. Naslijedio ga je sin i ujedno zadnji kapetan *Mehmed-beg* (1821–1835). Još od 1820. kušalo se s provođenjem reforama. Godine 1827. došlo je do ukinuća jeničara u Bosni, a iza njih je uslijedilo ukidanje kapetanija. To je dobro znao i Mehmed-beg Kulenović i zbog toga je bio protivnik svih novotarija. Ne zna se kako se odnosio prema pokretu Zmaja od Bosne. On je poput svoga oca bio pravi zulumćar. Umro je uoči službenog ukidanja kapetanija i poslije njega nije više postavljen kapetan. On je umro 1250 (1834/35) i pokopan je na Havali u desnom groblju dolazeći iz Kulen-Vakufa, gdje mu se još 1934. vidio nadgrobni spomenik s natpisom.

Na jednog od ove posljednje dvojice kapetana, zbog njihova zuluma, izvršio je atentat Mumin Kurtagić, stanovnik Kulen-Vakufa. Metak je promašio cilj. Mumin je bio uhvaćen i kapetan ga je dao posjeći. Odsjekli su mu glavu i, po nalogu kapetana, nabili je na kolac. Kolac sa glavom zasadiše na tabiju Ćošaliju u Ostrovici. Ta je glava služila nekoliko dana kao nišan. Kad je kod Vakufaca tihi revolt trebalo da pređe u bunu, uputi se nekoliko pučana s Bećir-agom Handžićem kapetanu na Prkose i zatraže da se ona sramota s Ćošalije ukloni. Pošto se kapetan uvjerio da bi moglo do gusta doći, naredi da se glava skine.

Ovo sam predanje 1934. g. čuo od trojice staraca u Kulen-Vakufu. To mi je potvrdio i tada još živ Hafiz Ahmed-beg Kulenović, beg po rodu, a demokrata po shvaćanju.[17]

Spomenute godine bilo je još dosta živo predanje o ovoj posljednjoj dvojici kapetana. Nešto sam od tđga i ja pobilježio, a pobilježio je i prota Kosta Kovačević. Kovačević je pobilježio i to kako je Kulin-kapetan objesio jednog pravoslavnog svećenika na Prkosima i kako njegov grob narod posjeća kao kakva sveca. Ali ovo neće biti istina. O tome mi 1934. godine na Prkosima nije umio ništa kazati nijedan pravoslavac, kao nijedan musliman u Kulen-Vakufu. Hafiz Ahmed-beg Kulenović reče mi da to prvi put od mene čuje. Članak K. Kovačevića ima dobar opis kule na Prkosima,[18] koja je 1934. bila u sasma ruševnom stanju kao i njeno dvorište. Tim ruševinama bio je tada vlasnik Simo Zorić, vrlo siromašan seljak.

Posljednji direktni potomak Kulin-kapetanov bio je Alaj-beg Kulenović, najbolji beg za svoje kmetove ovoga kraja. Umro je 1887. god.

Još da spomenem ovo. Plaće (ulefa) što ih je posada kapetanije dobivala prestale su, kao i drugdje, ukinućem kapetanije. Muharem-aga Dizdarević iz Orašca pričao mi je kako niko nije mogao shvatiti da ulefe više nema, te opreme trojicu ljudi u Stambol po ulefu. Iz Orašca je poslan Jusuf-aga Sinanagić, a iz Vakufa Husaga Handžić i Ahmed-aga Palić. Palić je bio vješt turskom jeziku. Ovi naši Krajišnici sa sto muka dogurali su se nekako do divan-efendije, koji je po njihovu pričanju bio Bošnjak, i to Rogatičanin, i on im je nekako isposlovao posljednju ulefu, lijepo im stvar objasnio, nagradio ih od sebe kao junake i rekao im da je to posljednje što im Porta u to ime daje.

Gradovi Stara Ostrovica, Orašac i Havala imali su svoje dizdare. Džisri-kebirom i palankom Čovkom zapovijedale su kapetanove ćehaje.

[17] H. Krešević, *Kulen-Vakuf*, Sarajevo 1935, str. 25 (separat kalendara „Narodne uzdanice", god. IV.)

[18] K. Kovačević, „Kula Kulina-kapetana", *„Javor"*, 1888, str. 395.

40. PETROVAČKA KAPETANIJA

Petrovac spada među mlađa gradska naselja na našoj Krajini kao i Prijedor, Kulen-Vakuf, Orašac itd. Grad u Petrovcu sagrađen je za vlade sultana Ahmeda III (1703–1730). U gradu je bila jedna tabija i jedna kula na više katova, a spadala je među najviše na Krajini. Bujruldijom od 8. II 1178 (7.VIII 1764) naređeno je da se petrovački grad popravi. Taj je popravak obavljen prije 15. VIII 1185 (23. II 1771), jer je toga dana sastavljen obračun o popravku. Trošak je snosila država, a narod je kulučio. Petrovački je grad u dobrom stanju dočekao 1878. godinu. Do temelja je porušen oko 1905. godine.

Da je Petrovac novo naselje zna i jedna narodna pjesma u kojoj se govori o jednom događaju koji se mogao desiti prije pada Bihaća (1592). Iz Bišća su, po toj pjesmi, pošla dva sužnja Krupljanina, dva bega Badnjevića, i idući od Bilaja prema Ključu, pjevač kaže:

Otiskoše uz polje bilajsko,
Kraj Petrova vrila udariše –
Tad Petrovca, kažu, nije bilo.[1]

Petrovačka je kapetanija zapremala jedan dio novoselskog kadiluka, dok je drugi zahvatala ostrožačka kapetanija. U njoj su bili gradovi Petrovac i Bilaj. Sjedište je kapetana bilo u Petrovcu. Graničila je s krupskokm, bihaćkom, ostrovičkom, ključkom, glamočkom, i kamengradskom kapetanijom.

Odžakluk vojnika i zapovjednika bila je carina zadarske skele. To saznajemo iz dviju potvrda o naplati mevadžiba. Iz prve se potvrde vidi da je kapetan Mehmed ovlastio Travnjaka Abdulah-bega Hadžimehmedovića da naplati zaostatak plaća iz 1768/69. godine od zakupnika zadarske skele.[2] Druga potvrda govori o naplati mevadžiba za 1195 (1781) u iznosu od 1586 i po groša i 4 i po pare. Tu je svotu primio havaledžija Mehmed bajraktar.[3] I bilajska je posada primala svoj mevadžib od iste skele.

Što se zna, kapetani u Petrovcu bili su Kulenovići, s pridjevkom *Šinikčići*. Kapetanija je osnovana poslije 1730, a prije 1753. god. Posadom u Bilaju zapovijedao je dizdar.[4]

Iako se pouzdano zna da je ova kapetanija postojala prije 1753. to ipak najstariji meni poznati akt koji govori o njezinu kapetanu potječe tek iz 1768. g. Tada je bio kapetan

Mehmed-beg, sin ostrovičkog kapetana Mahmut-bega, kasnije Mahmut-paše, brat ostrovičkog kapetana Muhamed-bega i dizdara od Havale Smail-bega. Njegova žena Fatima bila je po ocu iz porodice Repovaca, a majka joj je bila iz hlivanjske porodice Atlagića, jer je on i njegov sin Ali-beg imao zajedničkih posjeda u Neretvi s Repovcima a u Karaormanu (Crna Gora) s Atlagićima. U više isprava očuvao se otisak Mehmed-begova muhura. Pored imena Mehmed, nema godine, a legenda u prijevodu glasi: „Zagovaraj, Muhamede! Tvoj pouzdanik Mehmed". Iz jedne teskere što ju je izdao ovaj kapetan 26. IV 1194 (1. svibnja 1780) Ajiši, supru-

[1] *Matičine hrvatske narodne pjesme*, knj. III, str. 41.

[2] *Manuscripta turcica*, broj 135

[3] *Manuscripta turcica*, broj 135

[4] *Arhiv M. E. Kadića*, br. 437.

zi Nuh-bega Repovca a kćeri Zulfikar-bega Atlagića, na zemlje u selima Karaormanu (Crna Gora) i Čaprazliji vidi se da su prihodi i tih sela bili jednim dijelom odžakluk bilajskih nefera.[5]

Iz jednog ilama hlivanjskog kadije Hulusi-Mustafe od safera 1191 (11.III – 8. IV 1777) znamo da su u ovu kapetaniju uskočile age Alija, Husein, Šaban, Halil i nekoliko vojnika iz kapetanije Stara Ostrovica. Oni prave smutnju među petrovačkom posadom, mjesto da čuvaju svoj grad, pa se traži da se vrate na svoja mjesta.[6]

Za nahiju Bilaj bio je 1787. previsoko razrezan taksid, pa je Mehmed kapetan zamolio bosanskog vezira da se snizi. Na osnovu te molbe i izvještaja novoselskog kadije naredio je vezir 9. VI 1201 (20. III 1787) da se molbi udovolji.[7]

Za njegova vremena popravljen je grad u Petrovcu 1771. god.

Drugi po imenu poznati kapetan bio je

Ali-kapetan (Ali-beg) i preko 30 godina vršio je ovu službu. Kapetanom je postao iza 20. ožujka 1787. I njega je pogubio Ali-Dželaludin-paša u Travniku, 1821. Po narodnoj pjesmi, on je beg Alajbeg.[8]

Na 15. travnja 1796. lično je prisustvovao raspravi što se vodila pred sarajevskim kadijom povodom prihoda od zemlje u Neretvi i kadiluku Konjicu, a pripadala je umrloj mu majci Fatimi. Ali-kapetan je tužio Ali-ef., kadiju iz Konjica, za isplatu zaostatka zakupnine. Navodi se da je to bio posjed njegove majke Fatime, a kad je ona umrla prije devet godina, tapija na te zemlje prešla je na sina joj Ali-bega. Tada je, kad je Ali-beg bio maloljetan, spomenuti kadija dao ocu mu Mehmed-kapetanu 80 groša na ime zakupnine na dvije godine. Zakup je 40 groša i 2 tovara grožđa godišnje. Iz prošlih devet godina ostao je dužan prema tome 360 groša i 18 tovara grožđa. Kadija izjavljuje da mu je Fatima dragovoljno ustupila obradu zemlje. Svjedoci svjedoče u korist Ali-begovu, te kadija izdaje osudu da se isplati 360 groša i 18 tovara grožđa.[9]

Ali-kapetana je naslijedio brat mu

Mustaj-beg, i po tome se vidi da nije imao muškog poroda. Još prije nego je postao kapetan bio je, čini se, ugledna ličnost. Sva je prilika da je hidžretske godine 1234 (trajala od 31. X 1818. do 19. X 1819) boravio u Travniku. Te godine pisao mu je list Murat-kapetan iz Gradačca, u kome mu saopćuje kako se Muratov sluga povratio iz Travnika i izvijestio ga da su se protiv njega urotili bihaćki banditi i Ahmed kapetan. Murata je to zabrinulo, premda ne zna da li je to istina ili nije, i moli Mustaj-bega da ga odmah o svemu obavijesti, kao i o svim novim događajima, naročito o Beširevićima i Austriji.[10] Sudeći po ovom pismu, Mustaj-beg je bio dobro upućen u prilike ovoga vremena. On se, čini se, dobro snalazio i u najtežim prilikama. U nj je imao povjerenja i okrutni Ali-Dželaludin-paša, jer je baš na njegov predlog postao kapetanom.

Za njegova kapetanovanja od 1821–1835. desili su se u Bosni krupni događaji i Mustaj-begu je uspjelo da održi svoju kapetaniju u potpunom redu i miru. Tek

[5] *Manuscripta turcica*, broj 3983.
[6] *Dokumenat broj 8* iz Kemurine ostavštine u Orijental. institutu.
[7] *Manuscripta turcica*.
[8] *Bosanski Prijatelj*, II, str. 99.
[9] *Sarajevski sidžil*, broj 36, str. 79.
[10] *GZM*, XLIV, (1923), str. 75.

kad su kapetanije ukinute, on je istupio i stao na čelo ustanika na krajini, o čemu je već bilo govora. Pored ostrožačkog i krupskog kapetana uza nj je pristao i Jašar-beg, brat ključkog kapetana, onda najpismeniji beg u Bosni, odličan stilist i kaligraf. Nokon poraza kod Lipnika on je sretno umakao, a što je s njim kasnije bilo nije mi poznato.

Bilaj. Bilaj se prvi put spominje 1495. Turci su ga zauzeli 1577. Godine 1699. bio je bilajski zapovjednik (dizdar) neki Ali-aga. Dekretom Porte od 13. VIII iste godine imenovan je članom turske komisije za razgraničenje s Venecijom.

Pod Bilajem porazio je 19. VII 1737. austrijsku vojsku Ali-beg Osmanpašić, ali je i on tu poginuo.

Posada u Bilaju sastojala se od mustahfiza, konjanika i azapa. Godine 1743. bio je dizdar Hasan-aga sa 30 mustahfiza. Džematom konjanika zapovijedao je drugi Hasan-aga, a džematom azapa Muhamed-beg. Njih trojica opunomoćili su nekog Hasan-agu za naplatu plaća za 1159. godinu od zakupnika zadarske carine.[11]

Prema beratu od 7. redžepa 1228 (6. VII 1813) iznosile su naplate bilajskih nefera 664 groša i 36 i po para i to 418 groša i 15 para od bosanske kršćanske džizije i 246 i po groša i 1 i po paru od carine splitske skele. Koncem ožujka 1816. bio je zakupnik splitske carine Mustaj-beg Defterdarević iz Trebinja i njegov zet, ali mu se ime ne navodi. Od njih je primio jedan dio plaća za godine 1222. do 1230.[g] Omer odobaša kao havaledžija bilajskih nefera. Prepis berata i potvrdu ovjerio je novoselski kadija Mustafa.[12]

41. GLAMOČKA KAPETANIJA

Ova kapetanija pripada među one koje su osnovane poslije 1624. godine. Prije ove godine glamočki je grad imao dizdara. Grad se zvao Biograd, a u turskim dokumentima piše se Belgrad i Belgradčik.[1] Krajem XVIII stoljeća bilo je u ovoj kapetaniji 5 džemata azapa, 6 konjanika i po jedan tobdžija i mustahfiza. Drugi se rodovi vojske ne spominju, ali to ne znači da ih nije bilo. Jedan dio svojih plaća dobivali su vojnici i age od prihoda zadarske skele. Među mustahfizima bilo je 15 timarlija.[2]

Sve do dvadesetih godina XVIII stoljeća nije mi poznat nijedan glamočki kapetan. Predanje kaže da su najprije bili kapetani Čirići. Do samog glamočkog grada je selo istog imena. Po jednoj predaji *Čirići* su prodali kapetaniju *Jakirlićima*, a po drugoj Čirići su nešto zgriješili i kapetanija je od njih oduzeta i predana Jakirlićima.

Jakirlići su dobili svoje ime po selu Jakiru (3 km od Glamoča prema Kupresu). U tome selu vidi se i danas ostatak kapetanova odžaka i kule koja je do 1931. bila prilično uspravo. I odžak i kula sagrađeni su 1192 (1778) u vrijeme Ejub-kapetana. Kao graditelj fungirao je neki mimar Mihajlo.[3] U tome selu živjela

[11] *Arhiv M. E. Kadića*, br. 437.
[12] Ova je isprava bila u Resulbegovića u Trebinju 1937. god.
[g] Od 1807. do 1814/5. godine.
[1] F. Rački, *Prilozi za geografsko-statistički opis bosanskog pašaluka*, *Starine*, XIV, str. 181.
[2] *Manuscripta turcica*, br. 4778.
[3] Ime Ejjub-kapetana i mimara Mihajla uklesano je na kapiji dvorišta ovih dviju zgrada.

www.BosnaHistorija.com

je stara porodica *Bašići*, koja je bila mnogo uglednija od kapetana Jakirlića. Okolni stanovnici pričali su mi u ljeto 1935. o tome i kao dokaz tome navodili da su se Bašići kopali uz džamiju u jakiru, a kapetani podalje u seoskom groblju. To je tačno. Uz džamiju u jakiru nema nijednog kapetana pokopana. Najstariji datirani nadgrobni spomenik je Jahja-a Bašića iz 1066. g. (1655/56), pa nekog Ali-age 1126 (1714) i kojih 200 m zapadno od Jakira pokopan je Omer-aga Bašić, umro 1213 (1798/99), s nadgrobnim spomenikom od ljutca kamena, najvećim u Bosni. Mora da su Bašići vršili neku službu u glamočkom gradu.

Mustafa je prvi po imenu poznati kapetan u Glamoču. Da li je on bio Čirić ili Jakirlić ne zna se, a na tome je mjestu bio 1132 (1719), kako to svjedoči pismo kliškog mutesarifa Ali-paše, pisano zadarskom providuru povodom nekih sužnjeva kršćana.[4] On je bio na ovom mjestu i oko 1730. godine.[5]

Oko godine 1763. ubili su hajduci glamočkog kapetana nepoznatog imena. Ovo se ubijstvo desilo izvan Glamoča. O tome govori Franjo Medun, dragoman zadarskog providura, u jednom svom pismu.

Ahmed kapetan prvi je poznati Jakirlić. Njega je naslijedio sin

Ejub-kapetan prije 1789. Oko godine 1789. oteo je Ejub-kapetanu kapetaniju neki Mustafa, sin Jusufov, iz Glamoča, čovjek vrlo bogat, ali za to mjesto nepodesan. Mustafa se dočepao kapetanije tako što je potplatio bosanskog vezira Hadži-Salih-pašu u času kad je ovaj bio svrgnut sa svoga položaja. Protiv ove uzurpacije uložili su protest Ibrahim, kapetan Stare Ostrovice, Mehmed, kapetan Ostrošca, i Mehmed, kapetan Bišća. Taj je protest uspio i kapetanija je povraćena Ejjub-kapetanu, koji je kapetanovao do iza 3 studenog 1798. godine.

Za Ejjub-kapetanova vremena prebacilo se u ljeto 1788. nešto austrijske vojske u planinu Crnu Goru.

Za rata Rusije i Austrije s Turskom (1787–1791) prodrlo je nešto Austrijanaca u planinu Crnu Goru u kapetaniji glamočkoj. Njima su se pridružili seljaci iz Nuglašića, Crnog Luga i Grkovaca, prebjegli u Grahovo i Unac i počeli četovati. Naročitim mahzarom, koji je potpisao Ejjub-kapetan s agama i drugim uglednim ljudima, zatražena je pomoć i vezir je naredio 9. lipnja 1788. Hlivanjcima i drugima da priteknu u pomoć Glamoču.[6] Izgleda da je taj pokret bio skršen u začetku, jer o njemu nema spomena u povijesti Bosne. Ovaj je kapetan bio dobro pismen čovjek.

Godine 1811. bio je glamočki kapetan

Ibrahim-beg. Spomen mu se očuvao u Mittesserovoj listi.

Godine 1814. bio je u ajanskom vijeću u Travniku neki Husein kao zastupnik glamočkog kapetana. Ne znam da li je on kapetana zastupao samo u ovom vijeću ili je bio kapetanov zastupnik i u Glamoču.[7]

Hasan-kapetan spominje se 1818. kao sin Ahmed-begov.[8] On je koliko se zna, i zadnji kapetan Glamoča. Njegov sin Muharem-beg Kapetanović odselio je 1878. u Albaniju. Tako je u Glamoču nestalo direktnih potomaka glamočkih kapetana.

[4] *Mostarski mahzar.*
[5] V. Hlivanjsku kapetaniju.
[6] Isprava u mene.
[7] *Simbeschenova lista* u Državnom arhivu u Sarajevu.
[8] Manuscripta turcica, br. 4778.

Ostali zapovjednici (age). Godine 1778. bio je u Glamoču *dizdar* Salih-aga, *topčibaša* Hadži Alija, *age azapa:* Murat, Omer, Alija i Mustafa, *age konjanika:* Salih, Mehmed, Alija i Osman, *ćehaje:* Mehmed, Hasan, Omer, Durak, Smail, Salim, Mahmud, Salih i Nuh, *bajraktari:* Abdul-Kadir, Hasan, Jusuf, Omer, Redžeb, Hasan, *odobaše:* Jusuf, Husein, Mehmed, Salih, Ibrahim, drugi Mehmed i Alija.

42. KUPREŠKA KAPETANIJA

Ovoj je kapetaniji bilo sjedište u Kupresu, palanci prusačkog kadiluka u sandžaku Klis. U istom kadiluku bila su još dva samostalna grada, Susid i Prusac. Ovaj drugi imao je osim mustahfiza i onih rodova vojske koji su bili po kapetanijama, ali Susid nije imao svoga kapetana, niti je pripadao, koliko znam, kojoj kapetaniji. Vojnici kupreške kapetanije čuvali su prelaze tzv. Velika i Mala Kupreška Vrata i osiguravali put preko Kupreškog polja.

Današnja varošica Kupres nastala je u XVII stoljeću,[1] a u XVIII opasana je ogradom od borovine (palisada) i dubokim opkopom (šarampo). Takav grad imao je tri tabije ozidane od kamena i jednu kulu za municiju. U grad se ulazilo na dvoja vrata; glavna i sporedna. Iznad glavnih vrata bio je *čardak*, također od borovine. Taj je grad porušen oko 1885. godine.

U poznatim izvorima spominje se ova kapetanija prvi put 28. rujna 1757,[2] ali je ona i prije toga postojala. Kupreški je kapetan bio aga prvog džemata azapa. U oskudnim izvorima koji se odnose na kupreško kapetaniju spominju se samo dva roda vojske; azapi i konjanici, ali u ovoj je kapetaniji moralo biti i tobdžija. Prvi džemat konjanika brojio je 50, a drugi 51 vojnika i zapovjednika. Dnevnica I džemata iznosila je 1067, a II džemata 949 akči. Dnevnica pojedinog azapa I džemata iznosila je 10 akči. Godine 1770. bio je u Kupresu novi džemat od 50 konjanika. Godine 1829. određena su za carevu vojsku iz ove kapetanije 34 vojnika.

Kupreški konjanici dobivali su svoje plaće od bosanske blagajne, zadarske skele i od adeti-agnama Vučitrna. Te su plaće I džemata konjanika iznosile godišnje 253.946 akči ili 1587 groša i 6 i po para; od bosanske blagajne i zadarske skele 658 groša i 19 i po para, od Vučitrna 928 i po groša i 7 para.[3]

Poznata su mi samo tri kupreška kapetana i to:

Ibrahim, sin Osman-begov (1818).

Sulejman-aga (1819. i 1820) i

Omer-aga (1832). Prvog od ovih nalazimo u Simbschenovoj listi koja, kako znamo, nije uvijek pouzdana, drugi je spomenut u jednom rukopisu Orijent. instituta (br. 595), a treći se navodi među dužnicima umrlog bosanskog defterdara Malkoč-bega.[4]

[1] Dr G. Bodenstein, „Povijest naselja u Posavini god. 1717–1739", *GZM*, XX (1908), str. 103.
[2] Ibid.
[3] *Kronika M. E. Kadića*, XIII, str. 167.
[4] *Sarajevski sidžil*, br. 67, str. 80.

Kao aga I džemata konjanika bio je Osman-aga (1777), II džemata Sulejman, aga i beg (1793. i 1797) i Davud-aga (1805), I džemata novih konjanika Mustafa-aga kao agin zastupnik, dok je 1770. u ovom džematu bio aga neki Daut-beg.[5]

43. DŽISRI-SANSKA KAPETANIJA

Kojih 14 km uz Sanu iznad varošice Sanski Most leži selo *Tomina*, koje se zove i *Palanka*. Danas pripada Sanskom Mostu a do 1851. bila je u sastavu kamengradskog kadiluka. Tu je i prije bio most preko Sane. Taj most zvao se u turskim ispravama uvijek Džisri-Sana (džisrun, arapski – most). Pokraj toga mosta stajaše kula na četiri kata i zvaše se nekad Miral-begova kula.[1] Podor joj mještani razoriše 1934. godine. Uz kulu je bio veliki konak bega Kurbegovića. O Tomini govori jedan anonimni, njemačkim jezikom pisani, izvještaj o Bosni, kojemu je pisac neki austrijski uhoda u doba cara Josipa II.[2]

Od prvih godina XVIII stoljeća sjedio je u Tomini kapetan s nekih stotinu vojnika i čuvao most preko Sane. Po tome mostu zvaše se i kapetanija Džisri-Sanska. Kapetani do prvih godina XIX stoljeća bili su Kurbegovići, koji su, po predanju, došli ovamo nakon pada Knina. U spomenutom se izvještaju kaže da su na kuli bila četiri gvozdena topa. Grad Kamičak, u neposrednoj blizini Tomine, pripadao je ključkoj a današnja varošica Sanski Most s okolnim selima, kamengradskoj kapetaniji pa je prema tome područje džisri-sanske kapetanije bilo vrlo maleno. Iako je u ovoj kapetaniji bio malen broj vojnika, ipak je davala u teškim časovima svoj dio u zajedničku vojsku. Tako je, što se zna, godine 1790. bio džisri-sanski kapetan sa 21 vojnikom pod Kladušom,[3] a 1829. određeno je 10 vojnika u carsku vojsku na Rusiju.[4] Zapovjednici i vojnici primali su svoje plaće od prihoda zadarske skele. Tako je bar bilo u godinama 1196. i 1197 (1782. i 1783).[5] Podaci o džisri-sanskim kapetanima su skoro nedostatni. Oko godine 1730. bio je, prema mostarskom mahzaru,

Sulejaman kapetan.

Godine 1784. bio je kapetanov zastupnik neki

Sulejman-beg. U rujnu te godine bio je u Sarajevu s ostalim kajiškim kapetanima pri čitanju fermana koji govori o zahtjevu Austrije da joj se izruči 26 gradova što leže s lijeve strane Une. Ne zna se ime kapetana čiji je zastupnik bio ovaj Sulejman-beg.

Mustafa-beg bio je kapetan a spominje se 1796. i 1812. Već sljedeće godine spominje se kao mrtav. Njegov je nasljednik bio Murat-beg, sin bihaćkog Rustem-bega, kako kaže Simbschenova lista. U društvu s bihaćkim i ostrožačkim kapetanom navalio je, kako je već rečeno, na Tržac, zbog čega je bio zbačen s kapetanije, a na osnovu naročitog fermana od 10. I 1238 (27. IX 1822) imenovan je

[5] *Manuscripta turcica*, br. 246 i 254.

[1] Dr G. Bodenstein, „Povijest naselja u Posavini godine 1718–1730", *GZM*, XX (1908), str. 103.
[2] Ibidem.
[3] *Kronika M. E. Kadića*, XIII, str. 167.
[4] *Sarajevski sidžil*, br. 67, str. 80.
[5] *Manuscripta turcica*, br. 246 i 254.

Husein-beg, sin Hasan-begov (Čekić), koji je, sva je prilika, bio zadnji kapetan. Nešto prije nestanka kapetanija nastanili su se Kurbegovići u Prijedoru a Čekići, iza ukinuća kapetanija, u Vakufu, današnjem Sanskom Mostu.

c) U SANDŽAKU ZVORNIK

44. GRADAČAČKA KAPETANIJA

Odmah iza Karlovačkog mira osnovan je na jednom dijelu teritorija kasnije gradačačke kapetanije agaluk iz koga se ubrzo razvila kapetanija.

Još prije 10. travnja 1702. bila je u Gradačcu straža od 20 azapa kojom je zapovijedao neki Bajram-aga sin Ibrahim-agin. Toga dana očitovao je Bajram-aga pred sarajevskim kadijom Sabitom Alaudinom i u prisutnosti divanskog čauša Abdul-Kadira, sina Abdul-Bakije, kao opunomoćenika bosanskog vezira Hali-paše da se prima časti agaluka nad novoustrojenim džematom konjanika i obavezao se da će, prema mirovnom ugovoru, što je sklopljen nakon dugog ratovanja između sultana i cesara i utvrđena granica, održavati red i mir, da mogu slobodno prolaziti trgovci s obje strane, što je i državna i vjerska potreba kao i nalog bosanskog vezira. Dalje se obavezuje Bajram-aga da će sagraditi čardake i iskopati hendeke uz Savu od skele Skovča do ušća Tolise uza Savu u duljini od 5 i po sati hoda. Bajram-aga kao stari aga azapa prima na se svu odgovornost za održavanje reda i sigurnosti.[1]

Spomenuti konjanički džemat imao je 50 vojnika i časnika s dnevnom plaćom od 602 akče.

Prije 1730. pretvoren je gradačački agaluk u kapetaniju u kojoj su bili pored Gradačca i gradovi Sokol i Srebrenik. Sva tri ova grada pripadahu kadiluku Gračanici. Pored ova tri grada bilo je u ovoj kapetaniji više kula i čardaka. Sva tri grada bila su providena sa dovoljnim brojem topova. Tačan sastav ove vojske nije mi poznat, ali iz raznih dokumenata se vidi da je tu bilo svih rodova vojske

Gradačac se po prvi put spominje 1634. Samo ime kaže da je to bio malen gradić. Današnji svoj izgled zadobio je između 1756. i 1820. U gradu je kula u kojoj je sjedio kapetan. Osim ove kule u gradu bila je još jedna u Gradačcu, koje danas nema, a druga u današnjem selu Bijela, koja je još uspravna.

Sokol se prvi put spominje 2. lipnja 1449. Turci su ga zauzeli 1512. zajedno s usorskom banovinom. Zna se da je od početka XVIII stoljeća imao dizdara i posadu. Godine 1777. grad je popravljan.[2]

Srebrenik se prvi put spominje 15. ožujka 1333. Bio je to najtvrđi bosanski grad koji još uvijek odolijeva zubu vremena. Turci su ga zauzeli kad i Sokol (1512).[3] Od mohačke bitke do Karlovačkog mira Srebrenik i Sokol su gradovi bez strateške važnosti, ali ne znam jesu li bili bez posade. Godine 1777. grad je popravljen. U njemu je sjedio kapetanov ćehaja.

[1] M. E. Kadić, *Kronika*, sv. V, str. 39–40.
[2] Lj. Thalloczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, 80.
[3] *Dr Č. Truhelka, Naši gradovi*, Sarajevo, 1904, str. 69–74.

www.BosnaHistorija.com

Ko je bio prvi kapetan u ovoj kapetaniji tačno se ne zna. Po genealoškoj tabli Gradaščevića vuku oni lozu od *Ćose-Ahmed-kapetana*. Koliko je ova tablica sigurna, ne znam. Mogu reći da je tačna onoliko koliko imam sigurnih podataka o ovoj porodici. Sastavljena je oko 1878. godine.[4]

I narodno predanje u Gradačcu kaže da je Ćose Ahmed bio prvi kapetan. To je predanje zabilježio Muvekit, a po njemu i Bašagić. Muvekit ga zove Ćose-kapetan. Ćosu zna i narodna pjesma „Petar đeneral osvaja Zvornik".[5] Po toj je pjesmi Ćoso Osman-paša. Ako je Ćoso uopće bio kapetan, onda bi bilo vjerovatnije, da mu je bilo ime Osman nego Ahmed , jer se ime Osman u ovoj porodici i kasnije javlja, dok se ime Ahmed ne ponavlja.

Oko godine 1730. bio je kapetan

Muhamed.[6]

Njegov nasljednik ili jedan od nasljednika je

Mehmed-kapetan, koji se spominje kao aga između 1749. i 1781, ali on je bio kapetan i prije i poslije tih godina. Kao kapetan posjedovao je malikjanu u visorskoj mukati u zvorničkom sandžaku i povodom te malikjane podnio je prije 6. studenog 1749. mahzar bosanskom veziru, a ovaj je opet zatražio od bosanskog tefterdara izvještaj povodom spomenutog mahzara. Iz tefterdareva izvještaja vidi se da je nastao spor između kapetana Mehmed-age i dvojice aga (Sulejman-age i Husein-age) oko pobiranja carine i drugih prihoda na rijekama Drini, Bosni i na Savi između ušća ovih dviju rijeka. Biće da su ova dvojica zadirala u pravo kapetanovo i on se pritužio veziru. Na osnovu tefterdareva izvještaja izdao je vezir nalog 24. zilkade 1162 (8. XI 1749) neka postupaju po telhisu i neka ne zadiru u prihode jedan drugoga. Prihodi o kojima se tu radi pripadali su Mehmed-agi po zvanju, dakle kao kapetanu.[7]

Za vremena ovog kapetana gradio se grad u Gradačcu 1765,[8] a popravljeni su gradovi Soko i Srebrenik. Po nalogu bosanskog vezira od 17. redžepa 1191 (21. VIII 1777) postavljen je Mehmed-aga za povjerenika tih popravaka.

Posljednji put se spominje ovaj kapetan 1781. u izvještaju derventskog kadije veziru povodom hvatanja hajduka Mijata Radovanova. Tu se navodi kao beg[9] i to, po tituli sudeći, moglo bi biti da je postao zaim.

Mehmed-kapetan bio je aga prvog džemata konjanika, što se vidi iz predloga za imenovanje jednog konjanika.[10]

Mehmed-kapetana naslijedio je sin

Osman-kapetan, i to prije 1795. Ovaj je kapetan znatno proširio tvrđavu u Gradačcu i taj rad završio godine 1808, kako to kaže natpis nad kapijom do Husejnije džamije. U toj je kapiji uklesan lik Osman-kapetana.

Francuski konzul u Travniku David javio je 15. IV 1807. svojoj vladi kako je Osman, jedan od najmoćnijih bosanskih kapetana, s još četiri ili pet drugih poglavica, odgovorio bosanskom veziru da mu mogu poslati samo malen broj vojnika, pošto su njima samim potrebni, jer žele imati na okupu svoje čete za slučaj da Francuzi provale u Bosnu.[11] Vezir se tada spremao da uguši ustanak u Srbiji. I on je 1806. godine sudjelovao u boju na Mišaru, a iza toga nalazimo ga s nekim drugim zapovjednicima u Zvorniku. Osman-kapetan je u Modriču obnovio tzv. Bijelu džamiju i u njenoj blizini sagradio velik han,[12] a isto tako i jednu džamiju u Gračanici. U Gradačcu i Gračanici podigao je po jednu medresu i česme pred medresom u Gračanici.

Osman-kapetan umro je nešto prije 6. prosinca 1812, jer je toga dana gračanički kadija popisao njegovu ostavštinu. Iz ove isprave saznajemo da je iza Osman-kapetana ostalo šest sinova, i to Murat i Osman-beg kao punoljetni, a maloljetni Muharem-beg, Husein-beg, Ibrahim-beg, i Bećir-beg. Prije popisa ostavine, dakle prije 6. XII, umro je i Ibrahim-beg,[13] kako je u ispravi zapisano.[14] Bio je oženjen jednom Đurđijankom, koja se u spomenutoj ispravi ne spominje, što znači da je umrla prije njega.

Osman-kapetana naslijedio je najstariji sin

Murat-kapetan, koji se i u spomenutoj ispravi od 6. XII 1812. navodi u tome zvanju. S bratom Osman-begom sudjelovao je Murat-kapetan u vojsci bosanskog vezira Ali-paše Derendelije pri ugušenju prvog srpskog ustanka i tom prilikom bio je ranjen u ruku.[15] Za njegov pohod na Srbiju zna i narodna pjesma. (V. Tuzlansku kapetaniju!)

I Murat-kapetan je nastavio izgradnju tvrđave u Gradačcu, koja je konačno i završena za njegove uprave.

Poput svog oca, Murat-kapetan je sagradio dvije medrese u istim mjestima i 1818. popravio česme u Gračanici, zadužbinu svoga oca, o čemu svjedoči natpis uklesan na kamenu. Za uzdržavanje svojih zadužbina ostavio je lijep vakuf. Murat-kapetan je bio lijepo obrazovan čovjek, imao je lijepu biblioteku u kojoj je bilo i rukopisa i štampanih knjiga. Knjige je i vakufio. Tu i tamo nađe se pokoja knjiga, a njegov potpis kaže da joj je on bio vlasnik. Oko sebe je okupljao učene ljude i zaštićivao ih. Njegov lični pisar bio je jedno vrijeme Mulo Mestvica, vanredno interesantna ličnost onoga vremena. Po dosad publiciranim pismima što ih je pisao Murat-kapetan vidi se da je podržavao veze s raznim uglednim osobama onoga vremena.[16]

Poput kapetana Beširevića držao je i Murat-kapetan na svome odžaku stalnog guslara. Usprkos orijentalnoj naobrazbi ostao je vjeran našoj tradiciji.

Murat-kapetana pogubio je Dželaludin-paša u Travniku 1821. godine s još nekoliko bosanskih kapetana. Što je tome bio razlog, nije mi poznato. On nije bio ni silnik ni odmetnik, kakvih je bilo onoga vremena.

---

[4] Jedan primjerak ima Orijentalni institut, a jedan drugi Seid M. Traljić. Genealoška tablica ove porodice, što ju donosi S. Bašagić u svojoj „Kratkoj uputi" na str. 148, nije potpuna.

[5] K. Hörmann, *Narodne pjesme Muhamedovaca u BiH*, knj. I, Sarajevo, 1888, str. 189.

[6] Njegov potpis i muhur nalazi se na Mostarskom mahzaru.

[7] *Tuzlanski sidžil* u Hist. inst. Jug. akademije u Zagrebu.

[8] R. Muderizović, „Bos. majdani za turske uprave". *GZM*, XXX (1918), str. 24.

[9] *Rukopis bivšeg Balkanskog instituta*, br. 1787.

[10] *Rukopis bivšeg Balkanskog instituta*, br. 1803.

[11] V. Jelavić „Iz prepiske francuskog konzula Davida u Travniku", *GZM*, XVI (1904), str. 273; – Dr Ć. Truhelka; „Bošnjaci i Prvi srpski ustanak," *GZM*, XXIX (1917), str. 280.

[12] Dr M. Filipović; *Modriča*, Skoplje, 1932, str. 32.

[13] Isprava u ostavini M. E. Kadića, bez oznake broja.

[14] D. Pavlović; *Pokret u Bosni i Albaniji protiv reforama Mahmuta II*, Beograd, 1911. navodi da je Ibrahim-beg bio u životu 1831, što je pogrešno.

[15] Salih Sidki Mahmudkadić opisao je na turskom jeziku učešće Bošnjaka u gušenju ovog ustanka. Rukopis se nalazi u Gazi-Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu.

[16] R. Muderizović; „Biografija Mulle Mestvice i korespondencija Murat-kapetana Gradaščevića iz 1818–1819 g.", *GZM*, XLIV (2), strana 69.

Kako Murat-kapetan nije ostavio muškog potomka, to je kapetanija trebala preći na Osman-bega, prvog mlađeg brata, no budući da je ovaj bio već od 1813. paša, dakle u višem rangu od kapetana, a treći im brat Muharem-beg tada već mrtav, to je kapetanom postao četvrti sin Osman-kapetanov,

Husein-kapetan, bio je poznat pod imenom Zmaj od Bosne. On je ujedno posljednji kapetan Gradačca. U Gradačcu je sagradio lijepu i prostranu kupolom presvođenu džamiju (1826) i do nje sahat-kulu (1824). O gradnji džamije sačuvala nam se i jedna narodna pjesma, koja se i sada pjeva:

U Gradačcu, gradu bijelome,
Hair čini Husejn-kapetane,
Hair čini bijelu džamiju,
Nju mi gradi Salko Sarajlija,
Alem meće, alem stati neće,
„Stan', aleme, stan', dragi kamene,
Dobru sam te hajru namjenio,
Da s' udaju cure Begzadića,
Da se žene momci Fidahića".

U selu *Čardaku* (8 km sjeverno od Gradačca) pretvorio je Husein-kapetan jedan poveći dio svoga posjeda u otok (ada) iskopavši dosta dubok i do 100 m širok i nekoliko kilometara dug hendek u koji se napuštala voda. Na tom otoku sagradio je dvorac u kojem je najradije boravio. Tu je imao veliki pčelinjak, zvjerinjak i lovište. Bila je tu na brežuljku kula, zvana Čardak. Pjesma kaže:

Kulu gradi Huso-kapetane,
Kulu gradi, prkosi veziru,
Alem diže, biserom ga niže.

Te dvore dao je Husein spaliti 1832. kada se spremao na bijeg u Slavoniju.

Njegova je kapetanija bila najbolje upravljana i najsretnija u Bosni. Kršćansku je raju pazio kao ni jedan drugi kapetan. Baš u njegovoj kapetaniji u Tolisi podignuta je 1823. prva zgrada za katoličku pučku školu. Zauzimanjem fra Ilije Starčevića, prisnog prijatelja Husein-kapetana, sagrađena je crkva za 1500 duša, te prostran župni stan od 8 soba i to sve bez carskog berata, jedino uz odobrenje Husein-kapetanovo. On je pomagao katolike svoje kapetanije i podržavao dobre veze sa župnicima, premda je u vršenju svih islamskih propisa išao u skrajnost.

Godine 1827. proveo je devet mjeseci uz novog bosanskog vezira Abdurahim-pašu u Zvorniku i Sarajevu. Tom prilikom upoznao je šta se sprema bosanskom plemstvu i Bosni i zbog toga je Husein postao protivnik Porte i njenih reforama.

Na sastanku prvaka u Tuzli, održanom u siječnju 1831. g., izabran je Husein-kapetan za vođu bosanskog pokreta i stvoreno je više zaključaka, od kojih su najvažniji da Bosna bude potpuno autonomna pokrajina i da plemstvo bira između sebe bosanskog vezira, a da se Porta ne miješa ni u kakve poslove u Bosni. Bosna će davati Porti godišnje 4000 kesa ili 2.000.000 groša. Razumije se, o uvođenju kakvih reforama u Bosni nema ni govora.

U ožujku iste godine potukao je Husein-kapetan, kao vođa bosanskog pokreta, vojsku sultanovog vezira u Bosni Ali-Namik paše i pristaše reforama, zarobio vezira i zauzeo Travnik, glavni grad Bosne. Husein je s nekim kapetanima krenuo s vojskom od 25.000 momaka put Carigrada i na Kosovu porazio sultanovu vojsku pod vodstvom velikog vezira Rešid-paše. Tu pobjedu Bošnjaci nisu umjeli iskoristiti, nego se vrate kući a Husein-kapetan bude izabran u Sarajevu u prvoj polovici listopada 1831. za bosanskog vezira, s naslovom paše. U toj je časti ostao do 2. lipnja. 1832, kada ga je konačno porazila sultanova vojska pod zidinama Sarajeva. Kao vezir sjedio je u Travniku. Njegovu porazu mnogo su doprinijeli hercegovački prvaci. Nakon poraza prebjegao je u Slavoniju s najvjernijim svojum suradnicima. Husein je prešao u Slavoniju kod Županje 16. lipnja. I njega i njegovu pratnju uhvate austrijske vlasti i otpreme u Osijek. Tu je ostao pod paskom sve do druge polovine listopada. Kroz to vrijeme razvila se cijela prepiska između Huseina i Beča, te Beča i Carigrada. Konačno se Husein privolio da pođe u Carigrad, ne znajući šta ga ondje čeka, samo da se riješi austrijskih vlasti. Na 1. listopada ostavio je Zemun, a nakon dužeg bolovanja u Beogradu uputi se u Carigrad. Liječio ga je liječnik Kunibert. Porti se nije htio pokoriti niti se htio primiti nuđenih mu položaja u novoj vojsci. U Carigradu je umro 17. kolovoza 1834. g. i pokopan je na Ejjubu, gdje mu se i sada grob zna. Iz natpisa na spomeniku saznali smo tačan datum njegove smrti. Izgleda da je bio otrovan. On je bio posljednji kapetan Gradačca. Njegov je imetak konfiscirala država.

Husein je bio oženjen od derventskog kapetana Mustafa-bega, oca posljednjeg derventskog kapetana Mahmuda. Pjesma kaže:

Čudna jada Huse-kapetana,
Gdje on nema drugoga jarana
Doli šure Mahmud-kapetana.[17]

U *Sokolu* je bio dizdar prvih decenija XVIII stoljeća neki Hasan-aga, u ovom kraju poznat pod imenom Mali Hasan-aga. Potomci mu žive i danas u istom selu.

Godine 1760. bio je u Srebreniku ćehaja konjanika neki Alija.

45. ZVORNIČKA KAPETANIJA

Ovoj kapetaniji nalazimo prvi spomen u Mostarskom mahzaru. Osnovana je između Karlovačkog i Požarevačkog mira ili odmah poslije ovog drugog. U njenom je sastavu bio pored zvorničkog grada i grad Kušlat, dok se ne zna da li joj je pripadao i Teočak, koji je još i početkom XIX stoljeća imao svoju posadu. Kapetani zvornički, koliko se zna, bili su kroz čitavo vrijeme iz begovske porodice Fidahića.

Zvornik se prvi put spominje 1412. Turci su ga zauzeli 1463. Sljedeće godine uzaludno je opsjedao Zvornik kralj Matija Korvin. Od 1463/64. do 1851.

[17] Vidi gore spomenuto djelo Pavlovića. – H. Kreševljaković, *Husein kapetan Gradaščević* (Uz 100-godišnjicu njegova pokreta), Sarajevo 1931 (separat iz kalendara „Napretka" za 1932. g.) – *Letopis Matice Srpske za 1935. godinu*, – A. Ivić, *Spomenica prof. Lozanića*.

www.BosnaHistorija.com

bio je Zvornik sjedište zvorničkog sandžaka. Zvornički grad imao je dva dijela: gornji i donji grad. Još i u drugoj polovini XVII stoljeća oba su grada pod upravom jednog dizdara, a od druge polovine XVIII stoljeća spominju se dizdari gornjeg i donjeg grada. Godine 1660. bila je ondje posada od 150 momaka.[1] Po jednoj vijesti iz 1658. bio je grad u slabom stanju,[2] jer je već dugo vremena bio bez ikakve strateške važnosti s obzirom na udaljenost od granice i nije čudo da su ga na kraće vrijeme zauzeli Austrijanci 1688. i zadržali ga u svojoj vlasti od 25. rujna te godine do 1. kolovoza 1689. Nakon 1699. grad je zadobio posve drugu stratešku važnost pa je popravljen i utvrđen tako da je i 1717. i 1737. izdržao austrijske navale. Od ovog vremena pazili su Turci na ovaj grad i kad god se ukazala potreba da se popravi popravljen je. Pri temeljitom pregledu bosanskih gradova 1838. pronađen je Zvornik u dobrom stanju da mu nije potreban nikakav popravak. Od XVIII stoljeća smatra se Zvornik najjačim bosanskim gradom. Prema sačuvanim podacima zna se da je popravljan i dograđivan ovaj grad 1762, 1765. i 1777. Godine 1762. bio je nadzornik popravka neki Omer, radilo je 26 majstora od Srebrenice i isplaćeno im je 202 groša istom 24. šabana 1180 (25.I 1767).[3]

Povjerenik Omer izjavio je odmah nakon dovršenog posla da im država duguje iznos i u oskudici novca čekali su četiri godine na isplatu.

Pri popravku godine 1765. bio je povjerenik Abdulah kapetan. Radilo se od 20. lipnja do 8. listopada, utrošeno je 1481 nadnica po 11 para i već 18. listopada isplaćena je radnicima sva zarada u iznosu od 407 groša i 11 para. Novac su primili majstori: Risto Sandić (Sanda-oglu), Đuro Tripko, Ivan, Đurđe, Jovan, Radoslav, Mihajlo i Nikola kao lagumdžije, koji su kamen lagumali.[4] Poslije dvije godine isplaćeno je 37 i po groša trgovcima za gvožđe (listopad 1767).[5] Prema tome, radilo se i 1766. Godine 1777. isplaćeno je Jovanu 57 i po groša za 230 nadnica.[6]

Od rodova vojske spominju se u raznim ispravama osim gradskih čuvara i topčija još azapi, konjanici i džebedžije.

Jedan dio posade u *Kušlatu*, koliko znam, primao je svoju plaću od prihoda mukate Birča,[7] dok je posada u Zvorniku primala svoje plaće od prihoda zadarske skele, državne blagajne i mukate Birča.[8] U oba grada bilo je mustahfiza timarlija.[9]

O zvorničkim kapetanima ima vrlo malo podataka. Prvi je po imenu poznat.

Mehmed-kapetan, a bio je na tom mjestu oko1730. Uz njegovo je ime vezan i prvi spomen ovoj kapetaniji. God. 1737. spominje se kao bivši kapetan. Kao junak i vojskovođa istakao se u obrani Bosne u bojevima 1737. do 1739. Za zasluge imenovan je pašom i dobio časni naslov gazi. Umro je 1747. kao zvornički sandžak-beg. Ne zna se zašto je skinut s kapetanije, kao ni to ko ga je naslijedio.[10] jedan od njegovih nasljednika bio je

[1] Kemura, „Iz *Sejahatname* Evlije Čelebije," *GZM*, XX (1908), str. 335.
[2] V. Jelavić, „Opis Dubrovnika i Bosne iz god. 1658, *GZM*, XVII (1905), str. 436.
[3] *Manuscripta turcica*, br. 3587.
[4] *Manuscripta turcica*, br. 3592.
[5] *Manuscripta turcica*, br. 3565.
[6] *Manuscripta turcica*, br. 3588.
[7] *Manuscripta turcica*, br. 4458.
[8] *Manuscripta turcica*, br. 51, 66, 250, 299, 334, 337, 338, 378, 382, 394, 408, 453, 482, 875, 1203, 1227, 1608, 1610 i 1614.
[9] *Manuscripta turcica*, br. 594.
[10] S. Bašagić, *Kratka uputa*, str. 97–99.

Abdulah-kapetan, sin Ibrahim-agin. Kapetanovao je prije 1759. do iza 1777. najprije s titulom aga, a kasnije beg. S tuzlanskim kapetanom Derviš-Ahmedom i 2000 bosanskih vojnika sudjelovao je u turskoj vojsci koja je ratovala protiv Rusa 1773. godine.

Posjedovao je prihod od carine zvorničke skele i trećinu ustupio 22. muharema 1181 (20. lipnja 1767) Sarajliji Abdul-Fettah-agi za 900 groša. I ciganska džizija u Bosni i Hercegovini bila je malikjana ovog kapetana. Fermanom od 7. XI 1189 (30. XII 1775) zabranjuje se da tu džiziju iko drugi pobira osim Abdulah-kapetana.[11] Sve do kraja XVIII stoljeća raspolagali su Fidahići ovom džizijom kao malikjanom.

Pri popravku zvorničkog grada fungirao je Abdulah-kapetan kao građevni povjerenik 1765. Uza nj se spominje i stric mu Ali-beg. Jedan manji popravak obavljen je pod nadzorom istog kapetana i 1777. godine.

Abdulah-bega je naslijedio

Mehmed II. U kakvoj su rodbinskoj vezi bila njih dvojica ne znamo. Mehmed II postao je kapetan poslije 1777. Tu je službu vršio do 1806. Kao kapetan bio je do 14. travnja 1802. i zvornički mutesarif, ali je on tu službu vršio po svoj prilici i prije s naslovom paše.

U listopadu 1789. stajalo je u Loznici 5000 vojnika pod zapovjedništvom ovog kapetana (von Vidaich) i kapetana Gradačca, Tuzle, Srebrenika i paše od Zvornika.[12] Prema tome, gornja je vojska bila pokupljena po zvorničkom sandžaku.

U početku prvog srpskog ustanka pomagali su ustanike savjetom i municijom Mehmed, kapetan zvornički, Sinan-paša Sirčić i Hadži-beg iz Srebrenice. Činili su to kao protivnici dahija, ali su ustanike ostavili, kad su se razbili pregovori između ustanika i Bećir-paše.

Kada su ustanici opsjeli Višegrad, zamoljeno je da Mehmed-kapetan pođe s vojskom u pomoć ovom gradu. Toj je molbi udovoljeno.[13] Već tada (1805 godine) bio je Mehmed-kapetan vremešan čovjek.

S bosanskom vojskom sudjelovao je Mehmed-kapetan u boju na Mišaru i ondje je i poginuo s dva sina i više uglednih prvaka 13. kolovoza 1806.[14]

U časti mutesarifa naslijedio ga je *Ali-paša Fidahić* 21. redžepa 1221 (4. X 1806), dok je mjesto kapetana ostalo upražnjeno sve do iza 1811, a službu kapetana vršio je isti Ali-paša.

Takođe se ne zna u kakvoj su rodbinskoj vezi bili Mehmed II i Ali-paša. U isto je vrijeme u Zvorniku živio i Ali-beg Fidahić, koji je postao paša 1829. godine.

Mahmud-kapetan Alipašić Fidahić, sin je zvorničkog mutesarifa Ali-paše i kao kapetan naveden je u Simbschenovoj listi od 8. siječnja 1818. Prema tome,

[11] *Sarajevski sidžil*, br. 29, str. 101.
[12] *Die freiwillige Theilnahme der Serben u. Kroaten an den vier letzten österreich.-türkischen Kriegen*, Wien, 1854, str. 299.
[13] *Rukopis bivšeg Balkanskog instituta*, Sarajevo, br. 1792.
[14] *GZM*, XXIX (1917), str. 253; – Za vrijeme ovoga kapetana bio je zvornički sandžak-beg kapudan Mehmed-paša. Neki Mustafa pisao je 27. redžepa 1210. (6.II 1796) bosanskom valiji za ovoga Mehmed-pašu kako bi opet i nadalje ostao na svome mjestu prilikom novih imenovanja, jer da on nema nikoga u Carigradu ko bi se za njega zauzeo.

on je postao kapetan poslije 1811, a prije 1818. Za zasluge što ih je učinio Abdurahim-paši postao je zvorničkim mutesarifom s naslovom paše. I tako se opet našla zvornička kapetanija i zvornički sandžak pod upravom jednog čovjeka. Bio je vrlo bogat. Još danas se zove jedan dio Zvornika Mahmud-pašin konak, a i jedno polje nosi njegovo ime.

Ali-beg, Mahmud-pašin stričević, a ne brat, kako se dosad pisalo, stavio se također u službu Abdurahim-paše, novog bosanskog vezira koji se nije usudio poći u pobunjeno Sarajevo, nego se zaustavio u Zvorniku. Sa 1000 vojnika prodro je Ali-beg u Sarajevo, pohvatao kolovođe pobune protiv ukidanja jeničara i opremio ih u Zvornik gdje ih je Abdurahim pogubio 8. ožujka 1827, i onda se zaputio u Sarajevo. Uz ovoga vezira ostao je i dalje Ali-beg, a s njim je u društvu bio i Husein-kapetan Gradaščević. Za ove zasluge data je Ali-begu zvornička kapetanija posebnim beratom od ožujka 1829. Protiv toga je ustao Mahmud-paša, jer se kapetanije nasljeđuju, a ne daju beratom. Tako je došlo do svađe između Ali-bega i Mahmud-paše. Ni intervencija Ali-Namik-paše, novog vezira i nasljednika Abdurahim-pašina, nije pomogla. Taj je spor bio razlogom da je Mahmud-paša bio skinut s položaja mutesarifa zvorničkog prije 1. kolovoza 1829. i dozvoljeno mu da stanuje u svome konaku u Zvorniku ili na kojem od svojih imanja u okolici Zvornika. Ali-Namik-paša postavio je nekog Salih-agu za zvorničkog muselima. Mahmud-paša se nato zatvorio u zvornički grad i spremao se sa svojim ljudima na otpor. Ni Ali-beg nije mirovao. I on je okupio oko sebe svoje pristaše, rasporedio ih po kućama i hanovima i svaki se čas očekivalo da puška pukne. Zbog toga nastalo je u Zvorniku teško stanje.

Bosanski vezir uputio je koncem muharema 1245 (oko 1. kolovoza 1829) bujruldiju na kapetana Ali-bega, bivšeg mutesarifa Mahmud-pašu i na sve ljude u Zvorniku čija riječ vrijedi, u kojoj se to sve konstatira i nalaže uglednim ljudima da izmire zavađene. Vezir ističe kako je potreban red i mir svuda, pa i u zvorničkom sandžaku, i kako je ovakav postupak štetan ne samo po državu nego i po ugled svih koljenovića.

Iz ponovne bujruldije od 25. safera (27. kolovoza) vidi se da se stanje u Zvorniku nije promijenilo. Vezir nalaže muselimu Salih-agi da se povuče u Skočić i ondje stanuje i da pokupi vojsku i okruži Mahmud-pašu u gradu tako da mu ni zrno hrane ne može doći. U istoj se bujruldiji prijeti Mahmud-paši da će mu biti oduzet i naslov paše.[15]

Tako su u to doba bila dva zvornička kapetana.

Između 27. kolovoza 1829. i 8. lipnja 1830. postao je Ali-beg Fidahić paša i, što je vrlo vjerovatno, postavljen je mutesarifom. Ali u tome vremenu na nepoznati način i Mahmud-paša je reaktiviran.

Ali-paši Fidahiću došlo je u pomoć nešto mlađih ljudi iz Gračanice, Srebrenice i Sarajeva i on je u utorak 8. lipnja započeo boj s Mahmud-pašom, koji je trajao i 22. istog mjeseca. Toga se dana obratio Mahmud-paša zvorničkom kadiji da ovaj s nekim Ibrahim-agom sakupi u 49 sela 9800 oka kukuruza, isto toliko pšenice i 19.550 oka mesa. Ta je hrana bila potrebna vojsci od 5000 ljudi koja je imala doći iz Gračanice i Tuzle u Zvornik da obračuna s Ali-pašom.[16] Prema tome, uz Mahmud-pašu stajao je tuzlanski kapetan.

[15] *Manuscripta turcica*, br. 3663.
[16] *Manuscripta turcica*, br. 4524.

Daljnjih potanjih vijesti nema, ali se zna da je Mahmud-paša zarobio Ali-pašu i opremio ga kao zatočenika u Gradačac Husein-kapetanu. To je on bez sumnje učinio s onom vojskom za koju je tražena hrana.

Na ovaj događaj podsjeća nas jedna narodna pjesma koja je nastala u ovo doba. Ta pjesma glasi:

U Zvorniku, u donjemu gradu,
U njem sjedi paša Mahmud-paša,
A u gornjem Turan Begoviću,
Na Jaliji paša Fidaiću,
A na skeli Avdo Buljubaša,
A cvilila zvornička fukara:

„Mahmud paša, naša mila majko,
Ne daj grada bez velika jada
Ni topova brez mrtvijeh glava!"

Govorio paša Mahmud-paša:
„Dok je meni Tuzla-kapetana,
I njegova Husein-Pašića,
I Sarajlije, stare gazije,
Ne bojim se posavskog vezira,
I njegova paše Ali-paše,
I njegova Avde Buljubaše".[17]

Husein-kapetan, koji se s Ali-pašom i prije poznavao, postupao je s njim kao s drugom. Od toga vremena njih su dvojica ostali najbolji prijatelji i zajednički dijelili i zlo i dobro sve dok Husein nije sklopio oči. Ali-paša je ostao i dalje protivnik cara i reforama, dok nije i on ponovo prognan iz Bosne. Nakon poraza Husein-kapetana 1832. prebjegao je s njime i Ali-paša u Slavoniju i odande otišao u Stambol. Godine 1835. bio mu je dozvoljen povratak u Bosnu, ali ne i u Zvornik. Od 1835. do 1840. živio je u Bijeljini, gdje je sagradio prostranu kuću, koja i danas postoji. Njegovi su potomci bijeljinski Pašići. Kad se podigao protiv bosanskog vezira Vedžihije, uhvaćen je i opremljen na otok Cipar, gdje je i umro oko 1845.

Mahmud-paša je ostao i dalje kapetan i mutesarif u Zvorniku i, kad su ukinute kapetanije, kao čovjek Portin ostao je kao muselim do 1850, vršeći sve naloge bosanskih vezira.

Kad se Posavina pobunila protiv Omer-paše Latasa, priključio se i Mahmud-paša toj pobuni, i nakon što su Posavljani bili poraženi, prebjegao je u Srbiju prije 12. prosinca 1850. i odande u Stambol, kamo je prispio negdje iza 18. siječnja 1851. godine.

[17] Ova je pjesma zapisana u jednom starom jevrejskom rukopisu pisanom na španjolskom jeziku, a španjolsko-jevrejskim kurzivom, starom 183 godine. Pjesmu mi je ustupio mgr. ph. Elazar iz Sarajeva, na čemu mu se i ovdje zahvaljujem.

www.BosnaHistorija.com

Od ostalih zapovjednika zvorničke kapetanije spominju se u raznim izvorima: Tursun (1777) i Hadži-Omer (1792. i 1807) kao ćehaje, Abdul-Mumin-aga (1777) i Mustafa čauš (1781).

Kušlat na ušću Jadra u Drinjaču prvi put se spominje 1345. Turci su ga zauzeli 1463. i u njemu do osnutka zvorničke kapetanije držali malu posadu do dvadesetak čuvara. Napušten je prije 1833. Od prvih godina XVIII stoljeća bilo je u Kušlatu, pored čuvara i tobdžija, još i konjanika i azapa.

Godine 1791. bio je u Kušlatu aga azapskog džemata neki Hasan-aga.

46. TUZLANSKA KAPETANIJA

Tuzlanska kapetanija sterala se između zvorničke i gradačačke, obuhvatala je obje Tuzle, a sterala se i s one strane Majevice i izlazila na Savu kod Brčkog, koje je kao palanka bilo u sastavu ove kapetanije.

Kada je ova kapetanija osnovana, tačno se ne zna. Prvi put se spominje kapetan Tuzle u poznatom mostarskom mahzaru i, prema tome, postojala je oko godine 1730, ali je nije bilo 1717. godine. Prije ove godine, a i kasnije, bila je Tuzla palanka, tj. imala je utvrdu sagrađenu od drveta, a njome je zapovjedao dizdar. U toj palanci bio je jedan džemat azapa što saznajemo iz jednog berata od početka reb. I 1129 (veljače 1717), a bilo je tu svakako i mustahfiza, a možda i drugih rodova vojske.[1] I kada je Tuzla postala kapetanijom, služila je jedno vrijeme ova stara utvrda, i tek godine 1760. porušena je a mjesto nje sagrađen je, na osnovu carskog fermana, grad od kamena. Tada je jedan veći dio varoši opasan bedemima.

U ovoj kapetaniji bilo je više rodova vojske. Iz raznih isprava vidi se da je tu bilo farisa, starih i novih azapa i tobdžija. Koliko je vojnika brojila ova kapetanija, ne znam. Godine 1829. određeno je da ova kapetanija opremi u carsku vojsku 132 vojnika. Sudeći po ovom broju, spadala je Tuzla među kapetanije s jačim brojem vojnika.

Plaće vojnika tekle su iz prihoda tuzlanske solane, dok je posada palanke Brčko primala svoju plaću iz ciganske džizije.

Iz jednog naloga bosanskog tefterdara Sulejmana vidi se da su plaće, valjda jednog dijela posade, isplaćene za godinu 1200 (1785) iz prihoda džizije Pljevalja, Prijepolja i Kolašina u iznosu od 1010 groša i 10 para.[2] Za godine 1213–1216.[h] primali su jedan dio svojih plaća od sarajevske voskarnice u iznosu od 714 groša.[3]

Tuzlanski su vojnici sudjelovali u raznim bojevima što ih je Porta vodila u XVIII stoljeću i prvim godinama XIX stoljeća. Zna se da je tuzlanski kapetan bio s vojskom u Oziji 1737.[4] Tuzlanski bašaga Kebirija bio je sa 25 vojnika u vojsci pod Kladušom god. 1790.[5] a godinu dana prije bio je veći broj tuzlanskih vojnika pod Loznicom.[6] Godine 1829. došao je tuzlanski kapetan u pomoć zvorničkom Mahmut-paši.[7] Za vrijeme prvog srpskog ustanka učestvovali su također tuzlanski vojnici s ostalom bosanskom vojskom u više navrata protiv pobunjene Srbije.

[1] Originalni berat u bivšeg kadije Azapagića u Tuzli.
[2] *Manuscripta turcica*, br. 301.
[3] *Sarajevski sidžil*, 42, str. 50.
[4] A. Olesnicki, *Bosanska vojska pod zapovjedništvom Bećir-paše Čengića u rusko-turskom ratu godine 1737*, *„Rad" Jug. akademije* knj. 269 (Zagreb, 1940), str. 116.
[5] M. E. Kadić, *Kronika*.
[h] Od 1798. do 1802. godine

Prvi poznati tuzlanski kapetan bio je oko 1730. neki Sulejman, o kome nemamo nikakvih podataka. Spomen mu se sačuvao u mostarskom mahzaru.

Prije 1735. postao je tuzlanskim kapetanom

Derviš Hasan-beg koji se kasnije spominje kao hadžija. On je sin Topal-Osman-pašin. Vrlo je vjerovatno da je ovaj paša identičan s bosanskim vezirom koji je tu čast nosio tri puta između 1719. i 1730. godine. Na koji je način doveo sina na ovaj položaj, ne zna se. Nije isključeno da je Topal-Osman-paša uzurpirao kapetaniju Sulejmanu u korist svoga sina, ili je ovaj umro bez muških potomaka.[8]

Derviš Hasan-beg bio je s vojskom pod Ozijom i ondje je zarobljen s ostalim prvacima Bosne. U ruskom zarobljeništvu proveo je osam godina. Kroz to vrijeme vršio je službu kapetana neki Osman, koji se u tome svojstvu spominje u listopadu 1740. godine.[9]

Ovaj je kapetan bio uzrokom nemira što su izbili u tuzlanskom kraju sredimom XVIII stoljeća.

Iz jednog arzuhala zvorničkog mutesarifa Sulejman-paše, što ga je podnio bosanskom valiji Hadži-Ebu-Bekir-paši, koji je zabilježen odmah na početku jednog tuzlanskog sidžila,[10] vidi se da je prve nemire potaknuo tuzlanski kapetan Derviš Hasan-beg. U tome arzuhalu izvještava Sulejman-paša kako je neka kršćanska djevojka iz sela Hrgova, u srezu tuzlanskom, prešla u selu Vučkovcu sreza gračaničkog, na islam i dobila ime Fatima, ali se onda opet povratila u kršćanstvo, pa su je nekoji od raje iz Hrgova prebacili u inostranstvo. Njezin je staratelj Halil-baša prijavio to šerijatskom sucu u Gračanici, koji je o tome podnio ilam valiji. Ovaj je poslao Sulejman-paši bujruldiju i mubašira, čohadara Hadži-Smaila, kojemu je Sulejman-paša dao svoje ljude da odu na lice mjesta te da stvar urede i krivce privedu. Međutim, kako je odnosno selo malićana tuzlanskog kapetana Derviš-Hasana, to su njegov sin Ahmed i zet Bećir s njegovim ljudima Ibširom i Hadži-Osmanom poslali nekoliko nevaljalaca (eškije) koji su Sulejman-pašine ljude istukli i izranili, a onda ih vezane doveli u Tuzlu i uhapsili, dok su im još prije toga sve stvari popljačkali. Oslanjajući se na kapetana Derviš-Hasana oni su pobunili seljake koji vrše razna nasilja nad sirotinjom i čine nezakonita djela. Ako im se na vrijeme ne stane na put, zaključuje Sulejman-paša svoj arzuhal, pobuniće sve seljake izreda, a onda neće pomoći nikakve bujruldije da se zaštiti zakon i narodna prava.

Odmah ispod ovoga arzuhala unesena je jedna Hadži-Ebu-Bekir-pašina bujruldija kojom se još prije izaslani mubašir Ahmed-aga požuruje da što prije privede na bosanski divan ljude po koje je poslan.

[6] V. Zvorničku kapetaniju.
[7] V. na istom mjestu.
[8] Muzejski rukopis br. 907 u Orijentalnom institutu u Sarajevu.
[9] Berat u Azapagića.
[10] Sidžil u orijentalnoj zbirci rukopisa Jug. akad. Na osnovu ovoga sidžila napisao je Fehim-ef. Spaho jednu radnju pod naslovom „Pobune u tuzlanskom srezu polovinom XVIII vijeka", *GZM*, XLV (1933), str. 71–76.

Zanimljiva je u ovom pogledu Ebu-Bekir-pašina bujruldija od 11. safera 1163 (19. siječnja 1750), što je poslana kao urgencija nekoj ranijoj bujruldiji, koje u sidžilu nema. U njoj se kaže kako je kapetan Derviš Hasan prouzrokovao nemire i bunu pa mu je stoga naređeno da u roku od dvadeset dana ostavi zemlju i da se preseli u drugi kraj. Kako je ovaj rok prošao, a kapetan se nije pokorio naređenju, to se poziva kadija da mu priprijeti i naredi neka bez ikakva zadržavanja odmah ustane i napusti bosanski vilajet i neka ide u drugi kraj. Kadija treba naročito naglasiti kapetanu da će se kajati ako ne posluša nalog i odmah ne otputuje.

Izgleda da od ovoga nije ništa bilo, jer već bujruldijom od 14. safera 1163 (22.siječnja 1750) naređuje Ebu-Bekir-paša tuzlanskom kadiji da odredi sebi zamjenika u šerijatskom sudu, a da on odmah krene s mubaširom valiji. Ako međutim ne bude kapetan Derviš već otišao u drugi kraj, neka i njega povede sa sobom na bosanski divan.

Ali kapetan nije poslušao ni jedno ni drugo: niti je odselio, niti je otišao na divan u Travnik. To vidimo iz bujruldije od 14. rebia I 1163 (11.veljače 1750), koju je Hadži-Ebu-Bekir-paša uputio tuzlanskom kadiji, mubaširu Sulejman-agi i kapetanu. U njoj se konstatuje kako je još prije naređeno da kapetan ostavi Tuzlu i da ide, ali da on još uvijek tamo sjedi. Mubaširu se naređuje da bez otezanja istjera kapetana iz Tuzle i da o tome uzme ilam od kadije i da dođe valiji. Kapetanu se opet naređuje da više ne oteže sa svojim odlaskom, već da odmah ide.

Je li se najzad kapetan pokorio ovim mnogobrojnim nalozima ili nije, o tome nemamo podataka. Ali ako je to za neko vrijeme i učinio, on se opet vratio, jer ga i kasnije, sve do smrti, nalazimo na kapetanskom položaju.

Biće da je ovo bio povod jednom mahzaru prvaka cijele bosne koji se zauzeše za ovoga kapetana kao i za Sarajlije. Tu se kaže da je on dobar čovjek i kao takvoga ga hvale, kao i Sarajlije, a udaraju na kadiju Abdurahmana, kapetanova protivnika, koji je bio zaveo i Sarajlije.[11]

Za vremena ovog kapetana sagrađen je tuzlanski grad od kamena.[12]

Osim spomenute maličane Hrgovi, bio je ovaj kapetan povjerenik tuzlanskih solana, i iz tih prihoda isplaćivao vojnike tuzlanske kapetanije, a isto tako i sebe kao kapetana. O tome nam se očuvala i jedna isprava u kojoj age i neferi kapetanije izjavljuju pred tuzlanskim kadijom da su im plaće potpuno isplaćene.[13] Uz ove solane bilo je vezano selo Poljice, carski has, kojim je također upravljao ovaj kapetan kao emin, a to su isto vršili i njegovi nasljednici. Oni su kao emini izdavali i tapije na pojedine zemlje u Poljicama.[14]

Iz već spomenutog tuzlanskog sidžila znamo iz jedne bujruldije bosanskog vezira Ebu-Bekir-paše od 5. ševala 1162.[i] na tuzlanskog kadiju da je ovome kapetanu bilo povjereno sakupljanje glavarine (harača). Tu se kaže:

„Tuzlanskom kadiji saopćava se: Pobiranje glavarine od nemuslimana povjereno je i predano za 1163.[j] godinu nosiocu ove bujruldije, tuzlanskom kapetanu

[11] V. gornju radnju F. Spahe.
[12] F. Spaho, o. c., str. 73.
[13] *Tuzlanski sidžil* na gore označenom mjestu.
[14] O tome više dokumenata u prepisu kod Osmana A. Sokolovića, bivšeg sekretara Trg. obrt. komore u Sarajevu.
[i] 19. septembra 1749. godine.
[j] 1749/50. godine.

Derviš-Hasan-kapetanu. Ako Bog da na 1. zilkade ove godine, 1162,[k] neka se pečat (muhur) na bošči sa spisima, zapečaćenoj vilajetskim pečatom, rasiječe pred kadijom pa stavi u jednu kesu i zapečati, a onda s ilamom pošalje na bosanski divan; spisi neka se otvore, a prepis berata, koji je spomenutom dat u ruke, neka se ukajti u sudski sidžil." (Dalje se u bujruldiji prijeti da se glavarina kupi po šerijatu i prema beratu.)

Derviš Hasan-beg umro je u Tuzli godine 1180.(1766/67) i pokopan u groblju kod Jalske džamije. U istom groblju ukopan je i njegov nasljednik koji je umro 1187 (1773/74), ali mu se ime na spomeniku ne da pročitati. Ovoga je kapetana naslijedio Derviš-Hadži-begov sin

Derviš Ahmed-beg. I on i njegov otac zvahu se Osmanpašići (Osman-paša-zade). Na jednom rukopisu što se nalazio u Orijentalnoj zbirci bivšeg Balkanskog instituta u Sarajevu stoji da joj je vlasnik tuzlanski kapetan Ahmed, sin Derviš-Hadži-Hasan-begov, unuk Topal-Osman-pašin.

Godine 1767. popravljao se u Zvorniku konak u kome je rezidirao sandžak-beg zvornički, i kako je tada umro bosanski mimar Mehmed, određen je naročitom bujruldijom Derviš Ahmed-beg kao čovjek vješt građevnim poslovima da nadzire taj popravak.[15]

Godine 1772. opremljen je Derviš Ahmed-beg, sa zvorničkim kapetanom Abdulah-begom na čelu, sa 2000 Bošnjaka na Rusiju.[16] Na istu je vojnu otišao i Mustafa-paša Skopljak i pao u ropstvo. Iz jednog pisma što se čuva u arhivu M. E. Kadića (br. 929) od 1. muharema 1189 (4. III 1775) znamo za ovo ropstvo. Ali-aga Dagić, dalkilič, pisao je Mustafa-paši Skopljaku, koji je tada bio u Hoćimu, i preporučio je njegovoj pažnji nekog Saliha iz Sarajeva, koji je također bio kao zarobljenik u Hoćimu.

Ovaj je kapetan iz nepoznatog razloga zavojštio 1787. godine na jeničare u Gornjoj Tuzli. S nešto vojnika i jednim topom krenuo je na Gornju Tuzlu i u okršaju je palo nekoliko ljudi, a među njima i kapetanov sin Mehmed-beg. Jeničari su pobijedili, a izgleda da su bili i krivi, jer su nakom pobjede došli u Sarajevo agi i u Travnik veziru da se tuže na kapetana. Ovaj je događaj zabilježio sarajevski kroničar Bašeskija.[17]

Više puta nalazimo ga kao havaledžiju aga i vojnika palanke Brčko.

Očuvala se i jedna putnica što ju je ovaj kapetan izdao jednom tuzlanskom trgovcu 7. ševala 1193 (21. srpnja 1779) da može putovati u Austriju.[18]

Izvori slane vode u Tuzli i prelazi preko rijeke u Zvorniku, Jenjikjöju (Novo Selo), Smrdanu i Čukinu bijahu malikjana tuzlanskih kapetana. Te prelaze izdao je kapetan pod zakup za godinu 1195.[l] Mustafa baši Pašiću (Paša-zade), a za 1196.[m] tuzlanskom bašagi.

Derviš Ahmed-beg umro je 1202 (1787/88) u Tuzli i pokopan u groblju gdje mu je i otac pokopan. Osim spomenutog Mehmed-bega, koji je pao kod Gornje Tuzle, imao je Derviš-Ahmed-beg, još pet sinova, i to: Sulejman-bega, Hasan-

[15] Arhiv M. E. Kadića br. 938.
[16] S. Bašagić, *Kratka uputa*, str. 108.
[17] R. Muderizović: „Kronika Mula Mustafe Bešeskije," *GZM* XXX (1918), str. 76.
[18] *Godišnjak Istorijskog društva BiH*, god. II, str. 120.
[k] 13. oktobra 1749. godine.
[l] 1780/1. godina.
[m] 1781/2. godina.

www.BosnaHistorija.com

-bega (umro 20. kolovoza 1790), Derviš-Selim-bega (umro u kolovozu 1789), Ibrahim-bega (umro 18. siječnja 1779) i Murad-bega.[19] Prema tome, nadživjeli su oca najstariji i najmlađi sin, i oba su bili tuzlanski kapetani.

Sulejman-beg je kapetanovao dvadeset godina. Za njegova vremena bio je jedan veći dio tuzlanske vojske pod Loznicom i manji pod Kladušom, kako je to već spomenuto.

Godine 1791. trebalo je izraditi u Tuzli, pod nazorom ovoga kapetana, 20 *tumbasa* (pontona). U to ime naručeni su u Fojnici klinci i klanfe, a kadijama od Fojnice i Tuzle naloženo je da se ovaj materijal ima hitno prenijeti i predati tuzlanskom kapetanu. U bujruldiji od 9. šabana 1205 (13. IV 1791) ističe se da je to važan i hitan posao i, ako bi to neko zanemario, biće kažnjen.[20]

Do ruke mi je došlo i nekoliko isprava ovoga kapetana koje se odnose na Poljica. Sulejman-beg je umro u Tuzli 1804. godine.

Murad-beg je vršio kapetansku službu oko godinu dana jer je već sljedeće godine umro (1805). Biće da on i nije bio kapetan nego samo kapetanov zastupnik, budući da je iza Sulejman-bega ostao sin Mahmud-beg, a u ovakvom slučaju nije mogla preći kapetanija na brata.

Mahmud-beg je onaj poznati Tuzla-kapetan. I on je s drugim bosanskim kapetanima sudjelovao u ugušenju prvog srpskog ustanka. Iz jednog njegova pisma bosanskom valiji saznajemo da je 1230 (1815) harala u Tuzli kuga zbog koje se i kapetan povukao u neko selo i time se ispričava što ne može da izvrši jedan vezirov nalog.[21] Godinu dana prije nije lično prisustvovao izvanrednom zasjedanju ajanskog vijeća u Travniku, nego je tamo opremio svoga zastupnika nekog Mehmed-Sabita.[22] Ovo se vijeće sastalo zbog pobune u Sarajevu.

Kao i neki drugi kapetani i on je bio pristaša reforama i priskočio s vojskom u pomoć Abdurahim-paši da svlada otpor Sarajlija i druge protivnike, ali je kasnije i on donekle skrenuo na lijevo kao i Fidahić i Gradaščević. Baš u njegovu domu održan je sastanak bosansko-hercegovačkih prvaka krajem 1830. i prvih dana 1831. godine, na kome je Husein-kapetan izabran za vođu pokreta protiv reforama. S Bošnjacima je sudjelovao na Kosovu u boju s carskom vojskom. Njega je obmanuo veliki vezir Rešid-paša da bi on bio za bosanskog vezira, a ne Gradaščević. Svojom neodlučnošću doprinio je slomu bosanskog pokreta i konačnom porazu Gradaščevića 2. lipnja 1832. godine. Krajem lipnja, dakle odmah nakon ulaska Kara-Mahmud-paše u Sarajevo, opremio je Tuzla-kapetan ovome svoga čovjeka da mu utre put do Kara-Mahmuda. Turudija je dobio 3. srpnja proputnicu da može izaći iz Sarajeva i poći u susret Tuzla-kapetanu, koji se uputio prema Sarajevu. Za svoje pasivno držanje prema Gradaščeviću, nakon Kosova, i za prijašnje zasluge dobio je Tuzla-kapetan titulu paše nešto poslije 1. svibnja 1834. godine. Još prije ovoga dana on se odrekao kapetanije u korist sina Osman-bega.

Godine 1826, desila se u Tuzli otmica neke djevojke. U gradu je nastalo uzrujanje i to je doprlo do ušiju sarajevskog mulle, a ovaj se obratio pismom od

[19] Muzejski rukopis u Orijentalnom institutu br. 907.
[20] Prepis bujruldije u jednom zeničkom sidžilu.
[21] *Manuscripta turcica*, br. 599.
[22] Isprava u mene.

7. džum. II 1242 (6.I 1827) na Tuzlu-kapetana i moli ga da umiri stanovnike kako ne bi došlo do građanskog rata.[23]

Iako je Tuzla-kapetan bio vrlo bogat čovjek, trošio je više nego što su bili njegovi prihodi. On je 1. rujna 1810. godine bio dužan Hadži-Bešliji 31.313 groša, što je za ono vrijeme ogromna svota. Taj dug povlačio se više godina.[24]

Osman-beg Tuzlić posljednji je tuzlanski kapetan. Tu je službu vršio oko dvije godine. Nakon ukinuća kapetanija 1835. godine živio je uz svoga oca u Tuzli, provodeći život u velikoj pobožnosti. Dva puta je išao na hadž. Oženjen je bio Atijom, kćerkom Mustafa-Nuri-efendije Šerifije, s kojom se vjenčao u Sarajevu 1. svibnja 1834. godine.[25] Umro je u Tuzli 1874. godine.

Za pašovanja Omera Latasa pobunila se i Posavina 1850. godine. Mahmud-paša prebjegao je u Slavoniju jer se, kaže Bašagić, nije htio miješati u ustanak. Ovo neće biti tačno. Njegov sin Osman-beg i rođak Mahmud-beg-efendija Gradaščević bili su glavne kolovođe. Oni su sigurno spremili ovaj ustanak u dogovoru sa starim Tuzla-pašom i Mahmud-pašom Fidahićem iz Zvornika. Latas je razbio Posavljake u dva boja, i to 30. listopada 1850. između Vranduka i Žepča i nešto kasnije na podnožju Vučjak-planine. Nakon ovih poraza prebjegao je i Gradaščević u Slavoniju, a Osman-beg Tuzlić i Fidahić u Loznicu, i odavde u Carigrad. Latas je krenuo u Tuzlu i opljačkao kuću Tuzla-paše. Na vjeru povratili su se Tuzla-paša i Gradaščević u Bosnu. U Tuzli ih je Latas dao zatvoriti i otpremiti s ostalim kompromitiranim Posavljacima u Sarajevo. U Sarajevo su stigli 17. prosinca. Gradaščević je umro u zatvoru 2. siječnja 1851. godine,[26] a ostali su u okovima opremljeni preko Tuzle i Brčkog u progonstvo. Ta žalosna povorka ostavila je Sarajevo 9. siječnja 1851. godine. Tuzla-paša umro je na Rodosu 1858. godine. S njim je na Rodosu živjela i njegova porodica i sin mu Osman-beg. Po smrti Tuzla-pašinoj bio je svima dozvoljen povratak u zavičaj.

Posljednji muški potomak ove porodice bio je Bakir-beg Tuzlić koji je umro u Tuzli u mjesecu svibnju 1910. godine

Tuzlanski kapetani spominju se u narodnim pjesmama. Poimenice spominje se, koliko znam, samo Tuzla-Derviš-beg, a inače Tuzla-kapetan:

Igraju l' se ati Atlagića,
I paripi Šestokrilovića,
Buba l' bubanj Tuzle-kapetana?

Po jednoj pjesmi koja se i danas pjeva budila je ljuba Stojana Čupića i pričala mu kako na njeg ide bosanski vezir s trideset kapetana od kojih spominje Murat-kapetana od Gradačca i njegova Ibru bajraktara i Tuzlu-kapetana i njegova Osmu bajraktara. Stojan se ne boji nikog od njih

već se bojim Tuzla-kapetana,
a još više Osme bajraktara.

[23] *Manuscripta turcica*, br. 3623.
[24] *Sarajevski sidžil*, br. 50, str. 37–38.
[25] *Sarajevski sidžil*, br. 73, str. 17.
[26] Pokopan je u groblju na Hambinoj carini, gdje mu se i danas grob vidi.

Iz originalnih berata vidi se da su age starih azapa u Tuzli bili Jahja (do 1717), Ibrahim (od 1717. do iza 1755), njegov sin Osman (1768), njegov sin Mustafa (od 1794) i IV džemata Sulejman (do 1740) i ovoga rođak Osman (od 1740). Njihovi su potomci današnji Azapagići u Tuzli i Sarajevu.

d) U SANDŽAKU HERCEGOVINA

47. ONOGOŠTSKA KAPETANIJA

Onogošt se zvao srednjovjekovni grad u *Nikšiću*. Dok je Novi u Boki kotorskoj bio u turskoj vlasti (1482–1687) bio je sjedište istoimenog kadiluka kome je pripadao Nikšić kao središte *nikšićke nahije*.

Poslije pada Novog pod *Veneciju* ostatak novskog kadiluka prozvan je Bekijjei-nova, a sjedište toga kadiluka je *Nikšić*.[1] U Nikšiću je 1702. Redžep-paša *Nevesinjac*[2] obnovio stari grad Onogošt, a organizirana je i kapetanija koja nosi ime ovog grada. Kadiluk Bekijjei-Nova nastavak je novskog kadiluka, a onogoštsku kapetaniju možemo smatrati nastavkom novske kapetanije. Isti primjer imamo u kadiluku Bekijjei-Kostajnica i kozaračkoj kapetaniji.

Nakon pada Risna 1684. i Novog 1687. doselilo se iz tih mjesta u Nikšić oko 20 muslimanskih porodica.[3]

Na teritoriju ovog kadiluka bio je i grad Klobuk kao i klobučka kapetanija. Ova je kapetanija osnovana nešto prije 1703. Te godine bio je onogoštski kapetan neki

Muhamed, sin Alijin. U isto je vrijeme organizirana i *gradska posada* i postavljen prvi *dizdar*. Oko 1730. godine bilo je u onogoštskoj kapetaniji 18 aga i 700 vojnika.[4] Da li je ubrojena i gradska posada, ne znam. Prema tome ovdje je bilo 18 džemata od raznih rodova vojske.

Prof. Petar Šobajić je zabilježio da je po jednom predanju bio prvi kapetan u Nikšiću neki *Kumrija*, a po drugoj opet *Salih-beg Danović*. Iz iste porodice bio je i prvi dizdar. Mušovići su došli u Nikšić s Numan-pašom 1714. i proslavili se pa je ovaj paša dao kapetaniju Mušoviću. Protiv toga su se borili Danovići i najposlije su bili prognani u Hercegovinu.[5] Tako kaže predanje.

Iz raznih izvora znamo sigurno da su onogoštski kapetani bili: Muhamed, Hamza-aga, Salih-aga, Bekir, Osman i Mustafa-beg Mušović. Da li su svi ovi kapetani bili iz porodice Mušovića, ne znam. To mi nije umio kazati ni pokojni dr S. Bašagić. On je sigurno samo znao za zadnju dvojicu da su Mušovići. Šobajić opet navodi da je u Kolašinu bio kapetan *Muše* i da je njegov sin *Bećir-beg* bio kapetan u Nikšiću i da ga je na to mjesto postavio Mahmut-paša Mahmutbegović iz Peći. I ovo je Šobajić zapisao kao predanje. Istina je da je jedan kapetan

[1] H. Kreševljaković i H. Kapidžić, *Sudsko-administrativna podjela Bosne i Hercegovine početkom XIX stoljeća, Istorijsko-pravni zbornik*, II (1950), sv. 3–4. str. 249.
[2] P. Šobajić, *Nikšić–Onogošt*, 1938, str. 36.
[3] P. Šobajić, o. c., str. 12.
[4] H. Kapidžić, „Prilozi istoriji grada Klobuka", *Gajret*, XXI (1940), str. 247.
[5] P. Šobajić, o. c., str. 65.

imenom Bećir bio u Onogoštu. Ne znam čiji je sin bio ovaj Bećir, ali znam da ga nije mogao postaviti Mahmut-paša jer to nije spadalo u njegovu kompetenciju.

Prvi onogoštski kapetan bio je

Muhamed, sin Alijin. Tu je službu vršio 1703. a i 1730. godine. On je, svakako, organizirao ovu kapetaniju. Za vremena Muhamed-kapetana desila se 1711. navala Crnogoraca na Onogošt. To je bilo za rata između Turske i Rusije. Car Petar Veliki izdao je 3. III 1711. proglas na hrišćane u Turskoj da se dižu na oružje. To se naročito očekivalo od Hercegovaca i Crnogoraca . Proglas adresiran na vladiku *Danila* i brata mu *Luku Petrovića*, donesoše u Crnu Goru, valjda na izmaku mjeseca maja, pukovnik *Mihajlo Miloradović* (sin Ilije Miloradovića iz stolačkih Dubrava koji je emigrirao u Rusiju za velikog rata) i kapetan Ivan Lukačević, Podgoričanin. Vladika sazva Crnogorce na zbor pa im pročita proglas, a oni ga s oduševljenjem primiše.

Zećani i obližnji Hercegovci se odazvaše, pa združeni s Crnogorcima i Brđanima popališe muslimanske kuće u okolini Onogošta, Spuža, Podgorice i Žabljaka i muslimane stjeraše u tvrđave. Boj koji se zametnuo kod Onogošta bio je krvav. Tu je bio i Miloradović. Mnogi u boju izgiboše, a Onogošt muslimani odbraniše, pa napadači uzmakoše. Kako je Petar Veliki rđavo prošao s Turcima na Prutu, na brzu ruku uglavi mir s Turcima 21. lipnja i o tome obavijesti crnogorskog vladiku preporučivši mu da se okani svega i da se povuče u svoja brda. Vladika to učini, pa ratna akcija protiv Turaka na ovoj strani bi obustavljena. Miloradović se zadrža u Crnoj Gori duže vremena.[6]

Hamza-aga je drugi po imenu poznati kapetan. On je postavljen 1172 (1758/59) za džabiju (sakupljača) *džizije* novskog i ljubinjskog kadiluka.[7] Sljedeće godine vodio je vojsku na Mostar. Ovaj Hamza-aga bio je početkom godine 1760. s drugim kapetanima u Blagaju, što saznajemo iz bujruldije bosanskog vezira od 13. ševala 1173 (1. II 1760) koja glasi:

„Mome selam-agi Ali-agi, kapetanu Onogošta Hamza-kapetanu, stolačkom kapetanu Zulfikar-kapetanu, ostalim kapetanima i agama, koji su određeni u moj meijjet iz Kolašina, Klobuka, Ključa i Korita saopćuje se:

„13. ovog mjeseca, ševala, u srijedu pali smo na konak u najsretniji čas sa zaimima i spahijama Kliškog sandžaka, s kapetanima hlivanjskim, glamočkim i duvanjskim, s njihovim neferima i ostalim memurima koji su u našem meijjetu. Samo kako je sada stigao haber da su kapetani od Banje Luke, Prijedora, Bihača, Kraljevske Ostrovice – Stare Ostrovice sa svojim neferima stigli taj dan u Duvno, pa je prema tome sigurno da će se priključiti našoj ordiji u četvrtak, to vi s pješadijom, koja je u Vašem meijjetu, u poznatom boju, ostanite u Blagaju dok stignu u ordiju kapetani i age spomenutog grada i odmore se nekoliko sati. Ako Bog da, kada spomenuta vojska dođe, očekujte našu bujruldiju kojom će se odrediti koji dan i u koji sat ćemo mi s Božjom pomoći krenuti s vojskom, što je u našem meijjetu, s ove strane, a vi opet s vojskom što je u vašem meijjetu, s te strane, u koji sat i na koji način da krenete na Mostar".[8]

[6] V. Skarić, „Trebinje u XVIII vijeku," *GZM*, XLV (1933), str. 51–52.
[7] *Ljubinjski sidžil* u Orijentalnom institutu u Sarajevu.
[8] *Blagajski sidžil* u Orijentalnom institutu, br. 1063.

www.BosnaHistorija.com

Ne znam da li je za ovog kapetana ili njegova nasljednika održano vijeće kapetana u Onogoštu 12.VI 1182 (24. X 1768), kome su prisustvovali kapetani Klobuka i Trebinja. Zaključeno je da se uzme 14 talaca iz Crne Gore i stavi u trebinjsku tvrđavu. Uzimanje ovih talaca svakako je u vezi s ratom između Turske i Rusije.

Salih-aga se spominje kao kapetan 1775. godine.

Bećir-kapetan uputio je 1201 (1786) jednu arizu Sarajlijama. Ovaj je kapetan bio na ovome mjestu oko 1786. U to doba desili su se neki neredi u ovoj kapetaniji, a prouzrokovali su ih članovi same posade. Pravi razlog nije mi poznat. Za krivce su se zauzele Sarajlije kod bosanskog vezira i on im je oprostio i izdao im u to ime naročitu bujruldiju. Više članova ove posade kao i kadija novske bekije uputili su Sarajlijama arizu sljedećeg sadržaja:

„Ariza upućena sarajevskim kadijama, ostaloj ulemi, imamima, hatibima, agi serdengenčdija, čaršu-ćehaji, esnafskom ćehaji i svoj ostaloj braći u vjeri."

Nakon izraza poštovanja i pozdrava (potpisani) javljaju da im je Osman-aga donio pismo u kome im se savjetuje da još više postupaju u smislu bujruldije kojom se od njih traži odanost i pokornost, i da sprečavaju svako neprijateljsko djelovanje, ulažući tako svoj trud u službi sultana i više nego što su dosada činili, pa je to u njihovu interesu na ovome i budućem svijetu.

Javljaju da je bujruldija pročitana pred svima, da su saslušali njen sadržaj a zatim svi, malo i veliko, povikali: „Čuli smo i pokoravamo se!" Razumjeli smo također da ste se i vi u smislu one ‚Zagovarajte, bićete nagrađeni' – iskreno zauzeli za nas. Vijest da nam je sadašnji bosanski valija oprostio, obradovala nas je sve. Stoga molimo Boga da nas zaštiti od svakog zla i nesreće. Odsad ćemo postupati u smislu Božijih riječi: ‚Pokoravajte se Bogu, Njegovu poslaniku i predstavnicima vlasti!' Mi ćemo ustrajati u zahvalnosti sultanu i valijama i nastojaćemo da se glavom i dušom borimo u službi sultana, da budemo složni s ostalim bosanskim ajaletom i da čuvamo koliko možemo carske gradove i okolinu od štete i eškije, da – ne daj Bože – ne dođe na islamskoj krajini ili u bosanskom vilajetu do buna, nanošenja štete imetku i životu ljudi i poremećaja javne sigurnosti.

Hvala Bogu, pored svih grešaka i slučajeva mi smo ipak najviše vremena čuvali da ne učinimo nešto protiv naredbe cara i vezira. Svima je poznato da mi nismo čak ni u kritičnim časovima ništa uzimali ni otimali protivno šeriatu i kanunu. A što je sada došlo do svađe i pobune, to su svojim zulumom, nasiljem i narušavanjem javne sigurnosti izazvali neki neobuzdani nasilnici, koji su nam se ranije bili nametnuli sa zlim namjerama u odnosu na naš život i čast.

Sada, kada je pročitana i u sidžil zavedena bujruldija kojom nam valija, na vaše zauzimanje, oprašta prestupe, s time da se našem imetku ni životu neće dogoditi nikakva šteta, cijelom je narodu nanovo povraćen duševni mir, spokojstvo i sigurnost i svi su prožeti sviješću i pokornošću.

Mi se nadamo da ćete za ljubav Boga i zagovor (šefaat) pejgambera uvijek biti naklonjeni prema ovoj krajini koja se bori protiv neprijatelja, i da ćete nam pružiti svoju podršku i pomoć kad ustreba.

Ahmed, II, stari azap,
Osman, mustahfiz spomenutog grada,

Derviš, mustahfiz spomenutog grada,
Ebu-Bekir, kapetan grada Onogošta,
Mahmud, kadija Bekijje-i-Nova,
Ebu-Bekir, II novi azap,
Ali, II stari azap,
Sulejman, IV azap,
Kurt Murteza, stari azap,
Ahmed na novoj tabiji,
Osman, konjanik,
Hasan, konjanik,
Abdulah, konjanik,
Murteza, azap iza zatvorenih vrata,
Osman, džebedžija,
Omer, tobdžija,
Alija, IV novi azap,
Salih, ćehaja,
Omer, ćehaja,
Mustafa, ćehaja,
Mahmud, azap kule,
Alija, martoloz spomenute palanke,
Ibrahim, azap spomenute palanke,
Salih, II azap palanke Humić."[9]

Osman-kapetan je bio sigurno iz porodice Mušovića. Bio je u rodbinskoj vezi s Redžepašićima s Nevesinja. Dopisivao se s *Daut-begom Redžepašićem*. Iz sačuvanih pisama vidi se da je Osman bio kapetan od prije 1815. do iza 1816. godine Ta su pisma čisto privatne naravi.[10] I po jednoj narodnoj pjesmi Osman je kapetan u Nikšiću u doba navale Crnogoraca i Rusa na Klobuk 1807. godine. Iste godine on je odbio rusku i crnogorsku navalu na Nikšić.

Godine 1808. kupio je Osman harač po Grahovu i tom prilikom dao je uhvatiti i u tamnicu baciti *Savu Bulajića* jednog od grahovskih prvaka koji je 1807. za opsade Klobuka posjekao klobučkog kapetana Begovića. Grahovljani moliše kapetana da pusti Bulajića, jer nema prava kriviti ga za ono što je bilo za vrijeme rata. Mušović je otklonio njihovu molbu. „Kad Grahovljani viđoše da molba ništa me pomaže, okupi se stotinu biranih momaka, te udariše na tamnicu, razbiše vrata i pustiše Bulajića. Poslije ovoga događaja kapetan Osman vratio se je u Nikšić, zaklevši se da će se žestoko osvetiti Peru Jakovovu za sve što čine Grahovljani protiv Turaka. Kako je rekao, tako je i učinio. Godine 1826. glavari nikšićki podmitiše nekoga Nikolu Ivanova, Grahovljanina, a pri tom i rođaka Perova, te ovaj ubi istoga Pera, pa zatijem pobježe k Turcima u Nikšiće".[11]

Po Simbschenovoj listi bio je kapetan Nikšića 1818. godine *Ibrahim-beg Huseinbegović*. To nije tačno, jer kapetana toga imena nije bilo.

Posljednji kapetan bio je

[9] *Sarajevski sidžil*, br. 26, str. 61.
[10] Arhiv dra S. Bašagića, danas u dr Enise Bašagić.
[11] M. Dragović, *Borba Crnogoraca s Turcima oko prevlasti nad Grahovom*, *Starine*, XX, str. 246.

Mustafa-beg Mušović, sin Osman-kapetanov. On je bio suvremenik *Bašage Redžepašića* (1800–1851) s kojim se dobro pazio i dopisivao.

Mustafa-beg je bio ugledan čovjek u svome kraju i nakon ukinuća kapetanija. I on je smetao Ali-paši Rizvanbegoviću i s ostalim njegovim protivnicima izgubio je glavu u poznatoj pogibiji pod Ostrogom 1843. g.

Dizdari. Po imenu poznati su mi samo Bajram-aga i Salih-aga. Bajram-aga je bio dizdar oko 1730. i potpisao je Mostarski mahzar. – *Salih-aga*, sin Ahmed-agin, došao je godine 1189 (1775) nekim poslom u Sarajevo, odsjeo u hanu Kolobari i tu umro.[12] Držim da je i njegov otac *Ahmed-aga* vršio istu službu, jer je i on bio aga, a dizdarska je služba bila nasljedna.

48. KLOBUČKA KAPETANIJA

Klobuk je postao strateški važan grad nakon pada Risna pod Mletke 1684. godine. Deset godine kasnije, 1694, zauzeli su Mlečani Klobuk, ali je on ostao u turskoj vlasti nakon mira u Karlovcima. Turci su ga utvrdili, u nj stavili jaču posadu i osnovali klobučku kapetaniju. Teritorij ove kapetanije bio je u sastavu kadiluka novske bekije.

Klobuk leži istočnije od Trebinja, u kraju koji se zove Korjenići, a u srednjem vijeku bijaše to župa *Vrm*. Grad je sagrađen na teško pristupačnom mjestu, na nadmorskoj visini od 962 m. Danas je u ruševnom stanju. Vide se još tragovi kapetanove i dizdareve kule i gradskih bedema. Prvi se put spominje 29. svibnja 1420. Župa Vrm pripadala je Sankovićima (do 1391), onda Jablanićima (Pavlovićima) i napokon Hercegu Stjepanu (1448), a po njegovoj smrti (1466) došla je i župa i grad u turske ruke. Turci su držali svoju posadu u Klobuku do iza 1835. Više su puta popravljali i proširivali grad.[1]

Kapetanija je organizirana odmah iza Karlovačkog mira, kao i ona u Onogoštu. Kapetani su iz porodice *Akbabića* koji se ovamo doseliše iz Risna.[2] Koliko je vojnika i zapovjednika bilo u ovoj kapetaniji, ne znam tačno, ali je svakako imala znatno manje od onogoštske i trebinjske. To sudim po tome što je Onogošt opremio 1829. godine na vojsku 128 momaka, Trebinje 119, a Klobuk samo 28. Plaće su išle, što se zna, od raznih prihoda: od džizije Skadra i Gacka, onda od voska, pa dubrovačke skele i stonske slanice. Tako je npr. novi džemat pasbana, koji je brojio 40 vojnika i zapovjednika, primao godišnje 968 groša i 14 para od mukate voska, kojoj je bio 1202 (1787/8) zakupnik Salih-aga Defterdarević iz Trebinja.[3] Jedno vrijeme bio je odžakluk aga i vojnika Klobuka prihod dubrovačke skele i stonske slanice.[4]

Dizdari Klobuka od organizacije kapetanije bili su *Begovići*. I oni su se doselili iz Risna. U Risnu su se zvali Rizvanagići.[5] To nam prezime kaže da su Begovići bili age i u Risnu i u vojsci vršili neku službu.

[12] *Kronika M. E. Kadića*, sv. IX, str. 112/II.

[1] H. Kapidžić, „Prilozi istoriji grada Klobuka", „*Gajret*", XXI (1940), br. 10 i 12, i XXII (1941), br. 1–3; – M. Dinić, „Zemlje hercega sv. Save," *Glas SKA*, CLXXXII.

[2] H. Kapidžić, „Gajret", XXII, str. 267.

[3] Ispravu sam vidio u Resulbegovića u Trebinju 1936.

[4] V. S. Skarić, „Trebinje u 18 vijeku", *GZM*, XLV (1933), str. 64.

[5] P. Šobajić, *Nikšić–Onogošt*, Beograd, 1936, str. 64.

Iz sigurnih izvora znamo da su u Klobuku bili kapetani: Murat, Selim, Alija i Sulejman, dok je, po predanju, posljednji kapetan bio Pašo.

Murat-kapetan. Iz dubrovačkih izvora zna se da je ovaj bio u Klobuku 1713, 1715. i 1729,[6] a iz dvaju sidžila u Orijentalnom institutu vidi se da je bio na istom mjestu i 1736. i 1737.[7] Prema tome, ovaj je kapetan vršio tu službu između 1713. i 1737, ali je valjda bio na tome mjestu i prije i poslije ovih godina. Da li je on bio i prvi kapetan Klobuka ne znam, ali je Klobuk imao kapetana još i 1730. godine.[8] Te godine, 26. maja, piše kapetan vladi Dubrovačke Republike da je dobio bujruldiju „čestitog paše bosanskog" kao i dubrovačke „knjige". Radilo se o kretanju turske vojske na Crnu Goru. Ne zna, veli kapetan, da li vojska kreće preko Gacka, Rudina ili od konavoske strane. Vidimo, dakle, da su klobučki kapetani izvještavali Republiku i o pokretima turske vojne sile.

Godine 1713. Murat je boravio u Carigradu i povratio se u Klobuk prije 29. IV iste godine. Toga dana pisao je on jedno pismo Dubrovčanima, u kom im javlja da se povratio iz Carigrada i, kako se tada radilo o utvrđenju Klobuka, traži od Dubrovnika da mu pošalje majstore. Grad se popravlja na osnovu carskog fermana. Ovaj put Dubrovčani nisu izašli u susret Murat-kapetanu, pa ih on nastoji pridobiti na drugi način. U pismu od 17. V 1713. ističe on Dubrovčanima kako je na putu i kod Porte činio usluge dubrovačkim elčijama (poslanicima) i kako su ga ovi rekli preporučiti svojima u Dubrovniku. On za ovu uslugu traži protuuslugu, tj. traži da mu pošalju „dva kamenara, koji izbijaju kamenje, i dva kamenara, koji mine umijedu činiti, i 10 ljudi argata"! Ni na ovo pismo Dubrovčani nisu reagirali, jer majstori nisu stigli ni pod jesen. Zato im opet piše Murat kapetan 25. X 1713. i to ne u svoje, nego u ime svih funkcionera klobučkog grada. To pismo glasi:

„Od nas, Murat-kapetana i dizdara i ostalijeh aga i ćehaja i nefera klobučkijeh knezu dubrovačkom i ostalijem begovima koji su u vijeću V.P.G. časnom i časne hvale dostojnom – a potom molim vašu milost kako čestiti car zapoviđe hercegovačkom Bećir-paši da gradi Klobuk, carev grad, s fermanom carevijem i da žeže klačine i mene kapetana posla i po njegovoj bujruldiji vama da mi date majstore i argate i rekoste mi poslati majstore da se grade klačine za plaću, ne bi od vas majstora, molimo vas pošaljite ih s tijem čovjekom koji donese knjigu, ako li nam ne pošaljete, molimo vas odpišite nam knjigu da znamo, er idemo na careva vrata, da plačemo, jer nam nije grad dograđen." Postoji još jedno Murat-kapetanovo pismo gotovo iste sadržine iz godine 1713, snabdjeveno sa 5 muhura, svakako klobučkih funkcionera. Ovdje prestaje trag Murat-kapetanovoj akciji za gradnju klobučkog grada.[9]

Iz godine 1715. ima također jedno pismo ovoga kapetana Dubrovniku u vezi s jednim muhurom.

Do proljeća 1729. nema vijesti o Murat-kapetanu. Te je godine kapetan u velikoj opasnosti. U pitanju je i njegov život. Razlog toj kapetanovoj opasnosti, na žalost, ne nalazimo.

[6] H. Kapidžić, o. c., p. 245.

[7] *Sidžil* broj 292 i 601.

[8] H. Kapidžić, na istom mjestu, str.245.

[9] H. Kapidžić, str. 246.

www.BosnaHistorija.com

Iz pisma Dubrovačke Republike Murat-kapetanu od 6. V 1729. vidimo da je kapetan na slobodi, žale da je mnogo propatio i nadaju se da će zato dobiti nagradu. U istom mjesecu, 24. V 1729. Dubrovčani opravdavaju Murat-kapetana ćehaji velikog vezira. Za njega vele da je izvršavao carska naređenja, ali je ipak „bio metnut u zindan i potego puno truda i nevolje". Pošto su saznali da Murat-kapetan namjerava da ide u Carigrad preporučuju ga ćehaji, jer kapetan „hoće doći prid uzvišeno priestolje za ljubiti pred njim zemlju, spovidjeti sve što istinito se ovamo zbiva i plakat grozno svoje nevolje, mi ga srdačno priporučujemo V. gospodstvu". Kapetan je doista namjeravo da ide u Carigrad i da se žali na nevolje koje je pretrpio, ali je zato trebalo novaca; pa se obratio Republici za zajam. Zato je želio da se sastane s predstavnicima dubrovačke vlade, ali samo „natajno". Odgovaraju mu da kad se već mora da krije od svojih neprijatelja, neka dođe u Konavle ili u Župu i tu neka se sastane s dubrovačkim knezovima i njima povjeri svoje nevolje, a oni će ih dostaviti vladi. Poslali su mu dvije „knjige", jednu za ćehaju velikog vezira, a drugu za dubrovačkog konzula Lukaču koji će mu, po dolasku u Carigrad, dati kao dar dubrovačke vlade 50 reala. Kapetan nije htio, međutim, pomoć u Carigradu, nego zajam u Dubrovniku. U pismu od 17. VI 1729. Dubrovčani se žale da ne mogu dati zajam, jer se približuje vrijeme predaje harača, pa su i sami u nezgodi radi „tjeskoće od vremena i smuća od skele". Kapetan nije otišao u Carigrad, mada je i dalje tražio od Dubrovčana zajam.

Umjesto u Carigrad Murat-kapetan je otišao u Sarajevo po zapovijedi bosanskog vezira Ahmed-paše. Iz pisma upućenog Republici 17. VII 1729. vidi se da je Murat-kapetan stradao od Rustem-paše. Veli da je bio mjesec dana u Sarajevu i kod vezirova ćehaje sastao se s kapidžijom „koji je vidio kakav sam zor potegao od Rustem-paše, ako je razumio bosanski, već me kurtariše Ahmet-paša i Ahmet-pašin ćehaja. A prije šćaše da mi udare pet stotina darva (štapa) i da zatvori u grad, ja da me posiječe". Dalje veli da nije imao prilike da se sastane s kapidžijom i da mu objasni svoj položaj jer, nastavlja „bojim se paše i jednog i drugoga, jer je mučno nokat i meso rastavit, er se mučno s vilajetom nositi". Prema ovom izlazi da ga je spasio Ahmet-paša. Ne znamo funkciju kapidžijinu, ali pretpostavljamo da je bio viši carski činovnik jer je iz Sarajeva otišao u Mostar, kako javlja u istom pismu Murat-kapetan Dubrovčanima.

Murat-kapetan je bio važan po interese Dubrovčana. Poznato je da su Dubrovčani imali naročito pravo da sva roba i trgovina ide na njihovu skelu u Dubrovnik. Risanska i hercegnovska skela bile su zabranjene za trgovinu iz susjednih turskih zemalja. Međutim, krijumčarenja je bilo uvijek. Klobučki kapetani su obavještavali Dubrovčane o kretanju trgovaca i njihovu odlasku na risansku skelu. Tako, u istom pismu veli Murat-kapetan da je išao na Viluse i vidio da Rišnjani gone 18 konja (tovara) iz Nikšića u Risan. Veli da je čuo da „u prvi ponedjeljak ili utorak velik će sir preći preko Grahova u Risan". Preporučuje Dubrovčanima da pošalju jednu barku (kaik) sa dva čovjeka pod Risan, pa će utvrditi koji su to trgovci. Napominje da se krijumčarenjem robe u Risan bave Hasan Jakupović i Sava Vuković iz Rudina. Od njih bi dvojice mogli saznati sve konce trgovanja s Risnom. Kapetan, dalje, smatra krivcima za ovo nikšićke age i nefere. Nikšić, veli, ima 18 aga i 700 nefera i oni propuštaju da trgovačka roba ide preko Grahova u Risan. Kad

bi im se oduzela ulefa (plaća) za jedno 3–4 godine, ne bi to činili. Kao što vidimo, Murat-kapetan je bio od koristi Dubrovčanima.[10]

Biće da je Murat-kapetan i previše išao naruku Dubrovčanima i štitio njihove interese i u toj revnosti zaboravljao interese države kojoj služi pa je zbog toga i dopao „zindana i ostalih nevolja". Ali on se ipak održao na svom mjestu, jer ga kao kapetana nalazimo i 1737. godine

Murat-kapetan se spominje još i u bujruldiji od 10. reb. II 1149 (18. VIII 1736), kojom se zabranjuje izvoz stoke iz bosanskog ajaleta.[11]

Ako Murat nije bio prvi kapetan Klobuka, onda je vjerovatno na tome mjestu bio

Selim-kapetan. Spomen mu se očuvao u jednom njegovu pismu Dubrovčanima. Oni su tražili od Selima da zatvori put u Risan, na osnovu jedne bujruldije čiji su prepis poslali Selimu. Iz odgovora se vidi da je Selim bio kod paše u Gacku i, kad se povratio u Klobuk, da je zatekao dubrovački list s prepisom bujruldije. Selim kaže kako je dvije-tri turme vratio a dvije-tri razbio i robu im oteo. Zbog toga tužila su se risanska gospoda novskom providuru. Put u Novi može samo trebinjski beg zabraniti.[12]

Kako ovo pismo nije datirano to ne znamo je li on bio prije ili poslije Murata klobučkim kapetanom. Njegovo kapetanovanje spada svakako u prve decenije opstanka ove kapetanije, jer se tu radi o zabrani izvoza preko Risna. Od 1703. do iza 1750. borili su se Dubrovčani protiv izvoza robe preko Risna i Novoga.

Ali-kapetan bio je godine 1754. na ovom mjestu jer je iz te godine jedna predstavka hercegovačkih kapetana Dubrovniku s njegovim muhurom. On je bio 20. veljače spomenute godine u gradu Trebinju s drugim kapetanima i ajanima na jednoj mušaveri.[13] Njega nalazimo i u vijeću u Onogoštu, gdje je 12. VI 1182 (24. X 1768) zaključeno da se uzme iz Crne Gore 14 talaca i opremi u Trebinje. Uzimanje ovih talaca biće svakako u vezi s ratom između Turske i Rusije.

Sulejman se spominje dva puta kao kapetan i to 1785. i 1788. godine. On je imao mukatu od voska, kako se to vidi iz bujruldije od 6. reb. I 1203 (5. XII 1788) godine.[14]

Arslan je bio za vrijeme navale Crnogoraca i Rusa na Klobuk. Opsada je trajala od 7. do 16. juna 1807. i u tome vremenu posjekao je ovog kapetana *Sava Bulajić*, jedan od glavara Grahova.[15]

Po Simbschenovoj listi sastavljenoj 8. I 1818. bio je klobučki kapetan *Osman-beg Ahmedbegović*. Ukoliko je ovaj navod tačan, ne znam, jer drugog izvora nemam, a za Simbschenovu listu znam da nije uvijek pouzdana.

Po predanju, koje je zabilježio i prof. H. Kapidžić, posljednji je kapetan bio *Pašo*.

Od klobučkih dizdara po imenu su mi poznati Arslan-aga (1781), Omer, Rustem-beg (1794), Arslan (1807), Rustem, Osman i Alija. U kući Begovića, iz koje

[10] H. Kapidžić, na istom mjestu.
[11] *Sidžil* u Orijentalnom institutu, broj 512.
[12] Dr Ć. Truhelka, „Nekoliko mlađih pisama bosanske gospode pisanih bosanicom", *GZM*, XVI (1914), str. 493.
[13] Dubrovački arhiv, Prepiska, 18. vijek. Ovaj mi je podatak ustupio H. Kapidžić.
[14] Sidžil u Orijentalnom institutu, broj 592.
[15] H. Kapidžić, „Gajret", XXI, str. 246. i XXII, str. 20.

su bili svi klobučki dizdari, zna se da je prvi dizdar bio Hadžo, poznat iz narodne pjesme Rišnjanin Hadžija, i da je imao kuću u Risnu, na staroj slanici, kao i u Herceg-Novom.

49. KLJUČKA KAPETANIJA U HERCEGOVINI

Najveći dio teritorija današnjih srezova Gacka i Bileće obuhvatala je ključka kapetanija, a ustrojena je u prvoj polovini XVIII stoljeća.

Grad Ključ[n] sazidan je na teško pristupnom mjestu na jednom ogranku Babe planine a nastao je najkasnije u XIV stoljeću. Bio je u vlasti Sandalja Hranića i njegova nasljednika Stjepana Vukčića, koji su u njemu često boravili. Tu je Sandalj izdao jednu povelju 10. prosinca 1410. g. i u njoj se prvi put spominje Ključ. Ključ je jedini naš grad čije je ime uklesano na stećku pod kojim je pokopan *Radoje Ratković*. Turci su ga zauzeli 1479. i u njem držali posadu do polovine XIX stoljeća.[1]

Ispod Ključa udarao je srednjovjekovni drum od Dubrovnika put Foče i dalje prema Nišu, i u tome je bila naročita važnost grada.

Ključ je postao sjedište kapetana prije 1740. Godine 1828. određeno je da Ključ pošalje na Rusiju 17 vojnika. Odžakluk ključkih aga i vojnika bila je stonska slanica i dubrovačka skela,[2] dok su mustahfizi grada Ključa uživali gedik-timare.

Predanje kaže da se u Ključu izmijenilo sedam kapetana roda Tanovića, ali se samo pamte imena četvorice: Omera, Alije, Mustafe i Hasana. Iz raznih se isprava zaista vidi da su imena četvorice dobro upamćena, dok ostaloj trojici predanje ne zna ni imena. Ovo je predanje zabilježio i St. Delić.[3]

Godine 1740. bio je ključki kapetan

Abdul-Baki-aga. Iz pisma trebinjskog kapetana Sulejman-bega dubrovačkoj vladi od 10. rujna 1740. vidi se da je odžak (odžakluk) po carskom fermanu agama i vojnicima grada Ključa slanica od Stona i da je „od potrebe vidjeti conat od soli što pada miriji, što je dosle prodato i uzeti jaspri; otišo je put tamo od naše strane od svijeh aga od Trebinja naš Mustafa-beg i također od grada od Ključa kapetan Abdul-Baki-aga".[4]

Na *mušaveri* (dogovoru) u gradu Trebinju 1754. pored drugih kapetana i ajana bio je kao vekil (zastupnik) ključkog kapetana *Abdul-Baki*.[5] No da li su ovaj Abdul-Baki i ključki kapetan istog imena jedna te ista osoba, ne znam.

O *Omer-kapetanu* se zna samo to da je bio ključki kapetan sredinom XVIII stoljeća i da je umro u Ključu i pokopan pred džamijom gdje mu i sada grob pokazuju. Njegova kći Sultana, udata u Kulu[o] za Hasan-bega, sina Sulejman-pašina, bila je u životu kao udovica 21. ožujka 1780. godine.[6]

[1] St. Delić, „Ključ," *GZM*, XXIII (1911), str. 491–502; – M. Dinić, „Zemlje hercega sv. Save", *Glas SKA*, CLXXXII, str. 229.
[2] V. Skarić, „Trebinje u XVIII vijeku", *GZM*, XLV (1933), str. 58. i 59.
[3] St. Delić, o. c., p. 502.
[4] Dubrovački arhiv, *Acta Turcarum*, 131–286.
[5] Dubrovački arhiv, *Prepiska XVIII vijeka*. Oba ova podatka ustupio mi je prof. H. Kapidžić.
[6] *Sarajevski sidžil*, br. 29, str. 60.
[n] Misli se na današnje selo KLJUČ koje se nalazi na putu Gacko – Trebinje, 19 km udaljeno od Gacka. Pod ovim imenom ima i grad Ključ kod Jajca.
[o] Selo 6 km udaljeno od Gacka.

Na poziv bosanskog vezira pošli su kapetani Nikšića, Vidoške, Kolašina, Klobuka i Ključa, te mnoge age, protiv pobunjenog Mostara i stigli u Blagaj. Vezir im je naložio 29. svibnja 1760. da ondje sačekaju njegov nalog za navalu. Kako se u ovom nalogu ne spominje ključki kapetan po imenu, to se ne zna da li je to bio Omer ili njegov nasljednik

Ali-kapetan. Bez dvojbe ovaj je kapetan dao povoda pisanju jedne predstavke na bosanskog vezira, kojom se traži da se pohvataju ubice Ali-bega Hasanbegovića iz Kule[7] i bajraktara Mustafe, koji su ubijeni i opljačkani u selu Stubici u Pivi, u kući Nikole i Marka Simonovića, sinova Todorovih. To se neobično ubijstvo desilo 1768. godine, a mahzar je napisan tek u veljači 1780. g. Nikola Simonović izvršio je to djelo s još 7 drugova i nakon toga prebjegli su u Imotski, a kasnije se nastanili u Vrhprači, u rogatičkom kadiluku. Na nepoznat način saznalo se gdje se nalaze i predstavkom je zamoljeno da se Nikola i Marko zbave pred sud. Cernički kadija Jahja podnio je o tome izvještaj i po nalogu zbavljeni su Nikola i Marko u Sarajevo. Tužbu je podnio brat ubijenog Ali-bega, Murat-beg, u ime svoje, svoje majke Sultane i braće: Osman-bega, Derviš-Mehmed-bega i Sulejman-bega. Sarajevski je sud stvar ispitao, preslušao svjedoke i okrivljenika Nikolu osudio na smrt, dok se po šerijatu ta kazna nije mogla primijeniti na brata mu Marka.[8] Ali-kapetan je bio ili brat ili bliži rođak Sultane, majke ubijenog Ali-bega. Pored Ali-kapetana potpisano je na predstavci više zapovjednika Ključa s dizdarom Zulfikar-agom, imama i hatiba, te nekoliko zapovjednika grada Krstaca.

I Ali-kapetan je pokopan pred ključkom džamijom.

Mustafa-kapetan vršio je službu prije 1818. Jedna njegova kći bila je udata za Daut-bega Redžepašića koji je bio cernički (gatački) muselim (1805–1814).

Po nalogu bosanskog vezira od 17. džum. I 1226. (9. VI 1811) išao je ključki kapetan sa 60 vojnika da brani Prijepolje.[9]

Po predanju prenio je Mustafa-kapetan za života kapetaniju na mlađeg sina Hasana, jer se stariji sin nije nikako slagao s ocem. To je kapetan dao oglasiti narodu s kamena pred džamijom u Ključu, odakle su oglašavane naredbe ključkih kapetana.

Hasan-kapetan bio je, sva je prilika, pristaša Gradaščevića, jer se samo tako može shvatiti da se u Ključ povukao s vojskom Mehmed-beg Turhanija pred Smail-agom Čengićem.[10] Čengić je bio muselim gatački, pristaša reforama i zakleti protivnik Gradaščevićev. Gradaščević je bio opremio Turhaniju za muselima gatačkog, ali ga je odbio Čengić. Hasan je ujedno i posljednji kapetan.

Ključke kapetane Tanoviće spominju i narodne pjesme. Prezime *Tanović* nastalo je, po porodičnom predanju, od Kapetanović, odbacivanjem prvih dvaju slogova.

Godine 1780. bili su u ovoj kapetaniji age: Husein, drugoga, Smail četvrtoga i drugi Smail petog džemata azapa; Husein mustahfiza ; Bećir, Salih, Hasan, Husein i Omer ćehaje, Alija, Mustafa, Sulejman i drugi Alija bajraktari.[11]

[7] Danas Fazlagića Kula.
[8] *Sarajevski sidžil*, br. 29, str. 60.
[9] *Sarajevski sidžil*, br. 51, str. 18.
[10] St. Delić, o. c., p. 502.
[11] *Sarajevski sidžil*, br. 29, str. 60.

www.BosnaHistorija.com

Godine 1518. bio je *dizdar* Hasan,[12] a 1780. i 1792. Zulfikar. Ovaj Zulfikar dao je 17. džum. II 1206 (11. II 1792) prijedlog da se iza umrlog ćehaje mustahfiza, Saliha, dodijeli gedik-timar njegovim sinovima: Rustemu, Sulejmanu i Huseinu.[13]

50. KOLAŠINSKA KAPETANIJA

Kolašin, varoš i tvrđava na rijeci Tari, osnovali su Turci sredinom XVII stoljeća.

Kolašinska kapetanija osnovana je najkasnije u trećem deceniju XVIII stoljeća. Krajem toga stoljeća brojala je ova kapetanija 217 zapovjednika i vojnika. Koji su rodovi vojske bili ovdje zastupani i odakle su primali plaće, nije mi poznato.

Godnine 1761. ili 1762. stigli su u kolašinski grad topovi iz Travnika. Iz zapisnika, koji je tom prilikom napisan 15. VI 1175 (11. siječnja 1765) saznajemo da je topove primio kolašinski dizdar Bektaš-aga, koji je tu službu vršio i 1775 godine.[1]

Prvi poznati kapetan bio je

Ibrahim-aga U toj je službi bio prije 1730[2] i poslije 1755 godine. Bratstva u Kolašinu, Kuči Herceg i Zatrivce (?) izabrali su ovog kapetana svojim vojvodom 28. safera 1169 (2. prosinca 1755).[3]

Na Ibrahim-agu kao kapetana i vojvodu bilo je u godini 1756. više tužbi. Izgleda da je bio zulumćar.[4]

Biće da je Ibrahim-agu naslijedio

Mehmed-kapetan. S više drugova zakupio je on džiziju prijepoljskog kadiluka. Povodom sakupljanja te džizije pozivao ga je prijepoljski kadija više puta i, kako se pozivima nije odazivao, izdao je kadija nalog 11 reb. I 1179 (8. rujna 1765) da se po mubaširu dobavi pred sud. Kao zakupnik iste džizije bio je 1766. godine.[5]

Posljednji kolašinski kapetan, što se zna, bio je

Mehmed-beg, spominje se kao svjedok s džisri-tarskim kapetanom 21. siječnja 1829. godine.[6]

Sva je prilika da je od ove kapetanije otcijepljen jedan dio vojske koji je čuvao most na Tari, i osnovana džisri-tarska kapetanija.

Predanje zna da je u Kolašinu bio kapetan neki *Muše* i da je njegov sin Bećir (Bekir) postao kapetanom u Nikšiću (V. Onogoštsku kapetaniju).

51. DŽISRI-TARSKA KAPETANIJA

Kapetan i vojnici ove kapetanije čuvali su ovaj most (džisr) na rijeci Tari, kao to je bilo i na Sani. Gdje je bio taj most nije mi poznato. Pri raspisu koliko će koja kapetanija opremiti vojnika u carevu vojsku određeno je 1829. da iz ove kapetanije

[12] Dr Č. Truhelka, „Tursko-slovjenski spomenici dubrovačke arhive," *GZM*, XXIII (1911), str. 318.

[13] Arhiv M. E. Kadića, br. 1229.

[1] Rukopis bivšeg Balkanskog instituta, br. 1794.

[2] *Mostarski mahzar.*

[3] Rukopis bivšeg Balkanskog instituta, br. 1794.

[4] Isti rukopis.

[5] Isti rukopis.

[6] Rukopis u Orijentalnom institutu, br. 916.

pođe 7 vojnika i, prema tome, ova je kapetanija imala najmanje vojnika i zapovjednika.[1]

Tačno se ne zna kada je osnovana ova kapetanija. Kako se ne spominje u popisu od 1753. to je osnovana poslije ove, a prije godine 1790. i, prema tome, od nje je mlađa samo hutovska kapetanija. Ove godine bilo je 6 vojnika iz ove kapetanije u vojsci pod Kladušom.[2] Držim da je ovaj most najprije čuvao jedan aga kolašinske kapetanije, a iza toga je taj agaluk pretvoren u posebnu kapetaniju.

Od kapetana pozanti su mi poimence samo

Selim i Selman. Jedini spomen Selim-kapetanu našao sam u popisu Hadži-Bešlijinih dužnika, sastavljenom 9. rujna 1810. Dugovao je 50 groša, a naveden je kao beg i kapetan Tare.[3] Kako je ovaj dug mogao nastati najkasnije 1796, u kojoj je godini umro Hadži-Bešlija, to je on postao kapetanom prije ove godine.[4] Dokle je kapetanovao, ne znam.

Selman-kapetan spominje se kao svjedok 15. redžeba 1244 (21. siječnja 1829).[5]

52. VIDOŠKA KAPETANIJA

Grad u Stocu zvao se Vidoška i po njemu se zvaše službeno kapetanija.[1] To je bila pogranična kapetanija na teritoriju stolačkog kadiluka. Graničila je s mletačkom Dalmacijom i Republikom sv. Vlaha, Trebinjskom, Ljubuškom i, od 1802. godine, hutovskom kapetanijom. U njoj je bio grad Vidoška i kula u Hutovu do 1802. g.

Kapetanija je osnovana nešto prije 1706, jer te godine pada prvi spomen kapetanu. Od ove je kapetanije oduzeto 1782. g. nekoliko sela i pripojeno Počitelju. Poveći dio njena teritorija otcijepljen je 1802. s Hutovom i od njega organizirana nova, po starosti najmlađa kapetanija.

Kapetani Vidoške bili su najprije Šarići kao age, a iza 1750. godine Rizvanbegovići kao bezi.

Vidoška se prvi put spominje 18. II 1444. godine. Čini se da Turci nisu držali posade u gradu sve do početka XVIII stoljeća, jer je grad bio oko 1624. skoro prazan, a Evlija Čelebija ga uopće ne spominje. Odmah iza Karlovačkog mira ovaj je grad popravljen i u nj stavljena posada kojom zapovijeda dizdar.

Tačno se ne zna kada je ovaj grad pao pod Turke ali, kako je već rečeno, oni u njemu nisu držali posade do 1699. godine. Na Stolac je navaljivala strana vojska za vrijeme kandijskog i velikog rata (1683–1699). U jednoj mostarskoj kronici zabilježeno je kako je Nikola Novković sa 5800 ljudi udario na Stolac na Ilindan (Aliđun), u srijedu, 20. dan ramazana 1098 (30. srpnja 1687) i kako su ga odbili Stočani.[2] Zabilježena je i druga navala 1106 (1694/95) u kojoj su i opet Stočani

[1] *Sarajevski sidžil,* br. 67, str. 80.

[2] M. E. Kadić; *Kronika,* XIII.

[3] *Sarajevski sidžil,* br. 50, str. 37.

[4] R. Muderizović; „Sarajevski nekrologij Mula-Mustafe Bašeskije", *GZM,* XXXI, (1919), str. 57.

[5] Sidžil u Orijent. institutu u Sarajevu, br. 916.

[1] Dr M. Dinić, „Zemlje Hercega sv. Save", *Glas SKA,* CLXXXII, Beograd, 1940, str. 182–184; – H. Kapidžić, *Stolac u XVIII vijeku,* Sarajevo, 1940.

[2] *Mostarska kronika* u Hasan-ef. Nametka u Mostaru.

razbili neprijatelja kod Ravnice (Radnice), zarobili serdara, zaplijenili topove, bajrake itd. U tim bilješkama nema spomena gradu.

Pošto su Turci obnovili grad, dva puta je u nj udario grom i oba puta je grad stradao usljed eksplozije baruta. To se desilo prvi put 1171 (počela je 15. rujna 1757). Deset je godina prošlo dok je tvrđava potpuno popravljena. To čitamo u jednoj bujruldiji od 15. zilhidže 1181 (3. V 1768) kojom je naređeno da se iz Sarajeva prenese u Stolac 50 kantara crnog baruta. I 1735. opskrbljena je Vidoška sa 120 sanduka baruta koji je ovamo dopremio neki Salih-aga kao mubašir, a primio kapetan Smail-aga 20. redžepa 1147 (15. XII 1735). Tri dana kasnije napisana je isprava o toj primopredaji.[3] Drugi je put udario grom 1256. (počela 5. III 1840). Kroz tri godine obnovio je grad Ali-paša Rizvanbegović. Ploča na kojoj je sve to ispisano razbijena je prije nekoliko godina.

O ovoj tvrđavi čitamo u izvještaju jednog Napoleonovog časnika iz 1806, kako stoji na jednoj stijeni, kojoj se maže pristupiti samo s jedne strane, a sastoji se od više četvrtastih kula spojenih jakim zidom.[4]

U borbama između vidoških kapetana s počiteljskim Gavranom i između sinova Zulfkar-kapetanovih bila je ova tvrđava više puta opsjednuta. Posljednja opsada iz 1831. trajala je četiri mjeseca.

Iste godine tri je mjeseca proboravio u Vidoški Ali-Namik-paša koga je svrgao Husein-kapetan Gradaščević. Odavde je Ali-Namik umakao u Stambol.

U prilično dobrom stanju zatekla je Vidošku godina 1878.

Vidoška je kapetanija brojila preko 300 nefera i aga. Njihova plaća je tekla iz prihoda stolačkih hasova.[5]

Kako je već rečeno, kapetani prve polovine XVIII stoljeća bili su Šarići a druge, i dalje, Rizvanbegovići. Ali ni prvi ni drugi kapetan ove kapetanije nije bio ni Šarić ni Rizvanbegović, nego neki

Ali-aga, sin Abdulah-begov, kako to navodi Bašagić po Muvekitu.[6] On je tu službu vršio godine 1706. Po jednom kupoprodajnom ugovoru bio je isti kapetan 1121 (1709) g. [7]

Iz jednog pisma što je prispjelo u Dubrovnik 2. travnja 1716. vidi se da je tada bio vidoški kapetan

Ahmed. On piše Dubrovčanima da su mu došli majstori lađa i da dobro rade, samo im treba jedna velika testera, pa moli da mu to pošalju a on će im vrijednost platiti.[8] Prije 25. VII 1729. bio je na ovome mjestu neki

Mustafa-kapetan. I on je potpisao mostarski mahzar, napisan po svoj prilici kratko vrijeme prije spomenutog datuma. Ovaj Mustafa biće po svoj prilici Rizvanbegović i to otac Zulfikar-kapetana.

Poslije ovog Mustafe bio je kapetan 1729. i 1731. godine

Osman-aga Šarić. Kako su Šarići, kao i Rizvanbegovići, došli do kapetanije, ne zna se. Šarići su bili vrlo ugledna stolačka plemićka porodica, kao i Rizvanbegovići. Šarići su bili u nekoj rodbinskoj vezi sa Silihdar-Husein-pašom, vákifom

[3] Rukopis bivšeg Balkanskog instituta u Sarajevu, br. 1792.
[4] V. Jelavić, „Francuska izvješća o Bosni", *GZM,* XVIII (1906) str. 332–333.
[5] Dr Č. Truhelka, „Historijska podloga agrarnog pitanja u Bosni", *GZM* XXVII (1915), str. 148.
[6] S. Bašagić, *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini,* str. 8.
[7] Rukopis bivšeg Balkanskog instituta, br. 1793.
[8] Zadarski arhiv,. carte Turche, VI.

Stoca. Osobito su bili ugledni i moćni ovoga vremena i, da je neko od njih htio, mogao je postati bosanskim vezirom. Osman-aga je imao četiri sina: Smaila, kasnije kapetana, Ali-bega, Jašar-bega i Sulejman-bega.[9] Ali-beg je bio karakulak na sultanovu dvoru, tj. šef tajne policije koja je imala naročiti zadatak da uhodi velikog vezira i podnosi izvještaje ravno samome sultanu.

Između Ali-bega i njegovih u Stocu bio je živ saobraćaj. Pisma su donosili i odnosili usput dubrovački kuriri. I u tome je bila velika moć i ugled Šarića kod kuće, u Dubrovniku i Stambolu, piše prof. H. Kapidžić.

Ali-bega su posjećivali u Stambolu i otac i braća a, što se zna, i on je jednom dolazio službenim poslom u Travnik veziru i tom prilikom navratio kući. Pred njegov dolazak zatražio je brat Sulejman-beg od Dubrovčana limunova i jedno ogledalo. Od naročite je važnosti bio Ali-beg po dubrovačke interese.

U proljeće 1729. bio je kapetan Osman-aga kod sina Ali-bega u Stambolu, a na kapetaniji ga je zastupao imenjak Osman-beg Rizvanbegović. To je prvi po imenu poznati Rizvanbegović.[10]

Ovaj Ali-beg Šarić postao je prije 2. I 1748. hadžija i pod ovim datumom piše on Dubrovčanima jedno pismo, ali ovaj put kao „bivši karakulak".

Izgleda da je Osman-aga Šarić išao u Stambol povodom kapetanije. Biće da je prijašnji kapetan bio nešto poduzeo u toj stvari i da je bio dobio ponovo kapetanski berat. To se dade naslutiti iz jednog Osman-agina pisma Dubrovčanima u kome im javlja kako je „u gospodstvu moj kapetanluk, kako i prije potvrdio se i moguć hati-šerif dopustio mi se". To je pismo datirano 26. V 1731.[11] Potvrda berata, kako se zna, vršila se pri promjeni na prijestolju. I zaista je 1730. bio taj slučaj. Na 28. rujna 1730. pobunili su se jeničari u Stambolu i skinuli Ahmeda III, a postavili Mahmuda I. Pri ovakvim prilikama potvrda berata bila je najobičnija stvar. To je vršila Velika kancelarija gradova i s tim sultan nije imao posla. Nisu izdavani hati-šerifi. Osim toga Osman-aga je išao u Stambol u proljeće 1729, a hati-šerif mu je stigao svakako oko ovoga datuma kada se on njime hvalio Dubrovniku. Po svemu izgleda da se i ovdje radilo o nekoj uzurpaciji.

Osman-aga Šarić bio je 1727. zastupnik (vekil) stolačke malićane. Sudeći po četvorici punoljetnih sinova morao je biti stariji čovjek. Izgleda da se odrekao kapetanije 1731. u korist svoga sina Smaila.

Smail-kapetan vršio je ovu slušbu od 1731. do 1761. godine. Majci mu je bilo ime Saliha. To saznajemo iz njegove zakladnice kojom je uvakufio jedno zemljište u stolačkoj čaršiji da se na njemu sagradi dvadesetak dućana, i 83.000 akči u gotovu da se daju na rebah (kamate) sigurnim ljudima uz jamca. Prihodom od dućana i gotovine ima se izdržavati džamija što ju je on podigao u Stocu 1154 (1741) i u njoj zaveo službe slične onima u Gazi Husrev-begovoj džamiji.[12] Oko ove godine nastale su u Stocu na Bregavi tabhane, tj. radionice za učinjanje kože i u to doba udomaćio se taj obrt, što je svakako bilo od ekonomskog značaja za ovu varoš.

Šarići su bili u rodu s nekim Silihdar Husein-pašom, koji je živio poslije 1520. i odredio da njegovi rođaci budu mutevelije njegova vakufa. Iz jednog berata

[9] H. Kapidžić, o. c., p. 4.
[10] H. Kapidžić, o. c., p. 5.
[11] H. Kapidžić, o. c., p. 6.
[12] Prepis Zakladnice bez datuma u Vakufskoj direkciji u Sarajevu.

www.BosnaHistorija.com

od 16.II 1226 (12. II 1811) saznajemo da je Silihdar Husein-paša ostavio više dućana u Stocu i odredio da se prihodom izdržava han za konačenje putnika, dakle musafirhana i da se daje mualimu (učitelju) u mektebu uz Sultan-Selimovu džamiju po 11 groša godišnje kao pripomoć. Taj nam berat kaže da su tim vakufom upravljali stolački kapetani Šarići: Osman, Smail i Husein.

Smail-kapetan je jedno vrijeme bio vojvoda u Ljubinju. Na to je mjesto postavljen kao kapetan Vidoške i sigurno je za tu drugu službu imao vekila (zamjenika).[13]

Posljednjih godina njegova kapetanovanja nastale su borbe oko kapetanije između Šarića i Rizvanbegovića ili, tačnije, između Smail-kapetana i Zulfikara.

Zulfikar-kapetan je najvažnija ličnost Stoca u XVIII stoljeću. On je sin *Mustafa-kapetana Rizvanbegovića*. Pravo mu je ime Mehmed Zulfikar, a nakon što je obavio hadž, zove se i *Hadži-kapetan*. Njegov otac Mustafa spominje se kao kapetan 1730. i mora de je bio vrlo kratko vrijeme na tome položaju. U šestom deceniju XVIII stoljeća vodila se žestoka broba između Šarića i Rizvanbegovića za kapetaniju. Godine 1940. vidio sam na brzu ruku jednu stolačku kroniku u knjižnici franjevačkog samostana u Mostaru iz koje se razabira da je kapetanska vlast samo u jednoj godini prelazila 6–7 puta od Šarića na Rizvanbegoviće i obratno. Prof. Kapidžić ustanovio je da je Stolac imao od kolovoza 1758. do svibnja 1761. dva kapetana, a po spomenutoj kronici, to je stanje potrajalo više od tri godine. Po dokumentima Dubrovačke arhive, Zulfikar-kapetan spominje se prvi put 22. siječnja 1755, a Smail-aga Šarić zadnji put 17. svibnja 1761.

Biće da je Zulfikar dobio berat na ovu kapetaniju hidžretske godine 1171. koja je trajala od 15. IX 1757. do 3. IX 1758, jer je ova godina urezana na njegovu muhuru. Na tome mjestu ostao je sve do 1802. kada se je zahvalio na kapetaniji u korist svojih sinova. Umro je u Stocu 1220 (počinje 1. IV 1805) i pokopan je u groblju Sultan-Selimove džamije.

Dva puta je išao s vojskom na Rusiju, i to prvi put kao bašbog 1769,[14] a drugi put kao bimbaša 1773. god.[15] Iz jednog fermana od početka džum. I 1185 (sredina kolovoza 1771) vidi se da su iz njegova odjela odbjegla 84 vojnika. On je to prijavio pa se naređuje gornjim fermanom da se vrate.

Za vrijeme ovoga kapetana postavljen je u Stocu 1785. godine serdar koga, kako se čini, prije nije bilo. To nije bilo po volji kapetanu te zatraži od paše da ga svrgne, ali to ne dopustiše sarajevski jeničari.[16]

Po Kadićevoj kronici spominje se godine 1789. kao stolački kapetan Mustafa-beg Begović. To je bio najstariji sin Zulfikar-kapetanov koji je tada bio u vojsci pod Kladušom,[17] ali on tada nije bio kapetan.

Zulfikar-kapetan pratio je bosanskog vezira Husamudin-pašu kada je ovaj išao na Krajinu zbog uređenja granice nakon Svištovskog mira. Taj je put trajao od 13. VIII 1795. do sredine siječnja 1796. godine.[18]

[13] *Ljubinjski sidžil* u Orijentalnom institutu, broj 592.
[14] *Blagajski sidžil* u Orijentalnom institutu, br. IV, str. 6.
[15] Isti sidžil, str. 105.
[16] R. Muderizović, „Kronika Mula-Mustafe Bašeskije", *GZM*, XXX (1918), str. 73.
[17] *Kronika M. E. Kadića*, XIII, str. 169.
[18] Rukopis u Orijentalnom institutu, broj 907; – Dr S. Bašagić, *Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, str. 76.

U stolačkom kraju pojavila se eškija u godini 1796. i u vezi s tim izašao je ferman u kome se spominje Zulfikar-kapetan i stolački dizdar Mustafa.[19].

Vidoški kapetan imao je pravo kupiti marvu kojoj se ne zna vlasnik. Svojim zastupnikom u Ljubinju postavio je Zulfikar-kapetan nekog Teparića 2. redžepa 1214 (30. XI 1799) godine.[20]

Zulfikar-kapetan je bio u živoj prepisci s Dubrovnikom. Te veze obradio je prof. Kapidžić po dokumentima Dubrovačkog arhiva u svojoj studiji „Stolac u XVIII vijeku". Ovdje iznosim iz te studije ono što je najznačajnije za ličnost Zulfikar-kapetana i onovremene prilike:

Od 1757. do 1758. Dubrovčani se jedino obraćaju Zulfikar-kapetanu i Osman-agi Rizvanbegoviću. Često razlozi za intervenciju su manji pogranični sporovi, dugovi, naplata đumruka i dr. Interesantno je spomenuti da je Zulfikar-kapetan imao i trgovačkih veza s Dubrovčanima. Trgovački ortak bio mu je neki Nikola Tvorko. Bilo je u tom poslu i spora koji je imala da riješi Republika. Kapetan je, kao i njegova majka, prodavao vunu Dubrovčanima.

Zulfikar-kapetan je bio ozbiljan, staložen i tolerantan čovjek. Do ugleda svog plemena mnogo je držao. Dubrovački biskup je po fermanima imao pravo nadzora nad katolicima stolačkog kadiluka. U svibnju (4. V) 1758. obraća se Zulfikar-kapetan Velikom vijeću i „biskupu od careve raje". Kapetan demantuje lažne glasove po kojima je on prijetio „životu i malu" Filipa Konzula, katoličkog svećenika. Taj svećenik se branio kod Dubrovčana da zbog kapetanovih prijetnja ne može vršiti svoju dužnost. Kapetan nastavlja: „Zato znajte da niti je moje pleme niti sam ja da razgonimo carevu raju, nego da je vriježimo. I zato zapovidite mu, dum Filipu, neka slobodno amo dođe. Na ovi način nije istina, već dum Filip uzlago se, niti mu ima zla od mene ni od ostalih Turaka".[21]

Ima još jedno pismo što ga je objavio Kosta Hörmann iz koga se vidi odnos Zulfikar-kapetana prema svećenstvu. To je pismo upućeno Dum-Filipu Đurišiću, župniku Smridana u Dalmaciji, a glasi:

„Pozdrav Dum Filipu od mene, Zulfikar-kapetana, zapovjednika Stoca. A iza toga što si mi pisao da Bećo Glasov tamo po kraju zapovjedja i da Vas bihuzur čini, razumio sam svekoliko; ali ko po sebi hoće da zapovijeda imaće krepati kakono bijesan kučak i dok ga ja ufatim imaću mu kazati, kako će po sebi zapovjedati. A Vi od sada brez naše knjige nemojte slušati što ko po sebi bali, jera je čestiti car meni dao na ovi kraje zapovijed, a i bosanski vezijer malo i vele od mene pita. A i prije jedni ljudi kako se bijahu polavili, ali kako su obrišili, imali ste čuti ta i prohesabi komu je data zapovijed. I ostajem i zdravo na komšiluku."[22]

Iz jednog nedatiranog pisma Zulfikar-katepana znamo da je jedan Smail-kapetanov sin išao u Meku. Vjerovatno da je to bio Husein-kapetan. Naime, stolačke hadžije, tobdžija Hadži-Mehmed-aga od aga iz Stoca i Behmenović, ćato Hadži-Husein ćehaja pogodili su s Dubrovčanima da ih na njihovoj lađi odvezu na Istok. Vrijeme odlaska hadžija se približilo, hadžije se iskupile na dubrovačkoj

[19] Rukopis u Orijentalnom institutu, broj 601.
[20] *Ljubinjski sidžil* u Orijentalnom isntitutu, broj 598.
[21] H. Kapidžić, o. c., p. 16–20.
[22] *GZM*, XIV, (1903), str. 549, i XV (1903), str. 183.

skeli, a Dubrovčani zatežu s lađom. Zato Zulfikar-kapetan šalje pismo po kuriru ekspresu i traži da se hadžije što prije upute lađom u Kairo.[23]

Iz jednog drugog pisma Zulfikar-kapetanova vidimo karakterne osobine vidoškog kapetana. U dubrovačkom selu Trnovici oborena je carska kuća i han i neke zemlje uzurpirane. Povodom toga piše Zulfikar-kapetan svom prijatelju Bošku Mršiću 23. II 1764. Čudi se da dubrovački podanici „razbijaju carske granice i čine silu i bespuće koje ne čine na miru sve sedam kraljevina, kod vas se čini malo rabota, a nami je prema našijem glavama. Što mu piše za hudut, vižline i hudžet, „treba da zna da nisam sciarik olli pugier da prodajem carevu zemlju i svoj obraz za vižline". Kapetan veli da ne bi rad da se omrazi s dubrovačkim begovima i da „se glase po Stambolu takijem nevaljalijem stvarima, ere čestiti car i šejh-islam i ostali riciali (ministri) i devlet neće zavidjeti da Trnovčani četuju i da obaraju carske kuće". Traži da se šteta naknadi pa da ostanu na staroj ljubavi i komšiluku.[24]

U godini 1781. vidimo Zulfikar-kapetana u sporu sa Dubrovačkom Republikom radi hutovske klančarine. Kapetan je tražio da se plaća i klančarina i đumruk na svu robu koja prolazi kroz hutovski klanac. Dubrovčani zbog toga šalju kapetanu svog poslanika (elčiju) da intervenira. Poslanik je ukazao Zulfikar-kapetanu na privilegije koje se nalaze u kapitulacijama i upozorio ga na carske fermane koji se odnose na carine. Dalje je poslanik izjavio tom prilikom da Dubrovčani plaćaju Porti harač za slobodu trgovanja po cijeloj carevini i da na to dobivaju svake treće godine posebne carske berate. Međutim Zulfikar-kapetan je naglasio da je uzimanje klančarine i ranije vršeno i da je to ušlo „u adet" i da od ubranog novca plaća ulefu (plaću) neferima. Dubrovčani i ovo odbijaju tvrdeći da se neferi plaćaju iz carske mirije (kase). Ne znamo kako se završio ovaj spor.[25]

U jednom nedatiranom pismu upućuje Zulfikar-kapetan Dubrovčane u plaćanje tapijske pristojbe. U pismu poriče da je kom Dubrovčaninu učinjena nepravda jer je on postavio na Hutovu svoga sina da čuva raju, a on mu o kakvoj nepravdi nije javio. Kaže da i njihovi ljudi, kao i Turci, kada drže carevu zemlju kada ko umre, ne mogu držati zemlju po staroj tapiji, već im valja uzeti novu. Buconjićima, kojim je vlasnik zemlje umro a nisu uzeli tapije, poručeno je da dođu i da uzmu, te da daju miriju, jer on drži carevu malićanu i od toga mora da daje ulefu stolačkim i počiteljskim agama. Moli Dubrovčane da upute svoje podanike da se povodom posjeda zemlje vladaju kao ostala raja i Turci i neka, ako ko umre, uzimlju novu tapiju.

Zulfikar-kapetan izdavao je tapije. Evo za to dva primjera iz godine 1179. (1765):

„Tapija zaima Zulfikar-kapetana i Sulejmana Jašar-kapetana" (nije sigurno da je kapetan) izdana na zemlju u malićani u ljubinjskom kadiluku u selima Raspas, Žironi(?), Dol, Devas(?) i Danski Dol, koje su ostale upražnjene iza umrlog H. Husein-bega iz Ljubinja, njegovim nasljednicima u mulćevima, Mehmed-aginim sinovima Aliji, Sulejmanu, Hasanu i Mustafi, jer nije bilo rodbine koji su imali pravo na tapiju".[26]

[23] H. Kapidžić, o. c., p. 19.
[24] Ibid.
[25] Ibid.
[26] *Manuscripta turcica*, broj 4281.

„Tapija Zulfikar-kapetana Kalajdžiji Mihajlu iz sela Digute (?) na zemlju u Popovu polju koju je kupio od Mihajla Nalića iz sela Trebimlja, kotar Stolac, za 13.000 akči".[27]

Profesor Kapidžić završava poglavlje o Zulfikar-kapetanu u svojoj studiji ovako: „Po narodnoj tradiciji, koja se slaže s izvorima, Zulfikar-kapetan je bio energičan, pravičan i oštar čovjek. Gotovo pola vijeka vladao je Stocem (1755–1802) i tim udario čvrste temelje porodici Rizvanbegovića koja je i Hercegovinom upravljala za vladanja sina mu Ali-paše".

Zulfikar-kapetan se dva puta ženio i to oba puta od Omer-bega Babića iz Sarajeva. Kad mu je umrla prva žena, oženi se on njenom sestrom Melikhanom s kojom se vjenčao 27. VI 1782. godine.[28] Iza Zulfikar-kapetana ostalo je pet sinova i to: Mustaj-beg i Hadži Mehmed-beg iz prvog braka, a Omer-beg, Ali-aga i Halil iz drugog.

Kako je Zulfikar-kapetan bio vrlo bogat čovjek i kako je dobro poznavao narav svojih sinova, naročito Hadži-Mehmed-bega, da po njegovoj smrti ne dođe do svađe oko kapetanije među braćom od koje bi mogao imati i neko treći korist, to se on još 1802. godine odrekao kapetanske časti i podijelio kapetaniju, naravno s privolom bosanskog vezira, među svoja dva sina, tako da je Mustafa-begu zapala Vidoška, s većim dijelom stolačkog kadiluka, a Hadži Mehmed-begu preostali dio s kulom na Hutovu i okolnim selima.

Mustaj-beg je kapetanovao od 1802. do smrti koja ga je zadesila hidžretske godine 1233 (počinje 11. studenog 1817. godine). Kako je kao kapetan naveden u Simbschenovoj listi od 8. siječnja 1818. kao živ, to ga je zadesila smrt poslije ovoga datuma, a prije 30. listopada 1818. Pokopan je u tzv. Askerskom groblju u Stocu.

Ovaj je kapetan stupio na dužnost kao iskusan čovjek u poslovima kapetanije, jer je više puta zamjenjivao oca ne samo u poslovima kapetanije nego i u predvođenju vojske.

Mustafa-bega je posjetio u stolačkoj tvrđavi 1806. g. jedan francuski časnik koji, kako je već spomenuto, govori o tvrđavi a za kapetana kaže da je čovjek bogat i kao Turčin prilično obrazovan i primjećuje da doprinosi nešto i od svog imetka za uzdržavanje tvrđave.

Mustaj-beg je ostao u dosta rđavoj uspomeni kod Stočana. Po predanju što ga je devedesetih godina prošlog stoljeća zabilježio *Mehmed-ef. Šarić*, jedan od najinteligentnijih građana Stoca svoga vremena, Mustaj-beg je bio čovjek bez razbora, neprijazan i ohol, i zbog toga došlo je do pobune u Stocu i do progona ovog kapetana.[29] To se zbilo ovako:

Negdje u drugoj polovini god. 1807. išao je Mustaj-beg u Carigrad da kod Porte izradi povratak onih sela stolačkog kadiluka što su bila 1782. pripojena Počitelju. Kada se povratio u Stolac dođoše mu na dobrodošlicu prvaci Stoca. Ali-aga Šarić, Mehmed-aga Mehmedbašić i Ahmed-ef. Žujo i da čuju šta je u Porte izradio. Mustaj-beg od oholosti ne htjede da dočeka goste u svojoj sobi, jer bi trebalo pred njima ustati na noge i takvom ih časti primiti. Videći gdje ta trojica dolaze otiđe

[27] *Manuscripta turcica*, broj 4303.
[28] *Sarajevski sidžil*, 21, str. 176; – H. Kreševljaković, „Prilog genealogiji Rizvanbegovića", „*Novi Behar*", VIII (1934–35), str. 366–367.
[29] K. Hörmann, „Hadžibegova kula u Hutovu", *GZM*, II, 1890, str. 173.

www.BosnaHistorija.com

brže u haremluk u namjeri da se odande povrati, kad budu gosti njegovi u konak došli i posjedali, pa da oni pred njim ustanu i na nogama stojeći da ga dočekaju.

Kad rečeni prvaci dođu i od sluge razumiju da Mustaj-beg još nije izašao iz haremluka, dosjete se namjeri Mustaj-begovoj i jedan od njih opipa mjesto gdje Mustajbeg obično sjedi i nađe mu mjesto mlako; drugi puhne u Mustaj-begov čibuk, prislonjen u kutu, a iz pune lule zasvrdla dim, jer se vatra u luli još ne bijaše ugasila. Kad je Mustaj-beg došao svojim gostima, ovi ga hladno dočekaju te ubrzo pođu govoreći da se ovakvo ponašanje Mustaj-begovo već ne može trpjeti. Zatim učine vijeće i dokonaju da najprije zavade braću od dvije majke, to jest Omer-bega, Ali-agu i Halil-agu od jedne, s Mustaj-begom i Hadži Mehmed-begom od druge majke, pak da onda Mustaj-bega svrgnu s kapetanije. Kako uglaviše, tako i učiniše; brzo zavade braću i, okrenuvši k sebi sav narod stolački s okolinom, ponude Omer-begu kapetaniju stolačku. Omer-beg rado primi ovu ponudu, a narod se digne na oružje. Opsjednu stolačku tvrđavu u kojoj bijaše Mustaj-beg, a jedan odjel opreme u Hutovo te opsjednu Hadži-bega u njegovu gradu; sad nastane s obje strane puškaranje. Hadži-beg se pomoću Francuza riješi svojih neprijatelja, ostavi u Hutovu svog bratića Selim-bega, sina Mustaj-begova, a on se s nešto društva uputi u Stolac, uđe noću u tvrđavu i stane se zajedno s Mustaj-begom braniti. Opsada stolačke tvrđave trajala je dvije godine i 3 mjeseca, pa kad se braća već ne mogoše dalje držati, ostave jedne noći tvrđavu i pobjegnu u Trebinje. No Hadži-beg prije bijega namjesti u tvrđavi nekoliko laguma koji, kad su protivnici uljegli u tvrđavu, prskoše; mnogo je ljudi onda zaglavilo, a neki dopadoše grdnih rana.

U Trebinju probave Mustaj-beg i Hadži-beg neko vrijeme pa onda krenu preko Dubrovnika u Hutovo. Međutim, njihov polubrat Omer-beg postane muselim stolački, a Hadži-bega ostave na miru u njegovu gradu Hutovu.

S ostalom bosanskom vojskom krenuo je i Omer-beg 1813. g. na Srbiju. U više okršaja sa Srbima pokazao je Omer-beg veliku hrabrost i bude zbog toga imenovan pašom i muselimom u Mostaru, a mlađi njegov brat Ali-aga muselimom u Stocu. Omer-paša je zbog svojih nedjela bio prognan iz Mostara i sklonio se u Beogradu kod svog odličnog prijatelja Mustaj-paše Skopljaka, gdje je bio i umoren prema carskom fermanu.[30]

Ne znam na koji se način domogao Mustaj-beg svoje kapetanije i na tome mjestu ostao je sve do smrti. Očuvala se jedna tapija koju je izdao Mustaj-beg Ibrahim-baši Basariću 15. džum. I 1230 (25. IV 1815) na zemlju u selu Brigu (kadiluk Počitelj) i na onu u selu Trebimlju, koju je založio Mato Kovač za 801 groš i 10 para, a koju je kupio od Ali-age Behmena. Zalog je uvjetovan time da se zemlja vrati od strane vjerovnika, čim Mato vrati dug.[31]

Iz jedne druge tapije od 1806. godine vidi se da je on bio memur jedne malićane. (V. Počiteljsku kapetaniju.)

Pa i nakon što su se prilike u Stocu naoko smirile, pravog mira i poretka nije bilo. To se vidi iz jednog pisma u arhivu dra S. Bašagića što su ga 1817. uputili Daut-begu Redžepašiću stolački građani Sulejman-aga Šarić, Salih-aga Behmen i Mehmed-aga Mehmedbašić. Oni se tuže Daut-begu na Rizvanbegoviće, boje se njihove navale i mole Daut-bega da im u tom slučaju bude od pomoći. Poslije Mustaj-begove smrti prešla je vidoška kapetanija na

[30] K. Hörmann, o. c., p. 268.
[31] *Manuscripta turcica*, broj 4329.

Ali-agu Rizvanbegovića, kasnijeg Ali-pašu, kao najstarijeg sina Zulfikar-kapetanova, a Hadži Mehmed-beg i dalje je upravljao hutovskom kapetanijom. Njih dvojica ostali su i dalje krvni neprijatelji, i kada je došlo do pokreta Huseina Gradaščevića, priključio se Hadži-beg Gradaščeviću, a Ali-aga sultanovoj stranci. Sada je ponovo došlo do borbe oko vidoškog grada. Ali-aga je, naime, još otprije bio u opreci s Husein-kapetanom. Kod Ali-age sklonio se, kako je već rečeno, i prognani bosanski vezir Namik-paša i u Stocu ostao tri mjeseca. Kada je Husein-kapetan opremio vojsku protiv Stoca, priskoči toj vojsci u pomoć i Hadži-beg. Opsada je trajala oko četiri mjeseca i Ali-aga je ostao pobjednik. Tom zgodom platio je životom i Hadži-beg.

Kada je Husein-kapetan Gradaščević svrgnuo bosanskog vezira Ali Namik-pašu i ovaj preko Stoca pobjegao prema Carigradu, sigurno na preporuku Ali Namik-pašinu izdao je carev muhur-sahibija bujruldiju kojom je postavljen Ali-aga Rizvanbegović kajmekamom (zamjenikom) bosanskog vezira, dok na Bosnu ne dođe novoimenovani valija Ibrahim-paša. U tom svojstvu izdao je Ali-aga 24. kolovoza 1831. g. bujruldiju na župnike, kapelane i 12 knezova ljubuškog kadiluka, kojom ih poziva da odvraćaju raju od Husein-kapetana, jer su Huseinovi ljudi agitirali među katoličkim svijetom za pokret.

Napominjem da nisam našao nijednog dokumenta iz koga se vidi da je Ali-aga bio kapetan Vidoške, ali on je svakako tu službu vršio poslije Mustaj-begove smrti, jer na nekog drugog kapetanija nije mogla preći. Pošto je on bio jedini pravi nasljednik, to bi pravo prešlo na Omer-bega, ali on je pogubljen prije 1818. godine.

Nakon sloma Gradaščevićeva pokreta postao je Ali-aga početkom godine 1833. vezirom na Hercegovini. Da li je tada imenovan novi kapetan u Stocu nije mi poznato.

Od tobdžijskih aga poznati su mi Mehmed-aga, koji je na ovom mjestu bio u doba Zulfikar-kapetana, i Ahmed, sin Smailov, 1811. godine. Te godine obratio se on nekoj ličnosti povodom muteveliluka hana u Stocu, koji je pripadao vakufu Silihdar-pašinu, i tražio to mjesto za se, nakon smrti sestre Mejreme.[32]

53. MOSTARSKA KAPETANIJA

Ova je kapetanija osnovana između 1700. i 1706. god. U njenom je sastavu bila kula Lipeta na starom drumu Mostar–Konjic, a od 1739. i novosagrađeni grad u klancu (bogaz) Prinam(?). Kroz cijelo vrijeme njena opstanka bili su kapetani i age prvog džemata azapa iz porodice Vučjakovića. Prvi poznati član ove porodice i dobrotvor Ljubuškog i Mostara bio je Nesuh-aga, sin Abdulahov. Iz Ljubuškog se naselio u Mostar oko 1550. godine. Jedan od Nesuh-aginih potomaka, Ahmed (Ahmed-aga, Ahmed-beg) bio je prvi kapetan Mostara. Krajem ožujka 1773. bilo je u Mostaru oko 560, a u kuli Lipeti oko 420 zapovjednika i vojnika, i to: osam džemata azapa sa oko 320 zapovjednika i vojnika; 1 džemat tobdžija sa oko 40 zapovjednika i vojnika; 1 džemat mustahfiza sa oko 40 zapovjednika i vojnika;

[32] Arhiv M. E. Kadića, broj 274.

3 džemata konjanika sa oko 120 zapovjednika i vojnika; 1 džemat martoloza sa oko 20 zapovjednika i vojnika i 1 džemat pasbana sa oko 20 zapovjednika i vojnika.

Posada u kuli Lipeti dobivala je jedan dio svojih plaća od prihoda Neretve, Rame i majdana u Kreševu, dok je Mostar bar jedno vrijeme primao svoje plaće od prihoda zadarske skele. To saznajemo iz potvrde Mustafe, većila mostarskog kapetana, i Osman-age iz mostarske tvrđave od 7. safera 1185 (22. V 1771), prema kojoj su potvrdi ova dvojica prodala Hasan-agi Kolaniji svoje pravo na prihode zadarske skele.[1]

U isto doba kada je osnovana ova kapetanija znatno je proširen i popravljen grad u Mostaru koji je i prije toga, kao i kasnije, imao svoju posadu i svoga dizdara.

Kako je već spomenuto, prvi je mostarski kapetan bio

Ahmed-aga Vučijaković. Po Muvekitu, bio je on kapetan 1706.[2] Po bilješci od 27. safera 1121 (8. IV 1709) u jednom sidžilu odredio je narak mesu u Mostaru. Idući oko 1720. na hadž u Meku umro je na putu u nepoznatom mjestu. Iza njega ostala su tri sina: Mehmed-beg, Abdulah-beg (umro je u Mostaru 1187) i Osman-aga (umro 1186. u Mostaru).[3] Naslijedio ga je najstariji sin

Mehmed-beg. Ovome je uzurpirao kapetaniju neki Hasan oko 1730. g. Protiv te uzurpacije upućen je Porti mahzar koji su potpisali brojni ugledni ljudi Herceg-Bosne. Kako je taj mahzar svojim sadržajem lijep prilog povijesti ove kapetanije, to ga donosim u doslovnom prijevodu:

„Mahzar što ga podnose miri-mirani, miri-live, defterdari, alajbezi, šejhovi, ulema, zaimi, spahije, gradski kapetani, age i neferi bosanskog ajaleta. *Ahmed-beg Vučijaković* iz Mostara pokazao se još prije no su na nj prešle prinadležnosti kapetanije kao spreman (husni tetbir) i junak i proslavio se na ovoj junačkoj Krajini kao koljenović, pobožan i spreman u uređenju krajiških poslova kupeći vojsku da potuče i upokori neprijatelje vjere i kao bašbog te vojske pobijedio je u više mahova neprijatelje. Kako je tu prije za vrijeme ratova u Ugarskoj neprijatelj zaposio neka mjesta u ovim krajevima, to je zbog toga u spomenutoj varoši sagrađena nova velika tvrđava. I kad je iza toga naumljeno u nju postaviti stražu i nefere, to su gradovi iz ovog kraja, mostarski stanovnici i bosanski valija našli za shodno da se spomenuti Ahmed-kapetan imenuje bašbogom i kapetanom nove tvrđave, pa je spomenuti milostivo postavljen sa 60 akči dnevno pod imenom *azabani-evvel*. Iza toga je on vršio carsku službu u spomenutoj tvrđavi ispravno i koliko puta vojevao za spas prave vjere, a osim toga provaljivao i pustošio po neprijateljskim zamljama, sa stanovnicima vilajeta lijepo se držao i sa rajom se dobro pazio. U vrijeme mira otišao je s dopustom na hadž i Božijom voljom na tom putu umro. Kad je glas o njegovoj smrti ovamo stigao, izbio je na površinu neki stranac imenom *Hasan* i prije nego su sinovi spomenutog umrlog stigli u Carigrad, spomenuti je Hasan s blagajničkim popisom imena džebedžija zadro u dirlik umrlog i s nekim približenjem protiv prijedloga uzeo na se berat spomenute kapetanije. Pošto je Visokoj Porti izvješteno i dokazano da je time djeci spomenutoga učinjena velika šteta

[1] *Manuscripta turcica*, br. 172

[2] Muvekit I, str. 466.

[3] Po natpisima na nadgrobnim spomenicima u mostarskom groblju kod bivše Nezir-agine džamije „na spilama".

i nepravda i kad je Visoka Porta milostivo uvidjela da je to njihov stari dirlik i očigledno pravo, onda se smilovala na najstarijeg njegova sina *Mehmeda* i izdala mu berat, premda nije imao nikakvih nedostataka u vršenju carske službe, već je za sreću vjere i padišaha pokazao toliko zasluga i junaštva i premda pri njem nije bilo ništa što bi bilo razlogom da se svrgne, opet je na površinu izbio spomenuti Hasan i spletkama Muhamed-Emina, koji je prije pet godina bio kadija u Mostaru, podnio krivotvoren mahzar i nekim približenjem, kao da je to dirlik njegova odžaka, oduzeo kapetaniju od Mehmeda i proti prijedloga na se uberatio. Osim toga Hasan na svoju službu u junačkoj Krajini i ne dolazi, već je otišao prema Iranu, a na svoje mjesto postavio jednog mladića iz Mostara i izvadio ferman za to zamjenjivanje, a tim je učinjena velika šteta spomenutom Mehmedu. Ako se ne smiluje na stanje spomenutog Mehmeda i ubuduće se njegov dirlik ne utvrdi, to će među dirlicima gradova i palanaka u ovom ajaletu pojaviti suprotnosti i neredi.

Ovaj mahzar podnosi se pred podnožje previšnjeg prijestolja u dokaz da je pravo stanje ovakovo i da je spomenuti vrlo dostojan carske milosti, s molbom da mu se milostivo udijeli dirlik njegova starog odžaka."[4]

Pod ovim je mahzarom 106 potpisa i muhura.

Kada je ovaj mahzar napisan, tačno se ne zna, ali se zna da je kapetansku službu u Mostaru u drugoj polovini 1732. i prvoj 1733. vršio kapetanov zamjenik, pa je toga vremena i napisan. Kao što se u mahzaru ne navodi ime kapetanova zastupnika tako se isto ne navodi ni u jednoj kronici gdje se od kapetanova zastupnika traži da se u Travnik pred vezira zbave ubice sedmorice ljudi iz Mostara, koji su prebjegli u Imotski i neki od njih bili uhvaćeni, ali im je ljubuški kapetan ponovo omogućio bijeg.[5]

Porta je uvažila ovaj mahzar i ponovo povratila kapetaniju Vučijakoviću. To se desilo svakako prije siječnja 1748. god. U ovoj godini došlo je do uzbune u Mostaru. Kroničar Lašvanin piše kako je došao iz Carigrada temin i donio plaću (ulefu) vojnicima u toj godini i kad je dijelio navalili su na nj baše tražeći svoju ulefu. „Temin budući sa svojim u kući kapetana Vučijakovića tvrdi kuću i kulu, to videći baše da mu ne mogu ništa skočiše se i osvojiše topove koje s grada okrenuše protiv rečenim, i toliko bi učinjeno da najposlije poginu temin i drugi sa obe strane oko deset, a toliko ranjeni."[6] Da li je ovaj kapetan bio Mehmed ili njegov sin Zejnul-abidin, ne zna se jer nam nije poznata godina Mehmedove smrti. Sva je prilika da je Mehmed umro izvan Mostara, jer mu nema groba među grobovima drugih Vučijakovića. Mehmedov sin

Zejnul-abidin-kapetan spominje se u poznatim izvorima prvi put 1754,[7] a umro je u Mostaru kao kapetan s titulom aga 1176 (1762/63), kako piše na nadgrobnom spomeniku. Drugih vijesti o njemu nema. Njegov je sin

Mehmed II-kapetan. Izgleda da je ostao iza oca malodoban pa ga je zastupao neki Mustafa, koji mu je vjerovatno bio stric. Na jednoj priznanici od 7. safera

[4] Original ovoga mahzara bio je u posjedu pokojnog Haki-bega Kapetanovića. Kod mene se nalazi fotografski snimak toga mahzara koji donosimo na strani 141.

[5] V. Ljubušku kapetaniju.

[6] Dr fra J. Jelenić, *Ljetopis fra Nikole Lašvanina*, str. 84.

[7] Dr S. Bašagić, *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, str. 75.

www.BosnaHistorija.com

1185 (22. V 1771) potpisan je kao kapetanov zastupnik.[8] S njim je supotpisan i Osman-aga, jedan od gradskih aga. Već 3.I 1187 (27. ožujka 1773) vršio je Mehmed službu kapetana. Toga dana uputio je on, po nalogu bosanskog vezira Mehmed-paše, u carsku vojsku 28 vojnika iz Mostara i 21 iz kule Lipete.[9]

Prema jednom sačuvanom beratu, predložio je Mehmed-kapetan za agu drugog džemata azapa Ahmeda, sina umrlog age Abdulaha.[10]

Prema bilješci u jednoj kronici došle su godine 1186 (1772/73) age s kapetanom na čelu pred šerijatski sud u Mostaru i izjavili da su tri topa baljemeza u gradu pokvarena, da je krov na sedam kula novog grada otruhnuo, da su gradska vrata također pokvarena i u slučaju navale neprijatelja ne bi se mogla zatvoriti, pa traže da se to sve popravi. To je isto uzaludno traženo i za vezirovanja Silihdar-Mehmed-paše (1766–1770). Po proračunu stručnjaka i mimara Luke, potrebno je za taj popravak 400 groša. Zatraženo je da se nadzor oko popravka povjeri kapetanu. Tu se ne spominje ime kapetana, ali se jasno vidi da je tada službu vršio kapetan, a ne njegov zastupnik, pa je taj kapetan svakako bio Mehmed II. Kako bilješka nema datuma nego samo godinu 1186, koja se završava 24. ožujka 1773, to je ovaj kapetan preuzeo službu između 22. svibnja 1771. i najkasnije 24. III 1773. godine.[11]

Sva je prilika da se na ovog Mehmed-kapetana odnose bilješke u spomenutoj Kronici, u kojoj se kaže kako je Mehmed-kapetan velika pijanica, kako pije dan i noć i ne trijezni se nikad. U takvom stanju čini nasilja i zulume usprkos brojnim muraselama od kadije. Zbog toga bašbog Osman traži naročitim mahzarom ferman protiv ovog kapetana. Ni ova bilješka nema datuma.

Mehmed II-kapetan bio je jamac za nekog Mahmuda koji je i opet nešto pogriješio 14. I 1195 (10. I 1781). Naročitim nalogom bosanskog vezira pozvan je ovaj kapetan 18. kolovoza 1781. na odgovornost u Travnik, a 24 istog mjeseca došao je u Mostar mubašir da ga sprovede. Šta se dalje desilo, ne zna se.[12]

Da li je ovaj kapetan Mehmed II istovjetan s mostarskim kapetanom Mehmed-begom, koji je umro pri sakupljanju hrane oko 20. džum. II 1237 (ožujak 1822), ne zna se. Mehmed II ostao je iza oca maloljetan, kapetansku je službu počeo vršiti, kako je rečeno, između 22. V 1771. i 24. ožujka 1773, i tada mu je moglo biti oko 20 godina pa je mogao kapetanovati pedeset godina i u tom slučaju doživio bi 70 godina. Sestra Mehmeda II Đulsuma umrla je 1815, a po pričanju Haki-bega Kapetanovića, bila je od brata nešto starija. Dok je Haki-beg znao da su Mehmed-beg i Đulsuma brat i sestra, nije mi znao reći kako im je bilo ocu ime. U Đulsume stoji na nadgrobnom spomeniku, da je kći Zejnil-kapetanova, ali Mehmed-begova groba ne nađoh.

Posljednji je mostarski kapetan bio Mehmed-begov sin

Muhamed-beg, a umro je 1272 (1855/56). U jednom mostarskom sidžilu spominje se kao kapetan među svjedocima na jednom vjenčanju (svibnja 1827).

U Mostaru je dolazilo više puta do nemira, ali u njima mostarski kapetani nisu igrali nikakve uloge. Ta činjenica pokazuje da su oni svojoj službi bili predani.

[8] Muvekit, I, str. 578.
[9] Isprava u mene.
[10] Berat u Sulejmana Krpe u Mostaru.
[11] Mostarska kronika u Hasan-ef. Nametka u Mostaru.
[12] Ista kronika.

Danas se jedan dio Mostara zove Kapetanovina. Tu je stara i tvrđavi slična kuća u kojoj su od davnina stanovali kapetani Vučijakovići čiji se potomci od druge polovine prošlog stoljeća prozvaše Kapetanovići.

Kula Lipeta. Po Evliji Čelebiji, kulu Lipetu sagradio je Ibrahim-aga iz Mostara, koji je šezdesetih godina XVII stoljeća bio ćehaja velikog vezira Ćuprilića, da učini sigurnim put između Sarajeva i Mostara. U doba Evlije Čelebije sjedio je u toj kuli od pet katova dizdar sa 50 momaka.[13] Osnutkom mostarske kapetanije došla je i ova kula u njen sastav. Nad posadom je bio zapovjednik sa 30 akči dnevno.[14]

Prije 10. rujna bio je zapovjednik neki Šalih, a još prije neki Mustafa koji je spomenutog dana ponovno postavljen, jer Salih nije valjao.

Godine 1769. bio je aga konjanika Muharem-aga, a 1770. jedan od aga Mehmed-aga.[15]

54. POČITELJSKA KAPETANIJA

Gabelu, ključ Neretve, zauzeli su Mlečani 1693 (vidi gabeosku kapetaniju). I kada je 1718. povraćena Porti, ona više nije ništa značila, jer su njenu utvrdu Mlečani digli u zrak 1715. godine. Uloga Gabele u strateškom pogledu prešla je na grad Počitelj, i to u znatno manjoj mjeri zbog njegova položaja.

Počitelj je ušao u istoriju 1444. godine. Bio je to grad Hercega Stjepana. Godine 1466. bila je tu posada Matije Korvina. Grad su zauzeli Turci 1471. i od tada do 1835. držali u njemu svoju posadu. Gornji dio grada nastao je prije 1466, a ostali dio izgrađen je nakon pada Gabele. Počitelj je bio na teritoriju blagajskog kadiluka do 1782, a onda je postao sjedište novoosnovanog kadiluka sastavljenog od 31 sela, izdvojenih iz blagajskog, mostarskog i stolačkog kadiluka. To je učinjeno iz strateških razloga.

Prije nego što je Počitelj postao sjedište samostalnog kadiluka bio je to od sredine XVII stoljeća jedan mali kulturni centar, a u njemu je sjedio dizdar od 1471. i kapetan prije 1713. godine.[1]

Počiteljska je kapetanija osnovana početkom XVIII stoljeća. Iz više pisama počiteljskih aga Dubrovniku, pisanih u god. 1713, 1714, 1715, i 1716, vidi se da je kapetan Počitelja bio

Jusuf-aga i da je imao brata Hadži-Mustafa-agu Tasovca koji je također bio aga u Počitelju.[2] Toga vremena primali su počiteljske age i vojnici svoju plaću od dubrovačke skele i stonske slanice i na skelu slali su svoje emine, kao što su to radili age i vojnici drugih kapetanija onda kad su dubrovačka skela i stonska slanica bili njihov odžakluk, npr. trebinjska i ključka kapetanija.

[13] S. Kemura, „Iz Sejahatname Evlije Čelebije", *GZM* XX (1908), str. 332–333.
[14] *Sarajevski sidžil,* br. 58, str. 40.
[15] *GZM,* XXX (1918), str. 23 i 24.

[1] H. Kreševljaković, „Počitelj na Neretvi", *Kalendar Narodne Uzdanice za god. 1934,* str. 27–40.
[2] Ovaj se Mustafa-aga bavio jedno vrijeme godine 1714. u Travniku kod bosanskog vezira i na povratku iz Počitelja piše Dubrovčanima i šalje im tri pisma dubrovačkog elčibega, poslanika kod bosanskog vezira.

Počiteljske su age dizale i zajam od Dubrovčana na svoje plaće. Jednom pišu da im je novac potreban jer hoće da šalju jednog ili dvojicu aga na Portu nekim poslom. Između 1714. i 1716. bile su age u Počitelju: Osman-aga 22. III 1714, Kasum-aga 12. VI 1714. prvih, Hadži Mustafa-aga drugih, Salih-aga trećih, Mahmut-aga četvrtih i Mehmed-aga petih azapa; Fazlulah-aga sejmena, Mehmed-aga konjanika, Hasan-aga tobdžija i Mustafa-aga pasbana (stražara), Mustafa-aga custode (biće to aga mustahfiza), Fazlulah-aga martoloza 6. III 1716; age u kuli Struge: Halil-aga 1714, a Mustafa-aga 1716. god.[3]

Prema beratu od reb. I 1196 (veljača 1782) sastojala se posada ove kapetanije od 354 vojnika i zapovjednika s dnevnom plaćom od 3677 akči. Tu su posadu sačinjavala dva džemata konjanika (35 i 37 vojnika), 36 mustahfiza, 17 mjesnh (jerli) tobdžija, pet džemata azapa (34, 34, 33, 31 i 33 vojnika), 29 martoloza, 24 pasabana i 25 azapa u Čučukovića kuli u Strugama[p].[4] Iz sačuvanih izvora vidi se da su im plaće ovoga vremena tekle od stolačke mukate[5] i iz prihoda Novog Risna.[6]

U godinama 1213–1216 (1798–1801) primali su jerli neferi Počitelja od prihoda sarajevske voskarnice po 2363 groša godišnje.[7]

Kapetani Počitelja pripadali su po svoj prilici trima porodicama. Prvi i po svoj prilici drugi kapetan bili su iz porodice Tasovac. Potomci druge dvojice su Kapetanovići u Čapljini, a potomci treće trojice su počiteljski Gavran-Kapetanovići. Po predanju, Gavran-kapetan je došao uzurpacijom do kapetanije i bio je u rodu s porodicom Taso, a prvi kapetani zvahu se Tasovci. Jusuf-aga je vršio tu službu i 1736. Njemu je poklonio Lubo-zade (Ljubović) Mehmed-beg jednu njivu od 4 dana oranja, koja je ležala pri brežuljku u blizini grada Počitelja i zvala se Alagnovac (?). Timar u kome je bila ta njiva bio je u posjedu nekog Mustafe i on je taj prenos odobrio 1. II 1149 (11.VI 1736). Meni je ovu tapiju ustupio počiteljski imam Bećir Kapić.

Poslije već spomenutog Jusuf-age bio je godine 1741. kapetan

Ibrahim-aga. Imao je dva sina: Mustafa-agu i Omer-agu. U njihovoj su kući 1741. ubijeni trgovci Jako i Ivan i o tome se vodila rasprava na bosanskom divanu u Travniku.[8] Izgleda da je zbog gornjeg ubistva Ibrahim aga izgubio kapetaniju, jer drugi poznati kapetan Omer potječe iz sasvim druge porodice.

Omer-kapetan ili Omer-aga sin je Ahmed-agin i unuk Ibrahimov. On je prepisao Šeh Jujin[9] komentar „Šahidije". Prepis je završen 10. redžepa 1168 (23. IV 1755) i tada je prepisivač vršio službu kapetana.[10] Omer-kapetan bio je dobar poznavalac perzijskog jezika. I sam je bio pjesnik. Učestvovao je kraće vrijeme u tursko-ruskom ratu (1768–1774). Za vrijeme rata izdavani su fermani o zabrani

[3] Po dokumentima iz Dubrovačkog arhiva, koje mi je ustupio prof. Hamdija Kapidžić, na čemu mu i ovdje najljepše zahvaljujem.

[4] Originalni berat u arhivi bivšeg Balk. instituta u Sarajevu.

[5] *GZM*, XXVII, 1915, str. 148.

[6] *Manuscripta turcica* broj 298.

[7] *Sarajevski sidžil*, 42, str. 50.

[8] *Rukopis bivšeg Balkanskog instituta*, br. 1817.

[9] Dr S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo 1912, str. 118–123.

[10] Ovaj prepis bio je vlasništvo jedne medrese u Travniku, odakle je prenesen u Gazi Husrevbegovu biblioteku u Sarajevu.

[p] Selo 7 km udaljeno od Čapljine.

izvoza žita i drugih životnih namirnica. Dolazilo bi onda do krijumčarenja. Krijumčare su kažnjavali smrću. O tome je već bilo govora kako su za uprave ovoga kapetana bila u Počitelju zatvorena i nakon presude obješena dva krijumčara životnih namirnica 1768. godine.

Očuvao se jedan berat u Čapljini kojim je na prijedlog Omer-kapetana imenovan 28. džum. I 1183 (29. rujna 1769) agom III džemata azapa s plaćom od 32 akče dnevno neki Mustafa, mjesto Ahmeda koji je umro i iza sebe nije ostavio muške djece.

Omer-aga je bio mušterija sarajevskog veletrgovca Hadži-Mustafe Bešlije i ostao mu dužan 60 groša. Taj dug nije bio plaćen ni 1810. godine.[11]

Po predanju, ovoga je kapetana zatekla smrt u Dubravama. Umro je oko 1771, jer je oko ove godine postao počiteljskim kapetanom njegov sin

Ibrahim. U njegovu je muhuru urezana godina 1185. koja je trajala od 16. IV 1771. do 3. IV 1772. godine. Otisak muhura sačuvao se na jednom mahzaru napisanom između 1774. i 1783. godine. Na njegov prijedlog postavljen je agom džemata martoloza sa 30 akči alufe Mustafa, bliži rođak Salih-agin, koji je umro bez muških potomaka. Berat je datiran 15. ševala 1186 (9. I 1773) god. I to je sve što se o njemu zna.

Osim Ibrahima imao je Omer-kapetan, što se zna, još dva sina: Mustafu i Jusufa; obojica su bili age. Mustafa je držao pod tapiju obradivu zemlju i ispaše u selima (Dračevo, Sjekose, Donje Hrasno, Tasovčići, Prenj, Habatnica ili Stojčin Do i Jasoč), jedne malićane, kojoj je 1806. bio memur Mustafa, kapetan Stoca. I kako je Mustafa-aga umro nešto prije 19. IV 1221 (16. VII 1806) bez djece, prešla je polovina tih zemalja i ispaša na brata mu Jusuf-agu i o tome je kapetan Stoca Mustafa izdao kao memur spomenute malićane spomenutog datuma tapiju Jusuf-agi. Tu sam tapiju vidio u Bećira Kapića, imama u Počitelju.

Najznamenitiji je počiteljski kapetan bio

Smail-beg, Smail-kapetan, bolje poznat kao Gavran-kapetan. Na ovome je mjestu bio prije 1782, ali ne znamo kada je postao kapetan kao ni to kada je umro. Sigurno je da je bio u životu 1820. godine. Bašagić navodi po Muvekitu 1240 (1824/25) kao godinu njegove smrti. Prema tome, kapetanovo je oko četrdeset godina. Vodio je ratove s kapetanima Hutova, Stoca i Ljubuškog i borio se za opstanak počiteljskog kadiluka, koji je na njegov prijedlog organiziran 1782. g. i kome je prijetila opasnost od susjednih kadiluka. Ta je borba potrajala 16 godina (1802–1818). I on je u toj borbi potpuno uspio.

Kako je već spomenuto, teritorij počiteljskog kadiluka sastavljen je od 31 sela, koja su izdvojena iz stolačkog, blagajskog i mostarskog kadiluka.

Godine 1818. pisao je on jedno pismo Daut-begu Redžepašiću u Travnik da ga opravda kod vezira što zbog bolesti ne može doći u Travnik i mjesto sebe šalje sina Ibrahim-bega.[12]

Ovaj je kapetan tražio od popova kaza-mesarif. Zbog toga optužili su ga popovi i vladika zloglasnom paši Dželaliji. I on je pozvan na raspravu. Radilo se o

[11] *Sarajevski sidžil*, broj 50, str. 37–38.

[12] Pismo u arhivu dr S. Bašagića, sada u dr E. Bašagić.

www.BosnaHistorija.com

nekih 2000 groša. Rasprava je održana 27. šabana 1235 (11. lipnja 1820) i kako su popovi fermanom dokazali da su od toga oprošteni, obećao je Smail-beg da ih neće više uznemirivati, a za nj je jamčio i kliški mutesarif Mustafa.[13] Tradicija kaže da je i ovu stvar potaknuo Ali-aga Rizvanbegović, kapetan Stoca.

Smail-kapetana je naslijedio sin

Ibrahim-aga. Kapetanovao je u svemu četiri godine. Smrt ga je zatekla u Sarajevu nešto prije 17. ramazana 1243 (2. IV 1828). Sigurno je došao nekim poslom k veziru Abdurahim-paši koji je tada rezidirao u Sarajevu. Iza sebe je ostavio ženu Fatimu, kćer Salih-aginu i nepunoljetnu djecu Mehmed-agu, Smaila, Hatidžu i Ajišu. Oženjen je bio od Resulbegovića iz Trebinja.

Iz popisa ostavine koji je sastavio sarajevski kadija vidi se da je ovaj kapetan sa sobom imao u Sarajevu sljedeće:

libada od žute čohe, procijenjena	29. – groša
šamski aladža jelek	50. – "
kratka ćurdija od čohe	32.10 "
mala stara sedžada	4.09 "
jemenija i fes	6. – "
čurak od bijele čohe, rabljen	60. – "
bensilah i stari pas	8. – "
čibuk – takum	13.01 "
dolama od zelene čohe	36.02 "
stari šal	9. – "
džube od čohe	31. – "
sablja srebrom okićena	77. – "
srebrn takum pištolja	300. – "
čit – jastuk	6. – "
kratka anterija	16. – "
šalvare od crvene čohe	52. – "
1 engleski šal	28. – "
1 par engleskih pištolja	100. – "
crn tespih	6. – "

Po Ibrahim-aginoj smrti navalio je Ali-aga Rizvanbegović na Počitelj htijući zarobiti Ibrahim-aginu djecu a stariju kćer, kako predanje kaže, udati za jednog svoga kmeta muslimana, da na taj način što više ponizi Smail-kapetanove potomke. Majka je, međutim, opremila sinove Šarićima u Opuzen, a kćeri, preobučene u seoska odijela, braći svojoj u Trebinje. Mehmed i Smail ostadoše dvije godine u Opuzenu i kroz to vrijeme naučili su latinicu čitati i pisati i talijanski govoriti.[14]

Hadži-Mehmed-beg je posljednji počiteljski kapetan. Kako je iza oca ostao maloljetan i kako je dvije godine boravio u Opuzenu to je do njegove punoljetnosti kapetanijom upravljao zastupnik (vekil), čijeg imena za sad ne znamo. Oko 1832. preuzeo je kapetaniju, pa je, prema tome, i njegova uprava bila kratkog vijeka. Po ukinuću kapetanija postavljen je za muselima. Ni Omer-paša Latas nije u nj dirao. Godinu dana proživio je u Carigradu kao član ankete koja je izradila poznati Ramazanski zakon i Safersku naredbu. Umro je u Počitelju poslije 1861. godine.

[13] H. Kreševljaković, o. c., p. 36.
[14] H. Kreševljaković, o. c., p. 37.

Dizdari. Prvi spomen počiteljskom dizdaru pada u 1475. godinu. Te godine opremili su Dubrovčani počiteljskom dizdaru, kome ime ne znamo, na dar sukna u vrijednosti od 25 perpera. Po imenu poznati su mi Mehmed-aga 1695, Mustafa 1764. i kao posljednji Omer-aga Halilagić (umro iza 1878). Mustahfizi Počitelja bili su timarlije.

Godine 1785. bile su u Počitelju ove age: Mustafa, prvih azapa, Omer drugih azapa, drugi Mustafa trećih azapa, drugi Omer četvrtih azapa, Halil petih azapa, Smail-kapetan prvih konjanika, Salih drugih konjanika, Osman topčibaša, Osman mustahfiza, Mustafa pazbana, Jusuf martoloza i Ahmed mustahfiza u kuli Struge.

Godine 1786. spominje se Hasan, sin Hajdar-begov, kao počiteljski aga bez oznake roda vojske.

55. LJUBUŠKA KAPETANIJA

Do pada Imotskog pod Veneciju 1717. bio je Ljubuški na teritoriji imotskog kadiluka. Kadija je sjedio u Imotskom. Požarevačkim mirom i ovaj je kadiluk izgubio jedan dio svoga teritorija, i od tada, do nove administrativne podjele bosanskog ejaleta 1851, zvaše se *Bekijje-i Imotska,* a Ljubuški je sjedište kadije. Dok je još ovaj kadiluk bio cjelokupan, organizirana je u njemu *ljubuška kapetanija.* Desilo se to nešto prije 1705. jer se te godine u dosad poznatim izvorima spominje prvi put *ljubuški kapetan.* Ime je dobila kapetanija po gradu Ljubuškom.[1]

Grad Ljubuški spominje se prvi put 1. X 1452. godine u jednom pismu vojvode Vladislava Kosače Dubrovniku. Turci su zauzeli grad u lipnju 1436, ali im ga je preoteo vojvoda Vladislav prije 18. srpnja iste godine. Valjda je definitivno pao pod Turke kad i Počitelj, tj. 1471. g. Sigurno je bio Ljubuški u vlasti Turaka 1503. g. Kula *Herceguša* u ovome gradu potječe iz srednjeg vijeka, a ostalo su, kako nam tehnika kaže, gradili Turci. Godine 1767. nešto se popravljalo ili gradilo u ovome gradu. U tu svrhu su pozvani dunđeri iz Mostara. Sigruno je Ljubuški imao tursku posadu u XVI stoljeću. Dizdar i mustahfizi bili su *timarlije.* Među mustahfizima bilo je članova porodice *Vučijakovića.*[2].

Iz kronike popa Šilobadovića znamo da su između 1662. i 1669. do Vitine i Ljubuškog prodirali više puta Dalmatinci.[3]

Ljubuška kapetanija spada u red onih kapetanija što su nastale nakon Karlovačkog mira, kada su nastale i sve ostale u Hercegovini, osim one u Trebinju, koja je najstarija, te Tare i Hutova koje su organizirane znatno kasnije.

Ljubuška je kapetanija brojala preko 200 vojnika i zapovjednika, ali ne znam koji su rodovi vojske bili u njoj zastupani. Godine 1829. imala je opremiti na Rusiju 39 vojnika. Njen kapetan s nepoznatim brojem momaka išao je na Rusiju 1736. Isto tako bila su iz Ljubuškog 54 vojnika pod Kladušom 1789, a učestvovali su i u odbrani Klobuka 1807. godine.

[1] Zadarski arhiv, V. dok. 17-I.
[2] Tri berata o tome vidio sam 1940. godine u Muhameda Vučijakovića u Mostaru.
[3] *Starine,* XXI, str. 113.

Plaće su primali iz raznih državnih prihoda.[4]

Jedan dio plaće primao je Ljubuški od mukate Gostina godine 1801. u iznosu od 437 i po groša.[5]

Ljubuški Hadžalići potomci su prvih ljubuških kapetana, a vitinski Kapetanovići potomci su posljednjeg ljubuškog kapetana. U Vitini je imao svoj odžak posljednji kapetan. Uz odžak je bila i kula. Jedna kula u Vitini bila je još 1686. godine.

Prvi po imenu poznati kapetan bio je

Mahmut, a naveden je kao svjedok u jednom aktu od kraja safera 1117 (oko 19. lipnja 1705). Poslije njega spominje se

Alija, kasniji *Hadži-Alija.* Ovu službu vršio je prije 1716. pa do iza 1736. godine. On je potpisan na mostarskom mahzaru. Godine 1145 (1732/33) naloženo je zamjeniku mostarskog kapetana da zbavi u Travnik ljubuškog kapetana, jer je omogućio bijeg ubicama sedmorice Mostaraca. Ubice su, naime, prebjegle u Imotski, i kasnije su neki od njih bili pohvatani, ali im je ljubuški kapetan omogućio da ponovo pobjegnu. U nalogu se ne spominje ime ljubuškog kapetana, ali to je bio zasigurno ovaj Alija. Kako se on opravdao u Travniku na divanu, ne zna se, ali on je i nakon toga ostao na svome mjestu.

Između 1730. i 1736. išao je na Meku i postao hadžija.

Godine 1736. otišlo je više naših kapetana na Rusiju, a među njima bio je i ovaj Hadži-Alija. Kod Ozije (Očakov) pao je u ropstvo. Ista je sudbina zadesila i Derviš-Hasan-bega, tuzlanskog kapetana, a od ostale feudalne gospode dopali su, što se zna, sužanjstva Mehmed-beg Dugalić iz sandžaka Klis, Rustem-beg, Šahinpašić od Rogatice, Avdi-beg Korča iz Korče, neki Husein-beg, Avdi-zaim Džaferov iz Zvornika i neki Hadži-Alija iz Sarajeva. Nakon dugog ropstva povratio se tuzlanski kapetan u svoj zavičaj, dok mi nije poznato šta je bilo s Hadži-Ali-kapetanom, kao ni to ko su bili kapetani Ljubuškog sve do kraja XVIII stoljeća.

Godine 1807. bio je na ovom mjestu

Mahmut-kapetan. On je učestvovao u odbrani Klobuka. Još 1940. godine slušao sam kako se o tome priča u Ljubuškom. I to je sve što o njemu znam.

Po predanju, u službi ovog kapetana kao upravitelj njegovih dobara bio je neki *Sulejman.* Za nj predanje kaže da je bio kršćanin i da je primio islam. Kasim Gujić, rođeni Ljubušak, duže vremena je tragao za porijeklom ovog Sulejmana i našao je da je on bio sin conte-Petra Cvitkovića iz Imotskog kotara, da mu je bilo ime Jozo i da je rođen 9. studenog 1788. godine. U Ljubuški je prebjegao kao učesnik neke pobune u Dalmaciji i tu primio islam i ime Sulejman. Po jednoj verziji učinio ga je svojim nasljednikom na kapetaniji Mahmut-kapetan Hadžalić, jer nije imao muškog djeteta, a po drugoj on je uzurpirao kapetaniju uz pomoć svojih odanih prijatelja. I stariji bezi Kapetanovići iz Vitine rođali su se s Cvitkovićima i obratno. Išli su jedni drugima u posjete. Za mene je najvažnije to što ovi bezi nisu znali ni za jednog svoga pretka muslimana starijeg od Sulejman-kapetana. Osim toga u onim nezdravim prilikama mogao se lako i ovakav čovjek dograbiti berata na kapetaniju, ako je imao novaca i ako je bio okretan. Za nj piše Kasim Gujić da je bio pismen, dobro odgojen i okretan čovjek.

[4] *Manuscripta turcica,* br. 87, 88, 379.

[5] *Mostarska kronika* u Hasan ef. Nametka u Mostaru.

Kako su izvori o ovoj kapetaniji vrlo malobrojni, to se ne da ni približno odrediti kada je umro Mahmut-kapetan i kada je zasio na njegovo mjesto Sulejman. Simbschen navodi u Ljubuškom 1818. kapetana *Ahmed-bega* i, što je vrlo zanimljivo, ne kaže ni čiji je sin, što inače svuda ističe. Za ovog Ahmed-bega u Ljubuškom niko ništa ne zna, a ni drugdje mu nema spomena.

Najstariji spomen

Sulejman-kapetanu nalazimo u jednoj bujruldiji od 5. srpnja 1827, kojom se obavješćuje ljubuški kadija i kapetan Sulejman-beg da fratri sela Grabovice u nahiji Buško Blato mogu sagraditi dvije sobe i da se tome ne smije niko protiviti niti se miješati u njihovu gradnju.[6]

Prema jednom temesuku ovog kapetana vidi se da je on, kao posjednik resmova od voskarnice i bejtul-mala, 11. reb. II 1234 (31. X 1827) predao prihode Salih-begu, ćehaji čaušâ u Sarajevu.[7]

Iz jednog berata od 1829. znamo da su sinovi ljubuškog kapetana Ali-beg i Mustaj-beg kupili na javnoj dražbi četvrtinu mukate od 2382 groša u nahiji duvanjskoj, što je ostala upražnjena smrću nekog Mehmed-bega. Ta mukata pripada bosanskoj blagajni a sastoji se od resmi-filurije, tapuji-zemina i badihave. Sulejman-begovi sinovi kupili su tu mukatu za 2000 groša i, nakon što su sve potrebno uplatili bosanskoj blagajni, uručuje im se ta mukata kao malićana te im se izdaje i berat datiran 15. safera 1245 (16. VIII 1829) godine.

Za vrijeme pokreta Husein-kapetana Gradaščevića (1831–1832) Sulejman-kapetan se pridružio Ali-agi Rizvanbegoviću, tadašnjem kapetanu stolačkom, koji je poslije protjerivanja bosanskog namjesnika Namik-paše imenovan zamjenikom bosansko-hercegovačkog vezira, dok ne dođe novi vezir. U tom svojstvu Ali-aga Rizvanbegović šalje ljubuškim franjevcima i knezovima zapovijed 24. kolovoza 1831. godine u kojoj im savjetuje da „oni, kao i ostali svijet, ne slušaju one nevaljalce koji carsku i virnu raju na zlo nameću (bune protiv cara), neka raja pazi na svoje poslove i neka ukaže virnost čestitom caru, pa će biti pomilovani"; nadalje se nalaže parosima, kapelanima i knezovima da i odsada priznaju kapetanom i zapovjednikom Sulejman-bega: „kapetanbeg od Ljubuškog došao je k meni i itat učinio (poklonio mi se), ter sam mu iznova dao bujruldiju na ajanluk da bude zabit (zapovjednik) od vas prave i virne carske raje, dakle priznajte ga za svoga zabita kao prije i budite mu poslušni".[8]

Iza velike bosanske pobjede na Kosovu polju (u srpnju 1831. god.) Husein-kapetan Gradaščević vrati se u Bosnu i proglasi se vezirom. Odmah odluči kazniti Hercegovce (Smail-agu Čengića, Ali-agu Rizvanbegovića, Bašagu Redžepašića i ljubuškog Sulejman-kapetana), jer je sebe smatrao i gospodarom Hercegovine. Zato na spomenute hercegovačke kapetane i muselime pošalje svoju vojsku i imenuje nove muselime. Ljubuškim muselimom imenovao je Osman-bega Manova, kojega sa 2000 konjanika i pješaka pošalje na starog ljubuškog kapetana. Manov najprije navali na Ljubuški, opljačka i porobi ljubušku tvrđavu, pa onda krene u

[6] K. Gujić, „Hrvatsko podrijeklo begovskih familija u zapadnoj Bosni i Hercegovini", *„Napredak", kalendar za god. 1941,* str. 91–104.

[7] *Sarajevski vidžil,* br. 66, str. 53.

[8] Dr fra Julijan Jelenić, *Izvori za kulturnu povijest bosanskih franjevaca,* Sarajevo, 1913, str. 121. (Separat iz GZM).

www.BosnaHistorija.com

Vitinu, gdje je imao sjedište i svoja dobra Sulejman-kapetan. Manov je na Vitinu navalio 31. svibnja 1832. godine. Dvorac begova Kapetanovića zapali, ali tvrdoj kuli nije mogao ništa učiniti. Iz Vitine krene Manov s vojskom na Utvicu, mjesto 2 km. daleko od Vitine, jer ga je u Utvicama čekao ljubuški kapetan sa svojim pouzdanicima i kmetovima.

U Vitini se razdijelila vojska Osman-bega Manova u dva dijela: jedan manji dio vodio je Hadži-Ahmet Mesihović (oko 400 pješaka) preko brda, a drugi glavni dio (konjicu) vodio je ispod brda Osman-beg Manov. Istog dana (31. V 1832) vojske se sudare i tako se zametne Utvički boj koji se svrši velikim porazom Sulejman-kapetanovim. Za neko vrijeme morao se ljubuški kapetan skloniti u Dalmaciju (Vrgorac ili Makarsku). Ali i pored te pobjede kroz kratko vrijeme morao je Manov bježati iz Ljubuškoga, jer je sultanska vojska početkom lipnja 1832. godine pobijedila Husein-kapetanovu vojsku (kod Sarajeva). Nakon njegova odlaska povrati se iz Dalmacije u Ljubuški Sulejman-kapetan.

Među drugim došao je u Sarajevo i Sulejman-kapetan i poklonio se Kara Mahmud-paši, a ovaj mu je izdao propusnicu da se slobodno može povratiti u Ljubuški.[9]

Kasim Gujić piše kako se Sulejman-kapetan brinuo i za gospodarski napredak ljubuškog kotara. Ističe da je njegovim nastojanjem provedena kanalizacija Ljubuškog polja. Za njegova vremena i inicijativom Ali-paše Rizvanbegovića uvela se kultura riže u Veljačkom polju nedaleko od Vitine (1834. g.). I maslinarstvu je bila posvećena velika pažnja. Prve masline zasadio je Sulejman-kapetan ispod svoga dvorca i kule, koje su i danas dobro sačuvane. Za gladnih godina, iz velikih gradskih hambara – u koje se sipala desetina – davalo se besplatno siromašnom svijetu žito za prehranu i sjeme za sijanje žita. Ti hambari su zapravo prvi početak današnjih kotarskih pripomoćnih zaklada, ali samo s tom razlikom što se hambarsko žito nije plaćalo već vraćalo i to u rodnim godinama. Govori se da je Sulejman-kapetan ostajao gotovo uvijek dužan porez ili desetinu sultanskoj blagajni, što znači da za njegova doba narod nije bio opterećen porezom ili desetinom.

I zaista, Sulejman-kapetana nalazimo kao dužnika i to 7. I 1246. i 7. VIII 1249. godine.[r]

I nakon ukinuća kapetanija, kao čovjek vjeran Ali-paši Rizvanbegoviću i sultanu, ostao je Sulejman-beg u Ljubuškom kao muselim i tu je službu obavljao sve do smrti. Umro je 18. prosinca 1848. g.

Ovome je kapetanu spjevao jednu pjesmu od 50 stihova sarajevski muftija Šakir-efendija Muidović. U toj se pjesmi slavi Sulejman-beg i grad Ljubuški.[10]

Od ljubuških dizdara po imenu su mi poznati: Hasan oko 1730, Mahmut 1773. i 1781. i Hasan 1807. godine.

Od ljubuških aga spominju se Zulfikar-aga (1758) i 1801. Salih-aga Bakamović, rodom iz Mostara.

[9] Arhiv M. E. Kadića, 968.
[10] *Kronika M. E. Kadića*, XX, str 220.
[r] 29. juna 1830. i 21. decembra 1833. godine.

56. ROŠKA KAPETANIJA

Grad Rog, po kome se zvaše ova kapetanija, stajao je na brežuljku što se diže na južnom rubu Roškog polja. Preko toga brežuljka vodi put iz Roškog polja u Dalmaciju. Desno od toga puta vide se ostaci toga grada. Na austrijskoj špecijalkarti označeno je to mjesto „Ruine Rošac".

Grad *Rog* spominje se prvi put 1444. g. U doba tursko-ugarskog ugovora iz 1503. i 1519. krivo je napisan; prvi put kao „Kog", a drugi kao „Bog". Godine 1513. došao je u Dubrovnik Gregorius Cherchich Bosnensis de Rog, da podigne dohodak za Balšu Vladisalića, unuka hercega Stjepana.[1]

U ovom su gradu bar jedno vrijeme držali Turci svoju posadu. Početkom XVIII stoljeća Rog je imao i *kapetana i dizdara*. To znamo iz dnevnika makarskog biskupa Nikole Bjankovića, koji je postjetio Roško polje u svibnju 1710. g. Tu čitamo:

„Ovo je (Roško polje) mala krajina kojom upravlja turski kapetan Zelilaga Sutliašević i dizdar Ahmed Izakagić. U svrhu slobodnog djelovanja u korist duša dogovorismo se da posjetimo ova dva zapovjednika, da im iskažemo poštovanje i dademo darove. Bili smo srdačno primljeni i, premda teško bolestan, zadrža nas (kapetan) uz svoj krevet u dugom razgovoru, nudeći nam za okrepu razna pića, koja primismo u znak zadovoljstva.

I dizdar nas je primio vanrednim poštovanjem i usrdnošću. On je pred dvije godine poslao u Makarsku na službu biskupu mladića Grgu Kardunovića, sina nekog kršćanskog kmeta, preporučujući ga velikim preporukama da bude svećenik. U ovoj prilici, kad se je ponovno sastao s biskupom, ponovio je svoje preporuke, tražeći tvrd i siguran odgovor o vremenu kad će biti zaređen. Mons. biskup, poznavajući sposobnosti i godine preporučenog mladića, udovolji molbama i obeća da će mu ga za idući Uskrs poslati kao svećenika, samo ako bude imao dostatan patrimonij. Na to on odgovori da će mu ga on dati i zahvaljujući na stotinu načina, obaveza se u zamjenu odvratiti milošću u svakoj potrebi, čak i istim životom."[2]

I to je jedini spomen ovoj kapetaniji. Biće da je ubrzo ukinuta i Rog napušten, jer je godinu dana kasnije (8. svibnja 1711) osnovana Duvanjska kapetanija.

57. DUVANJSKA (SEDDI-DŽEDIDSKA) KAPETANIJA

Osnovana je 20. reb. I 1123 (8. svibnja 1711) godine. Sjedište kapetana bio je Županj-Potok, kasniji Županjac – danas Duvno. Ova se kapetanija sterala između hlivanjske i ljubuške kapetanije i mletačke granice. Palanka Županj-Potok udaljena je od Hlivna i Ljubuškog po 6, a od onovremene mletačke granice samo 2 i po sata hoda. I prije osnutka kapetanije bio je u Županj-Potoku jedan agaluk, ali to nije bilo dostatno nakon novopovučene granice iza Karlovačkog mira. U beratu, izdanom na Drinopoljskom polju pod gornjim datumom, kojim se postavlja neki Hasan agom prvog džemata konjanika i kapetanom novoustrojene kapetanije,

[1] Dr M. Dinić, „Zemlje Hercega Svetog Save," *Glas SKA*, CLXXXII, str. 196.
[2] Don R. Jerković, *Pastirski pohodi Nikole Bjankovića, biskupa Makarskog po Dalmaciji, Bosni i Hercegovini* (Izvješće godine 1703. i 1706. i dnevnici 1706. i 1710). Sarajevo, 1942, str. 26.

čitamo među ostalim i ovo: „Palanka Županj-Potok u duvanjskoj nahiji i hercegovačkom sandžaku krajnja je granica (serhat), pa je malo vojnika koji je čuvaju, a službe im je mnogo. Osim toga je na 4–5 sati blizu gradova Sinja, Makarske i Zadvarja, pa je prema tome suviše skrajnja granica (serhat). Stoga je visokodostojni vezir, preuzvišeni mušir, reditelj svijeta, bosanski valija, moj vezir Ali-paša učinio predlog (arz) i zamolio da se spomenuti grad nanovo popiše i da mu se još nešto pripoji, tako da bude najmanje stotinu nefera od tri agaluka, kojim plaća (mevádžib) neće biti iz carske blagajne već da im se nanovo odredi odžakluk iz nekih zgodnih prihoda spomenutog sandžaka, te da se to na licu mjesta zabilježi i izda im se berat.

Pošto se nosilac ove uzvišene carske diplome, uzor svojih sličnih i jednakih, Hasan-aga i kapetan, sposoban i zaslužan da bude kapetan sa 50 akči ulufe nad džematom prvih konjanika, koji su nanovo popisani i postavljeni u spomenutoj palanci, to sam mu ukazao svoju veliku carsku milost, pa sam po arzu i predlogu spomenutog vezira, počevši od 1. reb. I 1123. zabilježio na licu mjesta i nanovo izdao ovaj uzvišeni carski berat, te naredio ovo: Spomenuti Hasan – bila mu čast povišena – neka ode pa neka bude aga i kapetan nad spomenutim džematom i neka vrši službu agaluka i kapetanluka."[1]

U Županj-Potoku sagrađen je 1136 (1723) godine grad (tvrđava) i prozvan Seddi-džedid (Novi zid), a po njemu nazvana je i kapetanija. U grad je smještena i gradska posada s dizdarom na čelu. Vrlo je vjerovatno da je ova posada premještena iz grada Roga u Roškom polju u Seddi-džedid i da je toga vremena Rog napušten. Još 1706. godine imao je Rog svoga dizdara.[2] U ovom gradu sagrađena je za gradsku posadu džamija na ime sultana Ahmeda III (1703–1730) za čije vlade je grad sagrađen. Ruševine ovog grada nedavno su potpuno sravnjene sa zemljom. Još 1878. godine bio je Seddi-džedid u dobrom stanju. Koliko je momaka brojila gradska posada ne zna se, ali se iz raznih isprava vidi da se sastojala iz mustahfiza, tobdžija i džebedžija.

Iz gore navedenog berata znamo da su bila uz kapetana još dvojica aga, dakle tri džemata, a kako se tražilo da se broj vojnika povisi na 100, to znači da ih je prije osnutka kapetanije bilo 17, jer su pod zapovjedništvom trojice aga bila 83 vojnika i časnika i to:

1 džemat konjanika brojio je svega 38 osoba s dnevnom plaćom od 575 akči, 1 džemat azapa od 24 osobe s plaćom od 240, a 3 džemat istog roda od 21 osobe sa 274 akče, svega 83 vojnika i zapovjednika s dnevnicom od 1093 akče; godišnje 193.668 akči tj. 1210 groša i 17 para (gajri ezseb'în). Duvanjski prihodi bili su odžakluk spomenutih vojnika i časnika. Očuvalo se i nekoliko potvrda o primitku plaća.

Pored ta tri džemata bio je u ovu kapetaniju pridijeljen IV džemat konjanika iz Prusca sa svojim plaćama iz vojnuganske mukate. Desilo se to nešto prije 1728. g. Na ovaj nas džemat podsjeća poznati „Duvanjski arzuhal" od nepoznatog pjesnika* u kome se onovremene životne prilike Duvna crtaju u najcrnjem svjetlu.[3]

[1] Orginalni berat vidio sam 1939. god. u Izet-bega Kapetanovića u Duvnu. I ostale berate, koji se u ovom poglavlju navode a odnose se na kapetana, vidio sam na istom mjestu.

[2] R. Jerković, *Pastirski pohodi Nikole Bjankovića, biskupa makarskog*, Sarajevo, 1942, str. 26.

* Autor je Mehmed-aga Pruščanin (prim. ur.)

[3] M. Kapetanović-Ljubušak, *Narodno blago*, Sarajevo, 1888, str. 317–325.

Danedži Silihdar Mehmed-paša predložio je 1777. godine da se posada ove kapetanije poveća za 102 vojnika i časnika. Tome predlogu nije udovoljeno pa ga je obnovio njegov nasljednik Ali-paša Dagistanlija. I nakon što je potreba utvrđena, stigao je ferman od 28. zilhidžeta 1191 (27. I 1778) godine kojim je odobren gornji predlog. Prema tome fermanu određeno je da se 102 vojnika i časnika s dnevnicom od 1890 akči ovako rasporede:

30 mjesnih džebedžija s dnevnicom od 502 akče;
60 drugih konjanika s dnevnicom od 1030 akči i
12 novih vojnika s dnevnicom od 185 akči.

Kao odžakluk određeni su suvišci od džizije kotareva Duvna, Imotske bekije, Hlivna i Prusca. Za agu džemata mjesnih džebedžija postavljen je Ferhat sa 80 akči, a džematu drugih konjanika Mehmed-aga iz Prusca, koji je imao 60 akči, a sada mu je dnevnica povećana na 80, a njegovu ćehaji od 25 na 30 akči.[4]

Između 1213. i 1216. primali su ovi vojnici i po 415 groša od sarajevske voskarnice.[5]

Kapetani u ovoj kapetaniji bili su:

Hasan-kapetan koji je nosio ovu čast šest godina, od 8 svibnja 1711. do 20. travnja 1717. godine. On se zbog bolesti odrekao i agaluka i kapetanluka. S njegovim znanjem i privolom dat je agaluk nad prvim džematom konjanika i kapetanluk nad palankom s istom plaćom od 50 akči njegovu sinu

Ibrahim-Hasanu 8. džum. I 1129 (20. travnja 1717). Do kada je bio kapetan ne zna se tačno jer se nije očuvao berat o postavljanju njegova nasljednika. Povodom promjene na prijestolju godine 1730. obnovljen mu je berat 5. ševala 1144 (1. travnja 1732) godine.

Ovaj je kapetan bio posjednik jedne pole duvanjske mukate dok je drugu posjedovao timarski tefterdar Hasan i svoj dio prodao ovome kapetanu za godinu 1171.[6] Međutim se timar-tefterdar Hasan odrekao svoga dijela u korist nekog Mahmuta i Mustafe u istoj godini i kad im je stigao berat pritužio se kapetan Ibrahim-Hasan na taj postupak. Dne 26. XI 1171. (1. kolovoza 1758. godine) izdan je ferman kojim se priznaje pravo kupnje kapetanu i dozvoljava mu se da pobere mukatu za god. 1171.[8] Ovaj je ferman ujedno posljednji spomen ovom kapetanu.

Za njegova vremena sagrađen je grad u Duvnu. Time je palanka Županj-Potok pretvorena u grad. Naslijedio ga je

Husein-kapetan koji se spominje kao aga do 1799. a od ove godine kao beg. Iz potvrde o primitku plaća za 1194.[1] godinu vidi se da je tada bio kapetan.[6] Izgleda da je ovaj kapetan bio nasilnik. Godine 1781. ili 1782. htio je prisvojiti timar gradskog čuvara Murata i ovaj se na nj pritužio u Carigrad. Naročitim fermanom naloženo je duvanjkom kadiji da spriječi kapetana Huseina u tome nečasnom poslu i da ga odbije od timara.[7]

[4] *Manuscripta turcica*, br. 4713.

[5] *Sarajevski sidžil*, 42, str. 50.

[6] Potvrda je bila u Izet-bega Kapetanovića.

[7] Na istom mjestu.

[8] 1757/8. godina.

[9] Isto.

[1] 1780. godine.

www.BosnaHistorija.com

Prema prepisu jedne nedatirane bujruldije bosanskog vezira Selim-Sirri-paše (1785–1787) zatražio je Husein-kapetan vezirov nalog kojim se opet zabranjuje nekom Osmanu da se miješa u dirlik nekog Ahmeda. Dirlik je Osman naslijedio iza umrlog mu djeda Hasana. Hasan se odrekao dirlika i spomenuti ga vezir dao Ahmedu. Sva je prilika da i ovo neće biti čist posao.

Za vremena ovog kapetana zadesio je Županj-Potok velik požar oko 1792. godine. Izgorjelo je 75 kuća i munara Sultan-Ahmedove džamije, a tvrđava je oštećena usljed eksplozije. Godine 1792. požurivao je kapetan popravak grada i obrazlagao svoj prijedlog tim što je grad samo dva i po sata udaljen od mletačke granice.[8] Njegov je nasljednik bio

Sulejman-kapetan, za koga se također ne zna kad je započeo vršiti službu, koja nije bila duga vijeka. Umro je poslije travnja 1806, a prije rujna 1807. godine. Kako iza sebe nije ostavio muškog poroda, bosanski vezir Mehmed Husrev-paša imenovao je svojom bujruldijom kapetanova rođaka *Ahmeda* i predložio u Carigrad da mu se izda berat. Berat je datiran 24. ramazana 1222 (23. XI 1807). Ahmed-beg je posljednji duvanjski kapetan. Po Mittesseru pripadao je III vojnom korpusu. Čini se da je bio rasipnik. Njegovim dugovima nalazimo traga u zapiscima šerijatskog suda iz 1830. i 1831. godine. Uvijek se spominje kao beg i po tome sudim da je bio posjednik zijameta.

U Duvnu sam pregledao groblja i ne nađoh ni jednog groba ovih kapetana. Njihovi potomci su duvanjski Kapetanovići. Već poodavno porušena je kula u kojoj su sjedili seddi-dželidski kapetani.

Po imenu poznat mi je dizdar Mustafa-aga. On je 1812. godine prodao svoju kuću u Džudže-Džafer-mahali Mustaj-begu Teskeredžiji za 160 groša.[9] Uživao je timar u selu Budimlićima u imotskoj nahiji. Po njegovoj smrti zatražio je i dobio ovaj timar njegov sin Ahmed 7. reb. I 1230 (17. II 1815).[10]

Kao age II džemata konjanika spominju se Mehmed (1778) i Derviš Sunullah (1788. i 1822) koji se odrekao službe u travnju 1822. u korist Hasana.[11]

Od prvih azapa poznati su mi Rustem-aga i Salih-aga (1795); domaćih džebedžija (jerliaga) Ferhat (1778) i njegov ćehaja Abdul-Mumin,[12] imami gradske džamije Mula Salih, sin Hasanov, (1795) i Salih-ef. (1789).

58. HUTOVSKA KAPETANIJA

Ovo je najmlađa kapetanija koja je nastala u XIX stoljeću.

Još početkom XVIII stoljeća spominje se kula u Hutovu u vidoškoj kapetaniji kao derbend-kula. U njoj je sjedila mala posada od 7–8 vojnika i pobirala carinu od soli koja je uvožena iz Dubrovačke Republike. Između 1796–1806. opasana je ova kula bedemima i pretvorena u malu tvrđavu. U dvorištu je izgrađeno više kuća.[1]

[8] *Medžmua* u mene.
[9] *Manuscripta turcica*, br. 3428.
[10] *Manuscripta turcica*, br. 592.
[11] *Manuscripta turcica*, br. 4714.
[12] *Manuscripta turcica*, br. 4721.

[1] K. Hörmann, „Hadžibegova kula u Hutovu," *GZM*, II (1890), str. 165 i dalje.

Govoreći o vidoškoj kapetaniji spomenuli smo kako je 1802. godine odvojeno Hutovo s okolnim selima i osnovana nova kapetanija, a za kapetana je postavljen Hadži-Mehmed-beg Rizvanbegović, sin Zulfikar-kapetanov, zvan Hadži-beg i Hadžun. U toj je kapetaniji bilo najprije oko 170 vojnika i zapovjednika razdijeljenih u 3 džemata konjanika i 2 martoloza i pripadajući broj tobdžija i džebedžija. Godine 1814. popisana su još 2 džemata martoloza, i to III i IV. Četvrti od 48 vojnika ustrojen je beratom od 12. zilkade 1229 (26. X 1814). Dok su ostali vojnici primali plaću od filurije, ovome je džematu određena plaća od tovara soli i ostale robe koja prolazi kroz Stolac, Dabar i Hutovo.[2]

Iz fermana od reb. I 1234 (prvih dana siječnja 1819) vidi se da je filurija bila pretvorena u čistu desetinu i opet to povraćeno u staro stanje.

Kako je ovaj ferman važan za osnutak ove kapetanije i zasada jedini dokumenat koji je u vezi s ovom kapetanijom to ga donosim ovdje u prijevodu:

„Bosanskom valiji, veziru Derviš-Mustafa-paši, bosanskom kadiji i defterdaru bosanske džizije, kada stigne carski ferman neka znaju:

Iz sadržaja spisa koji su stigli od tebe, spomenutog vezira, na moju visoku Portu razumjelo se ovo:

Grad Hutovo je zapravo bila jedna derbend-kula, koju je čuvala stolačka kapetanija, držeći tamo po 7–8 vojnika. Spomenuta kula je bila unutar vlaške mukate nevesinjske, pa kako je četvrti dio mukate bio kao malićana u rukama Zulfikar-beg-zade Hadži-Mehmed-bega, to je spomenuta kula podizanjem zidova oko nje pretvorena u grad. Za vrijeme namjesnikovanja bosanskog valije umrlog Silahdar-Ali-paše, spomenuti je Hadži-Mehmed-beg postavljen kapetanom sa po prillici 170 nefera. Navodeći da je spomenuta mukata u rukama navedenog bega i njegove rodbine isposlovao je da se njena filurija pretvori u pravu desetinu i da se uredi kao odžakluk tako da se odatle daju plaće (mevadžib) kapetana i nefera u iznosu od 4760 groša i da se daje državi (miriji) 10.000 groša. Ali je onda pisar izvijestio kako se spomenuta mukata proteže na sela od pet kotareva hercegovačkog sandžaka, a kako je na granici i zemlja krševita, a kako osim toga većina zemlje u Bosni daje filuriju, to je jasno da će biti poteškoća u pobiranju čiste desetine, pa ako izmjena filurije od spomenute mukate u čistu desetinu ostane na snazi i ako spomenuti Hadži-Mehmed-beg bude kupio čistu desetinu to sirotinja (fukara) neće moći podnositi, pa stoga neće biti kraja sporovima. Još je potvorio Smail-kapetana pa je naveo da će se njihove rasprave svršiti borbom na mač i koplje, a onda je prepustio mojoj carskoj volji da bude onako kako u tom pogledu izađe moja irada. Kada se iza toga obratilo u zabilješke (kajdove) i zapitano kako stvar stoji, ustanovilo se ovo:

Grad Hutovo u hercegovačkom sandžaku, koji pripada bosanskom ajaletu, leži na pogledu i na kraju mojih carskih krajina (serhad), pa ga treba čuvati. Stoga su u njega snova postavljeni neferi i imenovan kapetanom spomenuti Mehmed. Ovaj je još prije arzuhalom i mahzarima zamolio da se njihove (njega i nefera) plaće urede tako da se resmifiluri od mukate nevesinjskih vlaških resmova, koja leži u nahiji Gabela, a koja se nalazi u njegovim rukama i njegove rodbine, pretvori u desetinu a da on šalje državi po 10.000 groša na godinu, kako se državni prihodi

[2] Prepis berata u Resulbegovića u Trebinju.

ne bi umanjili. Pošto je izdan moj visoki nalog da se stvar izvidi kako treba na licu mjesta, kako bi se što bolje sredila, te pošto je zatražen izvještaj onda je javljeno kaimom spomenutog umrlog Ali-paše, ilamom trebinjskog i stolačkog kadije, te mahzarima malijje, da nema nikakve zapreke tome uređenju. Na to se je iz zabilježaka (kajdova) ustanovilo ovo:

Određeno je kao kabul odžakluk za plaće četrdeset i osam nefera džemata četvrtih martoloza, koji su prije određeni u grad Hutovo, što pripada kapetaniji Vidoška, u iznosu od 843 groša godišnje, osim sedamdeset (gajri ez seb'în), da se pobira od soli i drugih tovora koji prolaze kroz Stolac, Dabar i Hutovo, kako ne bi državi bilo manjka. A prema mukabele-defteru proizilazi ovo:

Na temelju visokoga naloga i ispravka, koji je izdan iz kancelarije moga carskog divana, ispravljene su odnosne bilješke u carskoj defterhani hati-tevkiijom od 12. zulkade 1229.[u] Gornji nalog je izdan u svrhu da se isprave: novi odžaklukberat, potrebni ilmu-haberi i bilješka o čistoj desetini, a to sve pod ovim uvjetom: Plaće džemata od 178 nefera sa zabitima i to kapetana prvih farisana, drugih farisana, trećih farisana, prvih martoloza, drugih martoloza, mjesnih tobdžija i džebedžija, koji su snova uređeni s dnevnicom od 3200 akči, u ukupnom iznosu od 4760 groša godišnje, osim sedamdeset (gajri ez seb'în) imaju se dodati nevesinjskoj mukati vlaškog resuma, koja se nalazi u rukama spomenutog i njegove rodbine, pa je zajedno sa starim prihodima (države) koji zajedno s ovim dodatkom iznose 14.760 groša, da prime i naplate kao kabul i tedahul (zaostatak) iz prihoda spomenute mukate za 1230. godinu.[v] A prema tvome dopisu stvar je ovako:

Pošto bi pobiranje čiste desetine prouzrokovalo poremećaj u poretku zemlje, traženo je da se stvar uredi na prijašnji način pa da se pobire filurija a da se ovo odbije od prihoda mukate i da se iznos koji je bio dodan pripoji drugoj mukati koja ima prirasta (nemalu-mukata). Zato je, da bi se stvar na mjestu sredila i defter poslao na moju Visoku portu, traženo da se izdaju drugi visoki nalozi i na potrebna mjesta pošalju ilmu-haberi kako bi se stvar drukčije po starom ispravila. Ili, pošto je na traženi izvještaj javljeno, da nema zapreke pobiranju čiste desetine, pa stvar po tome uređena da se, kako je i prije bio izdan moj visoki nalog, ponovo dade moja uzvišena zapovijed da se pobira čista desetina. To je ostavljeno mojoj volji da odlučim. O svemu tome su glavno računovodstvo (baš muhaseba) i carska defterhana učinili der-kenar (bilješka na margini) i s takrirom podnijeli izvještaj (arz). Kada je na to ovaj takrir podnesen mom carskom veličanstvu, izdan je moj uzvišeni hatti-humajun kojim je naređeno da se stvar uredi tako da se ne pobira čista desetina, već po starom načinu filurija, pa da se od prihoda mukate odbije i pribije ostaloj nemalu-mukati, te da se u tome pravcu izdaju potrebni nalozi i ilmu-haberi. Na osnovu toga upućen je moj visoki nalog da se čista desetina po starom preokrene u resmi-filuriju, pa da se po uzvišenom nalogu, koji je izdan iz kancelarije moga carskog divana, mjesto gdje je ta bilješka (kajd) u carskoj defterhani ispravi hatti-tevkijom, a da se na mjestu uredi stvar i defter pošalje na moju Visoku portu tako, da se za plaće novopopisanih nefera odredi odžakluk u tom pravcu, da se spomenuti iznos od 14.760 groša koji je bio pribijen na prihode mukate počevši od 1234. godine pribije na zgodno (munasib) mjesto (nemalu) mukate od

[u] 27. oktobra 1814. godine.
[v] 1814/15. godina.

bosanske džizije. Na to je izašla moja carska irada da se Velikoj kancelariji za gradove (bujuk kala-kalemi) i na ostala potrebna mjesta izdaju ilmu-haberi. Stoga je i tebi izdan ovaj visoki nalog u svrhu da se mukata spomenutih sela s čiste desetnice po starom načinu pretvori u resmi filuriju, pošto je iz kancelarije mog carskog divana izdan visoki nalog o ispravku i izdani na potrebna mjesta ilmu-haberi radi ispravka bilješke (kajda).

Sada, kad ti ovo stigne, poradi i uloži trud da se prema mome uzvišenom hatti-humajunu (ponavlja se tekst odozgo), te da podneseš mojoj Visokoj porti defter proviđen pečatom i potpisom. A ti, spomenuti deftedaru i tebi je izdan ovaj moj carski ferman da po mom visokom nalogu radiš i postupaš. Naređujem, kad s mojim uzvišenim hućmom stigne, da radite i postupate po ovome mom visokodostojnom nalogu koji treba vazda slušati. Ovako znajte i oslonite se na uzvišeni znak.

Dano u reb. I 1234.godine."[3z]

Hadži-Mehmed-beg ili *Hadži-beg* bio je jedini kapetan ove kapetanije. Kako je već rečeno, on je sin Zulfikar-kapetana. Još kao mladić zbog svoje naprasite ćudi došao je s ocem u sukob i otišao u svijet. Više godina proveo je u sviti Džezzâr-Ahmed-paše u Siriji. Odatle je obavio hadž i po tome se zvao Hadži-beg i Hadžun. Videći Džezzar u njemu pehlivana koji bi mu danas-sutra mogao biti opasan, otpusti ga iz službe. Odatle ode u Carigrad gdje je ostao tri godine. Napokon mu dodije potucanje po svijetu pa se povrati u domovinu i pokori ocu.[4] Kako je već rečeno, pri diobi vidoške kapetanije 1802. zapalo je Hadži-bega Hutovo. On je utvrdio Hutovo, odakle je kao vitez gospodovao okolicom sve do smrti. On je bio pravi i posljednji raubriter u našim krajevima.

Kako su u ovo doba Francuzi zavladali Dalmacijom i Dubrovnikom, on je s njima podržavao prijateljske veze i uzajamno su se pomagali.

Godine 1807. sudjelovao je s ostalom hercegovačkom vojskom u odbrani Klobuká. U njegovu odijelu bilo je naročito mnogo katolika seljaka iz Hrasna.

Kako nam je već poznato, došlo je do borbe između sinova Zulfikar-kapetanovih od dviju majki. Protivnici su opsjeli Mustaj-bega u Stocu i Hadži-bega u Hutovu. Opsada Hutova trajala je preko godinu dana i Hadži-beg se u nevolji obratio za pomoć francuskom generalu Marmontu. Tri puta pružili su Francuzi pomoć Hadži-begu. Iz pisma generala Marmonta Hadži-begu od 2. srpnja 1808. vidimo da se on pismom obratio za pomoć. Marmont piše:

„Pomislio sam da će Vam biti osobito drago ako Vam pružim pomoć preko generala Launaya koji je jedan od Vaših prijatelja. Predao sam mu zapovjedništvo nad vojskom koja polazi u Hutovo (Otovo), on će Vam u moje ime predati zahiru (živež i džebanu (municiju), kako ćete se moći na nadalje opirati Vašim neprijateljima."[5]

O ovim događajima pisao je i francuski konzul u Travniku David svojoj vladi 14. srpnja 1808. godine. Iz toga pisma saznajemo i neke druge detalje o opsadi Hutova. Tu se kaže:

[3] *Mostarski sidžil* broj 968 u Orijentalnom institutu u Sarajevu.
[4] K. Hörmann, o. c., p. 170 i dalje.
[5] Ibid.
[z] Od 29. decembra 1818. do 8. januara 1819. g.

www.BosnaHistorija.com

„U času mojeg dolaska u Bosnu veći je dio Hercegovine bio pozorište krvavog rata među članovima jedne moćne porodice. Od petero braće, koja sastavljaše ovu porodicu, trojica mlađih vojevaše protiv dvojice starijih, protiv kapetana stolačkog i protiv gospodara od Hutova. Ovaj potonji bijaše vrlo lijepo primio žene i djecu Dubrovčana koji su se za vrijeme opsade Dubrovnika bili sklonili na tursko zamljište. Taj se isti beg iz prijateljstva prema nama zaratio s Crnogorcima. Ova simpatija za Francuze škodila mu je mnogo u očima Bošnjaka. Unatoč koraka, što sam ih učinio kod vezira i unatoč pretstavki što ih je general Sebastiani bio upravio Visokoj Porti, mir nije mogao biti uspostavljen u Hercegovini. Rat među braćom traje još uvijek, naročito zbog toga što mlađu braću u njihovoj borbi protiv starijih podupiru domaći begovi. Ovo nemirno stanje sprečavalo je mnogo prelaz naše opskrbe kroz Hercegovinu. Videći general Marmont da se ne vrše niti vezirove ni sultanove naredbe, smatrao je svojom dužnošću da se okoristi susjedstvom dviju zemalja i da učini kraj svađi, koje u prvom redu pozvane vlasti nijesu u stanju da stišaju. General Marmont primio je od Hadžibega, gospodara od Hutova, dva pisma u kojima mu saopćava kako mu je nakon šestomjesečne opsade sasvim ponestalo hrane i džebhane. Primivši ta pisma, vojvoda od Dubrovnika požurio se da po jednoj regimenti vojnika pošalje u Hutovo u obilju živeža i streljiva. Francuski je odio ušao u Hercegovinu 4. jula i izašao 7, nakon što je obavio povjerenu mu zadaću. Na čitavom putu nije on zatekao ciglog jednog neprijatelja. Strah bijaše razagnao one koji podsjeđahu Hutovo."[6]

O drugoj ekspediciji Francuza u Hutovu izvijestio je svoju vladu isti konzul 5. listopada 1808. godine. On piše:

„Vrhovni zapovjednik Marmont, poznajući mišljenje bosanskog paše o ovom ratu i umoljen od Hadžibega, poslao je ovomu u pomoć strjeljiva i četu id 150 Arnauta muslimana, što su je sabrali sami Hadžibegovi pouzdanici. Ovu je pomoćnu četu dovelo jedno odjeljenje od 800 ljudi pod vodstvom generala de Viauxa. Taj je odio imao ovoga puta da svlada jednu poteškoću na koju prva francuska ekspedicija nije naišla. Oni koji podsijedahu Hutovo bili su počeli pregovarati s francuskim odjeljenjem, te mu izjaviše da mu neće dozvoliti da uvede u tvrđavu streljivo i pomoćnu četu, ali da za to samo francusko odjeljenje može slobodno unići. General odgovori na to da mu je naređeno da dovede pomoć prijatelju Francuza. Kad je to začuo Omer-beg, vođa protivnika, sabra odmah svoje čete, zauze položaj iza zida i naredi da se puca na francusku četu. Jedan je od naših ubijen, a 15 ranjenih. Francuzi otvoriše vatru, ubiše oko trideset Turaka, osvojiše neprijateljsku poziciju, natjeraše protivnika u bijeg i uđoše u Hutovo sa svojom pratnjom. Hadžibeg, koji raspolaže još sa ciglih 49 boraca i hranom još samo za tri dana, dočeka svoje osloboditelje s velikim iskazima veselja i blagodarnosti. On je dao svakom vojniku po četiri piastera."[7]

Prije 17. studenog iste godine stigla je i treća pomoć Hadži-begu koju mu je pružio general Clauzel.[8]

[6] V. Jelavić, „Iz prepiske francuskog konzulata u Travniku u godinama 1807–1814", *GZM*, XVI (1904), str. 465 i 466.
[7] V. Jelavić, o. c., p. 468.
[8] V. Jelavić, o. c., p. 469.

Francuzi su tražili od bosanskog paše za svoga štićenika Hadži-bega da mu se u Carigradu isposluje rang paše od dva tuga (repa), kako bi ovaj mogao uspostaviti red u Hercegovini. Na ovo je paša pristao. O tome je David izvjestio svoju vladu 20. prosinca 1808. godine.[9]

Hadži-beg je bio opsjednut u Hutovu još i u mjesecu lipnju 1809. godine.

Ovoga vremena tražio je Hadži-begov brat Mustaj-beg od Francuza da preko njihova zemljišta provede vojsku u pomoć Hadži-begu. Da li je Mustaj-beg dobio dozvolu[10] ne znamo, kao ni to kako se Hadži-beg riješio opsade.

Kad smo govorili o Stocu, rekli smo da je Hadži-beg s nešto vojske priskočio bratu Mustaj-begu u pomoć.

Godine 1813. išao je Hadži-beg s dijelom svojih vojnika na Srbiju.

Iz naprijed navedenog fermana vidi se da je bio u svađi s počiteljskim kapetanom Smail-begom, koji je dva puta udarao na Hutovo. Do spora je došlo zbog toga što je Smail-kapetan htio pripojiti počiteljskom kadiluku Kiševo i Kolibicu sa još 42 sela stolačkog kadiluka, tvrdeći da su to mahale od onog 31 sela od kojih je sastavljen počiteljski kadiluk.

U ovoj stvari izdano je više fermana i bujruldija i konačni ferman početkom safera 1234 (oko 1. XII 1818) godine, kojim se novouspostavljeni kadiluk Počitelj iz strateških razloga ostavlja sa 32 sela, dok se ona 42 sela vraćaju stolačkom kadiluku. U tome fermanu čitamo o napadajima Smail-kapetana na Hutovo ovo:

„Bosanskom valiji, mom veziru Derviš-Mustafa-paši, bosanskom kadiji, nadalje kadijama mostarskom, blagajskom i stolačkom, te agama, zabitima, odličnicima i poslanicima kad stigne visoki carski nalog, neka znaju:

Pošto je grad Hutovo, koji spada bosanskom ajaletu, potreban kao tvrđava, to je prije nekog vremena postavljen visokodostojnim beratom za kapetana Zulfikar-beg-zade Hadži-Mehmed sa 170 nefera i u spomenuti grad stavljen potreban broj topova i muhimata. Usprkos tome počiteljski kapetan Smail dao se na samovoljan postupak pa je oko sebe sakupio neki alaj raje i gamadi te spalio kulu Kolibicu, uzaptio šerijatske i upravne poslove od 43 sela stolačkog kotara, iz Počitelja razašilje murasele i udara silnu salijanu. Osim toga je zauzeo i grad Hutovo, a uhapsio i kaznio kapetana, nefere i raju, koji su se nalazili u derbendu. Stoga je na osnovu mog uzvišenog naloga bujruldijom tvoga prethodnika navedeni Smail kapetan dobavljen pred bosanski divan i putem šerijata def učinjeno njegovo zlo i šteta. Međutim je podnesen ilam i mahzar u kojemu se kaže kako je on (Smail), oslanjajući se na nekoja mjesta opet zauzeo spomenuti grad Hutovo te mnogo ljudi od njegove posade i raje pogubio i razna rušenja i štetu počinio, pa je zamoljeno za izdanje moga visokog naloga po kojemu bi se postavili na svoja dosadašnja mjesta kapetan spomenuti Hadži-Mehmed i ostala raja, te upokorili spomenuti Smail-kapetan, njegovi pomoćnici i raja koja mu se priključila, nadalje ako se oteti imetak i ostalo ne bi moglo pronaći da se spomenuti Smail-kapetan, njegov sin i ostali pomagači dobave na moju Visoku Portu radi rasprave."

Prije ovoga fermana izašla je jedna bujruldija bosanskog vezira datirana 21. safera 1234 (20. XII 1818), a upućena kadijama mostarskom, blagajskom, neve-

[9] V. Jelavić, o. c., p. 470.
[10] V. Jelavić, o. c., p. 471.

sinjskom, cerničkom i ljubuškom, te ajanima, kapetanima, zabitima, odličnicima i poslanicima. Ta buruldija glasi:

„Počiteljski kapetan Smail-beg nije se zadovoljio s onim 31 selom koje je, prema visokom nalogu, izlučeno iz kotareva stolačkog, mostarskog i blagajskog i pripojeno Počitelju, već je protivno defteri-hakaniji nasilno uzaptio Kolibicu, Kiševo i ostala 42 sela poznatih imena, koja se smatraju kao sela u nahiji Gabele, sandžaka hercegovačkog, tvrdeći da su to mahale od onog trideset i jednog sela što je pripojeno Počitelju, i da plaćaju tevziat-akču stolačkog kotara po jafti. Stoga su radi ispravka i odlučenja spomenutih sela određeni, između erkjana bosanskog ajaleta, timar-defterdar Ahmed-beg i naš kapidžijski ćehaja Ali-beg, a njima su još pridodani neki vješti i nepristrasni ljudi iz okolnih kotareva. Jasno je da je spomenuti kapetan navedena sela uzaptio silom, protivno defteri-hakaniji, i na taj način su ostali neubrani mali-kirrija, mali-mirija i ostali prihodi, koji se potražuju od stolačkog kotara. Stoga je ovaj put izašao visoki nalog da spomenuti kapetan ostavi spomenuta 42 sela, koja je protivno defteri-hakaniji uzaptio i da se u njih ne miješa i ne preseže već da se zadovolji s onim 31 selom, što je pripojeno Počitelju. Po tome nalogu je izdana naša bujruldija i poslan potpisan i pečatom proviđen prepis spomenutog visokog naloga. Sada, ako se spomenuti kapetan ne pokori i ne posluša padišahove naloge i carske irade, već ostane i dalje čvrsto uporan u neposluhu, onda treba da vi, efendije, muteselimi, kapetani, ajani i ostali muhatabi odredite dovoljan broj ljudi u meijjet stolačkom muteselimu Ali-agi i da ih uputite u ona sela koja je spomenuti kapetan silom uzaptio pa da, kako bilo da bilo, tražene iznose uberete. Kad vam to stigne do znanja, onda učinite ovo: Ako se vidi i pokaže da spomenuti kapetan neće poslušati visoki nalog i da neće ostaviti spomenuta sela, onda odredite i uredite dovoljan broj ljudi pod meijjet spomenutog muteselima, pa kako bilo da bilo moguće nastojte što više, da se sume u poznatoj visini uberu, a jako se čuvajte da bi štogod obihmáli i kroz prste progledali, pa da se štogod dogodi protiv raziluka. U tu svrhu napisana je, izdana i poslana od bosanskog divana ova bujruldija."[11]

Nakon dokončanja borbe s počiteljskim kapetanom Smailom živio je Hadži-beg u miru u Hutovu i upravljao svojom kapetanijom. Bio je i ostao kivan na svoga polubrata Ali-agu, muselima Stoca i kapetana Vidoške od 1818. godine. Istom za navale Gradaščevićevih ljudi, na Stolac pružila se prilika Hadži-begu da izlije svoj gnjev nad Ali-agom i, kako već znamo, to ga je glave stalo. Kad je malaksala snaga Gradaščevićevih ljudi, opsjede Ali-aga jedne noći kuću Mahmutćehajića u mahali Uzunovići u Stocu, u kojoj je bio ukonačen Hadži-beg, te ljuto navale. Hadži-beg pak branio se iz svog konaka junački, ali ne može odbiti napadaja. Kad ga još izraniše puščana zrna, klone sasvim te izdahnu. Druga verzija o koncu života Hadži-begova kaže da je Ali-aga, muselim stolački, potkupio slugu Hadži-begova da ga ubije. U onaj čas kad je Hadži-beg već ranjen htio da se sakrije u odžak svog konaka, da ga protivnici ne uhvate, nađe se njegov sluga te ga iz kubure ubije. No sluzi ovome bijaše rđava plaća, jer ga Ali-aga svojom rukom ubije kad je spazio da je taj sluga sebi prisvojio fes Hadži-begov i javno ga nosio. Mrtvo tijelo Hadži-begovo pokopaše u tzv. velikom haremu u Stocu. Na njegovu

[11] *Mostarski sidžil* broj 968 u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

spomeniku uklesana je godina 1248 (1832). Hörmann kaže da je Hadži-beg umro krajem marta 1831. godine, ali ovaj datum nije tačan.

„Tako umre čovjek koji je uz rijedak naravni dar uvelike utjecao na prilike koje su u prvim godinama ovoga stoljeća nastale u Hercegovini i na njezinim granicama. Vele da je u mladosti marljivo učio knige i da se je kasnije zanimao naukom, pače da se malo pačao i u zvjezdarstvo, te bi po kretanju planeta žudio zaviriti u budućnost. Po planetama on bi često udešavao svoje poslove. Kad i kad pokazao se Hadžibeg i kao vrač; stoga su mlađi njegovi mislili da može doznati nešto i o budućnosti i razmrsiti nadnaravnim svojim darom tajanstvene stvari." Natpisi na hutovskoj tvrđavi, kojih su još 1890. bila četiri, dokaz su da je Hadži-beg bio mistik.

Smrću Hadži-bega pripojeno je Hutovo ponovo vidoškoj kapetaniji.

www.BosnaHistorija.com

MUTESELIMI

MUTESELIMI I NJIHOV DJELOKRUG[a)]

I

OPĆENITO O MUTESELIMU

Od XVI stoljeća pa do zavođenja reforama u prvoj polovini XIX stoljeća administrativno-policajnu službu vršile su u Bosni tri vrste organa: muteselimi, vojvode i kapetani. Prvi i drugi su civili, a kapetani su pripadali vojničkom staležu.

Vojvodâ i kapetana bilo je i prije 1580, a ima ali ne baš sigurna spomena i jednom muteselimu u sandžaku Bosni. No da li ih je bilo i u sandžacima Hercegovini, Zvorniku, Klisu i Požegi koji su ušli te godine uz još neke u sastav bosanskog ejaleta, nije mi poznato.

Krajem XVI stoljeća bosanski se ejalet sastojao od deset sandžaka: Bosna, Hercegovina, Zvornik, Klis, Krka, Bihać, Čazma (Pakrac ili Cernik), Požega, Vučitrn i Prizren. Nešto kasnije otcijepljena su zadnja tri sandžaka od ovog ejaleta. Karlovačkim mirom otpali su sandžaci Krka (Lika) i Čazma, a prije 1711. ukinut je sandžak Bihać. Njegov teritorij pripojen je bosanskom sandžaku. Tako je ejalet Bosna imao u XVIII stoljeću samo četiri sandžaka. Na čelu ejaleta je *beglerbeg* ili *vezir* sa tri tuga i uza nj vijeće ili *divan*, a na čelu sandžaka *sandžak-beg*. U divanu je uz vezira glavna ličnost *defterdar* (šef finansija). Vezirov je zamjenik *ćehaja*.

Sandžaci su se dijelili na sudbene kotare ili *kadiluke*, ovi na *nahije*, a nahije na *džemate* (slično općini) i džemati na *sela*. Ove nahije valja razlikovati od nahija i sandžaka u spahiskim livama kojima su od XVI st. na čelu *alajbezi*. Oni su po nekim mjestima imali svoje zastupnike. Od osmadesetih godina XVI stoljeća Sarajevo je kadiluk višeg ranga, tzv. *munlaluk*, a sastojao se od pet nahija: Sarajevo, Visoko, Fojnica (Kreševo), Neretva i Prozor. Ostali kadiluci mogli su imati samo jednu (npr. Derventa), dvije (Banja Luka i Gradiška) pa i tri nahije (Tešanj, Maglaj i Žepče). Kadija je sjedio u glavnom mjestu kadiluka, a u nahijama je postavljao *naiba* (zamjenika). Administrativnu službu po nahijama vršile su *vojvode*, a po pograničnim gradovima, a kasnije i po gradovima uz glavne drumove, *kapetani*, po *džematima* džematbaše a po nekim selima *zabiti* a ponekad i *imami*. Gdje nije bilo

[a)] Ovaj članak je objavljen u *Radovima Naučnog društva NR Bosne i Hercegovine*, br. VII, Sarajevo 1957, str. 81–141. (Primljeno na sjednici Odjeljenja istorijsko-filoloških nauka 22. X. 1956).

www.BosnaHistorija.com

ni vojvode ni kapetana, njihovu su službu obavljali *serdari*, zapovjednici detaširanih jeničara po manjim mjestima (npr. Zenica) i *mukataemini* po rudarskim mjestima (Vareš, Fojnica i Kreševo).

Muteselimi ili muselimi sjedili su samo po većim mjestima kao što su: Sarajevo, Mostar, Pljevlja, Zvornik, Banja Luka i Livno, a od XVIII st. bilo ih je još i u nekim manjim mjestima. Naloge su dobivali od vezira odnosno Divana i od kadije.

Sud u kome je sudio kadija ili naib izdavao je više vrsta isprava, koje su se ne samo po sadržaju nego i po formatu razlikovale. Od tih isprava za ovaj rad najvažnije su: *murasele* i *ilami*. Muraselom kadija ili naib naređuje da se nešto vrši ili izvrši. Kadija postavlja i naibe u svom kadiluku istim aktom. Na muraseli je kadijin potpis, a na naleđu njegov pečat ili *muhur*. Rijetko su murasele bez datuma. One se ne zavode u *sindžil* (protokol suda), ako to stranka ne zahtijeva.

Ilam je izvještaj, s predlogom ili bez njega, što ga kadija šalje veziru.

Isto tako izlazilo je iz vezirske kancelarije više raznih vrsta isprava, a za nas je najvažnija *bujruldija*, kojom se nešto naređuje ili se neko postavlja na neki položaj. Bujruldija ima takođe svoj format, a pisana je naročitom vrstom pisma. Na vrhu bujruldije je vezirov pečat. *Teskerom* se zove isprava koju izdaje vezirov zamjenik ili *ćehaja*, ali ona ima i drugo značenje (putnica).

Molbe i tužbe privatnika na pojedine organe vlasti zvahu se *arzuhali*. I oni imaju svoj posebni format. Arzuhali su najčešće nedatirani. Upućivani su na razne organe vlasti. Arzuhal na vezira podnošen je ponekad preko kadije. Na njemu bi kadija napisao svoj izvještaj i vezir svoje rješenje. Ako je upućen izravno veziru ili Divanu, vezir bi na njemu i opet napisao svoje rješenje i naredio kadiji ili muteselimu da ga izvrši. I to se zove bujruldija. Ponekad bi vezir zatražio izvještaj od kadije.

Muteselim je čovjek vezirova povjerenja. Vezir ga postavlja i on ga može u svako doba skinuti i postaviti drugog. Služba muteselima prestaje onim časom čim se vezir promijeni. Novi vezir može zadržati muteselima svoga predšasnika, a može postaviti i novoga. U oba slučaja izdaje novi vezir burjuldiju, jer je služba prestala odlaskom vezira koji ga je postavio. Bujruldije kojima su postavljeni muteselimi u Sarajevu adresirane su na kadiju, jeničarskog zapovjednika, učene ljude ili ulemu i na ostale građane, dok mi nije poznato na koga su adresirane po drugim mjestima, jer mi nije došla do ruku nijedna takva bujruldija. Kako je bilo s vojvodama, ne znam, kao ni to da li ih je postavljao i skidao vezir, sandžak-beg ili muteselim. Prema jednom ilamu visočkog naiba od 16 reb. I 1196 (1. III 1782) vojvodu u Visokom skidao je i postavljao sarajevski muteselim. Visočki kadija javlja muteselimu kako visočki vojvoda *Mustafa Lika* pije i u pijanstvu uznemiruje raju, i ova se na nj tuži, pa kadija traži da ga skine i drugog postavi.[1] Ovaj je ilam jedini meni poznati izvor koji se odnosi na skidanje i postavljanje vojvode. Posve je drugačije bilo s kapetanima. Oni su postavljani carskim beratom, a njihova je služba bila nasljedna i prelazila s oca na sina ili brata i bližeg rođaka.

Muteselimi su uzimani iz uglednih trgovačkih i feudalnih građanskih porodica. Bilo je porodica u kojima se služba muteselima održala i pokoji decenij.

[1] Arhiv M. E. Kadića U Gazi-Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu broj 422. Dalje citiram samo Arhiv M. E. Kadića.

Tako su npr. neki članovi kuće Dženetića bili duže vremena muteselimi u Sarajevu, ali ne neprekidno, kao i Firdusi u Livnu, koji su ujedno bili i kapetani. To nije jedini slučaj da se služba kapetana i muteselima našla u rukama jedne osobe, jer je takav slučaj bio još i u Banjoj Luci. U Banjoj Luci bilo je sjedište i kapetana i muteselima, a tako isto i u Novom Pazaru i Zvorniku.

U XVII stoljeću upotrebljava službena terminologija za muteselima izraz „*kajmekam*". Dvojica kliških muteselima stavljaju u potpisu uz ime i svoj poziv: kaimekami Klis. Na tim istim aktima u suvremenim regestima stoji da su oni muteselimi. Isto tako upućena je jedna murasela 1680. banjalučkom kaimekamu, a na poleđini u regestu stoji muteselim. To ćemo sve bolje vidjeti u trećem dijelu ove radnje. Biće da je kompetencija sandžačkih kaimekama ili muteselima bila šira od kompetencije sarajevskog i banjalučkog muteselima.

Kaimekamom se nazivao sve do reforama Muhmuda II službenik koji je zamjenjivao vezira ili valiju kad bi ovaj bio odsutan iz glavnog grada, kao i zastupnik kome bi novi vezir povjerio upravu dok stigne u glavni grad.

Muteselim, ili po narodnom muselim i kaimekam, arapske su riječi: prva znači povjerenik, a druga zamjenik ili zastupnik.

Muteselimi su imali svoje urede. Koliko znam, oni su uredovali po svojim konacima. Svaki je muteselim imao bar jednog *pisara*, pokojeg *mubašira* (delegat s nalogom ili komesar) kao izvršni organ i po više stražara.

Osim pisarskih poslova, pisar je bio i šef muteselimove *kancelarije* i *arhivar*. Znam nekoliko muteselima koji su prema duhu onoga vremena posjedovali odgovarajuću naobrazbu. Neki su imali i poveću biblioteku. I pored toga držali su pisare, jer sami nisu mogli voditi kancelariju u kojoj je bilo dosta posla.

Mubašir je vršio razne poslove izvan ureda. On je s nalogom odlazio i u druga mjesta prema potrebi i privodio ljude koji se nisu htjeli sami odazvati pozivu suda ili muteselima. On je sprovodio krivce u glavni grad ejaleta. Neki su muteselimi držali u svom uredu i naročitog kahvedžiju.[2]

Uz muteselimov konak bio je *zatvor* u koji su hapšeni ljudi pod istragom i osuđenici na kraći rok.

Muteselim je sigurno plaćao svoje pomoćno osoblje, dok mi nije poznato odakle je tekla njegova plaća i je li je uopće imao ili je pobirao takse. O tome nema nikakvih podataka. Iz jednog akta se vidi da je Rogatica slala sarajevskom muteselimu mjesečno po 2 groša. U tom se aktu kaže za taj iznos da pripada muteselimu.[3]

Za sarajevske muteselime znam da su otpremali neki doprinos veziru. Osim toga pri postavljanju muteselima plaćali su oni veziru neku taksu koja se zvala džaiza. Kako su se za ovo mjesto pojedinci upravo otimali, držim da to nisu činili jedino radi časti, nego da je ovaj položaj bio i unosan. To je sigurno sve vrijedilo i za muteselime drugih mjesta.

Mjesečni doprinos što su ga muteselimi slali veziru zvao se *šehrija*. Prema potvrdama o plaćanju ovoga odprinosa šehrija je iznosila 1763. godine 20, 1771. godine 30, 1777. i 1786. 50 groša.[4] Pa i ovaj su doprinos neki muteselimi ponekad ostajali dužni po više mjeseci.

[2] Arhiv Orijentalnog Instituta br. 3840 (Stari broj).
[3] Arhiv M. E. Kadića br. 419.
[4] Arhiv M. E. Kadića, broj 492, 493, 1588 i 1605.

I sarajevski muteselim primao je od ajana neki doprinos. I ti su doprinosi slati nauredno, zbog toga je sarajevski muteselim Derviš Mustafabeg Dženetić zamolio početkom ševala 1196 (9. IX 1782) od bosanskog divana bujruldiju na kadiju u Rogatici, da od ajana Alibega u istom mjestu naplati 42 groša što pripada sarajevskom muteselimu za 21 mjesec.[5] Prema tome, plaćali su muteselimu u rangu niži od njega, a oni opet višima od sebe.

Iz više bujruldija kojim se postavljaju muteselimi vidi se da muteselim treba da bude pravedan, da sa svakim živi lijepo, da pazi na šerijat i kanun, sirotinji i raji da ne čini zuluma, a u teškim poslovima kada je teško donijeti odluku, neka se obraća veziru. Pa ipak je među muteselimima bilo zulumćara. S time ćemo se upoznati u trećem dijelu ove radnje.

Kada je zavedena institucija muteselimluka u sandžacima koj su ušli 1580. u beglerbegat ili ejalet Bosna, tačno se ne zna, jer su izvori za taj period u ovome predmetu više nego oskudni. Sandžaci Bosna, Hercegovina i Klis pripadali su prije 1580. beglerbegatu Rumeliji kao i Zvornik do 1541, kada je pripojen novoosnovanom beglerbegatu sa sjedištem u Budimu. U Arhivu franjevačkog samostana u Fojnici ima jedna isprava iz 1517, i u znatno kasnije napisanom regestu navedeno je da ju je izdao sarajevski muteselim. Iz šestog i sedmog decenija istog stoljeća očuvan je po jedan sidžil, ali ni u jednom ne znamo da se spominje koji muteselim. Godine 1622. imala je Hercegovina svoga muteselima ili kaimekama koji je rezidirao u Pljevljima, a kliški sandžak također je imao kaimekama ili muteselima 1673. U spomenutom franjevačkom arhivu postoji jedna isprava iz 1680. u kojoj je naveden neki Džafer kao muteselim Banje Luke.

Ima sigurnih podataka o muteselimima Sarajeva, Hercegovine, Banje Luke i sandžaka Klisa iz XVII, a u ostalim njihovim sjedištima iz XVIII i XIX stoljeća. No to nikako ne znači, da ih nije i prije bilo.

Muteselimski su arhivi netragom iščezli. Zaslugom Muhameda Enverije Kadića[6] spasen je jedan manji dio arhiva muteselimske porodice Dženetića. Prema tim dokumentima može se služba muteselima potpuno ustanoviti. Iz njih se vidi da su muteselimi vršili najrazličitije administrativno-policajne poslove. Taj je arhiv nekada morao brojati koju hiljadu akata. Ono što je do nas doprlo broji preko 500 akata. Najbrojnije su murasele. Ti su akti danas sastavni dio arhiva M. E. Kadića koji je on pred smrt poklonio Gazi-Husrevbegovoj biblioteci, gdje se i danas nalazi. Regesta Kadića arhiva napravio sam s Hafizom Džemaludinom Hadžijahićem[7] 1934. godine. Ta je regesta dopunio i mjestimice ispravio današnji upravitelj spomenute biblioteke prof. Muhamed Pašić. Po tim dokumentima napisao sam ovu radnju.

Na osnovu tih dokumenata vidi se da su muteselimi primali i vršili naloge od bosanskog vezira odnosno Divana i od kadija. Osim toga njima su se obraćali veziri pismima za neke usluge privatne naravi kao i privatne osobe molbama.

[5] Arhiv M. E. Kadić, broj 419.

[6] E. Mulabdić: „Muhamed E. Kadića", *„Pravda" kalendar za 1920 god.* God. I, str. 51–56; H. Kapidžić: „Muhamed Enveri ef. Kadić", *Novo vrijeme* God. III (1931) od 2 III; H. Kreševljaković: „Muhamed Enveri ef. Kadić" *Narodna Uzdanica* – kalendar za 1933, str. 108–115; Isti: Matasovićeva Narodna Starina X, str. 273–275; Dr. F. Babinger: „Fünf bosnisch-osmanische Geschichtschreiben", *GZM* XLII (1930) sv. 2, str. 171.

[7] H. Kreševljaković: *Hadži Hafiz Džemaludin Hadžijahić (1891–1955)*, Sarajevo, 1955 (Separat iz Glasnika vrhovnog islamskog starješinstva).

U djelokrug muteselima spadali su, kako je već rečeno, razni poslovi i radi lakšeg pregleda svrstao sam ih ovako:

1) Skupljanje daća
2) Utjerivanje dugova
3) Privođenje optuženika sudu
4) Zatvaranje i puštanje uhapšenih
5) Sprovođenje krivaca u Travnik
6) Izviđanje i ispitivanje
7) Ukori i manje kazne
8) Progon iz grada
9) Smrtna kazna
10) Ćefilema
11) Deložiranje
12) Uvođenje u posjed
13) Progon eškije
14) Bračne stvari
15) Opskrba
16) Popravak javnih građevina
17) Vršenje nabavki
18) Molbe
19) Rasprodaja ostavina
20) Poslovi privatne naravi
21) Izdavanje putnica
22) Pravna zaštita interesa esnafâ.

Institucija muteselima dokinuta je krajem 1835. godine, za vezirovanja Mehmed-Salih-paše Vedžihije kad su dokinute i kapetanije i vojvodaluci. Od 1835. do nove administrativne podjele Bosne i Hercegovine 1851. postavljeni su po kadilucima mjesto kapetana, vojvoda i muteselima, muselimi koji su vršili upravne poslove. Oni su po kadilucima bili donekle ono što su u naše doba bili kotarski prestojnici ili sreski načelnici. Porti i njenim reformama odani kapetani i vojvode postavljeni su za prve muselime. Neki od njih održali su se do 1851. pa i kasnije. Njih su kao i muteselime imenovali i skidali veziri.

O ovim muteselimima piše Vitez Erco u svojoj relaciji o putovanju po Bosni iz 1846 godine ovako: Die Musselime sind Vorsteht der Bezirke, die 20–30.000 Einwohner haben, mit Ausnahme Sarajevo, da die Stadt allein 40 bis 50.000 Einwohner zählt, in ihre Händen ist die politische und executive Verwaltung die entscheide aber auch in Streitsachen. Di Partheien kommen zuerst zum Musselim, gesteht der schuldner die Schuld ein, so entscheidet er ohn weiters über die Modalität der Zahlung, leugenet er sie aber, ist schickt sie der Musselim zum Kadi, damit derselbe den Beweis her zustellen trachte. Musselim und Kadi nehmen bei ihren Entscheidungen Prozente. Bosnien zerfällt in die drei Sandschakate von Travnik, Bosna und Klis, und in 41 Bezirke, die Kadiluks oder nahie heissen. Ich habe ihre Namen auf der Karte angemerkt. Diese Bezirke werden ferner nach drei Gegenden hin eingetheilt, nämlich in jene die an der nach Konstantinopel führenden Hauptstrasse liegen (Dschaidde Koli) in die der Possavina gegen die Save zu (Possavina Koli)

www.BosnaHistorija.com

und in die von Travnik und den Grenzen gegen Dalmatien und Croatien (Travnik ve serhadet Koli).

In Zvornik und Unter Tuzla sind Mirimiren, ein Mirimiran unterscheidet sich von den Muselim dadurch, daß er von der Pferte mittels Diploms bestellt wird, und dadurch eine Rangstuffe (rutbe, bekommt Die Musselims werden nur von den Statthaltern ernannt, und werden sie entlassen, so kehren sie wieder in die Klasse der Privaten zurück. Ein Mirimiran kann von dem Statthalter nicht abgesetzt werden. Ferner hat der Mirimiran mehrere Musselims unter sich, so zwar dass die Befehle des Muschirs durch seinen Kamal den ihm unterstehenden Musselims mit Getheilt werden.[8]

II
POSLOVI MUTESELIMA

1. *Sakupljanje daća*

Vezir i defterdar povjeravali su muteselimima sakupljanje nekih daća. Iz sačuvanih dokumenata vidi se da je muteselimima povjeravano sakupljanje *džizje*, taksita i drugih daća u vezi s taksitom, mukate od voska i doprinosa za izdržavanje vezira za vrijeme njegova boravka u Sarajevu.

Džizja ili *harač* je glavarina koja se pobirala od nemuslimana kao vojnica. O džizji je vodio brigu defterdar. To je za ejalet bio znatan prihod. Sakupljači džizje zvahu se *džabije* ili džizjedari. Iz prihoda džizje kao i iz drugih prihoda plaćali su se razni službenici, naročito vojnici po utvrdama. Džabija je morao dati jamce i neku obveznicu ili temesuk. Za džabiju je bio ovo unosan posao, a za raju težak namet jer su sakupljači činili razne zloupotrebe.[1]

Iz sačuvanih isprava znamo za dvojicu sarajevskih muteselima koji su bili džabije, i to Smailbeg Dženetić i njegov sin Derviš Mustafabeg, obojica za sarajevsku nahiju. Prvi je postavljen bujruldijom od početka muharema 1188 (11. III 1774) za istu godinu, a drugi je dvaput postavljan i to za hidžretske godine 1200 (1785) i 1203 (1788). Prvi put mu je izdana bujruldija početkom mjeseca safera (4. XII), a drugi put tek 9. reb. II (30. XII). Izgleda da se Derviš Mustafabeg nećkao da se primi ovoga posla. On je živio bez računa pa se valjda bojao da ne zajede državni novac i doživi sramotu. To naslućujem iz pisma onovremenog travničkog kadije Muhameda Hajrića Homarije, vrlo uplivna čovjeka na divanu, koji mu 9. safera 1200 (12. XII 1785) preporučuje da se primi toga posla.[2] Mjesec dana kasnije pisao mu je Hajrić nešto o garantima i temesuku za džizju.[3] Dva mjeseca kasnije (5. reb. II = 5. II) pisao je isti Hajrić Derviš Mustafabegu o nekim tužbama na Divan protiv njega i njegovu zauzimanju za nj.[4] Svoj položaj i svoj upliv Hajrić je iskorišćavao za se i gulio svoje štićenike.

[8] Ovaj njemački tekst ustupio mi je prof. Dr. Hamdija Kapidžić, koji je Ercoovu *Relaciju* spremio za štampu, na čemu mu se najljepše zahvaljujem. Isp. Slavoljub Bošnjak (I. F. Jukić), *Zemljopis i povjestnica Bosne*, Zagreb 1851, str. 10. U djelu *Voyage en Bosnie*, Pariz 1816 od Chaumette-a a des Fossesa na str. 32. i 36. govori autor i o muteselimima, ali ti njegovi podaci nisu pouzdani, pa se zbog toga nisam njima koristio.

[1] O džizji ili haraču napisao je opširnu radnju Hamid Hadžibegić naučni saradnik Orijentalnog instituta u „Prilozima za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom", sv. III – IV i V.

[2] Arhiv M. E. Kadića, br. 405.

[3] Arhiv M. E. Kadića, br. 398.

Početkom mjeseca zilkade 1200 (26. VIII 1785) pisao je bosanski defterdar Sulejman Vilić Derviš Mustafabegu o sarajevskoj džizji.[5]

Očuvala su se i dva naloga za isplatu. Kajmekam bosanskog vezira Mehmed pisao je muteselimu da isplati neke ponosnike (kiridžije).[6] Bosanski defterdar izdao je 17. VII 1226 (7. VIII 1811) nalog da se iz sarajevske džizje isplati 8½ groša vaizu (propovjedniku) u Ključu Derviš Jusuf efendiji.[7]

Taksit (obrok) je daća koju su dva puta godišnje davali seljaci za izdržavanje vezirova ili valijina dvora. Svake godine u proljeće i u jesen stigli bi mubaširi i čohadar s bujruldijom, da se pokupi taksit. Kadija bi pozvao ajane, age i druge ljude iz naroda, pa bi se taksit raspisao na sva sela i prema tome raspisu bi se onda sakupljao. Pored taksita za valiju, kupila se još i posebna nagrada za mubašire, pa onda još neka vratarina (hardži bab), troškovi za menzilhane i konačišta (menzil akče i hardži han). Ovaj danak za izdržavanje valijina dvora bio je, pored mnogih drugih daća, vrlo težak. Kada bi u valijinoj kuhinji nestalo koje vrste životnih namirnica, traženo je iz pojedinih srezova da se pošalju još prije na račun budućeg taksita. Kolike su te akontacije bile, vidi se iz jedne Hadži Mehmed-pašine bujruldije od 22. ramazana 1168 (2. jula 1755), kojom je traženo da se na račun budućeg zimskog taksita što prije pošalje u Travnik 3200 oka soli i 1000 oka meda. Prema naređenju so je računata po jednu paru na oku, a med po četiri pare.[8]

S ovom daćom nije defterdar imao ništa. Veziri su se obraćali na kadije, muteselime, vojvode i ostale slične organe, da im sakupljaju taksit. Izgleda da je u tome poslu često zapinjalo, pa su veziri izdavali požurnice[9] i oštre naloge[10] kako za takist tako i za zaostatak,[11] jer nisu dozvoljavali da im i para propadne. Nekim je vezirima bila glavna briga – napuniti džepove. Ne znam kada je zavedena ova daća. Sva je prilika da je taksit uveden početkom XVIII stoljeća. Isto mišljenje dijeli i Hamid Hadžibegić, naučni saradnik Orijentalnog instituta, koji se već duže vremena bavi pitanjem raznih daća turskog perioda naše prošlosti.

Najstariji dokumenat u Kadiću arhivu koji govori o taksitu jeste bujruldija od 5. reb. I 1142 (28. IX 1729) upućena pljevaljskom kadiji, hercegovačkom muteselimu, vojvodama i ostalima, da prema defteru pokupe i pošalju taksit.[12] Iz nešto kasnijeg vremena ima bujruldija o postavljanju muteselima za sakupljanje taksita. Kako je kadija pojedinog kadiluka bio glavni faktor pri razrezivanju taksita, obraćali su se veziri prvenstveno na kadije, a ovi opet putem murasele na muteselime.

[4] Arhiv M. E. Kadića, br. 404.

[5] Arhiv M. E. Kadića, br. 413.

[6] Arhiv M. E. Kadića, br. 408.

[7] Arhiv M. E. Kadića, br. 263.

[8] F. Spaho: „Pobune u tuzlanskom srezu polovinom XVIII vijeka", *Glasnik Zemaljskog muzeja* XLV/1933. str. 75.

[9] Arhiv M. E. Kadića, br. 1080.

[10] Arhiv M. E. Kadića, br. 1037, 1038, 1084 i 1079.

[11] Arhiv M. E. Kadića, br. 149, 159, 394, 640 i 637.

[12] Arhiv M. E. Kadića, br. 1029.

Iz prihoda taksita vršene su neke isplate. Tako je 9. šabana 1196 (20. VII 1782) zapovjeđeno muteselimu teskerom Ahmeda, ćehaje vezirova, da se po nalogu bosanskog vezira isplati iz prihoda od taksita 273 groša Čokadžiji Mehmed-efendiji.[13]

Mukata od voska bila je također jedan od državnih prihoda. Ne znam koliko je iznosila ni kako se odmjeravala. Iz bujruldije bosanskog vezira Selima Siri-paše od 17. šabana 1238 (28. IV 1823) vidi se da je njeno sakupljanje bilo povjereno sarajevskom muteselimu Mehmedbegu i, kako je ovaj bio prognan, naređuje spomenuti vezir sarajevskom kadiji da je pokupi.[14]

Stanovništvo sarajevske nahije bilo je opterećeno i *troškovima učinjenim povodom dolaska vezira u Sarajevo*. Po odlasku valije iz Sarajeva napravio bi se obračun troškova učinjenih tom prilikom i to bi se onda razrezalo na sela kao i taksit. I te troškove ubirali su muteselimi. 10. VII 1189 (6. IX 1775) izdata je murasela na muteselima da pokupi u sarajevskoj nahiji zaostatak troškova učinjenih povodom dolaska Ali-paše Dagistanlije i Halil-paše,[15] a početkom muharema 1195 (28. XII 1780) naređeno je muraselom da odredi jednog čovjeka koji će pokupiti doprinose po selima koja još nisu platila odnosni dio za troškove što su učinjeni povodom dolaska Abdulah-paše u Sarajevo.[16]

2) *Utjerivanje dugova*

Utjerivanje dugova vršio je muteselim uvijek nakon na sudu provedene rasprave i izrečene osude, tako da bi mu kadija izdao muraselu, u kojoj je naveden sudom ustanovljeni iznos duga i imena dužnika i vjerovnika. Muteselim bi preko svoga čovjeka – mubašira – utjerao dug i predao vjerovniku. Ponekad je dužniku nakon izrečene presude određen rok plaćanja. Premda se u meni poznatim izvorima ne spominju nikakvi ovršni troškovi, držim da bez njih nije moglo biti. Ako dužnik nije htio ili mogao platiti, muteselim bi ga uhapsio. Iz zatvora je pušten kada se neko našao da za nj garantira, ili kad se ustanovilo da je mufliz potpuno insolventan.

Iz murasela se vidi da su dugovi nastajali iz trgovačkih i feudalnih odnosa, kupnje i prodaje nekretnina, izvršenih usluga, od najma zgrada, ortačenja i vrlo često i pozajmica. Ponekad je dužnik davao vjerovniku na pozajmljenu svotu priznanicu ili temesuk u kojoj je naznačen iznos duga i vrijeme plaćanja. Na svakom su temesuku potpisi bar dvojice svjedoka. Ima slučajeva gdje jamci plaćaju dug.

Za svaku osudu što ju je izrekao sud u kome je bilo sjedište muteselima bez obzira na mjesto boravka dužnika, kadija je upućivao muraselu muteselimu, a ovaj bi se onda obraćao na kadiju odnosnog kadiluka, na kadiju i vojvodu, a ako je

[13] Arhiv M. E. Kadića, br. 415.
[14] Arhiv M. E. Kadića, br. 1118.
[15] Arhiv M. E. Kadića, broj 520. Ajvaz Halil-paša došao je u Sarajevo krajem safera 1189 (oko 25. IV 1775), a skinut je 28. VI 1189 (26. VIII 1775), Ali-paša Dagistanlija postavljen je 24. VII 1187 (11. X 1773), a skinut 23. XI 1188 (25. I 1775), po drugi put je postavljen 12. IV 1191 (20. V 1777), a skinut krajem VI 1192 (oko 20. VII 1778).
[16] Arhiv M. E. Kadića, br. 636. Abdulah-paša je došao u Sarajevo 14. XII 1194 (11. XII 1780).

je dužnik spahija, onda na kadiju i alajbega ili njegova zastupnika u dotičnom mjestu da dug naplati putem mubašira i novac pošalje vjerovniku.

Ako se može suditi po broju sačuvanih murasela u arhivu muteselimske porodice Dženetića, onda su u odnosu na druge poslove najbrojnije one o utjerivanju dugova.

Utužene sume u našim muraselama ne prelaze 1.000 groša, a često su to manji iznosi od 3–100 groša. Ponajviše se računa u grošima i parama, a rjeđe u akčama. Groš se računao po 40 para, para je po 3 zdrave ili 6 čuruk-akči.

I dužnika i vjerovnika ima sve četiri konfesije (muslimana, pravoslavnih, katolika i Jevreja), a po zanimanju obrtnika, trgovaca, svećenika, jeničara, feudalaca, zemljoradnika itd.

Našao sam svega 129 murasela o utjerivanju dugova, od kojih je najstarija izdana prije 5. siječnja 1761 (28. V 1174), a najmlađa 19. svibnja 1789 (23. VIII 1203). To je upravo vrlo malen broj za razdoblje od 28 godina, jer ih je kroz to vrijeme izdana koja hiljada. Taj broj postaje još neznatniji kad se zna da ih trećina (44) potječe iz vremena od 30 siječnja do 15. studenog 1781. I to neće biti sve koje su izdane između ta dva datuma.

Onih 129 murasela potječe iz 14 hidžretskih godina i to:

iz 1174 (1761)	2	„ 1194.	2
iz 1178.	1	„ 1195	44
iz 1180.	1	„ 1196	28
iz 1181.	2	„ 1197	14
iz 1184.	1	„ 1200	21
iz 1185.	8	„ 1203	3
iz 1188.	3		

Kako mnoge od ovih murasela imaju bar neku vrijednost za ekonomsku povijest, to ih ovdje iznosim kronološkim redom, ispuštajući imena kadija i muteselima, koja su nam i iz drugih izvora poznata. Sve su izdane po presudi suda u Sarajevu.

Pritužba Ivana i Pavla, stanovnika Muslimin mahale u Kreševu na vezira, kako im neki Ahmed, iz iste mahale, na osnovu dopisa sarajevskog muteselima, traži 19 tovara gvožđa, i da je dvojicu njihovih ljudi zbog toga strpao u zatvor, pa mole bujruldiju da ih riješi te napasti. Vezir 28. V 1174 (5. I 1761) naređuje sarajevskom muteselimu da se raja protuzakonito ne uznemiruje. Sarajevski kadija izvještava vezira da su Pavle i Ivan već jednom bili na raspravi s Ahmed-bašom i da je svjedocima utvrđeno da su dužni 19 tovara gvožđa, i na osnovu toga je izdana murasela na muteselima da taj dug utjera (1573).[17] Sigurno su ona dvojica uhapšenih bili jamci za Pavla i Ivana.

Muraselom od 4. VI 1174 (13. I 1761) naređeno je da se od Jeftana iz Sela Orahovice[b)] utjera prihod od $^1/_8$ čifluka, što pripada Ibrahim-baši. Muteselim je naredio kadiji u Visokom da to po mubaširu izvrši i prihod u Sarajevo opremi (433).

[17] Brojevi u zagradama uz murasele označuju broj dokumenta u Arhivu M. E. Kadića.
[b)] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se pod ovim imenom navode dva sela: a) 17 km udaljeno od Bileća i b) 38 km udaljeno od Goražda. Iz teksta se ne može tačno precizirati na koje selo autor misli.

www.BosnaHistorija.com

M. od 18. X 1178 (10. IV 1765) naređeno je da se naplati 10 groša što duguje od zajma Židov *Simon* Židovu *Spiri* (760).

M. 8. XI 1180 (7. IV 1767) da se utjera 200 groša od krščanke *Jefimije* i preda nasljednicima ubijenog spahije Ahmeda (513).

M. 8. VIII 1181 (30. XII 1767) da se naplati 92¾ groša do *Josefa* sina Salamonova i preda *Ahmed-efendiji Logaviji* (765).

M. 9. VIII 1181 (31. XII 1767) da se naplati 800 groša od *Miće Kojanića* i preda *Mula Mehmedu* zastupniku nasljednika ubijenog spahije Ahmeda (769).

M. 7. XI 1184 (22. XII 1771) 1862 akče od *Gavrila* iz Garovića (džemat Pale) za zemlju *Salihage Babića*, što ju je tri godine sijao i preda Mustafa-efendiji, imamu na Palama (758).

M. 23. I 1185 (8. V 1771) 14 groša zajma od *Riste*, sina Gavrilova, i preda *Tomi* (776).

M. 25. I 1185 (10. V 1771) 63 groša i 7½ para od ćurčije *Jovana*, sina Stjepanova, ćurčiji *Iliji*. Oba su ortaci (770).

M. 1. II 1185 (16. V 1771) 500 groša od *Ikonije* i njena sina *Pante Anđeliji* i *Mariji* za kuću i zemljište u Carevoj mahali[c] pod mukatom Sofi Mehmed-pašina vakufa (773).

M. 2. II 1185 (17. V 1771) 100 groša od *Izraela Mula Mustafi Hadžišabanoviću* za bakar (772).

M. 5. II 1185 (20. V 1771) 15½ groša zajma od sapundžije *Stjepana Citki* (Cvjetku ?) (775).

M. 22. II 1185 (5. VI 1771) 720 groša od *Alibega Babića* iz Hotočine,[5] što ih duguje kao jamac *Hadži Salihu* (771).

M. 27. II 1185 (10. VI 1771) 17 groša tapijske pristojbe od spahije *Rustema* i preda spahiji *Salihu* (777).

M. 15. III 1185 (28. VI 1771) 245 groša od dželebdžije[18] *Riste*, sina Lazina, dželebdžiji *Nikoli*, sinu Mihajlovu (774).

M. 7. I 1188 (14. III 1774) 26 groša od *Jovana Milutinovića*, stanovnika Gornje Varoši u Sarajevu, po temesuku *Mula Abdulahu*, sinu Sulejman-efendije *Kurevije* (752).

M. 26. I 1188 (8. IV 1774) da utjera po 8 groša i 32 čuruk-akče od stanovnika Kreševa: *Ivana*, sina Petrova, *Ivana*, sina Jozina, *Prane*, sina Jozina, *Matije*, sina Ivanova, *Nikole*, sina Jakina i *Antuna*, sina Ivanova, i preda *Smail-baši*, koji je s njima u ortakluk kopao rudu u rupama (kuije) na Ravnama[d] i sam snosio sve troškove parničeći se s kreševskim eminom.[19]

M. 29. XI 1188 (1. II 1775) 15½ groša od zimije *Gavrila Salihu*. Dug je od cijene konja (756).

Ilam sarajevskog kadije Ahmeda od 27. VII 1194 (29. VII 1780) na bosanski divan kojim traži bujruldiju na pljevaljskog muteselima Hasanagu da naplati dug od 365 groša i 30 para od *Abdulah-bega* kao najstarijeg sina i uživaoca cjelokupne

[18] Dželebdžijom se zvao trgovac marvom.
[19] Ova murasela nije još registrirana.
[c] Sada Ulica Nurije Pozderca.
[5] Selo 12 km udaljeno od Pala.
[d] Selo 31 km udaljeno od Vareša.

ostavine iza umrlog *Hamza* alajbega *Babica-oglu* i preda *šejh Mehmed-efendiji Mejliji*. Mejlija je imao temesuk na gornji iznos ali je Abdulahbeg porekao i dug i temesuk, pa je tražbina svjedocima utvrđena (416).

Ponovna murasela od 20. XII 1194 (17. XII 1780) na 39 groša kirije od *Anđelije* Jovanove iz Šejh Ferah mahale[e] *Mula Ibrahimu* (698).

M. 4. II 1195 (30. I 1781) 11 groša i 13 para za šimlu od *Jovana* iz sela Sajnovića i preda tabaku *Huseinbaši* (666).

M. 4. II 1195 (30. I 1781) 5½ groša za pšenicu od nekog mlinara i preda *Kara Husein-baši* (632).

M. 14. II 1195 (9. II 1781) 7 groša od Židova *Avrama* kujundžijskom čaušu zimiji (ime nije navedeno) (689).

M. 2. III 1195 (26. II 1781) 25 groša od cijene konja od *Riste Čapkunovića* i preda Ciganinu *Ahmedu* (668).

M. 7. III 1195 (3. III 1781) 572 groša zajma od *Save* i preda *Ani* i *Savki* (635).

M. 11. III 1195 (7. III 1781) 17½ groša od *Mitra* za prodane stvari i preda Židovu *Mori* (634).

M. 15. III 1195 (11. III 1781) 7 groša i 35 para za pašu od *Abdi* spahije *Omer-baši* (686).

M. 8. IV 1195 (2. IV 1781) 30 groša od *Miće* za cijenu konja i preda *Abdi-baši* (695).

M. 11. IV 1195 (6. IV 1781) 14 groša od *Jovana* od cijene konja i preda *Bekir-baši* (697).

M.11. IV 1195 (6. IV 1781) 18 groša od *Dragutina* od cijene konja i preda *Ahmed-baši* (696).

M. 13. IV 1195 (8. IV 1781) 24 groša od *Save* za konja i preda *Đuri* (670).

M. 13. IV 1195 (8. IV 1781) 8½ groša za suho meso od *Jovana*, *Osman-baši* (655).

M. 27. IV 1195 (22. IV 1781) 12 groša i pet para za ovce od *Ivana Ali-baši* (656).

M. 3. V 1195 (27. IV 1781) 7 groša i 8 para za zajam od *Stojana* sina Petrova, Židovu *Zadiku Čolakoviću (678)*.

M. 5. V 1195 (29. IV 1781) 32 groša od *Petra* muezinu *Salih-baši*, opunomoćeniku Hadži-Musaovu (779).

M. 14. V 1195 (8. V 1781) 225 groša od *Jeftana Jovanu* (663).

M. 15. V 1195 (9. V 1781) 88 para za uže od *Alekse Mustafa-baši* (679).

M. 5. VI 1195 (29. V 1781) 20 groša od zimije *Maksima Ali-efendiji*, a ako ne plati u roku do 10 dana da se uhapsi, jer je već prije bio osuđen i naređeno mu da plati, što nije učinio (692).

M. 12. VI 1195 (4. VI 1781) 4½ groša za konja od zimije *Pola Osman-baši* (646).

M. 18. VI 1195 (10. VI 1781) 108 groša kao trogodišnji najam od zimije *Pere Bekir-baši*, zastupniku Mihajlovu (645).

M. 19. VI 1195 (11. VI 1781) 454 groša za dućan od *Save Hadži-Muharemu* (654).

[e] Sada Ulica Abdesthana.

M. 21. VI 1195 (13. VI 1781) 11 groša od zajma od zimije *Miće* zastupniku bajraktara Abdulaha *Halil-baši*. Da je Halil-baša zastupnik posvjedočili su Smail-baša i Selim (648).

M. krajem džum II 1195 (22. VI 1781) 5 groša od zimije *Jakova Mileti*, zastupniku Aleksinu (647).

M. 3. VII 1195 (25. VI 1784) 44 groša od *Tomaša, Gavrila* i *Jovana Numan-baši*. Dug su posvjedočili terzija Ibrahim-baša i Zevak Mustafa-baša (658).

M. 5. VII 1195 (27. VI 1784) 210 groša od Židova *Kalmia*, sina Simonova, *Mula Mehmedu*, zastupniku malodobne djece Abdulah-efendijine (536).

M. 23. VII 1195 (15. VII 1784) 3 groša i 13 para za kože od *Sime Husein-baši* i 2 groša i 35 para od istog također za kože i preda kasapu *Ibrahim-baši* (693).

M. 4. VIII 1195 (26. VII 1784) 33 groša i 30 para duga od Židova *Kalmia* zimiji *Risti* (190).

M. 9. VIII 1195 (31. VII 1784) 60 groša za konja od *Antuna*, sina Jovana, *Jovanu*, sinu Stojanovu (653).

M. 10. VIII 1195 (1. VIII 1784) 23 groša zajma od *Antuna Abdurahmanu*, plativo nakon 7 mjeseci (687).

M. 14. VIII 1195 (5. VIII 1784) 4.050 akči kao zaostatak od obračuna od *Ilije Mula Rustemu* (673).

M. 1. IX 1195 (21. VIII 1784) 3½ groša kućne kirije od *Kate Ivanu* (684).

M. 25. X 1195 (14. X 1784) 7 groša za cijenu kobile od *Lazara Salih-baši* (683).

M. 25. X 1195 (14. X 1784) 13 groša od *Ilije Omeru*. Dug je nastao pri trampi konja (682).

M. 27. XI 1195 (15. XI 1781) 55 groša i 10 para za zajam od *Jeftića Savki* (631).

M. 28. XI 1195 (16. XI 1781) 51 groš od Židova *Mošike Ali-baši*. Dug je nastao pri prodaji sedam krava (555).

M. 20 I 1196 (5. I 1782) 21 groš i 11 para od *Mihajla Bekir-baši*, zastupniku spahije Hajdara (611).

M. 20. II 1196 (4. II 1782) 63 groša od zajma prema temesuku od *Anđelije* bakalu *Nuhanu* (620).

M. 11. III 1196 (24. II 1782) 19 groša kao zajam od braće *Petra i Miće Jovanu* (619).

M. 12. III 1196 (25. II 1782) 4½ groša od *Hasan-bega Kotorije Uman-baši* (558).

M. 23. III 1196 (8. III 1782) 10 groša i 10 para od ćurčijske robe od *Jovana Risti* (612).

M. 5. IV 1196 (20. III 1782) 8½ groša za pašu od *Antuna* zaimu *Ahmedagi* (613).

M. 14. IV 1196 (29. III 1782) 73½ groša za 45 testeta[20] ploča od *Antuna Muharem-baši* (592).

[20] Jedno teste ili jedan džem brojilo je 40 komada ploča. Veliko teste jednako je 6 običnih testeta ili 240 komada. jedno teste težilo je 6–12 oka, a teste magarećih ploča težilo je 4½–6 oka. 1 oka = 1,28 kg.

M. 14. IV 1195 (29. III 1782) 20 groša od *Blagoja Mula Abdulahu*. Dug je nastao pri obračunu, a posvjedočili su ga Hadži-Ahmed i Mula Mehmed (618).

M. bez datuma 42 groša od *Pante* iz Franačke mahale[f] dunđeru *Jovanu* (630).

M. 15. IV 1196 (30. III 1782) 11 groša i 17 para za gvožđe od *Alekse* iz sela Petrovića[g] *Ahmed-baši* (193).

M. 17. IV 1196 (1. IV 1782) 10 groša od *Miće Iliji* a po svjedočanstvu *Petra* sina Mijanova i Jovana sina Dragina (597).

M. 17. IV 1196 (1. IV 1782) 10 groša od zimije *Mire* iz Hoće *Jovanu* iz Čemerna[h] (621).

M. 10. V 1196 (23. IV 1782) 5½ groša kućne kirije za 6 mjeseci od *Trifka Mariji* (596).

M. 25. V 1196 (8. V 1782) 30 groša za zajam i kazasku robu od Židova *Rafaila* kazazu *Mustafa-baši* (538).

M. 26. VI 1196 (8. VI 1782) 16 groša za robu od *Marka* iz Solakovića[i] *Hadži Ahmedu* (590).

M. 5. VIII 1196 (16. VII 1782) 3½ groša kao preostatak od cijene ovaca od *Sime Mustafa-baši* iz sela Karatepe (Crni Vrh)[j] (614).

M. 24. VIII 1196 (5. VIII 1782) dug je iznosio 20 groša od cijene konja i za priuzu od Ciganina *Hasana Numića* iz Crne Rijeke[k] *Mustafi*. Dug je iznosio u svemu 35 i pri prodaji naplaćeno je 15 groša. Muteselimu se nalaže da ovaj dug ubere zajedno sa džizjom, jer je muteselim tada bio i sakupljač džizje (589).

M. 17. X 1196 (29. IX 1782) 8½ groša za sijeno od *Jovana Čapkunovića Abdulah-efendiji* (602).

M. 26. X 1196 (4. X 1782) 48 groša od zimije *Mihajla Mula Abdiji* Franjiću (Franji – oglu). Ovoga Franjića piše Bašeskija Frenjo – oglu. (203).

M. 3. XI 1196 (10. X 1782) 21 groš i 38 para i 2 akče od zimije *Jovana Brke* iz sela Lečića[l] *Sakir Mula Aliji*. Dug je pred sudom ustanovljen, a posvjedočili su ga Mula Ahmed, sin H. Husejnov, i šejh Ahmed, sin Abdulahov. (204).

M. 6. XI 1196 (13. X 1782) 44 groša za volove od *Jovana i Riste Abdulah-efendiji*. (607).

M. 5. XII 1196 (11. XI 1782) 23 groša i 10 para kao dvogodišnji prihod sa zemlje, (hak) od *Petra Hajdar-baši*. (575).

M. 12. XII 1196 (18. XI 1782) 20 groša za konja od zimije *Jovana* Ciganinu *Mustafi*. (563).

M. 2. I 1197 (8. XII 1782) 25 groša od cijene konja od zimije *Mate* iz sela Hasića[m] *Ali-baši* (584).

M. 4. I 1197 (10. XII 1782) 6 groša i 30 para od ćurčije *Laze Ali-baši*. (588).

[f] Sada Ulica Ognjena Price.
[g] Selo 7 km udaljeno od Sarajeva.
[h] Selo 18 km udaljeno od Gacka.
[i] Selo 18 km udaljeno od Ilijaša.
[j] Vjerovatno se misli na istoimeno selo 18 km udaljeno do Višegrada.
[k] Selo 16,5 km udaljeno od Bosanskog Novog.
[l] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se ne navodi ime ovog mjesta.
[m] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se pod ovim imenom navode dva sela: a) 1 km udaljeno od Glamoča i b) 7 km udaljeno od Ključa. Iz teksta se ne vidi na koje je od navedenih sela autor mislio.

www.BosnaHistorija.com

M. 4. I 1197 (10. XII 1782) 17½ groša od cijene konja *Mihajla Mustafa-baši* (580).

M. 13. I 1197 (19. XII 1782) 9 groša i 3 pare od zimije *Stjepana* iz sela Mokrog[n] *Mula Osmanu.* (565).

M. 17. I 1197 (23. XII 1782) 8 groša i jedan čejrek ječma od *Vujice* Ciganinu *Omeru* (582).

M. 27. I 1197 (2. I 1783) 38 groša za konja od *Ivana Kulašinovića* Ciganinu *Ahmedu.* (561).

M. 27. I 1197 (2. I 1783) 236½ groša duga prema temesuku od *Jovana Ristiću.* (586).

M. 28. I 1197 (3. I 1783) da utjera 200 oka sirovog gvožđa od *Gaše* i 400 od *Pave,* oba iz sela Kojsine,[o] i uruči *Mustafa-baši* (579).

M. 16. II 1197 (22. I 1783) 8 groša od zimije *Nikole* iz sela Pala[p] *Salih-baši* (569).

M. 20. II 1197 (26. I 1783) 3½ šinika pozajmljene pšenice ili protivuvrijednosti u novcu od *Sime Mula Mehmedu.* (566).

M. 25. II 1197 (31. I 1783) 3½ groša od cijene prodanih stvari od *Petruše Derviš-baši.* (583).

M. 17. I 1200 (20. XI 1785) 33 groša kao zajam od *Sime Glamočaka Mahmud-baši* Umihaninu zastupniku. (723).

M. 21. I 1200 (24. XI 1785) da od seljaka iz sela Rudnika[r] utjera: od *Stojana* 15 groša zajma, od zimije *Sime Mostarca,* 5 groša zajma i 3 šinika[21] i 1 čejrek ječma i od zimije *Šijaka* 5½ gorša i 4 šinika ječma i preda *Ahmed-baši* zastupniku neke Umihane. (722).

M. 21. I 1200 (24. XI 1785) 26 groša za cijenu konja od *Riste Mehmed-baši.* (711).

M. 6. II 1200 (9. XII 1785) 18 groša zajma od *Mošike Husein-baši.* (730).

M. 9. II 1200 (12. XII 1785) 24½ groša od *Stane* s Pala kao jamca *Mehmedagi Ablagiji* (720).

M. 9. II 1200 (12. XII 1785) 7 groša kao kupovina sijena od *Milutina Osman-baši* (724).

M. 11. II 1200 (14. XII 1785) 35 groša zajma od zimije *Neše* zimiji *Milošu* (731).

M. 12. II 1200 (15. XII 1785) 17 groša zajma od zimije *Mihajla Mustafa-baši* (732).

M. 23. II 1200 (26. XII 1785) 6½groša kao zajam od zimije *Rade Ahmed-baši.* (726).

M. 16. III 1200 (17. I 1786) 1000 groša od Židova *Sante* Židovu *Hajmu* (699).

[21] Šinik je šuplja mjera za mjerenje žita, u različitim krajevima različite težine, kod nas 80 oka. Dijelovi su šinika kutija i čejrek. Kutija je 8–10 oka, a zvala se i osmak. Njena težina odgovara težini varičaka (10 oka). Dvije kutije su činile čejrek, tj. četvrtinu šinika. Isporedi A. Kristića, *Kreševo,* Zagreb 1941, str. 97, i *Zbornik za narodni život i običaje,* knjiga 35, Zagreb 1951, str. 137.

[o] Selo 15 km udaljeno od Pala.

[p] Selo 1,8 km udaljeno od Kreševa.

[p] Sada jedna od sarajevskih opština.

[r] Selo 15,5 km udaljeno od Ilidže.

M. 16. III 1200 (17. I 1786) 14 groša od cijene konja od *Nikole Fejzulah-baši* (700).

M. 17. III 1200 (18. I 1786) 941 groš nakon obračuna svote od 1000 groša od Židova *Sante* Židovu *Hajmu,* a kako *Santo* neće da plati, nalaže se da ga uhapse (702).

M. 10. VI 1200 (10. IV 1786) 100 groša zajma od nekog zimije *Mula Mehmedu.* Dug je sudom ustanovljen (211).

M. 17. VII 1200 (16. V 1786) 21 groš kao zajam od *Jeremije* s Hreše[s] *Mustafa-baši* (713).

M. 29. VII 1200 (28. V 1786) 7½ groša zajma od *Tomanije* zimiji *Vučeti* (701).

M. 1. VIII 1200 (30. V 1786) 51 groš i 1 zolotu od *Marka Tomaniji* ženi umrlog Vukašina, stanovnici Kjučuk Kjatib mahale[t] (708).

M. 9. VIII 1200 (7. VI 1786) 20 groša od cijene konja od *Koste* iz Elbasana nastanjenog u Musaaginom hanu u Sarajevu *Ibrahim-baši* iz Bali-zade mahale (710)[t].

M. 9. V 1203 (5. II 1789) 8½ groša i 2 pare za 57 oka gvožđa od *Antuna Mahmud-baši Jorgandžiji* (783).

M. 17. IX 1203 (11. VI 1789) 16 groša zajma od kasapa *Adži Sumbula Mula Omeru* (334).

3) *Privođenje sudu optuženih i okrivljenih*

I ovo su poslovi koji su spadali u djelokrug muteselima, a on ih je vršio preko svojih ljudi prema muraselama koje mu je kadija upućivao. Sudeći po očuvanom broju murasela, ovi su poslovi bili brojni. O ovom predmetu našao sam 67 murasela od kojih je najstarija od 1168 (1755), a najmlađa 1232 (1817). Da se vidi kako su i zašto ljudi privođeni sudu, navodim redom te murasele.

Murasela od 7. IV 1168 (21. I 1755) da se privede pred sud Hasan u stvari ubijenog Murata u kasapnici kraj Frenkluk ćuprije (961). Tako se službeno zvala Latinska ćuprija, danas Principov most.

M. 9. IV 1168 (23. I 1755) da se privede sudu Jovan Okić iz Gračanice kod Visokog na raspravu sa Husein-bašom. Muteselim traži od naiba u Visokom da Jovana pošalje u Sarajevo (527).

M. 3. VII 1178 (27. XII 1764) da se privedu jataci koje je naveo uhvaćeni hajduk Todor, sin Mitrov. (520)

M. 2. X 1178 (25. III 1765) da se privedu sudu Jovan Čarkić i Đuro na optužbu stanovnika Čekrekčine mahale. (759).[u]

M. 4. X 1179 (16. III 1766) da se privede sudu Mihailo Stanković iz sela Osijeka,[v] jer je protiv zabrane iz Mostara donio vino i rakiju i prodavao u svojoj kući. (780)

[s] Manje prigradsko naselje, 10 km udaljeno od Sarajeva.

[t] Sada Ulica Nadmlini.

[t] Sada Ulica Sumbuluša.

[u] Sada Ulica Samardžije.

[v] Selo 3,5 km udaljeno od Ilidže.

M. 18. I 1195 (14. I 1781) da se pozove Vid iz Osijeka na raspravu s Hasan-bašom. (667).

M. od 4. II 1195 (30. I 1781) da se na tužbu zaima Ferhata prema bujruldiji privedu sudu na raspravu stanovnici Kalin Hadži-Alijine mahale[z] Safija, njen zet Abdulah i imam Salih-efendija. (639).

M. 7. III 1195 (3. III 1781) da se privede sudu Sulejmanbeg Babić na raspravu s Alibegom Babićem. (685).

M. 13. III 1195 (9. III 1781) da se privedu sudu Krsman i Mitar iz sela Brda[a] Gačanin Ćoro iz sela Zoranica[a] na raspravu s ranjenim zimijom Ilijom. (644).

M. 22. IV 1195 (17. IV 1781) da se privede sudu zimija Ćoro iz Gacka zbog tučnjave. (638).

M. 16. VII 1195 (8. VII 1781) da se pozove na raspravu zimija Damjan s Mustafa-bašom (690).

M. 14. VIII 1195 (5. VIII 1781) da se privede Antun iz sela Doglada[b)] na raspravu s Isa-bašom. (674).

M. 24. VIII 1195 (15. VIII 1781) da se pozove Stjepan iz sela Kleka[c)] na raspravu s Mihajlom. (684).

M. 7. IX 1195 (27. VIII 1780) da se privede Maksim, odadžija hana u Kračulama,[ć] na ispit zbog nestalih novaca nekog Goge,[22] nastanjenog u spomenutom hanu. (643).

M. 28. IX 1195 (17. IX 1784) da se pozove pred sud Mijat Besara i Gavro Zubić. (676).

M. 13. X 1195 (2. X 1784) da se pozovu pred sud stanovnici sela Dubrin[d)] (Kreševo) (651).

M. 21. X 1195 (10. X 1784) da se pozovu svi stanovnici sela Bukovice[e] (Kreševo) na istragu (650).

M. 12. III 1196 (25. II 1782) da se privede Mihajlo Datinić na raspravu s Mula Alijom. (593).

M. 12. IV 1196 (27. III 1782) da se pozove ćurčija Petar iz Visokog na raspravu s Hasanom. (615).

M. 26. IV 1196 (10. IV 1782) da se pred kadiju predvedu seljaci iz Crnotine,[f] kako bi se mogao pronaći ubica koji je pred dva dana ubio u istom selu nekog Stjepana. (194).

[22] Goga-zidar (faber murarius). Mahom su bili Cincari vrlo marljivi ljudi. Postoji izreka: Radi kao goga.

[z)] Sada Šenoina ulica.

[a)] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine je pod ovim imenom navedeno dvanaest sela. Na ovom mjestu autor vjerovatno misli na istoimeno selo 34 km udaljeno od Trnova.

[a)] Selo 13,5 km udaljeno od Ilidže.

[b)] Selo 5 km udaljeno od Ilidže.

[c)] Na ovom mjestu autor vjerovatno misli na selo Klek 10 km udaljeno od Sarajeva.

[c)] Selo 13 km udaljeno od Pala.

[d)] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se pod ovim imenom ne navodi nijedno selo u okolini Kreševa.

[e)] Selo 15,5 km udaljeno do Kiseljaka.

[f)] U popisu naseljenih mjesta Bosne i Hercegovine iz 1910. godine pod ovim imenom se navodi istoimeno selo u sarajevskom srezu (str. 42). Međutim, u popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se ne navodi.

M. 9. V 1196 (22. IV 1782) da privede na raspravu Josipa Pavića iz Kreševa, koga tuže Mula Ibrahim i H. Alija. Kreševski naib, Mehmed, odgovara da mukata-emin nije mogao privesti Josipa, ali je našao jamca koji će za nj dug platiti. (557).

M. 22. VI 1196 (4. VI 1782) da se na osnovu fermana privede spahija Salih iz nahije Zenice na raspravu s Hadži Mehmed-efendijom. (594).

M. 6. VIII 1196 (17. VII 1782) da se privedu stanovnici sela Crnotine Jovana Dafinić, Luka i Tanasije, jer je na njih pala sumnja da su pokrali kuću Osmana Čolaka. (625).

M. 6. IX 1196 (15. VIII 1782) da se pozove Jovan, Antun i dr. iz sela Radovanovića[g] na raspravu sa Salih-bašom. (616)

M. 20. IX 1196 (29. VIII 1782) da se privede Jovan iz Krbljina (Trnovo) na raspravu s Jahjabegom. (627).

M. 27. IX 1196 (5. IX 1782) da se privedu Risto, Gavrilo i Marko iz sela Bogovića[h] na raspravu s Ahmed-spahijom (624).

M. 2. X 1196 (10. IX 1782) da se privede ćurčija Jovan na raspravu s kadijom Derviš Muhamed efendijom. (626).

M. 5. X 1196 (13. IX 1782) da se privedu domaćin kuće u Donjem Docu[i] i ostali prisutni gosti koji su pijući vino zametnuli svađu i u tučnjavi ranili dvojicu ljudi. (200)

M. 14. X 1196 (22. IX 1782) da se pozovu Risto i Jovan iz Pohvalića[j] na raspravu zbog duga s Abdulah-efendijom. (601).

M. 19. X 1196 (27. IX 1782) da se na svaki način dovede pred sud Jovan iz Pohvalića, jer se na prvi poziv nije htio odazvati. (617)

M. 20. X 1196 (28. IX 1782) kojom se poziva Mićo s Pala na raspravu sa Simom. (609).

M. 21 X 1196 (29. IX 1782) da se pedvede pred kadiju dunđer Jeftan Sirćo. (201)

M. 23. X 1196 (1. X 1782) da se privede Đurica Nikolin na raspravu s Muhamed ef. Ćurčićem. (606)

M. 21. XI 1196 (28. X 1782) da se na raspravu privede dunđerskog čauša Ristu i neke druge dunđere. (205)

M. 14. XII 1196 (20. XI 1782) da se privede Marija, žena Jovanova, s Grbavice[k] na raspravu s Abdulah-efendijom. (564)

M. 4. I 1197 (10. XII 1782) da se privede Luka iz sela Vikovića[l] na raspravu s Mehmed-efendijom i njegovim bratićem Mula Ahmedom. (578)

M. 17. I 1197 (23. XII 1782) da se privede Mitar s Hreše[m] na raspravu s Ciganinom Omerom. (574)

[g)] Isto.

[h)] Selo 20 km udaljeno od Pala.

[i)] Autor vjerovatno misli na selo Dolac 12 km udaljeno do Busovače.

[j)] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se pod ovim imenom ne navodi nijedno mjesto. Međutim, u popisu iz 1910. godine se pod ovim imenom naziva selo blizu Sarajeva (str. 42).

[k)] Sada jedna od poznatijih sarajevskih četvrti.

[l)] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se pod ovim imenom ne navodi nijedno mjesto. Međutim, moguće da se radi i o grešci pri čitanju ili pri štampanju, te da se misli na selo Vukoviči 20 km udaljenom od Hadžića.

[m)] Isto kao i u 19 napomeni priređivača.

www.BosnaHistorija.com

M. 4. II 1197 (9. I 1783) da se privede Joksim i Vasilj iz Kalauzovića[n] na raspravu zbog desetine sa spahijom Mula Mustafom. (572)

M. 18. II 1197 (23. I 1783) da se privede Jovan iz Reljeva na raspravu s Andrijom. (764).

M. 1. II 1200 (4. XII 1785) da se privede Risto iz Zenika (džemat Rakovica) na raspravu s Rukijom. (721).

M. kraj safera 1200 (1. I 1786) da se privede sudu pop Jovan na tužbu Đurinu. (739).

M. 7. III 1200 (8. I 1786) da se pozove Risto Gabela iz Franačke mahale na raspravu sa Ilijom i Pavlom. (709).

M. 25. III 1200 (26. I 1786) da se privede sudu Simo iz sela Vrhovine[o] koga tuži Jovan zbog krađe. (541).

M. 20. IV 1200 (20. II 1786) da se privedu sudu ubice nekog zimije iz Čekrekčine mahale Tomo, Simo i Jovan koje tuži Mirina, žena ubijenog. (736).

M. 6. VII 1200 (5. V 1786) da se sudu privede Židov Bahor na raspravu s Murat Ćehajom. (715).

M. 15. VII 1200 (14. V 1786) da se privede na raspravu Petar iz Jarčodola,[p] koji se potukao i ranio Nikitu. (712).

M. 2. VIII 1200 (31. V 1786) da se uhvati i pred sud dovede hajduk Marko, koji je na silu odveo Petru, Siminu kćer, iz Gornjeg Hodidjeda. (729).

M. 1. XI 1200 (26. VIII 1786) da se sudu privedu Tomo i Mićo na optužbu zimije Petra iz Foče. (217).

M. 17. XI 1204 (29. VII 1790) da se sudu privedu Nikola i drugi seljaci iz Doca kao i ranjeni Marko. (551).

M. 9. XII 1204 (20. VIII 1790) da se pred sud pozovu seljaci Antun i Peko iz Zabrđa[r], Stojan i Stevan iz Hreljeva i Ljubo i Stjepan iz Neđarića[s] zbog međusobnog spora. (744).

Ponovna murasela 20. XII 1204 (31. VIII 1790) da se sudu privdu Nikola i Petar iz Doca koji su ranili Marka iz istog sela. (553).

M. 22. XII 1204 (2. IX 1790) da se sudu privedu seljaci iz Presjenice[s] Nikola Šehovac, Rade i Petar, koje tuži Ajiša zbog sjetve. (747).

M. 22. XII 1204 (2. IX 1790) da se privedu seljaci koji su se pobili u Nikolinoj kući u Hrasnu i jednog ubili. (552)

M. 28. I 1205 (7. X 1790) da privede Merkeb Mihat na raspravu s Marijom. (750).

M. 16. IV 1232 (3. V 1817) da se dovede pred sud Mićo iz Češne Strane u Crnoj Rijeci, zbog rasprave. (1406).

---

[n] Selo 25 km udaljeno od Sokoca.
[o] Vjerovatno autor misli na istoimeno selo 28 km udaljeno od Sokoca.
[p] Sada istoimena ulica.
[r] Vjerovatno autor misli na istoimeno selo 11 km udaljeno od Sarajeva.
[s] Jedna od sarajevskih četvrti na lijevoj strani Miljacke.
[s] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se pod ovim imenom ne navodi nijedno mjesto, međutim u popisu iz 1910. godine se navodi istoimeno selo u kotorskoj ispostavi Trnovo (str. 48).

4) *Zatvaranje i puštanje krivaca*

Muteselimi su uz svoj ured imali zatvor u koji su po nalogu kadije zatvarali krivce i osumnjičene ljude i po njihovu nalogu ih puštali na slobodu, ali oni su ponekad ljude zatvarali i po svojoj volji. Hapšenik je mogao biti pušten ako se za nj našao jamac i kadija ga primio. I u tome slučaju kadija je izdao muraselu na muteselima, da toga i toga pusti, jer za nj taj i taj jamči.

Hapšeniku je mogao neko od njegovih donijeti hranu i sve drugo što mu je bilo potrebno. Šta su hapšenici dobivali od muteselima, ne zna se, jer o tome nema nikakvih podataka. Međutim, među dokumentima Orijentalne zbirke Jugoslovenske akademije (br. 548) nalazi se žalba jadnika koji su bačeni u zatvor blagajskog dizdara, bosanskom veziru na dizdara i režim u hapsu, koji ne odgovara propisima šerijata. Slaba hrana, dizdar traži od svakoga jedan groš, ne pusti ih ni jedan sat iz zatvora, itd. Vezir, nalogom blagajskom kadiji od 7. ševala 1172 (3. VI 1758) određuje postupak po šerijatskim propisima.[22a]

U muteselimov zatvor zatvarani su ljudi za dug, kao hajdučki jataci, zbog krađe, pijanstva i drugih rđavih poslova. Neke je hapšenike puštao s nalogom na muteselima da ih iz mjesta progna. Među zatvorenicima nema muslimana. To je zbog toga što su Sarajlije mahom pripadale jeničarima, a za ove je postojao poseban zatvor u tvrđavi. O zatvaranju i kažnjavanju jeničara ovog vremena ima podataka u Kronici Mula Mustafe Bašeskije. O zatvaranju našao sam samo 14 murasela i to iz:

1181. godine	1
1195. „	3
1197. „	2
1200. godine	7
1203. „	1

a o puštanju 40 i to iz:

1178 godine	3	1195 godine	4
1181 „	2	1196 „	9
1185 „	2	1197 „	2
1188 „	2	1200 „	1
1192 „	1	1203 „	2
1193 „	1	1204 „	11

a) *Murasele o hapšenju*

M. od 2. V 1181 (26. IX 1767) naređeno je muteselimu da zatvori i bez murasele ne pušta *Todora* i *Josefa* iz Banjalučice,[t] jer su htjeli pretjerati marvu u neprijateljsku zemlju. (766).

[22a] Ti propisi, naime, određuju human postupak i zabranjuje se vezanje, stavljanje u okove u zatvoru i fizičko maltretiranje i tortura; uhapšenici moraju imati dovoljnu ishranu i odjeću prema godišnjem dobu i ne smije im se ništa uskratiti što bi nepovoljno utjecalo na njihovo zdravlje (vidi *Kitabul-haradž*, Kairo 1933).
[t] Selo 23 km udaljeno od Sokoca.

M. od 28 I 1195 (24 II 1781) da uhapsi Gavrilovu ženu *Petrušu* iz Franačke mahale u Sarajevu, jer je optužena kao rđava žena. (661)

M. 4 VI 1195 (28 V 1781) da se zatvore seljaci: Sava, Jovan, Nikola, pa drugi Jovan i drugi Nikola iz Ljubogošće, koji su sjekli šumu na čifluku Abdulah-efendije Krvi-zade i da ih ne pušta dok se šteta ne ustanovi. (185)

M. 5 X 1195 (24 IX 1781) da se zatvore neki kršćani iz Kreševa i da se ne puštaju, jer se istraga i ispitivanje obustavlja dok ne stigne bujruldija od divana. Ko ima jamca, može se pustiti. (641)

M. od 23 I 1197 (29 XII 1782) da zatvori *Iliju* iz sela Hoćaja,[u] jer je obio Ivanov dućan u istom selu i da se ne smije pustiti bez murasele. (571)

M. od 16 II 1197 (21. II 1783) da se uhapsi *Umihana* iz Mokrine mahale[v] u Sarajevu zbog krađe Sulejman-bašina dućana. (577)

M. 20 II 1200 (23 XII 1785) da se uhapse Nikola i Janko iz sela Ljubogošće,[z] jer su prije pet dana napali na Mustafu sina Ahmedova iz Kebkebir mahale[ž] u Sarajevu kad se vraćao iz sela, tukli ga i psovali, što su posvjedočili drugi Nikola i Stojan. (725)

M. 5 III 1200 (6 I 1786) da se zatvori Mileta kujundžija, zbog rđavog vladanja i da se bez murasele ne pušta. (707)

M. 20 IV 1200 (20 I 1786) da se zatvore i kad treba pred sud dovedu dželebdžije Sumbulović, Mića, neženja Ilija iz Tašlihana[a)] i Jovan Vuk, ortaci, jer su radili protiv zaključka vilajeta. (737)

M. 12 VI 1200 (12 IV 1786) da se uhapsi dželebdžija Birgo. (212)

M. 27 VI 1200 (27 IV 1786) da se ubojice zimije iz Franačke mahale u Sarajevu zatvore i po potrebi pred sud dovode i odvode: Jovan, terzija Lako, Gavrilo i Jovan Mićin. (714)

M. 5 VII 1200 (4 V 1786) da se uhapšeni Jovan, Gavrilo, Lako i Jovan Mićin bez murasele ne puštaju i da im se saopći da će se njihova stvar ilamom prikazati veziru u Travnik.

Ova je murasela u vezi sa slučajem iz prošle murasele od 27 VI 1200. (716)

M. 8 VII 1200 (7 V 1786) da se zatvore kirajdžije što stanuju u kući Sulejman-efendije Musića u Ajas-pašinoj mahali.[b] (718)

M. od 6 X 1200 (2 VIII 1786) da se zadrže u zatvoru neke zimije iz Pohvalića koji su zatvoreni zbog neke djevojke. (216)

M. od 13. V 1203 (9 II 1789) da privede na preslušanje dželebdžije: Samardžiju, ortaka Mićina, Mihajla Šaru, Marka, slugu Marka Selaka, ortaka Hadži-Maksimova Moju, Adži Obrada, Mihajla Glavana, Đoku i njegova ortaka Savu, Šćepana i Đoku. (782)

[u)] Isto kao u napomeni priređivača pod š.

[v)] Autor misli na četvrt iz osmanskog perioda poznatu pod imenom Mokro – zade hadži Sinanova mahala. U narodu je bila poznatija pod imenom Čebedžije. Na mjestu ove nekadašnje mahale danas se nalaze ulice: Mali sokak, Srednja, Čebedžije donje i Čebedžije gornje.

[z)] Isto kao i u napomeni priređivača pod u.

[ž)] Ova nekadašnja četvrt iz osmanskog perioda bila je poznata pod imenom Mišćina mahala. U njoj se nalaze sadašnje ulice: Mlini i Alije Alijagića.

[a)] Sada ulica JNA.

[b)] U ovoj nekadašnjoj mahali se nalaze sadašnje ulice: Zrinjskog i Jankovića čikma.

b) *Murasele povodom puštanja iz zatvora*

M. 11. VII 1178 (4. I 1765) da se pusti zimija Mitar iz Vogošće,[c] ako nađe dobra jamca. (762)

M. 4. XI 1178 (25. IV 1765) da se pusti Konstantin s Pala uz jamstvo oca mu Krsmana. Zatvoren je, jer je na nj pala sumnja da je ubio Vuka Guzinu. (761)

M. 7. XI 1178 (28. IV 1765) da se pusti Dragutin sin Petrov uz jemstvo Nuhana, a osumnjičen je također kao ubica Vuka Guzine. (763)

M. 13. VI 1181 (6. XI 1767) da se pusti kujundžija Mato za koga jamče kujundžija Mula Mehmed i jesildžija Omer-baša. (767)

M. 16. VI 1181 (9. XI 1767) da se pusti sapundžija Petar, jer za nj jamči cijela mahala. (768)

M. 25. II 1185 (9. VI 1771) da se pusti zimija Miloš zatvoren zbog 28½ groša duga Abdulkadir-efendiji Muzaferiji, jer su posvjedočila 3 muslimana i 3 kršćanina da je siromašan tako da nema ništa drugo do odjeće na sebi. (778)

M. 18. V 1185 (29. VIII 1771) da se puste dvojica kršćana, jer nije dokazano da su oni ubili nekog Mustafu na pašnjaku Vratilo, udaljenom 2 sata od Trnova. (421)

M. 28. VIII 1188 (3. XI 1774) da se puste Mihajlo i njegov drug, jer im se po šerijatu nije mogla dokazati krivica. (753)

M. 25. IX 1188 (29. XI 1774) da se pusti Tomaš, uhapšen zbog ubojstva nekog Riste, pošto mu se po šerijatu nije mogla dokazati krivica, a i brat Ristin odustao je od optužbe. (755)

M. 9. XI 1192 (29. XI 1778) da se puste Ilija i Milutin, jer za njih jamči Maksim iz Malešića. (530)

M. 3. II 1193 (20. II 1779) da se pusti Mato iz sela Hasića,[c] zatvoren zbog duga od 25 groša Ciganinu Ibrahimu od kupnje konja, jer je siromašan, tako da se ne može naplatiti. (573)

M. 13. III 1195 (9. III 1781) da se puste Židovi Jaho i Isak koji su zatvoreni zbog duga, jer je dokazano da su muflizi. (652)

M. 9. VI 1195 (2. VI 1781) da se pusti Petar iz sela Bilakovića[d] uhapšen zbog pijanstva. (633).

M. 24. VI 1195 (17. VI 1781) da se pusti Pavle iz Kreševa za koga jamči Josip. Uhapšen je na optužbu Sulejmanage Novalije od koga je ovaj kupio 22 tovara gvožđa. Josip se obavezao da će u roku od 6 mjeseci dati 3 tovara gvožđa u naravi, a 19 platiti po cijeni od 10 groša. (659)

M. 27. X 1195 (16. X 1781) da se pusti odadžija hana u Kračulama, zatvoren zbog pokradenih novaca nekog Goge, jer mu se krivnja po šerijatu nije mogla dokazati. Budući da postoji sumnja treba uzeti jamca. (657)

[c)] Sada jedna od sarajevskih opština.

[d)] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se pod ovim imenom navode dva sela: a) 1 km udaljeno od Glamoča i b) 7 km udaljeno od Ključa. Na koje od navedenih sela se misli tačno ne zna se.

[d)] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se pod ovim imenom ne navodi nijedno naselje.

www.BosnaHistorija.com

M. 6. II 1196 (21. I 1782) da se pusti prije mjesec dana uhapšeni Abdulah bajraktar, s uvjetom da napusti Sarajevo. Za nj jamči njegov otac luledžija Derviš i brat Mehmed-baša. (599)

M. 28. IV 1196 (12. IV 1782) da se puste zimija Marko i Husnija Tuzlo iz sela Hotočine,[e] uhapšeni zbog sumnje da su kradljivci. Za njih jamči cijelo selo (556)

M. kraj džum II 1196 (11. VI 1782) da se pusti Risto, zatvoren zbog krađe i da se iz Sarajeva protjera. (623)

M. 10. VII 1196 (21. VI 1782) da se pusti Risto do dalje odredbe. Uhapšen je jer je ranio Stjepana. (595)

M. 23. VII 1196 (3. VII 1782) da se pusti Trifko i da mu se uzme jamac. (591)

M. 15. VIII 1196 (26. VII 1782) da se pusti Stefan, osumnjičen zbog krađe. (622)

M. 2. IX 1196 (11. VIII 1782) da se pusti Savo iz sela Nahoreva,[f] jer za njega jamči vlasnik čifluka Salih-baša Bešo. (628)

M. 8. X 1196 (16. IX 1782) da se pusti zimija Ilija iz Ak-ova (Bijelo Polje), jer se tužitelj do sada nije javio. (629)

M. 22. X 1196 (30. IX 1782) da se pusti Jeftan Sirćo za koga jamči serdengeđdija Ibrahimaga. (202)

M. 9. I 1197 (15. XII 1782) da se puste seljaci iz sela Vogošće: Marko, sin mu Maksim i Stojan, koji su bili obijeđeni da su pokrali Miletinu kuću u Docu. Za njih jamče terzija Mahmud-baša i neki Hadži Husein. (531)

M. 25. II 1197 (30. I 1783) da se na molbu seljaka pusti Aleksa iz sela Obovče (?[g]) koji je duže vremena u zatvoru. (570)

M. 5. II 1200 (8. XII 1785) da se pusti Simo, sin Nikolin, koji je jamčio Alibaši Užičaninu za Janka, jer je dokazano da je muflis, a dugovao je 700 groša. (733)

M. 28. II 1200 (31. XII 1785) da se pusti pop iz zatvora. Ime nije navedeno. (706)

M. 22. VII 1200 (21. V 1786) da se puste Jovan, Gavrilo, Risto i Jovan Zolota, koji su zatvoreni zbog ubistva Nikole, sina Jovanova. (719)

M. 18. IV 1203 (16. I 1789) da se puste Židovi Moro i Jako koji su bili osumnjičeni da su pokrali vakufsko olovo. (532)

M. 18. VI 1203 (26. III 1789) da se pusti Marko koji je bio zatvoren, jer je nekom izvukao kesu s novcima. (784)

M. 2. XI 1204 (14. VII 1790) da se pusti Đoko Jankov iz sela Hoćoja kod Visokog, zatvoren pod sumnjom da je bio hajdučki jatak. Za nj jamče 4 muslimana i Mustafa, seratik 97 odjela jenjičara. (545)

M. 22. XI 1204 (3. VIII 1790) da se puste Jovan, Nikolija i Pantelija, za koje jamče Hasan i Husein. (547).

M. 24. XI 1204 (5. VIII 1790) da se pusti zimija Jovan, osumnjičen kao hajdučki jatak. Za nj jamče imam Mehmed, Mehmed-baša i Ibrahim-baša. (543)

[e] Selo 12 km udaljeno od Pala.
[f] Selo 7 km udaljeno od Sarajeva.
[g] Isto kao u napomeni priređivača pod d.

M. 27. XI 1204 (8. VIII 1790) da se pusti Ciganin Handan, osumnjičen kao hajdučki jatak, a za nj jamči brat mu Alija. (544)

M. početak zilhidže 1204 (12. VII 1790) da se pusti Krsman s Barica, za koga jamče seljaci iz Bioska,[h] njegove komšije. (542)

M. 7. XII 1204 (18. VIII 1790) da se pusti Milovan iz sela Brisalića[i] (Kladanj), jer su seljaci posvjedočili da je dobar čovjek, a uz to za nj jamči i Salihaga Kešo.[23] (535)

M. 13. XII 1204 (24. VIII 1790) da se puste 8 zimija, jer im krivnja nije ustanovljena. Sa strane murasele zapisana su njihova imena ovim redom: Nikola, Stojan Pologa, Ljuboja, Stevan, Stojan Prljević, Antun, Đoka-oglu i Bulak. (548)

M. 14. XII 1204 (25. VIII 1790) da se pusti Sava iz sela Tahuljića[j] (fočanski kadiluk), osumnjičen kao hajdučki jatak. Za nj jamče 4 seljaka iz istog sela. (550)

M. 14. XII 1204 (31. VIII 1790) da se pusti Đuka iz Pohvalića jer je dokazano da je nevin. (745)

M. 27. XII 1204 (7. IX 1790) da se pusti zimija Jovan. (749)

M. 27. XII 1204 (7. IX 1790) da se pusti Židov Rafael, zatvoren na optužbu Hafiza Džine, jer mu krivnja nije dokazana. (748)

5) Sprovođenje krivaca u Travnik

Bilo je krivaca kojima je sudio Divan u Travniku. To su bili ponajčešće feudalci i veliki prestupnici. Travnik je bio glavni grad ejaleta od 1703. do 1850. godine. Onamo su opremani takvi ljudi iz raznih mjesta. Po njih je slao divan mubašire s nalogom da ih predvedu ili se obraćao bujruldijom ili teskerom na muteselima da ih pod sigurnom stražom doprati. Iz dokumenata ovog arhiva znam samo za takva dva slučaja.

Na 29. džum. II 1171 (10. III 1758) upućena je bujruldija muteselimu Smailbegu Dženetiću u kojoj mu se nalaže da pod jakom stražom opremi u Travnik dvojicu kradljivaca kršćana iz Starog Vlaha[k] i jednog kršćanina iz inozemstva. Sva trojica su bili u muteselimovu zatvoru. (933)

Iz nedatirane teskere vezirova ćehaje Ahmeda istom muteselimu vidi se kako su više puta opremane bujruldije da se u Travnik otpremi resipnik zaim Mustafa Muzaferija, koji duguje Hasanu Bajraktaru 362 groša. Ovaj put je opremljen divanski čauš Ahmed da ga sprovede.

Na osnovu bujruldije izdao je sarajevski kadija 21. redžeba 1200 (20. V 1786) muraselu da se po mubaširu i još dvojici ljudi opremi u Travnik Murat, ćehaja vojnika u gradu Ostrovici. (717)[l]

[23] Ovaj je Kešo bio ugledna ličnost na Vratniku. Ostavio je jedan vakuf za održavanje jednog sarajevskog vodovoda.
[h] Vjerovatno da je autor mislio na selo Bioci 22 km udaljeno do Trebinja. Pod ovim imenom se nijedno drugo mjesto ne zove.
[i] Isto kao u napomeni priređivača pod g.
[j] Isto.
[k] Tj. iz Sjenice.
[l] Sada selo 43,2 km udaljeno od Bihaća.

6) *Izvidi i ispitivanja*

Ponekad je muteselim vršio izvide i ispitivanja lakših okrivljenika i opet po nalogu kadije i o tome ga izvještavao. U jednoj muraseli upozorava kadija muteselima da pri istrazi ne bi patio sirotinju i raju, što znači da je i toga bilo. O izvidima i ispitivanjima našao sam samo pet murasela.

Na 3 reb. II 1195 (27. IV 1781) naredio je kadija da muteselim ispita šta se desilo s Ciganinom Ikanom iz Sarajeva, koga je nestalo prije nekoliko dana, a tijelo mu se našlo u rijeci Bosni kod sela Malešića[m]. U ovoj muraseli upozorava kadija muteselima da pri istrazi ne bi patio sirotinju i raju. (664)

Iz sela Otesa[n] javljeno je sudu da se ubio Mihajlo Dakić. Kadija nalaže muteselimu 13 zilhidže 1196 (19. XI 1782) da izvidi da li se Mihajlo sam ubio, kako je to javljeno. (516)

Glavni drum Travnik–Sarajevo–Pljevlja–Carigrad ili tzv. *Stambolska džada* često se čistio, naročito kad bi dolazio novi vezir u Bosnu. To je bila dužnost sela uz taj drum. To nisu učinili seljaci džemata Pale. Kadija nalaže muteselimu 1 džum. II 1200 (1. IV 1786) da iz svih sela toga džemata pozove po jednog čovjeka i da ih ispita za razlog. (743)

U Sarajevu je pokradena nepoznata količina olova i zbog toga je vođena istraga. Uhapšen je neki Antun i njegov drug. Muteselimu je stigla murasela od 3 redžeba 1203 (9. IV 1789) da ovu dvojicu zatvorenika ispita kome su olovo prodali i da to javi sudu. (533)

7) *Ukori i manje kazne*

Po nalogu kadije i bosanskog divana odnosno vezira muteselim je izricao ukore i izvršavao manje kazne prekršiteljima reda.

Nema podataka o naravi kazni. Najvjerovatnije, to je mogao biti zatvor, ali je moglo biti i batinanja.

Neka Petruša iz Duradžik-mahale[o] rekla je nedostojnu riječ imamu iste mahale Abdulahu, kako su to svjedoci iskazali, pa je sarajevski kadija naredio muraselom od 26 reb. II 1188 (6. VII 1774) da je ukori. (757)

Neki Božo psovao je nekom Josipu vjeru i dušu. To su ljudi posvjedočili i kadija je naredio 19 redžeba 1190 (3 rujna 1776) muteselimu da Božu kazni (1237).

Svjedoci su potvrdili kako je neki Gavrilo bez razloga napao i psovao nekog Mehmed-bašu. Kadija je naredio 2 II 1185 (28 siječnja 1781) muteselimu da krivca ukori. (672)

Muraselom od 19 reb. I 1196 (4. III 1782) naložio je kadija muteselimu da kazni nekog sapundžiju Simu što je bez razloga izmlatio nekog Jovana. Krivnja je svjedocima dokazana. (1235)

m) Sada naselje u opštini Novi Grad u Sarajevu.
n) Isto kao u napomeni priredjivača pod j.
o) Jednim dijelom ove nekadašnje četvrti prolazi sadašnja Hrgića ulica.
p) Kroz ovu nekadašnju četvrt prolaze dijelovi sadašnjih ulica Mehmed paše Sokolovića i Miladina Radojevića.

Isto tako naređeno je 28 IX 1200 (25. VIII 1786) da se kazni bojadžija Todor što je napao Omer-bašina sina Ibrahima, stanovnika Dudi-bula mahale[p], kad se s njime sreo u Ćurčiluku[r]. (741)

Mitra iz sela Stupa[s] u Sarajevskom Polju tužila je veziru raspopa Jovana kako je napastuje i prijeti da će na njenu kuću navesti hajduke i moli da ga spriječe. Vezir je bujruldijom od 17 šabana 1203 (13. V 1789) naložio muteselimu da Jovana pozove i upozori i o tome izvijesti bosanski divan. (448)

Na 13 ramazana 1203 (7. V 1789) naredio je bosanski divan muteselimu da kazni dvojicu ljudi koji su pokrali vakufsko olovo. (412)

8) *Progon iz grada*

Prema dokumentima kojima raspolažem, iz Sarajeva kao i iz drugih većih mjesta progonjeni su kradljivci, ubojice, prostitutke, žene koje bi učinile preljub, buntovnici itd. Na osnovu dokaza, sud bi u ovakvim slučajevima donio osudu o progonu iz grada i o tome bi izvijestio kadija ilamom bosanski divan, odnosno bosanskog vezira, i kad bi ovaj osudu potvrdio na originalu ilama, postala bi izvršna. Vezir bi bujruldijom obavijestio kadiju i naložio muteselimu da osudu izvrši. Kod nekih slučajeva kadija bi sam naredio muteselimu da obavi progon. Ima slučajeva gdje bi ubojica pobjegao, a onda bi njegovu porodicu stigla kazna progona. Ponekad bi krivcu za kaznu i kuću porušili.

U Banjoj Luci ubilo je više Banjolučana muteselima *Ali-bega Grošića*, nešto prije 28. srpnja 1740. godine. Ubojice su pobjegle, a njihove porodice stigla je dvostruka kazna: progon i rušenje kuća. Ta murasela nije upućena banjolučkom muteselimu, nego imamima mahala u kojima su ubojice stanovale. Kako je taj akt dosta zanimljivog sadržaja, donosim ga u doslovnom prijevodu kustosa Derviša Korkuta:

„Poslije pozdrava javlja se sadanjim efendijama mahala Stare Carske, Arnaudije, Hadži Seferove, Senarije[24] i Osman pašine u gradu Banjoj Luci.

Povod pisanja ove murasele je sljedeći i na osnovu časne zapovijedi koju je izdao bosanski divan u pogledu egzemplarnog rušenja i razaranja kuća i stanova i progonu i internaciji u Belgraddžik (Konjic) porodica zlikovaca po imenu Mehmed Berdo, Handan, Alija sin Ćejvana (Kejvan – oglu), Abdulah sin Hadži Jusufov (Hadži Jusuf – oglu) i Kolarić, koji su poodavno ubili na pravdi Boga Ali–bega Groš–oglu (Grošića) pa pobjegli napisana je i dostavlja se ova odluka s molbom da privedete i pohapsite njihove žene i čeljad.

Treba da žene i kućnu čeljad spomenutih zlikovaca predvedete i pohapsite i da ste zdravi!

4 džumad-ul-evvela 1153[t] Od siromašnog Muse kadije
u gradu Banjoj Luci."[25]

24) U originalu piše Senarija. Mahale ovoga imena u Banjoj Luci nema, ali ima mahala Sitarija.
25) Original u mene.
r) Istoimena ulica na Baščaršiji.
s) Sada jedno od sarajevskih naselja.
t) 2. VI 1740. godine.

www.BosnaHistorija.com

Kada neko nepoćudan napusti Sarajevo i ode u drugo mjesto, rekle bi stare Sarajlije: čisti se šeher. Ove riječi nalazimo u jednoj muraseli izdanoj povodom progona iz Sarajeva, što znači da su se te riječi i u službenim aktima upotrebljavale.

Ponekad je cijela mahala tražila da se iz njene sredine ukloni i u drugu mahalu preseli neki rđav čovjek.

Osim one banjalučke murasele, našao sam ih još 11 izdanih između 1761. i 1786, i jednu o progonu iz jedne mahale u drugu. Od ovih 11, 6 ih pada u godine 1780–1786, a iz tih godina imamo relativno dosta murasela, svakako neuporedivo više nego iz godina 1761–1780. Zbog toga tvrdim da ova kazna bar u ono doba nije bila rijetka.

Evo tih *murasela:*

Imam Čekrekčijine džamije Hafiz Omer efendija, muezin iste džamije Mula Ahmed, dječiji učitelj (mualim) mekteba u Oprkanju[t] Ahmed efendija i mnogi ljudi iz čaršije, došli su na sud i zahtijevali da se stanovnice Čekrekčijine mahale *Marija* i *Sara* zbog neurednosti i rđava vladanja i zbog toga što je u njihovoj kući dva dana prije pisanja ove murasele nađen rakijski kazan i alkoholno piće, prognaju iz Sarajeva. Ovaj je zahtjev podnio kadija bosanskom veziru 7. muharema 1175 (10. VIII 1761). Tri dana kasnije (13. VIII) donio je vezir rješenje i naredio muteselimu da Mariju i Saru progna u Fojnicu i da im se ne dozvoli povratak u Sarajevo. (918)

U Buzadži H. Hasan-mahali[u] stanovalo je nekada dosta feudalne gospode i učenih ljudi. Stanovnika te mahale spahiju *Ahmeda* sina Halilbegova porijeklom iz sela Hadžića [v] usmrtio je jedne noći *Abdulah* odundžija Šaćira Gušića u sporazumu sa spahijinom ženom *Ajišom*, kćerkom bajraktara Mahmuda, spahijinom majkom *Safijom*, kćerkom Šabanovom, Šaćirom Gušićem, njegovim šurom Abdulahom i njegovom punicom. Zavjeru su sklopili u kući Gušića. Gušić, njegova punica i šura su pobjegli, ubica Abdulah je više puta u prisustvu većeg broja građana ispitivan i on je svoje djelo priznao, i osuđen je po zakonu – na smrt. Ajiša i Safija nisu priznale svoje sudjelovanje i nisu mogle biti osuđene, ali su ipak po nalogu vezira prognane u Užice. O svemu je kadija izvijestio vezira ilamom od 11. šabana 1181 (2. I 1768). Ovaj se zločin desio 10 mjeseci prije pisanja ilama. (160) To je zabilježio i sarajevski kroničar Mula Mustafa Bašeskija u svom nekrologiju sub 1180 i kaže da je Ahmed spahija iz Hadžića ubijen u svojoj kući u Sarajevu, i tom prilikom bio jako izranjen. Ovaj događaj desio se nešto prije 20. zilkade 1180 (9. IV 1767) jer je tog dana izvršen popis ostavine. Njegova je ostavina iznosila 2,056.034 akče. U ostavini je navedeno više dužnika, a o naplati tih dugova sačuvalo se i nekoliko murasela (vidi utjerivanje dugova).

Godine 1774. bila je u Sarajevu dvadeset i jedna mejhana. Najviše ih je bilo u Franačkoj mahali ili Latinluku i na Varoši.[z] Bilo je ljudi odanih piću u svakoj konfesiji. Vlast je pijanstvo kažnjavala i batinama i progonom, pa ipak su se ljudi opi-

[t] Sada ulica Danila Ilića.

[u] Kroz ovu nekadašnju sarajevsku četvrt prolaze dijelovi sadašnjih ulica: Hrgića, Leze Perere i Svetozara Markovića.

[v] Sada jedna od sarajevskih opština.

[z] Tradicionalno ime za jednu sarajevsku četvrt kod Baščaršije.

jali. U mehane su često puta namamljivale goste i ženske. Tako je glasoviti majstor u gradnji bosanskih peći *Jovan Pjanić* otvorio mehanu i u njoj držao kao mamac svoju lijepu ženu. Takve ženske naravno nisu bile besprijekorna vladanja.[26] Ako i nisu sve, ali ih se jedan dio odavao bludu. Zbog raznih izgreda trpjeli su mahaljani. Na molbu mahaljana Franačke mahale da se iz njihove sredine i iz Sarajeva prognaju *Anđelija* i *Marija*, jer ih uznemiruju, uputio je kadija muteselimu muraselu 2. ševala 1188 (13. XII 1774) da progna Anđeliju Mihailovu i Mariju, što je ovaj i učinio. (754)

Kratko iza toga, 23. zilkade 1188 (25. I 1775), uputio je kadija muteselimu muraselu da u Kladanj progna prostitutku *Zejnu*, rodom iz Travnika, stalno nastanjenu u Sarajevu. Nalog je izvršen istog dana. Ahmed, kadija Kladnja s Olovom, javio je muteselimu tri dana kasnije (26. zilkade) da je stigla i da joj je na njenu molbu dozvolio da se nastani u Olovu, gdje ima rodbine. (177)

Arifa, kći Seid Mahmud-efendije, stanovnica Jagdžića mahale,[z] podnijela je prijavu bosanskom divanu 29. ševala 1189 (23. XII 1775) kako je njena kuća pokradena prije tri i po mjeseca i da su sada stvari nađene u kući zimije *Šahina*, zanatom aščije i kaluđerice *Savke* u Šejh Ferah mahali.[a] Pet dana kasnije (5 zilkade) stigao je nalog sarajevskom kadiji i muteselimu da se i Šahin i Savka protjeraju. (179)

Sarajevski kadija podnio je bosanskom veziru izvještaj kako je neka *Fatima* iz Sagr H. Alijine mahale[b] počinila nevjeru u braku dok je njen muž Abdulah prije 2 mjeseca bio 3 dana u nekom selu i to na sudu priznala. Ona je već dva mjeseca u muteselimovu zatvoru i kadija predlaže progon, što vezir odobrava 19. I 1194 (26. I 1780). (1073)

Neka se opet *Fatima* iz Sagr Hadži Alijine mahale preudala imajući muža. O tome je kadija izvijestio vezira, koji je odobrio kadijin predlog da se progna. Na osnovu bujruldije izdao je kadija muraselu 22. zilhidže 1194 (19. XII 1780) na muteselima da Fatimu progna u Višegrad. Sarajevski muteselim Derviš Mustafa javlja višegradskom kadiji, serdaru i ajanu da je zadrže u internaciji i ne puštaju do dalje odredbe. O ovome je uslijedila i bujruldija bosanskog vezira. (1238)

Četiri dana kasnije (26. zilhidže) naredio je kadija muteselimu, da iz Sarajeva progna u Rogaticu kafedžiju Osmana zbog nedoličnih i protušerijatskih postupaka. (187)

Na 19. džum. II 1195 (12. IV 1781) poslao je kadija muteselimu muraselu da iz Sarajeva u Valjevo progna nekog Mustafu zbog krađe i da se tako Sarajevo očisti. Murasela je izdana na osnovu bujruldije bosanskog divana. U muraseli se kaže da Mustafu doprate muteselimovi ljudi do Srebrenice, odakle će ga preuzeti drugi ljudi i provesti u Valjevo koje je pripadalo Smederevačkom (beogradskom) pašaluku. (662)

Muraselom od 23. ševala 1196 (1. X 1782) naređeno je muteselimu da progna poznatog kradljivca Mustafu, koji je već dugo vremena u muteselimovu zatvoru.

[26] V. Skarić, *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austro-ugarske okupacije*, Sarajevo 1937, str. 133.

[z] U okviru ove nekadašnje sarajevske četvrti bile su i sadašnje Dženetića čikma i ulica Ilije Grbića.

[a] U sastavu ove nekadašnje četvrti bile su sadašnja Abdesthana i dio Kozaračke ulice.

[b] U sastavu ove nekadašnje četvrti su i sadašnje ulice: Hadžibajrića, Mujezinova i dio Naline, Šenoina i dio Timurhanove.

To je kadija učinio na molbu građana, jer je Mustafa imao staru i neopskrbljenu majku. U muraseli je naređeno da se i njihova kuća proda i da im se novac uruči. Osim toga izričito je naglašeno da se Mustafa ne smije nikada povratiti u Sarajevo. (559)

Stanovnici Franačke mahale zamolili su kadiju da se iz njihove sredine zbog uznemiravanja preseli u drugu mahalu Risto Gabela. O tome je izdao kadija muraselu na muteselima 8. reb. I 1200 (9. I 1786). (740)

9) Smrtna kazna

Ove su kazne izvršavane nad krivcima koji su zatvarani u trđavske zatvore, naročito u Sarajevu i Travniku. Te su kazne vršene ponajviše davljenjem i vješanjem. U Sarajevu su često vršene smrtne kazne nad jeničarima, a u Travniku nad feudalnom gospodom. Murasele su upućivane tvrđavskim zapovjednicima ili *dizdarima*. Sada prvi put znamo da je ovakve kazne izvršavao i muteselim.

Hajduci *Mustafa Rakitić* i *Halil Arnaut* iz sela Kreča[c] u kadiluku Foča duže su vremena hajdukovali i počinili mnoga nedjela. Uhvaćeni su i dovedeni u Sarajevo i zatvoreni u muteselimov zatvor. Njihova su nedjela utvrđena mnogim svjedocima i sud ih je osudio na smrt. Muraselom od 7. zilhidže 1204 (18. VIII 1790) naredio je sarajevski kadija Muhamed Selim meteselimu Derviš Mustafabegu Dženetiću da ih javno objesi. (1239)

10) Ćefilema

Jedna od preventivnih mjera turske sudsko-administrativne službe za održavanje reda i mira u nesigurnim danima bijaše ćefilema, a sastojaše se u tome što bi po naredbi vezira morali sumnjivi stanovnici jedne varoši, sela ili kraja solidarno jamčiti jedan za drugoga. Vezir bi izdao bujruldiju svome muteselimu da uzme ćefilemu. Gdje nije bilo muteselima, obavljale su to kadije. Muteselim bi sa svojim ljudima u tefter upisao sve one od kojih se uzima ćefilema, s oznakom ko za koga jamči. Ovom mjerom ponekad je uspjelo vlasti spriječiti pobune i nemire. Ponekad je opet uzimana ćefilema nakon ugušenih nemira. Tefter što se ovakvom prilikom sastavljao zvao se *kefileme defter*.

Pod ćefilemu su se obično uzimali muški stanovnici iznad devetnaest godina.

Prva poznata ćefilema potječe iz prve polovine XVI stoljeća, a zadnja iz 1848. godine. Jednu ćefilemu u Mostaru proveo je u zilkadi 1170 (između 18. VII i 17. VIII 1757) mostarski muteselim Muhamedaga Ševa. Jedna ćefilema u Sarajevu uzeta je 1788. godine. O njoj nema nikakvih podataka u Dženetića arhivu, jer je tada bio muteselim Ahmedbeg Paloš.[27]

[27] O ćefilemi vidi moj rad u *Prilozima za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom* III–IV (1952–53), Sarajevo 1953, str. 195–215.

[c] Selo 29 km udaljeno od Goražda.

11) Deložiranje

I ovi su poslovi spadali u djelokrug muteselima. Mora da nisu bili baš česti. Muteselim ih je vršio na osnovu murasela koje su izdavane nakon rasprave i presude suda.

Neka *Rukija* stanovala je u kući nekog Mula Abdulaha u Čekrekči Muslihudin mahali. Kućevlasnik ju je tužio, ne zna se zašto, i sud je osudio da se iz kuće izbaci. Muraselom od 27. safera 1195 (22. II 1781) naređeno je muteselimu da to izvrši. (642)

Isto tako nakon provedene rasprave i odluke suda naređeno je muteselimu muraselom od 17. šabana 1196 (28. VII 1782) da izbaci *Jovana* i *Ristu* iz kuće na čifluku nekog Abdulah-efendije u selu Pohvalićima. (603) Jovan i Risto nisu se pokorili kadijinu nalogu, pa je ovaj dva mjeseca kasnije izdao ponovnu muraselu (22. šabana ili 30. rujna) da se izbace, jer se prvoj muraseli nisu pokorili i da se kuća uruči vlasniku. (604)

12) Uvođenje u posjed

U kući u Peltek Husamudin mahali[d] u Sarajevu posjedovao je Hadži Osman, sin Hadži Bektašev, 2/3, a neka Ajiša 1/3 i taj Ajišin dio uzurpirao je Hadži Osman. Sigurno se Ajiša obratila molbom na divan i zatražila svoje pravo. U toj stvari stigla je bujruldija kadiji. Na osnovu te bujruldije izdao je kadija 18. nekog mjeseca 1174 (1760. ili 1761) muraselu na muteselima Smailbega Dženetića i jeničarskog zapovjednika u ejaletu Bosni (jeničar – zabit), serturnadžiju Muhamedagu da Ajiši predaju u posjed i raspolaganje njenu 1/3 kuće i to nakon provedene diobe kuće od strane kadije.

Od više stotina murasela što su mi do ruku došle jedino se u ovoj spominje zapovjednik jeničara ovog ejaleta. Mora da je Hadži Osman bio neki viši funkcioner kod jeničara.

13) Progon eškije

I progoni odmetnika ili eškije spadali su među poslove muteselima, a gdje ovih nije bilo, zamjenjivali su ih njima odgovarajući organi.

Godine 1760. pojavila se eškija na Stambolskoj džadi (Carigradski drum) počam od Pala do Prače. Po nalogu bosanskog vezira uputio je sarajevski kadija muraselu muteselimu 27. I 1174 (7. IX 1760) da tu eškiju pohvata. (962) Dvije godine prije bilo je eškije i u okolici Kreševa.

Nisu to bili osamljeni slučajevi toga vremena, ali u ovome arhivu nema o tome drugih dokumenata.

14) Bračne stvari

Vjenčanje, razvod braka, bračne sporove, popis i raspodjelu ostavine kod muslimana vršio je kadija. Kod njega su se obavljala i zavještavanja. I neki kršćani

[d] Sada Sandžačka ulica.

www.BosnaHistorija.com

sklapali su brak i obavljali zavještavanja[28] kod kadije. U nekim sitnijim bračnim stvarima obraća se kadija muteselimu. I o tome ima nekoliko murasela.

U Sarajevu je 1761. godine neka Umihana iz Careve mahale u Rogatici, imajući zakonita muža, pokušala da sklopi novi brak. O tome je obavijestio kadija muteselima, a ovaj se 26. travnja obraća rogatičkom kadiji da tu stvar izvidi. (428)

20. srpnja 1781. obraćao se sarajevski kadija muteselimu s nalogom da privede sudu nekog *Marka* iz Bogovića,[d] koga tuži Stana iz sela Ćemalovića,[e] kako joj je na silu odveo kćer Paleksiju i drži je nevjenčanu. (487)

Muraselom od 4. džum. II 1200 (4. IV 1786) naložio je kadija muteselimu da naredi *Milki* da se vrati svome mužu Maksimu, jer se on zakleo na sudu da nije inin (impotentan), kako ga je žena bila optužila.

15) Opskrba mesom

Često puta maksimirale su se cijene raznim životnim namirnicama: brašnu, hljebu, mesu itd. Kako je opskrba mesom u gradu zavisila od dželebdžija (trgovci stokom), to su se, izgleda, često morale dželebdžije siliti da prodaju stoku domaćim kasapima. Dželebdžije su nastojale da izbjegavaju prodaju stoke u svojoj zemlji, jer im se bolje isplatilo da je izvoze u strane zemlje i tamo prodaju. Zbog toga je ponekad i ovdje bila potrebna muteselimova intervencija. Kasapi su se obvezivali preko svoga ceh majstora ili kasap-baše sudu da će klati izvjesne količine stoke i prodavati meso po cijeni koja je ustanovljena od strane suda u sporazumu sa njihovim esnafom, ali su i tražili da im dželebdžije prodaju stoku kako bi mogli ispunjavati preuzete obaveze. O tome su nam se sačuvale samo dvije murasele.

Sarajevski kadija Smail izdao je početkom džum. I 1185 (12. VIII 1771) muraselu na muteselima Smailbega Dženetića, u kojoj mu naređuje da zadnji put opomene niže navedene dželebdžije da kroz 10 dana imaju dogoniti marvu u Sarajevo, da se kolje i uz određene cijene prodaje. Oni su više puta uzaludno opominjani muraselama da opskrbljuju grad stokom i da je ne smiju izvoziti u neprijateljsku zemlju. Ovo je posljednja opomena i ko se ne bude pokorio treba ga kazniti. Te su dželebdžije: Joksim, Jovan, Stefan Antun Babić, Petar Drsežić, Todor i njegov ortak Hadžibeg, Jovan, Kojo, Spasoje Đurum, Petar Martić, Jovan Esko, Kosta, Sava i Mihajlo. (170)

Prema jednoj drugoj muraseli od 26. XI 1204 (7. VIII 1790) naređeno je muteselimu da uzme jamce od dželebdžija: Alekse Ćapare, Gligorija, Riste, Mile i Save Mičića i Mihajla Glavana, da će poklati određeni broj marve, kako je zavedeno u sidžil na osnovu kasap-bašina iskaza. (746)

Cijene mesu maksimirane su i po manjim mjestima. Prema muraseli naiba Neretve i Belgraddžika (Konjica) od 17. XI 1215 (1. IV 1801) postavljaju se kasapi u ova dva mjesta i određuje se koliko koji ima prodavati mesa po određenoj cijeni.

[28] S Kemura: „Turski dokumenti za povijest bosanskih katolika iz sidžila kutubhane Careve džamije u Sarajevu," GZM XXI, 1909. str. 565/6.

[d] Selo 20 km udaljeno od Pala.

[e] Selo 10 km udaljeno od Donjeg Vakufa.

Cijene mesa po oki (1,28 kg.) kretale su se ovako:

	1768. g.	1790. g.	1801. g.
Govedina	16 para	20 para	36 para
Bravetina	24	24	48
Janjetina	–	–	48

16) Popravak javnih objekata

Iz strateških razloga Turci su vodili brigu o gradnji i popravku mostova i održavanju skela preko većih rijeka. Ali bilo je mostova koje su gradili pojedini legatori i za njihovo izdržavanje ostavljali zaklade ili vakufe.

I pri ovim popravkama imao je udjela muteselim.

Bujruldijom bosanskog vezira Mehmed-paše Muhsin-zade od 10. safera 1175 (10. IX 1761) poslano je 265 groša muteselimu Smailbegu Dženetiću i naređeno da se popravi drveni most preko Miljacke u blizini Sarajeva. (1045)

Na 5. zilkade 1175 (28. V 1762) podnio je sarajevski kadija ilam (izvještaj) na bosanski divan o potrebi popravka mosta preko Bosne kod Blažuja. Rješenjem od 8 istog mjeseca naloženo je muteselimu da se most popravi i voda vrati u staro korito. (151)

Na 23. zilhidže 1196 (29. XI 1782) izdao je kadija muraselu na muteselima da se mali kameni most u Kasapskoj čaršiji u Sarajevu popravi i da se svi drugi mostovi pregledaju i poprave, kako bi se preko njih mogli prevesti topovi što stižu narednih dana za sarajevsku tvrđavu. (322)

Prema bujruldiji os 15. I 1168 (1. XI 1754) naređeno je Smailbegu Dženetiću da dogradi vezirski konak (saraj) u Sarajevu.

17) Vršenje nabavaka

I o ovakvim poslovima sačuvao se samo jedan dokumenat. Ćehaja bosanskog vezira Ahmed uputio je po vezirovu nalogu teskeru od 22. ramazana 1195 (11. IX 1781) u kojoj naređuje muteselimu da nabavi 80 oka olova, za neku džamiju i u to ime doznačuje mu 100 groša. Iz teskere se ne vidi da li je taj materijal bio potreban u Travniku ili Sarajevu. (957)

18) Privatni poslovi

Travnički su se veziri obraćali pismima muteselimima da im svrše i neke privatne poslove.

Bosanski defterdar Ibrahim obratio se sarajevskom meteselimu Smailbegu Dženetiću pismom od početka muharema 1189 (4. III 1775) da hitno pošalje paši u Travnik liječnika *Kostu* i slatkih šipova. (390)

Ahmed, ćehaja bosanskog vezira, pisao je 13. zilhidže 1195 (30. XI 1781) sarajevskom muteselimu Derviš Mustafa-begu Dženetiću da nađe konja i vodiča nekom Ali Hulusi efendiji, koji putuje u Carigrad. (392)

Isti ćehaja pisao je istom muteselimu 7. zilkade 1196 (8. IV 1782) da pribavi konja i vodiča carskom silahšoru Derviš Osmanbegu kada stigne u Sarajevo. (438)

Nekoliko dana kasnije (22. zlikade – 23. IV) nalaže ćehaja Ahmed muteselimu Fejzulahbegu Dženetiću da uputi iz Travnika poslanog mu čokadara Hasanagi i njegovu sinu Dervišbegu,[29] bez obzira na to gdje se njih dvojica nalaze. (935)

Neki Osman, svakako iz okoline vezirove, tražio je 25. redžeba 1200 (24. V 1786) od muteselima da potajno izvidi i ispita od koga neki trgovac u Sarajevu kupuje burmut, kome ga prodaje i koliko godišnje čini prometa. Taj je trgovac bio kršćanin i stranac. (406)

19) *Rasprodaja*

Muteselimi su se bavili i rasprodajom imovine iza umrlih osoba kao i rasprodajom imovine koju je država konfiscirala. Činili su to po nalogu bosanskog divana. I o tome se sačuvalo nekoliko dokumenata.

Neki Smail, koji je pripadao divanu, uputio je Dervišbegu Dženetiću kao muteselimu pismo kojim naređuje da se sudbeno popišu i na javnoj dražbi rasprodaju sve stvari umrlog Abdulah-efendije – osim sablje i sata, ali da i njih dade licitirati i da cijenu unese u spisak. Novac od rasprodanih stvari sa sabljom i satom i zapisnikom o rasprodaji treba poslati Smailu. (1522)

Po nalogu Kara-Mahmud-pašinu zaplijenio je njegov muteselim Musa-aga nakon 6. lipnja 1832. pokretnu i nepokretnu imovinu Husein-kapetana Gradaščevića, Mujage Zlatara i Mehmed Eminbega Dženetića. Sve stvari Husein-kapetana što su pronađene u travničkom konaku opremljene su u Sarajevo i Musa aga ih je na javnoj dražbi rasprodao.

20) *Molbe*

Privatnici su upućivali pismene molbe muteselimu moleći da im naplati neki dug ili da im privede optuženika sudu. Ima i jedna molba što ju je jedan zatvorenik u muteselimovu zatvoru uputio bosanskom veziru. Iz jedne se molbe vidi kako je muteselim Smail-beg Dženetić, podmićen, omogućio dvojici ljudi da pobjegnu iz zatvora. Kako ni te molbe nisu bez vrijednosti za izučavanje naše prošlosti, to ovdje donosim njihov kratki sadržaj. Od 16 molbi dvije su bez datuma, a 7 ih ima samo hidžretsku godinu, dok je na ostalim naveden dan, mjesec i godina.

Molba zimije Luke sina Savina iz Sarajeva na bosanskog vezira od 25. IV 1171 (7. I 1758) koji se nalazi mjesec dana u muteselimovu zatvoru za dug od 150 groša. Moli u prvom redu da bude pušten, a onda da mu se vrati njegova zemlja u selu Ivica[f] u Ljubinjskom kadiluku koju je uzurpirao Osman Saridžić iz Trebinja i njegov ortak kadija u Ljubinju. Za tu zemlju davali su njegovom ocu prije 30 godina 400 dukata. Vezir nalaže sarajevskom kadiji da ovu stvar izvidi, a kadija odgovara da s njegovim znanjem nije zatvoren. (447)

[29] Ovaj Hasanaga zvao se *Kolanija*, a uzimao je pod zakup sve moguće državne dače. O njegovu poslovanju ima više isprava u arhivu Orijentalnog instituta u Sarajevu; Dr. Truhelka naziva pogrešno ovog Kolaniju Kolunićem. GZM XXVII/1915, str. 143; O Kolunićima vidi V. Klaić: „Županija Pset (Pesenta) i pleme Kolunića", *Vijesnik Hrvatskog arheološkog društva* 1928, str. 1–13.

[f] Selo 12 km udaljeno od Ljubinja.

Molba Jašara i Saliha iz sela Korče[g] od 18. V 1175 (15. XII 1761) u stvari krađe konja. Njima su dva Ciganina, Salih Bolovara i Salih Providur, koji se sada nalaze kod odžaka Halilbega Agića u Neretvi, ukrali 2 konja i s njima pobjegli u selo Kamensko[h] – kadiluk Kladanj. Tu su vlasnici pronašli i Cigane i konje i uz pomoć seljaka toga sela odveli ih u Kladanj pred kadiju. Pošto su dokazali da su konji njihovi, kadija je presudio da se konji vrate, ili da im se plati 85 groša. S odlukom kladanjskog kadije došli su pred sarajevskog munlu, koji je obnovio postupak i osudio kradljivce da plate 85 groša i uputio ih muteselimu da ih zatvori. Muteselim Smailbeg Dženetić iz koristoljublja pustio je Cigane da pobjegnu. Sada Jašar i Salih traže od vezira da se izda visoka zapovijest sarajevskom munli i ajanima da im se od muteselima šteta namiri i da se izvrši pravda šerijatom ustanovljena. Vezir je riješio i uputio bujruldiju kadiji i muteselimu da se bez ikakva odugovlačenja oduzmu konji od Cigana i vlasnicima vrate. (150)

Molba Jahja baše na muteselima od 1179 (20. VI 1765 – 8. VI 1766) kojom moli da se pred sud dovede po mubaširu Petar iz Žuče zbog prihoda sa čifluka malodobnog Goraždalića. Muteselim 24. X 1179 (5. IV 1766) nalaže imamu u Butmiru da Petra pošalje pred sud. (924)

Tužba neke Fatime iz sela Zagorica[i] muteselimu od godine 1180 (9. VI 1766 – 29. V 1767) u kojoj tuži nekog Tanasiju iz sela Arnautovića[j] kako ju je napao, izmlatio, oplijenio i obeščastio. 6. VIII 1180 (7. I 1767) traži muteselim od kadije u Rogatici da ovu stvar izvidi. Pet dana kasnije kadija izvještava muteselima da je stvar izvidio i ustanovio da je kleveta. (435)

Molba nekog Salih-baše iz Sarajeva od 13. IV 1180 (18. IX 1766) kojom moli muteselima da mu se naplati 14 groša iz ostavine Ahmed-bega sina Jusufbegova iz sela Arnautovića od brata Mustafabega, koje je dugovao njegovu rođaku Alibaši Sačaku, koji je također umro, a molitelj mu nasljednik. Molbu je popratio sarajevski kadija Alija. Muteselim nalaže kadiji u Rogatici da iznos naplati, a ako se bude Mustafabeg protivio, da ga po mubaširu pošalje u Sarajevo. (430)

Molba Alijage od šestog džemata datirana 6. X 1194 (5. X 1780) na muteselima da mu utjera 55 groša duga od Zejnil spahije Čakrdžića iz sela Babjaka.[k] Muteselim traži od rogatičkog kadije i Alajbegova zastupnika da spomenutog spahiju pošalju po mubaširu u Sarajevo. (429)

Molba nekog Salih-baše iz Sarajeva od 2. I 1195 (29. XII 1780) na muteselima da mu naplati 10 groša od Ibrahim spahije iz sela Obara[l] kraj Prače, a sada boravi u selu Purotini[m] (?). Muteselim nalaže kadiji i Alajbegovu zastupniku u Rogatici da stvar po mubaširu izvidi. (434)

Molba bajraktara Abdulaha od 11. VI 1195 (4. VI 1781) na muteselima da mu od trojice zimija u Sutjesci naplati neki dug. Muteselim nalaže visočkom kadiji i

[g] Selo 21,5 km udaljeno do Hadžića.
[h] Selo 28 km udaljeno do Olova.
[i] Selo 20 km udaljeno od Rogatice.
[j] Selo 2 km udaljeno od Visokog.
[k] Vjerovatno se na ovom mjestu radi o štamparskoj grešci, jer je pravo ime ovog sela Babljak, 30 km udaljenog od Rogatice.
[l] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se spominje istoimeno mjesto 27 km udaljeno od Konjica. Međutim, sa tim imenom se ne navodi nijedno selo kod Prače.
[m] Vjerovatno da autor misli na selo Purtić 48 km udaljeno do Rogatice.

www.BosnaHistorija.com

i vojvodi da utjeraju ovaj dug, a ako dužnici ne plate, da ih opreme u Sarajevo. (498)

Molba nekog Mula Mehmeda i njegova kmeta Tome iz 1782. upućena muteselimu dosta je zanimljiv akt pa ga donosim u doslovnom prevodu kustosa Derviša M. Korkuta.

„Nek je živ i zdrav naš svijetli i plemeniti gospodar!

Podnosim ovu poniznu predstavku: Dok je na miru sjedio naš kmet zimija Toma, nastanjen na našem kmetovskom selištu kojem smo vlasnici u selu Loznić[n] koje pripada općini Prača u srezu Rogatici, odmetnuli su se u eškiju i obrazovali (hajdučku) četu stanovnici sela Nepravdići[o], koje pripada džematu Glasinac istoga sreza, Simo, njegov brat Đuro, Sava i Mitar i njihov otac Bogić, te Luka i brat mu Petar iz sela Obretić,[p] zatim Stojan i Mihat (Mijat) iz sela Sjedce[r] u srezu Birač. Spomenute zimije su složno i zdogovorno krenule na stazu odmetništva, te došli na čifluk potpisanog vašeg sluge, opkolili i pritijesnili moju kuću, obili na njoj sva vrata i dali se na razne smutnje te su istukli moje kemete i nekoliko ih izranili ratnim oružjem, pa su osim raznih zlodjela iz moje kuće popljačkali mnogo pokućstva i pogazili čast mojih kmetova i još im ni to nije bilo dosta, nego su silom ugrabili hrišćansku kćer moga kmeta i spomenutu poveli i vodili je po planinama i s njom hodali i drznuli se da počine razna razaranja. Meni je učinjena velika šteta i oni su time dali povod da mi čifluk ostane pust, pa se ponizno obraćam Vašoj visokoj milosti s molbom da preko Vašeg sluge mubašira spomenute zločince dovedete preda se i održite im suđenje i da date puno zadovoljenje za čast mojih kmetova, te da pribavite naknadu za vrata koja su porazvaljivali u mojoj kući i da im se oduzmu predmeti koje su upljačkali.

Ponizan Toma, Vaš sluga
Ponizni Mula Mehmed"

Iznad ove molbe napisao je muteselim sljedeće:

„Sadanjoj gospodi kadijima Rogatice i Birča (znanje im se povećavalo), ajanu i vojvodi Rogatice i povjereniku (eminu) biračke mukate (čast im se visila!).

U predstavci poimenično navedene hrišćane i hrišćanku netaknutu djevicu koju su oni silom odveli svakako pohvatajte preko određenog mubašira i preko šerijatskog suda i njegovih izvršnih organa, te ih zajedno s njihovim parničarima predajte mubaširu i kao uhapšenike predvedite meni da im se održi rasprava. 9. safera 1196 (24. I 1782).

Siromah Derviš Mustafa, sadanji sarajevski muteselim".

Na istom aktu piše kadija:

„Izvještavam Vas iskreno.

Ovog časa su pred Šerijatski sud dovedeni zimija Đuro iz Nepravdića, jedan od poimence navedenih hrišćana u molbi i hrišćanka, zimijka, pa kad je pročitana

[n] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se ime ovog mjesta ne navodi.
[o] Selo 15 km udaljeno od Sokoca.
[p] Isto kao i u napomeni priređivača pod n
[r] Isto.

bujruldija, oni su rekli: ‚Čuli smo i pokoravamo se'. Pošto su provedene propisane formalnosti, stavljeno je pitanje spomenutoj djevojci, a ona je odgovorila da su se oni vjenčali jedino svojom dragom voljom i da nije bilo nikakve sile ni kinjenja, a ni od stvari da nisu uzeli nijedne akče. Osim toga je rekla da su tvrdnje tužioca protiv njih puka kleveta. Na to je došla velika skupina ljudi i na izloženi način to iskazala na Šerijatskom sudu, pa pošto bez tužitelja i bez dokaza ne mogu po šerijatskim propisima ni za što biti krivi, u ovoj je stvari mubašir zadovoljan. Ovako je stvar tekla, o čemu Vas izvještavam po mubaširu. Pisano 14. safera 1196 (29. I 1782), Mustafa".

Molba Muharem-baše od 1196 (17. XII 1781 – 6. XII 1782) na muteselima da privede na raspravu spahiju Huseina iz Mićivoda.[s] 12. V 1196 (25. IV 1782) šalje muteselim ovu molbu u Rogaticu kadiji i alajbegovu zamjeniku i traži da spomenutog pošalju po mubaširu na raspravu u Sarajevo. (926)

Molba Mustafa-baše Bisića, od 1196 (17. XII 1781 – 1. XII 1782) na muteselima da pred sarajevskog kadiju privede njegove dužnike: Tomu Nikića i Peru Petrova iz Kreševa, Gaću Okića iz Kojsine,[s] Matu Kesića iz Vranjaka[t], Radu i Jozu Pavića kao i Pavu Marjanova iz Bukve,[u] Gazila iz Crnića i Marka Perilića iz Kreševa. Međutim šalje ovu molbu 2. V 1196 (15. IV 1782) naibu i mukata-eminu u Kreševo da dug naplati, a ako ne htjednu platiti da ih pošalje u Sarajevo. Naib Mehmed dva dana kasnije izvještava ga da mu ih je nemoguće poslati. (927)

Molba Abdulaha Sarajlije od 1200 (4. XI 1785 – 23. X 1786) na muteselima da mu putem šerijata naplati 65 esedi groša od zimije Jovana, koji je prije stanovao u Sarajevu, a sad se nastanio u selu Bogovići[v]. Muteselim 14. VII 1200 (13. V 1786) moli kadiju u Rogatici da spomenutog zimiju opremi po mubaširu u Sarajevo. (928)

Molba zimije Protije od 1203 (2. X 1788 – 20. IX 1789) koji je iz Knežine[z] došao u Sarajevo, i dok je bio u Knežini, platio je džizju, a nakon dolaska u Sarajevo ponovo je silom naplaćena džizja. On moli da mu se to vrati. 26. VII 1203 (22. IV 1789) udovoljio je ovoj molbi bosanski defterdar, a dan kasnije to je potvrdio bosanski vezir i naredio muteselimu da mu silom naplaćenu džizju vrati.[30] (411)

Molba, bez datuma, Ajiše, Hatidže i Mejreme muteselimu da im naplati dug od Omer-spahije iz Vrhlazja[ž]. Muteselim Derviš Mustafabeg ustupa rogatičkom kadiji na naplatu. (925)

Dabro-bosanski vladika Dionisije obratio se također jednim nedatiranim pismom sarajevskom muteselimu u kome mu iskazuje svoje naročito poštovanje i

[30] Ovaj je dokumenat u doslovnom prijevodu donio nauči saradnik Hamid Hadžibegić u svojoj studiji „Džizja ili harač", *Prlozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslavenskih naroda pod turskom vladavinom* III–IV (1952/53), str. 75.
[s] Selo 15 km udaljeno od Sokoca.
[t] Isto kao u napomeni priređivača pod n.
[u] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se pod ovim imenom navodi selo 12 km udaljeno do Modriče. Međutim, na ovom mjestu se govori o istoimenom selu kod Kreševa kojeg u popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine ne navode.
[v] Selo 8 km udaljeno od Kreševa.
[z] Selo 20 km udaljeno od Pala.
[ž] Selo 11 km udaljeno od Sokoca.
[z] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se ne navodi ime ovog mjesta. Međutim, u popisu iz 1910. godine se navodi istoimeno selo iz rogatičkog sreza koje je pripadalo opštini Sočice (str. 40).

moli ga da bude uvijek pri ruci njegovu generalnom zastupniku popu Atanasiju, kad se bude obraćao kakvim poslom na muteselima. (1606)

21) *Izdavanje putnih listova*

Muteselimi, kao i kapetani,[31] izdavali su *teskere* ili putne listove putnicima koji su išli u udaljenija mjesta ili preko granice. Najstarija poznata teskera potječe iz 1622. godine, a izdao ju je hercegovački kaimekam ili muteselim Mustafa.[32] Jedna teskera kliškog kaimekama Ahmeda izdana je 1685.[33] Obje ove teskere napisane su na turskom jeziku. Očuvala su se dva „putnička lista" napisana na našem jeziku što ih je izdao banjolučki muteselim Mustafabeg Ferhadpašić između 1695. i 1703. godine putnicima koji su svojim poslom išli u Hrvatsku Kostajnicu, dakle preko granice.[34] Nekoliko teskera čuva se u arhivu manastira sv. Trojice kod Pljevalja.[35]

Godine 1937. imao sam u ruci defter nekog sarajevskog muteselima iz druge polovine XVIII stoljeća u kome je bilo zapisano do 30 Sarajlija, mahom trgovaca, koji su išli u Dubrovnik, Novi Pazar, Užice, Beograd, Skoplje, Solun, Carigrad i neka druga mjesta.[36]

Takav jedan sličan defter očuvao se u Kadića arhivu iz 1832. godine, a vođen je u doba muteselima Musa-age.

Gdje nije bilo ni kapetana ni muteselima, putničke su listove izdavale kadije. Takvu jednu putnicu izdao je 1833. kadija Fojnice gvardijanu samostana u istom mjestu i njegovu sluzi. U toj je putnici lični opis obojice putnika i to je jedna novost.[37]

22) *Zaštita interesa esnafa*

Iz vremena iz koga potječe najveći broj dokumenata za ovu radnju nema nikakva spomena sporovima u esnafima. Njih je bilo, ali su esnafi bili tada još toliko jaki da su sve sporove mogli rješavati unutar esnafa. Ali ako se ko izvan esnafa stao miješati u esnafske poslove, onda se esnaf obraćao vlasti. Tako je neki Ilija sin Đurin htio da otvori bakalski dućan mimo esnafa. Bakalski esnaf zatražio je od suda da ga u tome spriječi. U tome smislu izdao je sarajevski sud muraselu 28. redžeba 1190 (12. IX 1776) na muteselima koja u doslovnom prijevodu glasi:

„Musellimu grada Sarajeva, ponosu paraca (prilika) svojih, Ismail-begu (dostojanstvo mu se visilo!). Poslije pozdrava javlja se: Pošto se je u spomenutom gradu stanovnik Gazi Husrevbegove mahale[a] zimija po imenu Ilija sin Đure umiješao u bakalski esnaf, pripadnici spomenutog esnafa su poodavno poristupili Šerijatskom sudu i potužili se, te je spomenuti zimija upozoren da se ne miješa (ne upliće) u spomenuti esnaf, ali pošto se on nije dozvao, pa kad su i ovog puta bakalbaša i ostali došli Šerijatskom sudu i suočeni s njim se potužili i spomenuti Ilija je priznao da je otvorio dućan, na zahtjev je napisana murasela i poslana, te kad (Vam) stigne, treba da uhapsite spomenutog zimiju Iliju i da mu strogo prikričite da se od sada ne miješa u spomenuti esnaf. I da ste zdravo!

Siromašak
Ali-zade Lutfullah (naib)
Šerijatskog suda u gradu
Sarajevu (1236)"[b]

[31] H. Kreševljaković, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1954, str. 47.
[32] Dr. F. Bajraktarević, *Turski dokumenti manastira Sv. trojice kod Pljevalja, Spomenik SKA* 79, Sarajevo 1935, str. 25.
[33] Orijentalna zbirka Jugoslavenske akademije, Dokumenti, broj 663.
[34] Dr. F. Rački, *Dopisi između krajiških, turskih i hrvatskih častnika, Starine Jugoslavenske akademije* XII, str. 27/8.
[35] Dr. F. Bajraktarević, o. c. br. 102, 111, 120, 140, 142, 150 i 156.
[36] Taj sam defter vidio u hafiza Kenjovića, koji je trgovao dokumentima i kodeksima.
[37] Dr. J. Matasović, *Fojnička regesta, Spomenik SK*, 67, br. 147.
[a] Službeno ime nekadašnje sarajevske četvrti oko Gazi-Husrevbegove džamije.

DODATAK

Osim muteselima i vojvoda kadije su se obraćale svojim nalozima i na neke druge organe, naročito u manjim naseljima. Iz sačuvanih dokumenata znamo da su slali oni svoje murasele serdarima, mukata-eminima, imamima, džematbašama, zabitima nekih sela i stanovnicima sela, gdje zabita nije bilo. Na mukata-emine obraćao se defterdar, kad se radilo o popravku državnih zgrada i tvrđava, da nabave željezni materijal potreban za te građevine što se izrađivao u Varešu, Fojnici, Busovači i Kreševu.[38]

Stanovnik kasabe Visoko-neki Ibrahimaga podnio je kadiji prijavu protiv svoga zeta *Hasana Ašlame*, kako *Ašlama* pije, lumpuje i svoju ženu u pijanstvu tuče. To je sve od suda ustanovljeno. Visočki naib Salih uputio je visočkom *serdaru* 2. zilkade 1213 (7. IV 1799) muraselu kojom mu nalaže da Ašlamu zatvori i bez dobra jamca ne pušta. (510)

U okolici Kreševa pojavila se eškija krajem 1758. godine. Među odmetnicima su navedeni:

Zimija Matija Ili-oglu,		zimija Matija sin Ćor-Tome,	
„	Gašo Palikuća,	„	Ićo Gelić,
„	Seksan Kavalić,	„	Marko sin Mićin i
„	Nikola Cijić ili Ćojić,	„	Marko Haljinović.
„	Antun Pikić.		

Oni idu dan i noć pod ratnom spremom i u varoši Kreševu tuku muslimansku djecu i zimije i ženama na obraz udaraju. To sve konstatira Bekir, kreševski naib, u svojoj muraseli od 4. džum. I 1172 (3. I 1759) i naređuje mukata-eminu istog mjesta da ih pohvata, zatvori i u zatvoru zadrži dok stigne bujruldija od divana. (528)

Iz jednog akta iz 1782. vidi se da je Mustafa efendija *imam* na Palama bio povjerenik za razrez taksita i sastavljač deftera. (637) I to nije bio jedini slučaj.

U selu *Sikote*[c] (Džigonje?) u kadiluku Birče s Knežinom posjedovao je baštinu *Rogović* neki Hasan-baša sin Jusufov iz Vlasenica. Tu je baštinu bespravno pri-

[38] H. Kreševljaković, *Prilozi povijesti bosanskih gradova pod turskom upravom, Prilozi za orijentalnu filologiju* II, 1951, str. 121.
[b] Tj. 1820/21. godina.
[c] Pošto ni sám autor nije siguran u ime spomenutog sela, to nam je teško bilo odgonetnuti na koje je zaista autor i mislio.

www.BosnaHistorija.com

svojio neki Redžep Sarajlija. Hasan-baša je pred sudom dokazao svoje pravo i dobio hudžet (presudu). Na osnovu tog hudžeta naredio je Sulejman, kadija Birča s Knežinom, muraselom od sredine muharema 1117 (4–14. svibnja 1705), *zabitu* spomenutog sela da odstrani uzurpatora Redžeba i baštinu uruči Hasan-baši. (69)

Ćoro Gačanin iz sela Zoranovića[c] ranio je nekog Iliju i pobjegao. Sarajevski kadija uputio je stanovnicima toga sela muslimanima i hrišćanima 13. reb. II 1195 (8. IV 1781) muraselu da Ćorino blago čuvaju i da ga ne smiju nikom, pa ni samom vlasniku izručiti dok vlast ne uhvati Ćoru. (67)

III
PODACI O POJEDINIM MUTESELIMIMA
1) *Sarajevo*
a) Lista

(Ova lista kao i dalje nisu ni izdaleka potpune, a držim da ih nije ni moguće sastaviti, jer za to nedostaju izvori. Ne tvrdim da mi pri sastavljanju ovih lista nije pokoji muteselim umakao, ali mislim da ih se neće u dogledno vrijeme još mnogo naći. Vjerujem da će ih se još nešto naći u Dubrovačkom i Zadarskom arhivu. Meni je glavna svrha u ovoj radnji bila osvijetliti ovu instituciju).

1517. Mustafa-aga (?)
1667. Mustafa-beg
1674. Alaga
1679. Kamičkalić
1687. Džaferaga do 1690
1691. Hasanaga
oko 1737. Ibrahimaga
1752. Osmanbeg Dženetić do 1753.
26. IX 1754. Smailbeg Dženetić
2. VIII 1757. Smailbeg Dženetić
13. II 1764. Smailbeg Džnetić
30. IV 1764. Muhamed
9. III 1766. Smailbeg Dženetić
4. V 1769. Muhamedaga Ćurčić
28. XI 1770. Smailbeg Dženetić do IX 1771.
od IX 1771. Abdulahbeg Supraga do 26. VI 1773.
26. VI 1773. Omeraga Fazlagić do kraja X 1773.
kraj X 1773. Smailbeg Dženetić do 22. XI 1773.
22. XI 1773. Omerbeg Fazlagić do 6. II 1774.
6. II 1774. Smailbeg Džnetić
Abdulahaga Supraga do 29. VIII 1775.
od 10. IX 1775. Smailbeg Dženetić do 22. III 1776.
22. III 1776. Abdulahaga Supraga
30. VIII 1776. Smailbeg Dženetić do sredine II 1777.
sredina II 1777. Hasanaga Jažić do 18. IX 1777.
18. IX 1777. Abdulahaga Supraga do početka I 1778.
početak I 1778. Omerbeg Fazlagić

[c] Selo 13,5 km udaljeno od Ilidže.

početak IV 1778. Hadži Mehmedaga Šuvalija
Omerbeg Fazlagić do 11. VIII 1778.
11. VIII. 1778. Abdulahaga Supraga do 9. VIII 1779.
14. XII 1780. Derviš Mustafabeg Dženetić do 1782.
23. IV 1782. Fejzulahbeg Dženetić
4. II 1783. Ahmedbeg Hadži-Kapetanović
30. XI 1785. Derviš Mustafabeg Dženetić do 24. X 1786.
24. X 1786. Ahmedbeg Paloš do početka prosinca 1788.
početak prosinca 1788. Dervišbeg Dženetić do kraja lipnja 1789.
kraj lipnja 1789. Ahmed Paloš do 30. VI 1790.
30. VI 1790. Dervišbeg Dženetić do 24. X 1790.
25. X 1790. Ahmedbeg Paloš
rujan 1793. Zejnulahidinbeg Sokolović
Ahmedbeg Paloš do 18. I 1794.
18. I 1794. Alibeg Dženetić do 27. VI 1795.
27. VI 1795. Ahmedbeg Paloš
sredina srpnja 1801. Zejnulabidinbeg Sokolović do 29. XI 1804.
29. XI 1804. Ahmedbeg Paloš do 20. VIII 1805.
20. VIII 1805. Fejzulah Huseinefendić
Ahmedbeg Paloš do 4. VII 1806.
4. VII 1806. Zejnulabidinbeg Sokolović do 1. III 1807.
1. III 1807. Ahmedbeg Paloš do prosinca 1810.
prosinac 1810. Derviš Mustajbeg Paloš do početka veljače 1813.
3. II 1813. Osmanbeg Dženetić do 5. I 1815.
5. I 1815. Derviš Mustafabeg Paloš
1818. Omerbeg Babić do svibnja 1821.
25. V 1821. Mehmedbeg Babić do 6. X 1822.
6. X 1822. Osmanbeg Dženetić do 1827/8.
1827/8. Eminbeg Dženetić do 1831.
15. I 1831. Abdulahaga
listopad 1831. Mujaga Zlatar do 2. VI 1832.
6. VI 1832. Musa-aga do lipnja 1833.
lipanj 1833. Fadilbeg Šerifija do 23. XI 1835.

b) *O pojedinim muteslimima*

Kako se iz naše liste vidi, prvi po imenu poznati muteselim u Sarajevu bio je neki *Mustafaga*. Na tome je položaju bio početkom mjeseca muharema 923 (24. I – 2. II 1517). Tih dana došao je neki fra Stjepan, vjerovatno iz fojničkog samostana, i pritužio mu se na spahije Neretve, kako od fratara traže i hoće samovlasno da uzimaju prihod (hak) od stvari koje fratri ubiru kao milostinju i od buradi, što se od njih nikad nije uzimalo. Mustafa je napisao pismo na naiba i vojvodu Neretve i naredio im da stvar izvide, i ako je onako kako je naveo fra Stjepan, neka spahije spriječe da zakon ne krše i pismo fratrima ostave. Radilo se tu o vinu koje su fratri primali od naroda na dar i nosili u samostan.

To pismo koje se čuva u arhivu Franjevačkog samostana u Fojnici u prijevodu kustosa Derviša M. Korkuta glasi:

„Preuzvišenom gospodinu

ponosu šeriatskih sudaca i dici primjenitelja propisa, naibu (kadiji) Neretve (učenost mu se visila!) i dici sebi ravnih i paraca vojvodi Neretve (dostojansvo mu se visilo!)

Poslije pozdrava punih slave i poštovanja neka je poznato: u ovo mi je vrijeme došao donosilac ovoga pisma fratar Stipan i potužio mi se: od stvari, koje mi ubiremo u ime milostinje, spahije od nas traže prihod (hak) od buradi i hoće da ga nasilno (samovlasno) uzmu (naplate). Kako pak to nije stvar koju smo mi od starog vremena do dana današnjega uobičavali davati, to mi je izložio. Ako tako bude, kad vam dođe s mojim pismom i svama se sastane, potrebno je, da ispitate, pa ako zaista od onoga, što on bude ubrao u ime milostinje spahija ustraži za se prihod (hak) od buradi (fuči hakki) da mu ne date da uzima prihod od buradi i da mu to zabranite i suzbijete ga, pošto je to u suprotnosti sa zakonom (kanunom), te da ne dopustite da ga krši. Osim toga neka spomenuti fratar Stipan sa svojim drugovima (subraćom, „saputnicima", joldašima) idu kud god hoće, a neka im nitko ne brani i ne smeta i nek im ne priječi i ne napada ih. Kad pregledate pismo, ostavite ga u njihovim rukama.

Pisano početkom blagog mjeseca muharrema hidžretske godine devet stotina dvadeset i treće.

U Sarajevu
(Potpis)
Mustafa"
(vidi faksimil 1)

Iza potpisa Mustafina ne stoji njegovo zvanje, ali na poleđini je neki franjevac napisao latinicom da je on sarajevski muselim.

To što je na poleđini glasi:

„28 (924). Da spahije ništa ne traže za vino. Bosančicom: kadi i voivodi neretavskomu od Mustabaše ne daite bačvarine uzeti i da nije neko od sade fratrom neda kada po Neretvi hode neka po svom zakonu čine.

Latinicom T. 924 Bujruldija Sar. Muselima Mustafage da se od fratra ne uzima fuči-parasiz na tužbu fra Stjepanovu". (Faksimil 2) Po mišljenju prof. S. M. Traljića, onaj je regest bosančicom nastao u XVII st., a prof. Vladimir Mošin je i za XVI st., dok su ona dva latinicom nastala pred kojih 100 do 150 godina. Odakle je pisac trećeg regesta saznao da je Mustafa bio muteselim, ne znam i sumnjam da li je on uopće bio muteselim. Prvi dokumentarno zajamčeni muteselim bio je neki Mustafabeg.

Iz jednog hudžeta sarajevskog kadije od 12. safera 1079 (22. VII 1668) vidi se da je prije nekoliko mjeseci na tome položaju bio

Mustafabeg sin Mehmedbegov i da je nešto prije toga dana umro u Drinopolju kao žrtva gnjeva. To će reći da je bio od nekoga prognan. Njegova žena Hava, kći Ibrahimbegova, ostala je trudna. Ona je došla pred sud i zatražila iz ostavine

svoga muža dio koji pripada iza oca sinu i da se tome djetetu koje nije još rođeno postavi tutor. Tim povodom napisan je u Sarajevu gornji hudžet.[1] Iz toga se dade zaključiti da je ovaj muteselim ostavio Sarajevo prije nekoliko mjeseci.

Alaga je bio muteselim 1674. 1. XII te godine pisao je on generalnom providuru u Zadru za 300 sužanja Turaka koji su na galiji da ih na miru pusti, inače će pisati Porti.[2]

Defterdar Ahmed pašin muteselim bio je 1679. godine neki

Kamičkalić.[3] U poznatoj buni u Sarajevu 1682. u kojoj su sudjelovali uglavnom seljaci iz okolnih sela Sarajeva spominje se uz kadiju i sarajevski muteselim, ali mu se ime ne navodi. Kadija i muteselim prouzrokovali su ovu bunu. Razjareni buntovnici ubili su kadiju, dok se ne zna šta je bilo s muteselimom.[4]

U jednom aktu iz 1684. godine spominje se sarajevski muteselim, ali mu također nije navedeno ime. To je ovjeren prepis fermana od kraja redžepa 1095 (4–13. VIII 1684), a u izvatku glasi:

„Stanovnici sela Glavogodine[d] tužili su se Porti, da se stanovnici sela Butmir miješaju u njihove pašnjake i gajeve dovodeći svoju stoku i vršeći sječu. Međutim, prema defteri-dželidu njima pripadaju pašnjaci Lokve, Budise, Kovačići, Une, Gardinić i Dinave, sve do granice sela Vrteke, Kovač i Poliče.[e]

Naređuje se sarajevskom kadiji i muteselimu da stvar izvide i da spriječe to miješanje".[5]

Džaferaga. Za vrijeme Gazi Topal Husein-paše (1687–1690) bio je muteselim neki Džafer-aga. Na 14. džum. II 1102 (15. III 1691) došao je pred sud s više svjedoka Sulejman efendija, imam Ali-pašine džamije, i dokazao kako ga je po naredbi bivšeg vezira Husein-paše i njegova muselima Džaferage opljačkao pašin čokadar. Bez presude suda istjerali su njegovu porodicu iz stana, odnijeli mu prostirku, knjige, suđe i odjeću, a sa njegova čifluka u *Zabrđu* odnijeli su mu usjev, hranu i otjerali kature. Sulejman efendija je pokazao spisak odnesenih stvari. On traži stvari ili protuvrijednost.[6] Iz njegove tužbe vidi se da je on bio odsutan kada se to desilo.

Hasanaga. Za vrijeme Bujuk Džafer-paše, muhafiza u bosni (1690–1692), bio je njegov muteselim neki Hasanaga. To saznajemo iz tužbe franjevca (rahiba) *Nikole,* sina Lukina, iz Visokog, koju je podnio sudu sredinom reb. II 1103 (prva dekada siječnja 1692) protiv sakupljača desetine Ahmeda Čelebije, sina Muhamedova, zabita mirimiranskih hasova (havasi mirimiran zabiti). Nikola je držao nešto mirimiranske zemlje pod tapiju u blizini Visokog i kad je zabit došao po desetinu, odnio mu je 130 oka kafe i 60 esedi groša. On se na to tuži i kaže da se to desilo u

[1] M. E. Kadić, Kronika, IV, str. 179.

[2] Državni arhiv u Zadru CXXX 31/30. Za ovaj podatak zahvaljujem prof. Seidu M. Traljiću, asistentu Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

[3] V. Skarić, *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austro-ugarske okupacije,* Sarajevo 1937, str. 106.

[4] S. Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine,* Sarajevo 1900, str. 80; V. Skarić, o. c., str. 107.

[5] Arhiv orijentalnog instituta u Sarajevu, broj 4701.

[6] M. E. Kadić, o. c., str. 78

[d] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se ime navedenog sela ne spominje. Međutim, u popisu iz 1910. godine se istoimeno selo spominje u blizini Hrasnice (str. 44).

[e] Isto kao i u prethodnoj napomeni za sva tri spomenuta sela.

www.BosnaHistorija.com

vrijeme muhafiza Džafer-paše i njegova muteselima Hasanage, za koga kaže da je poznat po nasilju, kažnjavanju i raznim zulumima.[7]

Ova dva slučaja koja su zadesila imama i fratra nisu osamljena. U vrijeme ove dvojice bosanskih vezira Bosna je preživljavala najcrnje dane pod turskom upravom. Da ublaže teško stanje koje je nastalo u doba velikog rata (1683–1699), zaveli su ovi veziri razne nove daće i rekvizicije, koje su pogađale bogataše. Evo što o tome piše Osman A. Sokolović na osnovu suvremenih izvora:

„Jedna vrlo rijetka ličnost toga vremena je bosanski vezir Gazi Topal Husein-paša, koji je izgleda potpuno shvatio što je sve dužan da učini da bi ublažio goleme nedaće toga vremena. On je a) kupio vojsku i jedan dio slao na razna bojišta, a jedan držao u Bosni za potrebnu obranu zemlje, b) brinuo se da u zemlji osigura kakvu-takvu prehranu i radi toga c) provodio je bezobzirnu rekviziciju hrane i ostalog, d) da ublaži veliku skupoću i omogući vršenje potrebnih zadataka, privolom sultana kovao je u Sarajevu bakreni novac zvan „mangure",[8] e) uveo je jednu ustanovu koje nije bilo kod nas ni u prošla dva svjetska rata, naime njegovi određeni ljudi pokupili su po Sarajevu pekare, bez sumnje, bilo da im onemogući potajno kuhanje hljeba, bilo pak da od rekviriranog žita ili brašna kuhaju i peku kruh za vojsku i narod, f) svrgavao je kadije i kassame (ostavinske sudije) i namještao ljude koji su mu se sviđali, odnosno onakve koji su kao i on, uočivši prieku nuždu, radili sve što je bilo potrebno da se otkloni ova velika nevolja, g) uveo je razne poreze i namete: porez na nasljedstvo, porez na bogataše, ratni porez, porez na izdržavanje vojske (sejmena), a izgleda i prisilne zajmove te se nije žacao da posegne i za vakufskim i pupilarnim novcem, a sve to da uzmogne izvršiti goleme i teške zadatke. Husein-paša je uzeo iz Gazi-Husrevbegova vakufa 137 kavonoza bešluka i đugum zlata, a ni drugi vakufi nisu bolje prošli."[9]

Ovdje valja još spomenuti da je u ovo doba provedena i rekvizicija stanova i tako treba razumjeti ono mjesto u optužbi imama Alipašine džamije, da mu je čeljad bila izbačena iz kuće. Po padu Zvornika pod Austriju 26. rujna 1688. godine izbjegao je veliki dio Zvorničana u Sarajevo. Te su se izbjeglice mogle povratiti kući tek iza 1. kolovoza 1689, kada su Turci ponovo zauzeli Zvornik.

Sarajlije su otpremile tužbu sultanu na postupak Gazi Husein-paše, na koju je stigao ferman od početka reb. II 1102 (3–13. XII 1690) ovog sadržaja:

„Sarajevskom kadiji – neka mu se vrline umnože – i između sebe ravnima sarajevskom muteselimu, neka mu se vrijednost poveća, kad vam stigne ovaj uzvišeni ferman, neka (Vam) je poznato da je stanovništvo spomenutog kotara poslalo čovjeka s predstavkom (arzu-hal) mome uzvišenom priestolju i (vele) da je nakon što je u Sarajevo došao moj vezir Husejn-paša – neka mu Bog produlji njegovu veličinu – sarajevski muteselim Džafer, ubrao od stanovništva spomenutog kotara trideset kesa akči, a od samog grada Sarajeva pod imenom ‚Sejmen – akče' svakog mjeseca osim novca iz državne blagajne, još petnaest jukova (tovara) i k tome 80.000 akči pod imenom ‚Zi kudret akče' (porez na bogataše), zatim oko 100.000

[7] M. E. Kadić, o. c., str. 92–3.
[8] Dr. Ć. Truhelka, „Zanimiv turski novac, kovan u Sarajevu" I. GZM, I (1889) sv. 1, str. 57. O kovanju mangura govori i suvremeni kroničar fra Nikola Lašvanin u svojoj *Kronici*.
[9] Osman A. Sokolović, *Prilike u Bosni podkraj XVII* st., Sarajevo 1943. str. 8. i 9.

tovara u ime hrane, nadalje dvadeset hiljada volova (goveda, stoke), nadalje za komoru i još nebrojene hrane i plodina, i oduzeo je sve muslimanske plodine sa guvna, te je od svoje strane odredio pekara i tako muči sirotinju, i prouzrokovao je glad i nevolju. Osim toga je pokupio 200.000 oka bakra i isplatio ga po žezdeset mangura po oki. Nadalje je ništio nepristrane kadijske i imamske predstavke, svrgavao i kadije i kassame i postavljao na njihova mjesta na mjesta naiba ljude koji mu se sviđaju. Tako su kadija i muteselim (pomoću) Habib-hodže i sudskog pisara Husejna, tajno oduzimali sirotinjski imetak, čast im oskvrnjivali, a sakrili su ferman koji je bio izdan da se dokine zulum. Ukratko radiše sve što je obratno. Uzročnici ove smutnje su vezirov ćehaja Muhamedaga i muteselim Džaferaga i bašbuljukbaša Fazlulahaga, emin kovnice novca Mehmed i sabirač bakra Halilaga, zatim kapijski ćehaja Mehmedaga i glavni blagajnik, silahdar (oružar), pečatnik te ekonom a k tome i nekoliko buljukbaša bili su uzročnici smutnje, i nije bilo kraja njihovim zlumima i zlodjelima – tako izjavivši molili su carsko riešenje, pa s toga ti spomenuti muteselime, uzmite pomoći od poduzetnih ljudi između ajana i povežite u pritužbi spomenute osobe, zatim imama Habib efendiju i sudskog pisara Hasana, dvanaest ljudi sa buljukbašama i pošaljite ih mome carskome priestolju".

Izgleda, Husein-paša nije dao svojih ljudi pa je stigao novi ferman od džum. I 1102 (II 1691) kojim se ponovo traži da se spomenuti ljudi što prije pošalju na carski divan da im se sudi. Tada je već bio premješten ovaj vezir iz Bosne.[10]

Čini se da je Husein-pašin nasljednik pošao istim putem, jer se u njegovom vremenu desio onaj slučaj na koji se tuži visočki fratar.

Slijedeći po imenu poznati muteselim bio je

Ibrahimaga, koji se spominje 1738. kao bivši muteselim. Te je godine bio na životu. O njemu mi nije više ništa poznato.[11]

Osmanbeg Dženetić, sin Hadži-Alijin, bio je muteselim Ahmet-paše Ćuprilića, sina Numanova. On je bio prvi član kuće Dženetića koji je zasjeo na ovaj položaj. Osmanbeg je bio najprije trgovac, a onda je 1738. godine uskočio u zaime. Za muteselima je postavljen 5. III 1752, a umro je godinu dana kasnije.[12]

Smailbeg Dženetić bio je veliki feudalac. Između 1754. i 1776. godine bio je postavljen 9 puta za muteselima, a osam puta je ostavljen na tom položaju, pri promjeni vezira. Umio je ući u volju starijima od sebe, dok je prema nižima bio ponekad i zulumćar. Tako dugo nije se nijedan drugi održao na tome položaju. Bez svake sumnje služio se i mitom, a i primao je mito. U Sarajevu je imao svojih pristaša. U bujruldiji od 27. ramazana 1179 (9. III 1766) stoji da se po želji naroda skida Ibrahimaga i postavlja Smailbeg.

Smailbeg je bio za ono vrijeme učen čovjek. Imao je lijepu biblioteku. U njegovu konaku sakupljali su se učeniji ljudi.

Kao zaim trebao je ići na vojnu protiv Rusa pa je zbog toga 1771. godine skinut s položaja i postavljen Abdulahbeg Supraga.

Smailbeg je umro u Sarajevu 25. svibnja 1777. godine.

[10] Osman A. Sokolović, o. c., str. 14 i 15.
[11] Spomen mu je sačuvao M. E. Kadić u svojoj Kronici.
[12] H. Kreševljaković, *Dženetići, Radovi II Naučnog društva NRBiH*, str. 116. i dalje.

Prvi put ga je za muteselima postavio bosanski vezir Hadži-Mehmed-paša Kukavica.[13]

Mehmed efendija bio je muteselim 1764. godine. Ne znam iz koje je porodice. Do dolaska vezira Moldovan Ali-paše u Bosnu (30. IV 1764) bio je pisar bosanskog divana. S tog položaja skinuo ga je Ali-paša i postavio za svoga muteselima u Sarajevu. Na tome mjestu mogao je ostati najkasnije do 3. travnja 1765. godine, jer je toga datuma postavljen drugi muteselim.

V. Skarić stavio ga je u godinu 1763. i kaže da je bio Ali-pašin pisar divana. I jedno i drugo nije točno.[14]

Ibrahimaga je bio kratko vrijeme muteselim. Skinut je po želji naroda 9. ožujka 1766, a postavljen Smailbeg Dženetić.[15] Prije će biti po srijedi Smailbegova intriga, nego želja naroda. O ovome Ibrahimagi nije mi ništa više poznato.

Muhamedaga Ćurčić bio je kraće vrijeme sarajevski muteselim. Spomen mu se sačuvao u jednom aktu od 27. zilhidže 1182 (4. V 1769). U narodu je bio poznat pod imenom Pašo Ćurčić. Umro je u Sarajevu mjeseca muharema 1185 (16. IV – 16. V 1771).

Abdulahaga Supraga, sin Hasanbegov, bio je između 1771. i 1778. godine pet puta muteselim. Stanovao je u Peltek Husamudin mahali.[f] Umro je u Sarajevu nešto prije 17. III 1784. godine kao starac. Na 26. lipnja skinut je s muteselimluka, jer se nije slagao s gospodom sarajevskom. Godine 1771. piše se kao beg, a kasnije uvijek kao aga.

Prije nego je postao po treći put muteselim, išao je veziru u Travnik i isposlovao da bude postavljen za muteselima, mjesto Smail-bega Dženetića. O tom postavljanju napisao je vezirov ćehaja Mustafa Smailbegu kako je Supraga bio u Travniku i dobio bujruldiju da se postavlja muteselimom sa prvim saferom 1190. godine (22. III 1776). Na kraju pisma moli Smailbega da o tome nikom ništa ne govori, i da pismo uništi čim ga pročita, što ovaj nije učinio, jer se to pismo do danas sačuvalo.[16]

Supraga je imao nešto posjeda u Sarajevu, Konjicu i džematu Korči[g] u Kreševskoj nahiji. Kako je umro pod dugom od 33.730 akči, prodan je posjed u Korči da se namire 23 vjerovnika. Njegova cijela ostavina iznosila je 425.730 akči (Sidžil 23/58 i str. 62).

Omeraga Fazlagić, točnije *Fadlulahagić* sin je Džaferbegov, a unuk carskog kapidžibaše Fadlulahage, koji je poginuo 11. rujna 1697. godine u bici na tisi kod Sente. Džaferbeg će biti identičan sa zaimom Džaferom, muteferikom bosanskog teftera, koji je bio s ostalim spahijama na Prutu 1711. godine kao uživalac zijameta od 21.750 akči u selu Bzovik[h] u nahiji Sarajavo.[17] Omeraga je bio tri puta sarajevski muteselim. Skarić, ne navodeći izvora, kaže da je Omerbeg Fadlulahagić u februaru 1774. svrgnut s položaja muteselima zbog rđavog vladanja, u što je teško vjerovati, jer ga kroničar Bašeskija karakteriše kao uljudna čovjeka. Skarić ga jednom piše Omerbeg Fadlulahagić, a drugi put Omeraga Fejzulahović. Svi poznati izvori zovu ga Omeraga. Bio je vrlo bogat čovjek. Stanovao je u Pešiman Hadži Husein mahali.[i] Uz svoju kuću imao je veliki mlin na Miljacki naspram današnje zgrade Glavne pošte, veliki ljetnikovac na Obhođi[j] i kulu u Sarajevskom Polju. Njegova je ostavina procijenjena na 96.000 groša, a to je za onda bila ogromna suma. Umro je u kolovozu 1783. godine na Obhođi od kuge.

Za Fazlagiće zna jedna narodna pjesma.[18]

Hasan-aga (beg) Jažić bio je najprije hercegovački muteselim, a onda u dva maha sarajevski (1777. i 1779). Prvi put je postavljen po odstupu Smailbega Dženetića, koji je to mjesto, zadnji put ostavio zbog bolesti. Prezime je dobio po selu Jažići,[k] nedaleko Kalinovika.[19]

Šuvalija H. Mehmedaga rodom je iz sela Šuvalovine[l] u fočanskom kadiluku. Bio je samo jedanput muteselim i to 1778. godine. Kasnije je postao vezirov delija (vidi Foča).

Derviš Mustafabeg Dženetić sin je Smailbegov. Četiri puta bio je na položaju muteselima. I on je bio zaim. Nije bio ništa bolji od svoga oca. S nešto bosanske vojske otišao je 1792. u Vidin i vraćajući se kući umro je krajem iste ili prvih dana 1793. godine u Gurgusovcu, danas Knjaževac u Srbiji.[20]

Prije nego je postao prvi put muteselim preporučio ga je bosanskom veziru njegov prijatelj Mustafa Sokol. U pismu što ga je tom zgodom uputio kaže da je Dervišbeg Dženetić, sin Smailbegov, zreo, pametan i pun gostoljublja, mada nema velikih prihoda.[21]

Kasnije ga je preporučivao i njegov rođak Alija Dženetić u pismu od zadnjeg džum. I 1202 (8. III 1788) upućenom u Travnik vezirovu tefter-ćehaji. On moli da se Dervišbeg postavi za sarajevskog muteselima, a ako to ne može, onda da se postavi za komandanta bosanske regularne vojske.[22]

Kako je već rečeno, Derviš Mustafabegu je povjeravano sakupljanje džizje ili harača u sarajevskoj nahiji. Izgleda da je imao dosta neprijatelja. Biće da su to izazivali njegovi poslovi. Oko 1785. godine bio je u Travniku kadija Mehmed Hajrić Homarija, čovjek vrlo uplivan, koji je vršio razne intervencije i to naplaćivao od svojih štićenika. Možda je Hajrić i izmišljao koješta i to saopćivao svojim štićenicima da ih može guliti.[23] Njemu se obraćao i Derviš Mustafabeg i on se za nj „zauzimao".

[13] H. Kreševljaković, o. c., 124–142.
[14] V. Skarić, o. c., str. 115.
[15] Arhiv M. E. Kadića, broj 1055.
[16] Arhiv M. E. Kadića, broj 1520.
[17] V. Skarić, „Popis bosanskih spahija iz 1123 (1711) godine" *GZM* XLII (1930) II sv., str. 91.
[f] U ovoj nekadašnjoj četvrti je sadašnja Sandžačka ulica.
[g] Isto kao u napomeni priređivača pod zadnjim slovom g.
[h] Isto kao u napomeni priređivača pod zadnjim slovima d i e.

[18] A. Bejtić, „Prilozi proučavanju naših narodnih pjesama", *Bilten instituta za proučavanje folklora Sarajevo*, br. 2, 1953, str. 387–8; Tu su navedeni svi poznati izvori i literatura o Fazlagićima.
[19] Dr. S. Bašagić, *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini*, Zagreb 1931. str. 23.
[20] H. Kreševljaković, o. c., str. 140.
[21] Arhiv M. E. Kadića, br. 1610.
[22] Isprava na istom mjestu br. 1524.
[23] Homarija je bio sin Dervišev. Umro je kao kadija u Tešnju 1226. (počela 26. I 1841). Iza njega ostao je ogroman imetak.
[i] U ovoj nekadašnjoj četvrti se nalazi sadašnja Mažuranićeva ulica.
[j] I sada istoimena ulica.
[k] Selo 3 km udaljeno od Kalinovika.
[l] Isto kao u napomeni priređivača pod zadnjim slovom h.

www.BosnaHistorija.com

Na 23. studenog 1785. godine postavljen je Derviš Mustafabeg po drugi put sarajevskim muteselimom, a 6. siječnja 1786. pisao mu je Homarija opsežan list. Šta je u tome listu istina, a šta Homarijina podvala, ne znam, jer se to u oskudici drugih izvora ne da provjeriti. U njemu ima podataka i o tome kako su muteselimi za svoj položaj plaćali divanskim ljudima. Taj list u doslovnom prijevodu kustosa Derviša M. Korkuta glasi:

„Preuzvišenom, darežljivom, veoma čovječnom mom bratu pohvalne ćudi.

Šaljem Vam molitve Bogu, da Vaša zvijezda vazda bude sjajna poput mjeseca o uštapu i iskreno prijateljski Vam javljam sljedeće:

Po posebnom glasniku je jedno pismo s pečatima zamjenika premilosnog gospodina velikoga kadije i njegova ćahaje, čiji je sadržaj velika tužba na Vas, te je spomenuti gospodin kadija lično otišao do dobrotvora i pokazao spomenuto pismo i dok je on uporno tražio i molio i kumio da Vi budete svrgnuti, ušao je k Nj. Preuzvišenosti veziru i jenjičarski zabit te je i on žarko molio u porno tražio da Vi budete svrgnuti te izvijestio da će se konačno onemogućiti djelovanje šerijatskog suda i da će se i spomenuti aga odreći svoga čina. Na taj je način postalo potrebno da se Vi svrgnete i da se zapovijed o imenovanju za muteselima napiše na ime Ahmed-bega i uruči spomenutom agi, o čemu me je izvijestio jedan moj prijatelj. Doduše, Svevišnji Gospodar zna da sam ja radi nekih Vaših postupaka zadovoljan Vašim smjenjivanjem, ali kako sam samo ja znao za moju zavist i zlu volju s kojih sam se obradovao, obuzela me je opet neznalačka pristranost, te sam odmah otišao k dobrotvoru, pa Vam je kao što je i prije bilo ostavljen na snazi mutesellimluk i ovaj put se razminulo na tom što Vam je ovo upućen savjet u pismu Divana. Ukratko, samo jedino svevišnjem Gospodaru je poznato koliko sam truda i muke imao u stvari Vašeg ostavljanja na mutesellimluku, a kad bih Vam o tome pisao, ne bih Vas mogao o tom uvjeriti, ali ne smeta, potrebno je da to znade Svevišnji Gospodar. A sad, gospodine moj, u sadanje vrijeme i u ovim prilikama ne treba ništa drugo nego da se čovjek lijepo razmine (promeće) s ljudima i da im se prilagodi. Ako pak smatrate da ćete se u slučaju da budete svrgnuti odreći džizje, nemojte da Vam ni za trunak na um pada ta pomisao, ako odustanete od džizje, nema Vam druge nego da napustite ovu zemlju. Ako pak reknete: ‚Ja sam dao pet stotina groša, pa kako to da poslije budem svrgnut kroz dva mjeseca?' evo kako: Banjolučki muteselim pošto je one godine koje je umro Abdulah-paša, na ruke timarskog defterdara dao sedam stotina i pedeset groša džaize, Abdulah-paše umrije sedamnaesti dan iza toga, a kako je njegov namjesnik Ahmed ćehaja gojio neprijateljstvo prema spomenutom muteselimu, spremao se da ga svrgne iz pizme, ali kako se napokon našao jak zagovornik, uzeo je od njega četiri stotine groša i ostavio ga na položaju muteselima, a poslije ga je, kad je stigao Ajdoslu Mehmed-paša, opet htio svrgnuti, te je ponovo dao Ajdosliji trista groša, pa kako je treći dan uslijedilo svrgnuće Ajdoslije i došao kao zamjenik mu Džafer-paša, uzeo mu je dvjesta i pedeset groša. Na taj je način potrošio mnogo novaca i dao je potpuno našem preuzvišenom gospodinu ‚džaizu' koja mu pripada, pa su njegove starješine izdale odluku o njegovu svrgnuću, te je odmah svrgnut. Ovim mislim reći da su gospoda svijetli veziri poluvladari a blizina sultana je vatra koja prži, a Vama je poznato šta to znači. Doduše mi znamo i kakvo je stanje našeg zavičaja, a naročito s

obzirom na držanje našeg starješine i jenjičarskog zabita, nek Vam je samo Svevišnji Gospodar na pomoći, amin. Gospodine moj, ako voliš Boga i njegova poslanika nastoj i pazi da poniziš zavidnike, pizmenike i neprijatelje, a budi ‚neko vrijeme' skrajnje oprezan. Što je rečeno ‚neko vrijeme' tim se misli reći da će kako aga tako i naš mulla prema njihovu držanju ubrzo nastradati, te nemojte sumnjati u to da će stradati. Nego ima nešto, što god se Vama tajno (povjerljivo) napiše, pročuje se. Ne znam šta je tome razlog. Svakako nemojte sadržaj ovog mog pisma nikome odati. Na osnovu dvorskog deftera izdata je časna bujruldija i poslata Vam, ali je taksitska bujruldija za vrijeme Vašeg prethodnika tamo poslata na ruke timar-defterdara a od spomenutog efendije, naime mubaširu su uzeli trideset groša. Tu svotu traže od mene, čak su izvoljeli reći da ni ne može biti ni spiska potpora i bujruldije neće dati, dok se timar-defterdaru ne dade to trideset groša. Ja sam jamčio za tu svotu, pa tu sumu podufano i čas pošaljite. I kapudžijskom ćehaji pošaljite trideset groša. Tako mi velikoga Boga, meni je svrha, da se Vaša slava povisi i da u Vas prstom upiru, a inače, mene se nikako ne tiče da li je dato ili nije, ljudi su robovi dobročinstva. Nisam imao kada uzeti doznaku na pet stotina groša mirije, ako Bog da u idući ponedjeljak ću Vam poslati mirijsku doznaku, zijametske teskere i odluku kadije. Stigao mi je Vaš dar: tri duhana ‚Bokča' od po 100 drama, hoće se pažnja, da ste mi dugo živ i zdrav. Pošto ste priznanicu na džizju napisali bez jamca i pečata, a osim toga je ona s manjkom od trista i deset dukata, nisam imao smjelosti da je predam. Jedino dok se ne uzmu zijametske teskere i mirijska doznaka na pet stotina sedamdeset groša, postoji zapreka za izdavanje spomenute doznake. Svi su saglasno govorili da ću biti nagrađen imenovanjem za kadiju u Tešnju, čak sam se i ja bio u to uvjerio, ali nije laž nego netačno ostalo je šest mjeseci da se navrši rok zamjeništvu kadije u Travniku, a naš kapućehaja mi je pisao da će mi doći (dekret) na zamjeništvo kadije tešanjskog. Došli su akti o postavljenju Ćurčića Numan ef; ja sam bio poslao naročita glasnika. Mustafa ef. je putem sreo glasnika, ali mu ovaj nije javio. Numan ef. zovnite preda se i predajte mu akte u ruke i priprijetite mu da mi čas prije pošalje novce. Ako Boga voliš, nemojte propustiti da ne uberete ono trideset groša što ih je dao gospodin timarski defterdar, te mi ih pošaljite. Našem čovjeku Salihu je pisano za ona moja potraživanja od kmeta. One koji se budu odupirali da udovolje, pritijesnite i uhapsite, te uberite, to Vas mnogo molim. Pisano je na brzinu, pa molim da mi oprostite.

5. rebiul-evvela 1200. Ostajem Vaš bogomoljac muhur"[24]

Ovaj put je Derviš Mustafabeg ostao muteselim do listopada 1786. godine i zamijenio ga je Ahmedbeg Paloš.

Nekoliko dana nakon gornjeg pisma ponovno je pisao Hajrić Dervišbegu da odmah pošalje temesuk za preuzimanje pobiranja džizje, temesuk na 500 groša datih nekom Židovu, i da mu pošalje obećane nagrade nekim činovnicima za svršavanje njegovih poslova. Ovo je pismo datirano 18. IV 1200 (18. II 1786).[25]

[24] Arhiv M. E. Kadića, broj 409.
[25] Arhiv M. E. Kadića, broj 1595.

Fejzulahbeg Dženetić, sin Smailbegov, bio je kratko vrijeme sarajevski muteselim u 1782. godini. To znamo iz murasele od 22. zilkade 1196 (23. IV 1782), koja je na nj upućena. On je bio najobrazovaniji član kuće Dženetića, a možda i najobrazovaniji muteselim.[26]

Ahmedbeg Hadžikapetanović, sin je Hadži Muhamedagin, a potomak nekog kapetana. Ne zna se odakle su mu se pređi naselili u Sarajevo. Ahmedbegovi potomci žive i danas u Sarajevu.

Ahmedbeg je bio muteselim Sarajlije Abdulah-paše Defterdarije i jedno vrijeme njegova nasljednika Ahmed-paše.

Abdulah-pašinim nastojanjima dobio je Ahmedbeg 1784. godine zijamet Vogošću od 30.000 akči, što je ostao upražnjen smrću Mustafabega Dženetića, koji je umro bez sina i brata. Na to su podnijeli tužbu dalji Mustafini rođaci i presuda je pala u njihovu korist 17. listopada 1785.[27] Na 23. studenog iste godine skinut je s muteselimluka. Možda je to bilo u nekoj vezi s onom presudom.

Paloši su se doselili odnekud iz Madžarske u Sarajevo nepoznate godine. Od polovine XVIII stoljeća ubrajaju se među ugledne porodice. I oni su feudalci. Stanovali su u Pešiman Hadži Husejn mahali ili Tabašnici.[28] Dvojica Paloša bili su sarajevski muteselimi: Ahmedbeg i sin mu Derviš Mustafabeg. Prvi je vršio ovu službu osam puta između 1786. i 1810, a drugi dvaput. Prije lipnja 1795. godine postao je hadžija. Dva puta išao je s vojskom na Srbiju i to 20. VIII 1805. i 2. VI 1806. godine. Umro je u Sarajevu u prosincu 1810. Po njegovoj smrti postavljen je sin mu Derviš Mustafabeg i tu službu vršio do 1812. godine. Umro je u progonstvu na otoku Saks prije 15. džum. I 1258 (24. VI 1842).[29]

Zejnulabidinbeg Sokolović. Po predaji Sokolovići su došli u Sarajevo iz nekog sela u Neretvi, u XVIII stoljeću. Stanovali su u Kečedži H. Sinan mahali.[m] Zejnulabidin je bio jedno vrijeme bosanski alajbeg (spominje se 1774). Godine 1793. u mjesecu rujnu bio je prvi put sarajevski muteselim, a iza toga još dva puta vršio je istu službu. Umro je u Sarajevu 1811. i pokopan je u dvorištu Kečedži H. Sinan džamije.[30]

Jedna grana Sokolovića prozvala se iza 1847. godine Đulbegovići po Mehmed Đulbegu Sokoloviću, koji je te godine umro.

Alibeg Dženetić vršio je službu muteselima od siječnja 1794. do lipnja 1795. godine. Ostao je u ružnoj uspomeni kod Sarajlija. Bio je zaim kao i njegov otac Osmanbeg. Umro je u Sarajevu 1798. godine.[31]

Fejzulah ef. Husejinefendić. U listi muteselima V. Skarića naveden je i Fejzulah ef. i kaže se za nj da je zmijenio Hadži-Ahmedbega Paloša, kad je ovaj 20. kolovoza 1805. otišao na vojsku. Da li je on bio samo Palošev zamjenik ili imenovani muteselim, ne znam, kao ni to šta je bio i odakle je i koliko je sjedio na tome mjestu, jer se Paloš 1806. godine ponovo nalazi na tom položaju.

[26] H. Kreševljaković, o. c., str. 143.
[27] H. Kreševljaković, o. c., str. 128.
[28] To je danas donji dio Dobrovoljačke ulice.
[29] Sidžil 79, str. 103–105.
[30] S. Kemura, Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe, Sarajevo. 1909–1913, str. 136.
[31] H. Kreševljaković, o. c., 146.
[m] U ovoj nekadašnjoj sarajevskoj četvrti su sadašnje ulice: Dragice Pravice, Hulusina i dio Hendine.

Osmanbeg Dženetić bio je dva puta sarajevski muteselim. Prvi put ga je postavio Ibrahim Hilmi-paša 3. veljače 1813, a drugi put Selim Siri-Paša 6. listopada 1822. godine. Na 30. kolovoza 1825. potvrđen je kao muteselim. Skinut je hidžretske godine 1243, koja je trajala od 25. VII 1827. do 13. VII 1828.[32] Mjesto njega postavljen je Mehmed Eminbeg Dšenetić.

I Osmanbeg je bio zaim. Godine 1825. zakupio je mukatu kreševskih i vareških majdana.[33] On je prisustvovao 1814. godine i izvanrednom ajanskom vijeću koje se sastalo u Travniku zbog pobune u Sarajevu.[34]

Babići su bili također feudalci. Zavičaj im je Glasinac.[n] Jedna grana ove porodice nastanila se u Sarajevu u XVIII stoljeću i stanovala je u Mufti Sulejman mahali, koja se po njima prozvala Babića Bašča. Od početka XIX stoljeća došli su ženidbom na Pašin Mejdan u konak kadije Homarije.

Iz ove porodice bili su sarajevski muteselimi *Omerbeg* i sin mu *Mehmedbeg*. Omerbeg je bio jedno vrijeme bosanski alajbeg i kao takav otišao je s vojskom 19. listopada 1804. na pobunjenu Srbiju. Umro je kao muteselim u svibnju 1821. godine. Po njegovoj smrti postavljen je za muteselima Mehmedbeg 29. V i ostao do 6. listopada 1822. godine. Na osnovu bujruldije od 7. šabana 1238. (28. IV 1823) sa još 17 Sarajlija opremljen je u progonstvo i kao prognanik umro 1824. u Bijelom Polju.

S. Kemura piše da je i Mustafabeg Babić, sin Ahmedbegov, bio muteselim i da je umro 1809. Ovome Babiću nisam našao drugdje spomena kao muteselimu, pa držim da je Kemura ovdje pogriješio.

Mehmed Eminbeg Dženetić sedmi je i posljednji član ove porodice koji je bio muteselim. Na tome je položaju bio od 1827/8. do 1831. godine s malim prekidom kad je bio postavljen Abdulahaga iz svite Ali Namik-pašine. Bio je gorljiv pristaša Gradaščevića i u borbi s njime na Zlom Stupu protiv Kara-Mahmud-paše poginuo je 2. lipnja 1832. godine. Njegovu je imovinu konfiscirao Kara-Mahmud.[35]

Abdulahaga. Ovo je bio čovjek iz svite bosanskog vezira Ali Namik-paše i on ga je postavio za sarajevskog muteselima 15. siječnja 1831. godine mjesto Mehmed Eminbega Dženetića. To je bio prvi tuđinac na ovome položaju. Protiv njega se pobunila sva čaršija i tražila da se ostavi Eminbeg. Slabi vezir morao ga je opozvati.

Mujaga Zlatar pripadao je kujundžijskom esnafu, bavio se pozlatom raznih predmeta (jalduzdži). Kako je uz Gradaščevićev pokret pristalo sve Sarajevo osim nekoliko trgovaca i bogataša, pristao je i Mujaga Zlatar. U njegovoj je kući oko 14. listopada 1831. izabran kapetan od Gradačca za bosanskog vezira. Odmah iza toga izbora postavio ga je novi vezir svojim meteselimom u Sarajevu. On je ostao na tome položaju sve do sloma pokreta 2. lipnja 1832 godine. Kad je Mujaga pošao s vojskom protiv Hercegovine, postavio je vezir Husein 20. travnja 1832. *Hadži Mustafu Šimbelja* njegovim zamjenikom. Zlatar je s Huseinom i drugim mu najvjernijim pristašama prebjegao u Slavoniju i nakon povratka u Sarajevo bavio se

[32] H. Kreševljaković, o. c., 150.
[33] Arhiv Orijentalnog instituta br. 3335.
[34] Isprava u mene.
[35] H. Kreševljaković, o. c., 144.
[n] Šire područje na Romaniji kod Sokoca.

www.BosnaHistorija.com

svojim zanatom do smrti. Umro je 1. ožujka 1863. u 65-toj godini života. Pokopan je dvorištu džamije u Mjedenici.°

Musa-aga pripadao je sviti Kara-Mahmud-paše. Bio je Turkuša. Nakon pobjede nad Gradaščevićem ušao je Kara-Mahmud 4. lipnja 1832. godine u Sarajevo i 6 istog mjeseca postavio je za sarajevskog muteselima Musa-agu. On je ostao na tom mjestu do lipnja 1833. godine, kada je zajedno sa svojim gospodarom napustio ovu zemlju.

Musa-aga je zaveo proputnice i bez njih niko nije smio napustiti Sarajevo. Pored drugih poslova on je izvršio konfiskaciju cjelokupne imovine Mujage Zlatara i Mehmed Eminbega Dženetića kao i rasprodaju Gradaščevićeve pokretne imovine što je pronađena u vezirskom konaku u Travniku.

Fadilbeg Šerifija, kasniji Fadil-paša, bio je *zadnji muteselim*. Postavio ga je vezir Davud paša početkom redžeba 1249 (14–23. XI 1833). Na tome ga je mjestu zatekao novi bosanski vezir Mehmed Salih-paša Vedžihija i potvrdio ga 7. redžeba 1251. (29. X 1835). Kad su odmah iza toga dokinuti muteselimi, kapetani i vojvode, skinut je i Fadilbeg 23. studenog 1834. godine. Tim je danom nestalo i ove feudalne institucije.

Fadilbeg, pravo mu je ime Muhamed, a pjesničko Fadil, rođen je 1809. godine u Sarajevu, sin je Mustafa Nuri-efendije, u pjesmi nazvanog Nakib-efendije. Nakib-efendija je bio po zvanju kadija, a bio je i nekib-ul-ešraf kajmekam. I on i sin pristali su uz reforme. Zbog toga su ga Sarajlije ubile 1826. Mati Fadilova bila je Ćamila, kći Omerage Fazlagića. Umrla je 1848. godine kao zadnji potomak ove porodice. Ogromni imetak Fazlagića prešao je na Fadila. Iza sloma Gradaščevića i po ulazu Kara-Mahmud-paše u Sarajevo imenovan je Fadil sarajevskim kadijom i tu je službu vršio do kraja 1832. I on je bio nekib-ul-ešraf i to zadnji[36] kao i muteselim. Sve do sloma feudalne aristokracije 1851. igrao je s Mustafa-pašom Babićem veliku ulogu u javnom životu Bosne. Obojicu ih je prognao Omer-paša u Brusu gdje je Babić umro 1857, s Fadil-paša se vratio kući i dočekao 1878. godinu kao potpuno povučen čovjek. Umro je 1883. u Carigradu. U narodu je ostavio rđavu uspomenu i kao kadija i kao muteselim i kao izraziti pristaša svega što je dolazilo iz Carigrada. Među sebi ravnim ljudima po imetku i po znanju bio je vrlo cijenjen sve do smrti, dok ga sirotinja i srednji stalež nisu voljeli. Iza sebe ostavio je „Divan"[37] zbirku pjesama i poveći vakuf.

Njegovi potomci žive i danas u Sarajevu i po njemu zovu se Fadilpašići.

2) Hercegovački (pljevaljski) muteselimi

a) Lista

1622. Mustafa
1689. Mustafa Alija (?)

[36] Nekibul-ešraf kajmekam je zapravo u našim krajevima bila jedna počasna titula koja se davala učenim ljudima, dok u Hidžazu ima sasvim drugo značenje. U ovoj se porodici zadržala preko 100 godina. Muhamed-Fadil postavljen je za nekibul-ešrafa koncem travnja 1827. godine.

[37] Dr. S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo 1912, str. 158.

[°] Sada istoimena ulica.

1736. Muratbeg Čengić
1755. Džaferbeg Čengić
1755. Hasanaga
1766. Džaferbeg
1768. Alibeg Ljubović do 1773
1778. Ahmedbeg
1778. Smailbeg Selmanović
1780. Hasanaga (Jažić)
1781. Smailbeg Selmanović
1785. Mustafa-paša Selmanović
1789. Ibrahimbeg Čengić
1793. Mehmed Sabit-paša Resulbegović
1820. Bećir-paša Selmanović
1832. Said

b) O pojedinim muteselimima

Od osnutka hercegovačkog sandžaka, 1470. do 1878. glavni je grad Hercegovine bila najprije Foča do 1572, onda Pljevlja do 1833. i napokon Mostar. Dok je Foča bila glavni grad Hercegovine, nije mi poznat nijedan hercegovački muteselim ili kajmekam. Osim u glavnom gradu sjedili su muteselimi, izgleda, od XVIII stoljeća još u Mostaru, onda u Cernici (Gacku) i Nevesinju, a jedno vrijeme imao je i Blagaj svoga muteselima.

Prvi po imenu poznati hercegovački muteselim sa sjedištem u Pljevljima bio je neki

Mustafa. Krajem mjeseca zilkade 1031 (početkom oktobra 1622) izdao je on putni list dvojici kaluđera iz crkve Bliškovo u nahiji Vraneš koji idu u Pljevlja.[38]

Godine 1101 (počela 15. oktobra 1689) bio je kajmekam u Pljevljima neki

Mustafa Alija (?). Očuvalo se jedno njegovo pismo pljevaljskom kadiji u stvari nekog haka jednog kršćanina iz Ocrkavlja.[39]

Muratbeg Čengić, kasnije Murat-paša, bio je 1736. hercegovački muteselim, koga je postavio Ali-paša Hekim-oglu. Kako se odlikovao u vojnama istog vezira, postao je paša i mutesarif na Hercegovini. On je sin Durmiš-paše, hercegovačkog alajbega i kasnijeg mutesarifa.[40]

Džaferbeg Čengić, kasniji paša, sin je Bećir-pašin, postavljen je 19. reb. I 1168 (3. I 1755) za hercegovačkog muteselima. Iza toga postao je mutesarif u Klisu.[41]

Hasanaga postavljen je 5. redžeba 1168 (17. IV 1755).

Godine 1180 (počela 9. VI 1766) spominje se u Kadićevoj Kronici kao muteselim neki

Džaferbeg.

[38] Dr. Fehim Bajraktarević, *Turski dokumenti manastira sv. Trojice kod Pljevlja, Spomenik SKA* 79, Sarajevo 1935, broj 25.

[39] Dr. F. Bajraktarević, o. c., broj 71

[40] Dr. S. Bašagić, *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini*, Zagreb 1931, str. 52.

[41] Dr. S. Bašagić, o. c., str. 18.

Alibeg Ljubović iz Nevesinja postao je, prema istoj Kronici, muteselimom 20. zilkade 1181 (8. IV 1768), a potvrđen je u istom svojstvu 5. zilkade 1182 (13. III 1769). Bašagić navodi po Muvekitu da je bio muteselim 1187[42] (počela 25. III 1773).

Ahmedbeg Čengić, sin Džafer-paše, spominje se kao muteselim početkom džum. I 1192 (krajem svibnja 1778).[43] U istoj godini zamijenio ga je

Smailbeg Selmanović, sin Mehmed-pašin. Bio je muteselim 1778. i 1782. U bujruldiji kojom ga imenuje vezir zove ga drobnjačkim zaimom.[44]

27. redžeba 1194 (19. VII 1780) bio je, prema gore navedenoj Kronici, na tome mjestu neki

Hasanaga (Jažić), rodom iz sela Jažića kod Kalinovika, i, kako je već poznato, bio je muteselim i u Sarajevu.

Godine 1200 (1785) vršio je tu službu

Mustafa-paša Selmanović, brat Smailbegov, koji je 1202 (počela 13. X 1787) postao zvornički mutesarif. Godine 1791. vodio je vojsku protiv arnautske eškije, koja je uznemiravala Stari Vlah, Pljevlja, Prijepolje i Novu Varoš.[45]

Ibrahimbeg Čengić spominje se na ovome položaju u 1204 godini (počela 21. IX 1789). On je bio sin Džafer-pašin.[46]

A 1208. godine (počela 9. VIII 1793)

Mehmed Sabit-paša Resulbegović član najuglednije trebinjske porodice.[47]

Bećir-paša Selmanović bio je muteselim u Pljevljima u doba nastupa Ali paše Dželalije (mart 1820) koji ga je iz nepoznatih razloga dao pogubiti 1236 (počela 9. X 1820).[48]

Jedan od zadnjih muteselima hercegovačkih u Pljevljima bio je neki

Said. Bio je na tome mjestu 1832. godine i potpisan je na jednom putnom listu.[49]

3) Banja Luka

a) Lista

1680. Džaferaga
1686. Omerbeg
1696. Mustafabeg Ferhadpašić Sokolović
1704. Ahmedaga
1717. Hadži Mahmudaga
1719. Alibeg Grošić
1835. Hifzaga Đumišić

[42] Dr. S. Bašagić, o. c., str. 8.
[43] Dr. S. Bašagić, o. c., str. 70.
[44] Dr. S. Bašagić, o. c., str. 3.
[45] Dr. S. Bašagić, o. c., str. 56.
[46] Dr. S. Bašagić, o. c., str. 31.
[47] Dr. S. Bašagić, o. c., str. 49.
[48] Dr. S. Bašagić, o. c., str. 14.
[49] Dr. F. Bajraktarević, o. c., str. 140.

b) O pojedinim muteselimima

Banja Luka je bila jedno vrijeme glavni grad Bosanskog sandžaka (1553–1580) i ejaleta (1580. do oko 1638). Da li je Banja Luka imala svoga muteselima od 1580. ne znam, jer za to nema nikakva podatka sve do 1660. Kad je te godine boravio u Banjoj Luci Evlija Čelebija, spominje on da tu sjedi vezirov zastupnik ili kajmekam, a to je muteselim.

Zasada je prvi po imenu poznati banjolučki muteselim ili kajmekam neki

Džaferaga. Na tome je mjestu bio u travnju 1680. Nešto prije te godine ometao je banjolučki muteselim zimije stanovnike sela Dragočaja i Ivanjske u vršenju vjerskih dužnosti i oni su se pritužili na Portu, odakle je stigao banjolučkom kadiji ferman. Na osnovu toga fermana izdao je kadija Banje Luke Hadži Mehmed muraselu na kajmekama Džafera koja u prijevodu kustosa D. M. Korkuta glasi:

„Ponosu dičnih i poštovanih, banjalučkom kajmekamu, slavnom Džafer-agi (dugo poživio na slavi i časti!).

Poslije časnog pozdrava javlja (Vam) se:

Povod izdavanja ove murasele su zimije sela Dragočaja[p] i Ivanjske,[r] koji su odvajkada prelazili preko mosta na rijeci Vrbasu te odlazili u kasabu (varošicu) Trn i na uobičajene dane (svetkovine) čitali Evanđelje. Pošto je taj most oronuo (u ruševnom stanju) i nije moguće preko njega prelaziti, oni dolaze u selo zvano Dragočaj koje se nalazi na strani spomenutog mosta i tu čitaju Evanđelje, pa iako ne zauzimaju stav protivan časnom šerijatu i ne krše ga, oni koji su na položaju muteselima banjalučkih i neki posebice (ehl-i örf tayfasi = ‚düke po sebi', samovoljnici) samo da bi se dočepali blaga, počeli su ih napadati (vrijeđati) govoreći im: ‚Vi ste prije čitali Evanđelje u varošici (kasabi) Trnu, pa zašto sad ne dolazite?' Oni su se pak na to potužili pismeno sultanu, pa pošto im je preko mene dat u ruke visoki carski ferman, da ne dopustim da ih iko na taj način uznemiruje, ta carska zapovijed je unesena u sidžil, a oni su zatražili da im se izda još i murasela od strane šerijatskog suda, pa im je ova i napisana (izdana). Potrebno je da nikome ne dopustite da kinji (napastuje) zimije (kršćane) spomenutih dvaju sela protivno visokom fermanu koji se nalazi u njihovim rukama i protivno časnom šerijatu. I da si zdravo!

Pisano 23. rebi-ul-evvela god. hiljadu devedeset i prve.

Od siromaška
Hadži Mehmeda, kadije
U Bogom čuvanom gradu Banjoj Luci"
(Faksimil br. 3)

/Na poleđini (latinicom):/

T. 1071 Mehmed ef. haćim Bosanski piše na Gjafira Muselima Banjalučkog da ne uzima para, sbog toga što fratri inđil uče, pošto je on dobio Ferman te ga već ima kod sebe za slobodu vjerozakona.

1680. 23. IV

1612
M. P.
(Faksimil br. 4) Mehmed.[50]

[50] Originalna isprava se nalazi u Arhivu franjevačkog samostana u Fojnici. Dr. J. Matasović stavio je ovu ispravu pogrešno u „Fojničkim regestima" pod godinu 1612. Varošica Trn sterala se na obje strane rijeke Vrbasa kojih 6 km ispod Banje Luke. U toj varošici na desnoj obali Vrbasa bila je crkvica čiji se temelji, kako mi je rekao dr. Berislav Gavranović, još i danas raspoznaju.
[p] Naselje 10 km udaljeno od Banjaluke.
[r] Naselje 25 km udaljeno od Banjaluke.

www.BosnaHistorija.com

Omerbeg, sin Alibegov, iz jednog sela u Kreševskoj nahiji, je banjolučki muteselim 1686. godine. Prema jednom rukopisu što ga je našao dr. S. Bašagić u biblioteci Zemaljskog muzeja u Sarajevu, ovaj je Omerbeg potomak sultan Fatihova kapućehaje Ali Dane, koji je bio zišanluk-spahija (počasni lenski vitez). Prema čitanju dr. Bašagića, njegovo rodno selo zvalo se Živedžije.[51] Sela ovoga imena u današnjoj okolini Kreševa nema.

Mustafabeg Ferhadpašić-Sokolović bio je najprije defter-čehaja, zatim bosanski alajbeg, kapetan i muteselim banjolučki. Na ovom položaju bio je duže vremena. Iz jednog akta znamo da je tu službu vršio krajem srpnja 1696. godine. Kako se istakao kao junak u ratu protiv Austrije, postao je paša. Godine 1708. bio je bosanski vezir.

Kao kapetan i muteselim dobro se pazio s grofom Petrom Keglovićem, zapovjednikom pounske Krajine sa sjedištem u Hrv. Kostajnici koji je tu službu vršio od 1694. do 1702. godine. Očuvalo se više pisama Ferhadpašića kao muteselima i zapovjednika bosanske Krajine, pisanih Petru Kegloviću. Sva su ta pisma nedatirana. Iz jednog od njih vidi se da je Ferhadpašića timar bio „od Petriniče do Mrazovača, Slobine i Knežepolje moje je". Među tim pismima imaju i dva putna lista izdana ljudima koji idu preko granice u Kostajnicu.[52]

Ahmedaga. Za nj znamo da je pisao generalnom providuru u Zadar 20. VI 1704. pismo, u kome je molio da se uhvati neki Ibrahim iz Novoga, koji je navodno u Splitu, a zbog neke krivice što ju je počinio opremio je bosanski paša tri fermana.[53]

Hadži Mahmudaga iz sela Kazanci[a] bio je banjalučki muteselim hidžretske godine 1129 (1717).[54] Tradicija kaže da je pripadao porodici Pašića.

Alibeg Grošić. Iz jednog njegova pisma što ga je pisao u Banjoj Luci 22. marta 1719. križevačkom generalu Heisteru vidi se da je Alibeg bio muteselim grada Banje Luke i veliki zapovjednik sve pokrajine do grada Bišća i da je to bio „na misto gospodina paše Osmanpaše vezira bosanskoga". U pismu preoručuje Heisteru odobaše Mustafu i Jusufa.[55]

Izgleda da je Alibeg Grošić bio muteselim više bosanskih vezira i daje na tome mjestu ostao sve do smrti. Slučaj njegove pogibije poznat nam je iz drugog poglavlja ove radnje. Ne znam kada je prvi put postao muteselim.

Iz gornjeg pisma vidi se da se vlast Alibega Grošća prostirala sve do Bišća, no ne znam da li je ta vlast proizlazila iz titule muteselimske ili je on uz to bio i neki vojni zapovjednik.

Grošići su starinom hrvatski plemići. R. Lopašić piše 1890. godine: „Plemića Jajčanića kasnije prozvanih Grošića, pređa današnje grofovske grane Jelačića po tankoj krvi bilo je u Turskoj oko Banjaluke i u Hrvatskoj oko Petrinje. Ima dokaza

[51] Dr. S. Bašagić, o. c., str. 58.
[52] Dr. F. Rački, *Dopisi između krajiških turskih i hrvatskih častnika. Starine Jugoslavenske akademije* XII, Zagreb 1880, str. 21–28.
[53] Državni arhiv u Zadru 130. Ovaj mi je podatak ustupio prof. S. M. Traljić.
[54] Muvekit I, 476; Dr. S. Bašagić, o. c., str. 39.
[55] Dr. F. Rački, o. c., str. 38.
[a] Selo 20 km udaljeno od Gacka.

da se početkom osamnaestoga vijeka Vladislav Grošić, tajnik patrijarha Arsenija Černovića i pisac znamenitih spomenica za obranu srpskih povlastica, dobro pazio sa svojim rođakom Alibegom Grošićem, muteselimom i zapovjednikom bosanske Krajine."[56]

Poznat mi je još samo jedan banjolučki muteselim i to

Hifzaga (Hivzaga) Đumišić. To je bio ujedno i zadnji muteselim.

15. listopada 1835. godine došao je u Sarajevo novi vezir Mehmed Salih-paša Vedžihija. Odmah po dolasku sazvao je on ajansko vijeće, koje je održano iza 29. listopada, a prije 23. studenog 1835. godine. Na tome su zasjedanju ukinute kapetanije, muteselimluci i vojvode. Kada je Vedžihija raspustio vijeće, zaustavio je teskeredžiju Mustaj-bega Duvnjaka i Hifzagu Đumišića i iz nepoznatih razloga dao ih je obojicu objesiti u blagajni (hazna-oda) svoga konaka. Njihova tjelesa pokopaše vis-a-vis konaka uz današnje Jedilersko turbe.[b] Tako je završio zadnji banjolučki muteselim.[57]

4) Livno (Klis)

a) Lista

1673. Hasanaga
1685. Ahmedaga
1751. Ahmedbeg Firdus
1835. Ibrahimbeg Firdus

b) O Pojedinim muteselimima

Livno je bilo sjedište kliških sandžak-bega i meteselima ili kajmekama.

Godine 1673. bio je kliški muteselim neki

Hasanaga. U zadarskom arhivu očuvalo se njegovo talijanski pisano pismo, koje je stiglo u Zadar 14. X 1673. godine. U pendži stoji: Hasan kaimekami Klis.[58]

Prema teskeri od 21. džum. II 1096 (25. V 1685) bio je kajmekam ili muteselim Klisa neki

Ahmedaga. Spomenutu teskeru izdao je Ahmedaga Juri Milanoviću iz sela Stonice,[c] kojom ga kao ratnog zarobljenika pušta da donese jedan dio otkupnine, pa da ga putem junaci graničari ne smetaju. Ako bi donio nešto od hrane, da mu se to uzme za erar.[59]

Ahmedbeg Firdus bio je i kapetan i muteselim. Na tome je položaju bio 26. jula 1751. godine.[60] Firdusi su bili kapetani livanjski sve do 1835. godine. Da li su kroz to vrijeme bili i muteselimi, ne znam.

Zadnji kapetan bio je

[56] R. Lopašić, *Bihać i bihaćka krajina*, Zagreb 1890, str. 103.
[57] S. Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1900, str. 149.
[58] Državni arhiv u Zadru 131, 32/25.
[59] Orijentalna zbirka Jugoslavenske akademije u Zagrebu, Dokumenti: broj 663.
[60] Dr. V. Ćorović, „Nekoliko fojničkih pisama", *GZM* XXI (1909) str. 479.
[b] Ulica Jedileri.
[c] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se ime ovog mjesta ne navodi.

Ibrahimbeg Firdus. On je bio i muteselim, što se vidi iz jednog pisma od 6. februara 1835. godine o gradnji fratarske kuće u Livnu.[61]

5) Zvornik

a) Lista

1752. Ibrahim i
prije 1811. Ejub-paša
1813. Osman-paša Gradaščević do 1818.
1830. Mahmud-paša Fidahić do 1835.

b) O Pojedinim muteselimima

Zvornički sandžak organiziran je oko 1480. i ukinut je 1832. godine. Od 1580. ovaj je sandžak sastavni dio ejaleta Bosne. U tome je sandžaku bio glavni grad Zvornik. Od 25. rujna 1688. do 1. kolovoza 1689. godine držali su Zvornik Austrijanci.

Najoskudniji su izvori za ovu radnju oni o zvorničkim muteselimima. Sve do 1753. nije mi poznat nijedan zvornički muteselim. Te, ili pravije hidžretske godine 1166 (počela 8. XI 1752), bio je muteselim u Zvorniku neki

Ibrahim. Spomen sam mu našao u Kadićevoj Kronici.

Prije 1811. bio je na tome položaju

Ejub-paša rodom iz Novog Pazara i kasniji novopazarski kapetan i muteselim.[62]

Osman-paša Gradaščević sin je Osman-kapetana. Muteselimsku službu vršio je u Zvorniku između 1813. i 1818. Oko 18. VIII 1818. postao je zvornički mutesarif. On je bio i mutesarif istog sandžaka 1830. pa do ukinuća sandžaka za vlade Kara-Mahmud Hamdipaše (1832–1833). U tome svojstvu potvrđen je Osman-paša 3. ševala 1246 (17. III 1831). Umro je u Gradačcu 15. I 1834. godine i pokopan je pred Husejnijom džamijom, gdje mu se i danas grob vidi.

Mahmud paša Fidahić bio je muteselim prije 25. zilkade 1246 (7. V 1831.) jer je toga dana izdao Osman-paša Gradaščević bujruldiju kojom ga ostavlja i na dalje zvorničkim muteselimom (Kadića arhiv 1103). Na tome položaju ostao je on i nakon ukinuća ovoga sandžaka, kao i nakon ukinuća muteselima 1835, sve dok ga nije svrgnuo Omer paša Latas 1851. godine.

6) Mostar

a) Lista

1757. Muhamedaga Ševa
1813. Memišaga Kajtaz
1813. Derviš Hasan-paša

[61] Dr. J. Matasović, *Fojnička regesta* 254.
[62] H. Kreševljaković, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1954, str. 186.

1813. Omer-paša Rizvanbegović
1814. ili 1815. Salihbeg Bakamović
1815. Muharemaga Hadžiselimović – Peštelo
1816. Dautbeg Redžepašić contra Peštelo
1818. Muharemaga Hadžiselimović – Peštelo
1820. Mujaga Ćemalović
1827. Osmanbeg (Voljevica ?)
1828. Mehmed Zihni
1829. Mehmedbeg Ibšir-paša zade
1830. Osmanbeg

b) O pojedinim muteselimima

Kada je Mostar dobio prvog muteselima nisam mogao ustanoviti. Prvi po imenu poznati muteselim bio je

Muhamedaga Ševa, član jedne od starijih i uglednih porodica Mostara. On je ugušio pobunu u ovom gradu i naređeno mu je bujruldijom od 2. zilkade 1170 (19. VII 1757) da uzme ćefilemu.[63] On je jedini meni poznati mostarski muteselim XVIII stoljeća.

Početkom XIX stoljeća Mostar se nalazio u pobunama. U jednoj još neštampanoj radnji o tome vremenu u Mostaru dobro je uočio njen autor Muhamed Hadžijahić kako je *ajan* poprimio specifično obilježje, naročito u doba *Ali-age Dadića*; on je najviša vlast grada; od moći i uticaja ajana zavisila je vlast muteselima, ako ga je uopće i bilo. Događalo se i to da su Mostarci ovog određenog gradskog predstavnika smatrali ajanom, dok ga je turska službena terminologija smatrala i tretirala muteselimom; to je npr. slučaj s Mujagom Ćemalovićem i Muharemagom Peštelom Hadžiselimovićem.

Prvi poznati mostarski ajan bio je *Hadži Selim* alemdar. On je poginuo u Gnojnicama[64] [a] kraj Mostara 1805. godine. Njegovi su potomci mostarski Hadžiselimovići.[65] Iza njega je postao ajanom *Ali aga Dadić*[66] koji je u početku imao protiv sebe agu Balića i Karabegovića; otrovan je 1813. godine. Ne zna ni Hadžijahić da li su ova dvojica bili tretirani kao muteselimi. U godini 1813. uz ajana Dadića spominje se kao muteselim

Memišaga Kajtaz, o čijem se teroru i danas u Mostaru govori.

U oktobru 1813. postavljen je za muteselima

Derviš Hasan-paša Redžepašić. Njega su Mostarci porazili u Bišću Polju i on nije ni ušao u Mostar, nego se vratio u Nevesinje.[67] U istoj godini (1813) imenovan je

[63] Arhiv M. E. Kadića, br. 1041.
[64] Nadgrobni spomenik s natpisom stoji i danas.
[65] Ova je porodica smrću Saliha 1916 (kao vojnik u Pragu) izumrla u muškoj lozi u Mostaru. Još su na životu tri njegove sestre Fata, Ziba i Pašana, kćeri Avdijine.
[66] Milenko Vukičević, *Znameniti Srbi muhamedanci*. Beograd 1901, str. 77–94.
[67] Dr. S. Bašagić, o. c., str. 17.
[a] Selo 7 km udaljeno od Mostara.

www.BosnaHistorija.com

Omer-paša Rizvanbegović, s čijim je imenom povezan teški teror što ga je provodio nad Mostarcima. On se istakao u Derendelijinoj vojni na Beograd 1813. i postao paša i mostarski muteselim. Zbog tiranije optuže ga Mostarci u Carigradu i isposluju katul ferman (smrtna osuda). Čuvši za to, on pobjegne u Beograd, da se skloni pod okrilje Sulejman-paše Skopljaka, ali ga ovaj dade pogubiti.[68]

Pod kraj 1814. ili početkom 1815. godine postavljen je za muteselima

Salihbeg Bakamović. Protiv njega digao se *Muharem-aga Hadžiselimović* zvani *Peštelo*. On je u oktobru 1815. postavljen muteselimom kako se to vidi iz jedne isprave u zaostavštini dra. S. Bašagića,[69] ali se uporedo spominje i Bakamović. Početkom 1816. godine vidimo *Daut-bega Redžepašića* nasuprot Peštele. Daut je smirio Mostar i imenovan je mostarskim meteselimom, ali on je to mjesto morao brzo napustiti i povući se u Nevesinje. Peštelo je postavljen ponovo muteselimom u travnju 1818. godine.

Na 14. travnja 1820. postavljen je

Mujaga Ćemalović, koga su Mostarci bili prethodno izabrali za ajana. On je 1822. dao popraviti kulu uz stari most na lijevoj obali Neretve, o čemu govori i natpis na toj kuli. Na položaju muteselima bio je i 1825. godine.

Na 22 VI 1827. postavljen je

Osmanbeg (Voljevica?)

a 17. X 1828. godine

Mehmed Zihni-efendija. Njega je naslijedio 3. X 1829. godine

Mehmedbeg Ibšir-paša-zade.

Ponovo je postavljen

Osmanbeg 8. II 1830. i bio je na tom položaju još i 1. V 1831. godine.[70] Da li je dočekao 1833. kada je postao vezir na Hercegovini Ali-paša Rizvanbegović, nije mi poznato.

7) *Novi muteselimluci*

Izgleda da su u XVIII stoljeću, a možda i početkom XIX stoljeća, postavljeni muteselimi u Blagaju, Foči, Pivi s Nevesinjem, Cernici (Gacku) i Novom Pazaru. Osim Blagaja u svim spomenutim muteselimlucima poznat mi je po koji muteselim, dok se u Blagaju spominju samo njegovi zamjenici. To se vidi iz murasele blagajskog naiba od 27. I 1149 (9. VI 1736) kojom naređuje mutaselimovim zastupnicima da pohvataju neke lopove koji su pokrali blago.[71] Ovo je jedini spomen muteselimu u Blagaju. U ostalim muteselimlucima nisu se muteselimi mijenjali svaki čas kao u onim starijim, no su ostajali duže vremena, i to skoro u istim porodicama, pa izgleda kao da je ova služba donekle nasljedna.

Foča

Prvi po imenu poznati muteselim bio je

Hadži Mehmedaga Šuvalija, a navodi se na tom položaju 1782. godine. O njemu piše kroničar Bašeskija ovo: „U Foči bilo je između frljavog junačine ajana Hadži Mehmed age Šuvalije i Čengića odavno radi ajanluka razmirice, te su i siromasi mnogo puta stradali zbog Šuvalije, koji posta muteselimom. Ali pošto nije bio paši poslušan, usmrtiše ga u Foči dajdarske delije i opremiše mu glavu 28. zilhidžeta 1196 (4. XII 1782) u Travnik."[72]

Préma jednoj ispravi od 3 XII 1817. tada je bio na tome položaju neki

Hadži Mustafa.[73] Njegov izravni ili nešto kasniji nasljednik na tome mjestu bio je

Vejz Alajbeg Čengić.

Od godine 1828. do 1830. vršio je tu službu

Zulfikar-paša Čengić. Njegovi su potomci fočanski Zulfikarpašići.[74]

Piva s Nevesinjem

Svi su pivsko-nevesinjski muteselimi bili iz nevesinjske porodice *Redžepašića*. Početkom prošlog stoljeća bio je muteselim

Lutfulahbeg, a oko 1813. godine njegov sin

Derviš Hasan paša. Od 1814. do 1829. vršio je tu službu bivši cernički muteselim

Dautbeg, vrlo ugledna ličnost ovoga vremena u Hercegovini.[75] Po njegovoj smrti 1829. godine postao je muteselim

Lutfibeg, bolje poznat pod imenom *Bašaga*, i po njemu su se Redžepašići prozvali Bašagići. Bašaga je ostao na tome mjestu i za vlade Ali-paše Rizvanbegovića u Hercegovini (1833–1851). Svrgnuo ga je Omer-paša Latas i bacio u zatvor grada u Stocu. Tu je obolio i kad se vratio u Nevesinje ubrzo je i umro (1851).

Cernica (Gacko)

Prvi poznati muteselim bio je

Dautbeg Redžepašić s Nevesinja. Tu je službu vršio od 1805. do 1814. godine. Njega je naslijedio

Smailaga Čengić, koji je za zasluge postavljen doživotnim muteselimom i ostao je na tome mjestu sve do pogibije 1840. godine. Njega je kao svoga protivnika bio skinuo Husein kapetan Gradaščević i postavio *Mehmedbega Turhaniju* rodom iz Sarajeva, ali ga je Smailaga porazio i prognao.

Novi Pazar

Od novopazarskih muteselima poznat mi je samo

Ejub-paša koji je bio ujedno i kapetan u istom mjestu 1827. godine.

---

[68] Dr. S. Bašagić, o. c., str.59

[69] Arhiv kuće Redžepašića-Bašagića nalazi se sada u dr. Enise Bašagić, asistenta Medicinskog fakulteta u Sarajevu.

[70] Ove podatke ustupio mi je Muhamed Hadžijahić, na čemu mu se i ovdje najljepše zahvaljujem.

[71] Orijentalna zbirka Jugoslavenske akademije u Zagrebu, Dokumenti broj 275.

[72] Riza Muderizović. „Kronika Mula Mustafe Bašeskije", *GZM* XXX/1918. str. 96. U originalnom rukopisu ovaj je događaj prikazan na listu 41a.

[73] Ing. arh. A. Bejtić, *Povijest i umjetnost Foče na Drini. Naše starine III* (1956) str. 31.

[74] Ibidem.

[75] Dr. S. Bašagić, o. c., str. 16.

ZNAMENITE LIČNOSTI I PORODICE

www.BosnaHistorija.com

GAZI HUSREV-BEG[a)]

Nešto jače od četiri stoljeća bila je Herceg-Bosna sastavni dio Turskog Carstva. Kako su tokom 15. i 16. stoljeća Osmanlije napredovale u osvajanju, osnivahu na teritoriju Bosne i susjednih hrvatskih zemalja sandžake, od kojih 1580. učiniše posebni bosanski beglerbegat. Kroz ova četiri stoljeća izmijenilo se preko 300 sandžak-bega i beglerbega, paša i vezira u ovim krajevima, a dobra četvrtina ovih carskih namjesnika bijahu domaći sinovi. Od ovih namjesnika neki su toliko vrijedni, da im historija bilježi ime radi kontinuiteta, neki su poznati po svojim zlim djelima kao Dželalija i Abdurrahim, a nekim su zabilježena imena zlatnim slovima. Među ove potonje spada Gazi Husrev-beg kao najznamenitiji i najslavniji čovjek u Bosni od pada kraljevstva bosanskog do okupacije 1878, koji je po ocu Ferhat-begu naše gore list. Njegovo je begovanje zlatno doba u povijesti Sarajeva, glavnog grada onovremenog sandžaka bosanskog.

Osamdeset godina prije pada bosanskog kraljevstva zauzele su Osmanlije jedan dio Bosne s mjestom Vrhbosnom, od koje se kasnije razvilo šeher Sarajevo. U Vrhbosni su Osmanlije udarili svoj vojnički logor i odmah počeli podizati razne zgrade. Isabeg Ishaković (1440–1463. i 1464–1470) podigao je kao vojvoda zapadnih strana, a kasnije kao sandžak-beg cijeli niz javnih zgrada i time udario temelj Sarajevu, u kome mala Vrhbosna na Miljacki za kratko vrijeme postade mahala zvana *Latinluk*. Stanovnici su Vrhbosne bili katolici, a Osmanlije ih zvahu Latini, i po tome ostade ime mahali.

Od godine na godinu cvalo je Sarajevo, te kada je ovamo došao slavni Gazi Husrev-beg za sandžaka, krajem rujna ili prvih dana listopada 1521, zatekao je ovdje pored mnogih privatnih zgrada 16 džamija, dvije musafirhane (konačišta), dva imareta (kuhinja za putnike i siromahe), tri tekije (samostan za derviše) jednu medresu (bogosloviju) i više mekteba (početne škole), dva velika hana, četiri javne banje i lijepu čaršiju. U ovo doba imalo je Sarajevo i svoju apoteku (od 1515). Cvala je trgovine i obrt, a razvila se i cehovska organizacija.

S malim prekidom upravljao je Husrev-beg Bosnom sve do smrti, koja ga zadesi u Sarajevu 18. lipnja 1541. Vladao je blizu dva decenija. Ovoliko nije sjedio na Bosni ni jedan namjesnik ni prije ni poslije njega.

[a)] Autor je ovaj rad objavio u kalendaru „Napredak", br. XX/1931. (str. 101–113), Sarajevo 1931. godine.

Prve godine husrev-begova vladanja ispunjene su ratovima po susjednim hrvatskim i ugarskim zemljama. Od 1528. dao se uz vojevanje i na podizanje monumentalnih zgrada u bogoštovne, prosvjetne i zdravstvene svrhe, a uz ove nije zaboravio ni one koje služe obrtu i trgovini, a sve skupa podigoše Sarajevo od kasabe na šeher. Sagradio je džamiju, imaret, musafirhanu, hanikah (derviški samostan), mekteb, medresu, banju, veliki han, bezistan, 60 dućana, sve jedan do drugoga, više kuća i doveo vode iz daljine od 7 km. Uz to uvakufio je upravo kneževski imetak za uzdržavanje svojih zadužbina. Svim ovim stekao je Husrev-beg neprocjenjive zasluge za razvitak grada Sarajeva, kulturni napredak Muslimana u Herceg-Bosni i materijalnu kulturu svih stanovnika ovih zemalja. Njegove zasluge na bojnom polju za Osmansko Carstvo nijesu ništa manje od ovih, ali njih bi sačuvala samo historija, a po ovim ovjekovječio je on svoje ime u Bosni, i dok opstoji Sarajevo, živjeće i ime slavnog Gazi Husrev-bega. On nije priječio ni napredak nemuslimanskih stanovnika Bosne. Baš u njegovo doba obnovljeni su franjevački samostani u Visokom i Fojnici, opstojala je katolička crkva u Latinluku, njemu pripisuje narodna tradicija postanak pravoslavne crkve u Sarajevu u blizini njegove džamije, a baš u njegovo doba osnovana je uz crkvu u Goraždu tiskara, koje onda ne bijaše ni u pravoslavnoj Moskvi.

Na pisanje ovih redaka potakla me je rijetka zgoda: ove se godine navršila ravna četiri stoljeća, kako je Gazi Husrev-beg sagradio svoju džamiju u Sarajevu, najmonumentalniju građevinu iz turskog doba ne samo u Bosni nego u cijelom Balkanskom poluotoku, izim Stambola i Edrene. Naš historik dr. Ćiro Truhelka piše: Svaka zemlja ima svoj kolorit, svaki grad svoje posebno obilježje, svoj lični spomenik, bez kojega si ga ne možemo ni pomisliti. Ko će si na primjer pomisliti Atenu bez Akropole, Paris bez Louvrea, Zagreb bez Svetoga Kralja a si parva licet comparare magnis, Sarajevo bez Begove džamije.

Begova džamija daje Sarajevu svoje pravo gradsko obilježje, ona je središte oko koga se niže i razvija sav grad, a da padne ta Begova džamija, Sarajevo bi izgubilo svoje obilježje, svoju individualnost u nizu ostalih gradova, svoj lokalni kolorit, kojim se priljubilo uz okolicu, uz individualnost svoga žiteljstva, uz njene stare tradicije, kojima u svakog stranca, koga putnička noga donese u naše šeher-Sarajevo, stiče dugovjeku uspomenu.

Da sad rečemo koju o pojedinim zgradama!

Gazi Husrev-begova džamija ili, kako je narod obično zove, Begova džamija uzdiže se u srcu predokupacione čaršije. Pred džamijom i iza nje je prostrani harem ili dvorište. Iz Sarača vode dvoja, a iz Čizmedžiluka i Mudželita po jedna vrata u harem, usred koga stoji ova najmonumentalnija zgrada i pred njome šadrvan (vodoskok). Pred džamijom su sofe (trijem) prekrivene sa pet malih kupola, koje se opiru o zid džamije, dva pobočna zida i četiri mramorna stupa. Sofe su ispod srednjeg kubeta samo malo uzdignute iznad površine dvorišta. Ovdje je glavni ulaz u džamiju. Drvena su vrata divno izrađena, a još divnije je izvedena concha iznad vrata, umjetnički urešena stalaktitima. Između vrata conche je mramorna ploča s natpisom u arapskom jeziku, na kojoj čitamo, ko je i kada podigao ovu bogomolju.

Ušav u džamiju posjetnik će se upravo zadiviti – piše Truhelka – jedinstvenosti i veličajnosti ovoga prostora, ako uopće ima osjećaja i arhitektonskog shvaćanja. Očima se tu razgaljuje četverasta u temeljnim linijama skroz jednostavna građevna figura, kojoj je osnovica kvadrat sa stranicom od 13 m, a u vertikalnom pogledu razvija se do savršenosti. Sa tri strane masivni, 2 m debeli zidovi, sa četvrte, jugoistočne, impozantni luk, koji se opire o oba pobočna zida, nose četiri stalaktitima bogato urešena pandantiva, vezana gore snažnim bogato profiliranim okruglim vijencem, koji je nadvisio podnicu džamije 19 m. Nad ovim vijencem uzdiže se 2,5 m visoki tambour, providen nizom uskih gore zašiljenih prozora, a pred njima drvenim parmacima ograđena galerija, koja obilazi oko vijenca. Do galerije se penje uz stube uzidane u debeli zid, a služila je da se mogu zapaljivati svjetiljke, kojima se prije rasvjetljivala džamija u svečane dane. Tambour je presveden oblim kubetom, komu je nutarnji vrh nadvisio osnovicu za 4,5 m. Prema tome unutrašnji vrh kubeta nadvisuje osnovicu džamije ravnih 26 m, te se stranica osnovice naprama visini odnosi kao 1:2. I baš ovome omjeru pripisuje se onaj upravo veličanstveni dojam, kojim se ovo kube dojimlje promatrača, jer se taj prostor čini daleko većim no što u istinu jest, ma da tu nema golemih dimenzija. I ovaj omjer nije slučajan, nego ga je bez sumnje tačno proračunao graditelj, koji je svakako izašao iz škole velikog turskog neimara Sinana.

Prema jugoistoku proširio se ovaj prostor za 5,2 m. Oba ugla ove manje prostorije ukrašena su stalaktitima, koji ovdje nadomješćuju pandantive, a gore ih

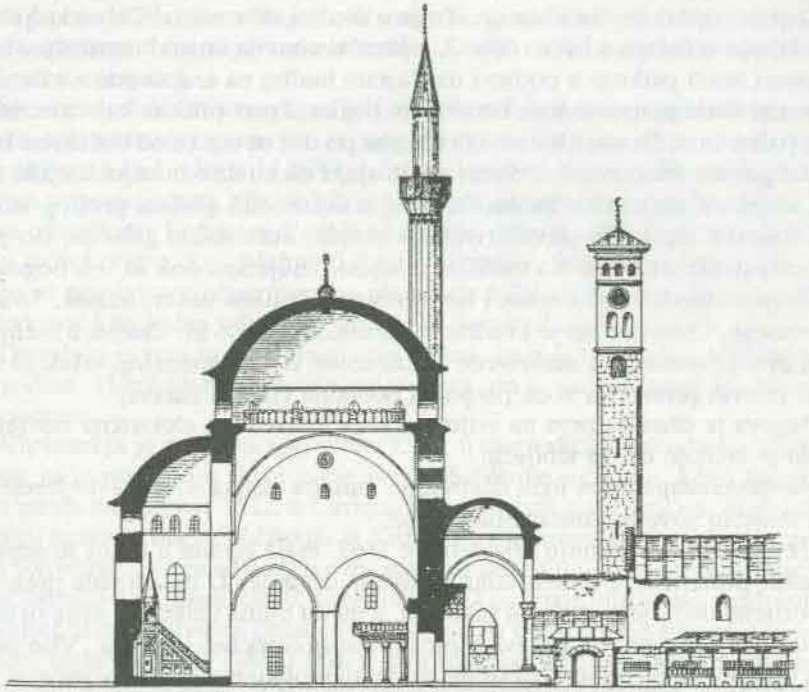

Begova džamija sa sahat-kulom u presjeku

www.BosnaHistorija.com

veže poluvijenac sa pilasterima džamije. Na njima je tambour s pet prozora, a više njega polukube.

Ovo je najdičniji dio džamije. Tu je u sredini zida mihrab, remek-djelo, desno prekrasan mimber, a lijevo ćurs. U mihrabu obavlja imam bogoslužje. S mimbera govori hatib petkom u podne i uz Bajram hudbu na arapskom, a s ćursa vaiz drži u razne dane propovjedi na hrvatskom jeziku. I pod velikim kubetom uz lijevi zid ima jedan ćurs. Desno i lijevo od mihraba po dva su stalka od bakra, na kojima su nekad gorjele mukave, dok danas s njih sjaju električne žarulje, a djelo su domaćeg majstora umjetnika Saliha Bektića iz šezdesetih godina prošlog stoljeća. Prema mihrabu desno do glavnih vrata je mahfil, koru slična galerija, što ju drži osam mramornih stupova. Na mahfilu je mjesto mujezina dok se vrši bogoslužje.

Uz pročelje džamije s desne i lijeve strane prizidane su tzv. tetime. To su manje prostorije. Osnovica im je kvadrat sa stranicom od 6,5 m. One su u svemu slične onoj prvoj prostoriji, a natkrivene su kubetom, čiji je unutrašnji vršak 14 m nad podom. Iz ovih prostorija vode po jedna pobočna vrata u harem.

Begova je džamija prva na svijetu u koju je uvedena električna rasvjeta. To se desilo početkom ovoga stoljeća.

Na sjeverozapadnom uglu džamije je munara visoka 47 m, a do šerefeta 36, odakle mujezin zove muslimane na namaz.

Uz zapadni zid džamije prizidana je 1863. mala zgrada u kojoj je smještena biblioteka. Biblioteci je temelj udario osnivač džamije. U njoj imade preko 1000 raznih orijentalnih djela, mahom rukopisa, a među njima i takovih, koja su unikat.

Najljući neprijatelj Sarajeva u prošlim stoljećima bio je požar. Više puta izgorjela je skoro cijela okolina džamije, a njoj bi utoliko naudio što bi prozori popucali, olovo se na kubetima rastopilo i zidovi učađili. Tako je više puta prebojena. Zadnji je put prebojena 1885, ali nažalost rđavo, jer rad nije u skladu sa stilom džamije.

Sa vrela Crnila doveo je Husrev-beg vodu za svoju džamiju i pred njom podigao šadrvan. Današnji je šadrvan sagrađen 1893.

U sjeverozapadnom su uglu harema vruće česme, gdje se zimi grije voda za uzimanje abdesta. Do njih je muvekithana (sahatnica) sagrađena 1859, a služi kao zavod za određivanje vremena namaza (molitve). U protivnom je uglu zgrada u kojoj je do 1897. bio dječački mekteb. Danas je u prizemlju ove zgrade soba za čuvara džamije i orijentalni bazar, a nad ovim su sobe za hatiba, imama i mujezine. Uz to je ovdje sjedište društva „Merhamet". Za mekteb podignuta je u blizini moderna zgrada (1897).

Na istočnoj su strani džamije dva mauzoleja (turbeta). U većem je grobnica slavnog osnivača džamije, a u manjem počivaju zemni ostatci vojvode Murat-bega Tardića, prisnog prijatelja i druga Husrev-begova i prvoga mutevelije Husrev-begova vakufa. Murat-beg je rođen u Šibeniku, gdje mu je još 1526. živio brat Juraj, kanonik. Murat-beg je umro u Požegi kao sandžak-beg, poslije mjeseca travnja 1545, a tijelo mu je ovamo preneseno.

U zapadnom dijelu dvorišta pod munarom četiri su grobnice iz novijeg doba. U prvoj je pokopan mutevelija Mehmed eff. (umro 20. IX. 1853), u drugoj dugogodišnji gradonačelnik Mustafa-beg Fadilpašić, u trećoj Ali-beg Firdus, a u zadnjoj Mahmud-beg Fadilpašić. Ova potonja dvojica poznati su kao borci za vjersko-prosvjetnu autonomiju i u ovoj borbi stekli su osobite zasluge.

U srpnju 1878. harem Begove džamije bio je središte organizacije otpora protiv ulaza austrougarske vojske u ove zemlje. Ovdje su držane pučke skupštine i pali mnogi važni zaključci.

Sjeverno od džamije podigao je Gazi Husrev-beg dvije zgrade, koje su također važni arhitektonski spomenici iz onog vremena. To su *hanikah* i *kuršumlija*. Prva je podignuta kad i džamija 1530, a druga 7 godina kasnije. Hanikah je derviški samostan sa novicijatom, a po vakfiji na čelu mu je šejh halvetijskih asketa. Bilo je šejhova u hanikahu koji su radi svoje učenosti i pobožnosti bili poznati daleko van granica ovih krajeva, kao Mehmed Razi Velihodžić, šeih Ahmet efendija i drugi. Osobito se proslavio u otporu protiv okupacije 1878. šejh Muhamed efendija Hadžijamaković kao jedan od prvih vođa onih burnih dana.

Današnja je zgrada restauracija prvobitne, koja je izgorjela u velikom požaru 1832. godine. Hanikah ne služi više svojoj svrsi, on je sada sastavni dio Husrev-begove medrese.

Kuršumlija je medresa sagrađena 1537. u slogu sličnih zavoda na Istoku. Husrev-beg ju je podigao u slavu svoje majke Seldžuke sultanije, kćeri Bajezida II, koja je umrla nešto prije 1512. u Carigradu i pokopana u turbetu na „Bajezidu", pa se po njoj nazivala dugo *Seldžukija*, a Kuršumlija je prozvana što je pokrivena kuršunom (olovom). Što će se učiti u ovoj medresi odredio je plemeniti osnivač u vakfiji (zakladnici) napisanoj još 10. siječnja 1534. i po tome bila je ova medresa teološki fakultet, a od profesora (muderisa) traži se da bude teolog-filozof. Do osnutka šerijatske sudačke škole (1887) bila je ova medresa najugledniji islamski zavod u Bosni. Husrev-beg je znao da se s vremenima mijenjaju i potrebe, pa je u zakladnici dodao da se uz propisane predmete predaje i ono što bude iziskivalo vrijeme. Ovoj dalekovidnosti ne treba komentara.

Kao što je u hanikahu bilo odličnih šejhova, tako je i na ovoj medresi bilo velikih učenjaka među muderisima, kao Abdul Dželil eff., H. Husein Muzaferija i mnogi drugi. Muzaferija je bio odličan astronom i vrstan pjesnik, a služio je na ovome zavodu od 1681. do smrti 1721. Iz novijeg doba spomenuću samo Mehmed eff. Muftića. Danas na čelu ovoga zavoda stoje Muhamed eff. Dizdar i Ahmed eff. Burek. Medresa je pred par godina temeljito reformirana, a s ovom školskom godinom 1930–31. otvoren je teološki fakultet (alija).

S arhitektonskog gledišta u Kuršumliji je osobito lijepo izveden portal, dvor s arkadama i dershana (soba za predavanje).

Iz ovoga rasadnika prosvjete izašao je veliki broj uleme, mnogi učenici proslavili su se kao pjesnici i učenjaci. Mnogi su kasnije bili kadije, muftije, šejhovi, muderisi, po raznim krajevima Osmanskog Carstva. Pa i jedini šejh ul Islam, što ga je Bosna dala, učio je prve nauke u ovoj medresi u prvoj polovini prošlog stoljeća.

Na zapadnoj strani džamije preko puta je *imaret*. Podignut je kad i džamija. Sadašnja je zgrada iz novijeg vremena. Imaret je kuhinja, u kojoj se sprema hrana za softe (đake medrese) i službenike vakufa, a prije i za siromašne putnike.

Uz imaret bila je i musafirhana, konačište, u kome je 350 godina nalazio siromašni putnik konak za se i konja besplatno. Iza okupacije je iz meni nepoznatih razloga zatvorena.

U vakfiji od 1531. određeno je da se u imaretu ima svako jutro i svaku večer kuhati čorba; jutarnja će se praviti iz jedne kile (= 25 oka) lijepe riže s mesom, a večernja iz ½ kile učinjene pšenice. Nadalje uoči svakog petka ima se variti od tri kile fine riže i devet oka masla, a uz to još i zerde od 1 kile riže, 3 oke masla i 12 oka čistog meda.

Za cijeli ramazan ima se praviti pilav od 3 kile riže i čorba od pšenice, a uz Bajram kao i uoči petka pilav i zerde. Svaki dan ima se mijesiti kruh od 96 oka čistog brašna, svaki kruh ima vagati po 100 drama. Čim putnik dođe u musafirhanu valja ga ponuditi medom i kruhom, kako je to običaj i u drugim musafirhanama.

U ovoj je vakfiji tačno određeno koliko se ima dnevno na što trošiti, ali se svaka stavka prema potrebi može prekoračiti, a i uštedjeti.

Po ovome imaretu dobio je i okolni dio čaršije ime Predimaret.

U pročelju imareta je *sahat kula*, na kojoj sat pokazuje vrijeme à la turca. U vakfijama o njoj nema govora, ali se pouzdano zna da je postojala još polovicom 17. stoljeća. I ona je kao imaret i musafirhana stradala u raznim požarima.

Bezistan se također ne spominje u vakfijama, ali je postojao u 16. stoljeću. Sagradio ga je ili Gazi Husrev-beg ili jedan od prvih njegovih mutevelija. Duž cijele ulice *Kujundžiluk od Ferhadije do Kralja Petra ulice*[b] protezao se Husrev-begov bezistan. Bijaše to uska, 109 m duga, olovom pokrivena zgrada. Bezistan je bio, tržnica sa 52 dućana, koji su se nizali oko uskog i dugog hodnika natkrivena poput kakve bazilike. Danas je još trećina ove zgrade u prijašnjem stanju, dok je preostali dio 1913. porušila vakufska uprava, da ondje podigne modernu palaču. U bezistanu su imali svoje dućane trgovci robom, što se uvozila s istoka i zapada.

Zapadno od bezistana na onom praznom prostoru do Hotel Evrope stajao je tašlihan, ili Husrev-begov Karban Saraj. Spominje se još 1564. kao zgrada koja ide pod najam. I to je bio veliki trgovački bazar, u kom su se dućani s magazama redali oko četverastog dvorišta, a ne kao u bezistanu oko uskog i natkrivenog hodnika. Bezistan je bio prizemna zgrada, a tašlihan (kameni han) jednokatnica. Tašlihan je silno stradao u požaru 1879. i nije više popravljen, a i podore mu sa zemljom sravniše 1914.

Obje ove zgrade bijahu glavni centri sarajevske trgovine. To je bilo zlatno vrelo, iz koga je izviralo blagostanje i bogatstvo Sarajlija, koje bijaše na glasu, a stranci putnici ne mogahu mu se dosta načuditi.

Za rimokatoličkom katedralom vide se i danas dva velika kubeta i više malih, koja prekrivaju ostatke Gazi Husrev-begove banje, sagrađene poslije 1541. Od 1914. ne služe više ove prostorije svojoj svrsi. Kad je ova banja podignuta, bile su još četiri javne banje u našem gradu, a njenim zatvaranjem ostala je samo jedna. Vječna šteta, što je ova zgrada zapuštena. Ova je banja spadala među najznamenitije građevne spomenike turskog doba u Bosni i, kako kaže dr. Truhelka, možda jedina koja nam je predstavljala potpuno sačuvani tip starih glasovitih turskih kupališta, u kojima se metoda kupanja sastojala u tome da je posjetnik postepeno prolazio kroz sistem odaja, u kojima je temperatura postepeno rasla, te je po tome bila i parna atmosfera u njima raznoga stepena.

[b] Istoimena današnja ulica u starom dijelu Sarajeva na Baščaršiji, a ulica koja je između dva svjetska rata nosila ime Kralja Petra, poslije 1945. godine dobila je novo ime i zove se Ulica JNA.

Za uzdržavanje svojih zadužbina ostavio je Gazi Husrev-beg silan pokretni i nepokretni imetak u Bosni i Rumeliji, kako nam to svjedoče njegove tri vakfije, pisane 1531, 1534. i 1537. Imetak u Bosni stekao je sam Husrev-beg, a onaj u Rumeliji uglavnom je naslijedio od oca Ferhat-bega, koji je bio sandžak u Serezu, gdje se i Husrev-beg rodio oko 1480. Da li je Husrev-begov otac Ferhat-beg imao kakvih posjeda u Bosni, nije poznato. Zna se samo da je negdje u Bosni živio Ferhat-begov brat Radivoj još 1483.

Prema vakfiji pisanoj sredinom prosinca 1531. uvakufio je:

1. sela Kromište i Vitačište u kotaru Zihni (Trakija),
2. sela Neši, Daud i Zgosti (kotar Drama),
3. 4 čifluka kraj Sereza,
4. 3 čaira blizu Sereza sa silnim blagom, što je na njima paslo,
5. čifluk i njive u selu *Jablanovu*[c] (kotar Sarajevo),
6. ispašište zvano Čair Butila i njive zvane Dabić,
7. imanje zvano Radonja i Radomir i oranice Zgon i Idorište (blizu današnje Vogošće),
8. oranice Radovina i Radovan (blizu Čevljanovića),[c]
9. 2 čifluka u selu Drapnić[d]
10. ispašište Begler-konagi,
11. imanje poznato pod imenom Muhamed Čelebije, sina Ahmed-begova, blizu Tešnja.
12. sela Omanjska[b] selo Plane[f] (Tešanj),
13. općine Koznadina[g] donji i gornji Modrić[h] i Kinlice[i] (blizu Tešnja),
14. zemlje zvane Bekrića gora, gornja i donja Šibenica, Čanica, Nukidović i Kojić (sve u Dnolučkoj nahiji i blizu Jajca),
15. zemlje sa svim naseljeništvom, zvane Malena Vas, Mahović, Libureci, Lišani, Podgrađe i Vukšić, što leže među gradovima Ključ i Ostrožac.
16. mlini Alije Karlovića na rijeci Zrmanji,
17. 60 dućana, sve jedan do drugog u Sarajevu,
18. velika radionica za mutabdžijske obrtnike (Sarajevo),
19. 15.000 dukata,
20. 132.000 kovanih drama kao cijenu zlatnog posuđa,
21. 120.000 kovanih drama kao cijenu raznog srebrenog posuđa,
22. 80.000 kovanih drama kao cijenu đerdana od dragulja od 13 rubina i od 62 skupocjena okrugla zrna bisera,
23. 50.000 kovanih drama kao cijenu niza od 70 okruglih zrna bisera,
24. 20.000 kovanih drama kao cijenu tespiha od 100 čistih okruglih zrna bisera,

[c] Selo 14 km udaljeno od Trnova.
[d] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se nigdje ne spominje.
[d] Isto.
[e] Selo na putu Tešanj – Doboj, 13 km udaljeno od Tešnja.
[f] Selo 12 km udaljeno od Tuzle.
[g] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se nigdje ne spominje.
[h] Vjerovatno današnja Modriča.
[i] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se nigdje ne spominje.

www.BosnaHistorija.com

25. 198.000 srebrenih kovanih drama kao cijenu za sablje iskićene draguljima; zlatne noževe pokićene draguljima, handžare i prstenje, rubinima, tirkizima, smaragdima i dr.

26. 1,575.000 prometnih srebrenih novaca kovanih za sultana Sulejmana.

Po drugoj vakfiji za kuršumliju (od 10. I. 1534) uvakufio je:

27. Turna-dedetovo i Džališ-hodžino stanje u Čekrečinoj mahali[i] u Sarajevu; prvo se sastoji iz dvije kuće, ljetnikovca, staje, bašče, dućana, magaze i kasapnice, a drugo iz kuće, ljetnikovca, bašče i 9 dućana,

28. 2 dućana u franačkoj čaršiji (Latinluk),

29. 2 kuće uz gornje dućane,

30. 2 kuće uz kuće pod 29, što ih je Husrev-beg sagradio,

31. ljetnikovac i kuću u Latinluku, što je kupio od Duje, kćeri Čavkuševe,

32. 700.000 srebrenih prometnih drama, iz kojih se ima i medresa sagraditi, jer je vakfija prije napisana.

Trećom vakfijom pisanom početkom studenog 1537. uvakufio je za džamiju:

33. 10 mlinova pod jednim krovom na rijeci Zbanici (kotar Zihna)[k] i

34. 150 košnica u gradu Doboru.

Husrev-beg je točno odredio kako će se upravljati ovim imetkom i kako će se trošiti prihodi. Prvim mutevelijom imenovao je svoga oproštenog roba i najboljeg druga vojvodu Murat-bega Tardića i njegove nasljednike. Prve su mutevelije bili od Murat-bega, kako navodi Muhamed Enveri ef. Kadić u svojoj historiji: Bišaretbeg, Husrevbeg, Mustafabeg i Džaferbeg. Ovaj potonji spominje se 1626. Uz muteveliju postoji sva sila raznih službenika ovoga vakufa kao nazir, džabija i dr.

Neka zemljišta, što ih je Husrev-beg uvakufio, naročitom su dozvolom sultana Sulejmana mulkizirana, a isprava o tome zove se temliknama. Više sultana ponovo su potvrdili ovu temliknamu. Jedna originalna temliknama Osmana II, o kome pjeva naš Gundulić, nalazi se sada u Državnoj biblioteci u Dresdenu, kamo je doprla još 1730.

Velik dio ovoga vakufa propao je tokom vremena. Danas ima ovaj vakuf svoje posjede u Sarajevu i Tešnju, koji reprezentiraju golemu vrijednost. Ovom vakufu, kao i drugim, zadavali su teške udarce razni požari u Sarajevu, a najkatastrofalniji je bio onaj od 1697, kad je princ Eugen spalio Sarajevo. Ovom je zgodom još i opljačkan ovaj vakuf i jedino na ovaj način možemo rastumačiti kako je do Dresdena doprla ona temliknama, koja je osobito lijepo izrađena i sigurno kao umjetnički predmet onda kupljena.,

U političkoj i kulturnoj povijesti Bosne Gazi Husrev-beg je ono što je njegov gospodar sultan Sulejman u povijesti Osmanskog Carstva, a u svom kulturnom nastojanju kao jedan sandžak-beg dostojan suvremenih vladara i velikaša cinquecenta na Zapadu.*

Rahmetul-Lahi alejhi!

[i] Čerkečijina mahala dobila je svoje ime 1526. godine po Muslihudinu Čerkedžiji koji je na uglu ulica Samardžija i Kovača podigao istoimenu džamiju. Od 1931. godine ova ulica se zove Samardžije.

[k] U današnjem popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se nigdje ne spominje.

* O Gazi Husrev-begu napisane su dosad tri monografije: Prvu je napisao Dr. Mehmed Spaho, drugu dr. Safvet-beg Bašagić, a treću dr. Ćiro Truhelka. Ovdašnji časopis „Novi Behar" posvetio je ove godine dvobroj (2–3, IV god.) Gazi Husrev-begu.

VELIKI VEZIR RUSTEM-PAŠA[a)]

Za 46-godišnjeg vladanja sultana Sulejmana Kanunije izmijenilo se na Porti devet velikih vezira.[1] Pri nastupu na prijestolje (30. rujna 1520) zatekao je Sulejman na stolici velikog vezira Piri Mehmed-pašu. Od te devetorice, četiri – Ibrahim, Rustem, Semiz Ali i Mehmed Sokolović Visoki – bijahu naše gore lišće, a vezirovali su 35 godina prostranom carevinom, kad je bila na vrhuncu slave i moći. Osim ove četvorice bila je još sva sila državnika i učenjaka u Stambolu i po drugim mjestima turske države, koji su bili sinovi hrvatskog i srpskog naroda.

Da je bio na Porti velik broj naših ljudi u ono doba, pa još i prije i kasnije, dokazom je što su i dva sultana: Mehmed II, osvajač Stambola i Bosne, i Sulejman II, znali hrvatski. Poslanici stranih država, naročito austrijski i ugarski, morali su biti vješti hrvatskom ili kojem drugom slavenskom jeziku.

„Kad su poslanici kralja Ferdinanda: Nikola Jurišić, Josip grof Lamberg i Benko Kuripešić, dobili nalog iz Beča da pred sultanom govore njemački, ne usudiše se progovoriti ni riječi u tom jeziku, jer u Carigradu ne bijaše tada ni tumača za taj jezik. Jurišić bijaše, dakle, prisiljen s carem Sulejmanom, kao i s velikim vezirom Ibrahim-pašom, govoriti jedino hrvatski. Isto tako morao je poslije i poslanik cara Maksimilijana, grof Sigmund Herberstein,[2] služiti se našim jezikom. Hammer pripovijeda, kad je taj poslanik kod svečane predstave pao pred sultana na koljena da mu poljubi ruku, ne mogaše radi starosti i slabosti ustati na noge bez tuđe pomoći. Tad, u velikoj neprilici, zamoli prisutnog velikog vezira Hrvata Rustem-pašu, na hrvatskom jeziku, da mu priteče u pomoć. Na to mu sam sultan, razumijevši njegove riječi, dade ruku i podigne ga na noge. Poznato je da i ostali tadašnji poslanici Austrije i Ugarske kod turskoga dvora bijahu velikom većinom Hrvati ili Slovenci. Drug Vrančićev Franjo Zaj,[3] rodom Ugrin, bijaše odmah, čim je prispio u Cari-

[1] Mehmed-paša Piri, Ibrahim-paša (od lipnja 1523. do pogubljenja 15. ožujka 1536), Ajas-paša (do 13. srpnja 1539), Lutfi-paša (do 9. svibnja 1541), Sulejman-paša (do 1544), Rustem-paša (prvi put do listopada 1533), Ahmed-paša (pogubljen 28. rujna 1555), Rustem-paša (drugi put do 11. srpnja 1561), Semiz Ali-paša iz Prače (do 28. lipnja 1565) i Mehmed-paša Sokolović. Hammer: Geschichte des osmanischen Reiches III, Pest 1828, str. 793.

[2] Rođen 1486, a umro 1566. Kao poslanik obišao je gotovo sve evropske dvorove. Poznat je i kao historik.

[3] Franjo Zaj bio je vojvoda šajkaša na Dunavu.

[a)] Autor je ovaj rad objavio u kalendaru „Narodna Uzdanica", god. VII/1939. (str. 77–94), Sarajevo 1938.

grad, upitan od velikog vezira Rustem-paše: „Znaš li hrvatski?" Zaj mu odgovori: „Znam," i poče govoriti s njim, čemu se Rustem-paša radosno začudi, jer je Zaj bio Madžar. Poznato je iz Busbeckovih spisa da je i Sulejmanov poslanik Ibrahim[4] godine 1562. na saboru u Frankfurtu, sakupljenim staležima njemačkoga carstva govorio slavenski (lingva slavonica).[5]"

Ovdje ću ocrtati Rustem-pašu, a na ovaj rad potakao me je još prije više godina njegov evladijet-vakuf (fidei comis) u Sarajevu, osnovan sredinom 16. stoljeća. Rustem-paša sagradio je kameni most preko Željeznice na Ilidži i prema njemu han i u Sarajevu Brusa-bezisten, a prihod od hana i bezistena odredio je za popravak mosta. U okolini Sarajeva imao je Rustem-paša više čifluka, kojima je za njegova života upravljao naročiti zabit.

Sva turska vrela poznaju Rustema kao Hrvata, ali ne spominju njegova zavičaja. Kao Hrvata poznaju ga najbolje dva turska historiografa Alija i Pečevija. Alija je bio Rustemov suvremenik, u Bosni i Slavoniji proveo je više godina kao činovnik, i tako, poznajući ove zemlje i narod napisao je u svojoj povijesti da Bošnjaci pripadaju hrvatskom narodu.[6] Pečevija[7] je bio od Alije nešto mlađi, a vukao je lozu iz Sarajeva. Pečevija se u svom djelu često poziva na Aliju, ali kad o Rustemu piše da je Hrvat, ne navodi izvora. Bernardo Navagero, mletački bailo[8] i suvremenik Rustemov, kaže za njega da je „de nazione serviano.[9]" Rustema kao Hrvata pozna i kadija Taib Ahmed ef. Osman-zade, pisac djela „Hadikatul vuzara", a isto tako i turska enciklopedija „Kamus-ul-alam." Teško je vjerovati, da Aliji i Pečeviji nije bio poznat i Rustemov zavičaj, ali oni o tome ne kažu ništa. Kukuljević, ne navodeći vrela, piše da je Rustem iz Mostara i da je sin Blagoja Opukovića,[10] dok Bašagić kaže da je iz Skradina u Dalmaciji,[11] ali ni on ne navodi izvora. Surejja opet kaže da je Arnaut,[12] a Osman Mazhar-paša Čengić da je iz Hrvatske.[13] Ćiro Truhelka pišući o Brusa-bezistenu i Rustem-paši, spominje i most na Ilidži i kaže: „Ovaj most, kao zadužbina Rustem-pašina, navodi nas na mnijenje, da je njegov dom (kolijevka)

[4] Ibrahim (Ibrahimbeg) bijaše poislamljeni Poljak (zvao se Stroczeni). U Stambolu je vršio službu vrhovnog tumača. U Frankfurt je donio tursku ispravu o osmogodišnjem miru i predao je caru i kralju Ferdinandu I. Sklapanju tog mira opirao se Rustem sedam godina i tek iza njegove smrti sklopio ga je njegov nasljednik, također naš zemljak, Ali-paša s Busbeckom (Klaić: *Povjest Hrvata* V, str. 238). Pečevija (sv. I, str. 429–431). Govoreći o ovom miru, kaže za Ibrahima, da je bio ponosan i dostojanstven i da je govorio samo ono što mu je sultan rekao. Na gospodu njemačku, sakupljenu u Frankfurtu, učinio je vanredan dojam; oni su u njemu gledali padišaha zemaljske površine. – Ibrahimbeg je poznavao više jezika. Bio je kao tumač u ordiji pod Sigetom, a umro je poslije 1566. (*Sidžili Osmani* I, str. 95).

Pored ovog poislamljenog Poljaka, boravio je kraće vrijeme u Stambolu i Poljak Josephus Struthius (rod. 1510. u Poznanju, a umro 1568), liječeći sultana Sulejmana. Struthius je bio tjelesni liječnik Zapoline supruge Izabele (rođene Jagelović), a prije toga izvanredni profesor sveučilišta u Padovi (explicator extraordinarius medicinae).

[5] Kukuljević: *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Zagreb 1886, str. 74–75.

[6] *Tar hi Ali*, sv. IV. knjiga I, str. 12; – Bašagić: *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo 1912, str. 7; – 'Ali je rođen u Galipolju 1542, a umro je u Džidi 1599, *Behar IX*, str. 15.

[7] Pečevija (Ibrahim Alajbegović) rođen 1570. u Pečuhu, a umro, po svoj prilici, u Pečuhu 1650. Bašagić, o. c., str. 80; Handžić: *Narodna Uzdanica, kalendar za god. 1939.*

[8] Ovako su se nazivali mletački poslanici. O Navageru vidi bilješku 19.

[9] Alberi: *Relazioni degli ambasciatori Veneti al senato*, III Firenza 1840, str. 88.

[10] Kukuljević: o. c., str. 75.

[11] Bašagić: *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1900, str. 34. i 36.

[12] *Sidžili Osmani II*, str. 377.

[13] Osman Mazhar-paša Čengić: *„Veliki veziri iz naših krajeva,"* *Nada* 1895. str. 126.

stajao na zapadnom rubu Sarajevskog polja.[14]" Na ovo mnijenje sigurno je Truhelku potakao i izvještaj baila Navagere, kojim se služio pišući članak o Brusa-bezistenu. Navagero piše, među inim, da je Rustem iz jednog zaseoka blizu Saraj Bosne (d'un casale appresso il saraglio di Bosna). Sve javne građevine 15. i 16. stoljeća u Sarajevu gradili su ili domaći ljudi ili one Osmanlije koji su ovdje služili, pa nas i Rustemove građevine navode da mu tražimo ovdje zavičaj, tim više što se zna da on nije nikad službovao u Bosni.

Budući da riječ *casale* znači i skup kuća, dakle mahalu, to bi Rustem mogao biti i iz koje pokrajne sarajevske mahale. Na to me opet navodi činjenica što je Rustemova sestra Nefisa imala kuću u Inhanaginoj mahali u Sarajevu, koju je prodala 1557. Sredinom šabana 964 (oko 13. lipnja 1557) došao je pred šeriatski sud u Sarajevu Hadži Alibeg, sin Hajrudinov, kao punomoćnik Nefise, kćeri Mustafine i sestre velikog vezira Rustem-paše, izjavio da je prodao Nefisinu kuću u Inhanaginoj mahali za 1200 srebrenih akči braći Pervanu, Behramu i Timurhanu, sinovima Alijinim, koja se sastoji od jedne sobe, izbe, bašče i nuzgrednih prostorija, a graniči s jedne strane posjedom terzije Ferhata, sina Abdullahova, s druge strane posjedom Kasima, sina Huseinova, a s treće i četvrte javnim putem,[15] i, prema tome, ova je kuća stajala na uglu dviju ulica. Nefisa je tada bila u Stambolu, sigurno kod brata Rustema, i odlučila da se više ne vraća u Sarajevo. Iz ove se bilješke vidi da se Rustemov otac zvao Mustafa. Ja sam rođen u istoj mahali i u djetinstvu sam slušao od starih ljudi kako je nekad davno otišlo jedno dijete iz ove mahale u Stambol i postalo paša, ali kuća, iz koje je navodno bilo to dijete, stoji podalje od ugla. Uz to se zna da je Rustem-paša imao više čifluka. Hasan sin Huseinov tužio je Timura sina Bilbanova (Balabanova) s Gorice[b], da mu duguje 270 srebrenih akči od čifluka Rustem-pašina u Butilima, što je Timur priznao i sud je osudio sredinom safera 964 (oko 17. prosinca 1556) da taj dug podmiri.[16] Navagerov navod o zavičaju Rustemovu, njegove građevine, Nefisin posjed u Sarajevu, a donekle i ona tradicija i čifluci dokazom su *da je Rustem ugledao svijet u Sarajevu ili njegovoj najbližoj okolici.*

Za ovu mojū tvrdnju mogao bi biti još i ovo dokaz. God. 1557. bio je na Porti uz Rustem-pašu, kao drugi vezir, Semiz Ali-paša rodom iz Prače (kotar Rogatica), a u Sarajevu je živio Gazi Ali-paša iz Drozgometve kraj Sarajeva, osnivač one lijepe džamije uz potok Koševu. Ali paša je bio tada u visokoj starosti. Krajem mjeseca zilhidže 964. očitovao je Ali-paša pred sarajevskim kadijom da se iza njegove smrti opreme darovi Rustem-paši i Ali-paši Semizu. Rustem-paši poklonio je: jedan okićeni handžar, pet robova, šest posrebrenih i šest pozlaćenih kaciga, jedan veliki čador, indijski suncobran, pribor za nošenje oružja, jedan perzijski čardak i jednu stolicu od kosti, a Ali-paši: tri roba, tri posrebrene i tri pozlaćene kacige i jedan pancir.[17]

[14] „Diese Brücke, als Stiftung Rustem paschas, führt uns auf die Vermutung, dass seine Wiege am Westrande des Sarajevsko Polje stand." – *Bosnische Post*, Sarajevo 1912, broj 80.

[15] Sidžil sarajevskog šerijatskog suda u ostavštini M. E. Kadića.

[16] Isti sidžil.

[17] H. Krešević-Jaković: „Gazi Ali paša, a ne Hadim Ali paša", *Novi Behar*, god. VII. str. 171.

[b] Naziv istoimene današnje ulice koja se formirala u okviru tadašnje Mahale Dajanli hadži Ibrahima tokom XVI stoljeća.

www.BosnaHistorija.com

Držim da su ova dvojica visokih dostojanstvenika išli na ruku Gazi Ali-paši kao svom zemljaku, skoro sumještaninu, a on ih u znak pažnje ne zaboravlja ni na smrtnoj postelji, pa ih daruje. U tom očitovanju Gazi Ali-paša naziva Rustema i Ali Semiza svojim sinovima.

U zadnjem odsjeku vlade velikog sultana Sulejmana II bio je Rustem-paša najistaknutija ličnost, koja je držala sudbinu turske države u svojim rukama, ali po crtama njegova karaktera bio je možda jedinstvena ličnost u svjetskoj povijesti. „Umjetnik, – piše Truhelka – koji bi htio prikazati sliku njegovu, ne bi imao posla s mekim i blagim tonovima, nego bi morao prikazati sliku njegova lica oštrim i opornim i naročito za to udešenim crtama, iz kojih se vidi energičan, cilja svijestan i demonski zadahnut čovjek, što se izdigao iz najdublje banalnosti i dvadeset godina upravljao osmanlijskom državom, koja je baš onda stajala na svome vrhuncu."[18]

Kako i kada je Rustem došao u Stambol, te kako je od niska roda došao do najviše časti, do velikog vezira, o tome nema posve sigurnih vijesti. Svakako će biti da je onamo došao kao adžami-oglan. Po jeničarskom zakonu, kupili su se adžami-oglani po Herceg Bosni jedino od muslimana. Ovu su povlasticu zatražili i dobili bogumilski prvaci od osvajača Bosne sultana Mehmeda II. Da li su bogumilski magnati i prvaci došli sami na ovu misao ili ih je ko nagovorio, ne zna se, ali da je ovo bio jedini uvjet za napredak i dobru budućnost njihovih potomaka, to je više nego sigurno. I baš u ovoj privilegiji vidi dr. Bašagić ono što je našim pređima i njihovu potomstvu osiguralo ne samo gospodstvo na rođenoj grudi nego i prvenstvo u čitavoj državi. Adžami-oglani su se na državni trošak izobražavali u neposrednoj blizini dvora i sultana.

Kao priča iz „Tisuću i jedne noći" čini nam se ono što o dolasku Rustemovu u Stambol i njegovu putu do visoke karijere priča Bernardo Navagero.[19] U pomanjkanju drugih izvora navešću ovo. Navagero kaže da piše po pripovijedanju samog Rustem-paše: da je Rustem bio rob u nekog siromašnog čovjeka, koji nije mogao platiti uobičajeni harač, pa je Rustema predao u ime harača haračniku, a ovaj ga odveo u Stambol. Rustem je bio odgojen u Pera-saraju. Kako je bio veseo i okretan dječak, dodijeliše ga u komoru paža. Tu brzo uznapredova i dođe do pete i zadnje komore tzv. „has-oda", u kojoj su tjelesni paževi sultana. Ovdje ga je čekala sjajna budućnost, kojoj se Rustem približi tim lakše što mu se naskoro pruži prilika da steče milost sultana za jedan odvažni čin. Kada je, naime, sultan Sulejman stajao jednoga dana uz prozor gornjega sprata saraja, ispade mu neki predmet kroz prozor, i dok su ostali paževi, Rustemovi drugovi, potrčali niz stepenice da sultanu donesu taj predmet, Rustem skoči s prozora, uzme predmet i donese ga Sulejmanu prije nego su njegovi drugovi sašli niz stepenice. Tom akrobacijom, koja se svidjela sultanu, utro je Rustem put svojoj sjajnoj karijeri.

Po ovome, kako je Rustem došao u Stambol, bio bi on, a i otac mu Mustafa, kršćanin. Čini mi se posve nevjerojatnim ono što Navagero donosi o Rustemovu dolasku u Stambol. Harač su plaćali samo kršćani, a robove su mogli imati i držati

[18] Truhelka, o. c.

[19] Bernardino Navagero, rođen 1507, a umro 1565. kao kardinal. Bio je mletački bailo u Stambolu od 1549. do 1552. a u veljači 1553. čitao je pred senatom opsežan i vrlo zanimljiv izvještaj o prilikama u Turskoj, što je tiskan u Alberijevoj zbirci (str. 33–110).

samo bogati ljudi. Prema ovome, Rustem bi bio rob u tako siromašna kršćanina koji nije mogao ni harača platiti, nego je haračniku dao roba u ime harača. Iz toga bi slijedilo da je i Rustem bio kršćanin, jer kao musliman nije nikako mogao biti rob u kršćanina u onovremenoj Bosni. Već je rečeno da je Rustem imao sestru Nefisu, dakle muslimanku, i da im se otac zvao Mustafa. Sigurno je da je Rustem bio iz vrlo siromašne porodice. Na to nas donekle upućuje i sestrina mu kućica od jedne sobe, a još više ono što o rodu Rustemovu kaže treći mu suvremenik, njemački ambasador Busbeck:[20] „Ako mu budeš istraživao porod, on je krčmar (Si de natalibus quaeres subulcus)."

Rustem je rođen negdje oko 1500 i, kako je rečeno, došao je u dvor i dopro do u has-oda. Nakon one akrobacije svrnuo je na se pažnju sultanovu, a zadobio je i milost sultanije Roksolane, koja je bila rođena Ruskinja, a u dvoru poznata pod imenom Haseki hurem.[21] Naglo je uznapredovao. Hammer piše za nj ovako: „Dieser, ein geborner Kroate, war noch zur Zeit der Allmacht Ibrahim's bey, der Rückkehr Suleiman's vom Mohacser Feldzuge vomobersten Waffenträger zum Oberststallmeister, bald darauf zum Statthalter von Diarbekr und endlich zur Wesirswürde befördert, und als Eidam Suleiman's mit der höchsten Gunst ausgezeichnet worden."[22]

Godine 1539. proslavljena je velikom pompom svečanost „suneta" dvaju carevića. Na to je slavlje pozvan i Rustem-paša. Tom je zgodom bio pripuščen da poljubi sultana u ruku i vjenčan Mihrimah sultanijom, jedinom kćerkom Sulejmana i Roksolane.[23] Svadba i svečanost suneta provedeni su zajedno, a *sultanov zet postade treći vezir.*

Kad se saznalo da će sultan oženiti Rustema svojom jedinicom, koja je bila poznata nadaleko kao ljepotica, a uz to je bila vrlo pametna i duhovita, oklevetaše ga neprijatelji da boluje od džuzama (luesa). Kako sultan nije primao sve pod gotov groš, opremio je dvorskog liječnika Mehmedagu u Diaribekr da ga pregleda i ovaj ustanovi da to nije istina. Rustem je bio slab, jer nije podnosio klimu onoga kraja i, na predlog istog liječnika, bude premješten u Stambol.

Već kao treći vezir bio je Rustem uplivna ličnost na Porti. Poslanik kralja Ferdinanda Laszky,[24] trudeći se da pod najtežim prilikama skloni Portu 1539. na sklapanje mira, obraća se baš njemu za pomoć i nudi mu zlatan lanac i 2000 dukata,

[20] Angerius Ghislain de Busbeck, državnik i naučenjak, rođen 1522. u Cominesu u Flandriji. Njegovim posredovanjem sklopljeno je primirje 1555. u Amaziji. Od 1556–1562. živio je u Stambolu kao poslanik Ferdinanda I. Umro je 28. listopada 1592. u Maillotu. Glavno mu je djelo „Legationis Turcicae epistolae quatuor" (Paris 1589). Za svog boravka u Turskoj sabrao je preko 100 grčkih rukopisa, a u Ankyri otkrio je glasoviti Monumentum ancyranum. God. 1902. izišlo je u Göttingenu djelo od Viertela: *Busbeck's Erlebnisse in der Türkei.*

[21] Poljaci tvrde da je bila poljakinja, a pred desetak godina pisale su novine da je bila Talijanka. Njen život i djelovanje na dvoru ocrtao je turski historik Ahmed Refik u djelu: *„Kadunler saltaneti."*

[22] Hammer, o. c., str. 268.

[23] U ovoj ženidbi vidi Kodžabeg jedan od razloga propadanju turskog carstva. Dr. S. A. Bernauer: *Ko'gabeg's Abhandlung über den Verfall des osmanischen Staatsgebäudes seit Sultan Suleiman dem Grossen. Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft* XV. Band (1861), str. 320.

[24] Hieronim Laski prešao je 1527. iz službe poljskog kralja u službu Ivana Zapolje, a nakon deset godina pređe kralju Ferdinandu i kao njegov poslanik došao je u Stambol da Sulejmanu omrazi Zapolju izvješćujući ga, u audijenciji 7/10. 1539. o tajnom ugovoru između Zapolje i Ferdinanda, sklopljenom 1538. u Velikom Varadinu, o kome je sultan bio već prije toga informiran. Kao Zapoljin poslanik dolazio je pet puta u Stambol. I poljski kralj i Zapolja slali su ga i na druge evropske dvorove. Laski je

a ovaj to upravo s gnjevom odbija, jer drži da će, igrajući ulogu Kata, prije ostvariti svoje častohlepne planove. Tim je izašao na glas, da je on jedini čovjek na Porti koji se ne da podmititi. Premda se na bojnom polju nije nikad osobito istakao, ipak se umio u zgodan čas prikazati velikim junakom. Tako je 1542. na divanu upravo oholo dobacio Androniusu Tranqvuliusu, poslaniku istoga kralja: „Ibrahim-paša se taknuo Beča samo jednim prstom, a ja ću ga zgrabiti s obje ruke!"

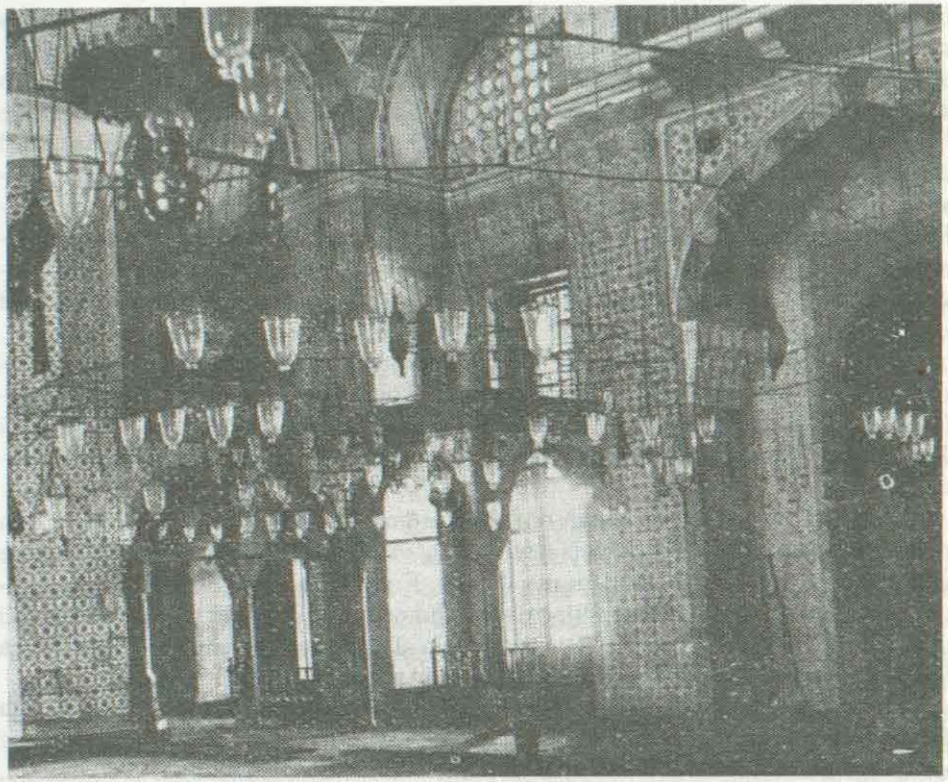

Unutrašnjost Rustem-pašine džamije

Godine 1541. postao je Rustem drugi, a u prosincu 1544. veliki vezir. Na ovo mjesto zasjeo je pomoću intrige uperene protiv starca Sulejman-paše, a u tom mu je poslužio Husrev-paša namjesnik u Egiptu, koji je ondje naslijedio Sulejman-pašu.

Husrev je poslao triput veći tribut nego je slao Sulejman-paša. Po Rustemovu nagovoru optuži Husrev kod sultana svog predšasnika radi tobožnjeg pronevjerenja. Tako pade Sulejman-paša sa stolice velikog vezira, a na njegovo mjesto zasje-

Poljak. Potjecao je iz najuglednije porodice onoga vremena; otac mu, Jaroslav Laski, bijaše vojvoda lenčicki, a stric Jan nadbiskup i primas poljski, dakle poslije kralja najviši državni dostojanstvenik. Hieronim je rođen 1496. a umro je u Krakovu 22. prosinca 1542. i pokopan na Vavelu. Njegov biograf Alexander Hirschberg navodi da ga je Ferdinand imenovao banom Hrvatske i Slavonije. Bio je vrlo obrazovan čovjek i kao stvoren za diplomatu.

de Rustem, začetnik ove spletke. Husrev postade četvrti vezir. Nakon kratkog vremena Rustem nagradi Husreva za učinjenu mu uslugu na taj način, što je intrigirao kod sultana protiv njega, te je i Husrev pao u nemilost. To je na Husreva tako djelovalo te je sam sebe osudio na smrt. Ne okusivši osam dana ništa, umre od gladi.

Rustem je bio dvaput veliki vezir, i to 1544. do 1553. i od 1555. do 1561. Padu Rustemovu 1553. uzrokom je bila tragična smrt carevića Mustafe.

Dočepavši se Rustem žuđene stolice velikog vezira, odbacio je katonske vrline i pokazao se onakvim kakav jest; spletkar, gramžljivac za novcem i dobrima, a uz to škrt kao Harpagon, svakom laskanju sklon, držao se za najpametnijeg i najmudrijeg čovjeka na svijetu, a jedan jedini ključ kojim su se otvarala njegova vrata bijaše zlato. O njegovim duševnim sposobnostima piše Busbeck ovako: „Rustenus semper tristis, semper atrox sua dicta pro edictis habere volebat."[25]

Po Navageru, Rustem je bio čovjek srednjega rasta, crven u licu, opaljenih obraza, pa izgleda da ima crvenu boju. Čini se da je tjelesno vrlo zdrav i snažan, ali se govori da ima nekih časovitih indispozicija. Iz očiju mu odsijeva neobična spretnost, da je rođen da bude od posla. Neobično je marljiv i trijezan preko svake mjere. Govorilo se da nikad nije vina okusio. U poslu je vrlo strpljiv i osim poslova, što ih vrši sa sultanom, počevši od utorka (ponedjeljkom se držao divan) cijele sedmice od jutra do mraka prima audijencije.

Imao je kolosalnu memoriju i sultana je vrlo dobro poznavao. Znao je dobro koga i odakle se treba bojati. Bio je ohol i koleričan, ali Navagero ga je uvijek našao vrlo čovječna i ljubezna. Sigurno je ovakvo držanje prema bailu držao Rustem za shodnije i unosnije. Jedno je, što je osobito dobro, da je bio pristupačan razlogu i tako se dalo s njim razgovarati. Kad ga je čovjek uvjerio da ima pravo, odmah je popustio.

Bio je ambiciozan preko svake mjere, a ničim mu se nije moglo tako ugoditi kao kad bi mu se reklo da turski sultani nisu imali mudrijeg i razumnijeg čovjeka od njega.

Kršćane je mrzio više nego iko i govorio da se ne treba pouzdavati u đaure, ali je ipak mnogo držao do onih kršćana koji su mu više plaćali. Bio je veliki prijatelj mira, jer je znao da rat prekida udobnost.

Sulejman se ubraja među velike vladare turske i evropske. Protiv običaja svojih pređa, Sulejman je pustio vladu jednom čovjeku, velikom veziru, no ipak niko za njegove vlade nije imao toliko autoriteta kao Rustem. Krajem 1552. bila su na vrhuncu uprave četiri vezira. Navagero kaže da svu četvoricu možemo smatrati kao da je samo jedan, jer sve što je Rustem htio ono se i vršilo, jer se nijedan nije usuđivao da mu protuslovi. Rustem se smatrao apsolutnim gospodarom onovremenog Turskog Carstva.

Sulejman je za svoje ratove trebao silne novce, koje mu je Rustem-paša znao smoći, pa se sultanu tim učinio da bez njega ne može biti. On to nije postigao kakvim izvanrednim financijskim reformama, već škrtošću i prljavštinama, koje su išle tako daleko da je prodavao oružje carskih zarobljenika i započeo bujnu trgovinu čak i ružama, ljubicama i povrćem koje se sadilo po vrtovima saraja. To se od Rustemovih vremena uobičajilo i stalno provodilo. Državni su izdaci bili ograničeni

[25] Uvijek tužan, uvijek smrknut, svaka njegova riječ bila je zapovijed.

www.BosnaHistorija.com

na najnužnije, plaća vojsci i činovnicima smanjena i eto tako je on punio državne kase,[26] a pritom nije zanemario ni svoju vlastitu, jer imetak, što ga je za sobom ostavio, upravo je ogroman.

Ali pored toga, Rustem nije bio baš osobiti duh, što se vidi i iz ove anegdote. God. 1547. došlo je između sultana i kralja Ferdinanda do petogodišnjeg mira, pri čemu je posredovao Rustem i primio veliku svotu kao bakšiš. Predajući Rustem oholo poslaniku Justiju povelju o miru, pokazao mu je veselo zlatnu tugru na njoj, kao nešto posve osobito. Justi mu je hladno odvratio da ju je naslikao sultanov nišandžija, dok su na njegovoj vlastoručni potpisi cara Karla i kralja Ferdinanda.

Rustem je igrao više negoli demonsku ulogu u tragediji koja se svrši smrću princa Mustafe,[27] najdarovitijeg od osmorice Sulejmanovih sinova. Radi svoga častohleplja i mržnje Roksolanine, koja je htjela iskaliti svoj bijes nad Mustafom za ono što je pretrpjela kao robinja njegove majke, Rustem posla mladog princa na drugi svijet. God. 1553. poslan je Rustem kao ser-asker s vojskom na Perziju. Kad se uvjerio da nije u stanju steći slavu pobjednika, odluči da vraškom intrigom osigura povratak, a kao sredstvo i žrtva imao je poslužiti carević Mustafa. S bojišta prokrijumčari Rustem, preko pjesnika Šemsi, do ruku sultanovih kriv izvještaj o raspoloženju turske vojske, koja hoće da zbaci staroga sultana, a na prijesto da postavi princa Mustafu. Jedini, koji je ostao vjeran sultanu, jest Rustem, čiji je život u opasnosti. Sultana je u ovome još učvrstila Roksolana, koja je bila u sporazumu s Rustemom. Od ovoga vremena datira uplitanje harema u državne poslove.

Sultan se tada nalazio s vojskom u Eregli. On opozva vojsku s Perzije i pozva Mustafu onamo. Ovaj, ne sluteći ništa zla, odazva se očevu pozivu, dođe u Eregli i stupi pod carski čador. Tu ga pograbiše i pogubiše 6. listopada 1553. Još isti dan napisan je ferman kojim se i Rustem skida sa stolice velikog vezira. Njega naslijedi Ahmed-paša. Solak-zade u svojoj povijesti Turskoga Carstva do 17. vijeka navodi više razloga za smrt princa Mustafe, ali je svakako Rustem začetnik ove tragedije.[28] U anonimnom izvještaju o perzijskoj vojni od 1553. čitamo:

„Nakon ubistva princa Mustafe nastalo je opće nezadovoljstvo. Jeničari su psovali posve glasno samoga sultana da je ove psovke mogao čuti u svome šatoru. Opće je mišljenje bilo da je Rustem skovao ovu tragediju. Jeničari su ga htjeli ubiti i sultan ga je spasio izjavivši da će pogubiti četiri glavna savjetnika. Jeničari mišljahu da će biti pogubljen i Rustem, koji je bio već skinut s časti velikog vezira. Rustem noću uteče. Kad su sutradan jeničari saznali za njegov bijeg, sasjekoše konopce na njegovu šatoru, pokazujući kako bi i njega sasjekli."[29]

[26] Po Busbecku piše Hammer da je u carskoj riznici bila jedna soba s natpisom: „Blago, skupljeno Rustemovom marljivošću".

[27] Mustafa je pokopan u Brusi. Rođen je 1518. a sin je neke Crnogorke, robinje Sulejmanove. Kad je Sulejmanom ovladala Roksolana, živio je sa svojom majkom u Karahamidu. U narodu bio je vrlo obljubljen. Nakon Mustafine smrti pogubljena je i njegova majka. Alberi, o. c., IX str. 149. Mustafinu smrt opjevao je najglasovitiji pjesnik onoga vremena jahja u jednoj mersiji (elegija), koja se od usta do usta pronijela čitavim Orijentom. Jahja grozno osramoti Rustema kao inicijatora Mustafine tragedije. Rustem, neprijatelj pjesnika, nije se smio osvetiti Jahji, nego ga kasnije skine s mjesta mutevelije carskih vakufa u Brusi.

[28] Tarihi Solak-zade. Stambol 1881, str. 324.

[29] Relazione anonima della guerra di Persia, Alberi, o. c., III, str. 195–269.

Od 1553. do 1555. proživio je Rustem u Skutariu. Tu mu je 1554. umro brat Sinan, koji je bio od 1551. kapudanpaša, a svrgnut je s tog položaja kad i Rustem. Pokopan je u dvorištu džamije Mihrimah sultanije u Skutariu.

Nakon tragedije u Eregli, nastavio je Sulejman ratovanje s Perzijom i tek u kolovozu 1555. vratio se u Stambol. Tu su ga čekali novi poslovi. U Rumeliji digao je bunu lažni Mustafa, koji se izdavao za princa Mustafu i tako okupio oko sebe svu silu pristaša. Buna bi ugušena, a lažni Mustafa uhvaćen i na grozan način umoren. Drugo je bilo uređenje odnosa između Sulejmanovih još živih sinova (Selim i Bajezid). Napokon je valjalo Rustema povratiti na stolicu velikog vezira. Za ovo je osobito radila Roksolana. Protiv velikog vezira Ahmed-paše podignuta bi optužba zbog egipatskih prilika, i bez obzira na njegove zasluge i netočnost optužbe osudi ga divan i bude pogubljen 28. rujna 1555. a na njegovo mjesto zasjede 1. listopada Rustem.[30]

Za druge vlade Rustemove obnovljena je Pećka patrijaršija (1557). Godine 1558. trojica muslimana iz Poljske, na svom putu na hadž, zaustaviše se u Stambolu, i na poticaj uglednih ljudi, jedan od te trojice, kome imena ne znamo, sastavio je spis o poljskim muslimanima na turskom jeziku. Tu čitamo, među inim, kako su tim hadžijama bezbrojnim dobročinstvima izašle u susret najuvaženije političke ličnosti, a naročito veliki vezir Rustem koji ih je predveo u audijenciju samom halifi i predao mu spomenuti spis nakon što ga je sam najpomnije pročitao. Anonimni pisac blagosivlje Rustema riječima: „Da mu Bog dade uspjeh u onome što želi (voli) i hoće dok se izmjenjuje dan i noć." Nakon ravnih 300 godina objelodanio je ovaj spis poljskim prevodom i historijskim bilješkama poljski učenjak Antoni Muchlinski (1808–1877), profesor orijentalnih jezika na sveučilištu u Petrogradu.

Anonimni pisac ističe da muslimani u Poljskoj mogu posve slobodno ispovijedati svoju vjeru, kao što to i danas čine, i ne može da se dosta nahvali kralja Sigismunda Augusta radi njegove tolerancije, čak i prijateljskog odnošaja prema poljskim muslimanima. I u koliko se čini kakva nepravda, ta dolazi od samovolje nekih magnata, ali to nisu baš kakve velike stvari.

Muchlinski u svojim bilješkama kaže za Rustema samo da je bio sultanov zet i dva puta veliki vezir.

Glavni oslon Rustemu bila je Roksolana, njegova punica, i čim je ona sklopila oči, počeo je blijedjeti i sjaj njegove zvijezde. Jedino što Roksolana nije mogla isposlovati od sultana jest to da Rustem može dolaziti u dvor onako kako je dolazio slavni Ibrahim. Kad je Sulejman imao nešto da uredi s Rustemom, za što nije htio da zna Divan, onda bi odredio da Rustem uzjaše na konja pa bi njih dvojica jahali gradom i tom bi prilikom sultan s njim razgovarao.

Mletački bailo Marino Cavalle karakteriše Rustema u svom izvještaju od 1560. vrlo dobro. On piše da Rustem ne voli nikoga osim novca – onda kaže upravo protivno od onoga što je o njem pisao Navagero, kako je Rustem najgori čovjek u Turskoj, bez razuma, bez svijesti i neuljudan, a kao razlog njegovoj veličini navodi to što ga je pomagala njegova punica i što je savjetovao sultanu da ukine nepo-

[30] U ovo doba bio je drugi vezir Ali-paša Semiz iz Prače, treći Mehmed-paša Sokolović, a četvrti Pertev Mehmed-paša iz Hrvatske, dakle u isto vrijeme sva četiri vezira bijahu naši ljudi.

trebne troškove i da samo kupi novac.[31] Roksolana je umrla polovicom 1558. a u ovome izvještaju čitamo kako se mnogo više slušaju savjeti Piale-paše.[32]

Za vrijeme poznate prepirke između Sulejmanovih sinova Selima i Bajezida stajao je Rustem na strani Bajezidovoj. Rustemova žena Mihrimah pomagala je potajno brata Bajezida. Prije nego su se ove razmirice među prinčevima svršile umro je Rustem 11. srpnja 1561. od vodene bolesti. Pokopan je uz svoga sina nepoznata imena u dvorištu Šehzade (Jeni sultan Mehmed) džamije. Nad njihovim je grobovima podignut 998 (1590) krasan mauzolej, nedaleko mauzoleja osnivača ove džamije. Iza njega ostala je kći Ajiša, žena, sin Osmanbeg i ogroman imetak. Osmanbeg je umro 1576. bez potomaka i pokopan u Skutariu nedaleko strica Sinan-paše. Njegova je majka živjela kao udovica 17 godina i umrla u veljači 1578. Rustemova kći Ajiša obavila je hadž 1595. a slijedeće je godine sklopila oči u Stambolu i pokopana je u Hidajinu mauzoleju.

Alija i Pečevija, a po njima i Hammer, navode da je Rustem prvi zaveo primanje mita u Turskoj. Pečevija piše da nije progonio ni one koji su mito uzimali i njemu od toga nešto davali. U Hammera čitamo za Rustema: „der erste, der der Bestechlichkeit und dem Verderben der Verwaltung in allen Zweigen durch den Verkauf von Aemtern das Thor geöffnet. Das einzige Gute seines Finanz – und Verwaltungssystems war die Mässigkeit des Preises der Statthalterschaften in Vergleich mit dem später dafür geforderten, und Stätigkeit der auf diese Weise verliehenen Aemter, welche nicht nur auf ein Jahr, sondern auf mehrere verliehen waren."

Ovdje ću navesti dva karakteristična primjera, koja nam osvjetljuju Rustem-pašu u primanju mita. Beglerbeg od Erzeruma poslao mu je konja i 5000 dukata na dar. Rustem je uzeo konja i 3000 dukata, a 2000 je povratio s motivacijom da je za ono mjesto dosta i 3000 dukata. Pri mirovnim pregovorima između Ferdinandova poslanika Busbecka i Porte zatraži Rustem, pa i dobi, novac za posredovanje, ali ga i povrati, jer stvar ne bijaše još dozrela.

On je primao mito u raznom obliku. Navagero piše kako su se svaki dan nosili silni darovi u Rustemovu kuću i preporučuje Republici sv. Marka, da mu nešto pošalje na dar. „Ja sam prijatelj Mlečana, oni me ne znaju, a poznaće me kad me izgube," rekao je Rustem istom bailu. To je tiho traženje novaca, primjećuje Navagero.

Izgleda da Rustem-paša nije propustio ni jedne zgode gdje je mogao nešto privrijediti. U Jakinu (Ancona) zatvoreno je više Jevreja, turskih podanika, a među njima i četiri čovjeka bogate portugalske Jevrejke Grasije Mendez (Beatriče de Luna), koja je pred inkvizicijom napustila Lisabon i nakon podužeg boravka u Holandiji i Italiji došla u Stambol i tu se ponovo povratila u vjeru svojih otaca. Sultan je od Jakina pismeno zahtijevao da se ti ljudi puste. U tom je smislu pisao i jakinski konzul u Stambolu svojoj vladi 5. ožujka 1556. Konzul piše da mu je kazao veliki vezir Rustem-paša da mu se Grasija potužila da su joj u Ankoni uhvaćena četiri čovjeka i sva roba. Vezir se bio obratio za intervenciju francuskom poslaniku, kao

[31] Alberi, o. c., III, str. 295.

[32] Piala-paša je bio rodom Hrvat. Bašagić: *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Zagreb 1931, str. 62.

zaštitniku svih kršćana u Turskoj, te mu zaprijetio da će Turci naplatiti svu štetu na jakinskim podanicima, ako u Ankoni ne oslobode sve Jevreje, turske podanike, naročito Grasijine ljude.[33]

Rustem je često mijenjao činovnike, jer su ove promjene bile također dobro vrelo šićara. On je bio vrlo osjetljiv čovjek, ali za novac je praštao sve.

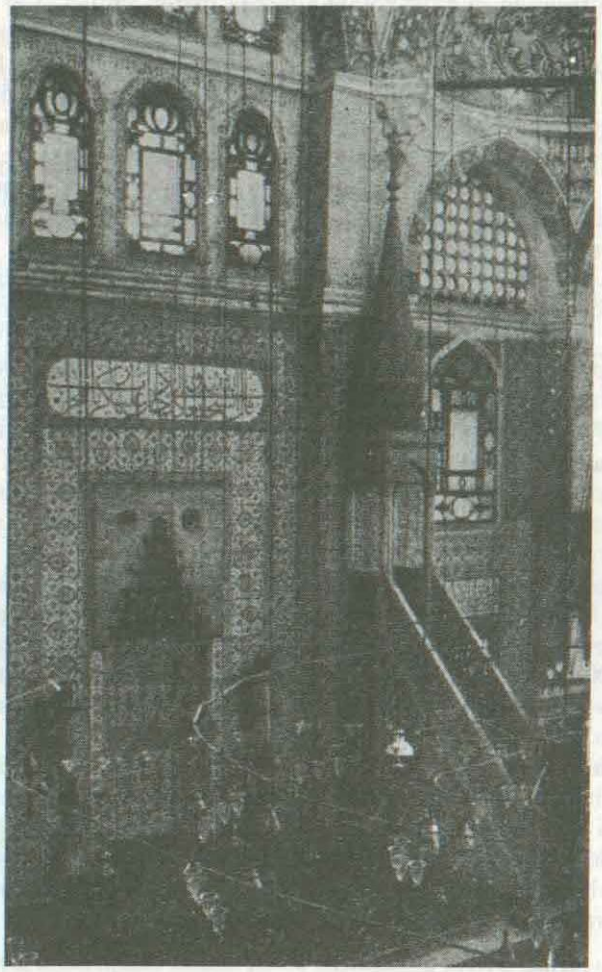

Mihrab i mimber u Rustem-pašinoj džamiji

Podmićivanja je bilo i prije Rustema u Turskoj Carevini, ali ne u onoj mjeri kao u njegovo doba i kasnije, pa zato imadu pravo i 'Alija i Pečevija kad kažu da je on zaveo primanje mita. Do Rustemova vremena primali su se manji darovi, kako se to često čita i u raznim dubrovačkim ispravama.

[33] Jorjo Tadić: *Jevreji u Dubrovniku do polovine XVIII stoljeća*, Sarajevo 1937, str. 320/321.

www.BosnaHistorija.com

Kad se ovo zna, onda se dâ lakše shvatiti kako je Rustem mogao iza sebe ostaviti onoliki pokretni i nepokretni imetak, koji se može porediti i s imetkom velikih vladara. Uz to je još podigao brojne zadužbine, koje se mogu uporediti sa zadužbinama nekih sultana. Iz dnevnika Mehmed-paše Sokolovića prenio je Sinan-paša u svoju kroniku, a odanle Pečevija, Rustem-pašinu ostavštinu i prema tome popisu ostavio je Rustem-paša: 8000 (800)[34] komada kaligrafskih pisanih Kur-ana, 130 komada s urešenim uvezom; 5000 komada raznih knjiga, 170 (1700) robova, 2900 konja, 1160 (1106) tovarnih deva, 80.000 (8000) saruka (turbana), 780.000 (78.000) zdravog novca (dukata), 5000 komada počasnih odijela, 1100 zlatnih kapa, 690 tovara sukna (Filz), 2000 pancira, 600 srebrenih sedala, 500 pozlaćenih i draguljima ukrašenih sedala, 130 pari zlatnih uzenđija, 860 (670) sabalja, mačeva i handžara s urešenim koricama, 1500 posrebrenih čelenki, 1000 srebrenih šestopera, 32 dragulja koji vrijede 11,200.000 aspri, 1000 tovara neizrađena srebra u komadima po prilici – 100,000.000 aspri – 2 milijuna dukata, (815) čifluka u Anatoliji i Rumeliji i 476 mlinova (vodenica).

Za života podigao je cijeli niz građevina u Stambolu i po drugim mjestima, pri čemu upravo iščezava njegov bezisten u Sarajevu, most na 15 svodova na Željeznici i prema njemu han. Sam glasoviti turski arhitekt Mimar Sinan (1490–1588) sagradio mu je 19 zgrada (džamiju, mesdžid, medresu, 2 turbeta, imaret, 9 karavansaraja, banju i dva saraja) od kojih je najljepša Rustem-pašina džamija u Stambolu kraj Tahta Kale, koja se ubraja u najljepše arhitektonske spomenike Stambola.[35] I sve ove i druge zgrade koje nose prihod uvakufio je za svoje zadužbine. Isti arhitekt sagradio je pet zgrada Mihrimah sultanije, koje su namijenjene u dobrotvorne svrhe.

I samo čovjek Rustemova kova mogao je onda i na onom položaju steći i ostaviti onoliki imetak i onakav vakuf.

Ahmed-paša, zet Rustemov, nasljednik Mehmed-paše Sokolovića na sotolici velikog vezira, bijaše pravi antipod svoga punca. On je često govorio da ne zna šta bi počeo s novcem. Niko ga nije mogao podmititi. Ahmed-pašinica dobivala je od svoje majke 2000 dukata godišnje samo za banju, a koliko su onda iznosile druge rubrike? Upravo je teško predstaviti sebi kakav je raskoš morao vladati u banjama onoga vremena.[36]

Mihrimah je živjela još 17 godina iza Rustema: umrla je u veljači 1578. Njen dnevni prihod iznosio je 2500 cekina i, kako piše bailo Constantino Garsoni 1573. mogla je trošiti više nego sam sultan. Isti bailo kaže da je bila počela graditi vodovod od Kaira do Meke,[37] ali to nije točno. Ona je dovela vodu u Meku i na Arefat, tj. ona je temeljito popravila stari vodovod što ga je bila sagradila Zubejda, žena Harun Rešidova.[38] I to je njeno najveće djelo.

[34] Brojevi u zagradi uzeti su iz Hammera, jer su, izgleda, tačniji. On ih je prepisao iz rukopisa Pečevijina, a u tiskano Pečevijino djelo mogle su se lako uvući pogreške.

[35] Ahmet Refik: *Mimar Sinan*, Istanbul 1931, str. 11.

[36] Po Klaiću (o. c., str. 231) bio je Rustem-pašin zet i Šaferbeg (Džaferbeg), kapetan Gradiške na Savi, sin sandžaka bosanskog Malkoćbega, koji je poginuo u boju kod Čazme u rujnu 1558. Budući se Rustem oženio 1539. ostala je Džaferbegovica vrlo mlada udovica. Koliko se zna, Rustem je imao samo jednu kćerku, pa bi ovo moglo biti tačno samo onda ako se Džaferbegovica kasnije preudala za Ahmed-pašu. Klaić ne navodi izvora po kome je to napisao, ali kaže da je to bila kći velikog vezira Rustem-paše i unuka sultana Sulejmana. To isto navodi i dr. M. Prelog (Povijest Bosne, I dio, str. 67.) Turska vrela poznaju samo Rustemovu kćer Ajišu. Sidžili osmani I, str. 49.

[37] Alberi, o. c., III, str. 400–401.

[38] H. M. Handžić: „Mihrimah sultanija i njena vakufnama." *Novi Behar* XI, str. 15.

U izvorima druge polovine 18. stoljeća naziva se Brusa bezisten u Sarajevu i bezisten Rustem paše Čigali-zade (Čigalić). Kada se ovo prezime dodalo Rustem-paši, nije mi poznato, jer od druge polovine 16. do druge polovine 18. stoljeća ne nađoh dosad nijednog izvora o Rustem-pašinu vakufu u Bosni. Potomci Sinan-paše Čigale prozvali su se Čigalići, i neko od njih morao je doći ženidbom u rodbinske veze s potomcima Rustemova zeta Ahmed-paše, pa se tako njihovo prezime prenijelo i na Rustem-pašu. Čigalića je bilo još sredinom prošlog stoljeća, ali mi nije poznato da li još neko od njih živi ili su već izumrli.[39]

Iza Rustem-paše ostalo je i jedno djelo. To je njegova „Osmanlijska kronika", a obuhvata događaje od najstarijih vremena osmanske prošlosti do smrti Rustemove 1561. Kako su skoro dvije trećine ove kronike kopija starijih turskih kronika, to je samo posljednja trećina važan izvor za događaje što su se zbili između 1539. u 1561. Tu ima građe i za povijest južnoslavenskih zemalja. I baš ovaj je dio preveo točno na njemački dr. Ludwig Forrer,[40] dok je starije događaje ukratko ispričao. Ne zna se da li je tu kroniku pisao sam Rustem ili ko drugi na njegovo ime. Jedan prepis Rustem-pašine kronike nalazi se u Narodnoj (prije Dvorskoj) biblioteci u Beču pod Brojem MXA 399, a napravljen je godine 1572.

Tako je eto Rustem-paša učinio nešto i za historiografiju. On je išao naruku i historiografima svoga vremena, dok pjesnike nije volio, i zato ga mnogi od suvremenika apostrofiraju ujedljivim stihovima. Uvijek i na svakom mjestu pomagao je svoje zemljake koji su tražili službe i časti.

[39] Sinan-paša Čigala sin je pomorskog kapetana Cigale, koji je bio u službi Republike Genove. Cigalu s više drugih kršćana zarobi turski admiral Piale-paša. Sinanu, prije nego je postao musliman, bilo je ime Scipion. Vršio je razne službe. Kratko vrijeme bio je veliki vezir. Vodio je vojsku na Egru i Iran. Između 12/IX i 11/XII 1605. zateče ga smrt u Diaribekiru, Kamusul alam IV, str. 1822.

I Truhelka, pišući o Rustem-paši, zove ga Čigalić.

[40] Forrer: *Die osmanische Chronik des Rustem Pascha*. Leipzig 1923. VIII, str. 207 (Prikaz od J. H. Mordtmanna u časopisu „Der Islam" XIV, 1925. str. 154). Franz Babinger: *Die Geschichtschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig 1927, str. 81.

PRVI MORIĆI[a)]

Lijepom broju bosanskohercegovačkih porodica i pojedinih njihovih članova očuvao se spomen u narodnim pjesmama. Češće se spominju prezimena, a rjeđe dolazi ime i prezime. Od tih porodica neke su još uvijek brojne, od nekih opet živi samo pokoji član, dok su neke potpuno izumrle. Nekoliko uglednijih sarajevskih porodica spominje se pretežno u ženskim narodnim pjesmama. Evo jedne kratke pjesme u kojoj je nabrojano trinaest sarajevskih porodica:

Pivo piju age Sarajlije
Na Ilidži pokraj Željeznice.
Dva Morića i dva Džindžafića,
Sa Bistrika do dva Dženetića,
S Čobanije dvije Turhanije,
S Čeirdžika dvije Muzdedžije,
Iz Žabljaka do dva Vatrenjaka,
Sa Kovača dva Halilbašića,
A sa Mlina dvije Turnadžije,
Iz Potoklinice dvije Penjave,
Sa Vratnika dvije Tahmiščije,
Sa Hiseta dvije Odobaše,
S vrh Bistrika Kuna Hasanaga,
Sa Bjelava Pinjo bajraktare.

Osim u ovoj spominju se ove porodice i u drugim pjesmama u kojima nalazimo i više drugih porodica kao Fazlagiće, Odžaktane, Sabure, Bakareviće, Šame, i još neke iz novijeg vremena.

Od osamnaest porodica, spomenutih u narodnim pjesmama, trećina ih je potpuno izumrla, i to Fazlagići (1783), Odžaktani (1815), Sabure (1867), Penjave (1909), Džindžafići (1921) i Dženetići (1928), dok od Turhanija živi još samo Ibrahimbeg, a od Muzdedžija i Turnadžija danas su na životu po dva muška člana. Sva

[a)] Autor je ovaj rad objavio u „Novom beharu", god XII/1938 – 9, (str. 5–14), Sarajevo 1938/9. godine.

je prilika da Kuna Hasanaga nije historijska ličnost, jer ni o njemu ni o porodici Kuna u Sarajevu ne nađoh traga u poznatim mi izvorima.

Od svih tih sarajevskih porodica najviše se pjeva o *Moričima* i to ne samo u Sarajevu nego i po ostaloj Herceg-Bosni. Njihovim se imenom zove još i danas jedan han Gazi Husrev-begova vakufa u Sarajevu, koji je, zbog toga što leži u srcu čaršije, poznat po cijeloj zemlji.

Pogibija dvaju braće Morića, opjevana u narodnoj pjesmi, desila se 1757, i odmah iza toga nastala je i ona dirljiva pjesma o tome događaju, koja se i danas pjeva. Ta je pjesma potakla poznatog našeg književnika Jakšu Kušana na pisanje uspjele drame „Dva Morića dva Pašića."

Ferman od početka reb. I. 1135 (oko 10. prosinca 1722)[1] najstarija je poznata isprava u kojoj se spominje porodica Morića, a upućen je na bosanskog vezira i sarajevskog kadiju. Ovim se fermanom podijeljuje dozvola Mustafagi Moriću za gradnju jednoga mlina u Sarajevu kraj Careve ćuprije u Donjim Tabacima. Tu je Morić sagradio mlin od devet vitlova, koji je radio sve do pred okupaciju, a propao je prigodom bujice Miljacke 1870. Nedavno nestade i onog sokačića kojim se iz aščiluka[b)] dolazilo do mlina.

Iz raznih isprava se zna da je Mustafaga Morić bio sin Hasanagin i da je bio jeničar u časti serdengečdije, a bio je oženjen Aminom, kćerkom nekog Ahmedage, a unukom Ibrahimaginom. S njom je imao tri sina: Mehmeda, Ibrahima i Aliju i kćer Atiju. Umro je koju godinu prije 1756. i pokopan kraj munare Vekilharčove džamije. Mjesto natpisa uklesana je sablja na spomeniku iznad glave. Spomenuti mlin naslijedili su sinovi Mehmed i Ibrahim.

Asimaga Morić, sada najstariji živi član ove porodice, pričao mi je u travnju 1938, da je Mustafagina žena Amina imala brata koji je bio paša i da je on jednoga dana posjetio sestru u staroj Morića kući[2] u Vekilharčovoj mahali[e)] i kako je tom prigodom, otpasavši sablju, natakao gajtan na vrat Mehmedu i Ibrahimu, a Aliji udario šamar i kad ga je Amina upitala šta to radi, rekao joj je da šuti i da će joj donijeti vode iz Toplika[ć)] da se napije, što je i učinio. Neko je to kasnije Amini protumačio kako će joj ona dva sina biti udavljena, Alija će mlad umrijeti, a ona će piti vodu da goni muku sa srca. Koliko je ovo pričanje istinito, naravno se ne zna, ali je istina da je Alija umro kao mladić koju godinu prije 1757, a te su godine bili udavljeni Mehmed i Ibrahim. To su ona dva Morića o kojima se još i danas pjeva. Oba su bili age, sigurno serdengečdije, kao što im je bio i otac. Mehmedaga je prije 1756. obavio hadž i tako postao hadžija, ali je u narodu bio bolje poznat pod imenom Pašo, a tako ga zovu i pjesme. Ovaj nadimak nalazi se i u jednoj ispravi iz 1773[3]. Oba su bili i oženjeni, ali ne znam iz kojih su im porodica bile žene. Po pričanju Asimage Morića, Pašina je žena bila oproštena robinja, i to Arapka, i

[1] Original ovoga fermana u Asimage Morića.
[2] To je bila velika kuća s muškim i ženskim odjelenjem, prava aginska kuća. Muško je odjelenje izgorjelo negdje iza 1857. U toj su kući stanovali Morići sve do iza okupacije. Sada je ona vlasništvo Suljage Kamenice.
[3] Sidžil 15, str. 30.
[b)] Istoimena ulica na Baš-čaršiji.
[c)] Današnja Ulica Toplik.
[d)] Sredinom XVIII stoljeća Toplik je bio u sastavu tadašnje Vekilharačove mahale.

www.BosnaHistorija.com

i nakon što je obudovila preudala se za nekog Sarajliju, a kako su djeca iz toga braka bila crne masti, prozvana su Gore. Prema tome ta bi Arapka bila pranana današnjih Gora. Asimaga zna da je iza Ibrahimage Morića ostao sinčić Mustafa od nekoliko mjeseci, dok Pašo nije ostavio potomka. To isto saznajemo i iz jedne isprave napisane 17 godina kasnije. Prema toma, svi današnji Morići potomci su ovog Mustafe.

Ovdje ću kratko iznijeti kako je došlo do pogibije braće Morića.

Godine 1747. zavladaše u Bosni, a naročito u Sarajevu, neredi i pobune. Ta anarhija trajala je punih deset godina, a nastala je deset godina nakon one rijetke jednodušnosti i besprimjernog sklada između Bošnjaka i bosanskog vezira, što se pokazala pri obrani zemlje od austrijske navale. Suvremeni kroničar Mula Mustafa Bašeskija zabilježio je da su te nerede po svoj prilici skrivile paše, koji su počeli tlačiti siromahe i progoniti ih, što je ponukalo sve građane, iz milosti prema siromasima, suprotstaviti se protiv paša i njihova nasilja. „U Sarajevu se počela sastajati svjetina na zborove i tu birati poznate bašeskije i ajane[4] za vođe i zdušno ih pomagati u borbi protiv paša." Izgleda, da su u to vrijeme osobito oživile kahve, gdje su se vođe sastajale sa svojim pristašama. Priređivali su se i zajednički teferiči u istu svrhu. „U tom vremenu nije se poštivao ni paša, ni zapovijednik, ni kadija, pa čak ni ulema, no su se ajani i bašeskije stali miješati u upravne poslove, tobož da štite narod od pašinskih nasilja – primjećuje naš kroničar – i da ne daju pristupa mubaširima, te su po svoj Bosni uvrstili malo i veliko, kao i neke serhadlije, dapače i neke kapetane u jeničare i pod imenom jagmurluk akče sakupili u narodu silu novaca." Ali ta jednodušnost nije dugo potrajala. Došlo je do međusobnih borbi i prolijevanja krvi. Do 150 ljudi platilo je životom u samom Sarajevu. Po predaji, zavadili su se u Sarajevu Morići i Halilbašići, a njihove pristaše borili su se kao dvije neprijateljske vojske. Još pred 35 godina vidjele su se na vratima Halilbašića kuće[5] rupe od puščanih taneta.

Napokon su ovi nemiri dodijali mirnim Sarajlijama, i nekoliko se trgovaca sporazumi sa gradskim zapovjednikom Mehmedagom, te prevarom dozovu u agin konak bašeskiju desetoga odjela Sari Murata, te ga zatvore, i Mehmedaga ga u zatvoru svojom rukom pogubi.[6] Desilo se to 12. džum. II. 1170 (4. ožujak 1757). Čuvši za to, njegove pristalice navale sljedeći dan na konak i usmrte šestoricu trgovaca. Suvremena nam kronika kaže kako je dan 5. ožujka 1757. bio blag, bez studeni i snijega, kako se to početkom ovoga mjeseca često dešava, i kako su se iza ićindije (oko 4 sata po podne) navukli crni oblaci i kako je noću napadao toliki snijeg da nijedan od ubojica nije mogao nikud umaknuti. Građani, koji su se zgražali nad ubojstvom onih trgovaca, sakupe se sutradan i pohvataju kolovođe – njih 23 – i odvedu u grad (tvrđavu). Tu su svi podavljeni. Po onovremenom običaju svako je izvršenje smrtne kazne oglašeno Sarajlijama jednim topovskim hicem.

[4] Bašeskija je isluženi jeničar (veteran), a ajan je neka vrsta gradskog tribuna.

[5] To je ona ista kuća u Halilbašića ulici[d)] u kojoj je danas ženski mekteb, a otkupio ju je i renovirao rahmetli Mujaga Bičakčić.

[6] Prilikom ekshumiranja grobova u dvorištu H. Idrizove džamije pisao je jedan sarajevski dnevnik da je tu i grob Sari Murata, ali to ne odgovara istini.

[d)] Istoimena današnja ulica.

Među ovim nesretnicima bijahu i dva brata Morića: Hadži Mehmedaga (Pašo) i Ibrahimaga. Mehmedaga Halilbašić, valjda kao zaim, odveden je u Travnik i ondje pogubljen. Time je učinjen kraj desetgodišnjoj anarhiji u Sarajevu.

Jedino smrt braće Morića opjevala je narodna pjesma, a spjevao ju je po svoj prilici neko od njihovih pristaša. Jedino je njima neko uzidao spomen-ploču u zid dvorišta Vekilharčove džamije, koja i danas stoji, a natpis na njoj u prevodu glasi:

„Braći Morićima, Hadži Mehmedu i Ibrahimagi, puhnuo je iznenada smrtni i gorki vjetar te obojicu usmrti za čas. Ostaviše majku punu žalosti, a njima neka Bog učini milost. S jednim uzdahom napisa se datum. – Njima bi vječita pogibija 1170."

Pjesma i spomen-ploča pokazuju naročitu pažnju spram Morića, no čime i kako su oni jedini to zaslužili, ne zna se. Do naših se dana očuvale još samo dvije ovakve spomen-ploče, jedna je u zidu Buzadžića džamije, podignuta u počast slavnog učenjaka H. Husein ef. Muzaferije, a druga u zidu dvorišta džamije Hodže Kemaludina u počast H. Sulejman ef. Musića.

II

PJESMA O POGIBIJI BRAĆE MORIĆA

Koliko mi je poznato, zabilježeno je deset varijanti ove pjesme, a po mom mišljenju, najljepša je ona što ju je prije 33 godine zabilježio Ivan Marunović u Sarajevu od postolara Muharema Porče, a glasi:

Ferman dođe iz Stambola,
Bujruntija iz Travnika,
Baš u šeher-Sarajevo,
A na ruke Dizdar-agi,
Da hvataju dva Morića,
Dva Morića, dva pašića,
Morić Ibru, Morić Pášu;
Da hvataju, da ih vežu,
Da ih vežu i osude ... (a).
Sultanu su dodijali,
Po tužbama iz Travnika,
Iz Travnika od vezira,
Da Morići, odmetnici
Ne kabule ni sultana,
Ni sultana, ni vezira,
Nit' i kaki gospodara,
Veće sami gospodare,
Gospodare kako hoće ... (b).
Kad vidio Dizdar-aga
Što mu kaže bujruntija,
Hršum čini haskeriji,

Da hvataju dva Morića,
Da hvataju, da ih vežu,
Da ih vežu, da ih vode
Pravo gradu u tavnicu.
Gdje no Dizdar brzo kroji –
Ko omrkne, ne osvane ... (c).
Uhvatiše dva Morića,
Uhvatiše, savezaže,
Savezaše, povedoše,
Baš kad majka pitu suče: –
U ruci joj oklagija,
A u drugoj zlatan ibrik;
Haber dođe staroj majci,
Da Moriće uhvatiše,
U tavnicu povedoše ... (d).
Kad to čula stara majka,
Sve je jadna pobacala,
Po avliji, po kaldrmi –
Oklagiju prelomila,
Zlatan ibrik ulupila,
Pa poletje iz avlije,
Bosonoga, gologlava,
Figanj čini, kose čupa,
Vas Hat-mejdan rasplakala ... (e).
Pa eto je u Sarače:
„Jazuk vama svi Sarači!
Što pustiste dva Morića?
Što mi jednog neoteste,
Ili kako izmoliste?
Ko će mene utješiti?
Ko li staru prigledati?"
Pišći stara kao guja,
I Sarači zaplakaše ... (f).
Otlen pođe uz Kovače,
Ruke lomi, a govori:
„Jazuk vama svi Kovači!
Što pustiste dva Morića?
Što mi jednog neoteste,
Ili kako izmoliste?
Ko će mene utješiti?
Ko li staru prigledati?
Teško meni jadnoj majci! ..." (g).
Opet leti stara majka
Pravo brdu uz Kovače,
Dok je stigla Dizdar-agu,

Di joj vodi oba sina,
Oba sina savezana
Sinđirima debelijem.
Bir ih stiže jadna majka,
Bir ih stiže, pred njih pade,
Pred njih pade – molit stade ... (h).
Lijepo moli stara majka:
„Bogom brate Dizdar-aga,
Pusti meni jednog sina,
Pusti meni ja li Ibru,
Ja li Ibru, ja li Pašu,
Išći mala! koliko ćeš?
Il' čiflukâ, ili kmetâ?
Ili voliš suha zlata?
Samo jednog daj mi sina! ... (i).
Ako li mi pustit ne ćeš,
Kunem ti se dinom mojim,
A i postom ramazanom
Zaklinjaću nebo, zemlju –
Učiniću tešku dovu,
Ni kad mira biti ne će
Ni sultanu, ni veziru,
Dok nad Bosnom oni budu.
A ni tebi dobra nije! ..." (j).
Kad to čuo Dizdar-aga,
Progovara staroj majci:
„Vrat' se natrag stara majko,
Pustiću ti oba sina,
Oba sina bez dinara".
Prevari se stara majka,
Prevari se, pa se vrati;
Ciče-halke u sinđira –
Povedoše dva Morića ... (k).
Kad su bili na Jekovcu,
Progovara Morić Ibro:
„A borati Dizdar-aga,
Zastavi der nubečije,
Oprosti mi b'jele ruke,
I dodaj mi tamburicu,
Da pogledam po Saraj'vu,
Nebi li mi lakše bilo!" ... (l).
Kad to čuo Dizdar-aga,
Zaustavi jasakčije,
Naokolo nubečije,
Oprosti mu b'jele ruke,

www.BosnaHistorija.com

Dodade mu tamburicu.
Ja da vidiš Morić Ibre,
Kad se lati tamburice –
Pritegnu joj tanke žice,
Pa zakuca i zapjeva –
Sitno kuca Morić Ibro,
Sitno kuca, jasno pjeva: ... (m).
„Dunjaluče, golem ti si!
Sarajevo, sehir ti si!
Baščaršijo, gani ti si!
Ćemalušo, duga ti si!
Latinluče, ravan ti si!
Tašlijanu, širok ti si!
L'jepa Maro, l'jepa ti si!!
Dosta si me napojila,
Od dušmana zaklonila,
Vakat došo valja mrijeti!! ..." (n).
Opet Ibru savezaše,
Savezaše, povedoše,
Morić Ibru, Morić Pášu,
I u grad ih dovedoše,
U tavniću zatvoriše.
Kad je bilo po akšamu,
Progovara Dizdar-aga:
„Izvedite dva Morića.
Donesite svilen gajtan! ..." (o).
Izvedoše dva Morića,
Donesoše svilen gajtan,
Udaviše Morić Pášu;
Sve to gleda Morić Ibro.
Progovara Dizdar-aga:
„A borati Morić Ibro,
Jel' ti žao tvoga brata?"
Progovara Morić Ibro:
„Jes' mi žao moga brata!
Još žalije stare majke!! ..." (p).
Udaviše dva Morića,
Pred kapiju izbaciše
I dva topa opališe.
Kad to čula stara majka,
Poletjela stara majka –
Kad je bila na kapiju,
Al' joj leže oba sina,
Oba sina udavljena;
Na nogama bukagije,

Na rukama lisičine,
Oko vrata svilen gajtan,
Kad to vidje stara majka
Od jada joj srce puklo.[7]

Ovo je ujedno i najdulja pjesma (160 stihova). Još i danas se pjeva u Sarajevu, naročito kad se pri čaši sastanu malo starije sarajevske bekrije, koje uživaju u našim starinskim pjesmama. Uz harmonike pjevao je najljepše ovu pjesmu u zadnje doba rahmetli Asim Lopardija,[8] a od trećeg decenija prošlog do početka ovog stoljeća bijahu na glasu pjevači ove i mnogih drugih pjesama Porče, i to Hasan i njegovi sinovi Mehmed i Abdija, i Mehmedovi sinovi Abid i Muharem.[9] Hasan je pjevao uz violinu, a ostali uza saz. Tekst ove pjesme, kako ju je pjevao Lopardija, pribilježio je Šejh Sejfudin Kemura, a skoro je za polovicu kraći od Porčina (86 stihova).

Od sakupljača narodnoga blaga prvi je, koliko znam, zapisao pjesmu o Moićima Bogoljub Petranović i tiskao 1867 (45 stihova)[10] a iza njega Tordinac (15 stihova)[11], Blagajih (41 stih)[12], Hörmann[13], pa Marunović[14], Kuba dvije (br. 250 ima 31, a br. 846 ima 66 stihova)[15] Kemura[16], Odobašić (96 stihova).[17] Od Hörmannove pjesme očuvalo se samo nekoliko stihova u jednoj radnji Josipa Milakovića. Fragmenat od 16 stihova ove pjesme priopćio je dr. Jozo Dujmušić u svom djelu „Nauka o pjesništvu (Sarajevo 1906, str. 85). Ne znam gdje je Dujmušić zabilježio ove stihove kao ni Odobašić svoju pjesmu, ali svakako je to prvi morao učiniti podalje od Sarajeva, dok je vrlo vjerojatno da je Odobašićeva pjesma zapisana u Sarajevu ili negdje drugdje, ali od Sarajlije. Tordinčeva je pjesma iz Žepča. Blagajićeva iz Travnika, Kubine su iz Rogatice, Čajniča i Gacka, a ostale su iz Sarajeva.

Od ovih deset varijanti najljepše su i historiji najbliže Marunovićeva i Kemurina, a najslabija je Tordinčeva, koja se s historijom uopće ne slaže. Po toj su pjesmi svi Moići bili pohvatani, u grad odvedeni, novac im oduzet, a na plač i

[7] Kod stihova a, b, c itd., koji su označeni, pjevač je uvijek podigao više glas i otegnuo slogove, a osobito zadnji i onda ostao, da odmori grlo, dok saz ne prestaje nikako. Ovo je primjedba Marunovićeva. (a) 7

[8] Asim Lopardija zanatom postolar, pjevao je preko 30 godina po svadbama i teferičima. Umro je 5. VI 1938.

[9] *Hasan Porča* bio je zanatom zlatar, a pjevao je kod najviđenijih Sarajlija, naročito ga je sebi pozivao Ahmed Munib ef. Glođo da mu pjeva. Umro je 1876. Kao zlatar pozlatio je nekom Vražalici nekoliko cvancika, a ovaj ih je trošio pod dukate, i kad je bio uhvaćen obijedio je Hasana, a Tahir-paša osudi da se Hasanu odsijeku obje ruke. Te kazne spasio ga je Glođo, koji se tada desio na Kiseljaku, kuda je Hasanov brat Ahmed spremio sina Bajru da Glođu obavijesti o kazni i da ga zamoli za intervenciju.

Mehmed je bio također zlatar (umro 2. II 1913).

Abdija je bio kazandžija (umro 1877). Mehmedovi sinovi Abid i Muharem bijahu postolari, prvi je umro 1931. a Muharem je i danas živ i zdrav i njemu zahvaljujem ove podatke.

[10] *Српске народне пјесме из Босне*, књига I, Сарајево 1867, бр. 354.

[11] *Hrvatske narodne pjesme i pripovjedke iz Bosne*, Vukovar 1883, br. 31.

[12] *Hrvatske narodne pjesme i pripovjedke iz Bosne*, Zagreb, 1886, br. LIV.

[13] Josip Milaković: *Majka u našoj narodnoj pjesmi*, Sarajevo, 1896, str. 84–85.

[14] *Narodne pjesme*, Zadar 1906, br. 1.

[15] „Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine", *Glasnik z. m.* 1907, br. 240. i 250; *Glasnik z. m.* 1910, br. 846.

[16] „Sarajevske džamije", *Glasnik*, 1910, str. 103.

[17] *Velika nova narodna pjesmarica*, Zagreb 1936, str. 6–9.

molbu Morića majke skupili su se mladi Barci te Moriće izbavili i majku im utješili. Ostale varijante znaju, kao i historija, da su dva brata Morića uhvaćena, u grad odvedena i tamo pogubljena, a pored toga znaju i da im je majka nastojala da spasi bar jednoga sina. Iz tih se pjesama vidi da im je majka bila tada udovica i da je imala samo ova dva sina. Imena obojice sinova znaju pjesme u Blagajića, Marunovića, Kemure i Odobašića, dok Petranovićeva spominje samo Ibru. Dujmušićev fragment zna za trojicu Morića i nabraja ih pod krivim imenima:

„Tri Morića, tri pašića:
Morić Avdu, Morić Salku
Najmlađega Čejvan-agu"

Po ovim stihovima sudim da Dujmušić nije mogao ovu pjesmu čuti u Sarajevu, nego negdje podalje od našeg šehera.

Kemurina i Odobašića pjesma počinje stihovima:

„Ferman stiže iz Stambola
Bujruntija iz Travnika",

a Marunovićeva kako već znamo:

„Ferman dođe iz Stambola
Bujruntija iz Travnika",

a ostale:

„Kad Moriće pofataše"

dok mi nije poznat početak Hörmannove pjesme. U Tordinca je:

„Sve Moriće pohvataše".

Po Bašeskijinoj kronici, kolovođe, a među njima i Moriće, pohvatali su oni građani koji su se zgražali nad ubojstvom onih trgovaca, dakle bez fermana i bujruldije, ali smrtnu osudu, što ju je izrekao kadija, potvrdio je vezir, koji je onda rezidirao u Travniku i bujruldijom naredio dizdaru da izvrši justifikaciju. Premda za ovo nemam nikakva dokumenta, navodi me na ovu tvrdnju praksa onoga doba u sličnim slučajevima.

Pjesma nam ne kaže gdje su i kako su uhvaćeni Morići, a o tome šute i poznata vrela. U Odobašićevoj pjesmi se pjeva kako je u tu svrhu došao jenćehaja (mjesto kolćehaja) sa 30 drugova u Sarajevo i sakrio se pod ćupriju, i kad su preko nje naišli Morići, jenćehaja je izletio i Moriće uhvatio, svezao i u grad otpratio. Tradicija, kojoj se može dosta vjerovati, kaže da su Morići uhvaćeni dok su klanjali ikindiju u Bakrbabinoj džamiji na Atmejdanu,[c] što stajaše prema Čumuriji ćupriji. Sve varijante osim Tordinčeve pjevaju, da je Morića majka pitu kuhala kad joj je

[c] Današnji Park Cara Dušana.

stigao glas da su joj sinovi uhvaćeni. Na ovo primjećujem samo to da se još do pred kojih dvadesetak godina od ikindije počinjala spremati večera, a pogotovo ako se večeri kuhala pita.

Pod jakom stražom otpraćeni su Morići u tvrđavu. Četiri varijante znaju da je na čelu te straže bio kolćehaja, što je vrlo vjerojatno, a u dvije (Petranović i Marunović) stoji da je tu službu obavio dizdar. Ali ovo neće odgovarati istini, jer to nije bila dužnost dizdara. Njegova kompetencija nije sezala van zidana grada. Dizdar je mogao ući u pjesmu samo stoga što se bez njegova znanja nije mogao niko u gradski zatvor staviti, iz njega pustiti, a on je određivao i ljude iz gradske posade koji su obavljali smrtne kazne, ali samo u tvrđavi. Prema Kubinoj varijanti br. 250, Morići su u vlasti Mahmud-pašinoj, a prema br. 846, Dželal-pašinoj. Iz Hörmannove pjesme razabire se da je sudbina Morića u rukama nekog Osman-paše, a u grad ih prati kolćehaja. Onoga vremena bio je bosanskim vezirom Sapasalan Čamil Ahmed-paša, ali njega ne spominje nijedna varijanta.

Morića majka je nastojala spasiti oba ili bar jednoga sina, i vjerojatno je kušala da koga od organa vlasti i podmiti. Neki joj po ovim varijantama i obećavaju samo da je se riješe. Kolćehaja u Hörmannovoj pjesmi upućuje staricu Osman-paši da njega moli, u Blagajićevoj isti odgovara na njene darove:

„A Boga mi stara majko,
Da mi dadeš Sarajevo,
Ne pušćam ti dva Morića".

U Kubinoj pjesmi br. 250 zatvorili su kovači svoje dućane i u ime Morića majke molili Mahmut-pašu da joj pusti oba sina, a on im odgovara:

„Ja ne smijem od sultana,
Jer je meni ferman došo,
Jal Moriće ili mene".

Interesantno je, da je u drugoj pjesmi ove zbirke (br. 846), zabilježenoj u Gackom, prikazan strogi i okrutni Dželal-paša susretljivim i tako slabim vezirom da ga ni njegove delije ne slušaju. Tu se pjeva:

„Pa zavika stara majka,
Stara majka dva Morića:

Bog vam babo Dželal pašo,
Pokloni mi oba sina,
Ako ne ćeš oba dati,
Podaj meni jednog sina,
Da se majka razgovara.
A veli joj Dželal paša:
Hajde kući, stara majko,
Ja ću pisat svome caru,

www.BosnaHistorija.com

Svome caru u Stambulu,
Da pokloni sine tvoje.
Stara majka povrati se,
Pa je eto svome dvoru.
Dželal paša naredio,
A na svoje delibaše:
Uhavsite dva Morića,
Da otpišem do Stambola.
Ne stjedoše delibaše,
Dželal pašu poslušati,
Izvedoše dva Morića,
Na kapiju objesiše".

Nakon što su Morići bili uhvaćeni i povezani, odvedeni su u grad. Po svoj prilici provedeni su kroz Sarače[f] i Kovače[g]. Kroz iste je ulice trčala za njima i Morića majka. Tako stoji i u nekim varijantama, dok se u nekim spominju Halači[h] mjesto Sarača. U nekim opet stoji, da im je mati trčala niz Kovače i Sarače. To je stoga što pjevač tih pjesama nije bio vješt topografiji Sarajeva. Marunovićeva pjesma zna da je Morić-majka letila od kuće i niz Atmejdan, gdje su Morići bili uhvaćeni, kako je već spomenuto.

Sva je prilika da su Morići, a valjda i ostale kolovođe, bili izvedeni pred kadiju. Na ovo me navodi njihov vakuf. Dan prije no su bili pogubljeni, oni su uvakufili onaj mlin na Miljacki i odredili da se od prihoda šalje godišnje po 50 groša sirotinji Meke i Medine, a ostatak pripada muteveliji i dok je živa njihova majka ona će biti mutevelija, a iza njene smrti Ibrin sin i njegovi potomci. Tako je i bilo. Iz jedne, 17 godina iza njihove smrti pisane isprave, vidi se da su oni tako odredili i da je o tome kadija izdao ispravu.[18]

Od ovih varijanti šest ih se završava smrću Morić-majke. Kad su Moriće udavili i dva topa opalili, ona se jadu dosjetila i od žalosti joj je srce puklo. Pred kojih 30 godina pročitao sam Marunovićevu pjesmu svojoj rahmetli majci, a ona mi reče da nije to tako bilo. Njihova je majka još dugo živjela, a u pjesmi se tako pjeva da pjesma bude što žalosnija. Dalje mi je pričala moja majka kako se Morićka, kad je saznala da su joj sinovi udavljeni, zatvorila u sobu iz koje sedam dana niti je izlazila, niti je sebi koga puštala, a nije ni jela ni pila. Htjela je da umre od gladi. I kad je osvanuo osmi dan, izašla je iz sobe i rekla snahama: „Priteže glad jad"; To isto sam i kasnije slušao od nekih ljudi i žena. I Asimaga Morić mi je to pričao u svibnju 1938.

Znamo da je Morić-majci bilo ime Amina i da je bila mutevelija vakufa svojih sinova, ona je bila i tutor svoga unuka Mustafe, sina Ibrahimagina. Umrla je nešto prije 17. rujna 1773, dakle 17 godina iza smrti svojih sinova. Nasljednici su joj bili kći Atija i unuk Mustafa. Njena je imovina procijenjena na 372 854 akče, a sastojala se od kuće u Vekil harč mahali i nešto zemlje u blizini grada Hodidjeda.[19] Prema pjesmi bijaše ona mnogo bogatija. Taj imetak naslijediše u jednakim dijelovima spomenuta dva nasljednika.

[18] Sidžil 15, str. 30.
[f] Istoimena današnja ulica na Baš-čaršiji u kojoj su imali svoje zanatske radnje sarači – sedlari.
[g] Istoimena današnja ulica na Baš-čaršiji u kojoj su se nalazili dućani zanatlija kovača.
[h] Istoimena današnja ulica na Baš-čaršiji u kojoj su imali dućane pucari vune – halači.

Braća Morići ukopani su uz oca pod munarom Vekil harč džamije. Do oca lijevo leži Hadži Mehmedaga, a do njega Ibrahimaga, a uz njegov grob ukopana je jedna žena. Biće to njihova majka. Na njenim nišanima nema nikakva natpisa, dok u braće Morića ima natpis i godina smrti. Vrlo je zanimljivo da su isto doba živjela u Sarajevu još dva Morića istih imena, i to Mehmed čelebija i Ibrahimaga i da su umrli nekako u isto doba: Mehmed čelebija 1171, a Ibrahimaga 1170, dakle iste godine kad su braća Morići bili pogubljeni. Prvi je ukopan u istom dvorištu gdje i braća Morići, a drugi uz Jedilersku tekiju.[i] Ni u jednog ne stoji čiji je sin, pa je to zavelo g. Vladislava Skarića[20] da napiše da je grob našeg Ibrahimage uz Jedilersku tekiju, iako je još 1910 Kemura napisao da mora da je ovaj Ibrahimaga bio poginulim Morićima stričević ili što bliži.[21]

Po predaji, što ju je zapisao Marunović od Mehmeda Porče, H. Mehmedaga (Pašo) Morić bio je ozbiljna lica, oštra pogleda, zatvorenih usta, a jake i teške desnice. Ibrahimaga je bio vesela lica, ljupka oka, otvorenih usta, dok mu je desnica bila i za čordu i za milovanje, a ovako ga i pjesma crta.

Predaja zna da su ova braća bili i zulumćari. Govori se kako bi njih dva sjeli na Šeheriju ćupriju,[j] jedan prema drugom i opružili čibuke da se lule dodiruju pa bi sidjeli i pušili i niko nije smio preći preko ćuprije.

Istina je da su oteli jedan bostan od Gazi Isabegova vakufa, ali ne za se, nego su ga privezali za službenike Vekil harč džamije. Time su jedan jak vakuf malo oštetili, a drugi slab pomogli. I to je sve što se o njima kao zulumćarima zna. Njihovi potomci pjevali su također pjesmu o njihovoj pogibiji, ali su mi od te pjesme poznata samo dva stiha:

„Ufatiše dva Morića,
Dva Morića, dva hajduka."

Ali kao što Morići nisu bili pašići (pašini sinovi), tako nisu bili ni hajduci. Oni su se s ostalim Sarajlijama digli protiv zuluma paša i vezira, a kad je nestajalo među njima jednodušnosti i nastala međusobna svađa i bratski inat, tu našu tešku bolest platiše glavom.

III

ATIJA I MUSTAFAGA MORIĆ

Od 1757. pa do 1777, ili još nešto kasnije, ostala je kuća Morića na Atiji i Mustafi, sinu Ibrahimaginu, i, prema tome, današnji su Morići njegovi potomci. Prije

[19] Sidžil 15, str. 24.
[20] Vl. Skarić: *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austro-ugarske okupacije*, Sarajevo 1937, str. 1937, str. 126.
[21] Kemura, o. c., str. 102.
[i] I sada istoimena sarajevska ulica.
[j] Istoimeni most na rijeci Miljacki kod Vijećnice.

1773. udala se Atija za nekog Hadži Ibrahimagu iz Careve mahale i, koliko se zna, s njim je imala troje djece: Fatimu, Nefisu i Abdulahagu, i svi su bili 1812 punoljetni, a, štaviše, imala je tada i punoljetnog unuka Sulejmana, sina Fatimina. Atija je umrla u listopadu ili studenom 1812. Moglo joj je biti preko 60 godina.

Po smrti svoje majke, Atija je bila uzurpirala muteveliluk nad vakufom svoje braće, koji je pripadao Mustafi. U rujnu 1773 bio je Mustafa punoljetan, ali nesposoban za upravu svojom imovinom, pa mu je šerijatski sud postavio za tutora Hafiz Seid Mustafa efendiju sina Osmana iz Jahja pašine mahale[k]. Ovaj je podigao tužbu protiv te uzurpacije i sud je Atiju odbio, a muteveliluk je dosuđen Mustafi Moriću, na osnovi hudžeta, što ga je izdao kadija Hadži Muhamed ef. Meramija.[22]

Atija je odredila trećinu svoje imovine u dobrotvorne svrhe i umrla prije no je to službeno potvrđeno. To učiniše ubrzo iza Atijine smrti njene kćeri Fatima i Nefisa i početkom zilhidže 1227 (oko 6. XII 1812) sporazumiše se te uvakufiše dućan s magazom i krevetom u Terzijskoj čaršiji, pod mukatom vakufa Mehmedbega Isabegovića. Prihod od ovih nekretnina trošiće se na njihov popravak, mukatu, popravak džamije Abdulah-paše Muhsinovića,[23] a pored toga davaće se plaća muderisu, imamu i muezinu iste džamije.[24]

Mustafa, kasnije Mustafaga Morić, rođen je 1756. ili 1757; oženio se 3. veljače 1776. Ajišom, kćerkom nekog H. Alije iz Jahja pašine mahale, i tada je bio paša.[25] Već 1778. vršio je službu mutevelije vakufa svoga oca i po tome nije više bio nesposoban za upravu imovinom. U dubičkom ratu 1789. sudjelovale su i Sarajlije. Među agama, koji u ljetu te godine razviše bajrake, spominje se na prvom mjestu Mustafaga Morić kao aga desetog odjela jeničara.[26] Početkom svibnja 1796. nalazimo ga kao serdengečdiju, i s tom je titulom i umro 1815. Pokopan je u dvorištu Vekilharčove džamije. Iza njega ostao je sin Ibrahim i kći Hamida.

Mustafaga je bio imućan čovjek. Raspolagao je velikim čiflukom na Baricama, koji je Morićima pripadao od davnina, na kome bijaše odžak velik poput tvrđave zvan *Morića dvor*. Predaja kaže da je i Pašino brdo dobilo svoje ime po Paši Moriću. Na 5. lipnja 1796. izdana je dozvola Jevreju Jaki Periću da na tome čifluku drži 200 ovaca i da proizvodi keškevalj.[27]

Početkom prošlog stoljeća držao je pod zakup tzv. drugi novi han Gazi Husrev-begova vakufa, te se po njemu i prozvao *Morića han*. Za Morića han zna i narodna pjesma (Kuba br. 235).

„Dockan pođoh, draga, iz Morića Hana."

Mustafaga je i umro kao zakupnik, a u tome ga je naslijedio sin Ibrahim. Zanimljivo je i spomena vrijedno da je do toga vremena Novi han Husrev-begova vakufa držao Đul Mustafa bajraktar, po kome je također han kasnije prozvan Đulov

[22] Sidžil 15, str. 30.

[23] To je džamija Mehmedbega Minetovića, ili, kako je neki pišu, Nesuhbegova, a stajala je na mjestu današnje vakufske direkcije. Pošto ju je iza velikog požara od 1697. popravio Muhsinović, zvala se neko vrijeme i njegovim imenom ne samo u narodu nego i u ispravama.

[24] Ovu je vakufnamu objelodanio Kemura u *Glasniku z. m.*, 1911, str. 395.

[25] Sidžil 17, str. 184.

[26] R. Muderizović: Kronika Mula Mustafe Bašeskije, *Gl., z. m.*, 1918, str. 86.

[27] *Sidžil 36*, str. 264. Ovih godina, kao i danas, bavili su se isključivo Jevreji produkcijom ove vrste sira, a o tome ima i nekoliko bilježaka u našim sidžilima.

[k] Današnja ulica koja nosi ime Svetozara Markovića.

han,[28] a Kolobaru Pinjo Ibrahim bajraktar,[29] dakle sva tri glavna hana sarajevske čaršije hijahu tada u zakupu istaknutih jeničara. Spomenem li još da je Mustafaga sa sinom Ibrahimom fungirao kao svjedok pri sastavljanju Atijine zakladnice g. 1812, onda sam o njemu rekao sve što sam u izvorima našao.

Na nj će se odnositi i narodna pjesma, koja počinje:

„Podigli se mladi Vratničani
Na Bjelave Odundžića Ati
I pored njima Morić Mustafaga."

Jedna narodna pjesma zna za Morić Mustajbega, ali Morići nisu nikad bili bezi.

IV
MUSTAFAGINI POTOMCI

Po smrti Mustafaginoj ostala su i opet na kraće vrijeme samo dva člana ove porodice. (Ibrahimaga i Hamida), kao što je to bilo i nakon smrti Mustafagina oca.

Za Ibrahimagu znamo da se je vjenčao 17. džum, II 1217 (15 X 1802) Rejhanom kćerkom nekog H. Sulejmana iz Šejh Muslihudin mahale[30] [l], da je bio mutevelija Morića vakufa i zakupnik hana za 1816, ali ne znam dokle ga je držao. Umro je 1827. i pokopan kraj oca. Kakvu je službu vršio u jeničarskoj vojsci, ne znam, ali, eto, zaklopio je oči iste godine kad je završena i povijest jeničara u Bosni. Po njegovoj smrti prešao je muteveliluk na *Hamidu*, i za tu službu izdan joj je berat 6. redžeba 1243 (23. I 1828).[31] Izgleda da se Hamida nije udavala. Umrla je 1838. i pokopana u istom groblju, gdje joj se i sada grob vidi.

Od 1722. do 1838. poznate su u historiji dvije rođenea Morićke: Atija i Hamida. Ali i narodna pjesma zna za dvije Morićke. Prva za Begaju Morić Alaj-bega. Pjesma je zabilježena u Mostaru prije svibnja 1902,[32] a govori o Ali pehlivanu koji je pao s užeta, zapetog od Halebine kule do bijela ćoška Bišćevića. Dizalo ga malo i veliko i niko ga nije mogao dići dok ne dođe devet djevojaka i među njima Morić Begaja. Na ponovi poziv Begajin:

„Ustaj Ale, draga dušo moja,
Na poklon ti bilo lice moje."

skoči Ale i odvede Begaju sobom pred kadiju.[33]

[28] S jednom grupom buntovnika iz Sarajeva prognan je i Đul Mustafa sin Ibrahimagin, bajraktar, u Tiranu i kada se dokazalo da nije kriv, pušten je kući. O tome je izdan ferman 5. IV 1242 (16. XI 1826). Umro je u Sarajevu 1255 (1839) i pokopan na Ravnim Bakijama. Po njemu se zove danas Đulagina ulica.

[29] H. Kreševljaković: „Han Kolobara", *Novi Behar* god. XI.

[30] *Sidžil 42*, str. 258.

[31] Original berata u mene.

[32] Kurt, *Hrvatske narodne ženske pjesme (muslimanske)*, Mostar 1902, br. 9.

[33] U pjesmi se ističe da je Ale odveo sobom djevojku pred kadiju da se vjenča, a to je stoga što je nekoć bila velika rijetkost da mladenci idu sami pred kadiju, nego su slali zamjenike. Samo vrlo siromašni mladenci išli su osobno pred kadiju.

[l] Današnja Pliča.

www.BosnaHistorija.com

Ova će pjesma biti u vezi s Šahin-pehlivanom, vrsnim majstorom u ovoj vještini, a igrao je u Mostaru, 1669. Uspomenu mu je sačuvao u jednoj turskoj pjesmi suvremeni pjesnik Mostarac Husami.[34]

Druga narodna pjesma zana za Fatu Morića, koja odbija slugu svoga oca kao prosca, a ovaj joj se grozno osvetio postavši paša i svojim postupkom dokazao da je bio nitković.[35]

Iza Morića Ibrahimage ostalo je troje djece: Mehmed, Mustafa i kći Mulija. Oni su naslijedili od oca i tetke Hamide lijep imetak: veliku kuću u Vekilharčovoj mahali, nekoliko dućana u čaršiji, velik čifluk na Baricama,[m] zemlju u okolici Hodidjeda i ogroman posjed oko današnje Čengića vile u Sarajevskom polju. Na prostoru Morića kuće danas su četiri kuće. U njoj je bila jedna soba velika kao kakva manja džamija, a u njoj dvije peći, u kuhinji ognjište na koje se moglo postaviti 18 tendžera, a u pitnoj peći se moglo odjednom ispeći 4 pite. O nekadanjem dobrom stanju te aginske porodice i danas se priča, a o almaganu[36] age Morića pjeva pjesma:

„Od Morića lijep almagan dođe:
Dvije dibe, četiri kadife,
Dva ćurčića i dva fermenčića,
Dva tunusa biserom kićena,
Dva kićena, a dva nekićena
I u džepu stotinu dukata,
A u drugom kutiju bisera
I četvere laleli pašmage.[37]

Mulija se udala za Maličbega u Žepče, gdje je i umrla doživjevši lijepu starost. Imala je tri sina: Mustajbega, Alibega i Širbega.

Mehmed je bio bajraktar. Priča se da je bio dobar junak i veliki prijatelj vesele družine. Žena mu je bila Hanka, kći zlatara Ahmeda Porče, poznata ljepotica. Njeni ašici i momci govorahu: Kruška kolatuša Porčina Hankuša. Mehmed bajraktar umro je 1858. Iza njega ostao je sin Ibrahim i kći Uzejfa. Ibrahim-aga je držao dugi niz godina han u Bravadžiluku.[n] Uz to je bio mahalski muhtar. Dvaput se ženio. S prvom ženom nije imao djece, a s drugom (Hasnija Varešanović) imao je sina Hamdiju.

Mustafaga je rođen oko 1815. Dugi niz godina bavio se trgovinom saračke robe. Sedam godina živio je u Beogradu kao trgovac. Oko godine 1860. povrati se u Sarajevo i tu se oženi Zubejdom Mehmed Alibega Atlibegovića iseljenika iz Beograda. S njom je izrodio šestero djece i to tri sina (Hadži Muhamed, Ahmed i Asim) i tri kćeri (Hasnija, Atifa i Fata). Sada je na životu samo Asimaga. Zanimljivo je da nijednom sinu nije dao nijedno od tradicionalnih imena ove porodice.

[34] H. Nametak: *Mostarski stari most*, Sarajevo 1932, str. 19–20.
[35] Halid Krešević: „Kako se momak osvetio", *Novi Behar* god. IV, str. 109.
[36] Almagan iskrivljeno od staroturske riječi ermegan, a znači dar – poklon.
[37] *Život i običaji muslimana u B i H*, II izdanje, Sarajevo 1908, str. 171.
[m] Istoimeno manje prigradsko naselje 6 km udaljeno od Sarajeva.
[n] Istoimena ulica na Baš-čaršiji u kojoj su se nalazile zanatske i trgovačke radnje bravadžija.

Iza okupacije rasprodao je Mustafaga najveći dio imetka i s porodicom otselio u Tursku, i kako se nije mogao nigdje obiknuti, povrati se opet u zavičaj. Umro je 4. II 1890. u svom odžaku na Baricama i ondje mu se i danas grob vidi. Morić je bio prvi među onim iseljenicima iz Sarajeva koji se povratiše na rođenu grudu. Povratak porodice djelovao je na nošnju muslimanke na ulici. Sve do 1866 nije Sarajka nosila na ulici druge nošnje do feredže. Atifa (Tifija) Morić prva je donijela u Sarajevo zar.

Danas je Morića porodica u Sarajevu brojna, ali nijedan njezin član ne posjeduje ništa od imovine svojih pređa.

DODATAK

Na str. 14 i 15 spominje se kao dobar pjevač narodnih pjesama Abdija Porča, koji je i sam ušao u narodnu pjesmu. Ovu pjesmu zabilježio sam ovih dana od 76-godišnjeg starca Vejsilage Begića, a glasi:

Čemalušo, mali Carigradu,
U tebi su cari i veziri
Car vezira kroz biser doziva.
Vezir mu se kroz zlato odziva
„Moj veziru, što mi doći ne ćeš?"
„Padišahu, kako ću ti doći,
Kad ne mogu kroz sokake proći
Od ćošaka i od mušebaka,
Od momaka i od djevojaka,
Od šargije Porčina Avdije,
A od šiše Hadžajlića Muše,
I od pera Hrgine Šerife,
Od ljepote Fejzagine Šide"

DŽENETIĆI[a)]

PRILOG PROUČAVANJU FEUDALIZMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Primljeno na sjednici Odjeljenja istorijsko-filoloških nauka 14. oktobra 1953. godine

UVOD*

U našoj historiografiji ima nekoliko dobrih monografija o istaknutim ličnostima bosanske povijesti, ali do sada nemamo nijedne monografije o znamenitijim porodicama čiji su se članovi jače isticali u podužem periodu bilo u ekonomskom bilo u kulturnom i političkom životu ove zemlje. A takvih je porodica bilo i u srednjem vijeku i u turskom periodu. Po mome mišljenju tome je jedan od glavnih razloga nedostatak izvora. O vrijednosti takvih monografija za izučavanje naše prošlosti bila bi svaka riječ suvišna.

Danas su vrlo rijetke one bosanskohercegovačke porodice čiji su članovi igrali vidniju ulogu, makar to bilo i na užem području, a o kojima se sačuvalo toliko izvora i tradicije da bi se o njima mogla napisati i manja monografija. Kažem danas zbog toga što sam uvjeren da će se i u tome pogledu poći naprijed. Zemaljski muzej – za srednji vijek i Orijentalni institut – za tursko doba, pristupaju s uspjehom sistematskom radu, a u tome će učiniti svoje i naše Naučno društvo NRBiH.

Neke naše porodice čiji su preci bili na nekom znatnijem položaju čuvali su donedavna svoje porodične arhive i gajili kućnu tradiciju. To se prenosilo s koljena na koljeno. Kućnu su tradiciju osobito čuvala ženska čeljad.

Primjera radi navodim kako je jedna užička porodica, kad je 1862. napustila svoj zavičaj i preselila se u Sarajevo, donijela sa sobom od cjelokupnog svog imetka jedan sanduk s mađarskom krunom, koji je, kako kažu, služio nekada u Budimu kao priručna blagajna defterdara, i jednu zbirku isprava, među kojima je bio i berat kojim joj je šukundjed bio postavljen za posljednjeg budimskog defterdara. A

[a)] Autor je ovaj rad objavio u Radovima Naučnog društva NR Bosne i Hercegovine, br. II/1954 (str. 110–163), knj. I, Sarajevo 1954. godine.

* Pri obradi ove radnje često sam se obraćao na rukovodioca arhiva Orijentalnog instituta, naučnog saradnika *Hamida Hadžibegića* i bibliotekara Gazi Husrev-begove biblioteke *Fejzu Hadžibajrića* i uvijek su mi najpripravnije izlazili u susret, pa im se i ovdje najljepše zahvaljujem, a isto tako i drugarici Mili Neidhardt, koja je dopunila Karišikove nacrte Dženetića konaka.

kad se opet jedan član ove porodice iza aneksije Bosne odselio u Brusu, bratovoj je djeci ostavio u amanet onaj sanduk s mađarskim grbom, a on je odnio arhiv sa sobom.[1] Nadalje, nisu rijetki ljudi koji su pamtili po šest, pa i više svojih predaka. U tome nije bilo velike razlike među građanima i seljacima. Po selima je nađeno isprava iz XV i XVI stoljeća, makar i u malom broju. Taj smisao za čuvanje starih isprava i tradicije počeo se gubiti još krajem prošlog stoljeća, i nakon završetka prvog imperijalističkog rata on je, rekao bih, potpuno zamro. Ti stari papiri i manuskripti počeli su se u bescijenje prodavati. Ponešto se to događalo i prije 1914. godine. Kako kod nas nije bilo sve do 1945. ustanove koja bi se brinula za čuvanje pokretnih kao i nepokretnih kulturnih spomenika, to su zbirke dokumenata i čitave biblioteke manuskripata odlazile preko granice. Do 1918. Zemaljski muzej je i bivši Institut za proučavanje Balkana kupovao ponešto od tih starina, ukoliko mu ih je neko ponudio, ali za njima nije tragala nijedna od tih ustanova. I nakon 1918. bilo je u Muzeju ljudi koji su vrlo dobro znali vrijednost akata i manuskripata, ali su dotacije Muzeju bile upravo minimalne. Te su starine kupovali trgovci i pretrge antikom i prodavali ih strancima. Poznavao sam čovjeka kome je ovakva trgovina bila neko vrijeme jedino zanimanje. On je obišao gotovo svu zemlju i gdje je što našao otkupio je za bagatelu i dalje prodavo. Od većih kućnih arhiva, koliko znam, on je otkupio jedan u Vranduku od nekog seljaka, i drugi u Banjoj Luci od potomaka Vaizovića. U svakom je bilo preko 300 dokumenata, počevši od kraja XVI stoljeća do iza 1850. godine. U vranduckom arhivu bilo je dokumenata pisanih u Budimu. Zahvaljujući bivšem predsjedniku Jugoslavenske akademije, pokojnom dru Gavri Manojloviću, i Aleksiju Olesnickom, spaseno je da ne ode preko granice dosta akata i kodeksa. Tako je nastala Orijentalna zbirka Jugoslavenske akademije u Zagrebu. Mnoge arhive trgovačkih kuća raznijeli su još domaći i strani filatelisti. Kod njih sam viđao pisama trgovca Jurkića i Kujundžića u Hlivnu, Đebića–Marušića i Fufića u Travniku, Šahinagića u Sarajevu itd. Svojom korespondencijom i defterima potpaljivali su vatru neki trgovci u Sarajevu poslije 1918. god. Nešto je i od toga spaseno.

Mnogo je toga blaga propalo u raznim požarima i ratovima. Uzgred budi spomenuto da je Omer-paša Latas opremio 1851. defterhanu i arhiv bosanskog divana u Carigrad, a gomile sarajevskih sidžila i ostalu arhivu mekjeme bacili su okupatorovi vojnici 21. kolovoza 1878. u Miljacku.

Bilo je i privatnika koji su prikupljali stare isprave. Jedan od tih bio je u našoj historijskoj nauci dobro poznati radnik *Muhamed Enveri efendija Kadić.*[2] On je prikupio preko 1500 raznih, turskim jezikom pisanih dokumenata, među kojima ih ima nekoliko iz XVI stoljeća. Taj je arhiv po njegovoj oporuci pripao Gazi Husrev-begovoj biblioteci, kao i njegov rukopis „Kronike", što ga je radio preko 50 godina. Kadić je spasao i jedan dio kućnog i muselimskog arhiva nekad moćne kuće Dženetića, drugi dio otkupio je naš muzej, a sada je to sastavni dio arhiva orijentalnog instituta u Sarajevu. Teći dio Dženetića arhiva, koji se sastojao od trgovačkih i zijametskih deftera i berata i nešto bolje izrađenih rukopisa, odnio je poodavno

[1] U Užicu zvaše se ova porodica Ceribašić-Prahić, a u Sarajevu se prozva Užičanin.

[2] H. Kreševljaković, „Dva Bošnjaka povjesničara (Muhamed Enveri Kadić i Fra Julijan Jelenić)," *Matasovićeva Nar. starina* X (1931), 273–277.

www.BosnaHistorija.com

neki Nijemac, koji je dobro govorio turski. Ovo mi je dva puta pripovijedao pokojni Kadić, koji je često zalazio u kuću Dženetića.

Iz sačuvanih dokumenata porodice Dženetića u arhivu M. E. Kadića, Orijentalnog instituta i sidžila u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu napisao sam ovu radnju, iz koje se bar donekle vidi kako su preci ove porodice bili seljaci i kako je jedan od njih, došavši u grad postao po svoj prilici trgovac, a njegovi sinovi znameniti trgovci i jeničari, onda feudalci, muslimi i časnici u nizamskoj vojsci i napokon veliki posjednici, te kako ta porodica postaje brojna, kako se degeneriše i potpuno izumire, dok njihovi rođaci što ostadoše na selu i danas žive i zemlju oru. Spomen toj nekad moćnoj sarajevskoj porodici očuvao se i u narodnoj pjesmi, a do nedavno zvaše se jedna uličica *Dženetića Čikma*.

Sarajlije svih četiriju konfesija bavili su se ponajviše obrtom i trgovinom. Obrtnici i trgovci pripadnici islama bili su mahom jeničari. Kako je po esnafskim pravilima zanimanje prelazilo s oca na sina, zadržavalo se isto zanimanje u jednoj porodici po više decenija, pa i pokoje stoljeće. Na taj način neke su se porodice vremenom lijepo obogatile. Iz toga bogatstva proizlazila je moć i ugled nekih porodica. Sa sela i manjih varoši Bosne i drugih pokrajina Turskog Carstva dolazili su ljudi u Sarajevo i prihvatali se posla. Spahija ili feudalne gospode nije nikada bilo u većem broju u ovome gradu. U sarajevskoj tvrđavi bilo je do pedesetak vojnika koji su za svoju službu uživali timare, mala lena, i ubrajali su se među spahije. Njihovi timari rijetko su prolazili preko 4.000 akči. Pravih feudalaca ili zaima bilo je ovdje vrlo malo, jer su oni morali stanovati po svojim zijametima. U Sarajevu su stanovali samo oni zaimi čiji su posjedi bili u neposrednoj blizini. Njihove kurije zvahu se u Sarajevu konaci, a po selima odžaci.

Dešavalo se, i to tek od XVIII stoljeća, da su neki imućniji obrtnici prerastali u trgovce pa i feudalce. Rijetko su trgovci, baveći se samom trgovinom postajali veliki bogataši. Muslimane je u tome sprečavao sam islam, jer ih je obavezivao da daju 2,5% godišnje, u obliku zekjata, sirotinji, i da bar jedanput posjete Meku i Medinu i postanu hadžije. I kršćani su išli na hodočašće i davali nešto od svoga imetka vjerskoj zajednici. Osim toga, Sarajlije su upropašćavali česti požari. Preko noći padali su imućniji obrtnici i bogatiji trgovci na prosjački štap. Dizali su se oni koji su pretvarali nakit svojih žena, taj rezervni fond, u novi kapital.

Pravi izvori bogatstva pojedinih trgovaca bili su zakupljivanja raznih državnih prihoda, pa eskontiranje i lombardiranje plaća gradskih posada. Tu se zarađivalo bez kraja i konca. Sve do početka XIX stoljeća ni među obrtnicima ni među trgovcima nije bilo konkurencije. Cijene su se kalkulisale po esnafskim propisima. Po tome je samo prolazio bolje onaj obrtnik i trgovac koji je umio bolje štedjeti i koji je imao manju porodicu. Trgovac je, kako se nekada govorilo, otkidao od usta, a obrtnik i od sna i od usta.

Sarajevski su trgovci ponajviše zakupljivali državne prihode od kreševskih, fojničkih i vareških majdana, onda prihod sarajevskog tahmisa (pržionica kahve), prihod od voska, džizije itd., dakle sve one prihode što su bili u neposrednoj njihovoj blizini, kako bi mogli što lakše nadzirati svoje ljude kojim su povjeravali sakupljanje tih prihoda.

Bilo je trgovaca koji su pozajmljivali novac i od dužnika uzimali kamate. Kamatnjak je bio kod vakufa 10–12%, ali ne znamo koliki je bio kod trgovaca. Za Odžaktane se samo zna da su bili pravi lihvari. To nam kažu i ovi stihovi:

Blago tebi, sinja kukavice,
Kad ti kukaš u šumi na grani,
A nijesi Odžaktanu dužna!

Prema raspoloživim izvorima, znam da su se ovakvim poslovima bavili sarajevski trgovci Dženetići, Kaukčije, jedan Tahmiščija, Hadži-Avdija Halačević, ali njihov je broj bio sigurno znatno veći.

Trgovci koji su prerastali u zaime napuštali su trgovinu, dok to nisu činili ni obrtnici ni trgovci stupajući u jeničare. To se dogodilo, naravno, i sa Dženetićima.

1.
PRVI DŽENETIĆI

Još u XVIII stoljeću zvaše se jedno selo u konjičkoj nahiji *Rajić*. To je selo bilo kod Ostrošca. Sela toga imena u ovom kraju danas nema. Konjic i konjičku nahiju zvahu Turci *Belgradčik*. Godine 1785. pripadala je ova nahija ljubinskom kadiluku.

Rajić je zavičaj sarajevskih Dženetića. Po tome selu zvahu se i oni Rajići, a prozvali su se Dženetićima tako što su prvi dio svoga starog prezimena *raj* zamijenili arapskom riječi *dženet* (paradisus). Sličan primjer imamo i u Banjoj Luci, gdje su se krajem XVII stoljeća nastanili poislamljeni hrvatski plemići Svetački (Nobiles de Zempche) i prozvali se *Evlijići*[3]. Mora da se nešto slično desilo i s prezimenom Firdus. Odžak ove porodice u hlivanjskom Gornjem gradu stajaše u predjelu koji se i danas zove *Rajčevina*. Vrlo je vjerovatno da se tako zove po sredovječnim plemićima *Rajčićima*.[4] Ovdje bi mogao biti *raj* preveden s *firdeus*, a tako se zove jedan od sedam dženeta, ako su bezi Firdusi uopće starinom naši ljudi. Prvi spomen i Firdusima i Dženetićima pada u drugu polovinu XVII stoljeća, i to: Firdusi, ili Firdusovići spominju se 1686[5] a Dženetići 1691. godine[6].

Iz jedne presude (hudžeta) kadije Bosna-Broda (Travnika) od 13. zilhidže 1199 (17. X 1789) vidi se da se praotac kuće Dženetića zvao *Abdulah* i da je živio u Rajiću. Njegov sin zvao se *Balija*, a Balijini su sinovi *Osman* i *Alija*[7]. Ovaj je Alija opet praotac sarajevskih Dženetića. Kako je Alija 1691. imao punoljetne sinove *Osmana* i *Ahmeda*, držim da neću pogriješiti ako kažem da je Abdulah živio u drugoj polovini XVI stoljeća.

[3] V. Klaić, *Plemići Svetački ili Nobiles de Zempche*, *Rad Jugoslavenske akademije* 199.

[4] U jednoj povelji bosanskog kralja Ostoje iz 1400. spominje se Vlatko Rajčić od Bistrice (Hlivno). V. Klaić, Građa za historiju i topografiju Hlivanjske županije, Sirta, Brunssmidiana, str. 18.

[5] S. Zlatović, „Kronika popa Šilobadovića", *Starine* XXI, str. 113.

[6] Kadića arhiv u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu broj 41.Dalje citiramo samo: Kadića arhiv.

[7] Kadića arhiv, broj 41.

Za Baliju se može sa sigurnošću tvrditi da je bio jedan od onih kršćana koji je primio islam. To nam kaže ime njegova oca. Imenom Abdulah zvali su obično poislamljeni kršćani svoga oca, i tako prekrivali svoje kršćansko porijeklo. Taj je fakat već poodavno utvrdio S. Bašagić. Imena Balija i Abdulah ne ponavljaju se više u ovoj porodici, dok su se imena Ahmed i Osman češće nadijevala. Bez dvojbe, da je Abdulah bio musliman, nadio bi Balija to ime jednom od svojih sinova, kako je to onda bio običaj, a još ni danas nije rijetkost da unuk nosi djedovo ime. To je donedavno gotovo bilo pravilo, a to ćemo vidjeti i u kući Dženetića.

Od one dvojice Balijinih sinova *Alija* se nepoznatog vremena stalno nastanio u Sarajevu, a *Osman* je ostao u zavičaju. Godine 1785. živjeli su Osmanovi unuci *Nuh* i *Smail* u selu Ribićima[b]. Braća Osman i Alija bratski su se pazili. To zaključujemo po tome što je svaki od njih svome sinu nadio ime svoga brata.

O imovnom stanju Balije i njegovih sinova u zavičaju nije mi ništa poznato. Po tradiciji, Rajići su bili mali plemići u Humskoj zemlji. I danas ima u onom kraju seljaka katolika, a zovu se Rajići.

O životu i radu Alije Dženetića u Sarajevu ništa se pouzdano ne zna. Sigurno je samo to da se bavio nekim poslom i stekao potreban imetak da je mogao obaviti hodočašće u Meku i Medinu. Nije isključeno da se oženio kakvom bogatom ženom. Hadž je jedna od pet islamskih dužnosti, a obaviti ga mora onaj musliman čije *imućstvene* prilike to dopuštaju. On je toj dužnosti udovoljio prije 1691, jer se te godine spominje kao hadžija. Ako je tačna predaja koju sam više puta slušao od starih Sarajlija, koji su znali pričati razne događaje iz prošlosti svog grada, da za vrijeme bečkog rata (1683–1699) nije niko iz Sarajeva išao na hadž, onda je Alija Dženetić postao hadžija prije 1683. godine. Hadži-Alija je imao 1691. dva punoljetna sina – *Ahmeda* i *Osmana*, a imao je i jednu kćer imenom *Nefisu*, koja se kasnije spominje.

2.

DŽENETIĆI TRGOVCI

Prvi poznati spomen Vrhbosne, kasnije nazvane Sarajevo, pada u drugu polovinu XIV stoljeća (1379). Taj je spomen u vezi s dubrovačkim trgovcima u ovome kraju. Njihova se kolonija spominje tu još u XVII stoljeću. Poslije pada Bosne pod Turke razvio se tu obrt i trgovina do velikih razmjera, i ta varoš postade u tome pogledu glavno središte Bosne, premda kroz cijelo tursko doba nije ovdje bio upravni centar. Sultanov namjesnik rezidirao je u dva perioda izvan Sarajeva, i to od 1553. do 1639. u Banjoj Luci, a od prvih godina XVIII do sredine XIX stoljeća u Travniku.

U XVI stoljeću podignuta su u Sarajevu tri bezistana (tržnice) i dva velika hana (Kolobara i Tašlihan) kao centri trgovine. Osim toga postojale su još dvije ulice – Bazerđani i Tudžari u kojima su trgovci imali svoje dućane. Ti su trgovci radili domaćom i stranom robom, a podržavali su žive veze s Carigradom, Dubrovnikom,

[b] Selo na putu Konjic – Mostar, 13 km udaljeno od Konjica.

Splitom, Mlecima, Beogradom, Solunom, Skopljem, Novim Pazarom, Fočom, Banjom Lukom i Mostarom.

Početak kandijskog, a onda bečkog rata znatno je usporio trgovinu u Bosni, pa i u Sarajevu, a vrlo težak udarac zadao joj je požar što ga je prouzrokovao pohod Eugena Savojskog na Sarajevo u listopadu 1697. godine, ali je i kasnije Sarajevo obrtnička i trgovačka varoš u kojoj je bilo imućnih trgovaca. Razumije se da su i dva rata Karla VI (1711–1740) ometala razvoj sarajevske trgovine.

U to teško vrijeme što ga je Bosna proživljavala (1683–1739) bila su među sarajevskim trgovcima dva brata Dženetića: *Ahmed* i *Osman*, sinovi hadži-Alijini. Dućan su držali negdje kod Kolobare, i to na njenoj južnoj strani, dakle u *Bazerđanima*[c]. Kao trgovci spominju se prvi put 1691. godine.[8] Čini se da je Ahmed vodio glavnu riječ u ovoj radnji, jer se on spominje mnogo više nego Osman. Jedno vrijeme radio je s njime u ortakluku neki serdengeđdija *Mehmed-aga*. To se dade zaključiti iz jedne isprave iz godine 1725.[9]

Oba brata pripadahu jeničarskom odžaku, kao i većina trgovaca i obrtnika u tome gradu. Ahmed-aga je negdje pred samu smrt postao zaim, a brat mu je tu čast zadobio prije njega, god. 1738. Ahmed je bio *baša* do 1725,[10] a kao aga spominje se te godine.[11] Prvi akt u kome se spominje Osman kao aga datiran je 20. džum. I 1143 (1. XII 1730)[12] a kao *beg* navodi se prvi put u aktu od 22. reb. II 1155 (26. VI 1742)[13]. Osman je sigurno toga vremena napustio trgovinu. Njegov zijamet bio je u Kladnju, ali je on i dalje živio u Sarajevu.

Njih su dvojica sigurno sudjelovali u boju pod Banjom Lukom, jer je u taj boj otišlo iz Sarajeva sve što se moglo puškom zametnuti.

Dženetići su trgovali raznom i skupom robom. To se da naslutiti iz nekoliko očuvanih obveznica što su ih davali kupci, koji su uzimali robu na veresiju. Te i slične isprave nazivahu se *temesući* (pravilno: temessuk). Prema tim obveznicama, Dženetići su trgovali bakrom, zlatnim i pozlaćenim satovima, zvanim *pandur* ili *pandul* (pandvil), srebrenim kalčama, rahtovima od srebra i zlata, sabljama, posrebrenim sabljama, džeferdarima, biserom, čohom, banjalučkim jastucima, banjolučkom dušemom, banjolučkim serdžadama i napokon suđem.[14] Čime su još trgovali, ne znam, kao ni to odakle su nabavljali robu, jer o tome nema ništa napisano. Velika je šteta što su njihove trgovačke knjige za nas propale, kako je to već spomenuto.

U svakom je temesuću naveden vjerovnik i dužnik, vrsta robe, svota, rok plaćanja u danima ili mjesecima, datum, jamac i svjedoci. U nekim obveznicama napisan je, pored sume i iznos njene polovine, kako ne bi moglo doći do krivotvorenja, npr. 370 groša, od toga polovina 185 groša.

[8] Kadića arhiv, broj 41.
[9] Kadića arhiv, broj 789.
[10] Acta turcica u Orijentalnom institutu u Sarajevu, br 3765. Citiram dalje: acta turcica.
[11] Kadića arhiv, broj 789.
[12] Kadića arhiv, broj 787.
[13] Acta turcica, 2830.
[14] Kadića arhiv, 449, 450, 523, 790, 793, 805, 931.
[c] Istoimena ulica na Baš-čaršiji koja se prozvala po bazardžanima, trgovcima uvoznom orijental-

www.BosnaHistorija.com

Među dužnicima u gornjim temesućima ima kupaca iz Užica, Novog Pazara, Džisri Kebira (Kulen Vakufa), Prusca itd. Ti su dužnici ponajviše vojna lica, kao npr., aga azeba (pješaka, stražara) Ahmed-aga Vojić (1725–1726), dizdar užičkog grada Salih-aga Tatar (1726), aga prvih konjanika Ibrahim, aga tobdžija Mehmed, aga III azeba Sinan, svi iz Užica, a jamac im je Murat, aga IV azeba u istom gradu; Ferhad, kapetan Novog Pazara (1727); Rustem, sin Ahmedov, hercegovački mutesarif (1732), itd.

Novčana je jedinica toga doba *akča* i *esedi-groš*=240 akči. Najveći je dug kod hercegovačkog mutesarifa Rustem-paše, a iznosio je 3860 esedi-groša, a onda kod novopazarskog kapetana 2100 esedi-groša. U daljem izlaganju vidjeće se vrijednost te novčane jedinice.

Rok je plaćanja 131, 181, 241 i 311 dana.

Dženetići su davali novac na zajam, ali se ne zna uz koje kamate. Temesući su isti kao i kod prodane robe.

Iz malog broja očuvanih temesuća vidi se da je 11. VIII 1725. g. bivši kadija u Cernici Ibrahim pozajmio od njih 510 groša na 181 dan; 28. X 1727. pozajmio je neki Hasan-beg 41 groš na 41 dan; 1. XII 1730. Simo, sin Ilijin, 800 akči na 15 dana; 10. I 1731. dao je neki Simo, vjerovatno spomenuti, obveznicu na stari i novi dug u iznosu od 13.605 akči sa rokom plaćanja, i platiće nakon 7 mjeseci; 6. I 1731. uzeo je neki Abdurahman 2280 akči na 20 dana; 6. IV 1732. uzajmio je na šest mjeseci 1725 groša hercegovački mutesarif Rustem, sin Ahmedov; 28. II 1743. uzajmio je neki Nikola 3000 akči na 181 dan; 13. XII 1744. uzeo je Mošo, sin Isakov, od Ahmed-age Dženetića 695 esedi-groša državnog novca.[15]

Čini se da je to poslovanje braće Dženetića teklo u redu, i da su dužnici ispunjavali svoje obaveze. Samo jedan dužnik, i to *Rustem-paša Skopljak*, bivši hercegovački sandžak-beg, nije za života udovoljio nekoj obavezi iz hidžretske godine 1140, a pašinica nije htjela da taj dug prizna i plati. Zbog toga su podigli tužbu braća Dženetići, pa je izašao i ferman sredinom muharema 1150 (15. V 1737), kojim se nalaže da se dug od pašinice naplati, jer je ona naslijedila Rustem-pašin imetak.[16]

Očuvao se jedan temesuć, iz koga se vidi da je *Osman-aga Dženetić* uzajmio 5. zilhidže 1144 (30. V 1732) od bosanskog džizjedara Mehmed-efendije 270 novih groša na 10 dana, a jamci su mu bili travnički *serdar Mustafa* i *Mehmed-aga Bajrić*.[17] Osman-aga je tada boravio u Travniku i sigurno mu je ispao neki nepredviđeni izdatak, pa je morao pozajmiti gornju sumu.

Kada je Osman-aga postao zaim god. 1738, braća su se razortačila, a tad ili nešto kasnije i u kući podijelila, a Ahmed-aga je nastavio i dalje trgovati. Pored do sada spomenutih poslova, on se prihvatio i drugih, gdje se moglo što zaraditi.

Ahmed-aga je još i prije toga za svoj račun radio. Iz jedne presude kadije Bosna-Broda (Travnika) vidi se da je on s mužem svoje sestre hadži-Nefise *Mustafa-begom* bio u nekoj poslovnoj vezi i da je iz toga ostao njima dužan 3.020 groša vrandučki kapetan hadži-Hasanaga. Radi naplate toga duga došlo je do suda. Žena umrlog Mustafa-bega *Hadži-Nefisa* i mati mu *Hadži-Mejrema*, kći šejha Mustafa-efendije *Logavije*, posvjedočile su 8. redžepa 1149 (12. XI 1736) da od toga duga pripada polovina tužitelju Ahmed-agi Dženetiću, a polovina nasljednicima umrlog Mustafa-bega, sina Hadži-Avdijina.[18]

[15] Kadića arhiv, 792, 899, 787, 888, 788, 930, 801.
[16] Kadića arhiv, 1149. Raustempašići u Odžaku kod Bugojna potomci su ovog Rustempaše.
[17] Kadića arhiv, 809.

Iz jedne druge isprave znamo da je Ahmed-aga vršio neko poslovanje s istim Mustafa-begom i njegovim ocem *Hadži*-Abdulah-agom i po smrti Mustafa-begovoj isplatio je Ahmed-aga njegovoj ženi, a svojoj sestri Hadži-Nefisi 757 groša 25. ševala 1152 (25. I 1740).[19] Ovo je morao biti neki veći posao, jer su njih trojica uložili preko 8.000 esedi-groša.

Badži-sijah mukata u Konjicu bila je malićana zasada nepoznatog posjednika, koga je u pobiranju prihoda zastupao Ahmed-aga Dženetić. Iz tih prihoda isplaćivali su se prihodi vojnika i zapovjednika palanke Otoke u krupskoj kapetaniji. Iz priznanice zastupnika tih vojnika Mehmed-age i Ibrahim-age od 1. reb. I 1159 (12. III 1746) vidi se da su na račun svojih prihoda primili iz spomenutih prihoda 50 groša od Ahmed-age Dženetića kao zastupnika.[20]

Do koje se mjere bila razvila pohlepa za zaradom, najbolje nam svjedoči činjenica da je Ahmed-aga na nepoznati način primio od državne blagajne 2.391½ groš, da time popravi Dubičku tvrđavu. Toj tvrđavi, koliko se zna, nije trebalo u to doba popravka.[21] Kada je on primio gornju sumu, ne zna se. On je umro prije nego je tomu poslu pristupio. Njegov najstariji sin Smail-beg povratio je taj novac eraru 15. zulkade 1162 (27. listopada 1749), gotovo dvije godine iza očeve smrti. Spomenutog dana sastavio je kadija Bosna-Broda ispravu, iz koje se vidi kako je gornju svotu primio bosanski defterdar *Mustafa*-efendija i odmah je predao na čuvanje židovu *Jozefu Čolaku*, koji je u financijskom poslovanju onoga doba igrao zanimljivu ulogu. To se desilo u prisustvu bosanskog vezira Ebu-Bekir-paše.[22]

Ahmed-aga sam i s bratom Osmanom ulagao je novac i u nekretnine. Iz sačuvanih isprava znamo za nekoliko kupovina. 25. veljače 1691. kupio je Ahmed-aga kuću u Zvorniku od onovremenog zvorničkog mutesarifa *Sulejman-paše* i platio je ne novcem – nego pokućstvom (12 jastuka, serdžada, banjolučka dušema, pokrivač i još neke sitne stvari). Ispravu o tome napisao je zvornički kadija *H. Mustafa*. Ta je kuća bila u mahali Pozderek(?).[23]

[18] Kadića arhiv, 907.
[19] Kadića arhiv, 916.
[20] Kadića arhiv, 814.
[21] H. Krešević-jaković, „Stari bosanski gradovi", *Naše starine* I (1953), strana 37.
[22] Kadića arhiv, 136.
[23] Kadića arhiv, 41. Sulejman-pašini su potomci sarajevski bezi Hrasnice. Ovdje donosim djelomičnu genealogiju:

Abdulah
Arslan-beg

Sulejman-paša — Mahmud-aga — Ajiša
kći Atifa

Ali-beg — Ibšir-beg
žena Atifa
kći Mahmud-agina

[24] Pod ovim imenom se u popisima starih sarajevskih mahala i ulica, kao ni pod novijim datumom ne spominje ni jedna slična ulica.

Iza 14. svibnja 1725. kupio je Ahmed-aga jedan ćošak sa kuhinjom na spratu u hanu *Kolobari* Iznad kapije prema Begovoj džamiji od nekog Mustafage za 11.000 akči. Tu je kupoprodaju odobrio Salih, zastupnik upravitelja Isa-begova vakufa.[24]

U dvorištu Kolobare na desnom uglu kapije prema Begovoj džamiji, dakle gotovo ispod ćoška, kupio je dalje Ahmed-aga dućan na zemljištu Isa-begova vakufa od Ahmed-baše Abdulahova za 26 esedi-groša. Dućan zauzima prostor od 3×4 terzijska aršina. U ispravi se navodi da je graničio s Malim Bezistanom. Prodaju je odobrio isti zamjenik mutevelije Isa-begova vakufa.[25]

U kojoj je mahali stajao Hadži-Alija Dženetić, ne znam. Njegovi sinovi Ahmed-aga i Osman-beg nastanili su se u Mehmed-begovoj mahali.[d] Dijelove kuće u današnjoj ulici Bistrik Medrese[e] kupili su od onog istog Sulejman-paše i njegova brata Mahmud-age nepoznate godine. Uz kuću je bila bašča, a u dvorištu česma. Jedan dio te kuće pripadao je nekoj Fatimi Osmanovoj, i ona je zatražila da se tačno označi šta joj u kući pripada. To je ustanovljeno, i u ispravi se, pored drugog navodi da ima pravo služiti se *česmom*. To je sve zapisano u hudžetu od 25. muharema 1151 (14. svibnja 1738)[26].

U selu Vlakovu[f] kupili su Dženetići 1742 (26. VI) mulćeve i zgrade od nasljednika iza umrlog *Ahmed-baše*, sina Ali-begova, na licitaciji za 7200 akči.[27]

U Lokvama (Rakovica)[g] uzela su braća zemlju pod tapiju što je ostala mahlul (upražnjena) iza umrle Have, kćeri Ahmed-bašine. Tapiju su izdali spahije Osman Zulfikar i Mustafa 13. ramazana 1155 (11. XI 1742)[28]

U selu Kruševljani[h] kod Nevesinja poklonio je braći Dežnetićima svoj posjed neki Mehmed buljubaša, sin Mustafin, 11. šabana 1148 (27. XII 1736)[29]. Posjed se sastojao do kuće, sjenare, dvorišta, dijela pekare i zavale, te jednog zemljišta od dan oranja, koje nije mirija, a Dežnetići su opet dali bivšem vlasniku zelen gunj, postavljen janjetinom, ćurak, dolamu, čakšire i kapicu kao neki protudar. U ispravi se izričito kaže da je to poklon od strane Mehmeda buljuk-baše. Međutim, pod tim se krije neka prevara. Biće da su obje stranke htjele izbjeći kupnju i prodaju zbog šefiluka i šufe, pa su tako postupile. Spomenuta je kuća graničila s posjedom Nefise, sestre braće Dženetića, i njene svekrve Mejre, i možda je baš u tome razlog takvoj alijenaciji.

Ahmed-aga Dženetić umro je nešto prije 19. siječnja 1748, jer je toga dana javio kadija Ataulah njegovim nasljednicima da je ostavina svršena,[30] a istog dana izdana je bujruldija kojom se traži da taj posao obavi vojni sudac, kassam[31]. Ostavinu je popisivao Ataulah kao vojni sudac, jer je Ahmed-aga bio zaim. Iza Ahmed-age ostala su tri sina, *Smail, Ferhad* i *Mustafa* i jedna kći nepoznatog imena, udata za Čohadžića. Sva trojica su bili zaimi, a po tome *begovi*. Ahmed-agina je radnja likvidirana. Nakon njega nije se bavio nijedan Dženetić trgovinom. Ali su i njegovi potomci zakupljivali državne prihode i uzajmljivali novac. Pet godina kasnije (1753) umro je i njegov brat Osman-beg. Obojica su pokopani uvrh groblja na Hambinoj Carini,[i] gdje su se pokopavali kasnije i njihovi potomci do prvih decenija XIX stoljeća. Za Osman-bega znam još i ovo: on je držao pod zakup mukatu od voska za godinu 1165. Vosak se je izvozio iz Bosne preko raznih mjesta u Primorju, naročito Splita i Dubrovnika. U ovoj stvari opremio je on jedan temesuć Dubrovčanima datiran 6. zilhidže 1165. Original toga akta nalazi se u Dubrovačkom arhivu (Acta Turcarum B – VI – 22,83) a njegov prepis ustupio mi je profesor Hamdija Kapidžić.

Roba iz Ahmed-agina dućana prodana je na licitaciji, ako se to obično radilo i kod drugih trgovaca i obrtnika koji nisu ostavili nasljednika u poslu, kao što je to bilo i onda kada su ostala malodobna djeca, kao i u slučaju kad je neko umro bez djece.

Pri rasprodaji kupio je Židov *Jozef Čolaković* jednu bisernu ogrlicu za 1440 esedi-groša i 15. zilkade 1163 (16. X 1750) dao Smail-begu Dženetiću obveznicu da će dug platiti nakon 361 dan[32]. Kolika je bila vrijednost te ogrlice, vidi se po tome što se u isto doba prodavao dućan u srcu sarajevske čaršije za 26 esedi-groša.

Kada su se braća Dženetići razortačili, pri Ahmed-agi ostao je jedan srebreni raht i srebrena kesma. Po smrti Osman-begovoj zatražili su te stvari njegovi nasljednici. Ahmed-agini sinovi zanijekali su tu tražbinu, a Osman-begovi nisu mogli dokazati svoje pravo, pa je posredstvom dobrih ljudi došlo do nagodbe. Ahmed-agini sinovi, odnosno njihov opunomoćitelj Mustafa-beg, sin Jašar Abdulah-begov, pristao je da plati 150 groša nasljednicima Osman-begovim. O toj nagodbi napisao je sarajevski kadija hadži-ahmed ispravu 16. reb. 1167 (11. I 1754) godine.[33]

Iz te isprave vidi se da je Osman-beg bio nastanjen u Čokadži Sulejman mahali, a sinovi Ahmed-agini ostali su u očevoj kući u Mehmedbegovoj mahali. I oni su se doskora rastavili. Za Osman-bega se zna još to, da je bio jedno vrijeme sarajevski muselim i da je kadijinom muraselom postavljen za sakupljača sarajevske džizije za godinu 1142.[34]

Velika je šteta što nam se nisu sačuvali popisi ostavine (defteri-kasam) braće Dženetića, jer bi se iz njih vidjelo njihovo imovno stanje.

Na jednog od ove dvojice Dženetića, po svoj prilici na Ahmed-agu, odnosi se jedan detalj, što ga nalazimo na 86-toj strani trećega sveska „Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini" (Zagreb 1887) od fra Mije Batinića.

U poznatim neredima što su vladali u Bosni u petom i šestom deceniju XVIII stoljeća, došlo je i do pobuna zbog povišice nameta. Batinić piše: „Čuvši bo da ima

[24] *Acta turcica*, 3766.
[25] *Acta turcica*, 3757.
[26] Kadića arhiv, 377.
[27] Acta turcica, 3830.
[28] Kadića arhiv, 843.
[29] Kadića arhiv, 105.
[30] Kadića arhiv, 539.
[31] Kadića arhiv, 1033.
[d] Mahala koju je početkom XVI stoljeća osnovao Gazi Mehmed-beg. U ovom dijelu su današnje ulice: Bistrik džamija, Bistrik Gornja čikma i Bistrik medresa.
[e] Isto kao pod d.
[f] Prigradsko naselje 13 km udaljeno od Sarajeva.
[g] Isto kao u napomeni f.
[h] Selo 18 km udaljeno do Nevesinja.

[32] *Acta turcica*, 3723.
[33] Kadića arhiv, 913.
[34] Kadića arhiv, 526.
[i] Sada zelengorska ulica u kojoj je nekada bila i današnja Ulica Derviša Numića.

www.BosnaHistorija.com

u Dženetića njekakav dobar hatišerif od vladajućeg cara, kojom se umanjuju danjci oblete oko njega, da im ga dadne a pošto je bio već odvana obolio, napominjali su mu, da bi zaradi toga čina mogao i ozdraviti. Pošto nekoristiše molbe ni nagovori, zaprijete da će mu kuće raskopat, ako im ga ne bude uručiti. Dobivši na taj način carski ferman kodom se oprieše, učiniše od njega prepise i poslaše ih na sve strane, poručujući, da ga se dobro drže i podpišu tužbu protivu veziru. U to kolo uvedoše i mulu, koji se kašnje predomisli i uteče put Carigrada, nu sklone ga ćehaja, te ode u Travnik, da se pred pašom opravda. Munjevitom brzinom rasprostrie se na sve strane odpor i ogorčenje protiv veziru, te ovaj mjesto latit se gvožđa, udari u molbe. Dne 7 ožujka stiže i u Fojnicu vezirska bujrumtija i mulina murasela, opominjući, da se svak prođe nemira, a da se neće više tražiti novi nameti."

To je Batinić napisao na osnovu domaćih ljetopisa. Tada vladajući sultan bio je *Mahmud I* (1730–1754). Iz drugih izvora ne zna se ništa o vome hatišerifu. Ovdje je za mene najvažnije, kako je ovaj carski akt došao u ruke Dženetića i sva nastojanja da o tome nešto saznam ostala su uzaludna. Koliko znam, Dženetići do ovoga vremena nisu bili ni sarajevski muteselimi, a isto tako ne znam ni da su bili zakupnici državnih prihoda prije 1748.

Sestra ove dvojice Dženetića *Nefisa*, kasnije *Hadži-Nefisa*, prvi je po imenu poznati ženski član ove porodice. Njen muž *Mustafa-beg* i svekar *Hadži-Abdija* već su nam poznati kao ortaci njene braće. Mustafa-beg je stanovao u *Haradži H. Mustafinoj* mahali (danas Hadžabdinica). Majka mu Mejra bila je kći onda ugledna šejha *Mustafa efendije Logavije*. Mustafa-beg je bio bogat čovjek. Imao je više dućana u sarajevskoj čaršiji i emlaća po selima oko Sarajeva, Konjica i Nevesinja. U selu kruševljanima kod Nevesinja i u Pljevljima imao je bližu rodbinu.

Čini se da je brak Nefisin s Mustafa-begom bio kratka vijeka. Imali su samo jedno dijete imenom *Abdulah*. Mustafa-beg je umro 1727. godine. Nadživjela ga je, osim žene i sina, majka mu Mejra, a i njen otac Logavija bio je tada u životu.

Kad je umro Mustafa-beg, pripala je njegova imovina sinu, ženi i majci. Po šerijatskom nasljednom pravu u ovakvu slučaju pripada majci šestina, ženi osmina, a ostalo sinu. Prema tome Mejru je zapalo osam, Nefisu šest, a Abdulaha trideset četiri četrdesetosmine.

Godine 1731. umro je Abdulah kao jedini muški potomak te porodice. Tada su po istom pravu ušli u miraz i bliži rođaci njegovi po ocu. Najprije se javio neki *Ibrahim* iz Kruševljana i dokazao da mu pripada dio kao rođaku iza umrlog Abdulaha. Sad je Abdulahova imovina razdijeljena u 576 idealnih dijelova i od toga pripalo je majci Nefisi 182, baki po ocu Mejri 156, a Ibrahimu 238.[35] Kada je ta dioba svršena, javio se novi nasljednik, neki Duran iz Pljevalja, i kad je i on dokazao da ima pravo na miraz, ponovno je provedena dioba na štetu Ibrahimovu.

Idealne dijelove od Ibrahima kupila je Mejra za pet kesa akči, a Duranove Nefisa za 1000 groša.

Sad je tek došlo do pravog spora ovih dviju žena, jer imovina nije bila stvarno podijeljena. Sve je još bila zajednica. One se sada tuže i sude pred kadijom u Sarajevu i pred divanom u Travniku. Nefisa se obraća pretstavkama na Portu, i iz Carigrada stižu fermani o ovoj stvari. Nefisu zastupa brat Osman-beg, a Mejru otac

[35] Kadića arhiv, 102.

Logavija. Nefisa tuži i mutevelije Gazi Husrev-begova i Isa-begova vakufa i dokazuje da njoj pripada pravo zakupa tzv. idžareteina u dvadeset dućana u čaršiji, i pobjeđuje ih.

Vakufski objekti izdavali su se svake godine javnom dražbom pod najam. To je ometalo trgovce i obrtnike, jer se svake godine mogao neko nadmetnuti i potisnuti ih iz dućana u kome su se bili smjestili. Da se tome doskoči, pronašli su carigradski pravnici 1613. poseban modus da se takvi dućani i magaze daju, kako se pravno kaže, u *idžaretein*, tj. u dvostruki najam.

Temeljno načelo ovom idžareteinu jest da vakuf i nadalje ostaje vlasnik zemljišta i dućana, ali zakupnik da mu plaća godišnju kiriju, te ovaj za to dobiva pravo trajne upotrebe svoga dućana, štaviše i nasljedno pravo u direktnoj lozi. Za to pravo dužan je platiti vakufu pri sklapanju takvog ugovora unaprijed utvrđenu oveću svotu, a to je muadžela, koja se ne smatra nikako kupovinom, nego u neku ruku, kao u starim agrarnim ugovorima, tapijskom taksom, koja ima i u ovom slučaju potpuno isto značenje što i staronjemački Erbbestandsgeld. Osim toga plaća se godišnja zakupnina, koja se zove muedžela. Pravo takvog idžaretein-vlasnika ograničeno je utoliko da prelazi putem baštinstva samo na direktnu mušku i žensku lozu podjednako, da se najamni objekat bez naročite privole mutevelije nikako ne može preinačivati, poklanjati, zalagati, niti ikakvoj drugoj alijenaciji ili alternaciji podvrći, čak ni u onom slučaju ako bi to i sam šerijatski sudac dopustio. U slučaju ako izumre direktna loza ovakvog idžaretein-zakupnika, postaje dotični objekat vakufu mahlul, koji njime može opet posve slobodno raspolagati.

Mustafa-beg je držao pod idžaretein-zakup 10 dućana Gazi Husrev-begova vakufa u Novom i Starom hanu i van Novog hana. I kada je Abdulah umro, vakuf je imao pravo da ih dade kome hoće. Te je objekte uzela pod idžaretein Mejra, i Nefisa je podigla tužbu, pa je izdan ferman, te na osnovu ovoga bujruldija i murasela na muteveliju ovog vakufa, i on joj je morao ustupiti te objekte uz muadželu od 480 groša, iako je ona imala isto tako pravo kao i Mejra i svaki drugi. Svekrva i snaha bile su se grdno zavadile, i Nefisa je, čini se, prosto izmišljala razloge parničenju, koje se oteglo punih deset godina.[36]

Nefisa kao udova ostala je u muževoj kući u Hadžabdinici i tu je i umrla 1768. Prije smrti uvakufila je 800 groša, da se od kamata te glavnice daje pripomoć nekim službenicima triju džamija i jednog mekteba u Sarajevu.[37]

Njenu imovinu naslijedili su njeni bratići, bezi Small, Ferhad, Mustafa i Alija. Šta je sve ostalo iza Hadži-Nefise u Sarajevu, ne znam.

Iz jedne isprave od 15. safera 1188 (28. IV 1774) vidi se da su naslijeđeni emlać iza tetke razdijelili njezini bratići. Pri toj diobi odrekao se Smail-beg naslijeđenih dijelova u selima: Vlakovo, Obruča (?), Njiva Ferizbeg[j], Lipa,[k] Umoljani,[l]

[36] O ovome, u pravnom pogledu zanimljivom sporu između snahe i svekrve ima više raznih isprava u Kadića arhivu. Navodim samo one glavnije: br. 387, 388, 936, 1013, 1160. O idžaretein-zakupu isp. Č. Truhelka, „Gazi Husref-beg, njegov život i njegovo doba", *Gl. Z. M.* XXIV (1912) str. 189.

[37] Sidžil 8, str. 156–187.

[j] Autor vjerovatno misli na selo Ferizovići koje je 6 km udaljeno od Rogatice.

[k] Pod ovim imenom se u popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine spominju četiri sela. U ovom radu autor vjerovatno misli na istoimeno selo 2 km udaljeno od Kreševa.

[l] Selo 39 km udaljeno od Sarajeva.

Ribići,[m] Rakitnica,[n] te u kadilucima Konjic i Nevesinje u korist ostalih nasljednika, a zadržao *čifluk* u selu *Grlice* (džemat Butmir) i eraziju, na koju mu je spomenutog dana dao tapiju spahija Nuh.[38]

U isto doba bio je spahija u Ribiću neki Džafer. I on je dao Smail-begu tapiju.[39]

Kako se u gornjoj ispravi ne spominje Zagor, to bi značilo da su ondje ostali Hadži-Nefisini nasljednici i dalje u zajednici.

Zemlju u selu *Zagor*[o] u zijametu *Crna Rika* uzeli su na tapiju od spahije Nuhana 25. ramazana 1182 (2. II 1769) Smail-beg, Ferhad-beg, Mustafa-beg i Ali-beg, koji su iza umrle im tetke Hadži-Nefise naslijedili emlać.[40]

3.

DŽENETIĆI FEUDALCI ILI ZAIMI

Porodica Dženetića dala je šesnaest zaima, a držali su tri zijameta.[41]

Kako je već rečeno, prvi je zaim Dženetić bio *Osman* i dobivši zijamet okanio se trgovine. I Ahmed-aga je također došao do zijameta, ali on je trgovao do smrti. Za Ahmed-agina života postao je i njegov najstariji sin *Smail*-čelebija zaim.

Kako su ta tri Dženetića došli do zijameta, ne znam sigurno, ali sam potpuno uvjeren da to nije bilo zakonitim putem, nego mitom. Kako je već rečeno, njihove je berate odnio onaj Nijemac, a iz njih bi se to vidjelo. Ostala su samo dva bereta, a i ti su iz početka prošlog stoljeća i o tome nam ništa ne kažu. Za Osmana znam sigurno da je došao 1151. godine do zijameta koji ga nije pripadao, jer su tada živjeli zakoniti nasljednici bivšeg zaima.[42]

Iz drugih isprava koje su u vezi s ova tri zijameta znam da je Osmanov zijamet *Behlul* od 44.163 akče bio u nahiji Kladanj, Ahmedov od 30.000 akči u džematu *Vogošći*, a Smailov *Rožanj* od 30.159 akči u Sapni.[p]

Osmanov zijamet nastao je ovako: Iz mirimiraskih hasova izdvojen je hidžretske godine 1149 (počela 12. V 1736) zijamet Behlul s ostalim selima, čija je vrijednost iznosila 46.037½ akči. Od toga zijameta dobio je spomenute godine neki Alija 20.000 akči, plus 18.000, koje mora pobirati i davati u tri godišnja obroka bosanskom valiji.[43] Po Alijinoj smrti 1151. godine (počela 21. IV 1738) prešlo je to na Osmana Dženetića, premda je bio u životu Mustafa, brat umrlog zaima Alije, i premda Alija i Osman nisu bili u rodu. Osman se ovdje mogao poslužiti tim što je njegovu ocu bilo ime Alija, kao i umrlom zaimu, a u takvom slučaju ima sin pred-

[38] *Acta turcica*, 3913.
[39] *Acta turcica*, 3329.
[40] *Acta turcica*, 3744.
[41] Spahija koji je uživao leno od 20.000 do 99.999 akči, zvao se *zaim*, a njegovo leno *zijamet*, a isprava kojom se daje zove se *berat*.
[42] Ova godina počinje 21. IV 1738, a svršava se 9. IV 1739.
[43] Ova godina trajala je od 12. V 1736. do 30. IV 1737.
[m] Selo 13 km udaljeno od Konjica.
[n] Selo 30 km udaljeno od Trnova.
[o] Selo 17 km udaljeno od Trnova.
[p] Selo 20 km udaljeno od Zvornika.

nost pred bratom. Do godine 1158 (počela 3. II 1745) Osman je pobirao prihode i davao bosanskom valiji onih 18.000 akči. Te godine prešao je i taj iznos na Osmana s dodatkom od 6163 akče od raznih resmova. Tako je sada iznosila ukupna vrijednost 44.136 akči. Ko je pobiro onu razliku od 1.874½ akče, ostaje zasad nepoznato.

Već godine 1151. tražio je zijamet brat Alijin Mustafa, ali je bio odbijen. Godine 1157. tražio je isti zijamet kao odžakluk Mustafin rođak imenom Alija, pa je i on bio odbijen i zijamet opet ostavljen Osmanu Dženetiću. Taj je Alija bio sin nekog Džafera iz Sarajeva. Godine 1162[44] ponovno je izdan berat Osmanu. Pošto je Osman umro, sljedeće godine zijamet je dat njegovim sinovima *Salihu* i *Aliji* popola, a kad je umro Salih 1762, prenesen je čitav zijamet na Aliju. Tom prilikom postao je Alija *muteferika*. I ovaj put tražio je onaj isti Alija, sin Džaferov, ovaj zijamet i 1179. bio je odbijen. On je bio dobio od bosanskog vezira i teskeru na zijamet i stao je pobirati prihode, ali je naročitim fermanom naređeno da se teskera poništi, a on da vrati Aliji, sinu Osmanovu, ono što je od zijameta ubrao.[45]

Po smrti Alije Dženetića (1798) trebalo je da zijamet Behlul pređe na sinove mu Osmana i Mehmeda. Međutim, prevarom prešao je na samog Osmana i tek 1817. ustanovljeno je da je Osman zatajio pravo svoga brata i zijamet je prenesen na njih dvojicu i svakom je izdan beret na pola zijameta.[46] Iza 1798. ovome su zijametu pripojena dva timara, čiji su se vlasnici dobrovoljno odrekli svojih prava (kasrijed). Sad je ovaj zijamet narastao na 65.663 akče. Jedan od ona dva timara iznosio je 15.000, a drugi 6.500 akči.[47] U njihovoj upotrebi dočekao je ovaj zijamet reforme.

Godine 1159 (kraj ševala) izdan je ferman na pritužbu Osmana Dženetića, kojim se naređuje da Džafer i Alija povrate 4 kese što su bespravno ubrali na ovom zijametu.[48]

Na pritužbu Saliha i Alije Dženetića stigao je novi ferman krajem zilkade 1174,[49] kojim se naređuje da im se mora plaćati *ihtisab*[50] na trgu... (ime trga nepročitano) što leži na njihovu zijametu Behlul. Iste godine izašao je i drugi ferman, kojim se naređuje da se spomenutim zaimima ima plaćati resmi jajlak jer je sporno *ispašište* sastavni dio njihova zijameta.[51]

Na pritužbu Alije Dženetića izdan je novi ferman krajem ševala 1190 (između 1. i 11. XII 1776) na bosanskog vezira i kadiju Kladnja da trgovci koji dolaze s robom na trg... što leži na zijametu Behlul moraju plaćati zaimu Aliji *resmi badž* i *ihtisab*.[52] U istoj stvari ponovno je izdan ferman sredinom šabana 1227 (između 20. i 30. VIII 1812) na pritužbu zaima Osmana, sina Alijina.[53]

Iz izloženog se vidi da su zaimi Dženetići imali dosta neprilika s ovim zijametom.

[44] 1162. trajala od 22. XII 1748. do 10. XII 1749.
[45] Kadića arhiv, 1135.
[46] Kadića arhiv, 1003 i 1203.
[47] Kadića arhiv, 1203.
[48] Kadića arhiv, 1151.
[49] 23. VI – 3. VII 1761.
[50] Pristojba za mjere i utege.
[51] Kadića arhiv, 1152 i 1153.
[52] Kadića arhiv, 1154.
[53] Kadića arhiv, 1156.

www.BosnaHistorija.com

Iza prvog zaima Osmana ostala su dva sina: Salih punoljetan i Alija nejak. Salih-beg je umro 1176 (1762/63) bez djece. Njegovu je smrt zabilježio u svom nekrologiju kroničar Bašeskija.[54]

Pokopan je na Hambinoj Carini.

Alija (Ali-beg) postao je tada jedini gospodar zijameta. Uz to je, kako je već rečeno, imenovan *muteferikom*.

Za rata između austrijskog cara Josipa II i Porte (1788–1791) neki se zaimi iz Sarajeva nisu odazvali pozivu bosanskog vezira da krenu na bojište. Među njima je bio i Alija Dženetić. Na 27. džum. II (23. II 1789) poziva Ahmed, ćehaja bosanskog vezira, posljednji put na dužnost zaime Abdulkerima, Aliju (Dženetića), Lutfulaha (Dženetića), Numana Deftedariju, Fejzulaha Kotoriju, Mustafu i Ahmeda Babića i Sulejmana Branikliju. Oni su, kaže se, tri puta pozivani i pozivu se nisu odazvali. Ako se i ovaj put ne odazovu, protiv njih će se postupiti po fermanu. Sada je rat s Austrijom, a i da nije rat, dužni su se odazvati svakom pozivu bosanskog vezira.[54a]

Ovaj poziv i prijetnja djelovala je na Alibega. U jednom popisu vojske pod Kladušom koji je nastao nešto kasnije, nalazimo i Alibega sa 20 vojnika.[55]

Alibeg je imao čifluk u *Lipi*[r] kod Vlakova (sarajevski kadiluk) na koji je otpalo da dade 8 groša pripomoći (in'amat), po raspisu od rebija I 1207 (17. X – 16. XI 1792).[56] Imao je i neki posjed u selu Prokosu[s] (nahija Fojnica) a spominje se[57] također u vezi s in'amatom od 1. ševala 1216 (4. II 1802). Osim toga imao je on posjeda i u selima Gnojnice[s] i Seona[t] u Tuzlanskom kadiluku.

Alibeg je bio jedno vrijeme i muselim u Sarajevu. Umro je 1798. u Sarajevu ostavivši iza sebe sinove Osmanbega, Mehmedbega, Salihbega, Abdibega i kćer Mejru. Očuvao se u Kadića arhivu, broj 1244 popis ostavine u selima Gnojnice i Seona što ga je sastavio krajem ševala 1213 (oko 1. aprila 1799) tuzlanski kadija Sejjid Mehmed. Kako je ovaj popis u pogledu cijena poljoprivrednih proizvoda dosta interesantan to ga ovdje u prevodu donosim. U spomenutim selima ostalo je iza Alibega:

5 konja, vrijednosti 48.000 akči
3 ždrebeta, vrijednosti 7.200 akči
12 kobila, vrijednosti 30.240 akči
9 mazgi, vrijednosti 32.400 akči
1 magarac, vrijednosti 3.600 akči
200 šinika pšenice, vrijednosti 144.000 akči
113 šinika kukuruza, vrijednosti 81.360 akči
kukuruza u selu Seoni u vrijednosti 64.920 akči

[54] *Glasnik zemaljskog muzeja* XXXI (1919), str. 41.
[54a] Kadića arhiv, 444.
[55] Kronika M. E. Kadića, XIII, 270.
[56] *Sidžil* 33, str. 60.
[57] *Sidžil* 41, str. 96.
[r] Selo 2 km udaljeno od Kreševa.
[s] U popisu naseljenih mejsta SR Bosne i Hercegovine se pod ovim imenom ne navodi ni jedno selo u blizini Fojnice. Međutim, u popisu mjesta Bosne i Hercegovine iz 1910. godine navedeno je i ime ovog sela (str. 30).
[t] Selo 26 km udaljeno od Lukavca.
[t] Selo 16 km udaljeno od Banovića.

41,50 osmaka zobi, vrijednosti 2.490 akči
20,50 osmaka ječma vrijednosti 2.460 akči
1100 oka suhih šljiva, vrijednosti 15.840 akči
260 oka hošafa (suhe kruške i jabuke) u vrijednosti 3.120 akči
143 oke graha, vrijednost 3.360 akči
144 oke lana, vrijednost 17.280 akči
22 pletene trnke, vrijednost 1.320 akči
102 junge masla, vrijednost 24.480 akči
Što su mu dužni ljudi (Potraživanja prema pojedinačnom spisku) 53.360 akči.
Svega (ukupna) ostavina – 535.430 akči (Pet stotina trideset pet hiljada četiri stotine trideset akči).
5 tovara 25.430 čuruk akči.

Brzo iza Alibegove smrti umrli su mu malodobni sinovi Salih-beg i Abdibeg.

Zijamet *Ahmed-age* Dženetića bio je u Vogošći u nahiji Saraj i livi Bosni, a vrijednost njegova prihoda iznosila je 30.000 akči. Kako zijameta ove vrijednosti nema u Skarićevu popisu spahija iz 1711. godine, kao ni onog prvog,[58] to ili njegov spahija nije bio u vojsci na Prutu, ili je i ovaj zijamet postao na sličan način kao i Behlul. Čini se da je u ovome zijametu bilo selo *Dubokovići* u današnjoj Gornjoj Vogošći. Budući da je Ahmed-aga bio trgovac do smrti, mislim da je postao zaimom pod posljednje dane života. On je umro 1161. Ta je godina urezana na njegovu nadgrobnom spomeniku u groblju na Hambinoj Carini, gdje je on od Dženetića prvi pokopan. Kako je ova godina počela 2. siječna 1748, a njega nije bilo među živima 19. istog mjeseca, to je on umro između ta dva datuma.

Kako već znamo, njegov najstariji sin Smail postao je zaim još za očeva života, te je tako ovaj zijamet prešao na Mustafu i Ferhada, Ahmed-agine sinove iz drugog braka.

Ahmed-agini sinovi nisu sigurno ostali samo pri onda obligatnoj naobrazbi, što ju je davao mekteb. Oni su, bez dvojbe, stekli u kojoj sarajevskoj medresi, ili pred kojim naročitim alimom, bar temeljno znanje iz turskog, arapskog i perzijskog jezika, logike, astronomije i aritmetike, a vjerovatno su bili upućeni i u tesavuf (mistiku). To se dade zaključiti i po knjigama Samil-begove biblioteke. Sva trojica su bili pisari muteferike, a to nisu mogli biti analfabeti. Godine 1939. pokazao mi je rehmetli Hadži-Mehmed Handžić jednu bilježnicu koja je nekada pripadala porodici Dženetić. Pored raznih pjesama i drugih bilježaka, naročito recepata raznih lijekova, ispisan je alfabet bosančice i ispod svakog slova stajalo je odgovarajuće slovo arapskog alfabeta, te nekoliko redaka ispisanih tim pismom. Da li su se Dženetići u dopisivanju s drugim služili bosančicom, to ne znam. Do nas nije dopro nijedan takav spomenik.

Braća *Mustafa* i *Ferhad* uputili su molbu bosanskom divanu i tražili da zadrže zijamet, dok im stigne berat iz Carigrada, i to im je odobreno 17. reb. I 1161 (17. III 1748).[59]

Mora da se neko interesirao za ovaj zijamet, i oni su htjeli da se osiguraju, pa su uputili gornju molbu.

Braći je stigao berat i oni su uživali zajednički od oca naslijeđeni zijamet sve do smrti.

[58] *Glasnik Z. m.* XLII (1930) sv. II, str. 1–99.
[59] Kadića arhiv, 132.

Po jednom kadijskom hudžetu od 13. safera 1185 (28. V 1771) vidi se da Ahmed-begovi sinovi Mustafa-beg i Ferhad-beg imaju zijamet u *džematu Vogošći*, te neko zemljište (erazi-miriju) u selu *Dubokovići*, i da ga daju uz tapiju saraču Ahmed-baši na obradu za 120 groša, budući da je umrla *Mejrema*, kći *Abdulahova*, u čijem je posjedu do tada bilo.

U *Kruševljanima*[u] držao je Ferhad-beg neku zemlju pod tapiju i prodao je za 360 groša muftijinu zetu Omer-ef. i Omeru, sinu Zulfikar-efendijinu, uz obavezu da mu je isplate za 15 dana. Ovu je prodaju odobrio 13. ševala 1191 (14. XI 1777) Osman Redžebpaša-zade.[60]

Svoj dio u kući u Mehmed-begovoj mahali, tj. šesnaestinu što ju je naslijedio od majke Meve, prodao je 3. reb. II 1181 (30. VII 1767) bratu Samil-begu za 20.000 akči.[61]

Ferhad-beg i jedini mu sinčić, nepoznatog imena, umrli su od kuge 1783. i pokopani na porodičnom groblju na Hambinoj Carini. Bašeskija je zabilježio smrt njihovu. Za Ferhad-bega piše da je bio zaim, niska stasa i uljudan čovjek.[62]

Njegova polovina zijameta prešla je sigurno na brata Mustafa-bega, a i ostala njegova imovina pripala je bratu, osim ženine osmine, ako ga je nadživjela.

U sljedećoj godini zadesila je smrt i Mustafa-bega. Kako je i Mustafa-beg umro bez muškog potomka, ostao je zijamet upražnjen. Onovremeni bosanski vezir i poznati rodoljub Abdulah-paša Defterdarija, rođeni Sarajlija, dao je zijamet u Vogošći svome sugrađaninu Ahmed-begu. Desilo se to prije 30. januara 1785 (po starom kalendaru), jer je Abdulah-paša toga dana umro tragičnom smrću.[63]

U ostavini Dženetića očuvala su se dva koncepta dviju molbi Derviš Mustafa-bega Dženetića, sina Smail-begova, kojim on traži ovaj zijamet od novog bosanskog vezira. Tuži se kako mu je veliku štetu učinio bivši vezir Abdulah-paša davši taj zijamet, upražnjen iza njegovih stričeva, Sarajliji Ahmed-begu.[64] Da li je Derviš Mustafa-beg uputio molbu na bosanski divan, o stvari spomenutog zijameta, ne zna se. Sva je prilika da nije, jer je on još i prije bio zaim. Ali na ovaj zijamet dali su zahtjev braća *Nuh* i *Smail Dženetić* iz sela Rajića u konjičkoj nahiji. Pred sudom u Travniku, gdje je bio prisutan i bosanski vezir, vodila se rasprava 13. zilhidže 1199 (17. X 1785). Braća su tužila novog zaima Ahmed-bega, sina h.-Mehmed-agina (Hadži-Kapetanovića), sarajevskog muselima, i dokazali da su po krvi rođaci s umrlom braćom Ferhadom i Mustafom i da njima po pravu pripada zijamet u Vogošći i drugim selima od 30.000 akči, što je ostao upražnjen smrću Mustafa-bega, koji je umro a nije ostavio ni brata ni sina. Tužitelji navode da na taj zijamet ima berat spomenuti Ahmed-beg. Sud je presudio da su Nuh i Smail rođaci Mustafini i da imaju pravo na ovaj zijamet.[65]

Da li je na osnovu presude poništen berat Ahmed-begov i da li su Nuh i Smail postali uživaoci zijameta u Vogošći, ne znam. Ova presuda posljednji je poznati

[60] *Acta turcica*, 4437.
[61] *Acta turcica*, 3741.
[62] *Gl. Z. m.* XXXI (1919), str. 51.
[63] R. Muderizović, „Kronika Mula Mustafe Bašeskije", *Glasnik Z. m.* XXX (1918), str. 72.
[64] Kadića arhiv, 395 i 414.
[65] Kadića arhiv, 313. Vidi genealogiju Dženetića uz ovu radnju.
[u] Selo 18 km udaljeno od Mostara.

dokumenat koji o njemu govori. Sigurno je samo to da je ovaj zijamet za sarajevske Dženetiće izgubljen Mustafa-begovom smrću.

Svi Dženetići koji se spominju poslije 1784. i 1798. potomci su Smail-bega i Ali-bega Dženetića. Sarajlije nazivaju prve *ćemaluškim*, a ove druge *bistričkim* Dženetićima.

Smail-begov zijamet zvao se službeno *Rožanj* u *Sapni*, a sterao se u nahiji *Koraj* u livi *Zvornik*. Vrijednost njegova prihoda bila je 30.159 akči.[66] Sapna je vjerovatno bila mala sredovječna župa oko današnje rječice istog imena, lijeva pritoke Drine. Godine 1711. u Sapni su bila dva timara u selu *Vrhrici* od 3.000 i 6.000 akči i još jedan zijamet Straževo od 57.499 akči. Postoji i selo Sapna. Sela Vrhrika danas nema, a steralo se sigurno oko izvora rječice.

Ovaj su zijamet sačinjavala sela Sapna, Rožanj, Gušter, Zaluk, Goduš i Pomjuča (?) u kadiluku Zvornik i od sela Ribnice u kadiluku Tuzla. Za sela u zvorničkom kadiluku znam iz jednog popisa žita na ovom zijametu iz 1777. godine[67], a za Ribnicu iz jednog drugog popisa.[68]

Smail-beg nije boravio na svom zijametu. Prihode je probirao njegov *subaša*. Uz subašu držao je i pisara. God. 1779. bio je subaša neki Hadži-Ibrahim, a pisar Mustafa. Zaliha pšenice, kukuruza, zobi, šljiva, pekmeza, meda i ostalog procijenjena je u selima ovog zijameta, što pripadaju zvorničkom kadiluku, na 270.672 čuruk–akče. Žito se mjerilo okom i šinikom.[69]

Godine 1206 (1791) iznosio je cjelokupni prihod 79.712 akči.

O prihodima vođeni su defteri. Očuvalo se samo nekoliko tih deftera, koji bi mogli biti predmet posebne studije, tim prije što su ovakovi dokumetni, koliko znam, vrlo rijetki. Svi su iz kraja XVIII stoljeća.[70]

Među dokumentima ove porodice očuvala su se četiri o sporovima zaima Smail-bega sa spahijom Omerom, zvorničkim mutesarifom Mehmed-pašom i zvorničkim alajbegom Omer-begom. Ali kako u tim dokumentima nema spomena o pitanju prava na posjed zijameta, čini se da je Smail-beg došao zakonitim putem do svog zijameta.

Na 10. zilkade 1158 (4. XII 1745) zamolio je Smail-beg, bosanski divan da zvorničkom mutesarifu Mehmed-paši[71] i spahiji Omeru zabrani miješanje u desetinu sela Zavlake u nahiji Bogurdelen (Šabac), koja je u njegovu zijametu od novog osvajanja ovog kraja, to jest od mira u Beogradu (1739).[72]

Smail-beg Dženetić i spahija Osman, kao suvlasnici jednog timara u spomenutoj nahiji, u kome je jedno od sela i Zavlaka,[v] tužili su bosanskom divanu spa-

[66] V. Skarić, „Popis bosanskih spahija iz 1123 (1711) godine", *Gl. Z. M.* XLII (1930), sv. II, str. 83.
[67] Kadića arhiv, 386.
[68] Kadića arhiv, 986.
[69] Oka je mjera za težinu orijentalnog sistema mjera, a težila je 1.28 kg; 100 oka je tovar. – Šinik je šuplja mjera za žito. U raznim krajevima je različite težine. Kod nas je obično težio 80 oka. Isp. H. Kreševljaković, Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini, II, Mostar, Zbornik za život i običaje, knj. 35, str. 137.
[70] Kadića arhiv, 979, 980, 982, 988.
[71] U popisu zvorničkih mutesarifa (sandžak-bega) nema Bašagić ovog Mehmed-pašu. Kratka uputa, str. 186.
[72] *Acta turcica*, 3801.
[v] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se pod ovim imenom ne spominje ni jedno naseljeno mjesto.

www.BosnaHistorija.com

hiju Omera, u čijem je timaru bilo Zavlaki susjedno selo *Brezovice*,[z] kako on prelazi granice Zavlake i miješa se u njihove poslove. U raspravi što je održana na licu mjesta utvrđeno je da je selo Gušter Klanac[f] (deribend) upisano u beratima Smail-bega i spahije Osmana sa 3.500 akči i da se Zavlakom zove rijeka, zemlja i selo koje pripada Gušter Klancu, i po svjedočanstvu dobro upućenih ljudi to selo Zavlaka daje desetinu spomenutom zaimu i spahiji. Isto tako tom prilikom ustanovljene su i tačne granice toga sela. Po hudžetu kadije u Zvorniku Ibrahima Edhema od 25. redžeba 1161 (21. VII 1748) utvrđeno je da Omer spahija nema prava miješati se u desetinu Zavlake.

Pri utvrđivanju granica navode se rijeke Jadar i Zavlaka.

Među svjedocima ima ljudi iz Krupnja i Loznice, a među njima je i lozničkl serdar.[73]

Spahija Omer imao je timar *Padalište* u Rađevini u nahiji Bogurdelen[a] od 7.050 akči, a do njega je došao 1742. zakonitim putem. Taj je timar bio 1711. godine na nekom Hasanu,[74] i kad je on pao pod Ozijom (Očakov), prešao je na Abdulaha. Od 1718. do 1739. bio je i ovaj timar na prostoru što ga je okupirala Austrija.

Smail-beg je htio da prisvoji ovaj timar tvrdeći da pripada njegovu zijametu Rožanj.[b] Spahija Omer pritužio se bosanskom divanu i, pored ostalog, naveo i to da njegov timar Padalište i Smail-begov zijamet Rožanj nisu u istoj nahiji.

Njegova je tužba stigla u Travnik 18. XII 1751, a sljedeći dan naredio je vezir timarskom defterdaru i drugim funkcionerima da stvar izvide. Četiri dana kasnije podnesen je obrazložen izvještaj veziru, iz koga se vidi da je pravo na strani spahije Omera. Na osnovu toga izvješataja uputio je vezir 23. XII 1751. zvorničkom kadiji bujruldiju da Smail-bega spriječi u napadanju na Omera.[75] Kako se vidi, ova je molba vrlo brzo riješena.

Posljednji akt koji se odnosi na ove sporove jest molba trojice spahija: Smail-bega Dženetića, Osmana i Alije, kojom mole divan da se naloži Omer-begu, zvorničkom alajbegu, da ne uznemiruje stanovnike sela Pomjuče, koje se nalazi uz selo Pađine[c] (?) u zvorničkom kadiluku.

Vezir daje nalog 10. III 1754. zvorničkom mutesarifu Hasan-paši[76] i kadiji da to spriječe, dok se stvar sudski ne riješi.[77]

Kroz sve vrijeme, dok je Smail-beg bio zaim, vodila je Porta samo jedan rat (1768–1774) i kad ga je vezir pozvao da s njim pođe, obraća se on veziru s molbom da i njega i njegova dva brata kao pisare muteferike oprosti od toga puta. I zaista vezir Smaila potpuno oprašta, a od njegove braće traži da opreme zamjenike.[78]

I ovo je jedan od primjera kako je spahijski sistem bio u raspadanju.

[73] *Acta turcica*, 3922.
[74] V. Skarić, „Popis bosanskih spahija iz 1123 (1711) godine", *Glasnik Z. m.* XLII (1930), sv. II, str. 90.
[75] *Acta turcica*, 3733.
[76] Ni ovoga zvorničkog mutesarifa ne navodi Bašagić u spomenutom popisu.
[77] *Acta turcica*, 3736.
[78] Kadića arhiv, 446.
[a] Selo 30 km udaljeno od Srebrenice.
[f] Vjerovatno autor misli na selo Gušter, 8 km udaljeno od Zvornika.
[a] Grad Šabac u SR Srbiji.
[b] Selo 27 km udaljeno od Zvornika.
[c] Selo 14 km udaljeno od Zvornika.

Smail-beg je bio više puta sarajevski muselim. Njemu su povjeravani i drugi poslovi, kao sakupljanje džizje, nadzor nad popravkom zgrada, prenos municije, nadzor nad pekarima koji su pekli peksimet za vojsku, itd. Jedanput je zastupao bosanskog vezira, i to je bila najveća čast koju je nosio jedan član kuće Dženetića. Za nj kaže kroničar Bašeskija da je bio zaštitnik raje. U današnjoj Titovoj ulici podigao je za onda reprezentativan konak, u kojem su se okupljali i feudalci i učeni ljudi, a o kojem će biti još govora u posebnom poglavlju.

Prema kući i konaku imao je i odgovarajući namještaj. Držao je više sluga i sluškinja. U odžaku je imao stalna kahvedžiju. U staji je držao po više jahaćih konja. Imao je veliku garderobu.

Njegov zijamet i poslovi koje je vršio donosili su mu lijepe prihode. On je od oca naslijeđenu imovinu povećao kupovanjem raznih objekata. Pa pored svega toga, kad je umro, imao je više vjerovnika nego dužnika. Gotovine nije ostavio.

Godine 1754. povjerena mu je dogradnja begluk-konaka (povremene rezidencije) u Sarajevu i naređeno da ne bi prekoračio svotu koja je za to određena.[79]

Sličan nalog dobio je 1775. i za popravak Silahdar Mustafa-pašine tekije.[80] Bujruldijom od 17. safera 1173 (10. X 1759) postavljen je bašbogom za prenos municije iz Višegrada u Travnik. Municija je određena za gradove na Krajini.[81]

U srpnju 1768. izdan je nalog sarajevskim pekarima da peku peksimet od pšenice, koja stiže iz provincije za vojsku što ide na Crnu Goru. Nadzor nad tim radovima povjeren je Smail-begu.[82]

Početkom muharema 1188 (14–24. III 1774) povjereno mu je da pokupi džizju u Sarajevu.[83]

Novi bosanski vezir *Ali-paša Dagistanlija* postavio je Smail-bega svojim zamjenikom, dok on stigne u Bosnu. Bujruldija o tome napisana je početkom šabana 1187 (18–28. X 1773). Vezir je stigao u Bosnu 2. XII iste godine.[84]

Držim da je pri svakom ovom poslu i Smail-beg bar nešto ušićario. Na ovo me navodi ishod jednog spora Smail-bega i njegove braće s jednim njihovim susjedom, iz koga se nazire njegova pohlepa za novcem:

Još od starina tekla je voda iz vodovoda Boguševac u kući nekog Mahmud-age u Gazi Mehmed-begovoj mahali. U toj je kući bila terezija iz koje je išla masura vode u kuću Hadži-Mehmeda Brčkalije, sina Hadži-Osmanova. Mahmud-aginu kuću kupio je Ahmed-aga Dženetić i nakon toga voda je tekla kao i prije. Po Ahmed-aginoj smrti (1748) priznali su njegovi sinovi Smail-beg i Ferhad-beg pred svjedocima zatečeno stanje i obvezali se popravljati vodovod kako je od starine bilo. Kratko iza toga došlo je do spora između Brčkalije i Dženetića zbog vode, koji je trajao oko tri godine. Najprije su Dženetići zaustavili vodu, a Brčkalija se zbog toga obratio sudu i dokazao ispravama i svjedocima svoje pravo. Kadija je naložio Smail-begu muraselom od 4. IX 1748. da pusti vodu, jer je eskadim (od starine), a ako što ima protiv murasele, neka dođe na sud.

[79] Kadića arhiv, 1036.
[80] Kadića arhiv, 1141. Ta se tekija u narodu zove i Hadži-Sinanova ili Kaderija po istoimenom derviškom redu.
[81] Kadića arhiv, 1043.
[82] Kadića arhiv, 1061.
[83] Kadića arhiv, 1067.
[84] Kadića arhiv, 1064.

Nakon toga vidimo Brčkaliju ponovo pred sudom, gdje traži da Dženetići poprave vodovod što ide preko njihova posjeda, a koji su vjerovatno hotimično pokvarili. Sud je ponovo presudio u korist Brčkalije i naložio Smail-begu, muraselom od 28. IX 1749, da se stvar dovede u pređašnje stanje na osnovu pravila: „Sve kako se zateče, tako treba ostati." O ovoj je presudi kadija isti dan izvijestio bosanski divan (vladu) a ovaj je osudu potvrdio 18. II 1750.

Dženetići se ne pokoriše ni sudskoj odluci ni vezirskoj bujruldiji, te ponovo vidimo Brčkaliju pred sudom s ispravama, gdje dokazuje svoje pravo na vodu, koja već godinu dana, ne teče u njegovu kuću. Dženetići pred sudom niječu svoje obećanje, što su ga dali Brčkaliji po očevoj smrti, da će voda iz njihove terezije teći kao i prije u susjednu Brčkalijinu kuću. Pošto su svjedoci potvrdili da su Dženetići obećali ostaviti vodu kako je eskadim, sud je ponovo presudio u korist tužitelja i izdao mu hudžet 1. XI 1750.

Nakon ove presude okanio se Brčkalija pretile pravde i latio se mršave pogodbe. Sljedećih dana mjeseca zulkade, dakle između 1 i 9. studenog, došao je pred sud i dao izjavu koja u prevodu glasi: „Iz kuće u Mehmed-begovoj mahali u Sarajevu, koja je po smrti Ahmed-age Dženetića prešla na njegove nasljednike, tekla je masura vode iz česme te kuće od davnina u moje dvorište. Ja sam zahtijevao od nasljednika umrlog da i dalje teče, i u tome se sa mnom složio sin umrlog Smail-beg i dao mi potvrdu koju je potvrdio šerijatski sud, da će pustiti vodu da teče. Ali na to nisu pristali ostali suvlasnici i za njih ta potvrda ne vrijedi. Na to su između nas posredovali ljudi muslimani te je i spomenuti Smail-beg, pazeći na hadiši-šerif ‚Nagodba' je najbolja osuda, bio zadovoljan i nagodili smo se da im ja dadem 40 groša, a on mi je pismeno priznao pravo na vodu. Time dižemo između nas spor i parnicu, a ovu prijavu dajem šerijatskom sudu da se ne obazire ako bi opet nešto zahtijevao.

Napisano u zulkadetu 1163.

Hadži Mehmed, sin h.-Osmanov, Brčkalija"

Pod ovom izjavom potpisano je 17 uglednih svjedoka.[85]

Iz nekoliko sačuvanih obveznica vidi se da se Smail-beg Dženetić bavio i preprodajom. Tako je još dok je nosio titulu Mula Smail-čelebija, prodao 1730. nekom Luki, sinu Mihajlovu, jedan džeferdar za 19 groša, pod uvjetom da mu plati za godinu dana.[86]

Za dug od 1.000 groša što su dugovali Smail-begu Jozef i njegov sin Haron poravnao se 27. XII 1769. i od dužnika uzeo *samur ćurak* u vrijednosti od 400 groša i krzno od bijele lisice vrijedno 200 groša.[87]

Godine 1771 (11. IX) prodao je Smail-beg židovu *Benjaminu Karakašu* jednu ogrlicu bisera i jedne menđuše za 1170 esedi-groša uz uvjet da mu plati za 95 dana.

Čini se da novac nije davao na zajam, nego da ga je ulagao u nekretnine. Pred smrt kupio je uza svoj konak jednu kuću za 210 groša. Kupoprodajna isprava napisana je 21. III 1777.[88] Isti dan napisan je i temesuć na 130 groša, što ih je pozajmio od Ahmeda, sina Ibrahim-čelebijina, na 31 dan.[89]

[85] H. Kreševljaković, *Vodovodi i gradnje na vodi u Starom Sarajevu*, 1939, str. 155–157.
[86] Kadića arhiv, 754.!
[87] *Acta turcica*, 3731.

Smail-beg se dopisivao s raznim ljudima. U Kadića arhivu ima nekoliko pisama koja su njemu stizala. Iz pisma od 3. V 1764, što mu ga je pisao neki Omer, rodom iz Ljubinja, saznajemo kako je u tome mjestu i po ostaloj Hercegovini harala kuga. Svijet se iz Ljubinja razbjegao po selima. Omer je pobjegao u Trebinje i tuži se na strašnu skupoću. U Trebinju je, piše, oka pšenice 5, oka riže 10, oka kahve 100 para.[90]

Druga pisma za nas nisu od interesa. Među njima ima ih od šejha Mejlije, nekog derviša Hudaije i drugih.

25. svibnja 1777. umro je Smail-beg Dženetić, ostavivši iza sebe ženu, dva odrasla i tri maloljetna sina.[91] Četiri dana kasnije obavljen je popis ostavine Smail-bega Dženetića,[92] pa ga u prijevodu donosimo jer je veoma interesantan, kako za historičara tako i za etnografa. Ovaj je popis sličan inventaru jednog dobro snabdjevenog etnografskog muzeja, kao i jedne male orijentalne biblioteke.

Ostavina iza Smail-bega Dženetića po popisu od 21. reb. II 1191. (29. V 1777) godine.

Musaf	8.166	Türkî risâle	234
Musaf	3.600	Hüsnihat kit'alari	486
Musaf	900	Medžmûa	174
Tefsîri-Jâsîn	138	Tuhfetul muluk	180
Tefsîri-Nebe	72	Medžmûa	120
Terdžemei-tarîkat	359	Terdžemei hadîs	534
Delâili hajrat	1.920	Unmûjedž	42
Hiljei-hâkânî	300	Terdžemei vikâje	300
Hadîkatus sûadâ	1.920	Sarf	240
Hadîkatus sûadâ	174	Gjülšeni envâr	66
Tefsiri Terdžemei Ebul Lejs	920	Muhamedijja	426
Gjülšeni râz	68	Džeridei Mesnevi	140
Šerhi Kasîdei burde	1.206	Lugati iršâd	300
Medžmûâtul hakâik	120	Kânûnnâme	66
Risalei Aksarâî	84	Sagîr fetâvâ	234
Bergivî	72	Sejjid Battal	180
Tezkirei šuara	120	Menâkibi džâvidâm	184
Tuhfetus Sultân	180	Nizâmulâlem	246
Tevârîh	294	Envârul-âšikîn	828
Muhammedijja	714	Tevârîhi Aja Sofi	36
Inšâ	126	Jûsuf – Zulejha	36
Tevârîhi Misir	180	Ebjâti Jhjâ	78
Lugati fârisî	140	Mdžmûa	80
Rôznâme	150	Dîvâni Revâne	40
Risâlei Hamza efendi	240	Šerhi Hafiz Surûrî	1.092
Makteli Husejn	96	Mdžmûa	50

[88] *Acta turcica*, 3840.
[89] Kadića arhiv, 804.
[90] Kadića arhiv, 410.
[91] Kronika M. E. Kadića X, 93; „Sarajevski nekrologij M. M. Bašeskije", *Gl. Z. m.* XXXI (1919), str. 48.
[92] *Sidžil 18*, str. 14–16.

www.BosnaHistorija.com

Avâmil	300
Surûrî	780
Risâle	120
Bergivî	234
Dîvani Nesîmî	186
Ebjat Pendi attâr	120
Teshîli tibb	234
Gûlistân	414
Medžmûa	30
Iskendernâme	240
Bed-ul Emâlî	132
Terdžemei Ejjuhel veled	60
Iskendernâme	174
Dîvâni Jahjâ	102
Dîvân	240
Taberî kit'a 1 (dio)	100
Evrâki perišân	18
Hâfiz	1.230
Virdi Hidâvendigâr	60
Mdžmûai ebjât	354
Taabîrnâme	174
Takvîmi tevârîh	420
Duânâme	180
Hatt risâlesi	82
Gendžîneirâz	144
Risâle	28
Džâmiuttevârih	960
Dževâhirul-fikh	474
Inšâ	180
Tevârîh türkî	180
Manzûmei Nidâî	162
Medžmûa	120
Rôznâme	228
Šerhi Gûlistân	960
Manzûmei Vikâje	474
Medžmeul-letâif	120
Zâmiî Lâmiî	366
Gazvei Hasan paša	240
Jûsuf Zulejhâ	96
Dîvâni Bâkî	78
Munšeâti Nâbî	420
Melhame	252
Dürri Meknûn	480
Sepet – sanudk	402
Svega spomenutih knjiga	41.156

Srebrena sablja čemerlija krivošija 1212 groša	29.160
Srebrena sablja	9.960
Srebrena gadara i nadžak (külünk)	9.000
Srebrena gadara i topuz 60 groša	14.400
Srebreni raht, gadara i topuz 310 groša	74.400
Čapkun raht	24.000
Hajdari raht	20.400
Mali raht	1.740
Srebreni raht	50.640
Kesma od čohe u boji nafte sa srebrenim kabarama	14.060
Kesma od al crvene čohe sa srebrenim kabarima	34.140
Vezena kesma od crvene čohe	3.870
Srebreno sedlo	8.430
Srebreno sedlo	7.200
Mjedeni (mesingani) raht	2.160
Srebreni kafeni ibrik	1.440
Srebreni tas	600
Srebreni buhurdar (kadionica) i posuda za ružinu vodu	18.400
Srebreni divit (203 drama)	16.240
Srebrene naočale	768
Srebrena kutija	966
Srebreni zarf 2 kom.	726
Srebreni zarf 2 kom.	660
Srebreni zarf 3 kom.	900
Srebreni zarf 2 kom.	780
Srebreno dugme od 10 drama	620
15 drama srebra	868
Drobljeno srebro	204
Drobljeno srebro	120
Srebreni nož	2.400
Srebreni sahat	6.720
Kutija za sat	252
Srebreni prsten	126
Zlatni prsten s plavim kamenom	2.166
Zlatni prsten sa žutim kamenom	1.200
Zlatni prsten s crvenim kamenom	3.840
Zlatni prsten sa zelenim kamenom	1.920
Zlatni prsten (1 dram)	1.000
Sejlân taš	66
Sejlân taš	126
Padzeher taš	540
Kutija od arûs êka (zeleno ružičasta sadefa)	480
Srebra 7 drama	462
Furda (lom jeno srebro)	110
Tespih od jusura	1.452
Tespih	1.566
Tespih	720
Tespih	60
Tespih	200
Tespih	78
Češalj u kesi	546
Češalj u kesi	552
Padzeher (lijek protiv otrova)	61
Puška srebrom vezena, 1	8.940
Puška srebrom vezena	5.280
Puška	990

Pištolji, 1 par	2.406
Pištolj, 1	210
Pištolji, 1 par	1.680
Pištolj, 1	216
Crnokroka karakin sablja	366
Sablja	360
Sablja, 1	282
Sablja, 1	360
Puška, 1	1.920
Kontuš ćurak od samura	44.160
Binjiš ćurak od samura	9.600
Ćurak	12.240
Kontuš	15.600
Kontuš	9.840
Ćurak od bijele lisičine	21.840
Zerdav ćurak	21.000
Krsak ćurak	4.812
Binjiš od kune	3.240
Nafe binjiš ćurak	2.580
Ćurak od vjeverice	9.600
Zerdav ćurdija	2.040
Ćurdija od kune	2.160
Karsak ćurdija	1.926
Kizi ćurdija	726
Karsak ćurak	19.680
Ćurdija od vjeverice	2.400
Nafe ćurdija	2.040
Komad krzna kune	630
Ustrišci krzna	420
Kaput binjiš od al crvene čohe	6.960
Šali binjiš	3.840
Šali binjiš	4.680
Šali binjiš	4.680
Šali binjiš	1.800
Čerage od sofa (kostrijeti angorske koze)	4.180
Šali čerage	4.806
Šali čerage	7.320
Šali čerage	7.200
Šali džube	2.046
Čerage od sofa	5.520
Vehat šali kaftan	720
Nafe ćurdija	3.600
Kišna kabanica od saja čohe	7.200
Džube – ćurak od kakona	6.480
Šali kaftan 1	1.686
Pâs od lahura	5.760
Pâs od lahura	8.940
Lahur šal	6.606
Anterija od aladže	3.180
Anterija od aladže	3.006
Iznošen vehat zobun	120
Plava ćurdija, zobun i anterija	1.200
Crveni zobun, džube i čakšire	1.200
Jarma saruk	432
Saruk	420
Saruk	276
Saruk	300
Saruk	552
Saruk, 1	1.446
Saruk	282
Pokrivač za saruk	186
Crveni kauk	474
Kauk	246
Kauk	270
Kauk	594
Iznošen kauk	120
Iznošen kauk	132
Saruk	600
Binjiš od čohe	1.890
Rabljene čakšire	2.070
Bošča	3.480
Šumla pâs (šumenska tkanica)	102
Pâs	840
Boščaluk, 1	3.660
Boščaluk	4.794
Boščaluk	3.186
Boščaluk	3.870
Boščaluk	3.720
Boščaluk	2.520
Boščaluk	2.400
Boščaluk	2.160
Boščaluk	3.120
Boščaluk	3.120
Boščaluk	4.800
Nepotpuni boščaluk	2.190
Košulja, 1	654
Hilat kaftan	720
Hilat kaftan	600
Hilat kaftan	540
Bošča, 1	174
Bošča	186
Bošča	180
Bošča	390
Bošča	132
Bošča	132
Bošča	192
Bošča	90
Bošča s ustrešcima	360
Bošča	372
Stara bošča	20
Bošča	138
Bošča	96
Atlas jorgan	2.460
Čit jorgan	1.590
Čit jorgan	1.950
Jorgan	906
Jorgan	1.740
Jorgan	618
Jorgan	1.440

Jorgan	21.601
Basma jorgan	2.874
Čaršaf	180
Čaršaf	186
Čaršaf	234
Čaršaf	240
Čaršaf	594
Stari čaršaf	96
Čaršaf	174
Čaršaf	216
Čaršaf	330
Čaršaf	252
Serdžada	2.046
Bijela serdžada	420
Banjalučka serdžada	3.240
Banjolučka serdžada	1.320
Ćilim serdžada	476
Čilim serdžada	476
Čilim serdžada	960
Jorgan	1.470
Čaršaf	720
Peštemalj	966
Mahrama u kesi i kubur-kesa	180
Bisage	426
Jedek keš (povodac)	30
Jedek keš	16
Jedek keš	60
Stara haša	144
Talambas	366
Stari zobun od čohe, 1	240
Mahrama 1	3
Čohane čakšire	1.800
Komadi aladže	180
Nove mestve	192
Svileni peškir	2.720
Sanduk	480
Rabljeni čador	7.000
Mješinom optračen harar	2.160
Mješinom optračen harar	2.400
Abhana od beza (platna)	1.038
Kalentraš (perorez) i makaze (nožice)	120
Crveni fes	240
2 musafske kese	108
Jamboli čebe (biljac)	1.206
Vezena havlija	240
Kašikluk	60
Bisage	120
Banjolučka serdžada	1.134
Vosak, 1 oka	396
Gadara i gülek (kablica)	744
Jedekčoha	540
Čizme u kesi	660
Mestve – papuče	420
Havlija, 1	258
Peštemalj	240
Mestve – papuče	498
Mahrambošča	180
Sepet – sanduk	390
100 araka papira	1.200
Peštemalj	156
Janbolija (dugi gunj od šajaka)	648
Uzenđije, 1 par	480
Uzenđije, 1 par	1.206
Kožna sofra	74
Bisage	426
Mješina za vodu	120
Nož sa kavzama od somovine	1.800
Kesa za kuburu	66
3 fildžana	440
2 fildžana	162
2 fildžana	198
Fildžan	144
Fildžan	182
Fildžan	186
Stijeg	72
Alem od zelenog sandala	366
Sanduk	420
Iznošene čizme	90
Mestve i papuče	486
Čizme, 1 par	150
Bijeli peškir	1.086
2 havlije	354
Svileni peškir, 1	1.920
Čador sa tozlukom (étui)	14.400
Duhanska kesa	282
Kutija, 1	600
Čizme, 1 par	540
Madžun (aphrodisiacum)	156
Lupa	162
Rikdan	90
Naočale	42
Tabak	36
Željezni šiš (ražanj)	40
Toz (prašak)	24
Stara postava	78
2 mahrame	216
Kesa za ćurak (kožuh)	600
Mestve, 1 par	192
Postava	132
Zapis sa ajet-ul-kursijom	420
Duhanska kesa	126
Naočale	48
Naočale	18
Lanac za sat	282
Kese za pisma	66
Stara serdžada	144
Komadi	42
Zlatom vezeno pero od trske	66

Mahrama od jemenije (šamije)	396
Duhanska kesa	168
Durbin	732
Komad ûda (mirišljivog drveta za kad)	360
Zembilj-sitnarije	174
Naočale	70
Fenjer, 1	606
Saruk	318
Postava	240
Jastuk, 1	474
Komad	36
Komad	42
Šilte ružičasto	2.400
Peškir, 1	240
Stari jastuk	492
Postava	126
3 mahrame	360
Sanduk	102
Zeleni sačak (jajgija)	426
Jastukbeza	216
14 aršina konča	1.680
Sanduk	168
Šilte	1.440
Postava	102
3 mahrame	420
Sanduk optočen mušemom	360
komad lana	100
Havlija	198
4 bijele mahrame	366
Gaće, jedne	162
6 novih mahrama	1.266
13 aršina beza	22.314
Konac od tire	342
Komad beza (platna)	60
Postava	132
Firale	72
Postava	52
Sitnarija	90
Gaće, jedne	240
Košulja	360
Havlija	162
Jastukbeza	90
8 aršina beza	672
2 komada konca	354
Gvozdena tava	274
Ćasa, 1	144
4 tendžere	984
Mala tava	66
4 tendžere	1.428
Tendžera	372
Tendžera	860
Kuzi-tendžera	1.350
2 tepsije	786
Mala tepsija	180
Lenđer	214
Lenđer	228
Tendžera, 12 oka	342
Bakrena tabla	180
Tabla	72
Joltava	240
Kuplidže (bakrica), 1	348
Bakrač, 12 oka	438
Bakrena čaša	262
2 tabaka	108
Mala ćasa	92
Tava i sahan	110
Veliki kazan, 30 oka	16.380
Tendžera, 1	460
2 tendžere	408
2 tendžere	656
Tepsija, 1	180
Lenđer,	282
Lenđer	202
Ćasa	108
5 sahana, 5 oka	768
Havan 1	990
Hoka (mastionica)	108
Tendžera, 12 oka	442
Tendžera, 3 oke	630
Tendžera, 1 oka	258
Tendžea od 12 oka	310
Tendžera od 12 oka	338
Ćasa	92
Ibrik, 1	360
Ćasa, 1	360
Ćasa, 1	360
Stari bakar, 4 oke	816
Bakar	408
4 tabaka	402
3 tabaka	186
2 tabaka	144
Tabak i kašika	132
Joltasi	1.290
Leđen i ibrik	966
Matara (čutura)	366
Hoka	132
Sviječnjak od mjedi	300
4 table	72
Buhurdar i boca za prskanje ružinom vodom	306
Tas, 1	102
Leđen i ibrik	1.290
2 suska	150
Ibrik	294
Tepsija	660
Čaša (maštrafa)	306
Ibrik za kafu	192
Leđen i ibrik	1.080
Mali čirak	60

www.BosnaHistorija.com

Čirak	180
Čirak	150
Bakrena deba (bakrač), 1	1.020
Bakrena deba	480
Bakrena mangala	1.800
Jalduzli (pozlaćena) časa	456
10 kašika bage, od kože morske kornjače	306
10 kašika	690
10 kašika	234
3 baga kašike	234
10 kašika	180
8 baga kašika	150
Jedan at	31.680
Vranac	9.840
Dorat	9.000
Kulaš, 1	9.600
Tovarni konji, 1	21.600
1 vo, 1 junac	4.000
Dvije krave	4.000
Peškir i bošča	720
8 bukagija (čusteka za konje)	720
Sedlo s takumom	1.320
Sedlo, 1	720
1 abdeski leđen od 4 oke cijena 300	1.200
23 oke loja po 60	1.380
27 oka loja po 60	1.620
Kantar, 1	480
Pet kečeta i 1 ponjava	720
Zastor na vratima (čul)	240
Svega	1,010.046

Stara zilija (fini perzijski ćilim)	480
Tri mindera (napunjena vunom)	2.400
Dva šilteta	720
Tri ishabana makata	720
12 jastuka od raše	4.320
2 mala jastuka	480
Serdžada, 1	960
Zastori za prozore	180
3 minderske madrace	720
3 stara čebeta za sećiju	540
2 Biledžik beledi jastuka	720
Ponjava i hasura	60
Minderluk, ćebe, aba i hasura	600
Ortaluk od mavi čohe	2.400
3 mindera vunom napunjena	4.800
3 makata od crvene čohe	1.920
2 stara šilteta	720
4 mala jastuka od čita	960
15 jastuka od kadife	9.600
Edrenski divit	1.200
2 čiraka od mjedi i sofraluk	1.920
Bakrena mangala, 1	1.440
6 zastora za prozore	180
Hiljei šerife	240
Mali čirak	120
5 čibuka trešnjevih s jantarom	2.880
24 čibuka obična	5.760
11 bakrenih tabli	660
25 igala i hilala	480
1 srebrni čibuk za izvlačenje (izvlaka od mjedi)	1.200
5 kahvenih ibrika, 2 đuguma, 12 fildžana sa zarfovima	3.600
Zidni sat (čalan)	3.600
Zastor na vratima, 1	480
2 peštahte	600
Bošča, 1	2.400
6 sapuna od po 100 drama	378
Kutija s lijekom (praškom)	156
Hajal feneri (laterna magica)	240
Kantar – terezija	360
3 džamli fenjera	480
10 sahana i 5 kapaka (8 oka)	2.160
Zlatan prsten s muhurom	1.680
2 čiraka	660
Bakreno suđe (52 oke)	1.320
Bakra 23 oke	9.600
7 domaćih jastuka	1.680
3 makata od crvene čohe	2.400
Stara zilija, 1	480
Minder, 1	720
Veliko ogledalo, 1	1.440
Čaše i boce na rafama (policama)	2.880
Stari jastuk, 1	120
Ćilim, 1 ihram	720
Stara bijela serdžada	120
Mali makat od čohe	600
Misirska hasura (rogožina)	1.320
3 mindera vunena	3.600
2 makata od čohe	3.600
14 jastuka od kadife napunjenih vunom	11.310
7 zastora za prozore	720
hiljei šerife (opis svojstava Muhamedovih)	240
Veliko ogledalo, 1	2.400
3 čaše	360
Čalan sahat (zidni s iskucavanjem)	2.880
Peštahta, 1	360
Pet sapuna po 100 drama	342
Ambar za blago (riznica)	1.080
Stari sanduk	60
2 čiraka	480
4 tepsije po 150 drama	1.308
2 tepsije po 150 drama	708

5 sahana, 1 oka i 35 drama	510
Ostatak razne vrste hrane	7.200
Kućne stvari (pokućstvo)	4.800
Mulk kuća u Jagdžizade mahali 2.500 groša	600.000
Mala kuća u spomenutoj mahali	48.000
Kuća u Mehmdbegovoj mahali 400 groša	96.000
1/3 bašče u Vlakovu	1.000
Posjed u selu Grlici	15.000
Dio posjeda u Ribiću	1.000
Posjed u Crnoj Rijeci	6.000
Dug Benjaminu Karakašu s potvrdom uz odbitak otplačenih 1.000 groša	240.000
Pokretne i nepokretne stvari	1,135.832
ostavina sveukupno	2,187.034

slovom dvadeset i jedan tovar, osamdeset i sedam hiljada trideset i četiri akče (aspre).

TROŠKOVI OKO SASTAVLJANJA GORNJEG POPISA OSTAVINE.

Troškovi oko ukopa 100 groša	24.000
Taksa za diobu, 136½ groša	32.787
Za kassam 45½ groša	10.929
Pisarina	5.424
Služitelju	2.732
Ihđarija (pozivarina)	2.732
Kajdije (unošenje u protokol)	1.200
Telalija	9.774
Prenos i kirija za dućan	1.080
Čohadaru	7.920
Muzuru	3.240
Potrebni troškovi	9.600
Mehri muedžel (nićah) ženi Afifi	17.000

Utvrđen dug Rifdi Omer-efendiji po svjedočanstvu Mula Mehmeda Hadži Mustafe	4.680
Utvrđeni dug Čokadži-zade Mehmed-efendiji na pozajmljeni novac i novac za emlek (nekretnine) po svjedocima Derviš-begu i slugi Mehmedu	4.560
Utvrđen dug od zajma Salih efendiji Pekari po svjedočenju Mula Mehmeda i Derviš-bega	2.520
Dug Ferhat-begu za travu sa priznanjem nasljednika	1.730
Dug H.-Mustafi Šeli za pozajmljeni novac i dućanske stvari po svjedočanstvu Mehmed-efendije i Derviš-bega	15.855
Utvrđeni dug Husein-baši za aladžu po svjedočanstvu Derviš-bega i Mehmed-baše	2.880
Dug H.-Mustafi Šeli za pozajmljeni novac i dućanske stvari po svjedočanstvu Mehmed-efendije i Ali-bega	31.200
Dug zildžiji Mula Abdulahu za dućanske stvari po svjedočanstvu zakletih Ali-bega i Mula-Mehmeda	4.566
Dug Mula Ahmedu za ihram	240
Dug Šahi Mustafa-baši za saruk	480
Dug Hadži Muharemu za devai-misk	1.020
Dug Mustafi Penazu za dućanske stvari	546
Dug Uzun Ibrahimu bajraktaru	1.200
Dug Mula Memišu u Budimliji Risti za lan	5.310
Dug zimiji Iliji, Gruici, Jeremiji i Jovanu za 56 tovara građevnog materijala po 72	4.032
Utvrđeni dug židovu Judi za dućanske stvari	14.400
Dug židovu Mori	504
Dug hafafu Mula Mehmedu i Husejinu za dućanske stvari	956
Plaća slugi Osmanu za 25 godina radi potpunog namirivanja	10.030
Plaća slugi Mehmedu radi potpunog namirivanja	7.680
Plaća dojilji Ajiši	2.400
Plaća subaši Mehmedu Koldžiji	1.800
Plaća sluškinji Fatimi za 4 godine	2.400
Plaća sluškinji Umihani za 6 godina	3.840
Plaća sluškinji Ajiši za 8 godina	4.800
Plaća slugi Antunu	2.400
i slugi Đoki uz potpuno namirivanje Antuna i Đoke	1.080
Dug zlataru Husein-baši	3.600

Dug Ibrahimu terziji za šav	3.240
Dug židovu Čaći za dućansku robu	6.480
Dug zimiji Jovanu za čohu po priznanju nasljednika	3.360
Dug Ali-begu Saraču i Mustafa-baši Mutapčiji	3.200
Dug Ebu Bekir-baši čohadžiji za čohu	3.240
Dug Mula Mehmedu za havlije	720
Dug Mula Ibrahimu za abu po priznanju nasljednika	1.020
Dug Mahmud baši čohadžiji	2.400
Dug sandukčiji zimiji (kršćaninu)	240
Dug sinovima Derviš-bega, Lutfulahu i Fejzulahu, od ostavine iza umrle im majke prema popisu ostavine	80.000
Svega odbitaka	367.135
Ostaje za raspodjelu	1,819.899
Ženi pripada	227.487
Petorici sinova po	318.482

Tek godine 1784. podijelili su se Smail-begovi sinovi. U toj diobi zapala je Mehmed Emin-bega i njegovu majku kuća u Mehmed-begovoj mahali,[93] te mulćevi i erazija u selu Grlici[c] u džematu Butmir. Sav ostali imetak zapao je sinove Derviš Mustafa-bega, Lutfulah-bega i Fejzulah-bega.[94]

Smail-beg se dva puta ženio. Prvoj ženi bilo je ime *Sabira*. S njome je imao četiri sina, od kojih je Muhamed umro kao dijete. Druga trojica: Derviš-Mustafa, Lutfulah i Fejzulah nadživjeli su oca i u času Smail-begove smrti Fejzulah je bio maloljetan, pa mu je za tutora postavljen brat Derviš Mustafa-beg.[95] Imena ove trojice sinova pokazuju kako je Smail-beg bio pod uticajem derviša, a možda je i sam pripadao nekom drviškom redu. Po Sabirinoj smrti vjenčao je djevojku Afifu, kćerku Salih-begovu iz Tabak Sulejman mahale[d] 19. IX 1771. i kad je umro,[96] ostavio je dvoje djece iz ovog braka: Mehmed-Emina i Ibrahima. Za tutora im je postavljena majka.[97] Nakon kraćeg vremena umro je i Ibrahim, ali je bio u životu pri popisu očevine 19. X 1777.[98]

Derviš Mustafa-beg bio je takođe zaim. Sigurno je polazio neku medresu. Godine 1777, kako piše Kadić, stanovao je u staroj kući Dženetića u Mehmed-begovoj mahali. Tu je stanovao i 1779.[99] Sigurno se nastanio na djedovini, kad mu se otac ponovno oženio. Prije veljače 1785. preselio se u Jagdži-zade mahalu.[e]

Derviš Mustafa-beg bio je više puta sarajevski muselim, a povjeravano mu je i sakupljanje džizje u Sarajevu za hidžretske godine 1200–1203.[100] Na nj se obraća

[93] Polovinu ove kuće otkupio je Ahmed-aga od svog brata Osman-bega. Iza Ahmed-age ostala je osmina u ovoj kući njegovoj ženi Mevi, a ostalo njegovim sinovima i jednoj kćeri. Njihove je dijelove iskupio Smail-beg. Osmina iza Meve ostala je njenoj kćeri, koja je bila udata za Čohadžića. Njena djeca Mehmed-efendija i Mejra prodali su svoj dio (osmina) Smail-begu za 10.000 akči. Temesuć je napisan 17. redžeba 1183 (6. XI 1769). Acta turcica, 3746. U ovoj je kući jedno vrijeme bio ruski konzulat, koji je postojao u Sarajevu od 1854. do 1914.

[94] *Acta turcica*, 3927.

[95] *Sidžil 18*, str. 14.

[96] *Sidžil 13*, str. 99.

[97] *Sidžil 18*, str. 14.

[98] *Sidžil 18*, str. 16.

[99] Kronika M. E. Kadića X, 931; *Sidžil 22*, str. 22.

[100] Kadića arhiv, 1076 i 1078.

[c] U to je vrijeme naselje Grlica bilo selo, 6 km udaljeno od Ilidže.

[d] Današnja Hadži-Kajmakova ulica.

[e] Današnja Ulica Ilije Grbića.

vezirev ćehaja Ahmed pismom od 9. X 1782, da izađe u susret *silahšoru Ahmed-agi* i njegovu drugu, koji su službenim poslom boravili u Travniku, pa se preko Sarajeva vraćaju u Carigrad.[101]

S njim, kao i s njegovim ocem dopisivao se šejh Mejlija, kad bi se udaljio iz Sarajeva, a inače je bio redovan gost u kući Dženetića.[102]

Zijamet što ga je uživao Smail-beg prešao je na Derviš Mustafa-bega i ostalu braću. Malodobnom bratu Fejzulahu postavljen je Derviš Mustafa-beg za tutora 15. VI 1777,[103] a njegovu polubratu Mehmed Emin-begu mati. Ali to nije dugo potrajalo, pa je Derviš Mustafa-beg postao i njemu tutor. U ispravi od 20. IV 1780. obrazlaže se kako tutorica majka Afifa nije u mogućnosti voditi brigu o zijametu, čiflucima i ostalim vanjskim poslovima.[104] Tako je Derviš Mustafa-beg postao gospodar zijameta, jer je, kako se čini, njegov brat Lutfulah imao u nj puno povjerenje.

Ali mati Mehmed Emin-begova nije se s time pomirila. Ona je mimo tu kadijinu odluku išla sa svojim ljudima na zijamet i tražila prihode koji joj pripadaju. Od svoje volje ili po nagovoru Derviš Mustafa-bega uputili su stanovnici zijameta molbu na bosanski divan tražeći da se ukloni mati malog Emin-bega, a tako isto i njeni ljudi, koji traže prihode, jer oni to daju pravom posjedniku.

Divan je riješio u prilog molitelja 9. IX 1783. i naložio zvorničkom kadiji, muselimu i kapetanu da je uklone.[105] Sličnu su molbu uputili i stanovnici sela Ribnice,[f] i doneseno je isto rješenje, upućeno kadiji i kapetanu Tuzle.[106]

Stanovnici Ribnice uputili su bosanskom divanu još jednu molbu, u kojoj traže dozvolu da sagrade kuću u kojoj će stranci konačiti. Njihovo se selo, pišu, nalazi na raskršću, a u njemu nema hana, pa putnici dolaze u svako doba i nemajući gdje prenoćiti, uznemiruju ih, tražeći konak. Ribnica je, kažu u molbi, u zijametu Derviš Mustafa-bega Dženetića. Divan je to odobrio 20. V 1783.[107]

Nedatiranim pismom obratilo se pet seljaka Derviš Mustafa-begu, u kome ga mole da desetinu od nove godine daju zvorničkom muftiji Hadži-Jahja-efendiji kao pravednu čovjeku i da im, osim njega, nikog drugog ne postavlja.[108] Čini se da Derviš Mustafa-begu nije bio dovoljan njihov zijamet. On je zakupljivao prihode s drugih zemalja. O tome ima, doduše, samo jedan primjer, ali teško da će biti i jedini. Kako se iz jednog temesuća vidi, on je 1777. kupio prihode od zemalja u zvorničkom kraju od spahije Kara-Mehmeda za 45 esedi-groša.[109]

Na nutarnjoj strani korice jednog sidžila zapisano je, da je Derviš Mustafa-begu Dženetiću predat jedan konj sa njegova zijameta u zvorničkom kadiluku i da je podmiren trošak u iznosu od šest para na dan.[110]

[101] Kadića arhiv, 432.

[102] Kadića arhiv, 396.

[103] *Acta turcica*, 3855.

[104] *Sidžil 29*, str. 92.

[105] Kadića arhiv, 910.

[106] Kadića arhiv, 938.

[107] Kadića arhiv, 427.

[108] Kadića arhiv, 397.

[109] Kadića arhiv, 795.

[110] *Sidžil 25*, posljednja korica.

[f] Pod ovim imenom se u popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine spominju dva sela. Prvo se nalazi na putu Kakanj – Zenica, 6 km udaljeno od Kaknja, a drugo na putu Zavidovići – Zenica, 31 km udljeno od Zavidovića. Vjerovatno je autor spominjući ovo selo mislio na navedeno drugo selo.

www.BosnaHistorija.com

Od očevine zapalo je Derviš Mustafa-begu kao i ostaloj mu braći po sedam četrdesetina u pokretnom i nepokretnom imetku – u vrijednosti od 318.482 akče. Nema kasama iz koga bi se moglo vidjeti što je od majke naslijedio.

U Jagdžizade mahali kupio je jednu ruševinu (harab) kuću 30. III 1782. od nasljednika Saliha Kolara, sina Mustafina, za 500 groša.[111]

U selu Vlakovu imao je jedan čifluk.[112]

Mora da je ovaj Dženetić živio, kako se kaže, na veliku nogu. Pored svog prihoda od zijameta i ostalog, umro je pod dugom. Od stričevića Ali-bega pozajmio je Derviš Mustafa-beg 700 esedi-groša na 61 dan, a jamčili su za taj dug braća Lutfulah i Fjzulah.[113]

Svome bratu Fejzulah-begu prodao je 14. VI 1790. svoj nasljedni dio u velikoj i maloj kući i sve pokućstvo u Jagdžizade mahali, što ga je od oca naslijedio, sve za 2000 groša.[114] Malo kasnije (11. I 1791) prodao je bratu za 1000 groša i onu kuću što ju je bio kupio 1782. Iz isprave[115] koju je dao bratu Fejzulah-begu početkom ševala 1204 (15–25. VI 1790) vidi se da je dugovao istom bratu 6.930 groša i 10 para, i to 6.500 groša od zijameta i 430 groša i 10 para od očeve ostavine.[116] Tu je tražbinu Fejzulah-begu priznao i sud po smrti Derviš Mustafa-begovoj.[117]

Derviš Mustafa-beg kao zaim otišao je s nešto bosanske vojske u Vidin i vraćajući se umro u Gurgusovcu,[118] krajem 1792. ili prvih dana 1793. On je jedini zaim Dženetić[119] koji je ostavio kosti izvan Sarajeva.

Iza sebe je ostavio ženu *Nailu,* kćerku Mehmed-efendije Ćurčića, i troje nejake djece: sina Mehmed Emina, te kćeri Dudiju i Nuriju. Naskoro iza muževe smrti umrla je i Naila. Nadživio ju je otac i primio miraz. Svetroje te djece pomrlo je malodobno.

Lutfulah-beg je, kako se čini, bio skroz povučen čovjek i nije se mnogo brinuo ni za svoj imetak. Nije mu bilo suđeno da iza Derviš Mustaj-bega postane starješina na zijametu. Samo nekoliko mjeseci nadživio je brata. Umro je prije 8. kolovoza 1793. Pokopan je na groblju Hambina Carina. Na svu priliku nije se ni ženio.

Fejzulah-beg je bio za ona vremena i ono društvo vrlo učen čovjek. Poznavao je dobro sva tri orijentalna jezika, a bavio se i prepisivanjem raznih knjiga na tim jezicima. U Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu čuva se jedanaest kodeksa, prepisanih njegovom rukom između 1789. i 1827, ali vjerovatno to nije sve što je on prepisao.[120]

[111] *Acta turcica,* 3912.
[112] *Sidžil 33,* str. 60.
[113] Kadića arhiv, 785.
[114] *Acta turcica,* 3875.
[115] *Acta turcica,* 3869.
[116] *Acta turcica,* 3843.
[117] *Acta turcica,* 3911.
[118] Tim se imenom još 1859. zvao Knjaževac u istočnoj Srbiji.
[119] *Acta turcica,* 3910. U Kadića arhivu očuvao se njegov testamenat napisan hidžretske godine 1197. – Iz njega saznajemo da je rođen 1159. (1746) i da je odredio za ukop 450 groša. Iz ove isprave vidimo da se aršin čohe prodavao po 2½ groša i da su nadgrobni spomenici s kamenim okvirom iznad groba stajali 60 groša. Za izvršitelja oporuke postavio je Ali-bega Moro-zade (Morića) a za njegova zastupnika brata Lutfulaha.
[120] Ti kodeksi zavedeni su u katalogu pod brojem 1204, 1218, 1219, 1237 (tri) 1238, 1241 i 2530. Ove podatke dao mi je Mehmed Mujezinović, konzervator Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Sarajevu.

Između 1795. i 1828. povjeravali su mu bosanski veziri razne službe u vezi s prenosom municije i s prehranom vojske. Dva puta je obavljao prenos municije. Godine 1800. naređeno je njemu i njegovu pisaru *Ahmed-begu Korči* da prenesu municiju iz Dubrovnika u Travnik, a u svibnju 1813. da obavi prenos potrebne municije iz Sarajeva u Zvornik.[121]

Po nalogu Sulejmana, ćehaje bosanskog defterdara, sakupljao je 1795. hranu za bosansku vojsku po kadilucima Rogatici, Kladnju, Vlasenici, Srebrenici i Višegradu.[122] Godine 1805. i 1806. bio je Fejzulah-beg u Bijeljini. Kupovao je i slao hranu vojsci Sulejman-paše Skopljaka i Sinan-paše Sijerčića, a to se vidi iz jednog pisma od 14. VII 1805.[123]

Bijeljinskom je kadiji naređeno 1806. da Fejzulah-begu nađe konak, ambare, mlinove i kola i da mu u svakom pogledu ide naruku. Kadiji i Fejzulah-begu naređeno je da se zbog velike potrebe uzima pšenica i kukuruz iz ambara tamošnjih posjednika uz novčanu naknadu, potom da se žito melje i peksimet peče, te da se hrana prenosi kolima u ordiju Sulejman-paše.[124]

Godine 1809. obavljao je istu službu u *Prijepolju.* Naređeno mu je (6. VII) da izda 1500 oka kukuruzna brašna fočanskim vojnicima u *Novoj Varoši.*[125]

Koncem spomenute godine sjedio je u *Pljevljima.* Naređeno mu je da sakuplja hranu po čajničkom o fočanskom kadiluku (28. XII).[126]

Godine 1810. pozvao ga je ćahaja bosanskog vezira *Abdulkerim* pismom (17. XII) i službenim nalogom (20. XII) da odmah dođe u Travnik veziru. O čemu se tada radilo, ne zna se.[127] Kao povjerenik za prehranu vojske bio je i 1828. na *Zagorju,* gdje se sakupila vojska koja je bila određena da krene na Rusiju. U proljeće naredio je *Abdurahim-paša* fočanskom kadiji, da njegov kadiluk ima dati 500 tovara hrane, a nevesinjskom kadiji da njegov kadiluk ima dati 200 tovara hrane vojsci na Zagorju, koju će dijeliti Fejzulah-beg i o tome voditi tefter i po obavljenom poslu predati ga divanu u Travnik.[128] To je ujedno i posljednja služba što je bila povjerena Fejzulah-begu Dženetiću, kome je tada bilo preko šezdeset godina. On je u toj godini i umro. Ta nam činjenica jasno kaže da je on bio pristaša reforama i da je odobravao ukidanje jeničara, koje je satrao Abdurahim-paša.

Po smrti braće Derviš Mustafa-bega i Lutfulah-bega našao se gotovo čitav Smail-begov imetak u Fejzulah-begovim rukama. Kako je već rečeno, on je otkupio od Derviš Mustafa-bega sav njegov pokretni i nepokretni imetak u Jagdžizade mahali, a s bratom po ocu, Mehmed Emin-begom, naslijedio je i Lutfulah-begovu imovinu. Njih dvojica uzeli su pod tapiju zemlju u selu Zagoru u zijametu *Crna rijeka* kod Trnova. Tapiju su im kao nasljednicima izadali zaim Crne Rijeke Ahmed i Mehmed Hanefija 16. X 1793.[129]

[121] Kadića arhiv, 1088 i 1096.
[122] Kadića arhiv, 389.
[123] Kadića arhiv, 258.
[124] Kadića arhiv, 1089 – 1092.
[125] Kadića arhiv, 515.
[126] Kadića arhiv, 1093.
[127] Kadića arhiv, 442 i 448.
[128] Kadića arhiv, 1101.
[129] *Acta turcica,* 3837.

U Vlakovu imao je Fejzulah-beg jedan čifluk. U njegovu je posjedu bio 1792. i 1821.[130] Isto tako na njih dvojicu prešla je polovica zijameta Rožanj. Tako je sada cio ovaj zijamet bio u njegovu posjedu. U Rožnju je kupio 1217 (1802/3) zemlju od zimije Teše za 77 groša.[131]

Fejzulah-beg se dva puta ženio. Prva žena *Šerifa* Umigulsum bila je kći Alija-ge Dage iz Vekilharč mahale[a]. S njom se vjenčao 9. X 1791.[132]

Dagić je bio bogat čovjek, a tako i njegova žena *Arifa*. Po smrti ove žene ponovno se oženio *Nefisom* iz porodice Soča. S njom nije imao djece. S prvom ženom, što se zna, imao je dva sina: Derviš Smail-bega i Mustafa-bega. Prvi je umro 1821, a drugi je nadživio oca.

Po Fejzulah-begovoj smrti naslijedio je Mustafa-beg sav njegov imetak osim osmine, koja je pripala njegovoj mačehi Nefisi, a zijamet je dijelio popola sa stricem Mehmed Emin-begom. Po smrti majke Umigulsume (umrla prije 23. V 1807) prešla je zemlja u *Ćatićima* kod Visokog na njene sinove, i spahija im je izdao tapiju[133] 1807. godine. Tu je zemlju držao pod tapiju i njihov djed po majci Ali-aga Dago. Po smrti Derviš Smaila prešao je i njegov dio na Mustaj-bega.

Mehmed Emin-beg, sin Smail-begov, iz drugog braka, nadživio je svu braću. Po očevoj smrti rastavila se od pastoraka njegova mati i iselila iz Dženetića konaka i nastanila se u staroj kući u Mehmed-begovoj mahali. Tu je stanovao i Mehmed Emin-beg do smrti. Bio je zaim i sarajevski muselim u dva maha. Pristao je uz pokret Husein-kapetana Gradaščevića. On je sudjelovao u onoj vojsci što ju je 1832. poveo Gradaščević protiv Kara-Mahmud-paše i na tom pohodu on je poginuo u boju što se vodio na Zlom Stupu blizu Sarajeva 2. lipnja. Po ulasku Kara-Mahmud-pašinu u Sarajevo (4. VI 1832) zaplijenjena je bila imovina Mehmed Emin-begova i popis sa 1370 raznih dukata predan sarajevskom muselimu Musa-agi, koga je postavio (6. VI) ovaj novi vezir. Taj Musa-aga pripadao je sviti Kara-Mahmudovoj. To je zavedeno u sidžil 5. XI 1832.[134]

Mora da je Mehmed Emin-beg bio istaknuta ličnost u borbi protiv reforama i u Gradaščevića pokretu, jer je od svih viđenijih učesnika bila konfiscirana imovina samo Husein-kapetanova, Mujage Zlatarevića i njegova.

Iz smrtovnice koja je provedena godinu dana kasnije (oko 20. VII 1833) saznajemo, da je pokretna imovina procijenjena na 1292 groša i 18 para i da je bio prezadužen. Nasljednici su mu: žena *Hatidža*, sin Abdulah-beg, te kćeri Hanifa, Derviša i Nurija, i nisu bili punoljetni.[135]

Abdulah-beg je umro prije 1842. Tako je zatvorena Dežnetića kuća u Mehmed-begovoj mahali.

[130] *Sidžil, 33*, 60 i 41, strana 102.
[131] *Acta turcica*, 3910.
[132] *Sidžil 32*, str. 205.
[133] *Acta turcica*, 3854.
[134] *Sidžil 71*, str. 176.
[135] *Sidžil 72*, str. 111.
[a] Današnja Ulica Toplik.

4.

DŽENETIĆI MUSELIMI

S institucijom muselimluka sretamo se u Sarajevu u XVII stoljeću. *Muselim* ili *muteselim* – ponekad se zove i *kajmekam* – *jest organ* namjesnika ili vezira pokrajine. On obavlja razne administrativno-policajne poslove po nalogu vezira pokrajine i kadije u dotičnom mjestu. Njega nema u onom gradu gdje stoluje vezir. U bosanskom ejaletu sjedili su muselimi u Sarajevu, Mostaru, Banjoj Luci, Pljevljima i nekim drugim mjestima tokom XVIII i prvih decenija prošlog stoljeća.

Muselime je postavljao i skidao vezir. Njegova je vlast trajala do promjene vezira, ako ga ovaj ne bi prije svrgnuo i postavio dugog. Novi vezir mogao je potvrditi muselima svoga pretšasnika ili postaviti nekog drugog. Muselimi su postavljani i skidani vezirskom bujruldijom. Često su smjenjivani. Muselim je bio uvijek osoba vezirova povjerenja. Ova služba nije nikad postala nasljednom.

Muselimu su pojveravani i neki drugi poslovi, kao pobiranje raznih dača i valijina taksida.

Ovdje ću nabrojati one Dženetiće koji su bili sarajevski muselimi.[136]

Prvi od njih bio je

Osman-beg, a postavljen je 5. III 1752,[137] ali ne znam dokle je vršio ovu službu. Izgleda da je istom bujruldijom skidan pređašnji a postavljan novi muselim. To zaključujem po tome što u Kadića arhivu ima dvadeset bujruldija kojim se postavljaju ili ponovo potvrđuju ili na položaju ostavljaju pojedini Dženetići, a ni jedna kojom se skidaju.

Smail-beg, je postavljen prvi put 26. rujna 1754. Dana 12. rujna potvrdio je Smail-bega vezir Mehmed-paša, a isto tako 5. siječnja 1764. Ali-paša. On je bio na kratko vrijeme skinut, jer ga ponovo postavlja Ali-paša 13. veljače iste godine. Kao svoga muselima ostavlja ga Mehmed-paša 29. listopada 1764. Na 3. travnja bio je ponovno potvrđen.

Na 5. kolovoza 1765. javlja Ćamil-paša da i nadalje ostavlja Smail-bega svojim muselimom.

Po želji naroda skinut je *Ibrahim-aga* 9. ožujka 1766, a postavljen Smail-beg. U srpnju je ponovo postavljen, što znači da je prije toga bio skinut. Bujruldijom od 7. svibnja 1769, javio je Ali-paša da Smail-beg i dalje ostaje muselim. Ponovno je postavljen 28. studenog 1770. Na 6. veljače 1774. skinut je Omer-aga Fazlagić[138] i postavljen Smail-beg.

Bujruldijom od početka redžeba 1189 (konac kolovoza 1775) javio je Mehmed-paša da je 27. džum. II iste godine (25. kolovoza) postavljen za bosanskog

[136] V. Skarić je donio nepotpune liste sarajevskih muselima u svome djelu Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austro-ugarske okupacije, Sarajevo 1937, 145 i 159. Te će liste ovim podacima bili znatno popunjene.
[137] Kadića arhiv, 1034.
[138] Ovo je onaj Fazlagić o kome pjeva pjesma:
Na Ophodi prema Bakijama
Moba žela age Fazlagića.
Isp. H. Kreševljaković, *Vodovodi i gradnje na vodi u starom Sarajevu*, 1939, str. 209.

www.BosnaHistorija.com

vezira i da ostavlja Smail-bega na mjestu sarajevskog muselima. Ostao je do ožujka. Zamijenio ga je Abdulah-aga Supraga, koji je skinut 30. VII, i posljednji put postavljen Smail-beg i ostao je do veljače 1777. godine.[139]

Derviš Mustafa-beg bio je, po V. Skariću, četiri puta muselim, i to 1781, 1785, 1788. i 1790. godine. Iz originalnih bujruldija vidi se da je 24. siječnja 1780. kao muselim Abdulah-paše Defterdarije. Na 23. studenog 1785. skinuo je Ahmed-paša Ahmed-bega (Paloša) i postavio Derviš Mustafa-bega, a 28. travnja 1789. postavio ga je Arslan Mehmed-paša, skinuvši i opet Paloša.[140]

Ali-beg postao je muselim 18. siječnja 1794. mjesto Paloša.[141] Bio je na tome položaju i 30. svibnja 1795, jer mu je toga dana upućen nalog da pokupi mukatu od zečijih koža.[142] Za nj kaže kroničar Bašeskija da je bio zaim i muteselim i veliki nasilnik.[143]

Sin Ali-begov

Osman-beg postavljen je dva puta za muselima, i to 3. veljače 1813. i 6. listopada 1822. godine.[144]

Posljednji muselim Dženetić bio je

Mehmed-Emin, najmlađi sin Smail-begov. Službu muselima vršio je 1828. i 1829. godine.[145]

Iz jedne bujruldije, kojom je postavljen 1810. *Derviš Mustafa-beg Paloš* muselimom, saznajemo da muselim treba da bude pravedan, da sa svakim živi lijepo, da pazi na šerijat i kanun, sirotinji i raji da ne čini zuluma, a u teškim poslovima kada je teško donijeti odluku, neka se obraća veziru.[146]

5.

POSLJEDNJI DŽENETIĆI

a) *Ćemaluški Dženetići.*

Veliki imetak ćemaluških Dženetića pripao je Mustafa-begu, sinu Fejzulah-begovu, koji je kraće vrijeme bio jedini muški član ove grane. Njegov je otac bio posljednji ćemaluški Dženetić koji je u javnom životu nešto značio. Mustafa-beg se bavio upravom svoga imetka i begovao poput mnogih drugih nakon uvođenja redovne vojske i ukinuća spahiluka. I on je držao otvoren konak, u koji su dolazili njemu ravni ljudi i vodili besposlene razgovore.

[139] Na ova postavljanja i potvrde Smail-bega odnose se slijedeći dokumenti u Kadića arhivu, a navodim ih po iznesenim slučajevima, a ne po rednom broju. Broj 1035, 1042, 1048, 1049, 1050, 1052, 1040, 1055, 1056, 1066, 1063, 1065, 1068, 1070.

[140] Kadića arhiv, 1072, 1075 i 1082.

[141] Kadića Kronika XIV, 142.

[142] Kadića arhiv, 1085.

[143] *Gl. Z. m.* XXXI (1919), str. 58.

[144] Kadića arhiv 1095 i 1100.

[145] *Sidžil* LXXI, str. 176.

[146] V. Skarić, o. c. str. 159.

Mustafa-beg je rođen u Sarajevu 1806. ili 1807. godine. Polazio je mekteb i medresu, a učio je i pred svojim ocem. U Mestvičinu popisu od 1842. g.[147] zapisano je da je Mustafa-beg sin Fejzulah-begov, da stanuje u Jagdžizade Hadži-Ahmedovoj mahali u kući broj 4, da je imao 36 godina, povisoka stasa, crnih brkova i da ima 4 malodobna sina; Sulejmana od 13, Fejzulaha od 6, Sejidina od 4 i Abdulaha od godinu. Ovdje je Mestvica očito pogriješio, jer je Fejzulah bio najstariji sin Mustaj-begov, kako on to izričito kaže u svojoj zakladnici i, prema tome, njemu je bilo tada 13 godina, a Sulejmanu 6. Kasnije mu se našao sin Mehmed (Mušan) i kćeri Mulija, Haša, Derviša, Šerifa i Ašida.[148]

Mustafa-beg je nešto doprinio povećanju svojih prihoda. Blizu Švrakina Sela[h] uzeo je tri zemljišta pod tapiju. On je uzeo od svog suvlasnika pod tapiju erazi miriju i emlać u selu Medići[i] za 2750 groša. Isto tako u istom selu uzeo je pod tapiju „ravnu njivu" od spahije Mehmeda uz uvjet da daje desetinu. „Ravna njiva" obuhvatala je prostor od 10 osmaka usjeva. Takođe je uzeo jednu njivu kraj sela Otoke[j] uz Miljacku, od pola osmaka usjeva. Ta je njiva bila 9 godina zapuštena, zbog poplave Miljacke. Prva je tapija izdana 19. šabana 1255, a druga 21. džum. II 1258. godine.[149]

Braći Derviš Smail-begu i Mustafa-begu dao je spahija Nuhan tapiju na zemlju u selu *Ćatići*,[k] džemat Kralupi, nahija Visoko, 15. reb I 1222 (23. V 1807), što je ostala mahlul iza umrle im majke Umigulsume, kćeri Ali-age Dage.[150]

Mustafa-beg je otkupio od svoje mećehe *Nefise Sočo* dijelove u kućama u Jagdži mahali i dućanima u Halvadžiluku, Abadžiluku i Ćurčiluku[l] za 2900 groša, a ona je zadržala za sebe jedan dućan s arsom u Ćurčiluku. O ovome je napisana isprava 27. džum. II 1240 (17. I 1825).[151]

Od Omer-age Gurde kupio je dućan u Kazazima[m] 1847. godine za 3.000 groša.[152]

Da ne zaostane za svojim rođakom hadži-Osman-begom Dženetićem, uvakufio je i Mustafa-beg jednu bašču u Kulin H.-Balinoj mahali[n] i 2 dućana u sarajevskoj čaršiji i odredio da se od prihoda podmiruju potrebe džamije u njegovoj

[147] Ovaj popis čuva se u Gazi-Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu – list 65, strana 2, a sadrži ćefilemu (uzajamno jamčenje) svih odraslih muških stanovnika Sarajeva i okoline. Napisao ga je Mulo Divović, zvani Mestvica ili Vrcanija. Ovaj popis sada obrađuje Derviš M. Korkut, službenik Muzeja grada Sarajeva. Njemu zahvaljujem za ovaj podatak.

[148] Mulija je bila udata za Avd-agu Džinu, Haša za trgovca H.-Ahmed-agu Jabučara, Derviša za Avd-agu Mostarca, Šerifa za Slih-agu Kundura, terziju.

[149] *Acta turcica*, 3768 i 3767.

[150] *Acta turcica*, 3854.

[151] *Acta turcica*, 3779. Datum na ovoj ispravi pogrešno je označen. Kako je Fejzulah-beg umro 1828, to se nikako ova prodaja nije mogla desiti 1240 (1825), nego tek 1828. ili nešto kasnije.

[152] *Acta turcica*, 3817.

[h] Današnje novoizgrađeno naselje pod imenom Naselje Pavla Goranina koje se nalazi u Novom Sarajevu.

[i] U popisu naseljenih mjesta na teritoriji SR Bosne i Hercegovine se ne spominje ni jedno naseljeno mjesto pod ovim imenom.

[j] Danas istoimeno gradsko naselje na teritoriji Novog Sarajeva.

[k] Selo, 14,5 km udaljeno od Visokog.

[l] Naziv istoimene ulice na Baš-čaršiji koja je dobila ime po zanatskim i trgovačkim radnjama.

[m] Tradicionalni naziv jedne od ulica na Baš-čaršiji.

[n] Današnja Nemanjina ulica.

mahali.[153] Osim toga vakufa učinio je Mustafa-beg veći dio svoga imetka *evladijet vakufom* (fidei comis). O tome je napisana zakladnica 23. ševala 1289 (24. XII 1872). Taj se vakuf sastojao od 5 kuća s baščama, među kojima je bio i njihov konak s površinom od 7.010 kvadratnih metara, jedne pekare, jedne vodenice na Mošćanici, dvaju dućana i 35 raznih knjiga (kitaba). Prvih šest objekata stajaše u Jagdžizade H.-Ahmed mahali, u ulici Gazi-Husrevbegova hamama, a nosili su onovremene brojeve 263, 269, 190, 247, 245 i 243,[154] i od njih je uspravo još samo kuća pod današnjim brojem 40. Pekara je bila na ćošku Titove i Vuka Karadžića ulice, a vodenica u Šejh Ferah mahali u Odžaktanovoj ulici pod brojem 7. Napuštena je 1917. godine.[155] Od ona dva dućana jedan je u Saračima br. 33, a drugi u Malom Ćurčiluku broj 37. Obje zgrade postoje i danas.

Jedan dio od onih 35 knjiga čuva se danas u Gazi-Husrevbegovoj biblioteci u Šarajevu. Po odredbi zakladnika knjige su se čuvale u kući i nisu se smjele iznijeti dok živi i posljednji član ove porodice. Tako je i bilo sve do 1928. godine.

Po odredbi zakladnice Mustafa-beg i iza njega njegovi potomci stanovaće u konaku, a ostali objekti imaju se izdavati pod kiriju. Od prihoda će se jedan dio trošiti na potrebe četiriju sarajevskih džamija, dijeliti sirotinji i siromašnim softama (bogoslovima), a ostatak pripada muškim članovima porodice. Upravitelj ove zaklade biće najstariji član porodice. Kad izumre rod Dženetića, onda evladijet-vakuf postaje pravim vakufom. Tako je i bilo 1928. g.[156]

Slušao sam podavno kako je uvakufljenje gornjih objekata učinio Mustafa-beg Dženetić, da iz miraza isključi kćeri koje su se preko očeve volje udale za ljude prosta roda.

Prvi mutevelija obaju vakufa bio je sam *Mustafa-beg* i kad je on umro 1874,[157] naslijedio ga je najstariji sin *Fejzulah-beg* (rođen 1829) i upravljao je tim vakufom sve do smrti (18. II 1903). Za njegove uprave sagrađena je ona kuća na uglu Titove i Vuka Karadžića ulice, koja je 1913. nosila 6.000 kruna kirije. Kako je još 1895. umro po starosti drugi sin Mustafa-begov Sulejman Zaim-beg,[158] a i Avdi-beg 1901, ostali su u životu *hadži Seid-beg* i *Mušan-beg*, te sestra *Ašida*. Njih troje, kao i Avdi-beg te Sulejman Zaim-beg, nisu bili potpuno normalni. Uprava vakufa trebalo je da pređe na hadži Seid-bega. Ali zbog njegove duševne mane predan je njemu na upravu onaj prvi vakuf, a drugi na upravu Mehmed-begu Šurkoviću. Mušan-

[153] S. Kemura, *Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe*, Sarajevo, 1910, str. 355. i 367–369.

[154] To je danas dio Titove ulice od bivše Gazi-Husrevbegove banje i katedrale do ulice Radojke Lakić. U narodu zvaše se to i Gornja Ćemaluša.

[155] H. Kreševljaković, *Vodovodi i gradnje na vodi u starom Sarajevu*, Sarajevo, 1939, tr. 188.

[156] S. Kemura, o. c. str. 330–336. Godine 1889. iznosio je prihod ovoga vakufa 1210 forinti, potrebe 612, a suvišak 598, a 1913. godine 8076 kruna, od toga je pripadalo potomcima 3168 kruna, a ostatak se trošio na odredbe zakladnice (108K), popravak objekata (600K), porez, namet i vodovod (2000K) i otplatu zajma (1720K) za podignutu zgradu na mjestu pekare i dviju kuća. Proračuni vakufa Bosne i Hercegovine za godinu 1889, Sarajevo 1889, str. 141; Proračuni vakufa Bosne i Hercegovine za godinu 1913, Sarajevo 1913, str. 233.

Kako se vidi iz gornjeg proračuna, trošio se na dobrotvorne svrhe skroz neznatna suma, koja je iznosila 1.35% od ukupnog prihoda. Osnivači evladijet-vakufa imali su pred očima očuvanje svoje imovine od otuđivanja i osiguranja svojih potomaka. To je cilj ovakvih vakufa.

[157] Kronika M. E. Kadića XXVI, broj 251.

[158] Kronika M. E. Kadića XXVII, str. 328. Bio je oženjen Hatidžom, kćerkom Mehmed-age Zildžića iz Džami-atik mahale. Vjenčali su se 16. IV 1847. Sidžil 82, str. 233.

-beg i Ašida umrli su za vrijeme prvog svjetskog rata, hadži Seid-beg 3. veljače 1922,[159] a slijedeće godine umro je i Mehmed-beg Šurković.

U životu je bio još samo jedan Dženetić, i to *Hadži Asim-beg*. On je duže vremena živio u Carigradu i sada se vratio u Sarajevo i preuzeo svu baštinu nekad moćne kuće ćemaluških Dženetića.

Osim Sulejman-Zaim-bega, oca hadži Asim-begova, nije se nijedan sin Mustafa-begov ženio, a i Ašida je umrla kao djevojka. Od smrti Fejzulah-begove njihov je konak bio zatvoren i nikada se nije otvorio. Sulejman-Zaim-beg se iza 1882. iselio iz roditeljske kuće i nastanio se u Miščinoj mahali.[o] Imao je dvoje djece: kćer Arifu i sina hadži Asim-bega.

Nakon Fejzulah-begove smrti (1903) zavladalo je jadno stanje u Dženetića konaku. Bećari (neženje) i suludi ljudi živjeli su na svoj način. Obuzela ih je velika škrtost. Kuća i u njoj gospodski namještaj propadao je. Izjedala ga je prašina i izgrizali miši. Avlija je u travu zarasla. To je ona avlija o kojoj pjeva pjesma:

Kolika je Abuhajat-jalija,
Još je veća Dženetića avlija,
S kraja na kraj đulbeharom procvala.

Od škrtosti nisu držali ni sluge ni sluškinje. Dokle je išla ta škrtost i kakav je odnos vladao među posljednjim članovima te porodice, neka nam posluži slijedeći primjer: Ašida je uzela jedne papuče u trgovca koji je imao svoju radnju u dućanu ove porodice, i rekla mu da cijenu papuča, 1.20 K odbije od kirije, koja je iznosila 100 K mjesečno. Kad je njen brat hadži Seid-beg došao po kiriju, trgovac mu je pri isplati zatražio 1.20 K za one papuče, a on mu je odgovorio da o tome ništa ne zna, i da to traži od Ašide. Ovako nešto nije mogao u ono doba (1912. ili 1913) učiniti ni najobičniji Sarajlija.

Dženetića je konak još jedanput procvao na vrlo kratko vrijeme. Povrativši se Hadži Asim-beg iz Carigrada, nastanio se u njemu i uredio ga po starom redu, i tu je proveo posljednje dane života. Dva puta se ženio, ali ni sa jednom ženom nije imao poroda. Tome je bio uzrok na Hadži Asim-begovoj strani. Po njegovoj smrti preudala se njegova druga žena i u tome braku dokazalo se da je rotkinja. Hadži Asaim-beg je imao jednu sestru. Udala se protiv očeve volje za Mehmed-efendiju Rašidagića, bivšeg bimbašu (majora). I ona je umrla bez poroda. Njen otac Sulejman-Zaim-beg nije dozvolio kćeri da dolazi u njegovu kuću zbog udaje za čovjeka koji nije bio beg. Od njene udaje do smrti očeve otac je nije nikad vidio. Ona je vidjela oca u času kad je umirao. Kad bi se kasnije poneki otac ražljutio zbog udaje kćeri, govorilo se: „Odljutiće se, nije on Dženetić!"

Hadži Asim-beg je umro od upale pluća 22. srpnja 1928. godine, kao posljednji član ćemaluških Dženetića i kao posljednji muški potomak ove porodice. Dženetića evladijet-vakuf pripao je Centralnoj vakufskoj upravi.

[159] Kronika M. E. Kadića XXVIII, str. 553. Iza njega ostala je oveća svota gotova novca i on je odredio da se trećina njegova imetka potroši u dobrotvorne svrhe. Izvršitelj njegove oporuke Akif-efendija Muvekit osnovao je jedan vakuf, koji je po njegovoj smrti (umro 1937) potpuno sproveo i sredio njegov izvršitelj oporuke Mustafa-ef. Varešanović.

[o] Današnja ulica Refika Šećibegovića.

www.BosnaHistorija.com

b) *Bistrički Dženetići*

I od njih nema više nikog u životu. U muškoj su lozi izumrli 1882, a u ženskoj 20 listopada 1946. godine.

Iza *Alibega* (umro 1798) ostala je žena Alijja[160] i dva sina, *Osman-beg* I *Muhamed-beg*, te kći *Mejra*. Braća su stanovala u Čokadži H.-Sulejman mahali.[p] Obojica su bili zaimi, kako nam je to već otprije poznato, i obojica su obavili hadž, i to su poslije onog Hadži Alije koji se prvi od Dženetića nastanio u Sarajevu, prve hadžije iz ove porodice, premda su svi ostali Dženetići morali obaviti ovu dužnost.

Iz Mestvičina popisa ćefileme znamo da je *Osman* stanovao u kući broj 1 u Čokadži mahali, da je sin Alijin, da je bio osrednjeg rasta, bijele brade i da mu je onda bilo 58 godina. Imao je sina Aliju od 17 godina i slugu Jusufa. *Muhamedu* su bile onda 52 godine, a i on je bio srednjeg rasta i bijele brade, a držao je dvojicu slugu, Abdulaha od 22 i Omera od 17 godina. Stanovao je u istoj mahali u kući broj 2.[161] Obojica su pristali uz reforme Mahmuda II. *Hadži Muhamed-beg* nije se isticao u javnom životu Sarajeva. Dva puta se ženio, ali nije imao poroda. Umro je 1269. (1852/53) godine.[162] Mejra se udala za hadži-Mustaf-agu Bakarevića, sina onog Ibrahim-age, koga je u Zvorniku dao pogubiti Abdurahim-paša s ostalim poglavicama jeničara 1826, i nadživjela je oba brata. Umrla je 1275 (1858/59) godine.

Hadži-Osman-beg bio je sarajevski muselim, i u tome se svojstvu spominje 1825. godine.[163]

Godine 1809. postavljen je beratom za povjerenika (nezli emin) za prehranu vojske, koja se spremala da udari na Srbiju.[164] Bujruldijom od 5. džum. I 1224 (18. VI 1809) naređeno je agi u Brčkom i ostalim da u sporazumu s Osman-begom Dženetićem iskrcaju hranu što će doći lađom iz banjolučkog kadiluka i da je smjeste na sigurno mjesto. Ta je hrana namijenjena vojsci što se nalazi u Bijeljini i okolini.[165] Prema tome, on je zaista vršio povjerenu mu dužnost. Međutim, kako je Osman-beg bio spahija i uživao timar, morao je poći na vojnu. Iz jedne bujruldije na sarajevskog kadiju, zastupnika muselima i zastupnika bosanskog alajbega od 7. ramazana 1224 (16. X 1809)[166] vidi se da on sa svojim vojnicima nije došao u carsku vojsku, premda je naređeno bosanskom defterdaru da ga pozove da ne oklijeva da krene i, ako odmah ne krene, ima mu se oduzeti timar. Šta je dalje bilo, ne znam. Ovaj slučaj ističe i dr Truhelka.[167]

Mjesto nekadašnjeg Ajanskog vijeća, koje je ukinuto, za bosanskog vezira Vedžihije (1836–1840) ustrojeno je slično vijeće nazvano *Medžlisi kiram*. Krajem travnja 1846. imenovan je Hadži Osman-beg njegovim članom.

[160] Alijja je bila kći Ahmed-ef., mutevelije Gazi-Husrevbegova vakufa, stanovnika Oruč Pehlivan mahale. S njom se vjenčao 1. II 1783. *Sidžil* 22, str. 15.

[161] Kefileme defter – list 44b – u Gazi-Husrevbegovoj biblioteci. Za ove podatke zahvaljujem Dervišu M. Korkutu.

[162] Kronika M. E. Kadića XXV, 135. S prvom ženom Zibom Mahmudefendizade iz Čemaluše vjenčao se 19. reb. I 1252. (4. VII 1832). *Sidžil LXXV*, 235.

[163] *Acta turcica*, 3335. i Kadića arhiv 1100.

[164] Kadića arhiv, 1202.

[165] Kadića arhiv, 1094.

[166] *Acta turcica*, 919.

[167] Dr Ć. Truhelka, „Historijska podloga agrarnom pitanju u Bosni", *Gl. Z. m.* XVII (1915), str. 38.

[p] Današnja Ulica Bistrik Basamaci.

Godine 1847. osnovao je ovaj Hadži Osman-beg dva vakufa. Prvi vakuf sastojao se od tri dućana u čaršiji Kazazi, a prihod od njih imao se trošiti na Kečedži Sinan-džamiju u Sarajevu. O tome je napisana zakladnica 15. dž. I 1263 (1. V 1847).[168]

U Bistriku je podigao jedan mekteb i uvakufio ga zajedno sa zemljištem, i odredio da se jedan dio toga zemljišta pretvori u groblje, gdje će se pokopati on i njegovi potomci. Za uzdržavanje mekteba uvakufio je dva dućana u staroj Fišekčijskoj i jedan dućan s magazom u staroj Tarakčijskoj čaršiji.[169] Zakladnica o ovome vakufu napisana je 5. zilhidže 1263 (14. XI 1847).[170]

Godine 1906. porušena je stara zgrada ovog mekteba i sagrađena moderna, u kojoj je danas Dom kulture „Hasan Kikić".

Hadži Osman-beg je poslije već spomenute Hadži Nefise prvi član porodice Dženetića koji je od sebe nešto dao svojoj vjerskoj zajednici.

Kao zaim stajao je po strani u doba bune protiv ukidanja jeničara 1826. i 1827. i izgona Abdurahim-paše iz Sarajeva, pri čemu se istakoše sitni građani Sarajeva i njihovi saveznici Visočani. Za vlade Ali Namik-pašine u Bosni (1828–1831) on je, s još nekim ljudima od ugleda, podstrekavao Sarajlije na bunu protiv slabog bosanskog vezira. Taj vezir nije bio u stanju da skine Osman-begova rođaka Mehmed Emin-bega Dženetića s položaja sarajevskog muselima, nego ga je morao nolens-volens ostaviti na položaju i povjeriti njemu i kadiji Sarajeva u ime svoje i u ime ajanskog vijeća da kazni zastupnika „nekibul ešrafa" Fadil-efendiju Šerifiju, Osman--bega Dženetića, Derviš-bega Babića i dvojicu aga, zbog nepristojnog ponašanja i bacanja smutnja u gradu. Šta se desilo s ovim ljudima, ne kaže nam ni Bašagić kao ni Muvekit.[171]

Za Husein-kapetanova pokreta (1831–1832) spominje se i hadži Osman-beg.

Krajem 1835. proveo je paša Vedžihija neke reforme u vojsci. Od spahija stvorio je četiri puka (dvije divizije) pod imenom „suvariredife" (konjanička rezerva). U toj vojsci postao je Hadži Osman-beg *kajmekamom*, i u tome je svojstvu ostao do smrti.

Godine 1839. došlo je do spora između Hadži Osman-bega i Ahmed-Munib--efendije Glođe, vrlo ugledne ličnosti svoga vremena u Sarajevu, zbog jednog hana u *Vučijoj Luci*. Muselim *Mustafa-beg Babić* stavio se na stranu Dženetića, a većina Sarajlija pristala je uz Glođu. Bos. vezir Mehmed-Salih-paša Vedžihija pozove Glođu u Travnik, ali ovaj se ne odazove, no pobjegne u Dubrovnik, a neke kolovođe pobune skloniše se pod okrilje Smail-age Čengića, dok Vedžihiju uklone iz Bosne. Ovaj je događaj s mnogo krivih podataka obradio S. Bašagić u svojoj „Kratkoj uputi" na strani 154. Osman-beg se bavio i zakupom drž. prihoda. Tako je zakupio mukatu Kreševa i Vareša za 1825. godinu. To je bio naročito unosan posao u doba mira i rodnih godina. Kreševski su kovači podmirivali najveći dio Balkana konjskim pločama, a Vareš raznom željeznom robom.[172]

[168] *Sidžil 82*, str. 105; S. Kemura, o. c., str. 143–146.

[169] H. Kreševljaković, *Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini I*, Zagreb 1935, strana 176.

[170] S. Kemura, o. c. str. 158–162.

[171] S. Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine* (1463–1850), Sarajevo 1900, str. 139.

[172] *Acta turcica*, 3335.

Hadži Osman-beg je stanovao u Čokadži-Sulejman-mahali (dio Bistrika oko današnje tvornice ćilima, zvan Šehove Dugonje). Tu je uz svoju stambenu kuću sagradio za onda ogromnu kuću, koja je još uvijek uzgor. Ta je kuća dovršena iza njegove smrti (umro 14. studenog 1847) i u njoj je bio do 1878. austrijski generalni konzulat, a kasnije policija i gradsko poglavarstvo do 1896. Ta kuća danas nosi broj 21, dok njihove stare kuće nose broj 17 i 19.

Hadži Osman-beg se dva puta ženio. Prvi put je bio oženjen Hamidom, kćerkom kadije Ahmed-efendije Čohadžića iz Peltek Husamudin-mahale.[p] Vjenčanje je obavljeno 3. džum. II 1227 (14. VI 1812).[173]

Drugoj ženi bilo je ime *Umihana,* a kći je nekog Ahmed-age. Umrla je 1275 (1858/59) i pokopana u porodičnom groblju.

Iza Hadži Osman-bega ostali su sinovi Ali Vasfi-beg i Muhamed-beg, te tri kćeri udate za trojicu Uzunića.[174]

Iz popisa ostavine sastavljenog 21. reb. II 1264 (26. III 1848)[175] vidi se, da je Hadži Osman-beg bio vrlo bogat čovjek. Njegov je cjelokupni imetak procijenjen 157.030 groša, ali to nije bila ni izdaleka prava vrijednost. Ovdje donosim važnije stavke toga popisa:

Nakon nabrojenog pokućstva i 78 dužnika ostavio je mnogo stoke sitnog i krupnog zuba u selima Vlakovo, Breza, Lužani, Jasik, Rajlovac;

žito u kući u hambaru te u selima Rajlovac, Vlakovo, Lužani, Crni Vrh;

Zgrade:

dućan s magazom u Fišekčijskoj čaršiji	3.500
4 dućana u Kaukčijskoj čaršiji	6.000
14 dijelova od 40 dijelova u dućanu u gornjoj čaršiji	500
1/3 velikog hana u čaršiji Čekrekči	5.000
2 kasapska dućana u tabakčijskoj čaršiji	3.000
2 staje u gornjoj čaršiji	100
iznajmljenu kuću u Ajas-paša mahali	5.000
prazno zemljište u Gornjoj Varoši	1.000
1 mlin na Moščanici	2.000
veliki konak u Čokadži-mahali	12.500
svi mulćevi u selu Lužanima	1.000
svi mulćevi u selu Breza	500
svi mulćevi u selu Višnjica	500
svi mulćevi u selu Crnil	500
svi mulćevi u selu Bektaš Japri	500
svi mulćevi u selu Crni Vrh	300
veliki han u Vučijoj Luci	2.500
svi mulćevi u selu Varanović (?)	300
svi mulćevi u kadiluku Kladanj	500
svi mulćevi u Bogoviću	250
svi mulćevi u Vlakovu	500
svi mulćevi u kadiluku Srebrenica	500
vrijednost nekretnina	50.150
vrijednost ostavine	157.030

[173] *Sidžil 52,* str. 156.
[174] Fatima za Abdulah-efendiju, Derviša za Ismet-pašu i Hatidža-Almas za Selim-efendiju.
[175] *Sidžil 83,* str. 16–19.
[p] Današnja Sandžačka ulica.

Ali-beg je bio posljednji Dženetić koji je zauzimao neki položaj u državnoj službi. Kako mi je pripovijedala njegova kći Derviš-hanuma, udata Svrzo, Ali-beg je rođen poslije posljednje epidemije kuge u Sarajevu i ostaloj Bosni (1813–1815), u Sarajevu zvane „mubarećija", a u Mostaru „veliki hastaluk". Kraće vrijeme proveo je na naukama u Carigradu. U prvom puku od spahija ustrojene rezervne konjice Ali-beg je bio aga desnog kola i oko 10. travnja 1847. unaprijeđen za drugog bimbašu (majora).[176] Po očevoj smrti unaprijeđen je 2. srpnja 1848. na čast kajmekama u istom puku, na prijedlog bosanskog vezira Tahir-paše. Tu je čast prije nosio njegov otac.[177] Bujruldijom od sredine zulkade 1266 (oko 22. IX 1850) upućenom svim kadijama Bosne javlja Omer-paša Latas, da se osnivaju dva bataljona (tabora), koji će s časnicima brojiti po 1500 ljudi, da je naloženo kajmekamu Ali-begu da to organizira. U tu vojsku imaju se uvrstiti momci od 18–25 godina i to nakon pregleda da li su za vojsku sposobni. Ne smiju se uzimati jedini muškarci u kući. On je taj posao i obavio.[178]

Nakon ponovne reorganizacije uprave u Bosni 1851. organiziran je merkez (policija). Jedno vrijeme bio je direktor policije ovaj Ali-beg. On je u tome svojstvu putovao po Bosni.[179] Nešto prije 3. lipnja 1867. postavljen je za člana upravnog vijeća (idare medžlis)[180] i u tome svojstvu je i umro na Grbavici kraj Sarajeva oko 27. srpnja 1868. Pokopan je u porodičnom groblju uz mekteb na Bistriku, zadužbini svoga oca, kojoj je Alija bio mutevelija (upravitelj) od 1847. do 1868. godine.[181]

Njegovu je smrt javila i „Bosna" u broju 112 od 3. VIII.

Kod onovremenog bosanskog valije Šerif-Osman-paše (1861–1869) uživao je naročito povjerenje, premda ovaj valija nije bio ni najmanje sklon begovatu. On se oslanjao na srednji stalež. Ali-beg je bio po ženi u rodbinskoj vezi s Mehmed-pašom Bišćevićem, posljednjim kapetanom Bihaća, Omer-begom Fadilpašićem i Mustajbegom Sulejmanpašićem. Svi su oni bili poženjeni kćerima Mustafa-paše Babića, koji je od 1826. do 1851. s Fadil-efendijom, kasnijim Fadil-pašom Šerifijom, bio svrha i razvrha u političkom životu Sarajeva i većeg dijela Bosne.

Istu ulogu igrao je na Krajini Mehmed-paša Bišćević. Svu trojicu opremio je Omer-paša Latas 1851. u progonstvo u Brusu, gdje je Babić i umro, a ostala dvojica vratiše se u Bosnu 1856. Od povratka do smrti oni, kao i mnogi drugi, nisu više ništa značili.

Žena Ali-bega Dženetića *Mula-hanuma*[182] ostala je sa šestoro nejake djece i lijepim imetkom. Ona je jedina od Babića kćeri pomagala sirotinju. Siromašnim djevojkama davala je materijal da tkaju i vezu, i trud im pristojno plaćala. To sam više puta slušao od svoje majke, koja je spadala među te radnice. Platno i vezove dijelila je Ali-begovica sirotnim djevojkama prilikom udaje. Umrla je 1301 (1883/84). Prije nje umrla su oba joj sina, Osman-beg (1875) i Mehmed-beg (1882).

[176] Kadića arhiv, 1201.
[177] Kadića arhiv, 1200.
[178] Kadića arhiv, 1112.
[179] *„Bosna"*, broj 12 od 13. VIII 1866.
[180] *„Bosna"*, broj 53 od 5. VI 1867.
[181] Kadića Kronika XXVI, 131.
[182] S njom se vjenčao 14. ševala 1259 (7. XI 1843). *Sidžil 79,* str. 138. Za života osnovala je jedan vakuf u Sarajevu.

www.BosnaHistorija.com

Osman-beg je bio oficir u nizamskoj vojsci, a Mehmed-beg je od djetinjstva pobolijevao i u dvadesetoj godini života umro. On je pokopan na Bakijama, a natpis na nadgrobnom spomeniku spjevao mu je Esed-ef. Uzunić.[183]

Njena kći Derviša, supruga Hadži Muj-age Svrze, rođena 1865, nadživjela je sve Dženetiće i sklopila oči 20. listopada 1946. Bila je vrlo bistra i plemenita žena. Prvi put sam s njome razgovarao u ljeto 1941. Premda je tada bila prevalila 75 godinu, u pameti je držala svu kućnu tradiciju i znala je nabrojiti sve svoje pretke do Osman-bega i brata mu Ahmed-age.

6.

DŽENETIĆA KONAK

Stambena građanska kuća bila je u prošlim vremenima odraz imućstvenih prilika vlasnika. Nepisani zakon feudalnog doba striktno je odredio veličinu kuće obrtnika i trgovca. Niko nije smio smanjiti svoj obrtni kapital na račun gradnje kuće ili, kako se to onda reklo, pomesti se u *sermiji* (kapitalu). O tome je esnaf vodio strog nadzor. Kuća se gradila iz čistog ušteđenog dobitka. Zbog toga se jedne godine prikupljao materijal, druge se gradilo, a ponekad se u trećoj godini završavalo.

Najmanja kuća sastojala se od sobe i kuhinje (mutvak), a ako je građena pri strani, imala je pod sobom i magazu. Ovakva kuća mogla je imati još i predsoblje (hajat). Veća kuća od ove je sa dvije ili tri sobe. Kuća od tri sobe mogla je imati i magazu u istoj razini, ili mjesto nje *kiler* ili *hudžeru*. To je kuća prizemnica.

Kuća pak na sprat (kuća s gornjim bojem) imala je u gornjoj etaži sve prostorije odgovarajuće onim u prizemlju, samo što su se drukčije zvale i što tu nije bilo kuhinje i hudžere. Predsoblje na spratu zove se *divanhana* ili *divhana*, a njen, prema vani nešto izbačen dio *kamarija* ili *jazluk*. Halvatima iz prizemlja tu odgovaraju *čardaci*, hudžeri *sandukhana*, a mutvaku *dimluk* ili *kućica*. U ovakvim su kućama halvati za zimovanje, a čardaci za ljetovanje. Ako je čardak nešto prepušten nad ulicu ili bašču, onda se zove *ćošak*.

Svaka soba i u prizemlju i na katu ima *okolicu*, *musandaru* ili *serđen* uz jedan zid, a sastoji se od pregrada za peć, banjicu, onda *dušekluk* za posteljinu, a ponekad još *dulaf* i *zapečak*. Peć je uvijek od bijele gline i s pečenim glinenim lončićima, koji akumuliraju i dalje šire toplinu, a u plohi, okrenutoj prema banjici, uzidan je oveći glineni ili bakreni lonac u kojem se grijala voda za kupanje. S prednje strane okolice ispod stropa je *rafa* ili *raf*. Svaka kuća ima još *avliju* ili dvorište. Tu je *odunluk* ili drvarnica, bunar ili česma, staja ili *ahar* i *ćenifa*. Na avliju se veže bašča s povrćem i višom vegetacijom.

Tako su bile građene kuće nižeg i srednjeg staleža ili takuma.

Kuće jačih trgovaca i feudalaca bile su dvostruke, tj. imale su dva odjela: muški ili *selamluk* i ženski ili *haremluk*. U nekim kućama ti odjeli bijahu pod jednim krovom, a negdje u zasebnim traktovima.

[183] Kadića kronika XXVII, str. 254.

Takve su kuće imale po dvije avlije, mušku i žensku, i po dvije kapije ili sokakna vrata. U takvim kućama bila je u ženskoj avliji magaza od materijala od vatre sigurnog, a u muškoj je avliji *hambar* za žito. U zidu koji sastavlja te dvije avlije, pored tzv. srednjih vrata, ugrađen je okretni dulaf za preturanje hrane iz haremaluka gostima i slugama u selamluk.

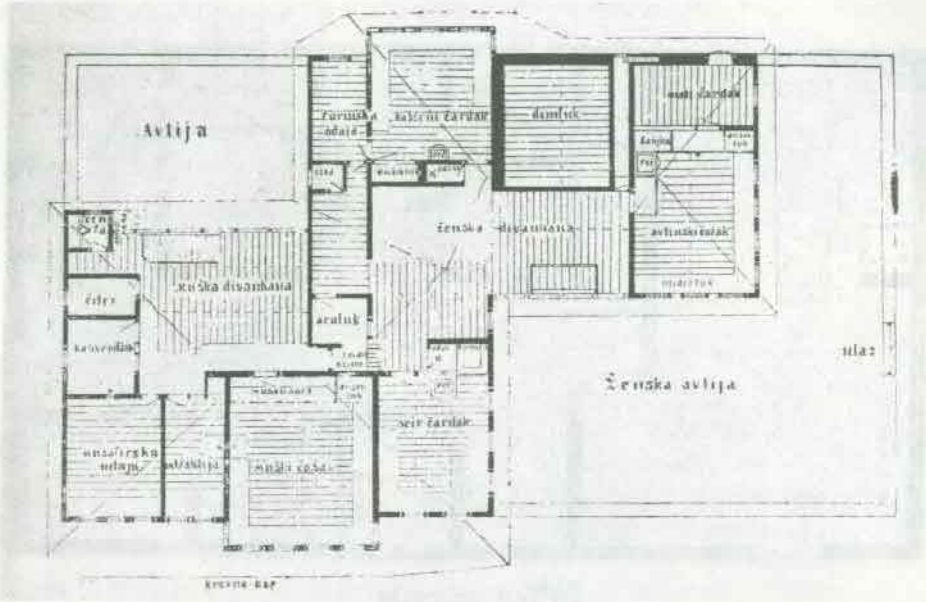

Tlocrt kata

Ponegdje muški odjel nema prostorija za stanovanje u prizemlju. Tu je mjesto tih prostorija prazan prostor tzv. *kapakli avlija*, a prostorije na spratu leže na zidovima i stupovima. Iz te avlije vode stepenice na sprat, zatim jedna vrata u žensku avliju, a druga u gospodarsko dvorište (ako ono nema zaseban ulaz odmah s ulice), u kojem se nalaze isti objekti kao u muškoj avliji, a uz to još *saračhana* (prostorija za konjsku opremu) i *momačka soba*, u kojoj su boravile sluge, i ponegdje *dibek* ili stupa za tucanje popržene kafe.

Ovakve kuće imale su obično u ženskom odjeljenju kućnu banju, a u dvorištu ili na katu curinsku sobu (za sluškinje), te prostoriju s uzidanim kazanom iznad ognjišta za pranje rublja. Takve kuće nisu bile nikad bez vode. Ako se voda nije mogla dovesti do česme, onda je bio bunar. Bilo je pak kuća koje su imale i česmu i bunar.

Sve ovo što sam dosad u najkraćim potezima rekao općenito o bosanskoj, osobito muslimanskoj kući, smatrao sam potrebnim da se što bolje razumiju tehnički snimci konaka Dženetića, koje ovdje prilažem. Te je snimke po mojoj želji napravio Husein Karišik, naš najbolji maketar, u svibnju 1942. g., dva mjeseca prije nego je ova zgrada sa zemljom sravnjena.

Dženetića konak je tipičan primjer bogataške građanske kuće. Gradio ga je Smail-beg Dženetić 1766. godine, a stajao je u ondašnjoj Jagdžizade Hadži-Ahmed-mahali. Bio je na onom današnjem praznom prostoru u Titovoj ulici između kućnih brojeva 32 i 36, na zemljištu jedne starije begovske kuće. Tu je kuću 26. listopada 1760. Smail-beg otkupio za 1650 groša od nasljednika umrlog *Salih-baše,*[184] sina Hasan-begova, iz Jagdžizade mahale.

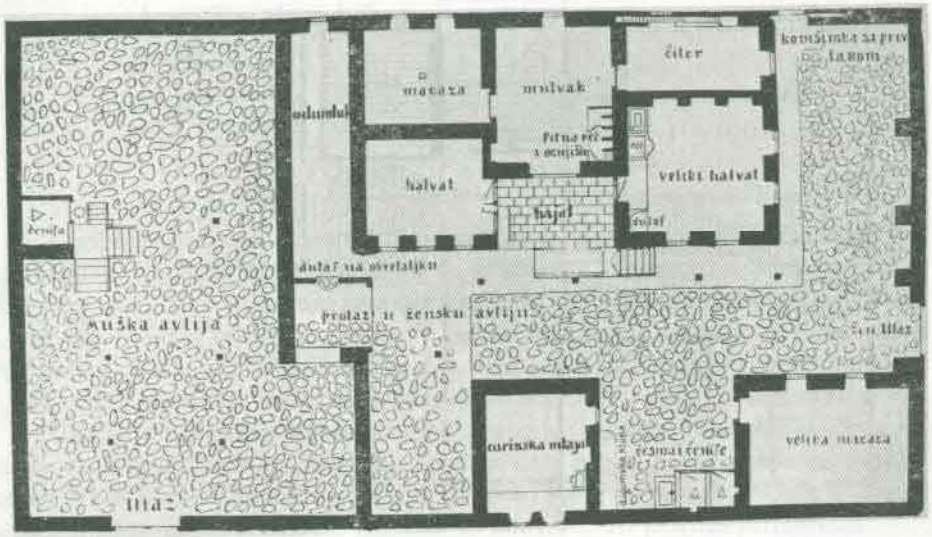

Tlocrt prizemlja

U toj staroj kući bilo je više soba u prizemlju i na spratu, onda dvorište, bunar, bašća s plodnim i neplodnim drvećem, i zahod.[185]

Sva je prilika da je Smail-beg kupljenu kuću zadržao i uz nju dogradio muško odjeljenje (selamluk), dvorište ženske avlije opasao s uličnih strana visokim zidom i u tom dvorištu sagradio magazu i curinske sobe, a staroj divanhani dodao kamariju, koja je iza 1878. pretvorena u *seir-čardak.* To sam mišljenje stekao još 1941. i 1942, kad sam tu zgradu podrobno posmatrao. U tome me je utvrdio i pokojni arhitekt Dušan Grabrijan, koji je također mislio da cijela zgrada nije u isto vrijeme građena.

Zidne plohe u velikom čardaku selamluka bile su ukrašene vegetabilnim ornamentima u više boja te kaligrafskim radovima poznatog sarajevskog kaligrafa i pjesnika onoga doba šejha Mehmeda Mejlije. Taj je pjesnik spjevao i posebnu pjesmu povodom gradnje te kuće, te po njoj i saznajemo vrijeme zidanja konaka.

[184] Ovih dana doštampava se knjiga „Orijentalna arhitektura u Sarajevu" od arhitekata ing. Dušana Grabrijana i ing. Jurja Neidhardta, u kojoj je to sve do u tančine obrađeno i ilustrirano.

[185] Iza Salih-baše ostala je žena *Fatima,* kći Hadži-Mehmedova, punoljetni sin *Muharem-baša* i maloljetne kćeri *Hatidža* i *Umihana.* Prije diobe umrla je najprije Hatidža, a onda i Umihana. Kad je kuća prodana, bili su vlasnici Fatima sa 55 i njen sin Muharem-baša sa 160 idealnih dijelova. *Acta turcica,* 3914.

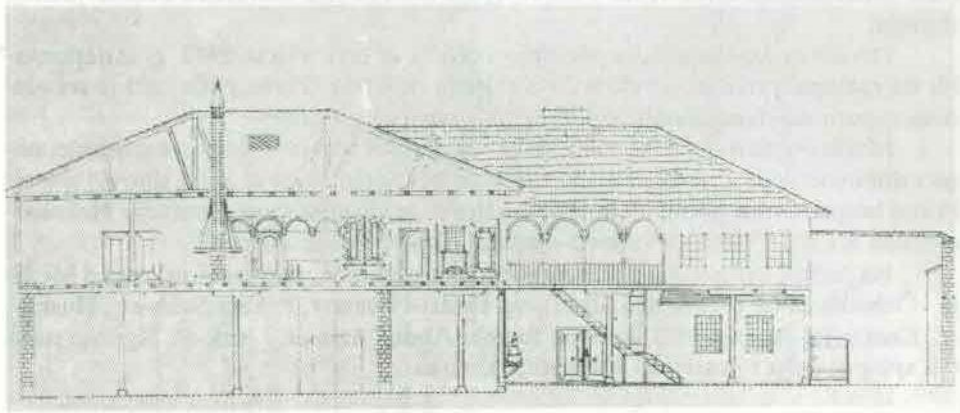

Presjek

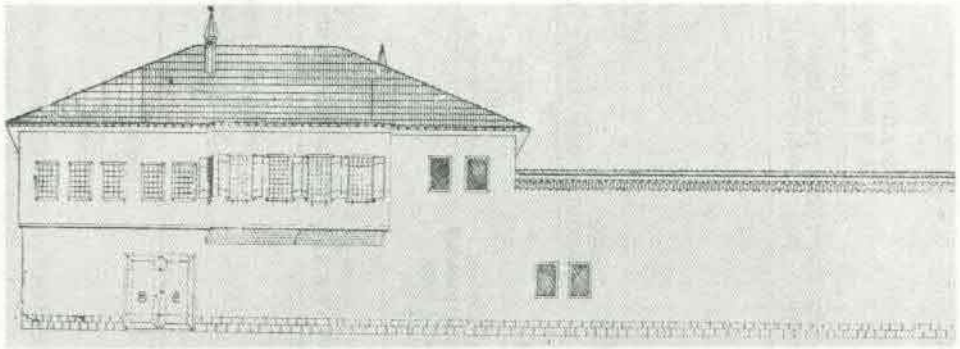

Fasada prema ulici

Iza selamluka bilo je u konaku Dženetića i gospodarsko dvorište sa spomenutim zgradama, ali su te zgrade porušene prije nego je Karišik pravio priložene snimke. Do tih zgrada dolazilo se iz kuhinje heremluka kroz lijepa, na svod građena dvokrilna vrata, a isto tako i kroz kapakli-avliju selamluka. Ali do tih zgrada vodio je 2.5 m široki prolaz i neposredno s ulice kroz taj prolaz uvođeno je i izvođeno domaće blago, te unošeno sijeno, slama i žito.

Kapija na selamluku bila je danju otvorena, a ako je bila zatvorena, to je značilo da je gospodar izvan Sarajeva. Ta su vrata zatvorena 1903. godine po smrti Fejzi-bega Dženetića, jer njegova braća nisu držala otvorena konaka.

U selamluku toga konaka uredovali su oni Dženetići koji su vršili službu muselima.

Smrću posljednjeg Dženetića 1928. pripala je ova zgrada Centralnoj vakufskoj upravi i ona ju je izdavala pod kiriju siromašnim porodicama. Godine 1941. stanovalo je u ženskom kraju, u nekadanjem haremluku, pet porodica. U magazi u dvorištu toga odjelenja bila je radionica jednog kovača, a u nekadašnjem selam-

www.BosnaHistorija.com

luku probijena su nova vrata i napravljena kancelarija stovarišta brašna jednog trgovca.

Dženetića konak dala je porušiti vakufska uprava u ljeto 1942. g. iz nepoznatih mi razloga, premda zgrada u času rušenja nije bila sklona padu, niti je na njenom mjestu do dana današnjeg podignuta nova građevina.

Muški ćošak u ovom konaku bio je sastajalište ne samo feudalne gospode, nego i duhovne aristokracije, dok su u životu bili Smail-beg i njegovi sinovi i unuci. Pored brojne uleme, što je tu dolazila, naročiti je bio gost spomenuti šejh *Mehmed-efendija Mejlija,*[186] onda Mehmed-efendija Čohadži-zade i drugi.

Na jednoj ispravi, koja se odnosi na ovu porodicu, potpisani su, pored Mejlije i Čohadži-zade, još i hadži-Ali-ef., sin Hadži-Hasanov, Pekara Salih-ef., Husein-ef. Kantarija, Ahmed-ef. Logavija, te neki Abdul-Aziz-ef. i Isak-ef. Sigurno su to bili sve prijatelji i posjetioci Dženetića konaka.

[186] Mejlija (1713–1781) je bio spahija. Imao je jedan mali timar. Njegovi su i oni natpisi po zidu Sinanove tekije pri ulazu u dvorište, te iznad prozora u Saburinoj i nekadašnjoj Zildžića kući u današnjoj Šenoinoj ulici. Dr. S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti,* Sarajevo 1912, str. 152; „Kronika Mula Mustafe Bašeskije", *Gl. Z. m.* XXX (1918), strana 61; „Sarajevski nekrologij Mula Mustafe Bašeskije", *Gl. Z. m.* XXXI (1919), str. 50.

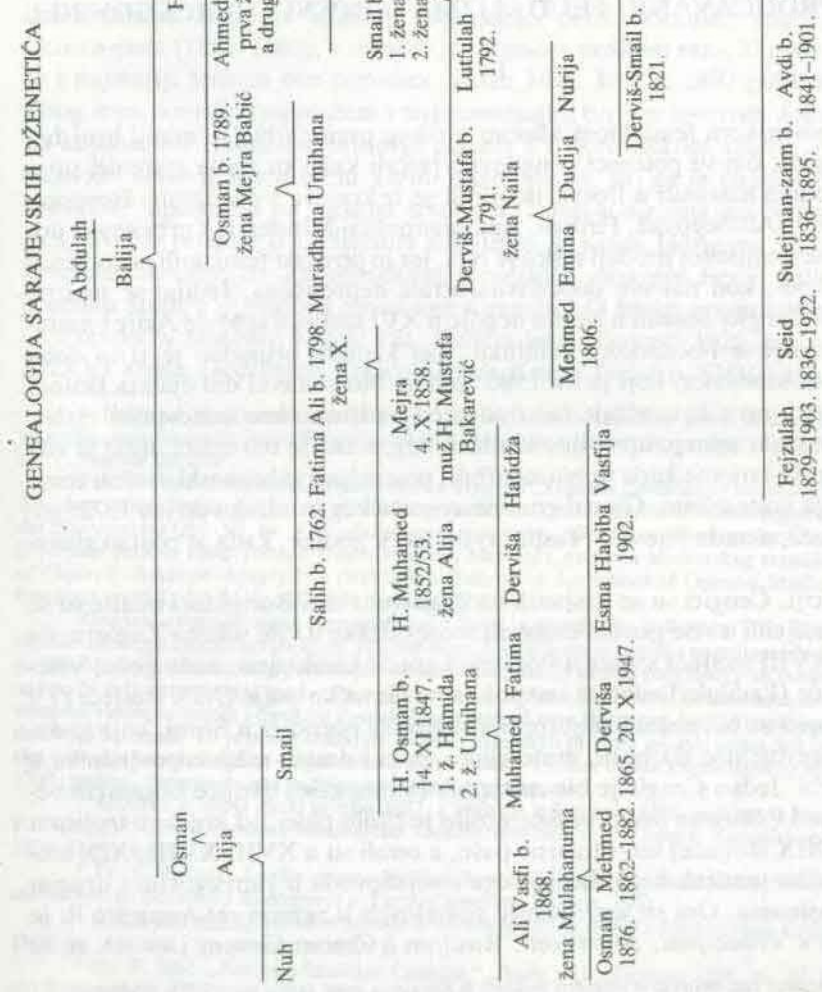

ČENGIĆI[a)]

PRILOG PROUČAVANJU FEUDALIZMA U BOSNI I HERCEGOVINI

I

Među bosanskom feudalnom klasom turskog perioda bio je manji broj begovskih porodica, čiji su potomci donedavno pričali kako su im se starenici prije trista i više godina nastanili u Bosni, doselivši se iz krajeva s one strane Bospora. To su tvrdili npr. Atlibegovići, Firdusi, Sulejmanpašići, Miralemi, Kurbegovići itd. Koliko je istine u njihovoj predaji teško je reći, jer je povijest feudalnih porodica, s malom iznimkom, kod nas sve donedavna ostala neproučena. Jedino se sigurno zna, da su bezi Čengići doselili u Bosnu negdje u XVI stoljeću iz Male Azije i nastanili se na Zagorju u Fočanskom kadiluku. Taj kadiluk pripadao je u to doba hercegovačkom sandžaku, koji je od 1580. godine bio sastavni dio ejaleta Bosne. Ponekad je hercegovački sandžak, bio i odvojen od Bosne kao samostalan ejalet. Ako je bio sandžak, njim je upravljao sandžak-beg, a ako je bio ejalet, njim je vladao beglerbeg. U vrijeme kada je bio sandžak, postavljao je bosanski vezir u tome sandžaku svoga muteselima. Glavni grad hercegovačkog sandžaka do iza 1572. godine bila je Foča, a onda Pljevlja (Taslidža) do 1833. godine, kada je postao glavni grad Mostar.

Po tradiciji, Čengići su se nastanili na Zagorju u selu Borijama i odatle su se vremenom razdijelili u više grana i osnovali svoje odžake u više sela na Zagorju, da se početkom XVIII stoljeća spuste u Podrinje i gradić Ustikolinu, onda Foču, Višegrad i Boljaniće (kadiluk Taslidža) i napokon na Gatačko polje (XIX stoljeće) i u Sarajevo. Čengići su bili nekada najbrojnija begovska porodica u Bosni, koja je dala Turskoj Carevini više alajbega, muteselima, paša i drugih nižih zapovjednika u feudalnoj službi. Jedan Čengić je bio zastupnik (kajmekam) dvojice bosanskih vezira. Najmanje 11 članova ove porodice nosilo je titulu paše, od kojih su trojica u novije doba (XIX stoljeće) bili titularne paše, a ostali su u XVII, XVIII, XIX stoljeću vršili službe sandžak-bega, beglerbega i vojskovođa u Hercegovini i drugim turskim pokrajinama. Oni su kao spahije sudjelovali u raznim ratovima što ih je vodila Turska s Venecijom, Austrijom, Rusijom i Crnom Gorom i uvijek su se

[a)] Autor je ovaj rad objavio u vlastitoj nakladi u Sarajevu pred samu smrt 1959. godine.

isticali kao neustrašivi junaci. Neki su od njih ostavili kosti na tim ratištima. O njihovu junaštvu pjevaju narodne pjesme, od kojih su neke i zabilježene.[1] Može se reći da sve do najnovijeg doba među Čengićima nije bilo ni uleme ni trgovaca, ali su mnogi od njih bili pismeni ljudi i u privatnom životu služili su se arapskim pismom i bosančicom ili bosanicom i ćirilicom. Svi su oni bili vojnici, zaimi i timarnici (spahije). U svim mjestima gdje su se nastanile pojedine grane begova Čengića postojali su odžaci s kulama ili bez njih, koji su propali u posljednja dva svjetska rata.

Premda je među Čengićima prošlih vremena bilo i vrlo bogatih ljudi, samo je mali broj njih ostavio iza sebe zadužbine.

Kako su njihovi odžaci i kule propali u požarima, to je propala i sva arhiva koju su oni čuvali, naročito Čengići s Ustikoline. Oni su imali poveću zbirku raznih dokumenata, koju je najprije opljačkao bivši bosanski valija Topal Šerif Osman-paša (1861–1869), a ostatak je propao u prošlom ratu. U ovoj zbirci očuvao se i najstariji ferman ove porodice, izdan 1498, koji je 1897 publicirao Bašagić.[2] Zbog toga ja ovdje raspolažem s najneznatnijim brojem izvornih dokumenata, među kojima ima i nekoliko njihovih pisama u Dubrovačkom arhivu. Ali o njima se sačuvalo nešto građe u djelu *Tarihi dijari Bosna,* što ga je napisao Salih Sitki ef. Muvekit,[3] uglavnom po turskim izvorima, zatim u djelima dra Safvet-bega Bašagića.[4] Nešto predaje o Čengićima zabilježio je Kosta Hörmann,[5] a bivši profesor hrvatske historije na Zagrebačkom sveučilištu, pokojni Ferdo Šišić, napisao je posebnu studiju o pogibiji Smail-age Čengića.[6] O istom predmetu pisali su Lazo D. Popović u zasebnoj knjizi[7] i St. Delić u listu „Gajret" 1925, zatim Sv. Tomić u XXXVI knjizi *Godišnjice Nikole Ćupića,* Kasim Gujić u XVII knjizi *Hrvatskoga*

[1] Neke od tih pjesama zabilježio je Vuk Stefanović Karadžić, jednu Kosta Hörmann u svom zborniku, nekoliko njih ima u Zborniku Matice Hrvatske, zatim u „Bosanskoj vili", „Beharu", „Gajretu" i „Novom Beharu".

[2] S. Bašagić: „Najstariji ferman begova Čengića", *Glasnik Zemaljskog muzeja,* IX 1897, str. 437–466. Ista radnja štampana je i na njemačkom jeziku u *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina* (Bd. VI, str. 478. i dalje), pod naslovom: „Der ältaste Ferman der Čengić-Begs." Ovaj je ferman ponovo izdao poznati iranist Vladimir Minorski, profesor londonskog sveučilišta: *A Soyurhal of Qasim b. Jahangir Aq-qoyunlu* (903/1498). Bulletin of the School of Oriental Studies (University of London), sv. IX, dio 4, str. 927–960, London 1939.

Original ovoga fermana čuva se danas u Brusi, a vlasnik mu je Rustem Riza Ilova, koji ga je naslijedio od svoga djeda Hajdar-bega. Hajdar-begu je ovaj ferman ustupio na prijepis dr. S. Bašagić 1897. godine i kako je Hajdar-beg po nalogu onovremene policije morao prekinuti svoj boravak u Sarajevu i nakon 24 sata ostaviti ovaj grad, odnio ga je sa sobom. Bašagiću je ovaj ferman ustupio na obradu onovremeni vladin savjetnik i direktor Zemaljskog muzeja Kosta Hörmann, koji je na nepoznat način došao do ovoga fermana. To je prava sreća, jer su kod Hörmanna propala još dva važna dokumenta za bosansku historiju i to Isabegova vakufnama iz 1462. godine i jedan defter kazandžijskog esnafa, pisan oko 1700. godine. Sigurno bi ista sudbina zadesila i ovaj ferman.

[3] Muvekit je svoje djelo završio 1887, a umro je u Sarajevu 1888. godine. O Muvekitu vidi: Dr. F. Babinger, „Fünf bosnisch-osmanische Geschichtsschreiber", *Glasnik Zemaljskog muzeja,* XLII, 1930, II sveska, str. 171.

[4] Dr. S. Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine* (1463–1850), Sarajevo, 1900; *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini,* Zagreb, 1931.

[5] Kosta Hörmann, *Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini,* knjiga II, Sarajevo, 1889, str. 608–611; *Sarajevski list* 1889, br. 61.

[6] Dr. F. Šišić, „Pogibija Smailage Čengića," *„Nada",* IV, Sarajevo 1898, str. 10, 22, 38. Ista radnja štampana je u četvrtoj knjizi Hrvatskog kola.

[7] Lazo Đ. Popović, *Pogibija Smailage Čengića,* Cetinje 1912.

www.BosnaHistorija.com

kola i još neki drugi. Odličnu studiju o bosanskoj vojsci pod zapovjedništvom Bećir-paše Čengića u rusko-turskom ratu 1737 napisao je pokojni Aleksej Olesnicki.[8]

II

Netom spomenuti najstariji ferman što ga je ova porodica čuvala u posljednje doba na Ustikolini, izdao je u gradu *Merdinu,* u sjevernoj Mezopotamiji, vladar plemena Ak-kojunlu, Ebul-Muzaffer Kasim, 5. šabana 903. po Hidžri, knezu Isfendijar-begu, kojim mu oslobađa odžak (zavičaj) *Egil* od svakog danka i daruje mu nanovo dva grada: *Bagit* i *Hejte* s okolicom. Ovaj Isfendijar-beg bio je plemić i slobodni vazal dinastije Ak-kojunlu i prvi poznati predak porodice naših Čengića. Izdavač fermana, Ebul-Muzaffer Kasim, časti ga naslovom „melik" što arapski znači „knez". Odžak i zavičaj bio mu je pokrajina Egil s istoimenim gradom.

Kada je turski sultan Selim I Jauz, 1518. godine, zaposjeo državu Ak-kojunlu, došao je i Egil pod njegovu vlast. Poznata je turska politika, da po osvojenju jedne zemlje iz nje rasele sve plemićke porodice, pa je ta sudbina zatekla i Isfendijar-bega ili njegova nasljednika. Njih je on premjestio u grad *Čangri* kod Ankare, davši im tu jedan zijamet. Poslije 1498. godine pa sve do 1637. nemamo nikakvih pismenih vijesti o ovoj porodici. Stari bezi Čengići pamtili su i pričali kako je jedan potomak Isfendijar-begov, imenom *Kara Osman* došao u Bosnu iz grada Čangri negdje u XVI stoljeću. Svoje prezime vezali su oni za grad Čangri. Po tome gradu zvali su se najprije Čengrlići, a onda su se prozvali Čengići. Kara Osman dobio je zijamet u selu *Borijama* na Zagorju i tu se nastanio. Iza sebe ostavio je tri sina, od kojih su potekli svi kasniji Čengići. Dr. Bašagić je tvrdo mislio a po njemu i Ferdo Šišić, da je ovaj Kara Osman identičan s bosanskim sandžak-begom *Kara Osman-hanom* i da je Bosnom upravljao od 1553–1556. godine. Međutim, to su dvije različite osobe, a i vladanje Kara Osman-hana ne pada ni u 1553. ni u 1554. godinu, jer je toga vremena vladao Bosnom Sofi Mehmed-paša.[9] Tradicija ne zna u kakvom je svojstvu došao Kara Osman na Zagorje.

Poznati turski putopisac Evlija Čelebija, putujući po drugi put Bosnom i Hercegovinom godine 1664. i 1665, spominje groblje na Zagorju u kome su, kako on kaže, pokopani pređi pokojnog Ali-paše Čengića (Čengi-zade). Ali to nije najstariji spomen ovoj porodici u Bosni, koja je već tada imala svoje porodično groblje i u Bosni bila dobro poznata. Spomenuti Ali-paša poginuo je 1. kolovoza 1664. godine i, prema tome, Evlija je prošao ovim krajem poslije toga datuma. Prošavši ovo groblje došao je Evlija u odžak Ali-pašina sina *Rustem-bega,* koji ovako opisuje: „Dvori Čengića su kao tvrđava veliki odžak ili handan (curia nobilitaris), koji je ukrašen s kojih tri stotine soba, divanhanom, banjom, kuhinjom, magazinom i stajom, u koju se može smjestiti dvije tisuće konja. U ovoj zemlji ovakve dvore nazivaju „odžak". Ovdje je meni, siromahu, Rustem-beg Čengić darovao jednog konja arapske pasmine. U ovom smo konaku gostovali jednu noć.

[8] A. Olesnicki, *Bosanska vojska pod zapovjedništvom Bećir-paše Čengića u rusko-turskom ratu godine 1737. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti,* knj. 269 (121), Zagreb 1940.

[9] To se jasno vidi iz očuvane zakladnice Sofi Mehmed pašine zadužbine u Banjoj Luci.

Sutradan smo, ranim jutrom, uzeli od Rustem-bega pedeset naoružanih pratilaca i idući konjskim putem, koji je pogdjegdje kamenit, došli smo u kasabu Jelašca."[10]

Broj soba u odžaku i prostranost staje biće pretjerana, ali iz ovoga opisa može se zaključiti da su te zgrade bile ipak velike, a njihovi gospodari Čengići da su tada bili dobro imućni ljudi, te da su se u ove krajeve nastanili nekoliko decenija prije, što zna i već spomenuta tradicija. Evlija ne spominje ime sela u kome je stajao spomenuti odžak. Ali to će biti svakako današnje selo Borije, prva postojbina Čengića u onim krajevima. Prvi spomen Čengićima u Bosni očuvao se u jednom defteru Tešanjskog kadije, u kome su bilježeni prihodi i rashodi vakufa i pupilarnog novca u tešanjskom kadiluku. Taj defter pisan je između 1637. i 1640. godine. Prema tome defteru sagradio je jedan Čengić, čije se ime u defteru ne spominje, jednu *mualimhanu* (mekteb) u Doboju,[11] čija je glavnica u muharemu 1047 (26. V do 25. VI 1637) iznosila 4.808 akči, a kamati iz prošle godine 721 akču, ukupno 5.529 akči. Plaća mualima iznosila je godišnje 720 akči, ukoliko je ovaj broj dobro pročitan. Mutevelija toga Čengića vakufa u Doboju bio je spomenute godine neki Zulfikar.[12] Prema ovoj bilješci, i onoj o Čengića groblju na Zagorju, koju čitamo kod Evlije Čelebije, odgovarala bi istini predaja koju je zabilježio Kosta Hörmann po pričanju starine Derviš-bega Čengića sa Borija, da se ova porodica zaista nastanila u Bosnu pred kojih 300 godina. Hörmann je ovu tradiciju zabilježio oko 1888. godine.[13]

Krajem XVII i prvih godina XVIII stoljeća raseliše se bezi Čengići po Zagorju i izgradiše odžake i kule. Jedna grana ove porodice nastani se krajem XVII stoljeća na Rataljima, a jedna prvih decenija XVIII stoljeća na Ustikolini. Krajem XVIII stoljeća nastaniše se Čengići u Foči i Boljanićima, odnosno Pljevljima. Sigurno se zna da je ova porodica imala svoje odžake i kule u dvadeset mjesta Bosne i Hercegovine, ne računajući ovamo Sarajevo. Po selima gdje su bili njihovi odžaci, zvahu se Čengići Borjani ili Trešnje, Rataljci, Hotovci, Presjeničani, pa Čengići iz Jelašaca, Miljevine, Ustikoline, Gacka, Boljanića, Foče i Višegrada. Njihove kule i odžaci bili su u Boljanićima, na Borijama, u Foči, Hotovlju, Jelašcima, Lipniku, na Miljevini, u Odžaku kod Ustikoline, na Rataljima, u Srđevićima, Vihovićima i Lokvama u općini Jabuka, dok mi nije poznato da li su Čengići u Višegradu imali kulu s odžakom. Čengići u Foči prozvaše se po Fejz-alajbegu Fejzalajbegovići ili *Vejzalajbegovići* i po Zulfikar-paši najprije Pašići a onda *Zulfikarpašići.*

III

Prije nego što prijeđemo na pojedine istaknutije Čengiće osvrnućemo se na njihove odžake u pojedinim mjestima.

[10] Danas selo na Zagorju kod Kalinovika.

[11] Doboj – tvrđava u tešanjskom kadiluku.

[12] Ovaj je defter djelomično obradio Osman A. Sokolović u kalendaru „Narodna Uzdanica" za godinu 1942 i tamo je faksimil, na kome se vidi gornji obračun. Sokolovićev članak nosi naslov: Tešanj prije tri stoljeća, faksimil na str. 171.

[13] Kosta Hörmann, *Narodne pjesne Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini,* II, Sarajevo, 1889, str. 608.

I. – Već je rečeno da je prva postojbina Čengića bila u Borijama na Zagorju. *Zagorje* je visoravan što se prostire između visokih planina Treskavice (2.088 m nad morem) i Zelengore (1.865 m). Spominje se kao župa u XIV i XV stoljeću. Pod Turcima bila je to nahija Zagor, u kojoj je bilo 1711. godine najmanje 122 timara i zijameta.[14] Zagorje je oblast pitomog krša i sve je obraslo travom, a stanovništvo se od davnina bavi poglavito stočarstvom. Danas je na Zagorju najveće naselje Kalinovnik, na cesti koja spaja Sarajevo s Fočom.

Koliko znam, početkom XIX stoljeća bilo je Čengića u sedam naselja na Zagorju, i to: Borije, Jelašca, Kuta, Mjehovina, Hotovlje, Zelumići i Vihovići.

Borije. Već smo čuli šta o odžaku na Borijama piše Evlija Čelebija.[15] Uz ovaj odžak sagrađena je i jedna kula nepoznatog vremena. Prema jednoj slici iz godine 1898, tada nije imala krova,[16] ali su se dobro raspoznavala četiri kata. Tada je na Borijama živio Derviš-beg Čengić, starac od preko 70 godina, koji se kasnije nastanio u Foči i ondje umro 1903. Iza njega ostala su tri sina: Murat-beg, Smail-beg i Omer-beg, i svi su pomrli. Posljednji beg staroga kova, koji je živio na Borijama, bio je Ahmed-beg sa svojim sinovima Ali-begom i Husein-begom. Odžak i kula u Borijama prva je postojbina Čengića u Bosni. Danas je ova kula u sasvim ruševnom stanju. Od prvog svjetskog rata ovdje nema nitko od ove porodice.

Jelašca. I ovdje je bio odžak s kulom begova Čengića. Ne zna se ni približno kada su se ovdje Čengići nastanili. Tu je rođen epski junak Smail-aga Čengić 1778. ili 1780. godine. I ova je kula propala u početku prvog svjetskog rata. Imala je tri boja. Od nje se vide sada dva zida s prozorima na svod. U njoj se stanovalo do 1914. godine. Od Kalinovika je udaljena 3,5 km na jugoistok.

Kuta su selo sjeverozapadno od Kalinovika. Najpoznatiji član porodice Čengića iz Kuta bio je Ibrahim-beg Čengić Kutalija, jedan od vođa u ustanku iz 1882. godine, protiv austro-ugarske uprave u Bosni.[17] Osim Ibrahim-bega sudjelovali su u ovom ustanku još i ovi Čengići: Derviš-beg, Hasan-beg, Kadri-beg i Veraš-beg, Arif-beg i Husein-beg Zulfikarpašić-Čengić. Službeni „Sarajevski List" donio je u jednom broju 1881. godine ovu vijest: „Progonstvo. Husein-beg Čengić iz Kute u fočanskom kotaru, učitelj na medresi u Stambolu, poznat sa svojih odsječenih nogu do članaka – izgnan je nedavno iz Sarajeva za uvijek zbog političkog burgijanja."

Mjehovine su selo podrug kilometra udaljeno od Kalinovika idući Prema Ulogu. I tu je bio Odžak s kulom na četeri kata. Te su zgrade propale 1914. a prema jednoj slici iz 1898. bile su tada u dobrom stanju.[18] Nasljedstvom pripao je ovaj odžak od Čengića bezima Filipovićima, koji i danas žive u ovom kraju.

Hotovlje. Ovo selo leži kojih deset kilometara desno od ceste Kalinovik–Ulog. Tu je bila kula Čengića Hotovaca, od koje se danas vidi samo hrpa kamenja. Kulu i odžake zapalili su četnici u prošlom ratu. Danas ovdje nema nitko od

[14] V. Skarić: „Popis bosanskih spahija iz 1123 (1711) godine", *Glasnik Zemaljskog muzeja*, XLII, Sarajevo 1930, sv. 2, str. 63–69.

[15] Dr. H. Šabanović, *Evlija Čelebija – Putopis* II, Sarajevo 1957, str. 177. i 178.

[16] *„Nada"* IV, (1898), str. 72.

[17] Dr. H. Kapidžić, *Hercegovački ustanak 1882 godine*, Sarajevo 1958, str. 163, 165, 170, 194, 195, 196, 201, 213, 217, 218, 271, 274, 316.

[18] *„Nada"*, IV, (1898), str. 65.

Čengića. Posljednji od starih Hotovaca, Šemsi-beg sin Daut-begov, umro je 1956. godine na Hotovlju. Hotovac Hanefi-beg bio je gatački muteselim prije 1814. godine.

Zelumići su selo udaljeno od Hotovlja jedan sat hoda.[b] Tu su se, nepoznate godine, nastanili Borjani i osnovali svoj odžak. Taj je odžak izgorio u prošlom ratu. Posljednji Čengići koji su tu stanovali bili su braća Sulejman-beg i Ali-beg. Sulejman-beg je umro pred prošli rat, a Ali-beg je izbjegao 1941. u Sarajevo i tu je umro 1943. godine. Danas nema ovdje nitko od Čengića.

Vihovići su selo u bivšem srezu Kalinovik.[c] I ovdje su bezi Čengići imali svoju kulu i do nje konak. Obje su zgrade propale 1914. godine. Danas u Vihovićima nema Čengića.

II. – *Naselja u Podrinju.* Podrinjem se naziva oblast u gornjem toku Drine. U ovoj oblasti imali su Čengići svoja naselja u Rataljima, Miljevini, Srbotini, u Odžaku kod Ustikoline, Foči, Potpeći, Lokvama i Višegradu.

Ratalji su selo nedaleko varošice Jeleča.[ć] Sva je prilika da je ovo poslije Borija najstarija postojbina ove porodice. Ukoliko je vjerovati tradiciji, kulu i odžak na Rataljima sagradiše braća Ahmed-paša i Osman-paša, krajem XVII stoljeća. Oni se u poznatim izvorima ne spominju. Kažu da je ova kula imala nekada devet bojeva i da se s nje vidjela kula na Borijama. Na jednoj slici iz godine 1898. raspoznaje se šest katova.[19] Odžak s kulom izgorio je u prošlom ratu, pa se od kule sada vide samo četiri zida. Na Rataljima ima i sada članova ove porodice. Ratalji su rodno mjesto Bećir-paše I. Čengića.

Miljevina je selo kojih 10 minuta udaljeno od Ratalja, u općini Jeleč.[d] Od XVIII stoljeća imali su ovdje Čengići svoje odžake koji su propali u prošlom ratu. Tu je rođen Zulfikar-paša. Ni ovdje više nema Čengića.

Srbotina zove se selo nedaleko Miljevine.[e] I ovdje je bio jedan odžak Čengića, čini se, iz novijeg vremena. Tu je oko 1878. živio i umro Mehmed-beg Čengić. Godine 1914. živjela su mu dva sina u Foči, i to Ibrahim i Mustafa, a u Pljevljima Salih i Ahmed-beg. Oni su prije prvog svjetskog rata ostavili ovo selo.

Odžak. Tako se zove jedan zaselak kod Ustikoline (kotar Foča[f]). Ime je dobio po odžaku, što ga je po tradiciji ovdje podigao Kadrialajbeg Čengić, koji je vršio službu hercegovačkog alajbega početkom XVIII stoljeća. Godine 1941. izgorio je ovaj odžak, a od dvije kule stoje uspravno samo zidovi od pritesanog kamena. U Odžaku ima i danas Čengića.[20]

Foča na Drini. Iznad Šehove džamije bio je s kulom na dva kata odžak Čengića, prozvanih Vejzalajbegovića. Vejzalajbegovići su se iza 1878. iselili u Tursku. Njihov je odžak pretvoren u han, a prizemlje kule u staju. Ove su zgrade nastale u XVIII stoljeću.

[19] *„Nada"*, IV, (1898), str. 73.

[20] Slika, „Nada", IV (1898), str. 76.

[b] Selo 16 km udaljeno od Kalinovika.

[c] Selo 4 km udaljeno od Kalinovika.

[ć] Selo 22 km udaljeno od Foče.

[d] Selo 15 km udaljeno od Foče.

[e] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se ni na jednom mjestu ne navodi ime ovog sela.

[f] Sada zaseok, 8 km udaljen od Goražda.

www.BosnaHistorija.com

Potpeć je selo nedaleko Foče.[g] Ovdje je jedan odžak podigao Omer-paša u prvoj polovini XVIII stoljeća. Tu i danas ima njegovih potomaka.

Lokve su selo u općini Jabuka, u kadiluku Foča.[h] Čini se da je odžak u Lokvama osnovao Murat-paša, sin Durmiš-pašin, negdje u prvoj polovini XVIII stoljeća. U ovom selu živio je početkom prošlog stoljeća Omer-beg Čengić. Sarajevski trgovac Mula Abdulah Kaukčija moli fočanskog kadiju da mu naplati neki dug od Omer-bega (godine 1809).

Višegrad. U Višegradu se nastanila također jedna grana Čengića, a ovamo je došla u XVIII stoljeću iz Lokve. Tu ima i Čengića vakuf.

III. – *Pljevlja i Boljanići.* Kako su Pljevlja bila glavni grad hercegovačkog sandžaka od osmog decenija XVI stoljeća do kraja 1832. godine, to su tu rezidirali Čengići, koji su bili sandžak-bezi ili mutesarifi ovoga sandžaka, kao i hercegovački muteselimi. Od XVIII stoljeća bilo je tu i stalno nastanjenih Čengića, kojih ima i danas u Pljevljima. Jedna grana imala je i svoj zijamet u Boljanićima, u pljevaljskom kadiluku. Članovi te boljanićke porodice stanovali su i u Boljaniću i u Pljevljima. Čini se da su se nastanili sa Miljevine, a bili su u rodbinskoj vezi sa Zulfikar-pašom Čengićem. Jedno vrijeme živio je ovdje i Ali-beg, brat Smail-age Čengića.

Godine 1912. odselio se posljednji član boljanićkih Čengića Ibrahim sa svojom porodicom u Carigrad i kasnije se povratio u Pljevlja, gdje je i umro 1943, a njegov sin Mehmed Ali ostao je u Carigradu, gdje i danas živi. Uzeo je prezime Sebük. Pređi Ibrahimovi, koliko se zna, bili su Ismail, Ibrahim, Arslan, Ali i Zulfikar-paša. Tako od ove boljanićke porodice nema više nikoga u ovim krajevima.

Boljanići su selo na putu Čejniče–Pljevlja.[i] Tu je bio odžak jedne grane Čengića, koji je mogao nastati krajem XVIII stoljeća. Ovi Čengići doselili su se iz Miljevine i zvali su se u ovom kraju Miljevine. Danas ni ovdje nema Čengića. Iz ove je porodice Mehmed Ali Sebük, koji je rođen u ovom selu u čijem malom groblju su pokopani neki članovi njegove porodice. On sada živi u Istambulu. Poznat je kao izvrstan advokat i pravni pisac. Objavio je bezbroj djela i članaka po novinama. Jedno vrijeme je služio kao sudac, javni tužilac i profesor, zatim narodni poslanik Izmira, a sada je advokat.

IV. – *Srđevići i Lipnik* su dva naselja u gatačkom kraju. Srđevići su selo na starom putu što je vodio iz Gacka u Fojnicu i Nevesinje. U tom selu sagradio je oko 1800. godine kulu gatački muteselim Hanefi-beg Čengić Hotovac. U njoj su stanovali njegovi potomci do 1876, kada su ustanici kulu zapalili. Njeni se tragovi i danas raspoznaju.[21]

Lipnik je selo nedaleko Gacka ili Cernice.[j] Tu je bila kula Smail-age Čengića, od kamena ozidana i pločom pokrivena. Donji boj, izba, bio je sav na svod radi sigurnosti od vatre, a na gornjim bojevima bile su sobe. Kasnije je podigao oko kule još četiri zgrade: haremluk (za žene), musafirhanu (za goste), jednu kuću za pandure i jednu za zatvor. Sve je ovo bilo obzidano kamenim zidom visokim 4 metra, te su mu kuće bile kao u gradu. Na ovoj kamenoj ogradi bila su svega dvoja vrata:

[21] St. Delić, „Istina o pogibiji Smailage Čengića", *Gajret* IX, 1925, str. 266.
[g] Selo 7 km udaljeno od Foče.
[h] Selo 11 km udaljeno od Foče.
[i] Selo 22 km udaljeno od Pljevalja.
[j] Selo 9 km udaljeno od Trebinja.

velika dvokrilna kapija od polja s južne strane i mala (kapidžik) za žene prema selu Muljima. U julu mjesecu 1876. godine, kada je crnogorska vojska išla ka Mostaru, vojvoda Lazar Sočica dočekao je knjaza Nikolu s muzikom u kuli Čengića, i poslije odlaska ovoga, zbog nekog ispada Gačana protiv vojske, zapalio je kulu i sve zgrade te je sve izgorjelo do kamena. Poslije okupacije Bosne i Hercegovine austrijske vlasti prilikom zidanja kasarne u Avtovcu, digle su kamen i prenijele u Avtovac, te od kule i ostalih zgrada ostadoše samo temelji koji se i danas pokazuju putnicima i bilježe na kartama sa znakom razvalina.[22]

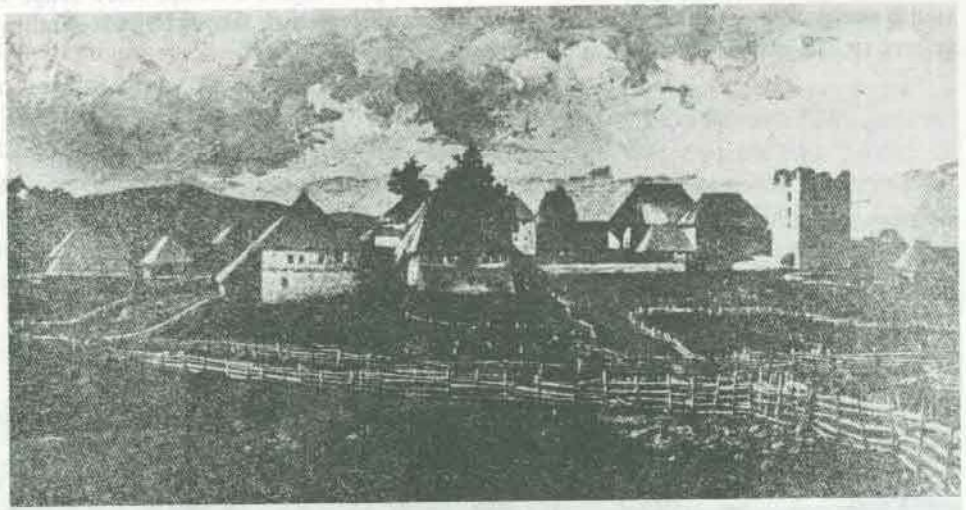

Čengića kula na Borijama

Presjenica. U svim gore navedenim selima imali su Čengići svoje timare ili zijamete, o kojima, zbog oskudice izvora, nemamo nikakvih podataka. Jedinu iznimku čini Presjenica, selo u bivšem sarajevskom kadiluku.[k] Tu su Čengići imali svoje odžake. Zijamet Presjenica bio je u posjedu ove porodice od prije 1665. godine, jer se već tada nazivao njihovim imenom. Kroz ovaj zijamet proputovao je spomenute godine Evlija Čelebija. Evlija piše da je to naseljeno i živo selo na teritoriji Bosne, u prostranoj ravnici s vrtovima, nasadima, ima džamiju i oko 150 pločom pokrivenih kuća. Ovo je zijamet Čengića.[23] Posljednji Čengić koji je živio u Presjenici bio je onaj zloglasni Rustem-beg, sin Smail-agin. On je tu stanovao još 1878. godine.

Od kraja XVIII i prvih godina XIX stoljeća imamo nešto podataka o ovom zijametu. Jedan dio toga zijameta u Presjenici, Crnoj Rijeci i Svrakinu Selu uživao je Rustem-beg Čengić, otac Smail-age Čengića, i kada je on umro, zatražila je

[22] Svetozar Tomić, „Smailaga Čengić", *Godišnjica Nikole Čupića*, XXXVI, Beograd 1927, str. 242.
[23] Dr. H. Šabanović, o. c., str. 252.
[k] U popisu naseljenih mjesta SR Bosne i Hercegovine se ni na jednom mjestu ne navodi ime ovog sela.

njegova žena Fatima, godine 1211, da dijelovi ovoga zijameta prijeđu iza oca na njene sinove Ali-bega i Smail-bega, koji su tada bili maloljetni.[24] Tome je traženju udovoljeno. Prema temesuku, u arhivu Orijentalnog instituta u Sarajevu, prodao je Smail zaim desetinu i ostale daće ovoga zijameta sarajevskom trgovcu Kaukčiji Mula Abdulahu za 250 groša, za godine 1211. i 1212.[l] Isti ovaj zaim prodao je istom trgovcu desetinu i ostale daće sela Crne Rijeke i Svrakina sela za godinu 1213. za 115 groša.[25] Prema temesuku od 11. redžeba 1220, (26. IX 1805) prodala su braća Ali-beg i Smail-beg, sinovi Rustem-begovi, desetinu i ostale daće Mula Abdulahu Kaukčiji za godine 1220, 1221. i 1222.[m] za 600 esedi groša. Smail-aga je i za 1223. godinu[n] prodao Kaukčiji desetinu i ostale daće svoje i svojih suvlasnika, Zulfikar-bega i Numan-bega, u Presjenici, Crnoj Rijeci i ostalim selima za 230 groša.[26]

Čengića kula na Rataljima

Godine 1212 (počela 26. VI 1796) bio je suvlasnik u ovom zijametu zaim Ahmet Čengić,[27] a slijedeće godine spominje se kao suvlasnik zaim Mehmed Čengić.

[24] *Sarajevski sidžil broj* 36, str. 164, u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu.
[25] *Acta Turcica* u Orijentalnom institutu u Sarajevu, br. 1728 i 1729.
[26] Kadića arhiv u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu, broj 259, 260.
[27] *Acta Turcica* u Orijentalnom institutu br. 1703.
[l] 1796. i 1797/8. godine.
[m] 1805; 1806. i 1807/8 godine.
[n] 1808/9.

I ova dvojica prodali su prihode svoga zijameta u spomenutim godinama Mula Abdulahu Kaukčiji. Zanimljivo je da oni prodaju desetinu i ostale daće, ali sebi zadržavaju tapijsku pristojbu (resmi tapu).

Osim ovoga zijameta zna se da je ova porodica posjedovala jedan zijamet u selu Kalinovik u nahiji Zagor. Iz jednog temesuka znamo, da je Čengić Ali-beg godine 1797. prodao prihod svoga dijela u ovom zijametu Mula Abdulahu Kaukčiću za 75 groša.

Čini se da su bezi Čengići podmirivali svoje potrebe kod Mula Abdulaha Kaukčije koji je bio vrlo ugledan trgovac u Sarajevu krajem XVIII i početkom XIX stoljeća.

Kako su Čengići postupali sa svojom rajom ne zna se. Jedino se zna da je postupak Smail-age bio čovječan. Vjerojatno njihov postupak nije bio ni bolji ni gori od postupka većine ostalih feudalaca.

Ima jedno pismo što ga je pisao Mehmed-beg Čengić u Popovu 1743. godine. To pismo je interesantno zbog toga što sadržava načela agrarne politike Turske. U jednom sultanovu pismu vidinskim jeničarima sultan kaže (otprilike): „Ne budite teški raji, jer od njezina rada mi svi živimo!" a i u narodnoj pjesmi „Početak bune na dahije" narodni pjevač stavlja u usta Muratu I tu istu misao. Bit će da je to opći stav u turskoj agrarnoj politici. Pismo Mehmed-bega Čengića glasi:

„Plemenito rodnoi gospodi i begovima dubrovačkim –

Dubrovnik

Od mene, Mehmed-bega Čengića, našim prijateljima, gospodi i begovima dubrovačkim, vele drago pozdravlenie.

A potome kako smo vam i prije pisali poradi nekog careva čovjeka a našeg raetina odovud iz Popova iz Češlara, rekli su nam da je u vašim rukama a niste nam odpisali. Zato nam odpišite je li u vašem hapsu, neka znamo, ta carev je čovjek a naš raetin. Nemojte da pogine, jer mi za toga čovjeka careva vojsku vojujemo i krvavimo ćordu. A ako vam bude što kriv, mi ćemo ga ispraviti na vaše oči čim god bude dužan. Zato nemojte da pogine, ta carev je čovjek, nego nam odpišite u kakvu je hapsu i kakav je na njem sud. Neka znamo i mi, jer je dosad bio adet da stoje vaši ljudi i 10 godina u carevoj zemlji, mi im ne bismo sudili, nego bi vam dali vaše ljude. Tako se uzdamo da i vi ne sudite našim ljudima, a ako je otišao naš čovjek tamo na prezimu, tako i vaši idu u nas, ama im niko nije mani. Zato pazite, nemojte nam toga raetina pogubiti, jer imamo carev ferman da do 10 godina vi ne morate smaknuti našeg raetina, u carevu zdravlju. A znamo da ima i u vas ovakav ferman. Nemojte se svađati s carem, jer čestiti car za raju rat s keraljevima čini, jer mu ne vala prazna zemlja ni gradovi bez raje, već nam pošljite toga čovjeka i našu čeljad na našu granicu, tu carevu raju.

I Bog s vama i s nama vazda! I pišite nam u put ili nam ne držite toga čovjeka. Neka i mi znamo."

Na... 1743 ćenara... na... 7... u Popovu.[28]

[28] Prepis ovoga pisma ustupio mi je prof. dr. Brana Nedeljković, naučni saradnik Srpske akademije u Dubrovniku.

www.BosnaHistorija.com

IV

ČENGIĆI U DRŽAVNOJ SLUŽBI

Među Čengićima bilo je sandžak-bega ili mutesarifa, alajbega i muteselima. Jedan Čengić bio je kapetan grada Ključa na Sani, a jedan je bio serđeda pandura na crnogorskoj granici. Neki su alaj-bezi promaknuti za sandžak-bege s rangom paše, a isto tako i neki muteselimi postali su paše. Dostojanstvo alajbega uvedeno je u XVI stoljeću. *Alajbezi* su zapovjednici spahija u jednoj livi, a postavljeni su carskim beratom. Prve sigurne vijesti o muteselimima u bosanskom ejaletu potječu iz XVII stoljeća. *Muteselimi* su povjerenici vezira pokrajine koje je on postavljao po većim mjestima ejaleta ili u cijelom jednom sandžaku. Vezir je mogao u svako doba skinuti muteselima s položaja i postaviti drugoga. Vlast muteselima u sandžaku ili većem gradu prestajala je onim časom kada bi bio vezir skinut s pokrajine. Novi vezir postavljao je nove muteselime. Cernica je jedino mjesto u kome je jedan muteselim bio doživotno postavljen.[29] Muteselimi su obavljali policajno-administrativne poslove.

a) *Čengići sandžak-bezi (mutesarifi)*

Koliko se zna, ova je porodica dala osam sandžak-bega.

1) *Ali-paša* je bio najznamenitiji član ove porodice. On je najprije bio alajbeg spahija hercegovačke live, a zatim je postao paša. Pet puta je bio sandžak-beg na Hercegovini i to 1642, 1650, 1651,1653–1654. i 1657. i jedanput vezir, 1648. godine, što znači da je tada Hercegovina kraće vrijeme bila samostalan ejalet. Prvi put je bio na tom položaju prije proljeća 1642, ali je prije srpnja iste godine bio smijenjen. Njegova daljnja begovanja na Hercegovini bila su također kraćeg vijeka. Godine 1651. boravio je nekim poslom u Sarajevu. Na 26. ožujka iste godine javio je dubrovački vlastelin Natale Prokulo svojoj republici, da je prije deset dana paša Čengić otputovao iz Sarajeva u svoju rezidenciju, tj. Pljevlja. Isti javlja 4. travnja, da se u Sarajevu očekuje potvrda za Čengićev pašaluk. Na dvije bujruldije Ali-paše Čengića stoji zabilježeno da su stigle u Dubrovnik u rujnu 1651. godine.[30] Iste godine sagradio je on grad u Kolašinu.[31] Nešto prije toga po nalogu sultana Ibrahima (1640–1648) proširio je Ali-paša malu tvrđavu u Gabeli.[32] Dokle je Ali-paša ostao na ovom položaju ne zna se. Jednog pašu Čengića spominju dubrovački izvori kao sandžak-bega hercegovačkog 1654. godine, a i ovo će se odnositi svakako na Ali-pašu Čengića.[33] On je na ovom položaju bio i 1653. godine, kada je Dubrovčanima javio da je ukinut jasak (zabrana), ali da se ne smiju osim dubrovačkih tovara izvoziti životne namirnice.[34] Godine 1654. sudjelovao je Ali-paša s

[29] H. Kreševljaković; *Muteselimi i njihov djelokrug, Radovi naučnog društva* NRBiH, VII, Srajevo, 1957, str. 81–141.
[30] V. Skarić; „Podaci za historiju Hercegovine od 1566 do sredine XVII vijeka", *Glasnik Zemaljskog muzeja*, XLIII, Srajevo 1931, str. 58.
[31] Lj. Stojanović, *Stari srpski zapisi i natpisi*, br. 1468.
[32] Dr. H. Šabanović, o. c., str. 239.
[33] V. Skarić, o. c., str. 57–58.
[34] Sergije Dimitrijević, *Dubrovački karavani u Južnoj Srbiji u XVII vijeku*, Beograd 1958, str. 145.

vojskom pri obrani Knina. Godine 1657. on je ponovo hercegovački sanđžak-beg. Jedno vrijeme bio je Ali-paša zvornički sandžak-beg (1652. godine). Između 1654. i 1657. godine vršio je istu službu u Ćustendilu. Godine 1661. upućen je da čuva Temišvar. Svakako prije toga, 8. juna 1661, pisao je pop Radule, starješina plemena Riđana, u Perast: „Da zna vaše gospostvo dohodi na Gacko 300 aničara i raspeše 30 šatora i staja tri dni i š njima Ali-paša, pake dođoše na Zagor(j)e. Ali-pašin sin (Čengić) je na Gacku i kupi zahiru, a Ali-paša piše svu onu zemlju na vo(j)sku, ali ništa ne kažu kud će. U jednu vele da će graditi grad na Onogoštu, a u drugoj ne kažu ništa kud će, no nešto mudruju". (P. Šobajić: *Nikšić*, strana 29). Nakon obrane Knina bili su Mlečani odlučili da ga kao svog neprijatelja otruju, ali su 1657. godine uspjeli da ga pridobiju za sebe. Njihove planove pospješila je strašna pohara Čengića, koju je pretrpio od skadarskog paše. Tako je on u toku turske opsade Kotora 1657. godine potajno održavao veze s Mlečanima i otkrio im jednu zavjeru u Kotoru za predaju grada Turcima.[35] Time se je zamjerio Porti.

Pridobijen od Mlečana on je kasnije (1663) mjesto na Dalmaciju napadao na Hrvatsku sjeverno od Velebita, i bio spreman da s 10.000 momaka provali u Kranjsku i Istru. Ali ga tu dočeka Petar Zrinski s 2.500 ljudi i strašno ga porazi nedaleko grada Otočca kod Jurjevih Stijena.[36] U boju kod Sv. Gottharda poginuo je Ali-paša Čengić 1. kolovoza 1664. godine. Nadživio ga je brat Smail i sin Rustem.

Ali-paša Čengić imao je jedan čifluk u selu zvanom Čifluk na Gatačkom polju. Čelebija kaže da je od svih sela na Gatačkom polju najnaprednije selo Čifluk paše Čengića (Čengi-zade) s kulom visokom kao tvrđava. Danas se ne zna koje se selo na Gatačkom polju zvalo Čifluk.[37] Dok je Ali-paša bio zvornički sandžak-beg sagradio je u Bijeljini, koja je u to doba bila hâs zvorničkog paše, lijep odžak, za koji isti putopisac piše 1665: „Od svih dobrih kuća (u Bijeljini) je veliki odžak (handan) Ali-paše Čengića (Čengi-zade), koji je pokriven rubinskim i crvenim crijepom (ćeremitom). To je dobar dvor s hodnicima i divanhanama, kuhinjom, stajom za konje i sobama u prizemlju i na katu, tako da mu u svoj Bosni nema ravna."[38] Bit će da je ovaj dvor ili saraj propao pri navali Austrijanaca na Bijeljinu 1716. godine, koji su tom prilikom srušili ovu varoš.[39] Ima jedna narodna pjesma u Hörmannovoj zbirci koja govori o ovome Ali-paši.

Ali-paša je podržavao veze s Dubrovnikom, o čemu svjedoči više njegovih pisama koja se čuvaju u Dubrovačkom arhivu, a samo je jedno od njih datirano. Ovdje donosim kratak sadržaj nekih od tih pisama. Ono datirano pismo je od ožujka 1648. godine, a pisano je u Cernici. Iz toga pisma se vidi da mu je posebnom mukarrernamom data Hercegovina kao arpaluk. Pismo je upućeno knezu i ostaloj gospodi dubrovačkoj i poslije uobičajenih pozdrava javlja on Dubrovčanima da je primio njihovo pismo i ono što su mu poslali, „rečene kanafete i maloga cibilina". Obećaje im da će im uvijek izlaziti ususret kad god im bude što trebalo. O zulumima što su ih Novljani činili dubrovačkim trgovcima i o kojim su mu Dubrovčani

[35] Dr. H. Šabanović, o. c., str. 177.
[36] Dr. Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Zagreb 1916, str. 195.
[37] Dr. H. Šabanović o. c., str. 225.
[38] Dr. H. Šabanović o. c., str. 260.
[39] G. Bodenstein; „Povijest naselja u Posavini 1718–1739," *Glasnik Zemaljskog muzeja*, XIX, Sarajevo 1907, str. 381.

pisali nastojat će, za njihovu ljubav, da te zulumćare zbavi i obećaje da njihov hak neće propasti. On je u stvari hvatanja tih zulumćara izdao naročitu bujruldiju na novskog Sulejman-agu.

U drugom pismu zahvaljuje se na lijepom prijemu koji je Čivo i njegov brat Savin, dubrovački gospari, kao i sva dubrovačka vlastela, ukazali Arkoču, ćatibu, koga je on svojim poslom slao u Dubrovnik. Ali-paša im javlja da kreće u Biograd serdaru Ali-paši i poručuje im da im stoji na usluzi za svaki njihov posao.

U daljnjem pismu traži on od Dubrovčana da mu jave cijenu kadife, raza, sto aršina traženog espapa i dr., i čim jave, poslat će čovjeka sa rijalima. Što se pak tiče „onog posla", on im javlja da i sami znaju šta je sve poduzimao još od zimus da te ljude pohvata, i koliko puta ih je pozivao, ali se oni nisu dali prevariti, pa nisu htjeli doći. Tvrdi da su to opasni ljudi, a ne neki ludi gospodičići koji odmah po pozivu dolaze. To su ljudi koji s puškom idu „od montane do montane", kao uostalom što i sami Dubrovčani znaju, kakve muke imaju sa svojim podložnicima kada zgriješe, i oni bježe u šumu. A ovi koje on goni za račun Dubrovnika dvaput su gori. Obećava da će i dalje nastojati da ih pohvata.

Četvrto pismo, pisano u Cernici, odgovor je Ali-pašin na pismo primljeno iz Dubrovnika. U tom pismu on obećava da će ispuniti neku njihovu molbu; zatim traži da se isplate dinari „đe se sakvesraše" turskih podložnika, koji su se žalili u Carigradu i dobili emre. On im šalje jednog „siromaha" sa emrima čestitoga cara i traži da ga smire, za njegovu ljubav.

Posljednje pismo je također odgovor na pismo Dubrovnika u kome se žale da su im opljačkani 12 tovara vune i neke kože. Pošto tvrdi da nije samo krivac Čava već njegov gospodar Omer-aga (Begzadić), iz čije je glave to izašlo, dat će dubrovačkim elčijama pismo za vezira o tome slučaju.[40]

Savremenici Ali-pašini bili su neki Mustaj-beg i Alaj-beg Čengić. Ne znam u kakvoj su rodbinskoj vezi bila ova trojica Čengića, ali se zna da su Mustaj-beg i Alaj-beg živjeli na Zagorju. Iz jednoga pisma ove dvojice, od 13. X 1648, vidi se da su prodali 209 volova Dubrovniku i traže da im se to isplati. Mustaj-beg se obraća u istoj stvari Dubrovniku i 9. prosinca iste godine, a kako je bio bolestan moli ih za neke lijekove. On dalje traži od Dubrovčana da mu pišu turski, jer „zašto mi ne ima tko bi mi vlaški ni lego ni pisao". Nekako u isto doba piše Mustaj-beg i traži od vlastelina Savina da mu povrati dinare koji su ostali kod dubrovačkih ljudi: Ivana „Debeloga", Marka i Ivana iz Kravičina Mira prilikom „pogibije" nekih trgovaca. Moli da mu se novac pošalje po donosiocu pisma, Ivanovu bratu.[41]

2) *Durmiš-paša Čengić.* I on je bio najprije duže vremena hercegovački alajbeg. Bašagić navodi da je tu službu vršio od 1688. do 1703. godine,[42] a poslije toga da je postao beglerbeg na Hercegovini. Poginuo je 1716. kod Dabrice i tu je sahranjen.[43] Njegova dvojica sinova, Omer i Murat, bili su paše.

3) *Omer-paša Čengić* sin je Durmiš-pašin. Po očevoj smrti 1716. godine postao je sandžak-beg na Hercegovini. *Zarzycki* piše 1890. godine kako se vodila

[40] Prijepis ovih pisama ustupio mi je prof. dr. Brana Nedeljković.
[41] Prijepis i ovih pisama ustupio mi je prof. dr. Brana Nedeljković.
[42] Dr. S. Bašagić, *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Zagreb, 1931, str. 18.
[43] Muvekit, I, str. 447; Dr. Bašagić, o. c., str. 18.

jedna parnica s nekom ženom iz Ćureva u donjem Odžaku kod Ustikoline pred mutesarifom Omer-pašom Čengićem i da je o tome izdan hudžet. Zarzycki ne navodi tačan datum hudžeta nego kaže da je pisan pred kojih 150 godina.[44] Prema tome hudžetu dalo bi se zaključiti, da je Omer-paša član one grane Čengića, koji su se nastanili u Ustikolini. Godine 1722. vršio je istu službu u Trapezuntu.[45]

4) *Murat-paša Čengić.* Murat-paša je drugi sin Durmiš-pašin. Njega je kao bega postavio Ali-paša Hećimoglu muteselimom na Hercegovini 1737. godine.[46] On se odlikovao u bojevima protiv Austrijanaca u ratu što je trajao od 1737. do 1739, pa je za zasluge dobio naslov paša i postao mutesarif na Hercegovini. Kako su Austrijanci bili zaposjeli Novi Pazar nakon Banjolučke bitke (4. VIII 1737), opremio je Ali-paša Hećimoglu Murat-bega Čengića i ćehaju Jakub-agu sa svom hercegovačkom vojskom put Novog Pazara. Oni su iz grada protjerali neprijatelja i iz cijelog novopazarskog sandžaka i pokorili plemena koja su se bila odmetnula.

Na vijeću u Sarajevu, koje je bilo održano prvih dana godine 1738, bilo je zaključeno, pored ostalog, da se pokori Crna Gora. Za Crnu Goru bilo je određeno, da Murat-beg Čengić s Hercegovcima udari s ove strane, a skadarski Arif-paša s Arnautima s one strane, što ovi i učiniše, pa je svu pregaziše s kraja na kraj.[47] Godine 1740. postao je Murat-beg paša i mutesarif na Hercegovini. I dokle je ostao na ovom položaju, za sada se ne zna. On je ponovno postavljen za hercegovačkog sandžak-bega prije 19. siječnja 1746, jer ga toga dana pozdravljaju Dubrovčani kao novog sandžaka Hercegovine i šalju mu svoga poklisara da mu izloži njihovu veliku radost i potvrdi njihovo staro prijateljstvo.[48]

Na 18. ožujka 1746. pisao je Murat-paša dubrovačkom knezu u stvari tri tovara soli, koju su na dubrovačku stranu prokrijumčarili pop Nikola Koprivica, Todor Ratković i Tripko Rasković iz sela Banjana. So je prebačena iz Novoga preko Mrcina. Iz pisma se jasno vidi kako je to Murat-paši vrlo neugodno, jer je to u suprotnosti s carskim fermanom i prouzrokuje štetu državi. On se nada da će Dubrovnik sam srediti ovo pitanje bez intervencije bosanskog vezira i Porte.[49] Daljih vijesti o Murat-paši nemam.

5) *Bećir-paša I Čengić* je rođen na Rataljima. Za nj znamo da je 1711. učestvovao s bosanskom vojskom kao beg u ordiji na Prutu i da je 1712. bio s vojskom na Gatačkom polju, odakle se javio jednim pismom Dubrovčanima.[50] Otada sve do 1732. godine nije nam o njemu ništa poznato.° Spomenute godine nalazimo ga kao hercegovačkog sandžak-bega sa sjedištem u Pljevljima. Njega kao novog sandžak-bega pozdravljaju Dubrovčani pismom od 19. prosinca 1732. i šalju mu svoga poklisara Vlahu Menzu.[51] Slijedeće, 1733. godine upućen je s bosanskom vojskom na

[44] M. Zarzycki, „Varošica Ustikolina", *Glasnik Zemaljskog muzeja*, III, Sarajevo, 1891, str. 209.
[45] Mehmed Süreyya, *Sidžili Osmani*, III, 589; Dr. Bašagić, o. c., str. 59.
[46] Dr. S. Bašagić, o. c., str. 52.
[47] Dr. S. Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (1463–1850)*, str. 98, 99. i 101.
[48] Po podatku dr. Brane Nedeljkovića.
[49] Po podatku dr. Brane Nedeljkovića.
[50] Za ovaj podatak zahvaljujem prof. dr. H. Kapidžiću.
[51] Po podatku od prof. dr. Brane Nedeljkovića.
° U Historijskom arhivu u Dubrovniku baš u ovom periodu o kome autor piše da nema podataka, postoje brojni dokumenti koji govore o djelatnosti ove ugledne ličnosti Bosanskog ejaleta i člana već tada dobro poznate porodice Čengić.

www.BosnaHistorija.com

Krim da čuva Kafu.[52] Godine 1735. ponovno je mutesarif na Hercegovini. Te godine obavio je on sunet svoga sina Osman-bega. Kako je podržavao dobre veze s Dubrovnikom, čestitali su mu Dubrovčani 17. listopada 1735. godine. U pismu od toga datuma čitamo: „Potvrdićemo vam staro prijateljstvo sveđ plemenite vaše kuće s ovijem našijem gradom. Donio nam se glas koj mnogo obradova naša srca. Pisaste nam u njoj čestiti sunet gospodina Osman-bega vašeg sina, i mi se vrlo tom čestitostim obeselismo, er uživanje tako golema prijatelja i draga konšije naša su ista uživanja. Zato zahvaljujući V. P. G. na ovoj ljubavi, veseli smo što god življe možemo i prosimo Gospodina Boga da puno puta budete ne samo ovake radosti ponavljat veg jošteka od vašijeh unuka i praunuka dočekivati. A za sam biljeg našeg uživanja biće V. P. G. od istoga koj vam donese ovu knjigu pridat jedan zelen lis."[53] Pismo završavaju ovako: „I Bog vas umnožio u čestitosti za što većim gospodstvom i milosti slavnoga carstva."[54]

Slijedeće godine upućen je Bećir-paša po treći put s bosanskom vojskom prema ruskoj granici. Vojska koju je ovaj put vodio brojila je 7.200 momaka i to 1.000 spahija, 1.200 suvarija (pučki ustanak), 3.000 sejmena (pješaka) i 2.000 bešlija (vrsta husara). S tom vojskom krenuo je on iz Bosne 17. rujna 1736. godine. S njim je pošao i njegov sin, već spomenuti Osman-beg, i četiri bosanska kapetana: tuzlanski Derviš-beg, ljubuški Ali-beg, banjolučki Mehmed-beg i kapetan Ključa na Sani, Jahja-beg Čengić, brat Bećir-pašin. Ova je vojska logorovala jedno vrijeme u gradu Benderu pod zapovjedništvom Abdulah-paše Muhsinovića, bivšeg bosanskog vezira. Kada se ruska vojska stala primicati gradu Oziji (Očakov), opremio je Muhsinović Oziji u pomoć bosansku vojsku s Bećir-pašom Čengićem. Iz Bendera su krenuli 2. srpnja 1737. godine i ušli u Oziju devetog dana spomenutoga mjeseca, dan prije nego što su Rusi opsjeli grad. Na 13. srpnja navalili su Rusi na Oziju. Nezapamćenom hrabrošću branili su Bošnjaci Oziju i zbog eksplozije baruta planuo je grad. Tom je prilikom izginuo veliki broj turske vojske i Rusi su istoga dana zauzeli Oziju. S preživjelom bosanskom vojskom Bećir-paša se povukao prema morskoj obali i tu je prenoćio. Sutradan, 14. VII, doveli su Rusi na prijevaru Bećir-pašu i njegova sina u grad i tu ga pogubili, a Osman-bega, mladića od kojih 16 godina, odveli su u Petrograd i tu mu se gubi trag. Po tradiciji, kojoj se može potpuna vjera pokloniti, on se pokrstio i dobio ime Petar i postao general. Predaja dalje kaže, kako se on kao general dopisivao sa svojim rođacima na Rataljima, slao im novac, ali su ta pisma iščezla prije 1897. godine. U ovaj drugi dio predaje ja ne vjerujem. Ruski izvori i literatura koja govori o padu Ozije ne spominje nigdje Osman-bega. Sigurno je to, da su u Oziju 9. VII 1737. došla tri Čengića: Bećir-paša, Osman-beg i Jahja-kapetan, i nijedan se nije kući povratio.[55]

[52] Muvekit, I, str. 493; Bašagić, *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Zagreb 1931, str. 14.

[53] Pod ovim „zelenim lisom" razumije se neka svilena tkanina.

[54] H. Kapidžić, „Veze Dubrovnika s Hercegovinom u XVIII vijeku", *Kalendar „Gajret" za godinu 1940*, str. 87.

[55] Vidi A. Olesnicki, *Bosanska vojska pod zapovjedništvom Bećir-paše Čengića u rusko-turskom ratu godine 1737.*

O pogibiji Bećir-paše u Oziji očuvala se također jedna narodna pjesma, koja spada među najljepše jugoslavenske narodne pjesme. Nju je zabilježio najprije Vuk,[56] a Kapper preveo na njemački jezik.

Bećir-paša je poznat i kao vakif. U Jeleču, susjednoj varošici Ratalja, sagradio je jednu medresu.

Nadživio ga je mlađi sin Džafer, koji je postao paša.

6) *Džafer-paša Čengić* mlađi je sin Bećir-paše I. Za hercegovačkog muteselima postavljen je 3. siječnja 1755. godine. Iza toga postao je mutesarif u Klisu 1777. i na tome položaju bio je 22. I 1783. Toga dana nalazio se on u Travniku i potpisao jedan zapisnik koji se odnosio na posadu Kulen-Vakufa.[57]

Kakvu je službu vršio kasnije, sigurno se ne zna. Vrlo je vjerovatno da je bio mutesarif na Hercegovini. Očuvala su se njegova dva pisma pisana oko 1786. ili 1787, koja rade o dizanju bosanske vojske protiv Bušatlija. Tom prilikom uputio je Džafer-paša jedno pismo drobnjačkim glavarima popu Đurašku, popu Ivanu i knezu Vujanu, u kome ih poziva da pokupe 60 do 70 ljudi ili što više mogu, da mu obraz bude svjetliji. „Naredite se i popišite neka ste gotovi. Kad vi knjiga dođe od mene iz Nišića da ste gotovi i kad vi uspišem da ste pošli kad pođe kapetan klobučki š njime, ino ne učinite!" Drugo pismo pisao je Džafer-paša guvernaduru Joku Spasoviću u Njeguše. To pismo radi o pripremama za navalu na Mahmut-pašu i brata mu Ahmed-pašu Bušatliju. U pismu se ističe, kako je došao ferman da se obojica posijeku i kako se protiv njih dižu dvije vojske. Jednu vodi iz Rumelije Avdi-paša, a drugu Džafer-paša iz Bosne. On poziva i guvernadura da priteče u pomoć, kako bi Bušatlije raspašili i da im trag ne ostane.[58]

Dva puta bio je kajmekam dvojice bosanskih vezira i to 1777. i 1785. godine. Prvi put je bio kajmekam Dagistanli Ali-paše od svibnja do studenoga 1777, drugi put Smail-paše, koji je idući u Bosnu umro i njegova nasljednika Morali Ahmed-paše, od svibnja do rujna 1785. Prema nekrologiju Mula Mustafe Bašeskije, umro je prije 12. X 1787. godine u Ostrogu. Pisac nekrologija za nj kaže: „Umro je u ostroškom gradu s tiranstvom poznati Džafer-paša Čengić, koji je bio najviši neprijatelj Mahmut-paše Bušatlića".

Iza sebe ostavio je sina Ibrahim-bega, koji je bio hercegovački muteselim 1789. godine.[59]

7) *Zulfikar-paša Čengić* rođen je na Miljevini i po tome često nazivan „Paša Miljevina", sin je Salih-alajbegov, a unuk Zejnil-begov. Godine 1813. nosio je naslov paše i sudjelovao je u bojevima pod pašom Derendelijom u Srbiji, a i prije toga bio je određen da pokupi vojsku od Foče, Pljevalja, Prijepolja i kotareva oko glavnog druma.[60] Godine 1814. bio je muteselim i muhafiz u nahiji Valjevo,[61]

[56] Vuk, *Srpske narodne pjesme*, III, br. 86; Kapperov prijevod u drugoj knjizi *„Die Gesänge der Serben"*, Leipzig 1852, str 57–62. Kopperov prijevod preštampao je Johan Asboth u svome djelu *Bosnien und Die Herzegovina*, Wien 1888, str. 298–302; Jedna varijanta ove pjesme tiskana je u knjizi V. *„Hrvatske narodne pjesme"* (Matica hrvatska, pod br. 65).

[57] H. Kreševljaković, Kulen-Vakuf, *Kalendar „Narodna Uzdanica"*, IV, Sarajevo 1935, str. 20.

[58] *Istoriski zapisi, Nekoliko novih dokumenata od 1748. do 1834. godine;* knjiga VI, Cetinje 1950, str. 86–87.

[59] Dr. S. Bašagić, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Zagreb 1931, str. 31.

[60] Salih Sidki Mahmudkadić, *Ustanak srbske raje, njegovo ugušenje i izbavljenje grada Biograda.* S turskog preveo Fehim Spaho, Sarajevo 1944, str. 17, 67.

[61] S. S. Mahmudkadić, o. c., str. 67.

1825. vršio je službu zvorničkog mutesarifa, a od 1828. do 1830. godine bio je fočanski muteselim. Očuvale su se tri bujruldije bosanskog vezira Ali Namik-paše, upućene Zulfikar-paši i muteselimu Novog Pazara, Ejub-paši. Sve tri su iz hidžretske godine 1245. Prvom bujruldijom mjeseca rebiulevela (31. VIII – 29. IX 1829) javlja im da pripreme sve što je potrebno vojsci koja će tuda proći. Drugom bujruldijom od 9. zilhidže (1. VI 1830) upozorava obojicu muteselima da se maslo i živa stoka švercuje preko granice i da se zbog toga osjeća oskudica u tim artiklima. Oni koji to rade treba da budu kažnjeni. Bujruldijom od 25. zilhidže (17. VI 1830) Namik Ali-paša naređuje istim muteselimima da pokupe daće za godinu 1246 (počinje 22. VI 1830).[62] On se dopisivao i s crnogorskim vladikom Petrom II Petrovićem.

Zulfikar-paša je umro u Foči 1846. godine i pokopan u dvorištu džamije Aladže, gdje mu se i danas grob vidi.[63] Nadživjeli su ga sinovi Džafer, Hadši Salih, Hadži Alija i Jusuf-beg. Ovaj posljednji poznat je po nabožno-didaktičkom spjevu „Avdija", koji je napisao godine 1866. i koji je više puta štampan.[64] Hadži Alija je odselio u Pljevlja i tamo je i umro.[65]

Njegovi potomci u Foči prozvaše se Zulfikarpašići. Njih danas ima u Foči, Sarajevu i Carigradu. Ovi carigradski uzeli su prezime Akkoyunlu. Jedan od najznamenitijih njegovih potomaka bio je Hadži Ali-begov sin, Hadži Husein-beg Zulfikarpašić, dugogodišnji načelnik u Foči, koji se i na službenim aktima potpisivao bosančicom. On je sudjelovao u bojevima protiv okupacionih četa što su se vodili na Glasincu 1878. i u hercegovačkom ustanku 1882. u bici u Kliještima, kada je austrijska vojska nadirala od Foče prema Kalinoviku. Umro je u mjesecu studenom 1935. u Foči i pokopan je u dvorištu džamije Aladža. Doživo je blizu 100 godina, a iza sebe je ostavio do stotinu potomaka: sinova, kćeri, unuka i praunuka, koji danas žive u Foči, Sarajevu, novopazarskom sanždaku i Carigradu.[66] Njegovi sinovi Hamdija i Hasan žive u Sarajevu.

8) *Bećir-paša II Čengić* spominje se u drugoj polovini XVIII stoljeća među bosnaskim velikašima. Ne znam kakvu je službu vršio. Bio je Rataljac. Prema jednoj dubrovačkoj vijesti od 16. III 1789, koju mi je ustupio Prof. Dr. Hamdija Kapidžić: Vraćajući se dubrovački kuriri iz Novog Pazara i kad su bili u Sutjeski srete ih nekoliko ljudi od *farse*, i digoše im knjigu koju su nosili, oružje, haljine, malo dinara i još druge robe. Kda su dobježali u han u Tjentištima, dostiže ih nekoliko momaka poslanih od Bećir-paše Čengića i vratiše im knjige i „portion od oružja i robe ma ne sve". Dubrovčani mu na držanju zahvaljuju i mole da se pohvataju

[62] *Sarajevski sidžil*, br. 68, str. 15, 87 i br. 67, str. 84.
[63] A. Bejtić, *Povijest i umjetnost Foče na Drini, Naše starine*, III, str. 31.
[64] Ovo Jusufbegovo djelce bilo je vrlo popularno. Širilo se najprije prepisivanjem. Prvi put ga je štampao Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak u svom djelu *Narodno blago* (Sarajevo 1887). Kapetanović je ovo djelo kasnije znatno dopunio i u svojoj nakladi dvaput ga štampao u zasebnoj knjizi (Sarajevo 1894 i 1896). Nakladna knjižara B. Buchwald priredila je tri izdanja (Sarajevo 1903, 1905 i 1931 godine), a nakladna knjižara Kajon preštampala je Avdiju 1905 godine. Nakladna knjižara M. B. Kalajdžić u Mostaru štampala je isto djelo dva puta između dva svjetska rata. Sva su ova izdanja štampana latinicom. Nakladna knjižara H. A. Kujundžić u Sarajevu izdala je dva puta Avdiju bez Kapetanovićevih dopuna i bez oznake godine štampanja, a arapskim pismom.
[65] Kadić, *Kronika*, XXIV, str. 132.
[66] H. Ljubunčić, „Hadži Huseinbeg Zulfikarpašić iz Foče", *Kalendar „Gajret" za godinu 1937*, str. 219–221.

krivci i roba i dinari vrate. Godine 1792. oteo je Pivu od Avdi-bega Selmanovića.[67] Udarao je i na Krčevo.[68] Umro je u Kulen-Vakufu oko 1800. i pokopan je uz desnu obalu Une niže velikog mosta, gdje mu se donedavna grob vidio.

TITULARNE PAŠE

9) *Dedaga Čengić (Derviš-paša)*. Dedaga, kasniji Derviš-paša, sin je Smail-age Čengića. Rođen je u Lipniku kod Gacka oko 1823. godine. Kao mladić od 18 godina išao je 1841. s vojskom na Crnu Goru da osveti oca. Omer-paša Latas ukinuo je 1851. azape, koji su čuvali stražu na crnogorskoj granici i mjesto njih uveo pandure, a za komandanta (serđedu) postavio je Dedagu Čengića, koji je tu dužnost obavljao dva decenija i za zasluge dobio naslov paše u mjesecu studenom 1869. godine.[69] Kada je Server-paša došao za hercegovačkog ustanka u Mostar, pozvao ga je k sebi na dogovor i pričaju, da mu je iza ručka dao otrova u kafi. Obratio se mostarskim liječnicima za pomoć, ali su svi slegnuli ramenima. Zato je s bratom Hajdar-begom sjeo u fijaker i poletio da traži liječnika u Sarajevu. Smrt ga je zatekla krajem siječnja 1876. u Jablanici, odakle mu je tijelo preneseno i zakopano kod čaršijske džamije u Konjicu.[70]

Muvekit ga hvali kao neustrašivog junaka i ističe njegovu ljubav prema domovini, te velike zasluge za državu. Posljednji mejdan u Hercegovini pred dvije vojske – crnogorskom i hercegovačkom – podijelio je s Dragom Kovačevićem i odnio mejdan, ranivši protivnika u desnu ruku.[71]

Oko godine 1860. nastanio se Dedaga u Sarajevu. Jedno naselje u Sarajevskom polju zove se danas Čengić Vila. Tu je bosanski guverner Topal Osman-paša (1861–1869) sagradio jedan ljetnikovac i prodao ga Derviš-paši. To naselje do poslije okupacije 1878. zvaše se *Dedagini konaci*, a odnazad kojih pedesetak godina zove se Čengić Vila.

Godine 1868. sagrađeno je novo turbe nad grobom Gaibi-babe u Staroj Gradiškoj, jer je prijašnje turbe bilo sasvim oronulo. U tu svrhu dao je Dedaga kao serđeda 8.800 groša. Neki prilog za ovo turbe dali su i austrijski činovnici.[72] S iznosom od 55.000 groša pomogao je Dedaga gradnju mosta preko Drine u Goraždu. U Mostaru je ostavio jedan vakuf.

Iza Dedage ostala su tri sina: Ali-beg, Osman-beg i Hasan-beg.

10) *Ali-Galib-paša Čengić* najstariji je sin Dedagin. Od 7. decenija prošlog stoljeća živio je u Sarajevu. Po očevoj smrti dobio je on čin emirul-umeraluka s naslovom paše, a njegov mlađi brat Osman-beg čin kapudžibašaluka.[73] U deputaciji, koju je general Filipović sastavio i opremio caru u Beč, bio je i Ali-paša, koji

[67] Lj. Stojanović II, broj 3644. Stojanović ne kaže da se Avdi-beg zvao Selmanović.
[68] Lj. Stojanović III, broj 5351.
[69] M. E. Kadić, *Kronika*, XXV, str. 137. Pričalo se još za života Dedagina, a i kasnije, kako je on gotovo uvijek držao manji broj pandura no je bilo određeno a naplaćivao plaće za potpuni broj, i da se na taj način obogatio. To pričanje nije bez osnova.
[70] *„Bosna"*, br. 501 od 31. I. 1876; Bašagić, o. c., str. 16.
[71] Muvekit III, 175; Bašagić, ibidem.
[72] *„Bosna"*, br. 118 od 14. IX 1868.
[73] *„Bosna"*, br. 505 od 28. II 1876.

www.BosnaHistorija.com

je u Zagrebu bio naročito primljen.[74] Umro je u Sarajevu 1886. godine i pokopan na Hemzarijinu groblju. Nakon okupacije Sarajeva, 19. kolovoza 1878. godine, Ali-paša se sa svom porodicom Čengića i sa starom udovom iza Osman Mazhar-paše Skopljaka uputio na Zagorje, odakle se kasnije ponovo vratio u Sarajevo. Kod Trnova susreli su Ali-pašu Čengića s porodicom dvojica crnogorskih uhoda, koji su od njih saznali o ulazu austrijske vojske u Sarajevo i o tome obavijestili na povratku u Bileću načelnika Vuka Pejovića, a ovaj je to sve javio 14. augusta (po starom kalendaru) Mašu Vrbici, ministru unutrašnjih poslova u Crnoj Gori.[75]

Iza Ali-paše ostao je nejak sin Ibrahim-beg, koji je nauke završio u Carigradu i po povratku u domovinu isticao se radom u našim kulturnim društvima. Rođen je u Sarajevu 3. III 1883, gdje je i umro 23. XII 1932. godine.[76] Iza sebe nije ostavio potomaka.

11) *Osman Mazhar-paša Čengić*. On je drugi sin Dedagin. Kao mladić iza očeve smrti 1876. dobio je počasni naslov kapudžibaše. Prije okupacije kao časnik sudjelovao je u bici na Javoru, a za vrijeme okupacije bio je zapovjednik narodne vojske kod Jajca. Iza okupacije herceg Würtenberg, kao poglavica Zemaljske vlade, uzeo ga je sebi u svitu civilnog adjunkta. Kad je herceg 1881. otišao iz Bosne, odselio se i Osman-beg u Carigrad, gdje je privatno živio. Kasnije je dobio naslov paše. Umro je u Carigradu 1916. godine.[77] Ni od njegovih brojnih potomaka nema više nitko na životu. Osman Mazhar-paša bavio se i pisanjem. Na turski jezik preveo je pjesmu „Boj pod Banjom Lukom 1737" (Carigrad, 1324. po Hidžri)[p] a u prvoj godini „Nade" napisao je po turskim vrelima radnju pod naslovom „Veliki vezири iz naših krajeva".

Nijedna druga bosanska porodica nije dala ovoliki broj paša.

b) *Alajbezi*

Iz ove porodice bilo je sedam alajbega i to Alija, Durmiš, Kadrija, Hasan, Salih, Ahmed i Vejz. Prva dvojica postali su sandžak-bezi na Hercegovini u rangu paše i o njima je već bilo govora.

Kadri alajbeg. Početkom XVIII stoljeća nastanio se Kadri alajbeg sa Borija ili Ratalja na Ustikolinu i ondje sagradio odžak i dvije kule i tako udario temelj novoj grani Čengića. U izvorima nisam mu našao spomena. Godine 1890. piše Zarzycki, da je Kadrialajbeg umro prije 150 godina.[78] Pokopan je u zasebnom turbetu uz džamiju na Ustikolini. To turbe i danas postoji, ali na njemu nema nikakva natpisa. Obje kule i odžak izgorjeli su 1941. godine, a tom prilikom poginuo je i Ahmed-beg Čengić. Kadrialajbegovi potomci na Ustikolini dijele se u tri veće porodice, koje su danas tako daleko, da se mogu međusobno i ženiti.[79]

[74] Koharić-Šišić, *Zapamćenja fra Grge Martića*, Zagreb 1906, str. 114.
[75] H. Kapidžić, *Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine u XIX vijeku*, Sarajevo 1956, str. 99.
[76] *„Novi Behar"*, VII, str. 170.
[77] Dr. Bašagić, o. c., str. 60. Dr. Bašagić piše da je umro 1913. godine, ali to je pogrešno.
[78] M. Zarzycki, o. c., str. 209.
[79] To mi je pripovijedao Ejub Čengić, sin Ahmed-begov, unuk Hasan-begov i praunuk Šahin-begov.
[p] 1906/7. godina.

Hasan alajbeg. Bio je hercegovački alajbeg 1711. godine i sudjelovao je u bici na Prutu sa svojim spahijama i ostalom bosanskom vojskom, koju je predvodio bosanski vezir Karajilan Ali-paša. Hasan Alajbeg bio je posrednik između komandanta cijele turske vojske, Mehmed-paše Baltadžije, i ruskog cara Petra.[80] On je u Odžaku sagradio jedan vodovod koji i danas postoji!

Salih alajbeg sin je Zejnil-begov, a rođen je na Miljevini. Njegov je sin Zulfikar-paša. Službu hercegovačkog alajbega vršio je sredinom XVIII stoljeća.

Ahmed alajbeg. Ahmed, hercegovački alajbeg, sin je Bećir-bega Čengića. Službu alajbega vršio je krajem XVIII stoljeća sa sjedištem u Foči. Umro je 1800. godine. Naslijedio ga je u toj službi sin mu Fejz ili Vejz.[81]

c) *Muteselimi*

Od osam Čengića koji su vršili službu muteselima, trojica su bili *hercegovački muteselimi* sa sjedištem u Pljevljima i to Murat, Džafer i Ibrahim-beg, trojica fočanskih: Ahmed-beg, Vejz i Zulfikar, a dvojica su bili cernički ili gatački: Hanefi-beg i Smail-beg. Murat, Džafer i Zulfikar postadoše paše i o njima je već bilo govora.

Ibrahim-beg, sin Džafer-pašin, bio je hercegovački muteselim 1789. godine sa sjedištem u Pljevljima.[82]

Fočanski muteselimi

Ahmed-beg Čengić sin Džafer-pašin. U mjesecu svibnju 1778. bio je hercegovački muteselim. Zbog oskudice izvora ne da se odrediti kada je došao na ovaj položaj ni kada je s njega skinut.[83]

Vejz alajbeg Čengić rodonačelnik je fočanske porodice Vejzalajbegovića. Sin je Ahmed-alajbegov, a unuk Bećir-begov. 4. IV 1800, kada mu je otac umro, bio je malodoban. Između 1817. i 1828. bio je jedno vrijeme fočanski muteselim i alajbeg hercegovačkih spahija. U pokretu Husein-kapetana Gradaščevića bio je s njegove strane i pošao mu je s vojskom u pomoć, ali ga dočeka na Brnjcu[r] (općina Kokorina, kotar Gacko) Smail-aga Čengić i potuče. Tu je Vejz i poginuo (1831. godine). Iza 1878. odseliše njegovi potomci iz Foče u Pljevlja.[84]

Zulfikar-paša treći je fočanski muteselim Čengić, o kome je već bilo govora.

Cernički ili gatački muteselimi

Hanefi-beg Čengić Hotovac (po Hotovlju) bio je gatački muteselim prije 1814. godine, tj. prije nego je na ovaj položaj došao Smail-aga. Sazidao je kulu u

[80] S. Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine*, str. 90; A. Olesnicki, o. c., str. 149.
[81] A. Bejtić, o. c., str. 23.
[82] Muvekti II, str. 130; Dr. Bašagić, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, str. 31.
[83] Muvekit III, str. 45; Dr. Bašagić, o. c., str. 3
[84] A. Bejtić, o. c., str. 32.
[r] Danas se u popisu naseljenih mjesta, ni jedno selo u blizini Gacka ne naziva ovim imenom.

selu Srđevićima, u kojoj su mu potomci živjeli do 1876. godine, kada su kulu zapalili ustanici. Tragovi te kule vide se i danas. Umro je u Mostaru nešto prije 1814. i pokopan, navodno, u groblju na Maloj Tepi.[85]

Smail-aga Čengić rodonačelnik je gatačkih Čengića. Rođen je 1778. ili 1780. godine u selu Jelašcima, 3,5 km udaljenom od Kalinovika na jugoistok, gdje je bila kula s odžakom. Sin je Rustem-begov, a unuk Ali-begov. Njegov stariji brat zvao se Ali-beg. Dr. Bašagić piše da je rođen na Presjenici, i da mu je ocu bilo ime Murat-beg, s nadimkom Lugonja, a dr. Ferdo Šišić navodi da je Samil-aga unuk Kurt-Alajbegov. Međutim, ni jedno ni drugo nije tačno. Isto tako nije tačno da je ocu Smail-aginu bilo ime Ibrahim, kako je to naveo St. Delić, a po njemu Svetozar Tomić,[86] kao ni to, da je bio vrlo siromašnog stanja i da se rodio u kolibi u kojoj se nalazilo i šareno tele. Otac Smail-age Rustem-beg, sin Ali-begov, umro je 1211.[a] i ostavio ženu Fatimu i maloljetne sinove Ali-bega i Smail-bega. I, kako već znamo, njihova je majka Fatima, spomenute godine, tražila da zemlje u Presjenici, koje je uživao njezin muž Rustem-beg, pređu na njenu malodobnu djecu.[87]

U mladosti Smail-aga se isticao junaštvom i kao mladi zajim naročito se istakao u borbama u Srbiji 1809, 1810 i 1813. Za zasluge imenovan je muteselimom u Cernici (Gacku) 1814. godine, gdje je ostao u toj časti do smrti 1840. Gačanima je bilo krivo što je on bio postavljen za muteslima, jer je i među njima bilo ljudi koji su mogli obavljati dužnost muteselima. Zbog toga su ga spočetka mrzili, a kasnije se s njime izmirili. Najprije se kao muteselim nastanio u Cernici i tu kupio jedan čifluk od Avdi-bega Čengića. Kuća je bila prema Avtovcu,[b] veći dio čifluka u selu Lipniku, gdje je bila i jedna kula, koju je Smail-aga popravio i u njoj se nastanio. Oko nje je kasnije sagradio još četiri zgrade, od kojih je jedna služila kao zatvor. Malo podalje od ove kule sagradio je džamiju s drvenom munarom, uz koju je iza njegove pogibije sagrađeno turbe, u kome je pokopano njegovo tijelo bez glave.

Smail-aga Čengić i Ali-aga Rizvanbegović bili su protivnici poznatog pokreta, kome je na čelu stajao Husein-kapetan Gradaščević. Gradaščević je opremio u Gacko svog muteselima Mehmed-bega Turhaniju 1831. godine, ali ga je porazio Smail-aga i prognao iz Hercegovine. Kod Brnjca je potukao fočanskog muteselima Fejz-alajbega Čengića, koji je pošao Husein-kapetanu u pomoć. U borbi je poginuo i Fejz- alajbeg. Kod Sarajeva pritekao je u pomoć Kara-Mahmut-paši i porazio vojsku Husein-kapetana. Njegova je zasluga da je Sarajevo pošteđeno od pljačke, jer je proveo vojsku iza Grdonja i sveo je na Goricu. Iza toga krenuo je s Ali-agom Rizvanbegovićem i Bašagom Redžepašićem sultanu u pomoć, ali prije nego su došli pod Konju, sklopljeno je primirje između Egipćana i Turaka. Za učinjene zasluge prigrnuli su ga u Carigradu zlatnim binjišem i imenovali kapudžibašom i doživotnim muteselimom u Gacku, a Ali-aga Rizvanbegović postao je paša i

[85] St. Delić, „Istina o pogibiji Smailage Čengića", *„Gajret"* god. IX (1925), str. 266.

[86] Dr. Bašagić, o. c., str. 69; Dr. Ferdo Šišić, „Pogibija Smailage Čengića", *„Nada"*, IV (1898), str. 10; Ista rasprava je štampana u *„Hrvatskom kolu"* IV (1908), str. 165; St. Delić, o. c., str. 267; Svetozar Tomić, *Smailaga Čengić, Godišnjica Nikole Čupića*, XXXVI, 1927, str. 238.

[87] *Sarajevski sidžil 36*, str. 164.

[a] 1796. godina.

[b] Selo 5 km udaljeno od Gacka.

namjesnik na Hercegovini, koja je odvojena od Bosne kao zaseban pašaluk.[88] Po nalogu Ali-pašinu dva puta vodio je vojsku na Kolašin i to 1834. i 1838. godine. Prvi put je vojska brojila 5.000 a drugi put 15.000 vojnika.[89] Čini se da se radilo o kupljenju harača.[90] Godine 1836. poveo je Ali-paša vojsku protiv Grahovljana. Toj se vojsci pridružio i Smail-aga, koji se istakao naročitim junaštvom. Crnogorci su bili poraženi. U boju je palo sedam Petrovića, a među njima Joko, rođeni brat vladike Rada (Petra II Petrovića Njegoša). Ovaj poraz osvetili su Crnogorci četiri godine kasnije u Drobnjaku, kada je Smail-aga onamo otišao da kupi harač. Na Mljetičku napadnut je Smail-aga sa svojom družinom iz zasjede i 6. listopada 1840. godine bio je ubijen. S mrtvog tijela odsijekoše mu glavu i odnesoše je na Cetinje vladici Radi. Dr. Ferdo Šišić u spomenutoj studiji o Smail-agi kaže: „Smail-aga bijaše veoma pravedan i čovjekoljubiv gospodar, zaštićujući na svakom koraku svoju raju, tako da je bilo dosta reći: 'Ja sam iz Smail-agina kadiluka', pa te nitko nije smio dirnuti, sve da si imao uza se i vreću dukata." Svetozar Tomić piše da je prema raji bio dosta dobar, a na sudu pravičan. Mnogo mu je kvario dobar odnos s rajom sin Rustem-beg i još neki njegovi momci svojim raspusnim životom, bekrijanjem i siledžilukom.

Politički krivci iz Sarajeva bježali su pod okrilje Smail-age i on ih je štitio. Kod njega se sklonio na neko vrijeme zaim Mehmed-beg Halilbašić. Isto tako kod njega su se bili sklonili hadži Abdulah Pinjo bajraktar, Mehmed Pašan bajraktar i Sulejman-aga Mačković. Sva trojica pratili su Smail-agu u Drobnjak i tu su s njime i izginuli.[91]

Putovao je po Srbiji, Bugarskoj, po cijeloj Bosni i Hercegovini, bio je u Carigradu, te su mu i ljudi i prilike bili dobro poznati.[92] Izrodio je s tri žene sedam sinova i tri kćeri. Prva mu je žena bila od Vlahinića iz Sarajeva s kojom je izrodio sina Rustem-bega i tri kćeri,[93] od kojih je Ćamila bila udata za Osman Mazhar-pašu Sulejmanpašića, posljednjeg Bošnjaka bosanskog vezira, koji je Bosnom upravljao od 1858. do 1861. godine.[94] S drugom ženom, od porodice Hasanbegovića iz Avtovca, imao je sina Sulejman-bega, koji je umro kao dijete od godinu dana u Gacku. Treća mu je žena bila od Čohadžića iz Fojnice. Bilo joj je ime Nura. Njom se Smail-aga oženio kao udovicom iza poznatog sarajevskog bogataša Homarije. Od Homarije imala je jednu kćer, koju je dovela sa sobom i udala je za najstarijeg sina Smail-agina, Rustem-bega. S ovom ženom izrodio je Smail-aga pet sinova: Dedagu, Kadijicu, Muhamed-bega, Seid-bega, i Hajdar-bega. Kadijica i Sejdo nisu se ženili. Prvi je umro u Skadru, a drugi u Lipniku. Mehmed-beg je poginuo u Du-

[88] Dr. Bašagić, o. c., str. 70.

[89] Lj. Stojanović, o. c., br. 4094 i 4121.

[90] St. Delić, o. c., str. 268.

[91] Sarajevski sidžil, br. 78, str. 129, 133.

[92] Sv. Tomić, o. c., str. 241.

[93] Najstarija kći bila je udata za Osman-Mazhar-pašu Sulejmanpašića, druga za nekog bega Kulenovića u Kulen-Vakuf, a treća, imenom Ćamila, za jednog Čengića s Ratalja, koja je brzo obudovjela. Ona se preudala po smrti svoje najstarije sestre za Osman-Mazhar-pašu Sulejmanpašića.

[94] Osman Mazhar-paša Sulejmanpašić sin je vezira Skopljaka Sulejman-paše. Rođen je u Veseloj kod Bugojna. U Travniku je kod vezirskog divana vršio razne službe. Godine 1846. imenovan je mutesarifom u Skadru, gdje je dvije godine kasnije promaknut na čast vezira. Godine 1853. premješten je za valiju u Solun, a 1858. godine u Skoplje, odakla je iste godine došao za vezira na Bosnu. Umro je u srpnju ili kolovozu 1861. godine na svome imanju pokraj makedonskog Skoplja, bez potomaka.

www.BosnaHistorija.com

goj[1] 1870. godine. Dedaga je, kako znamo, umro u Jablanici krajem siječnja 1876. i pokopan u Konjicu, a Hajdar-beg je 1879. godine odselio u Carigrad[95] i kasnije u Brusu, gdje je i umro 22. lipnja 1910. godine nadživjevši svu braću i sestre. Sa sobom je poveo i majku Nuru, koja je nakon kratkog vremena umrla u Carigradu 8. ramazana 1297 (14. VIII 1880). Danas u Brusi živi njegov unuk Riza-beg (Ilova), sin Smail-begov (koji je umro u prosincu 1913). Smail-agin najstariji sin Rustem-beg bio je vrlo opak čovjek, prava nesreća kuće Čengića, čije se opačine i danas spominju u Gacku i njegovoj okolini. O njegovu zulumu ima nešto zabilježeno i kod dra Ferde Šišića i u jednom časopisu.[96] Živio je pod stare dane u Presjenici, gdje je i umro oko 1880. godine. Iza njega su ostala dva sina: Ibrahim-beg i Tahir-beg i 5 kćeri.[97] Svi su pomrli prije 1911. godine.

Smail-agini potomci su odselili iz Gacka i Lipnika prije 1860. godine i nastanili se u Sarajevu. Godine 1861. živjeli su u Sarajevu Rustem-beg, Dedaga i Hajdar-beg, a te godine došla je i njihova sestra Ćamila-hanuma, kao udova Osman Mazhar-paše.[98] Osobiti ugled uživali su Dedaga i Hajdar-beg. S Dedagom smo se upoznali u prošlom poglavlju. Za Hajdar-bega znamo da je bio član vilajetskog medžlisa i da je po nalogu iz Carigrada od 19. lipnja 1876. otišao s Petrom Petrovićem zvanim Petrakijom u Nevesinje da savjetuju ustanike da se okane bune.[99] Iza okupacije odselio je najprije u Carigrad, a zatim u Brusu. Nakon njegova odlaska iz Sarajeva ostali su ovdje Smail-agini ptomci Ali-paša i Hasan-beg, sinovi Dedagini, i Smail-agina kći Ćamila, koja je umrla 1882. godine u Sarajevu, i Rustem-begov sin Tahir-beg.

Kako je o Ali-paši bilo već govora, spomenut ćemo samo to, da je Hasan-beg živio i umro u Sarajevu 1910. i da je iza sebe ostavio tri sina, od kojih je na životu Isfendijar. Iza Ćamile je ostao ogroman imetak; njoj je naime svu svoju pokretnu i nepokretnu imovinu poklonio njen muž i to je iza nje naslijedio sve Hajdar-beg. Tako se dobar dio Smail-agina imetka i sav imetak Ćamilin našao u rukama Hajdar-begovim, a sastojao se mahom od zemalja u Gacku, Nikšiću, Bileći, Nevesinju, Foči, Livnu, Duvnu, Varešu, Sarajevu i Prnjavoru, koji je između 1921. i 1923. likvidirao Hajdar-begov unuk Rustem Riza Ilova.

Od tolikih Smail-aginih potomaka danas su na životu još samo dva muška člana i to Rustem Riza Ilova u Brusi i Isfendijar Čengić u Sarajevu i tri ženska: Ševketa, kći Hasan-begova, udata Pašić u Bijeljini, Selma i Lejla Ilova u Brusi.

[95] Kada je Hajdar-beg sa svojom porodicom selio u Carigrad, opremio je knjaz Nikola jednog svog čovjeka i jednu damu u Novi Pazar, gdje su dočekali Hajdar-bega. Knjažev izaslanik nastojao je da odvrati Hajdar-bega od seobe u Tursku, a ona dama trebala je da djeluje na žensku čeljad Hajdar-begovu, pozivajući ih, kada neće da žive pod Austrijom, da se nastane u Crnoj Gori, i dok je kuće Petrovića, Čengići će uživati sva prava i privilegije u Crnoj Gori, koje uživaju i članovi kuće Petrovića. Ali Hajdar-beg se nije dao skloniti. Ovo mi je pripovijedao Osman A. Sokolović, koji je to slušao od Hajdar-bega više puta dok je bio đak gimnazije u Brusi. Hajdar-beg je bio vrlo gostoljubiv čovjek i vrlo je često pozivao i bosanske đake na ručak i pripovijedao im razne zgode.

[96] Časopis *„Karadžić"* II, 1900, str. 260.

[97] *Hasna* udata Rizvanbegović, *Melća* udata Resulbegović, *Zlatka* udata za Rešidbega Kapetanovića, *Nefa* udata za Ahmedbega Bašagića i *Nura* udata za Haki-bega Pašića u Bijeljini.

[98] V. Skarić, *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austro-ugarske okupacije*, Sarajevo 1937, str. 222.

[99] Isprava u Rize Ilove u Brusi.

[1] Selo 12 km udaljeno od Prozora.

d) *Kapetani*

Kapetanije su bili manji, točno ograničeni teritoriji u prvo doba njihova postanka samo duž onih granica bosansko-hercegovačkih koje su dijelile Tursko carstvo od hrvatskih zemalja, a što stajahu pod vlašću bečkog cesara i mletačkoga dužda, a od XVIII stoljeća bilo ih je i u unutrašnjosti, i to uz glavne drumove što su vodili s periferije u srednju Bosnu. One su bile na vojničku organizirane. Vojskom kapetanije zapovijedao je kapetan. Od kapetana do običnog vojnika svak je bio plaćen za svoju službu. Sve službe u kapetaniji bile su nasljedne. U svakoj je kapetaniji bio barem jedan grad i jedna kula, a u nekim je bio još i pokoji utvrđeni čardak. Čuvati granicu od neprijatelja danju i noću i puteve od hajduka i razbojnika bila je glavna zadaća posade u kapetanijama. Ova je institucija postojala u ovim zemljama od polovine XVI stoljeća do 1835. godine.[100]

Bosanski ejalet bio je jedini u Turskoj Carevini koji je imao ovu instituciju. Kapetanijama je upravljala velika gradska kancelarija (büyük kal'a kalemi) u Carigradu.

Jedan jedini član kuće Čengića bio je kapetan kapetanije u Ključu na Sani i kako je on došao do ovoga položaja, ne da se objasniti. Taj kapetan bio je *Jahja kapetan Čengić*. On je bio kratko vrijeme kapetan grada Ključa. Brat je Bećir-paše. I. S njim je otišao u Bender i onda u Oziju i tu je bio zarobljen 13. VII 1737. godine i umro je u zarobljeništvu. Pripadao je onoj grani Čengića koja se nastanila na Odžaku kod Ustikoline. Njegov je sin Ahmed, alajbeg bosanskih spahija. Sinovi su mu Šahbeg, umro u Odžaku 1844. godine, i Alija. Alijin je sin Murat-beg, zvani i Muhurdar-beg, jer je jedno vrijeme bio muhurdar Ali-paše Rizvanbegovića. Poslije Ali-pašine smrti živio je u Odžaku i tu je umro 1871. godine. Bio je dobro učen čovjek. On je čuvao poveću zbirku raznih dokumenata što su se odnosili na porodicu Čengića. Jedan dio te zbirke uzeo je, kako je već rečeno, bosanski guverner Topal Osman-paša. Očuvao se i jedan Kur'an koji je ovaj Murad-beg prepisao 1288. godine (počinje 23. III 1871). Tu je potpisan kao Derviš Murat Sidki, sin Alije a unuk Ahmeda, zvan Čengić. Ovaj prepis pokazuje da je bio odličan kaligraf.[101] Njegovi su sinovi Abdulaziz-beg i Nuri-beg. Abdulazizovi su sinovi Alija i Hamdija, a Nuri-begovi Šemso i Murat. Ova posljednja četvorica bili su na životu 1914. godine.[102]

Čengići kao vakifi (legatori)

Već je spomenuto da su Čengići bili vrlo brojna porodica, a to je i sada, i da je u njoj bilo vrlo bogatih ljudi, među kojima je vrlo neznatan broj vakifa.

Koliko se zna, samo su petorica Čengića ostavili neke zadužbine. Spomenuto je da je jedan Čengić sagradio jednu *mualimhanu* (mekteb) u Doboju prije 1637. godine i za njeno uzdržavanje ostavio nešto gotova novca. Ovaj je vakuf davno propao.

[100] H. Kreševljaković, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1954, str. 13.

[101] Danas je vlasnik ovog prijepisa Murat Čengić, službenik na Koranu kod Sarajeva. Posredovanjem Osmana A. Sokolovića pregledao sam ovaj prijepis.

[102] M. E. Kadić, *Kronika*, sv. 26, str. 138.

U Višegradu ima jedan vakuf koji se zove Gazi-beg Čengić, a njegovim prihodom uzdržavala se donedavno medresa u istom mjestu. U posljednje doba sastojao se taj vakuf od tri kuće i dvije bašče i nešto gotova novca. Ne

Derviš-beg Čengić

zna se kada je ovaj vakuf nastao kao ni to, tko je bio ovaj Gazi-beg, jer se zakladnica nije sačuvala. Godine 1913. bio je ukupni prihod ovoga vakufa 1046 kruna.[103]

[103] Proračuni vakufa Bosne i Hercegovine za 1913 godinu, str. 369.

Jednu medresu u varošici Jeleč kod Foče sagradio je Bećir-paša I Čengić prije 1737. godine, a radila je do pod konac prošloga stoljeća. Ni ovdje se nije sačuvala zakladnica, pa se ne zna šta je Bećir-paša uvakufio.

Jednu džamiju s drvenom munarom sagradio je Smail-aga Čengić u Lipniku kod Gacka. Prihod njenog vakufa iznosio je 1913. godine 152 krune.[104] Danas se ovoj džamiji kao ni turbetu što je uz nju stajalo ne zna ni za trag. Propala je 1918. godine.

Dedaga ili Derviš-paša uvakufio je jednu kuću u Mostaru, a prihod odredio za Alel Havadže džamiju. Godine 1913. iznosio je prihod 600 kruna.[105]

I to je sve što se zna da su Čengići ostavili svojoj zajednici.

Čengići u Sarajevu

Već nam je poznato da su u sedmom deceniju prošlog stoljeća bili u Sarajevu stalno nastanjeni neki Smail-agini potomci. Ali i prije njih bilo je ovdje Čengića, samo se ne da točno odrediti kada i odakle su se stalno nastanili. Ovi Čengići nisu bezi nego age. U prvoj polovini XIX stoljeća živio je ovdje Mehmed-aga, sin Ahmedov. Stanovao je u Mimar Sinan mahali. Bavio se trgovinom. Mehmed-aga je otišao 1833. godine u Meku i vraćajući se sa hadža umro je u Novom Pazaru nešto prije 1. redžeba 1250 (3. XI 1834). Iza sebe je ostavio ženu Hamidu, kćerku Hadži Osman-age, odrasla sina Ahmed-bajraktara, tri odrasle i jednu malodobnu kćer. Njegova imovina procijenjena je na 14.547 groša.[106] Njegov sin Ahmed-bajraktar (sandžaktar) bio je trgovac i stanovao je u Küčük Katib mahali.[a] Umro je nešto prije mjeseca zilhidže 1261. godine (prosinac 1845). Iza sebe ostavio je ženu Dudu, odrasle sinove Aliju i Rustema i kćer Fatimu. Njegova je imovina procijenjena na 9.692 groša.[107] Sinovi i unuci Ahmed-bajraktara stanovali su također u spomenutoj mahali do iza 1900. godine i bavili se trgovinom. Posljednji trgovac iz ove porodice bio je Ahmed ef. Čengić (umro 23. IX 1955. godine). Sin je Mehmedov. Ovi Čengići bili su osrednji trgovci. Jedan od njih odselio je u Carigrad, gdje mu i sad potomci žive, baveći se trgovinom, a zovu se i danas Čengići!

Iza hercegovačkog ustanka od 1882. godine nastanio se jedan od njegovih učesnika u Sarajevu. Bio je to Arif-beg Čengić, bliži rođak Dedagin, i umro je u Sarajevu 1906. godine bez potomaka. Između 1914. i 1941. nastanilo se u Sarajevu više članova ove porodice, koji se danas ovdje bave raznim poslovima.

[104] Proračuni vakufa, o. c., str. 98.
[105] Proračuni vakufa, o. c., str. 163.
[106] *Sarajevski sidžil*, 74, str. 42. i 43.
[107] *Sarajevski sidžil*, str. 73 i 74.
[a] Današnja ulica pod imenom Nadmlini.

www.BosnaHistorija.com

REGISTAR LIČNIH IMENA

Abaz, Mehmed-paša, 85, 109
Abdulahagić, 83
Abdulah-paša, 105
Abdul Hamid, 37
Abdul-Mumin-beg, 112
Abdurahim-paša, 74, 89, 184, 188, 194
Ago, Mehmed-aga, 96
Ahbegović, 131
Ahmed III, 175, 209, 228
Ahmedbegović, Derviš-beg, 104
Ahmedbegović, Osman-beg, 203
Akvalović, Mustafa, 91
Alaudin, Sabit, 181
Ali Dželaludin-paša, 70, 71, 75, 95, 99, 107, 113, 161, 163, 173, 176, 183, 221, 292
Ali Namik-paša, 53, 136, 185, 188, 208, 289
Ali-paša Derendelija, 74, 183
Ali-paša Hekim-oglu, 83, 155
Andrić, Ivo, 70, 71
Arnaut, Halil, 268
Arnautović, 97, 98, 99, 112
Arnautović, Mehmed-beg, 76
Arnautović, Mustafa-beg, 55
Atanacković, 100
Atlagić, 48, 115, 116, 123, 124, 175
Auersperg, Herbard, 103
Augustinčić, Tomaš, 87
Avdagić, Halil-aga, 152
Azapagić, 35, 48, 191

Babić, Omer-beg, 64, 289
Babić, Ivan, 83
Babić, Mustafa-paša, 107, 290
Badanjković, 97, 98, 103
Badnjević, 48, 50, 67, 97
Bajazid II, 162
Bajraktarević, F., 46, 48, 276, 292
Bajrić, Mumin, 35
Bakamović, Salih-aga, 226, 297
Baktić, Zukan, 59
Bakšić, Antun, 109
Barbarosa, Hajrudin, 137
Bardonjić, 139
Bašagić, Safvet-beg, 8, 26, 54, 55, 64, 70, 71, 102, 111, 142, 146, 149, 153, 182, 193, 199, 208, 210, 214, 220, 221, 281, 285, 292, 295, 297, 298, 299
Bašić, 178
Bašeskija, Mula Mustafa, 46, 73, 84, 92, 110, 111, 193, 259, 298
Bates, Albert Lord, 70
Bećir-paša, 36
Begović, 15, 48, 50, 76, 88, 95, 160, 200, 203, 210
Begović, Osman, 132
Behlilović, 138
Behmen, Ali-aga, 214
Behmenović, 211
Bejtić, Alija, 149, 159, 162, 285, 299
Berislavić, 82, 151
Berks, Lotar, 49
Bešić, 59
Bešlagić, 117
Bešlić, 117
Bešlija, Mustafa-aga, 68, 166
Beširević, 11, 46, 49, 65, 67, 69, 76, 97, 100, 103, 109, 113, 114, 168, 176, 183
Beširević, Osman-aga, 46, 109, 110
Beširević, Murat-beg, 76, 107, 113, 114
Beširević, Merdan, 111
Beširević, Mehmed-beg, 112
Beširagić, 117, 118, 119
Biščević, 67
Biščević, Mehmed-paša, 76, 100, 107, 108, 113
Bijedić, 69
Blau, O., 42
Bojčić, 103, 120
Bodenstein, G., 159, 160, 179, 180
Bouc, A., 41
Brkić, Vasilije, 49
Branjug, Juraj, 165
Bujuk, Džafer-paša, 281
Bulajić, Savo, 199
Buljubašić, 48

Cerić, 46, 48, 50, 65, 67, 69, 75, 86, 87, 88, 93, 94, 95, 96, 106, 140, 143
Cerić, Mahmut-aga, 96
Chaumette des Fosses, 24, 25, 26, 52
Cvitković, Petar, 224

Ćehaja, 48
Ćehajić, 48
Ćemalović, Mujaga, 297
Ćorović, V., 48, 66, 67, 295
Ćoso-Ahmed kapetan, 182
Ćoso, Osman-paša, 182
Ćuprilić, Ahmed-paša, 57
Ćuprilić, Numan-paša, 124
Ćurčić, Muhamedaga, 284
Ćurčić, Salih-aga, 124

Čačilović, 50, 72, 93
Čaić, Ćerim, 68, 113, 114
Čaršimamović, 84
Čekić, 92, 181
Čengić, Zulfikar-paša, 299
Čengić, Bećir-paša, 190
Čengić, Smail-aga, 205, 225
Čengić, Muratbeg, 291
Čengić, Džaferbeg, 291
Čengić, Ibrahimbeg, 292
Čengići, 11, 106, 205, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413
Čerkez, Hadži Čamil-paša, 141
Čerović, B., 48, 83, 143
Čirić, 177
Čirkić, Ibrahim-aga, 103
Čirkinagić, Hasan, 87
Čokadžija, Mehmed-ef., 248
Čović, Bećir, 83
Čubrilović, V., 29, 84

Dagistanlija, Ali-paša, 229, 248
Daltaban, Mustafa-paša, 143
Danilo (vladika), 197
Danović, Salih-beg, 196
Defterdarević, Abdulah-paša, 162, 288
Defterdarević, Mustaj-beg, 177
Defterdarević, Salih-aga, 200
Delić, St, 205
Delić, Ibrahim-aga, 96
Delišimunović, Krištof, 103
Derviš Hasan-paša, 296
Desnica, B., 115, 116
Dinić, M., 207, 227
Dizdar, 48
Dizdarević, 48, 158
Dorić, Niko, 130
Drašković (ban), 93, 94
Dragović, M., 199
Dugalić, Mehmed-beg, 224
Durakbegović, Mehmed-beg, 115

Đonlagić, 37, 48, 157
Đulbegović, 288
Đumišić, Hifzaga, 292
Đurić, Marko, 104

Džaferpašić, Ibrahim-beg, 106
Džankić, Halil, 96
Dženetić, Ahmed-aga, 45, 68, 169
Dženetić, Mustafabeg, 244, 268, 285
Dženetić, Smailbeg, 246, 263, 270, 272, 283, 284
Dženetić, Fejzulahbeg, 288
Dženetić, Alibeg, 288
Dženetić, Osmanbeg, 289
Dženetić, Mehmed Eminbeg, 289
Dženetići, 11, 243, 249, 270, 271, 272, 283, 324, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386
Dževdet-Ahmed, 77
Džindžafić, 324

Ebu Bekir-paša, 153, 162, 191, 192
Elezović, 103
Erdedy, Petar, 27, 81
Eugen Savojski, 159, 162

Fadilpašić, 290
Fazlagić, 205
Fazlagić, Omeraga, 284
Fazli-paša, 83
Ferdinand Habzburg, 68, 85
Ferdinand I, 29
Ferhadpašić, 117
Ferhadpašić-Sokolović, Mustafa-beg, 146, 292
Ferhatpašić, Mustafa Alaj-beg, 93
Fidahić, 11, 48, 65, 69, 90, 185, 188
Fidahić, Mahmud-paša, 296
Fidahić, Mehmed-beg, 54, 169
Fidahić, Abdulah-beg, 63
Fidahić, Ali-aga, 74
Filipović, Janko, 83
Filipović, N., 85, 115, 124
Filipović, 88
Filipović, Derviš-aga, 103
Firdus, Ibrahim-beg, 66, 114, 295
Firdus, Ahmed-beg, 66, 295
Firdus, 48, 55, 67, 112, 115, 123, 124, 125, 129, 243
Firdusović, Mustaj-beg, 115
Frankapan, Krsto, 98, 109
Frankapan, Vuk, 98, 103, 109, 120
Frankapan, Juraj, 103
Franjo II Rakoci, 104

Furkad Stariji, 167

Gall, Martin, 82
Gavrankapetanović, 11, 220
Gavrilović, M., 24
Gazi Husrev-beg, 115, 116, 119, 151, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310
Gazi Topal Husein-paša, 281, 282, 283
Gluhić, Ahmed, 87
Gradaščević, 11, 65, 95, 107, 112, 205, 215, 290
Gradaščević, Husein-kapetan, 14, 24, 55, 66, 70, 74, 75, 84, 89, 161, 164, 184, 185, 208, 215, 225, 226
Gradaščević, Murat-kapetan, 47, 55, 58, 68, 113, 149, 183
Gradaščević, Osman-paša, 296
Grošić, Ali-beg, 60, 147, 265, 292, 294
Gujić, Kasim, 224, 225, 226

Hadžagić, Jusuf-aga, 119
Hadugarić, Derviš-aga, 102
Hadžalić, 224
Hadžiduraković, 68
Hadži-Mehmed-beg, 233, 234, 235, 236, 237
Hadži Muhamed-paša, 30
Hadžić, Husein, 99
Hadžibegić, Hamid, 246, 247, 275
Hadžijahić, Muhamed, 298
Hadžijahić, Džemaludin, 9, 13, 244
Hadžikapetanović, Abdulah-beg, 175
Hadžimehmedović, Ahmedbeg, 288
Hajdarović, 138
Hajrić Homarija, Muhamed, 246, 285
Halačević, Hadži Avdija, 343
Haleb, Hasan, 154, 158, 159, 162
Halilbašić, 324
Handžić, Mehmed, 13, 94, 139
Hammer, 102
Hasumović, Mustaj-beg, 54, 103
Hasanbegović, Ali-beg, 205
Hećimović, Ali-paša, 171
Herman, K., 48, 170, 171, 182, 211, 233
Hildburghausen, 55, 83, 110, 146
Hodžić, Jašar 57
Hrnjica, Mujo, 53, 96, 103
Hokić, Hajdar-aga, 109
Horvaćanin, Husein, 86
Hranić, Sandalj, 204
Hulusija, Mehmed ef., 61, 157, 160
Huremović, Abdulah, 26
Husamudin-paša, 35, 112, 210
Huseinbegović, 136
Husejinefendić, Fejzulah ef., 288
Husejnović-Muvekit, Salih Sidki, 8, 9, 104, 105, 107, 135, 144, 146, 169, 182, 208, 216, 292
Husić, Selim, 57

Ibrahim Hilmi-paša, 166, 289
Ibrahimpašić, Mahmud-beg, 104
Ignjatijević-Tkalac, Imbro, 56
Ishaković, Isa-beg, 168
Ivančević, P. S., 140
Ivić, A., 29, 82, 97, 98, 109

Jakupović, Hasan, 202
Janković, Gašpar, 91
Janković, Petar, 102
Janković, Stojan, 118
Jažić, Hasan-aga, 285, 292
Jelavić, V., 24, 25, 26, 146, 183, 234, 235
Jelenić, fra J., 66, 105, 140, 217, 225
Jelić, L., 33, 103, 116, 117, 118, 119, 121
Jerković, Don R., 227
Jerlagić, 48
Josip II, 173
Jovanović, Lazo, 58
Jukić, Ivan Frano, 24, 26, 58, 70, 108, 168
Jusufagić, 139
Jusufbegović, Ahmed-beg, 104, 105

Kadić, Muhamed Enveri, 8, 38, 42, 54, 55, 68, 95, 106, 124, 128, 131, 149, 156, 157, 160, 162, 175, 177, 179, 181, 183, 190, 206, 210, 215, 226, 242, 243, 244, 246, 247, 248, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 297
Kadrić, Husein, 59
Kajtaz, Memišaga, 296
Kamičkalić, 281
Kanić, Hasan, 59
Kapetanović, 11, 48, 96, 136, 143, 155, 158, 167, 205, 219, 220, 224, 226
Kapetanović, Idris-beg, 34, 98
Kapetanović, Džino, 84
Kapetanović, Muharem-beg, 178
Kapetanović, Haki-beg, 217, 218
Kapetanović, Izet-beg, 229
Kapić, Omer, 109
Kapidžić, H., 55, 60, 64, 106, 133, 135, 196, 201, 203, 209, 210, 211, 212, 213, 246
Kara-Mahmud-Hamdi-paša, 157, 289, 290, 296
Kara-Mahmut-paša, 75, 105, 170
Karačović, 97
Karaosmanović, Malkoč-beg, 82
Karaosmanović, 27, 28
Karlo VI, 29, 31, 72, 85, 86
Karajilan, Ali-paša, 51
Karahodža, Ahmed ef., 70
Karalić, Reis, 83
Karanović, Milan, 97
Kaukčija, Salih-aga, 90,163
Kavanjin, Marko, 123
Kaukčija, Abdulah, 45, 68
Katarina II, 73
Kasumbegović, Hadži Alija, 136
Keglević, Petar, 93
Kemura, Sejfudin, 8, 34, 36, 144, 154, 219, 288, 289
Kestić, Osman, 87
Kličković, 103
Klaić, Vjekoslav, 9, 27, 82, 85, 114, 151
Koprivčević, J., 151

www.BosnaHistorija.com

Konforti, Salamon, 71
Kovačević, Fazlija, 96
Kozličić, Mustafa, 103
Kobašlija, Hasan-aga, 151
Korča, Avdi-beg, 224
Korkut, Derviš M., 274
Kosača, Vladislav, 223
Korvin, Matija, 185, 219
Kovačević, K., 174
Kovačević, Stjepan, 66
Krupić, 97, 98
Kružić, Petar, 122
Kolanija, Hasan-aga, 216
Kranjčević, Silvije Strahimir, 7
Kreševljaković, Hamdija, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 29, 31, 35, 54, 62, 66, 106, 137, 146, 159, 174, 196, 219, 244, 276, 277, 283, 284, 285, 288, 289, 296
Kukavica, Mehmed-paša, 73, 158, 284
Kukuljević, Ivan, 147
Kulenović, Sulejman-beg, 149, 150
Kulenović-Mahmutpašić, 99
Kulenović-Šimikčić, Mustaj-beg, 76, 176
Kulenović, Alajbeg, 174
Kulenović, Mahmut-paša, 171
Kulin, Mihajlo, 170
Kulinović, Salih-paša, 75, 105, 170
Kulinović, 61, 62, 64, 65, 67, 69, 170
Kulinović, Mehmed-beg, 66
Kuripešić, Benedikt, 68
Kuna, 324
Kurt, Mehmed-beg, 169
Kurbegović, 181
Kurtić, Ahmed-aga, 103
Kurtagić, Alaga, 103

Lamberg, Josip, 101
Lastrić, Filip, 170
Laszowski, E., 27, 36, 82, 165
Lašvanin, fra Nikola, 75, 94, 105, 217, 282
Latas, Omer-paša, 76, 89, 95, 107, 142, 168, 189, 195, 222
Laudon, Gedeon, 95
Leclerc, 25
Lenković, 102
Lika, Mustafa, 242
Lopašić, R., 27, 36, 40, 54, 60, 81, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 105, 109, 110, 121, 140, 150, 170, 295

Ljubović, Zulfikar-beg, 136
Ljubunčić, 46, 48, 123
Ljubunčić, Hasan, 124
Ljubunčić, Husein, 124

Mahmud II, 20, 26, 58, 71, 84, 243
Mahmut I, 166
Mahmutbegović, Mahmut-paša, 196
Mahmudkadić, Salih Sidki, 183

Makar, Ivan Andrija, 98
Malogrudić, Vinko, 102
Mandić, M., 71
Marija Terezija, 75
Martić, fra Grga, 70, 161
Marmont, 112, 233, 234
Mašić, 68
Matasović, J., 48, 56, 61, 66, 67, 108, 125, 129, 161, 276, 296
Matković, P., 37
Matusović, Selam-aga, 119
Mehmed III, 145
Mehmedbašić, Mehmed-aga, 213, 214
Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, 24
Mehmedalija Egipatski, 55
Medun, Franjo, 125, 126, 127
Memibegović, 37, 85, 114, 115, 116, 117, 137, 139
Memković, Ibrahim-aga, 165
Mestvica, Mulo, 183
Mesihović, Hadži Ahmet, 226
Mitrović-Janković, 118
Miloradović, 197
Mittesser, Jozef, 84, 99, 106, 149, 161
Mikulić, Krištof, 91
Momčilović, Simo, 49
Morići, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339
Morali, Ali-Namik-paša, 88
Moldovan, Ali-paša, 284
Muhsinović, Mehmed-paša, 111, 159, 169
Müffling, 146
Muftić, Mustafa Muhlisi, 167
Mujezinović, Mehmed, 13
Muderizović, R., 47, 58, 61, 64, 65, 73, 110, 112, 113, 144, 182, 183, 193, 207, 210, 294
Mušović, 69, 196, 199
Mustafa-beg, 83
Mušić, Omer-beg, 84
Mulabdić, E., 244
Muidović, Šakir ef., 226
Mujić, M., 128
Mustajbegović, Mustaj-beg, 166
Murat IV, 117
Mutevelić, Asim, 9
Muzdedžija, 324

Nametak, A., 16
Nametak, Hasan ef., 53, 105, 207, 224
Nedić, fra Martin, 70
Nikolajević, Dim., 147
Novaković, St., 26, 32, 168
Novković, Nikola, 207
Nuhić, Mustafa, 46

Odobašić, 48, 324
Olesnicki, A., 190
Omerbašić, Ahmed-aga, 123
Osmanbegović, Mustaj-beg, 106, 144
Osmanpašić, 62, 63, 134, 171, 193

Pač, Karlo, 8
Pajak, Sulejman, 57
Palić, Ahmed-aga, 174
Paloš, Ahmedbeg, 268, 287, 288
Parry, Milman, 70
Pašagić, Muhamed-aga, 95
Pašić, Mustafa-baša, 193
Pašić, Muhamed, 244
Pavlović, D. M., 26, 84, 168, 183
Pazvanoglu, Osman, 153
Penjava, 324
Perojević, M., 122, 127
Petar, Veliki, 197
Pinjo, 324
Piragić, 119
Poprženović, Muhamed-aga, 111
Poprženović, Osman-aga, 104
Predojević, Hasan-paša, 28
Prelog, M., 54, 55
Pučić, Josip, 104, 111

Rački, F., 20, 34, 48, 85, 97, 115, 116, 117, 120, 123, 137, 138, 147, 165, 177
Rajčić, 124
Rakitić, Mustafa, 268
Ratković, Radoje, 204
Raunnach, 171
Redžepašić, 64, 199, 225
Redžepašić, Daut-beg, 136, 221, 297
Resulbegović, 11, 48, 132, 133, 164, 222, 231
Resulbegović, Ibrahim-paša, 132
Resulbegović, Osman-aga, 132, 133
Resulbegović, Mustaj-beg, 136
Resulbegović, Hasan-aga, 136
Resulbegović, Mehmed Sabit-paša, 292
Rizvanagić, 200
Rizvanbegović, 11, 48, 63, 68, 69, 207, 208, 209, 210, 213, 231
Rizvanbegović, Ali-paša, 55, 76, 200, 215, 222, 225, 226, 298
Rizvanbegović, Osman-beg, 209, 211
Rizvanbegović, Zulfikar-kapetan, 210, 211, 212, 213
Rizvanbegović, Omer-paša, 296
Rustem-paša, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323
Ruvarac, I., 49

Sajtović, Ibrahim, 87
Salihagić, 42, 45, 55, 57, 59, 151, 154
Salih-paša, 112
Selim III, 37
Selim Siri-paša, 107, 248, 289
Selmanović, Mustafa, 86
Selmanović, Smailbeg, 292
Selmanović, Mustafa-paša, 292
Selmanović, Bećir-paša, 292
Siglstarffer, Juraj, 82
Sijelski, Stanko, 50, 102
Sijerčić, Sinan-paša, 74, 95
Silihdar, Husein-paša, 208, 210, 215, 218

Silihdar, Mehmed-paša, 229
Simbschen, 84, 88, 99, 106, 136, 144, 147, 166, 179, 180, 199, 203, 225
Skarić, V., 28, 34, 36, 43, 56, 57, 130, 131, 132, 133, 136, 137, 138, 139, 197, 267, 281, 284
Skopijančić, Bajram-aga, 104
Skopljak, Mustafa-paša, 193, 214
Smiljanić, Petar, 120
Sofi, Mehmed-paša, 81
Solovjev, A., 48, 122, 123, 130
Sokolović, Osman A., 282, 283
Sokolović, Ferhat-beg, 28, 96, 109, 117, 118
Sokolović, Mustaj-paša, 171
Sokolović, Zejnulabidinbeg, 288
Sokolović, Mehmed-paša, 322
Spaho, F., 59, 103, 191, 192
Stanković, Tomica, 83
Starčević, fra Ilija, 66
Stjepan (herceg), 19, 20, 137
Strohal, R., 48, 105, 111
Sućeska, Avdo, 15, 16
Sulejman Kanunija, 20
Sulejmanagić, 138
Supraga, Abdulahbeg, 283, 284
Surutka, Abdurahman, 59
Svetačković, 147, 151

Šabanović, Hazim, 8, 13, 15, 26, 48, 82, 88, 99, 131
Šahinpašić, Rustem-beg, 224
Šarić, 48, 50, 207, 208, 209, 210, 213
Šarić, Smail-aga, 53, 63, 67, 124, 210
Šarić, Osman-aga, 209
Šejh Hadži Hasan, 66
Šehić, Husein, 100
Šehović, Husein-aga, 103
Šerić, 86, 87, 88
Šerifija, Fadilbeg, 290
Ševa, Muhamedaga, 268, 296
Šilobadović, Pavle, 131
Šilobadović, 223
Šimbelj, Hadži Mustafa, 289
Šimčik, Antun, 118
Šišić, F., 100
Šobajić, Petar, 196
Šuvalija H. Mehmedaga, 285, 298
Švrakić, 86

Tadić, J., 321
Tahmiščija, 324
Tanović, Mustafa, 136
Tanović, 205
Tasovac, 220
Tasovac, Hadži Mustafa-aga, 219
Tatar, Mustafa-paša, 104, 105
Tešner, F., 10
Tkalac, Imbro, 108
Tomić, Josip Eugen, 70, 127
Topal, Osman-paša, 191
Topčagić, 48, 158
Tošković, J. B., 26, 95

Traljić, M., 7, 120, 182, 281
Truhelka, Ćiro, 8, 9, 48, 56, 61, 62, 64, 83, 115, 116, 119, 130, 137, 143, 145, 159, 161, 181, 203, 206, 282
Tvrtko I, 137
Tvorko, Nikola, 211
Turalić, 69
Turić, Jusuf-aga, 118
Turhanija, Mehmed-beg, 205
Turhanija, 324
Turnadžija, 324
Turudija, Mujaga, 58
Tuzla, Derviš-beg, 156
Tuzlić, 11
Tuzlić, Hadži Osman-beg, 77, 195
Tuzlo, 69

Uzeirbegović, Mustaj-beg, 162
Uzunčaršili, I. H., 36

Vaniček, 87, 94
Vatrenjak, 324
Vedžihija, Mehmed Salih-paša, 75, 76, 114, 129, 149, 189, 245, 295
Velagić, Idriz-aga, 54, 102, 103, 104
Veletanlić, Ahmed-aga, 96
Veličan-aga, 92
Vidaković, Mihajlo, 98
Vilić, Sulejman, 247
Vladislav II, 162
Vojnović, Josip, 104
Voljevica, Osmanbeg, 297
Vučijaković, 48, 215, 217, 219, 223
Vučijaković, Ahmed-aga, 216
Vučijaković, Muhamed, 223
Vučo, Mehmed-paša, 91
Vukčić, Stjepan, 204, 219
Vuković, Sava, 202
Vukičevič, Milenko, 297

Zenković, Kurt-aga, 103
Zlatar, Mujaga, 289
Zlatović, fra S., 125
Zrinović, 91
Zrinski, 91, 96, 103
Zrinski, Nikola, 92
Zulfikarpašić, 299

Žujo, Ahmed ef., 213
Županić, 86

Waldstätten, 114

REGISTAR GEOGRAFSKIH POJMOVA

Albanija, 26, 178
Ankara, 15
Ankona, 321
Aržano, 127
Austrija, 28, 29, 35, 36, 38, 55, 73, 86, 88, 94, 99, 104, 154, 158, 172, 173, 176

Balkan, 20, 37
Banja Luka, 10, 20, 28, 31, 34, 51, 54, 58, 69, 71, 72, 81, 82, 83, 84, 87, 95, 110, 124, 132, 137, 146, 147, 148, 156, 164, 241, 242, 243, 292, 293
Baščaršija, 10
Beč, 92, 104, 185, 323
Beograd, 14, 26, 29, 32, 36, 49, 56, 70, 84, 85, 94, 169
Besarabija, 111
Bijeljina, 62
Bijelo Polje, 289
Bihać, 20, 27, 28, 31, 32, 35, 40, 49, 53, 69, 75, 96, 97, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 112, 168, 175, 241
Bileća, 204
Bizant, 19
Blagaj, 57, 298
Bobovac, 35
Bočac, 148
Boka Kotorska, 28
Bosna, 9, 10, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 43, 49, 52, 54, 56, 57, 61, 63, 66, 67, 71, 72, 74, 75, 76, 85, 91, 93, 100, 104, 107, 110, 112, 113, 114, 125, 135, 139, 142, 151, 157, 159, 161, 162, 165, 166, 176, 177, 182, 183, 184, 185, 191, 208, 215, 241, 244, 290
Bosna i Hercegovina, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 71, 75, 169, 241, 245, 281
Bosanska Kostajnica, 71, 86
Bosanska Krupa, 71
Bosanski Brod, 154
Bosanski Novi, 29, 61, 97
Bosanska Gradiška, 35, 81
Bosanski Petrovac, 71, 106
Brčko, 30, 32, 56, 58, 63, 190
Brod, 31, 56, 154, 158, 160, 161
Brusa, 76, 107, 290
Bregava, 209
Budim, 244
Bužim, 46, 92, 96, 97, 99, 103, 148

Carigrad, 15, 90, 126, 161, 185, 201, 202, 213, 216, 217, 222, 290
Cazin, 14, 101, 103, 109, 111, 114
Cernik, 28
Cetina, 126
Cipar, 189
Crna Gora, 70, 124, 132, 178, 197, 201, 203

Ćustendil, 43, 106

Čajniče, 20, 31
Čakovec, 103
Čapljina, 57
Čazma, 20, 82, 241
Čečava, 64
Čitluk, 71

Dalmacija, 57, 58, 117, 123, 211, 224, 226, 233
Derventa, 31, 60, 75, 88, 90, 113, 124, 154, 159, 160, 241
Doboj, 30, 59, 157, 158
Drač, 105
Drina, 62, 63, 74, 182, 299
Dvor, 96
Dubica, 27, 34, 42, 51, 76, 81, 86, 87, 88, 94, 109, 165, 166
Dubočac, 56, 154
Dubrovnik, 12, 35, 56, 57, 68, 133, 201, 203, 208,209, 211, 214, 223, 233
Duvno, 30, 34, 42, 51, 65, 124, 227, 229

Evropa, 8

www.BosnaHistorija.com

Foča, 298, 299
Fojnica, 43, 48, 66, 166, 241, 242

Gabela, 19, 27, 28, 114, 130, 138
Gacko, 30, 69, 70, 201, 203, 204, 298
Glamoč, 30, 60, 65, 111, 124, 177, 178
Glina, 96
Gračanica, 67, 160, 183, 188
Gradačac, 30, 37, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 75, 112, 113, 181, 182, 183, 184, 189, 289
Gradiška, 19, 27, 28, 35, 56, 82, 83, 84, 94, 109, 145, 241
Grahovo, 202
Gospić, 105
Gvozdansko, 96

Hercegovina, 19, 20, 24, 25, 28, 53, 55, 58, 74, 75, 131, 196, 241, 244, 289
Herceg-Novi, 27, 28, 114, 136
Hlivno, 31, 65, 66, 67, 69, 114, 116, 122, 123, 124, 125, 126, 129, 130, 229
Hodidjed, 32
Hrvatska, 29, 36, 55, 56, 76, 85, 86, 87, 89, 102, 109, 111, 114, 120
Hutovo, 30, 66, 221, 223, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237

Imotski, 129, 130, 217, 223, 224
Islam, 118, 119
Island, 8
Izačić, 35, 101

Jajce, 28, 53, 83, 94, 130, 148, 150, 170
Jasenovac, 28, 81, 85, 109, 124, 145
Jezero, 52, 75, 94, 143
Jezersko, 96

Kairo, 322
Kalinovnik, 292
Kamengrad, 23, 28, 31, 32, 37, 45, 59, 68, 94, 101, 139, 140
Karlovac, 97, 102
Karlovci, 29, 114
Kladanj, 31, 267
Ključ, 28, 30, 31, 53, 56, 65, 69, 88, 143, 144, 168, 205
Klis, 20, 27, 28, 121, 122, 123, 143, 170, 224, 241, 244, 295
Klobuk, 29, 35, 55, 56, 60, 65, 132, 196, 200, 201, 203, 205, 223, 233
Knin, 28, 114, 115, 116, 124
Kobaš, 32, 42, 53, 56, 57, 151, 152, 153, 154
Kolašin, 30, 61, 70, 190, 205, 206
Konavle, 202
Konja, 55
Konjic, 31, 32, 176, 215, 270
Kosovo, 74
Kostajnica, 90, 91, 92, 94, 100, 109, 114, 145, 164, 165
Kotor, 35, 42, 45, 59, 86, 148, 152
Kozara, 148, 164
Kozarac, 30, 92
Kozjak, 121
Krka, 20, 28, 114, 116, 241
Kreševo, 7, 43, 241, 242
Krupa, 19, 27, 32, 49, 55, 56, 69, 75, 76, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 105, 109, 113, 139
Kruševac, 43, 106
Krbava, 104, 111, 114, 120
Krivaja, 162
Kulen-Vakuf, 14, 23, 25, 60, 64, 66, 67, 97, 107
Kupres, 30, 32, 179

Lapac, 74
Lika, 20, 28, 104, 111, 114, 241
Livno, 242, 243, 295
Loznica, 191
Lušci-Palanka, 32

Ljubija, 32
Ljubinje, 131, 210, 211
Ljubljana, 14
Ljubuški, 30, 221, 223, 224, 225, 226

Maglaj, 29, 30, 62, 64, 67, 69, 71, 75, 113, 162, 163
Majevica, 62, 190
Makarska, 51, 138, 226
Meka, 77, 111, 164, 211, 216, 322
Modriča, 67, 183
Mosor, 121
Mostar, 10, 29, 31, 32, 34, 51, 54, 57, 59, 88, 105, 207, 210, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 223, 226, 242, 296, 297

Nadin, 116
Neretva, 137, 176, 216, 241, 270
Nevesinje, 292, 297
Nikšić, 69, 137, 196, 202, 205
Nova Varoš, 292
Novi, 92, 93, 94, 95, 100, 104, 109, 136, 137, 138, 165, 196
Novi Pazar, 30, 68, 168, 169, 243, 298

Obrovac, 28, 115, 117, 119
Ogulin, 36
Olovo, 267
Onogošt, 29, 65, 196, 203
Orašje, 56
Osijek, 28, 150, 164, 185
Ostrožac, 28, 32, 45, 46, 49, 66, 97, 100, 101, 103, 107, 108, 109, 112, 113, 114, 168
Otočac, 100
Otoka, 96, 97, 99

Pakrac, 20, 145
Pećigrad, 109, 111
Petrinja, 91
Petrovac, 30, 100, 170, 175
Pliva, 148
Pljevlja, 92, 190, 242, 244, 292
Počitelj, 29, 41, 66, 130, 220, 221, 223
Podgorica, 130
Posavina, 66
Požarevac, 29, 72
Požega, 20, 28, 145, 241
Prijedor, 30, 37, 42, 67, 165, 175
Prijepolje, 92, 144, 190, 292
Prizren, 20, 160, 241
Prozor, 241
Prusac, 32, 41, 42, 67, 130, 228, 229

Rača, 56, 100
Rama, 216
Risan, 56, 202
Rodos, 195
Rog, 227
Rogatica, 31, 224, 267
Romanija, 289
Rumelija, 20, 244
Rusija, 74, 84, 132, 144, 146, 180, 197, 223

Samobor, 32
Sana, 23, 92, 166, 180, 206
Sanski Most, 59, 67, 101, 107, 108, 113, 139, 140, 164, 180
Sarajevo, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 19, 20, 31, 32, 35, 36, 46, 47, 53, 54, 55, 58, 61, 68, 75, 76, 77, 82, 85, 87, 91, 100, 109, 110, 111, 130, 137, 145, 153, 157, 161, 163, 180, 188, 192, 193, 202, 208, 209, 213, 219, 224, 225, 241, 242, 243, 246, 248, 266, 267, 281, 289, 290, 323
Sava, 19, 27, 29, 56, 61, 62, 63, 81, 85, 89, 94, 95, 145, 151, 161, 181, 182, 190
Senj, 120
Sinj, 51
Sisak, 53, 86
Skoplje, 43, 106, 160
Skadar, 105
Skender-Vakuf, 153
Slavonija, 74, 85, 93, 104, 151, 161, 164, 185, 195, 289
Skradin, 114, 115, 116
Solin, 122
Solun, 105, 160
Sokolac, 289
Spreča, 162
Srebrenica, 20, 32, 267
Srbija, 26, 55, 72, 154, 162, 183, 289
Split, 57, 121, 125, 137
Stambol, 41, 42, 43, 45, 47, 51, 56, 62, 68, 69, 72, 102, 152, 164, 189, 209, 212, 322
Stara Ostrovica, 38, 43, 61, 62, 75, 89, 101, 105, 119, 170, 171, 172, 173, 174, 176
Stari Majdan, 23, 41, 43, 46, 94, 106, 112, 114, 139, 141
Stolac, 23, 29, 53, 57, 64, 66, 67, 70, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 221
Subotica, 95
Surdulica, 7
Svištov, 20

Šabac, 169
Šamac, 56
Štajerska, 36

Tara, 23, 30, 206, 223
Tesalija, 155
Tešanj, 30, 32, 37, 61, 69, 154, 155, 156, 157, 159
Todorovo, 96, 99
Tomina, 23, 32, 180
Trapezund, 100
Travnik, 10, 20, 24, 31, 32, 53, 58, 62, 66, 67, 70, 73, 75, 95, 99, 100, 105, 107, 113, 125, 126, 156, 157, 161, 182, 185, 209, 217, 218, 224, 289, 290
Trebinje, 28, 36, 56, 65, 106, 131, 132, 134, 136, 203, 214, 222
Turopolje, 81, 143
Turska, 19, 29, 30, 38, 53, 73, 74, 88, 89, 99, 197
Tuzla, 30, 31, 35, 43, 45, 47, 55, 59, 61, 62, 63, 66, 68, 69, 73, 74, 169, 184, 188, 190, 192, 193

Udbina, 20, 27, 28, 103, 115, 120
Ugarska, 104
Una, 19, 27, 28, 29, 76, 81, 85, 89, 90, 92, 94, 95, 145, 180
Usora, 154
Užice, 169

Valjevo, 267
Vareš, 10, 43, 242
Velika Kladuša, 32, 55, 96, 103, 109, 112
Venecija, 28, 29, 115, 116, 170, 172, 173, 196, 223
Vidin, 40, 54, 55, 153
Vinkovci, 7
Virovitica, 28, 150
Visoko, 14, 31, 166, 241
Višegrad, 31, 32, 92, 267
Vitina, 224, 226
Vrgorac, 226
Vrhbosna, 19
Vranduk, 30, 31, 60, 158, 159, 161
Vrbanja, 35, 152
Vrbas, 148, 150, 293
Vrnograč, 96, 99, 103
Vučitrn, 20, 43, 112, 241

Zadar, 33, 48, 57, 117, 125
Zagreb, 10, 12, 14, 36, 37, 40, 45, 48, 82, 85, 87, 108, 109
Zemunik, 116, 117

Zenica, 242
Zrmanja, 20, 114, 119
Zvornik, 20, 28, 30, 31, 35, 53, 66, 90, 169, 181, 183, 185, 188, 189, 193, 224, 241, 243, 244, 296

Žepče, 29, 37, 61, 70, 154, 157, 158, 159, 161, 163, 195
Županja, 185
Županj-Potok, 51, 227, 228, 229, 230

SADRŽAJ

Napomena priređivača 5
Djelo Hamdije Kreševljakovića 7

KAPETANIJE U BOSNI I HERCEGOVINI 17

Uvodne napomene 19

OPĆI DIO

I. *Pojam, ime, broj i vrijeme postanka kapetanija* 23
1. Kapetanije 23
2. Ime kapetanija 23
3. Broj kapetanija 24
4. Ağáluk 27
5. Prve kapetanije 27
6. Kapetanije XVII stoljeća 28
7. Kapetanije XVIII stoljeća 29

II. *Uređenje kapetanija*
A. Teritorij i utvrde 31
1. Teritorij kapetanije 31
2. Utvrde 31
a) Gradovi 31
b) Palanke 32
c) Kule 32
d) Čardaci 33

B. Vojska i plaće 33
1. Džemati 33
2. Rodovi vojske 34
a) Farisi ili konjanici 34
b) Azapi 34
c) Mustahfizi 35
d) Pasbani 35
e) Tobdžije 36
f) Džebedžije 36

www.BosnaHistorija.com

g) Martolozi . . . 36
h) Đonulije . . . 37
3. Sastav vojske . . . 37
4. Jerlu kol neferat . . . 40
5. Stupanje u službu . . . 41
6. Beráti . . . 42
7. Plaće . . . 42
8. Bajrak i bajraktar . . . 46
9. Kalauzi . . . 47
10. Glazba . . . 47
11. Odijelo . . . 47
12. Kancelarija . . . 47
13. Pravo nasljedstva na službu . . . 48

III. Kapetani . . . 51
1. Vojni poslovi . . . 52
a) Predlaganje aga i nefera . . . 53
b) Poslovi oko nabavke municije i oružja . . . 53
c) Otpremanje i predvođenje vojske na ratište . . . 53
d) Obavještajna služba . . . 55
2. Policajno-administrativni poslovi . . . 55
a) Izdavanje pasoša . . . 55
b) Izvoz i uvoz . . . 56
c) Poslovi oko okrivljenika i osuđenika . . . 58
3. Sakupljanje i zakupljivanje državnih prihoda . . . 60
a) Tàksîd . . . 60
b) Džizija . . . 61
c) Harač . . . 61
d) Malićana . . . 62
4. Nadzor nad zijametima . . . 64
5. Ajansko vijeće . . . 65
6. Mušavere . . . 65
7. Međusobne veze . . . 65
8. Kapetani prema svećenstvu . . . 66
9. Kapetani i vakufi . . . 67
10. Kapetani vrše i druge službe . . . 67
a) Muselim ili muteselim . . . 67
b) Vojvoda . . . 67
c) Emini . . . 67
11. Kapetani dužnici . . . 68
12. Kapetani i knjiga . . . 68
13. Kapetani i narodni pjevači . . . 68
14. Kapetani u tradicionalnoj književnosti . . . 69
15. Kapetan u geografskoj nomenklaturi BiH . . . 71

V. Konac kapetanija i posljednji kapetani . . . 72

POSEBNI DIO

A. KAPETANIJE XVI I XVIII STOLJEĆA . . . 80
1. Gradiška kapetanija . . . 81
2. Jasenovačka kapetanija . . . 85
3. Dubička kapetanija . . . 86
4. Kostajnička kapetanija . . . 90
5. Novska kapetanija . . . 92
6. Gvozdanska kapetanija . . . 96
7. Krupska kapetanija . . . 96
8. Bihaćka kapetanija . . . 101
9. Ostrožačka kapetanija . . . 108
Kapetanije ličkog sandžaka . . . 114
10. Kninska kapetanija . . . 115
11. Skradinska kapetanija . . . 116
12. Nadinska kapetanija . . . 116
13. Zemunička kapetanija . . . 117
14. Islamska kapetanija . . . 118
15. Obrovačka kapetanija . . . 119
16. Udbinska ili lička kapetanija . . . 120
17. Kliška kapetanija . . . 121
18. Kamenska kapetanija . . . 122
19. Hlivanjska kapetanija . . . 123
20. Imotska kapetanija . . . 129
21. Gabeoska kapetanija . . . 130
22. Trebinjska kapetanija . . . 131
23. Novska kapetanija (u Boki Kotorskoj) . . . 136
24. Kamengradska kapetanija . . . 139
25. Ključka kapetanija . . . 143
26. Banjolučka kapetanija . . . 144
27. Jajačka kapetanija . . . 148
Kapetanije požeškog sandžaka . . . 150
28. i 29. Osječka i virovitička kapetanija . . . 150

B. KAPETANIJE OSNOVANE NAKON MIRA U KARLOVCIMA

a) *U sandžaku Bosna:* . . . 151
30. Kobaška kapetanija . . . 151
31. Brodska kapetanija . . . 154
32. Tešanjska kapetanija . . . 154
33. Dobojska kapetanija . . . 157
34. Vranduška kapetanija . . . 158
35. Maglajska kapetanija . . . 162
36. Kozaračka kapetanija . . . 164

37. Pridorska kapetanija 166
38. Novopazarska kapetanija 168

b) *U sandžaku Klis* 170

39. Kapetanija Stara Ostrovica 170
40. Petrovačka kapetanija 175
41. Glamočka kapetanija 177
42. Kupreška kapetanija 179
43. Džisri-Sanska kapetanija 180

c) *U sandžaku Zvornik* 181

44. Gradačačka kapetanija 181
45. Zvornička kapetanija 185
46. Tuzlanska kapetanija 190

d) *U sandžaku Hercegovina* 196

47. Onogoštska kapetanija 196
48. Klobučka kapetanija 200
49. Ključka kapetanija (u Hercegovini) 204
50. Kolašinska kapetanija 206
51. Džisri-Tarska kapetanija 206
52. Vidoška kapetanija 207
53. Mostarska kapetanija 215
54. Počiteljska kapetanija 219
55. Ljubuška kapetanija 223
56. Roška kapetanija 227
57. Duvanjska (Seddi-dželidska) kapetanija 227
58. Hutovska kapetanija 230

MUTESELIMI

Muteselimi i njihov djelokrug 241

ZNAMENITE LIČNOSTI I PORODICE

Gazi Husrev-beg 303
Veliki vezir Rustem-paša 311
Morići 324
Dženetići 340
Čengići 388

Registar ličnih imena 415
Registar geografskih pojmova 421

www.BosnaHistorija.com

Skenirao
Jack
02. XII. 2009

Hamdija Kreševljaković

IZABRANA DJELA I

1991.

Izdavač
IP „Veselin Masleša"
Sarajevo

Za izdavača
Radoslav Mijatović

Redakcioni odbor
Ahmed Aličić, Borivoj Čović,
Iljas Hadžibegović, Božo Madžar i Marko Šunjić

Recenzenti
Dr Iljas Hadžibegović
Dr Tomislav Kraljačić

Lektor
Jadranka Pešorda

Tehnički urednik
Ahmed Muhamedagić

Likovni urednik
Dino Malović

Registri
Emir Sultanović

Korektor
Fatima Cicvara

Štampa
Deoničko društvo u društvenoj svojini
štamparija „Budućnost"
Novi Sad

Tiraž: 1000 primjeraka

Štampano uz finansijsku pomoć SIZ-a
kulture BiH i SIZ-a nauke BiH

ISBN 86-21-00504-2